

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Aybüke İNAN ŞİMŞEK

İNSANLIĞIN ORTAK MİRASI TEMELİNDE UZAYIN KÜRESEL YÖNETİŞİMİNDE
EPİSTEMİK UZAY TOPLULUĞUNUN İNŞACI ROLÜ

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Doktora Tezi

Antalya, 2023

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Aybüke İNAN ŞİMŞEK

İNSANLIĞIN ORTAK MİRASI TEMELİNDE UZAYIN KÜRESEL YÖNETİŞİMİNDE
EPİSTEMİK UZAY TOPLULUĞUNUN İNŞACI ROLÜ

Danışman

Doç. Dr. Senem ATVUR

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Antalya, 2023

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Aybüke İNAN ŞİMŞEK'in bu çalışması, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan :Dr. Öğr. Üyesi Arda ÖZKAN

Üye (Danışmanı) :Doç. Dr. Senem ATVUR

Üye :Doç. Dr. Ceren UYSAL OĞUZ

Üye :Doç. Dr. Özgün ERLER BAYIR

Üye :Dr. Öğr. Üyesi Kadriye OKUDAN DERNEK

Tez Başlığı: İnsanlığın Ortak Mirası Temelinde Uzayın Küresel Yönetişiminde Epistemik
Uzay Topluluğunun İnşacı Rolü

Tez Savunma Tarihi : 24/01/2023

Mezuniyet Tarihi : 16/02/2023

AKADEMİK BEYAN

Doktora Tezi olarak sunduğum “İnsanlığın Ortak Mirası Temelinde Uzayın Küresel Yönetişiminde Epistemik Uzak Topluluğunun İnşacı Rolü” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir, bunu şerefimle doğrularım.

Aybüke İNAN ŞİMŞEK

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Aybüke İNAN ŞİMŞEK
Öğrenci Numarası	20155239004
Anabilim Dalı	Uluslararası İlişkiler
Programı	Doktora
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Senem ATVUR
Doktora Tez Başlığı	İnsanlığın Ortak Mirası Temelinde Uzayın Küresel Yönetişiminde Epistemik Uzay Topluluğunun İnşacı Rolü
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	2013060244
Rapor Tarihi	13/02/2023
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: %10 Alıntılar dahil: %.10
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE, Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 337 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: (X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.	
Gerekçe:	
Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.	
Danışman Öğretim Üyesi Doç. Dr. Senem ATVUR	
İmza	

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER LİSTESİ	iv
TABLOLAR LİSTESİ	v
KISALTMALAR LİSTESİ	vi
ÖZET	xvi
ABSTRACT	xvii
TEŞEKKÜR.....	xviii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE: İNŞACILIK TEORİSİ VE İNSANLIĞIN ORTAK MİRASININ İNŞASI

1.1. İnşacılık Teorisinin Uluslararası İlişkiler Disiplinindeki Gelişimi.....	9
1.1.1. İnşacılığın Ontolojik, Epistemolojik ve Metodolojik Analizi.....	13
1.1.2. İnşacılık Teorisinin Temel Kavram, Önerme ve Yaklaşımları.....	16
1.1.2.1.Sosyal Pratikler, Söylem, Kültür ve Dilin Önemi.....	17
1.1.2.2.İnşacılık ve Normatif Yapı.....	19
1.1.2.3.Kimlik-Çıkar-Dış Politika İlişkisi.....	20
1.1.2.4.Ajan (<i>Agent</i>) – Yapı (<i>Structure</i>) Etkileşimi	25
1.1.2.5.İnşacılık ve Çoklu Anarşi Mantığı.....	28
1.1.2.6.İnşacı Teori İçinde Farklı Yaklaşımlar	30
1.2. İnşacı Küresel Yönetişim Tartışmalarında Ulusötesicilik ve Epistemik Topluluklar ..	34
1.2.1. Ulusötesi Ağ Örneği Olarak Epistemik Topluluklar	39
1.2.2. Küresel Kördüğümde Epistemik Toplulukların Rolü.....	45
1.3. İnsanlığın Ortak Mirası Kavramı ve Küresel Yönetişim Tartışmaları	49
1.3.1. İnsanlığın Ortak Mirası Kavramının Tarihsel Süreç İçerisindeki Gelişimi	53
1.3.1.1.Antarktika Antlaşmalar Sistemi.....	57
1.3.1.2.Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi.....	61
1.3.1.3.Uluslararası Alanda Çevrenin Korunması ve Bitki Genetik Kaynakları.....	66
1.3.1.4.İnsan Genomu ve Uluslararası İnsan Hakları Hukuku	71
1.3.2. İnsanlığın Ortak Mirası İlkesine Yönelik Eleştiriler.....	73
1.3.3. Küresel Yönetişimde İnsanlığın Ortak Mirası İlkesinin Temel Bileşenleri....	77
1.3.4. İnsanlığın Ortak Mirası Normatif Düzeninin Oluşumunda İnşacılık ve Epistemik Topluluklar	84

İKİNCİ BÖLÜM

UZAYIN KEŞFİNİN VE UZAY FAALİYETLERİNİN İNSANLIĞIN ORTAK MİRASI İLKESİ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. “Uzay” Kavramının Açıklanışı ve Uzayın Sınırları	92

2.2. İnsanlığın Uzay Faaliyetleri ve Uzayın Keşfi.....	95
2.3. İnsanlığın Ortak Mirası Çerçevesinde Uzayın Keşfi ve Uzay Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi	108
2.3.1. Hukukun Üstünlüğü, Egemenlik Dışılık ve Eşitlik	110
2.3.1.1.Uzay Çağı Başlangıcından Ay Antlaşması'na Hukukun Üstünlüğü, Egemenlik Dışılık ve Eşitlik	111
2.3.1.2.Ay Antlaşması Sonrası Hukukun Üstünlüğü, Egemenlik Dışılık ve Eşitlik	117
2.3.2. Uzayın ve Uzay Sistemlerinin Barışçıl Amaçlarla Kullanımı	122
2.3.2.1.Uzayın ve Uzay Sistemlerinin Askeri Amaçlarla Kullanımının Yasaklanması	124
2.3.2.2.Uzayın ve Uzay Sistemlerinin Barışçıl Amaçlarla Sivil Kullanımı....	130
2.3.3. Ortak Çıkar, Faydanın Paylaşımı ve Ortak Kaynak Yönetişimi.....	138
2.3.3.1.Uzay Madenciliğinden Elde Edilecek Faydanın Paylaşımı	141
2.3.3.2.Uzayın Keşfinden ve Kullanımından Elde Edilen Bilimsel Bilginin Paylaşımı.....	145
2.3.3.3.Dünya Yörüngesinin ve Radyo Spektrumlarının Paylaşımı	150
2.3.4. Uzayda Uluslararası Dayanışma ve İş Birliği.....	154
2.3.4.1.Uzayın Keşfi ve Kullanımı Amacıyla Uluslararası Dayanışma ve İş Birliği	155
2.3.4.2.Güvenlik Amacıyla Uluslararası Dayanışma ve İş Birliği.....	159
2.3.4.2.1.Antropojenik Tehditlere Karşı Uzayda Dayanışma ve İş Birliği...	160
2.3.4.2.2.Kozmik Tehditlere Karşı Uzayda Danışma ve İş Birliği	164
2.3.5. Kuşak-İçi ve Kuşaklararası Adalet	169
2.4. Küresel Uzay Yönetişiminde İnsanlığın Ortak Mirası İlkesinin Gerekliliklerinin İnşacı Perspektifle Değerlendirilmesi.....	174

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

UZAYIN ULUSÖTESİ YÖNETİŞİMİNDE İNSANLIĞIN ORTAK MİRASI VE EPİSTEMİK TOPLULUKLAR

3.1. Uzayın Küresel Yönetişiminde Epistemik Uzay Topluluğu	182
3.1.1. Uzayın İnsanlığın Ortak Mirası İlkesi Temelinde Küresel Yönetişiminde Uluslararası Telekomünikasyon Birliği'nin Epistemik Katkıları	186
3.1.1.1.ITU'nun Organizasyon Yapısı ve Temel Metinleri	187
3.1.1.2.ITU'nun Faaliyetlerinin Ana Hatları	190
3.1.1.3.ITU'nun Epistemik Yönünün İOM İlkesi Çerçevesinde Değerlendirilmesi.....	201
3.1.2. Uzayın İnsanlığın Ortak Mirası İlkesi Temelinde Küresel Yönetişiminde Dünya Meteoroloji Örgütü'nün Epistemik Katkıları.....	203
3.1.2.1.WMO'nun Organizasyon Yapısı ve Temel Metinleri	204

3.1.2.2.WMO'nun Faaliyetlerinin Ana Hatları	206
3.1.2.3.WMO'nun Epistemik Rolünün İnsanlığın Ortak Mirası İlkesi Çerçevesinde Değerlendirilmesi	210
3.1.3. Uzayın İnsanlığın Ortak Mirası İlkesi Temelinde Küresel Yönetişiminde Uluslararası Astronotik Federasyonu'nun Epistemik Katkıları.....	210
3.1.3.1.IAF'ın Organizasyon Yapısı ve Temel Metinleri	211
3.1.3.2.IAF'ın Faaliyetlerinin Ana Hatları.....	213
3.1.3.3.IAF'ın Epistemik Rolünün İnsanlığın Ortak Mirası İlkesi Çerçevesinde Değerlendirilmesi	218
3.1.4. Uzayın İnsanlığın Ortak Mirası İlkesi Temelinde Küresel Yönetişiminde Uluslararası Bilim Konseyi'nin Epistemik Katkıları.....	219
3.1.4.1.ISC'nin Organizasyon Yapısı ve Temel Metinleri	220
3.1.4.2.ISC'nin Faaliyetlerinin Ana Hatları.....	222
3.1.4.3.ISC'nin Epistemik Rolünün İnsanlığın Ortak Mirası İlkesi Çerçevesinde Değerlendirilmesi	226
3.1.5. Uzayın İnsanlığın Ortak Mirası İlkesi Temelinde Küresel Yönetişiminde Diğer Epistemik Uzay Topluluklarının Katkıları	227
3.1.5.1.BM Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü.....	227
3.1.5.2.Dünya Gözlemleri Grubu.....	229
3.1.5.3.Uluslararası Astronotik Akademisi.....	230
3.1.5.4.Uluslararası Astronomi Birliği.....	232
3.1.5.5.Dünya Sağlık Örgütü	233
3.1.5.6.Uluslararası Uzay Çevresi Hizmeti.....	234
3.1.5.7.Uluslararası Standardizasyon Örgütü	235
3.1.5.8.Uzay Veri Derneği	238
3.1.5.9.Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü.....	239
3.1.5.10.Uluslararası Uzay Güvenliği Geliştirme Derneği	241
3.1.5.11.Güvenli Dünya Vakfı.....	243
3.1.5.12.Uluslararası Uzay Hukuku Enstitüsü	245
3.1.5.13.Uzay Nesli Danışma Konseyi	246
3.1.6. Epistemik Uzay Topluluğunun Uzayın İnsanlığın Ortak Mirası Temelinde Yönetişimindeki Katkıları	247
3.2. Küresel Uzay Yönetişiminde Kördüğümün Ötesine Geçmede Epistemik Toplulukların ve İnsanlığın Ortak Mirasının Potansiyel Katkısı.....	255
SONUÇ	263
KAYNAKÇA.....	271
Ö Z G E Ç M İ Ş	321

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1 Epistemik Toplulukların Özellikleri.....	45
Şekil 2.1 Küresel Uzay Yönetişiminde İOM İlkesi Temel Bileşenleri.....	177

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 2.1 1957 Sonrası Uzayın Keşfi ve Uzay Faaliyetlerinde Yaşanan Önemli Olaylar....	104
Tablo 3.1 Epistemik Uzay Topluluğunun Sınıflandırılması.....	248
Tablo 3.2 Epistemik Uzay Topluluğunun İnsanlığın Ortak Mirası Bileşenlerine Katkısı.....	254

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AIN	Arap Navigasyon Enstitüsü / The Arab Institute of Navigation
ALMA	Atacama Büyük Milimetre/Milimetre-altı Dizgesi / Atacama Large Milimeter Array
AMP	Abstract Mentor Programı
APSCO	Asya-Pasifik Uzay İş Birliği Örgütü / Asia-Pacific Space Cooperation Organization
ASAT	Uydu Karşıtı Silah Sistemleri / Anti Satellite Weapon Systems
ASI	Italian Space Agency
ASR	Advances in Space Research
AST	Anti-Uydu Silahı / Anti-Satellite Weapon
ATS	Antarktika Antlaşmalar Sistemi / Antarctic Treaty System
BIPM	Uluslararası Ağırlıklar ve Ölçüler Bürosu (Bureau international des Poids et Mesures)
BM	Birleşmiş Milletler
BMDHS	Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmeleri
BMGK	Birleşmiş Milletler Genel Kurulu
BSSI	Temel Uzay Bilimi Girişimi / Basic Space Science Initiative
BSTI	Temel Uzay Teknolojisi Girişimi / Basic Space Technology Initiative
CBD	Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi / Convention on Biological Diversity
CCAMLR	Antarktika Deniz Canlı Kaynaklarını Koruma Sözleşmesi / Convention on the Conservation of Antarctic Marine Living Resources
CD	Silahsızlanma Konferansı / Conference on Disarmament
CEC	Çevre İş Birliği Komisyonu / Commission for Environment Cooperation
CEOS	Yer Gözlem Uyduları Komitesi / Committee on Earth Observation Satellites
CERN	Avrupa Nükleer Araştırma Merkezi / Conseil European pour la Recherche Nucléaire
CGRO	Compton Gama Ray Observatory / Compton

CGSIC	Sivil GPS Sistemi Arayüzü Komitesi / Civil GPS Service Interface Committee
CHDD	Ortak Miras Görevleri Doktrini / Common Heritage Duties Doctrine
CMGS	Meteorolojik Uydular Koordinasyon Grubu / Coordination Group for Meteorological Satellites
CNS/ATM	Dünya Çapında İletişim, Navigasyon, Gözetleme ve Hava Trafik Yönetimi / Worldwide Communications, Navigation, Surveillance and Air Traffic Management
CNSA	China National Space Administration
CNSS	Compass/BeiDou Navigation Satellite System
COSPAR	Uzay Araştırmaları Komitesi / Committee on Space Research
CPS	Karanlık ve Sessiz Gökyüzünü Uydu Takımyıldızı Parazitinden Koruma Merkezi / Centre for the Protection of the Dark and Quiet Sky from Satellite Constellation Interference
CRAMRA	Antarktik Maden Kaynakları Faaliyetlerinin Düzenlenmesine İlişkin Sözleşme / Convention on the Regulation of Antarctic Mineral Resources Activities
CSA	Canadian Space Agency
CTBTO	Kapsamlı Nükleer Deneme Yasağı Anlaşması Organizasyonu / Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty Organization
ÇHC	Çin Halk Cumhuriyeti
DPKO	Barışı Koruma Operasyonları Dairesi / Department of Peacekeeping Operations
ECLAC	BM Latin Amerika ve Karayipler Ekonomik Komisyonu / UN Economic Commission for Latin America and the Caribbean
ECSL	Avrupa Uzay Hukuku Merkezi / European Centre for Space Law
EESS	Dünya Keşif Uydu Servisi / Earth-Exploration Satellite Services
EGNOS	European Geostationary Navigation Overlay Service
EHT	Olay Uyku Teleskobu / Event Horizon Telescope
EMS	Acil Durum Yönetim Hizmeti / Emergency Management Service
EOC	Dünya Gözlemleri Komitesi / <i>Earth Observations Committee</i>
ESA	Avrupa Uzay Ajansı / European Space Agency
ESCAP	BM Asya ve Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonu / UN Economic and Social Commission for Asia and the Pacific

ESPI	Avrupa Uzay Politikaları Enstitüsü / European Space Policy Institute
ETC	Acil Telekomünikasyon Kümesi / Emergency Telecommunications Cluster
EUPOS	Avrupa Konum Belirleme Sistemi / European Position Determination System
EUREF	Uluslararası Jeodezi Birliği Avrupa Referans Çerçevesi Alt Komisyonu / International Association of Geodesy Reference Frame Sub-Commission for Europe
FAI	Uluslararası Havacılık Federasyonu / Fédération Aéronautique Internationale
FAO	Gıda ve Tarım Örgütü / Food and Agriculture Organization
FIG	Uluslararası Sörveyör Federasyonu / International Federation of Surveyor
GAGAN	INRSS ve GPS Destekli Yerdurağan Büyütülmüş Navigasyon Sistemi
GEO	Dünya Gözlemleri Grubu / Group on Earth Observations
geo	Yerdurağan Dünya Yörüngesi / Geostationary Earth Orbit
GEOSS	Küresel Yer Gözlem Sistemi Sistemleri / Global Earth Observation System of Systems
GGE	Hükümet Uzmanları Grubu / Groups of Governmental Experts
GLONASS	Global Navigation Satellite System
GMDSS	Küresel Deniz Tehlike ve Güvenlik Sistemi / Global Maritime Distress and Safety System
GNF	Küresel Ağ Forumu / Global Networking Forum
GNSS	Küresel Navigasyon Uydu Sistemleri / Global Navigation Satellite Systems
GOS	Küresel Gözlem Sistemi / Global Observing System
GPS	Küresel Konumlandırma Sistemi / Global Positioning Ssystem
GRI	Küresel Raporlama Girişimi / Global Reporting Initiative
GTS	Küresel Telekomünikasyon Sistemi / Global Telecommunication System
HSTI	İnsan Uzay Teknolojisi Girişimi / Human Space Technology Initiative
IAA	Uluslararası Astronotik Akademisi / International Academy of Astronautics

IAASS	Uluslararası Uzay Güvenliği Geliştirme Derneği / International Association for the Advancement of Space Safety
IAC	Uluslararası Astronotik Kongreleri / International Astronautical Congress
IADC	Kurumlararası Uzay Enkazı Koordinasyon Komitesi / Inter-Agency Space Debris Coordination Committee
IAEA	Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu / International Atomic Energy Agency
IAF	Uluslararası Astronotik Federasyonu / The International Astronautical Federation
IAG	Uluslararası Jeodezi Birliği / International Association of Geodesy
IAIN	Uluslararası Seyrüsefer Enstitüleri Birliği / International Association of Institutes of Navigation
IAU	Uluslararası Astronomi Birliği / International Astronomical Union
IAWN	Uluslararası Asteroit Uyarı Ağı / International Asteroid Warning Network
ICA	Uluslararası Kartografya Birliği / International Cartographic Association
ICAO	Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü / International Civil Aviation Organization
ICG	Küresel Navigasyon Uydu Sistemleri Uluslararası Komitesi / International Committee on Global Navigation Satellite Systems
ICoC	Dış Uzay Faaliyetleri için Davranış Kuralları Taslağı / Draft Code of Conduct for Outer Space Activities
ICSU	Uluslararası Bilimsel Birlikler Konseyi / International Council for Scientific Union
ICTs	Bilgi ve İletişim Teknolojileri / Information and Communication Technologies
IEC	Uluslararası Elektroteknik Komisyonu / International Electrotechnical Commission
IERS	Uluslararası Yer Döndürme ve Referans Sistemleri Hizmeti / International Earth Rotation and Reference Systems Service
IGY	Uluslararası Jeofizik Yılı / International Geophysical Year

IISL	Uluslararası Uzay Hukuku Enstitüsü /International Institute of Space Law
ILA	Uluslararası Hukuk Derneği / International Law Association
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü / International Labour Organization
IMCO	Inter-Governmental Maritime Consultative Organization
IMF	Uluslararası Para Fonu / International Monetary Fund
IMO	Uluslararası Denizcilik Örgütü / International Maritime Organization
IMT	Uluslararası Mobil Telekomünikasyon / International Mobile Telecommunications
IOAG	Kurumlararası Operasyonlar Danışma Grubu / Interagency Operations Advisory Group
IPDC	Uluslararası İletişim Geliştirme Programı / International Programme for the Development of Communication
ISC	Uluslararası Bilim Konseyi / International Science Council
ISES	Uluslararası Uzay Çevresi Hizmeti / International Space Environment Service
ISF	Uluslararası Uzay Forumu / International Space Forum
ISO	Uluslararası Standardizasyon Örgütü / International Standardisation Organisation
ISPRS	Uluslararası Fotogrametri ve Uzaktan Algılama Derneği / International Society for Photogrammetry and Remote Sensing
ISS	Uluslararası Uzay İstasyonu / International Space Station
ISSC	Uluslararası Sosyal Bilimler Konseyi / International Social Science Council
ISSF	Uluslararası Uzay Güvenliği Vakfı / International Space Safety Foundation
ISWI	Uluslararası Uzay Hava Girişimi / International Space Weather Initiative
ITR	Uluslararası Telekomünikasyon Düzenlemeleri / International Telecommunication Regulations
ITU	Uluslararası Telekomünikasyon Birliği / International Telecommunication Union
ITU-D	Telekomünikasyon Kalkınma Sektörü
ITU-R	ITU Radyokomünikasyon Sektörü

ITU-T	Telekomünikasyon Standartları Sektörü
IUCAF	Radyo Astronomi ve Uzay Bilimi için Frekans Tahsisleri Bilimsel Komitesi / Scientific Committee on Frequency Allocations for Radio Astronomy and Space Science
IUCN	Uluslararası Doğayı Koruma Birliği / International Union for Conservation of Nature
İOK	İnsanlığın Ortak Kaygısı / Common Concern of Humankind
İOM	İnsanlığın Ortak Mirası
JAXA	Japon Aerospace Exploration Agency
LEO	Alçak Dünya Yörüngesi / Low Earth Orbit
MEO	Orta Dünya Yörüngesi / Medium Earth Orbit
MIT	Massachusetts Teknoloji Enstitüsü / Massachusetts Institute of Technology
MMOP	Uluslararası Bakanlar ve Parlamento Üyeleri Toplantısı / International Meeting for Ministers and Members of Parliaments
MSAS	Satellite-based Augmentation System
MTSAT	Multi-Functional Transport Satellite
NAFTA	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması / North American Free Trade Agreement
NASA	National Aeronautics and Space Administration
NATO	North Atlantic Treaty Organization
NavIC	Navigation with Indian Constellation
NGP	Gelecek Nesiller Kurulu / Next Generation Plenary
NIEO	Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen / New International Economic Order
NigComsat-1 SBAS	Nigerian Communication Satellite Space Based Augmentation System
SDCM	Wide-area System of Differential Corrections and Monitoring
OAD	Kalkınma için Astronomi Ofisi / Office for Astronomy for Development
OCHA	BM İnsani İşler Koordinasyon Ofisi / UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs
PAROS	Uzayda Silahlanma Yarışının Önlenmesi / Proposed Prevention of an Arms Race in Space
PP	Tam Yetkili Konferans / Plenipotentiary Conference

PPP	Gezegen Koruma Politikası / Policy on Planetary Protection
PPWT	Uzaya Silah Yerleştirilmesi, Uzay Araçlarına Yönelik Kuvvet Kullanma Tehdidinin Yasaklanması Taslak Metni / Draft Treaty on the Prevention of the Placement of Weapons in Outer Space, the Threat or Use of Force Against Outer Space Objects
PSA	Uzay Uygulamaları Programı / Programme on Space Applications
QZSS	Quasi-Zenith Satellite Space Based Augmentation System
RF	Rusya Federasyonu
RR	Telsiz Tüzükleri / Radio Regulations
SARPs	Standartlar ve Önerilen Uygulamalar / Standards and Recommended Practices
SCOR	Okyanus Araştırmaları Bilimsel Komitesi / Scientific Committee on Oceanic Research
SDA	Uzay Veri Derneği / Space Data Association
SDG	Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları / Sustainable Development Goals
SDO	Güneş Dinamikleri Gözlem Evi / Solar Dynamics Observatory
SEOC	Uzay Eğitimi ve Sosyal Yardım Komitesi / Space Education and Outreach Committee
SGAC	Uzay Nesli Danışma Konseyi / Space Generation Advisory Council
SPSS	Güneş Enerjisi Uydu Sistemleri / Solar Power Satellite Systems
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
SWF	Güvenli Dünya Vakfı / Secure World Foundation
TCBM	Şeffaflık ve Güven Arttırıcı Önlemler / Transparency and Confidence-Building Measures
TIROS	Television Infrared Observation Satellite
TRIPS	Fikri Mülkiyet Haklarının Ticaretle Bağlantılı Yönlerine İlişkin Antlaşma / Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights
Uİ	Uluslararası İlişkiler
UMTH	Evrensel Mobil Telefon Hizmeti / Universal Mobile Telephone Service
UN DESA	BM Ekonomik ve Sosyal İşler Bölümü / UN Department of Economic and Social Affairs
UN	United Nations

UNCC	BM İklim Değişikliği / UN Climate Change
UNCCD	Özellikle Afrika'da Ciddi Kuraklık ve/veya Çölleşme Yaşayan Ülkelerde Çölleşmeyle Mücadeleye İlişkin BM Sözleşmesi / UN Convention to Combat Desertification in Countries Experiencing Serious Drought and/or Desertification, Particularly in Africa
UNCED	BM Çevre ve Kalkınma Konferansı / UN Conference on Environment and Development
UNCOPUOS	BM Dış Uzayın Barışçıl Amaçlarla Kullanımı Komitesi / UN Committee on the Peaceful Uses of Outer Space
UNCTAD	BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı / UN Conference on Trade and Development
UNDP	BM Kalkınma Programı / UN Development Programme
UNDRR	BM Afet Riskini Azaltma Ofisi / UN Office for Disaster Risk Reduction
UNDSS	BM Emniyet ve Güvenlik Departmanı / UN Department on Safety and Security
UNECA	BM Afrika Ekonomik Kurulu / UN Economic Commission for Africa
UNECE	BM Avrupa Ekonomik Komisyonu / UN Economic Commission for Europe
UNEP	BM Çevre Programı / UN Environmental Programme
UNESCO	BM Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü / UN Educational, Scientific and Cultural Organization
UNESCWA	BM Batı Asya Ekonomik ve Sosyal Komisyonu / United Nations Economic and Social Commission for Western Asia
UNFCCC	BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi / UN Framework Convention on Climate Change
UN-GGIM	BM Küresel Coğrafi Bilgi Yönetimi Girişimi / UN Initiative on Global Geospatial Information Management
UNGIWG	BM Coğrafi Bilgi Çalışma Grubu / United Nations Geographical Information Working Group
UN-HABITATBM	İnsan Yerleşimleri Programı / UN Human Settlements Programme
UNHCR	BM Mülteciler Yüksek Komiserliği / UN High Commissioner for Refugees

UNIDO	BM Sınai Kalkınma Teşkilatı / UN Industrial Development Organization
UNISDR	BM Afet Riskini Azaltma Ofisi / UN Office on Disaster Risk Reduction
UNOOSA	BM Uzay İşleri Ofisi / UN Office for Outer Space Affairs
UNOPS	BM Proje Hizmetleri Ofisi / UN Office for Project Services
UNOSAT	BM Eğitim ve Araştırma Enstitüsü Operasyonel Uydu Uygulamaları Programı / UN Institute for Training and Research Operational Satellite Applications Programme
UNOSAT	UNITAR Operasyonel Uydu Uygulamaları Programı / UNITAR Operational Satellite Applications Programme
UN-SPIDER	BM Afet Yönetimi ve Acil Durum Müdahalesi için Uzaya Dayalı Bilgi Platformu / UN Platform for Space-Based Information for Disaster Management and Emergency Response
UNWTO	Dünya Turizm Örgütü / World Tourism Organization
UPU	Evrensel Posta Birliği / Universal Postal Union
URSI	Uluslararası Radyo Bilimleri Birliği / Union Radio-Scientifique Internationale
VLab	Uydu Meteorolojisinde Eğitim ve Öğretim için Sanal Laboratuvar / Virtual Laboratory for Education and Training in Satellite Meteorology
WAAS	Wide-area Augmentation System
WDS	Dünya Veri Sistemi / World Data system
WFEO	Dünya Mühendislik Örgütleri Federasyonu / World Federation of Engineering Organizations
WFP	Dünya Gıda Programı / World Food Programme
WHO	Dünya Sağlık Örgütü / World Health Organization
WIGOS	WMO Entegre Küresel Gözlem Sistemi / WMO Integrated Global Observing System
WIPO	Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü / World Intellectual Property Organization
WIS	WMO Bilgi Sistemi / WMO Information System
WMO	Dünya Meteoroloji Örgütü / World Meteorological Organization
WRC	World Radiocommunication Conferences
WTO	Dünya Ticaret Örgütü / World Trade Organization
WWF	Dünya Doğayı Koruma Vakfı / World Wide Fund for Nature

WWW

Dünya Hava Durumu İzleme / World Weather Watch buna bak

ZGIP

Sıfır Yerçekimi Cihazı Projesi / Zero-Gravity Instrument Project

ÖZET

Bu çalışma, kördüğüm haline gelmiş küresel uzay yönetişiminin insanlığın ortak mirası ilkesi temelinde yeniden inşasının gerekliliğini ortaya koymakta ve bu hususta epistemik uzay topluluğunun rolünü, İnşacılık teorisinin ulusötesi perspektifi, uluslararası devlet ve küresel yönetim argümanlarıyla açıklamaktadır. Çalışmanın hipotezi, uzayın keşfinin ve uzay faaliyetlerinin gezegenin tamamını etkilemesi dolayısıyla, epistemik uzay toplulukları aracılığıyla uzayın küresel yönetişimi için insanlığın ortak mirası ilkesi temelinde ortak normların oluşturulması ve uygulanması gerekliliği üzerinedir. İşbu çalışma, insanlığın ortak mirası ilkesini tarihsel gelişimi içerisinde açıklayarak, onun temel bileşenlerini ortaya koymakta; uzayın keşfi ve uzay faaliyetlerinin bu temel bileşenler çerçevesinde ele alınması için çabalamaktadır. 1957 yılında başladığı kabul edilen Uzay Çağı, yaşanan teknolojik ve bilimsel gelişmelerle yerini Yeni Uzay Çağı söylemlerine bırakmış olup, bu dönem içerisinde Dünya yaşamı uzaya entegre hale gelmiştir. Uzay Antlaşması'nın yaratmış olduğu kullanım serbestisi sorunsalı, uzayın barışçıl amaçlarla insanlığın ortak çıkarı için kullanımı anlayışıyla çatışma halindedir. Günümüzde uzay yönetişiminin çok aktörlü ve çok katmanlı bir yapıya bürünmesi neticesinde ortaya çıkan yönetim sorunsalının İnşacılık teorisinin ortaya koyduğu ulusötesiclik yaklaşımı ile ele alınması gerektiğini ortaya koyan bu çalışma içerisinde, küresel kördüğüm haline gelen uzay yönetişiminde epistemik uzay topluluğunun insanlığın ortak mirası temel bileşenlerinin gerçekleşmesine öncülük ettiği vurgulanmaktadır. Devletlerin uluslararasılaşması yoluyla birtakım kolektif eylemler içerisine girmesinin kaçınılmaz olduğunu ortaya konan bu çalışmada, uzayın keşfinin ve uzay faaliyetlerinin tüm insanlık adına ulusötesi ittifak ağları olarak kabul edilen epistemik uzay topluluğu aracılığıyla inşasının nasıl mümkün olabileceği incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: İnsanlığın Ortak Mirası, Epistemik Uzay Topluluğu, Küresel Kördüğüm

ABSTRACT

**THE CONSTRUCTIVE ROLE OF THE EPISTEMIC SPACE COMMUNITY IN THE
GLOBAL GOVERNANCE OF OUTER SPACE ON THE BASIS OF THE COMMON
HERITAGE OF HUMANKIND**

This study argues for the necessity of reconstructing the global space governance, which has become a gridlock, on the basis of the principle of common heritage of humankind and explains the role of the epistemic space community with the discussions of the transnational perspective, the international state and global governance of Constructivism theory. The hypothesis of the study is that as the exploration of space and space activities affect the entire planet, it is necessary to establish and implement common norms for the global space governance through epistemic communities based on the principle of the common heritage of humankind. This study explains the principle of the common heritage of humankind in its historical development and presents its basic components and endeavors to address the exploration of space and space activities within the framework of these basic components. In 1957, the Space Age, which is accepted to have started, was replaced by the discourse of the New Space Age with the technological and scientific developments, and in this period, life on Earth has become integrated into space. The problematic of freedom of use created by the Outer Space Treaty causes a conflict with the concept of the peaceful use of outer space for the common interest of humankind. In this study, the governance problem that emerged as a result of the multi-actor and multi-layered structure of space governance today should be addressed with the transnationalism approach put forward by the Constructivism theory, it is emphasized that the epistemic space community leads the realization of the basic components of the common heritage of humankind in space governance, which has become a global gridlock. In this study, which reveals that it is inevitable for states to engage in certain collective actions through internationalization, it is examined how it is possible to construct the exploration of space and space activities on behalf of all humankind through the epistemic space community, which is considered as transnational alliance networks.

Keywords: Common Heritage of Humankind, Epistemic Space Community, Global Gridlock

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmasında desteklerini esirgemeyen ve akademik yaşamım boyunca üstümde emeği olan çok kıymetli danışmanım Doç. Dr. Senem ATVUR'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Kendisinin özverisi ve yenilikçi yönü sayesinde çalışmanın gidişatı şekillenmiş ve ortaya bu çalışma çıkmıştır. Ayrıca Doç. Dr. Ceren UYSAL OĞUZ'a hem doktora jürimde bulunup, geliştirilmesine sunmuş olduğu katkılardan hem de akademik yaşamımda yol göstericiliğinden dolayı teşekkürü bir borç bilirim. Doktora jürimde bulunan Dr. Öğretim Üyesi Kadriye OKUDAN DERNEK'e desteklerinden ve olumlu enerjisinden dolayı teşekkür ederim. Doç. Dr. Sanem ÖZER'e akademik yaşamım boyunca sundukları desteklerden dolayı minnettar olduğumu belirtir; Prof. Dr. Behire Esra ÇAYHAN'a bana kattığı değerler ve akademik ahlak için teşekkürlerimi ve minnetlerimi sunarım.

Beni yetiştiren ve hayatım boyunca sırtımda hep desteklerini hissettiğim kıymetli babam Enver İNAN'a ve kıymetli annem Ümmühan İNAN'a sonsuz minnetlerimi ve teşekkürlerimi sunarım. Kardeşlerim Selcen, Çağrı, Nurbüke, Soner ve Buğrahan'a ve enişterim Murat DÖNMEZ ve Eduard GALİMOV, yeğenlerim Göktürk ve Goksu'ya da bu zorlu süreçte yanımda oldukları için teşekkür ederim. Eşimin babası İbrahim Hakkı ŞİMŞEK'e ve annesi merhum Zehra ŞİMŞEK'e desteklerinden dolayı teşekkürlerimi sunar; arkadaşlarım Azize BAYGAL ve Ayça BÜYÜKYILMAZ ERCAN'a bana kattıkları ve destekleri için minnettar olduğumu belirtirim. Son olarak, akademik yaşamımda bir an olsun desteğini esirgemeyen ve varlığıyla en büyük destekçim olan eşim Burak ŞİMŞEK'e müteşekkir olduğumu belirtir; bu süreçte annesine göstermiş olduğu anlayış için kızıma sonsuz şükürlerimi sunarım.

Aybüke İNAN ŞİMŞEK

GİRİŞ

Antik dönemde astronomi amaçlı kullanılan uzay, özellikle I. Dünya Savaşı'ndan sonra teknolojinin gelişmesiyle beraber askeri amaçla dikkate alınmış; 1957 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) Sputnik I adlı uydusunun dünyanın yörüngesine başarılı bir şekilde fırlatılması (NASA, 2011) ile “Uzay Çağı” başlamış ve uzayın kullanımı hızlanmıştır. 1960'lı yıllardan itibaren bilimsel ve teknolojik gelişmelerin artmasıyla birlikte ulus devletlerin uzaya dayalı kabiliyetlerinde rekabet içine girdikleri görülmüştür. Soğuk Savaş dönemi boyunca Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve SSCB arasında teknoloji savaşına sahne olan uzay, Soğuk Savaş sonrası dönemde diğer ülkelerin de katılımı ile çok aktörlü bir yapıya bürünmüştür. Teknolojinin gelişimiyle dış uzaydan (*outer space*) haberleşme, meteoroloji, yön bulma (navigasyon, seyrüsefer), bilgi toplama ve askeri güvenlik amacıyla yararlanılmış (Yılmaz, 2013: 13), ayrıca uzay madenciliği, kolonileşme ve uzay turizmi gibi birçok sektörün gelişimiyle “Yeni Uzay Çağı” söylemleri gelişmiştir.

Soğuk Savaş dönemi boyunca iki kutbun süper güçlerinin uzay programlarına ulusal çıkarları gereği önem vermeye başlamasıyla birlikte uzay yönetişimi konusunda da düzenleme ihtiyaçları artmıştır. Uzayın keşfine ve uzay faaliyetlerine ilişkin ilk uluslararası düzenleme Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu'nun 1959'da kurmuş olduğu BM Dış Uzayın Barışçıl Amaçlarla Kullanımı Komitesi'dir (*UN Committee on the Peaceful Uses of Outer Space / UNCOPUOS*). Komite'nin 1967 yılında oluşturduğu “Uzay Antlaşması”, uzay yönetişimi hususunda en önemli belge konumundadır. 1968 tarihli Kurtarma Sözleşmesi, 1971 tarihli Sorumluluk Sözleşmesi, 1974 Tescil Sözleşmesi ve 1979 Ay Antlaşması da uluslararası uzay hukukunun en önemli metinleri arasındadır (Haanappel, 2003: 55-65). Bu metinler uzayın keşfi ve uzay faaliyetlerinin tüm insanlık yararına barışçıl bir şekilde yürütülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu antlaşmalardan farklı olarak Ay Antlaşması da Ay'ın ve onun doğal kaynaklarının “insanlığın ortak mirası” olduğunu vurgulamaktadır (Madde 11).

Uzayda gerçekleştirilen faaliyetler, Dünya'nın hem atmosferi hem de yüzeyi için tehdit oluşturabilmektedir. 1978 yılında SSCB'nin Kosmos 954 adlı nükleer enerjili uydusunun yörüngesinin dışına çıkarak parçalanması ve ardından Kanada'nın kuzeyindeki bir bölgeye düşmesiyle birlikte; SSCB Kanada'ya temizlik masrafı olarak tazminat ödemek zorunda kalmıştır (Cohen, 1984: 954). Tazminat, Kanada'nın yoğun uğraşları sonucu gerçekleşmiş ve bu durum uzay faaliyetleri nedeniyle yaşanabilecek sorunlar karşısında mevcut yasaların yasal sorumluluk noktasında yeterince gelişmediğini ortaya koymuştur (Sorgucu, 2014: 180). 2007 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) de yörüngedeki bir

uyduyu vurma kapasitesine sahip olduğunu kanıtlaması ile uzayın silahlandırılması tehlikesi tekrar ortaya çıkmıştır (Sorgucu, 2014: 180). Teknolojinin gelişimi ve daha fazla devletin uzay faaliyetlerine katılımı ile uzayın kullanımına ilişkin oluşturulan BM antlaşmalarının zayıf kaldığı, yapılan düzenlemelerin zamanın ruhuna uymadığı belirtilmektedir (Erdem, 2014: 89).

Uzayın keşfinden ve uzay faaliyetlerinden kaynaklı sorunların yanında uzayın küresel yönetişimi konusundaki eksiklikler çerçevesinde gelişen uzay tartışmalarında insanlığın ortak mirası ilkesi de ele alınmıştır. Egemenlik kavramı gibi antropojenik bir kavram olan “insanlığın ortak mirası” kavramı da uluslararası sistemdeki değişimlerle ve uluslararası hukukun kodifikasyonu ile gelişme göstermektedir. Başlar (1998: 3), insanlığın ortak mirası tabirinin tek başına bir kural, ilke ya da teori olamayacağını, onun yerine kurallar, ilkeler ve teoriler demeti olarak ifade edildiğinden, bir kavram olarak anılmasının daha yerinde olacağını belirtmiştir. Bu çalışma içerisinde bu tartışmaya da yer verilecek ve müşterek alanların insanlığın ortak mirası temelinde küresel yönetimindeki temel bileşenlerinin izleri aranacaktır. Derin denizler ve Antarktika gibi kimseye ait olmayan coğrafyalar için kullanılan bu temel ilkeye göre; insanlığın ortak mirası olarak kabul edilen alanlar yasal olarak hiçbir ülkenin egemenlik alanı dâhilinde değildir. Bu durum beraberinde bu alanlara ulaşımın serbest olmasına ve bölgenin, aksi bir sınırlama getirilmedikçe özgürce kullanımına yol açmaktadır. Ortaya çıkan kullanım ise beraberinde ortak yönetim tartışmalarını getirmiştir.

İnsanlığın ortak mirası kavramı kesin bir tanıma sahip olmasa da birtakım ortak ilkeleri barındırmaktadır. Buna göre insanlığın ortak mirası olarak adlandırılan bölgeler;

- i) Hiçbir devletin egemenlik iddia edemediği bölgelerdir,
- ii) Sahip oldukları kaynaklar ortak miras rejimi altındaki uluslararası bir otorite tarafından yönetilir,
- iii) Bölgenin kullanımı ve bu bölgeden çıkarılan kaynakların paylaşımı eşitlik ilkesi prensibi altında gerçekleşir,
- iv) Bölgenin kullanımı barışçıl amaçlarla olmalıdır,
- v) Bölgenin korunması insanlığın yararı ve çıkarları çerçevesinde olmalıdır (Başlar, 1998: xx).

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte uzay faaliyetlerinde bulunan ulus devletlerin sayısı artmış olsa da günümüzde pek çok ülkenin uzaya erişimi bulunmamaktadır. Uzaya erişimi olmayan bu devletlerin, uzaya erişim kapasiteleri bulunan uzay güçlerinin uzayda gerçekleştirdikleri faaliyetlerden haberdar olmaması durumunda küresel güvenlik ve barış tehlikeye düşebilmektedir. Bu sebeple, 1967 tarihli Uzay Antlaşmasıyla birlikte kimseye ait

olmadığı ve sadece barışçıl amaçlarla tüm insanlık yararına kullanılacağı teyit edilen uzayın küresel yönetiminde insanlığın ortak mirası ilkesi ön plana çıkmaktadır. Çalışma içerisinde uzayın küresel yönetimi ile ilgili olan analizler ortaya konarak; insanlığın ortak mirası ilkesinin uzay yönetimindeki yeri İnşacılık teorisi çerçevesinde açıklanmaya çalışılacaktır. Bu kapsamda öncelikle İnşacılık teorisi ve Uluslararası İlişkiler (Uİ) disiplini içerisindeki gelişimine değinmek gerekmektedir.

İnsanlık tarihi boyunca ortaya çıkan yönetim yapıları zaman içerisinde kendi aralarında ilişkilerini arttırmış ve bu ilişkiler egemen ulus devletlerin kurulması ile birlikte belli bir düzen ihtiyacını gerekli kılmıştır. Egemen bağımsız devletler arasındaki her türlü ilişkiyi ifade eden uluslararası ilişkiler kavramı, uluslararası politika ile eş anlama gelmekte ve ulusal çıkarlar etrafında gelişen güç mücadelesi sonucu ortaya çıkan siyasal durumu ifade etmek için kullanılmaktadır (Kurubaş, 2014: 12). Egemen devletlerin doğuşu ise 1648 tarihli Vestfalya Antlaşmaları'na kadar götürülmektedir. Geçmişten günümüze savaşların bitirilip barışın tesis edilmesine odaklanan Uİ disiplini ise XX. yüzyılın başlarında ortaya çıkmış ve çeşitli kuramlarla egemen devletler arası ilişkileri yorumlamaya çalışmıştır. Uluslararası siyasette yaşanan tüm gelişmeleri farklı yaklaşımlarla anlamaya çalışan Uİ çalışanları, teknolojinin de gelişimi ile birlikte uzayda gerçekleştirilen aktivitelere farklı akademik perspektiflerden yaklaşmaya başlamışlardır.

Uİ disiplini içerisinde tartışılan pek çok konu zamanla Uİ teorilerinin çeşitlenmesini sağlamış ve farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Uİ disiplini de bir sosyal bilim olması dolayısıyla, sosyoloji, felsefe, tarih gibi çeşitli bilim dallarından etkilenmiş ve devletlerarası ilişkilerin farklı yönleri teorilere dâhil edilmiştir. Uluslararası politikadaki gelişmeler ile birlikte birtakım Uİ teorilerinin önemi artmış, bazı teoriler ise Uİ çalışmalarında zamanla göz ardı edilmiştir. Yaşanan gelişmelere bağlı olarak Uİ disiplininin ele aldığı konular, kullanılan yöntemler farklılaşmış, ontolojik ve epistemolojik tartışmalarda artış görülmüştür. İnsanların ulaşabildikleri ancak ulusal egemenlikleri dışında kalan alanlardan biri olan uzay, bu tez içerisinde Uİ teorilerinden İnşacılık teorisi ile değerlendirilecektir. İnşacılığın en önemli ismi olan Wendt (1992: 398), kimliklerin çıkarların temeli olduğunu ifade etmiş ve bu yaklaşımını açıklarken kimlikler üzerindeki kolektif anlamlara da odaklanmıştır. Bir olguya yüklemiş olduğumuz kolektif anlam kimliğimizi oluşturmakta ve ortaya çıkan yapı da eylemlerimizi şekillendirmektedir (Wendt, 1992: 397). Kolektif eylemi, aktörlerin yalnızca kendi çıkarlarını gerçekleştirdiği iş birliği hareketi olarak değil, kendi benlik tanımlarını yarattığı bir süreç olarak ifade eden Wendt (1994: 392); tek başlı olmayan ulusötesi siyasi otorite yapıları için

“uluslararası devletler” ifadesini kullanarak, kolektif eylemlerin devletlerin uluslararasılaşması üzerindeki etkisinden bahsetmiştir.

Bilişsel düzeyde yani bilginin paylaşımı noktasında uzay faaliyetlerinde bir kolektif anlam oluşup kolektif bir kimlik yaratılıp yaratılamayacağı ve bu durumun uzay yönetişimi noktasında eylemlerimizi nasıl şekillendirebileceği çalışma içerisinde analiz edilecektir. İnşacılık teorisinin küresel yönetim noktasında ortaya koyduğu ulusötesicilik kavramı da uzay yönetişimi noktasında ele alınan kuramsal çerçeveyi oluşturacaktır. Küresel yönetim tartışmalarında, rejim teorileri bağlamınca İnşacılığın ulusötesicilik yaklaşımı ön plana çıkmakta ve bu yaklaşım, uluslararası kurumların, küresel toplumsal hareketlerin ve hükümet-dışı örgütlerin yeni bir küresel alan oluşturduğundan ve bu yeni aktörlerin siyasal alanı etkilemeye çalıştığından bahsetmektedir (Sinclair, 2016: 55). Bu etkinin küresel kurucu normların yaratılmasıyla gerçekleştiğini ifade eden ulusötesicilik yaklaşımında, tüm insanlığı ilgilendiren iklim değişikliği, küresel adaletsizlik ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği gibi konularda ulusötesi ağlar aracılığıyla küresel kurucu normların oluştuğu belirtilmektedir (Sinclair, 2016: 55-61). Ulusötesi ağlardan biri olarak nitelendirilebilecek epistemik topluluklar, belli bir alanda politika oluşturmaya yönelik bilgilerle donatılmış uzmanlığa ve geçerli iddialara sahip profesyonellerden oluşan ağı ifade etmektedir (Clunan, tarihsiz) ve bu tez içerisinde uzayın insanlığın ortak mirasının temel bileşenleri ile küresel yönetiminde epistemik toplulukların rolleri, İnşacılığın ulusötesicilik yaklaşımı nezdinde ele alınacaktır. Bu minvalde çalışmada, epistemik toplulukların insanlığın ortak mirası ilkesiyle örtüşen faaliyetleri incelenecek ve bu toplulukların küresel uzay yönetişiminin insanlığın ortak mirası temelinde yeniden inşasındaki potansiyel rolleri araştırılacaktır.

Çalışmanın hipotezi, uzayın keşfinin ve uzay faaliyetlerinin gezegenin tamamını etkilemesi dikkate alınarak; küresel yönetişimin, insanlığın ortak mirası temelinde yeniden inşa edilmesi ve bu inşa sürecinde ortak normların oluşturulması ve uygulanması konusunda epistemik uzay topluluğunun rolüne odaklanılması gerektiği yönündedir ve çalışma içinde bu argüman savunulacaktır. Yapılan literatür taraması ve teorik analizler sonucu çalışmanın sorunsalıyla bağlantılı araştırma soruları şu şekilde oluşturulmuştur:

- i) “Yeni Uzay Çağı” ile birlikte uzayın keşfinin ve uzay faaliyetlerinin küresel çapta insanlık adına yarattığı olumlu ve olumsuz etkiler nelerdir?
- ii) Uzay faaliyetlerinde bulunan ve bu faaliyetlerden etkilenen aktör sayısının artması, küresel uzay yönetişimini ne aşamaya getirmiştir?
- iii) İnsanlığın ortak mirası ilkesi, küresel uzay yönetişimi adına ne anlam ifade etmektedir?

- iv) Küresel uzay yönetiminde ulusötesi etkiye sahip epistemik uzay topluluklarının rolleri nelerdir?
- v) Epistemik uzay topluluğunun insanlığın ortak mirası ilkesi temelinde küresel uzay yönetişimi inşasındaki potansiyel katkıları nelerdir?

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır; kuramsal ve kavramsal çerçeve, uzay faaliyetlerinin analizi ve epistemik uzay topluluğunun irdelenmesi şeklinde kısımlara ayrılması uygun bulunmuştur.

Uzayda küresel yönetim tartışmalarına girmeden önce, kuramsal ve kavramsal çerçevenin açıklanması önem arz etmektedir. Bu amaçla ilk olarak İnşacılık teorisinin gelişimi, temel prensipleri ve küresel yönetim kavramının kuramsal bir açıklamasını ortaya koyan ulusötesicilik yaklaşımı ele alınacaktır. Ulusötesicilik kavramının açıklanması, epistemik topluluklar gibi birtakım ulusötesi aktörlerin uzay faaliyetlerinin değerlendirilmesi noktasında önem arz etmektedir. Ulusötesi ağlardan biri olarak nitelendirilen epistemik toplulukların özelliklerinin, epistemik uzay topluluğunun rollerinin ortaya konması amacıyla kullanılmasının yanında tarihsel gelişim içerisinde ele alınacak olan insanlığın ortak mirası ilkesi, göstermiş olduğu ortak özellikler ve kriterlerle temel bileşenlerine ayrılmaya çalışılacaktır. Çalışmanın tümdengelimsel analizinin yapılması hususunda önem arz eden bu sınıflandırma örnekleri, küresel bir kördüğüm haline gelmiş uzay yönetiminde bir çözüm analizi yapılması için elzem görülmektedir.

İkinci bölüm içerisinde geçmişte ve günümüzde uzayın keşfi ve uzay faaliyetleri ile ilgili bilgilere yer verilecek; bu faaliyetlerin insanlığın ortak mirasının temel bileşenleri ve İnşacılık çerçevesinde değerlendirmesi yapılacaktır. Uzayın keşfinin ve uzay faaliyetlerinin çok katmanlı yapısının aktarılmaya çalışılacağı bu bölümün sınırlılıkları ise, uzayın küresel yönetişimini ilgilendiren meseleler etrafında şekillenmektedir. Uzayın keşfinden ve uzay faaliyetlerinden kaynaklanan fayda ve zararların tüm insanlığı ilgilendiren boyutlarının aktarılmaya çalışıldığı bu çalışma içerisinde bilimin ilerlemesinin en uç noktalarından birisi olarak nitelendirilebilecek uzay temelli teknolojik gelişmelerden biri olan yapay zekâ gibi unsurlar tüm insanlık adına kullanılması noktasında çalışmaya dahil edilecektir. Bu unsurlar, insanlığın ortak mirası ilkesinin temel bileşenleri nezdinde değerlendirilmeye alınacak ve küresel uzay yönetiminin yeniden inşasında önemleri tartışılacaktır. Uzayın keşfinin ve uzay faaliyetlerinin ortaya çıkaracağı sorunların da değerlendirileceği bu bölüm uzayın insanlığın ortak mirası temelinde küresel yönetiminde epistemik toplulukların rollerinin analiz edileceği üçüncü bölümün gidişatı için önem arz etmektedir ve bu bölümdeki tartışmaların temelini oluşturacaktır.

Epistemik uzay topluluğunun insanlığın ortak mirası temelinde rollerinin aktarılmaya çalışılacağı üçüncü bölüm içerisinde, uzay topluluğunun üyelerinden epistemik özellikler gösteren aktörler saptanacak ve uzayla ilgili yürüttükleri epistemik faaliyetlere odaklanılacaktır. Bu hususta tezin sınırlılıkları açısından en temel olarak görülen aktörler ele alınacak, uzayın keşfi ve uzay faaliyetlerindeki etkinliklerine göre bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır. Küresel bir kördüğüm haline gelmiş uzay yönetişiminin çok katmanlı ve çok aktörlü yapısının ortaya konacağı bu bölüm içerisinde, epistemik uzay topluluğunun insanlığın ortak mirası ilkesine mevcut ve olası katkıları değerlendirmeye çalışılacaktır. Sonuç olarak, bu toplulukların küresel uzay yönetişimindeki normatif rollerinin değerlendirilmesinde İnşacı teorinin ulusötesicilik yaklaşımı temel alınacaktır.

İnsanlığın ortak mirası ilkesi, uzay politikalarının gelişiminde merkezi bir role sahiptir. Bu bağlamda çalışma uluslararası sistem düzeyinde analizlere yer vermektedir. Devletlerin uzay politikalarına odaklanmaktan çok, devletlerin uzay faaliyetlerinin küresel uzay rejimi ile ilişkisi ve bu rejimin değişen aktörler ve çeşitlenen faaliyetler ile neden insanlığın ortak mirası temelinde revize edilmesi gerektiği tartışılacaktır. Uzay faaliyetlerinin tarihsel gelişimi ile paralel olarak geliştirilen uluslararası uzay metinleri, insanlığın ortak mirası ilkesinin temel bileşenleri çerçevesinde değerlendirilecek ve uzay rejiminin tarihsel olarak nasıl inşa edildiği açığa çıkarılacak; böylece değişen uzay faaliyetlerinde neden bir yeniden inşa sürecine ihtiyaç duyulduğu da bu temel üzerinden açıklanabilecektir. İnşacı yaklaşımın öne sürdüğü gibi yapı ve ajan¹ arasındaki karşılıklı etkileşim, çıkar ve kimliklerin yeniden tanımlanmasında rol oynamaktadır. Bu bağlamda uzay aktörlerinin artması ve uzay faaliyetlerinin çeşitlenmesi ile uzay, kural, norm ve rejiminin de bu değişime cevap verecek şekilde yenilenmesi kaçınılmaz görünmektedir.

Öte yandan önemli olan nokta, gezegenin tamamını ilgilendiren uzaya ilişkin düzenlemelerin insanlığın ortak mirası ilkesinden vazgeçmeden, fakat değişen koşullara göre bu ilkeyi uyarlayarak gerçekleştirilmesidir. Bu çerçevede tez çalışması, epistemik toplulukların çalışma alanlarının insanlığın ortak mirası ilkesi ile ilişkisini açığa çıkararak, uzay rejiminin yeniden inşasında diğer uluslararası aktörleri etkileyecek nasıl bir rol üstlenebileceğini tartışacaktır. Küresel uzay yönetişimi inşasında epistemik uzay topluluğunun rolünün tartışıldığı bu tez içerisinde, eklektik bir yöntem anlayışına sahip İnşacılık teorisi temel alınarak, nitel analiz yöntemlerinden tarihsel analiz ve metin analizi yorumlayıcı bir bakış açısıyla kullanılacaktır. Nitel araştırma, sosyal ya da beşerî bir

¹ Yapan, ajan (*agent*) kavramı Türkçede eden, amil, fail kavramlarının yerine kullanılmaktadır. Uİ disiplini açısından düşünüldüğünde bu kavram “aktör”le ilişkilendirilirken, pek çok akademisyen “ajan” kavramının kullanımını tercih etmektedir.

problemlere bireylerin ya da grupların yüklediği anlamları keşfetmeye ve anlamaya yönelik bir yaklaşımdır (Creswell, 2017: 4). Dolayısıyla bu tez, uzayın küresel yönetişimi konusunda bireylerin ya da grupların oluşturmuş olduğu literatürü özetlemeye, epistemik uzay topluluklarının rolleri ile ilişkili literatürü bütünleştirmeye çalışmakta; böylelikle uzayın küresel yönetişimi ile ilgili tümevarımsal normatif bir çerçeve sunmaya çalışmaktadır. Bu tez Türkiye’deki Uİ disiplinine uzay hukuku ve politikaları kapsamında katkı sunmayı amaçlamaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE: İNŞACILIK TEORİSİ VE İNSANLIĞIN ORTAK MİRASININ İNŞASI

Uluslararası İlişkiler disiplininin tarihsel süreç içerisinde yaşamış olduğu gelişim süreci, kuramsal çalışmalarda da kendine yer bulmuştur. Disiplinin ortaya çıktığı dönemde yaşanan uluslararası gelişmelere çözüm bulmaya çalışan Realizm ve İdealizm gibi klasik kuramlar, yaşanan politik gelişmelere bağlı olarak değişim göstermiş ve yeni paradigmlar ortaya çıkmıştır. Realizm ve İdealizme ek olarak Liberalizm de klasik teoriler arasında anılmaya başlamış ve zamanla İdealizm yerine de kullanılır hale gelmiştir.² Teorik perspektiflerin bu denli büyümesi ise disiplinin miladı olarak kabul edilen 1919 yılından bu yana akademik gelişim ile paralellik göstermiştir (Spindler ve Schieder, 2014: 1). Uİ disiplini tarih, sosyoloji, felsefe, ekonomi, psikoloji ve hukuk gibi diğer bilim dallarından da yararlanarak çok boyutlu bir yapı kazanmış ve teorik perspektifler hızla çeşitlenmiştir. Uluslararası politikada yaşanan gelişmelere bağlı olarak Disiplin içerisinde çalışma alanları artmış ve bu durum farklı yaklaşımların gelişmesine, Uİ teorileri bağlamında yeni tartışmaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Uİ disiplininin 1919 yılından bu yana gelişimine katkıda bulunan *great debates* olarak da adlandırılan “büyük tartışmalar”, genellikle iki büyük teori ya da paradigmlar arasında yaşanmıştır (Spindler ve Schieder, 2014: 3). İlk büyük tartışma 1930-40 yılları arasında Realizm ve İdealizm arasında yaşanmış ve İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş’a evrilen süreçte Realizmin baskınlığı ile sonuçlanarak İdealizmin zayıflamasına yol açmıştır (Arı, 2013: 58). İkinci büyük tartışma 1960’larda Gelenekselciler ile Davranışsalcılar arasında vukuu bulmuş ve bilimin önceliğine inanan Davranışsalcılar ile insan anlayışının önemli olduğunu savunan Gelenekselciler arasında şekillenmiştir (Arı, 2013: 90). Yaşanan bu tartışma Uİ disiplininin daha da gelişmesini sağlamış ve farklı yöntem arayışlarının hızlanmasına yol açmıştır. Üçüncü büyük tartışma ise 1970-80 arasına denk gelen dönemde kimine göre dünya politikasını realist, çoğulcu ve Marksist perspektiften ele alan paradigmlar arasında yaşanmışken; kimine göre ise 1980’lerden sonra açıklama ve anlamlandırma yöntemlerini kullanan pozitivist ve post-pozitivist teoriler arasında yaşanmıştır (Spindler ve Schieder, 2014: 3). Pozitivizm ile Post-pozitivizm tartışmasını ayrı bir büyük tartışma olarak değerlendirmek de mümkündür ve bu tartışma sonrası sosyal bilimlerin felsefesi

² Gorge Sorenson, Jorgen Moller ve Robert Jackson *Introduction to International Relations: Theories and Approaches* adlı kitaplarında idealistler için “ütopyacı liberaller” ifadesini kullanmışlardır (2022: 37).

Uİ teorilerinin içerisinde daha fazla yer almaya başlamış ve teorik çoğulculuk hız kazanmıştır (Sorenson, vd., 2022: 59). Pozitivizm ve Post-pozitivizm tartışmaları arasında şekillenen İnşacılık ise 90'lı yıllardan itibaren oldukça büyük bir ivme kazanmış ve Uİ disiplini içerisinde kendisini kabul ettirmiştir. Bu tezin ilk bölümü kuramsal ve kavramsal çerçeveyi ele alacak olup; İnşacılık teorisinin tarihsel gelişimi ve ortaya koyduğu temel önermelerle başlayacaktır. Ardından özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde küreselleşmenin hız kazanmasıyla birlikte tartışma konusu olan küresel yönetim ve epistemik toplulukların rolleri, İnşacı perspektifle aktarılmaya çalışılacaktır. İnşacı teori ve küresel yönetim tartışmalarının aktarılması, 'insanlığın ortak mirası (İOM)' prensibinin anlaşılması noktasında elzem görülmüştür. Kavramsal çerçevenin de aktarılacağı bu bölüm içerisinde İOM prensibi, tarihsel süreç içerisinde örnekleriyle birlikte İnşacı teori çerçevesinde irdelenecek ve uzay yönetişiminin açıklanmasına temel oluşturacaktır.

1.1. İnşacılık Teorisinin Uluslararası İlişkiler Disiplinindeki Gelişimi

İnşacılık teorisinin Uİ disiplini içerisindeki gelişiminin anlaşılması için ilk olarak İnşacılığın farklı disiplinlerdeki gelişimine odaklanılması ve bu teriminin anlamının irdelenmesi gerekmektedir. İnşacılık, uluslararası gerçekliğin maddi dünyaya anlam veren bilişsel yapılar tarafından sosyal olarak inşa edildiğini belirten bir anlayışı ortaya koymaktadır (Adler, 1997: 319). İnşacılık terimi Vivien Burr'a göre ilk olarak Psikoloji biliminde ortaya çıkmıştır. Burr (2012: 2-5), bilginin kesin olarak doğru olduğunun kabul edilmemesi ve ona eleştirel yaklaşılması gerektiğini, anlama yollarının tarihsel ve kültürel olarak göreceli olduğunu, bilginin sosyal süreçlerle sürdürülebilir olduğunu ve bilginin ve sosyal eylemin birlikte geliştiğini öne sürerek, psikoloji biliminde Sosyal İnşacı anlayışı açıklamaya çalışmıştır. Pozitivizmin savunmuş olduğu gerçekliğin algıladığımız şey olduğu varsayımının sorgulanması gerektiğini savunan Sosyal İnşacılar, gerçekliğin bir kültür ya da toplum olarak kendi aramızda inşa ettiğimiz şey olduğunu belirtmektedirler (Burr, 2012: 6). Dil kavramına ayrı bir önem atfeden Burr (2012: 7-8), dilin düşünmenin ön koşulu olduğunu belirtmiş ve eylemlerimizin şekillenmesinde dilin büyük rol oynadığını dile getirmiştir. Geleneksel psikolojinin ve sosyolojinin yapıları yapmış olduğu vurguyu dışlayan Burr, kişilik vasıfları, ekonomik yapılar, hafıza modelleri gibi yapıları odaklanmak yerine sosyal etkileşim dinamiklerine odaklanmak gerektiğini belirtmiştir (2012: 9). Psikoloji biliminde kendine yer bulan Sosyal İnşacılık, zamanla Uİ disiplinini de etkisi altına almaya başlamıştır.

Felsefe, sosyoloji, dil bilimi ve siyaset bilimi gibi birtakım disiplinlerde yer almaya başlayan İnşacılık (Burr, 2012: 2), Uİ disiplini içerisinde Post-pozitivist eleştirilerin arttığı bir

dönemde görünür olmaya başlamıştır. Nicholas Onuf, 1989 tarihli “*World of Our Making*” adlı eserinde İnşacılık terimini açıklarken, İnşacılığın eylemlerle başladığını belirtmiş ve bu eylemleri ise yapılan işler, atılan adımlar ve konuşulan kelimeler olarak ifade etmiştir (1989: 36). Onuf’a (1989: 37) göre, “[i]nsanlar ve toplum birbirlerini oluşturur ve inşa ederler”; ona göre felsefe ve sosyal teorilerde de benzer bir durum söz konusudur. İnşacılık dünyayı, varlıktan çok oluş, inşa halindeki bir proje olarak görmektedir (Adler, 2013: 113). Onuf (1998: 59), insanların sosyal varlıklar olduğu ve sosyal ilişkilerimiz olmadığında insan olamayacağımız şeklinde bir önerme ortaya atmaktadır. Her türden sosyal ilişkileri incelemenin bir yolu olarak görülen İnşacılık ise birbiriyle ilgisiz gibi görünen konular arasında ilişki kurarak teorileştirmeye çalışmaktadır (Onuf, 1998: 58).

1990’lu yılların başında Onuf’un İnşacılık terimini disipline kazandırmasının ardından yeni bir tartışma başlamış ve Alexander Wendt’in çalışmaları İnşacılığın gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. İnşacılığın Uİ disiplini içerisinde konuşulmaya başlandığı Soğuk Savaş sonrası dönemde, 1992 yılında, “*Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics*” adlı eseri ile Wendt, İnşacılığın diğer Uİ teorilerinden farklılık ve benzerliklerini ele almaya çalışmıştır. Wendt, İnşacılığı ele alırken sosyolojinin yapılanma ve sembolik etkileşimci teorilerinden, Liberalizmin uluslararası kurumların devlet kimliklerini ve çıkarlarını dönüştürebileceği varsayımından etkilendiğini vurgulamıştır (1992: 394). Ona göre İnşacılık, ekonomik temelli teorilerin aksine kimlik ve çıkarların bağımlı değişken olarak kabul edildiği sosyolojik-sosyal psikolojik sistemik teori biçimindedir ve Rasyonalist ve Reflektivist teoriler arasında bir köprü vazifesi görmektedir (Wendt, 1992: 394). Wendt’in çalışmalarıyla sosyal olana ilgi artmış, Uİ disiplini içerisinde İnşacılık teorisi sıklıkla Sosyal İnşacılık teorisi olarak anılmaya başlanmıştır.

İnşacılığın en önemli isimlerinden biri olarak kabul edilen Friedrich Kratochwil ise İnşacılığı bir meta-teori olarak adlandırmakta ve algıladığımız dünyanın kavramsallaştırmalarımızın ürünü olduğunu belirtmektedir (2015: 108). Soğuk Savaş sonrası oluşan uluslararası sistemi, ana akım Uİ teorilerinin açıklayamadığını eleştiren Koslowski ve Kratochwil (1994: 216), alternatif bir teorik çerçeve arayışına girmiş ve İnşacı bir yaklaşımla, iç ve dış aktörlerin eylemleri aracılığıyla sistemleri yeniden ürettikleri ya da değiştirdiklerini ifade etmişlerdir. Koslowski ve Kratochwil’e (1994: 216) göre; aktörlerin pratikler yoluyla oluşturdukları kurucu kuralların ve normların uluslararası etkileşimi ile uluslararası sistem dönüşmekte ve ulusal aktörlerin inançları ve kimlikleri değiştiğinde ise siyasi uygulamaları oluşturan kurallar ve normlar da değişmektedir. Uluslararası dönüşüm için iç ve dış yapılar arasında öncelik sıralamasının mümkün olmadığını belirten Kratochwil, siyasete normatif

bakış açısını geri getirerek, kurallara ve muhakemeye önem veren İnşacı bir tartışma yaratmayı hedeflemiştir (Zehfuss, 2004: 94). Eserlerinde dilin önemine sıklıkla vurgu yapan Kratochwil, dilin “gerçeklik” üzerindeki etkisi üzerinde de durmuştur.

İnşacılık terimi, gerçekliğe doğrudan ulaşamadığımız varsayımını içeren çeşitli teorik perspektifleri kapsamaktadır. Pozitivizme doğrudan yapmış olduğu bu eleştiri ile İnşacılığa göre sosyal dünya; başkaları ile yürütülen ilişkilere, dünya hakkında paylaşılan bilgilere ve çevrenin nasıl deneyimlendiğine bağlı olarak şekillenmektedir (Ulbert, 2014: 248). Bilginin toplumsal olarak inşa edildiği fikrinin benimsenmesi İnşacıların ortak noktasıdır ve farklı yöntemlerle tüm İnşacılar bu gerçekliğin nasıl elde edildiğini anlamaya çalışmışlardır. Bu açıdan da İnşacı yaklaşımlarda ontoloji, epistemoloji ve metodoloji tartışması bir arada yürütülmektedir (Ulbert, 2014: 248).

İnşacılık teorisinin Uİ disiplini içerisinde yer bulmaya başladığı dönem 1980’li yılların sonları ve 1990’ların başları olarak gösterilmektedir. Söz konusu tarihlerde yaşanan gelişmelere, mevcut ana akım Uİ teorilerinin açıklama getirmede yetersiz kalması sonucu, İnşacılık kuramının önü açılmıştır. Soğuk Savaş’ın sona ereceğini öngöremeyen Rasyonalist kuramların yanında Eleştirel teorilerin de yaşanan gelişmelere çözüm bulmadaki yetersizliği ile ortaya çıkan durum sonucunda İnşacılığın gelişimi hızlanmıştır (Fierke ve Jorgensen, 2001: 19). O dönemde yaşanan küresel değişimleri açıklamaya çalışan Uİ uzmanları SSCB’nin dağılması neticesinde yaşanan gelişmeleri analiz etmişlerdir. Yumuşamayla birlikte rakip bloklar arasındaki siyasi gerilimin azalması ve diyalogun artması, sıfır toplamlı oyun kuramını esas alan yaklaşımların öneminin azalmasına yol açmıştır. SSCB’nin dağılma sürecinde Sinatra Doktrini’ni uygulamaya başlayan Rusya Federasyonu’nun (RF) Doğu ve Orta Avrupa ülkeleri üzerinde egemenlik kurma arayışına girmemesi, başat güç olmanın gerekliliklerini yerine getirmemesi, rasyonalist teorilerin öngörmedikleri durumlar arasında yer almıştır (Demirtaş, 2014: 110). Dünyanın iki süper gücünden biri olan SSCB’nin sosyalist rejimlerin çökmesine müdahale etmemesi, Gorbaçov dönemi dış ve güvenlik politikalarının açıklanması hususunda yaşanan eksiklikler Post-pozitivist teorilerle giderilmeye çalışılmıştır.

Soğuk Savaş dönemi boyunca iki blok arasındaki askeri rekabetin sembolü haline gelen ve var olma sebebi olarak Doğu Bloğu ve SSCB’yi gösteren NATO’nun (*North Atlantic Treaty Organization*) Soğuk Savaş sona erdikten sonra dâhi varlığını sürdürmesi ise Post-pozitivist teorisyenlerin üzerinde durduğu diğer konulardan biridir. Batı Bloğu’nun Realist savunma politikalarının sembolü haline gelen NATO’nun var olma sebebinin ortadan kalkmasına rağmen kimlik değişimine uğrayarak mevcudiyetine devam etmesi pozitivist teorilerin öngörüsü dâhilinde bulunmamaktadır (Mearsheimer, 1994-95: 13). Rasyonalist

teoriler aynı zamanda ulus devletlerin en önem verdikleri unsur olan egemenliklerini -belli bir ölçüde de olsa- nasıl Avrupa Birliği (AB) gibi bir kuruma devredebildiklerine ve Almanya, Japonya gibi ülkelerin imkânları olduğu halde sert güç araçlarını kullanmaktan kaçınıp başat güç olmaya çalışmadıkları konularına açıklama getirememiş ve Post-pozitivist teorilerin gelişimi hızlanmıştır (Demirtaş, 2014: 111).

Dünya politikasında yaşanan bu değişime ek olarak Uİ disipliniinde Pozitivist teoriler ile Post-pozitivist teorilerin arasında yaşanan üçüncü büyük tartışma (kimine göre dördüncü büyük tartışma) da (Kurki ve Wight, 2013: 20); Soğuk Savaş'ın sona erdiği, küreselleşmenin etkilerinin hızla görülmeye başlandığı ve Uİ disiplinin alt çalışma konularının daha fazla önem kazandığı bir döneme denk gelmiş ve ortaya çıkan yeni teoriler bu değişim çerçevesinde şekillenmiştir (Küçük, 2014: 327). Maddi kaynakları esas alan Neorealizm ve Neoliberalizm gibi Rasyonalist teorilerin aksine ortaya çıkan Post-pozitivist teoriler, Uluslararası İlişkilerin alt çalışma konuları olarak kabul edilen çevre sorunları, insan hakları, kimlik, kültür, toplumsal cinsiyet, göç, dil, bilgi ve iktidar ilişkileri gibi konuları disiplin içerisinde tartışmaya başlamıştır (Özlük, 2014: 78).

Alexander Wendt'in 1987 tarihli "*The Agent-Structure Problem in International Relations Theory*" adlı eseri de Pozitivizm ve Post-pozitivizm arasındaki tartışmanın en belirgin metinlerinden biri haline gelmiştir. Wendt ve Kratochwil, İnşacılığı açıklarken özellikle Neorealizme ve onun yapıya odaklanan anlayışına eleştiri getirmiş ve Soğuk Savaş'ın sona ereceğini öngörememesine ve yaşanan değişimleri açıklayamamasına odaklanmışlardır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile Neorealizmin en önemli önermesi olan yeteneklerin dağılımının sistemi belirleyeceği inancı zayıf kalmış; yetenekler sabit kalsa dahi sistemin değişebileceği anlayışı ön plana çıkmıştır (Price ve Reus-Smit, 1998: 265). Savaş sonrası dönemde ABD hegemonyasında olan tek kutuplu düzende ortaya çıkan gelişmelerle birlikte İnşacılık, ulusötesicilik, insan hakları gibi kavramları disiplinin tartışma konuları arasına sokmaya başlamıştır (Barnett, 2020: 194).

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile Uİ disiplini içerisinde söz sahibi olmaya başlayan İnşacılık teorisi; uluslararası sistemin sosyo-kültürel yapısına odaklanarak, bu yapının devlet kimliklerini ve ulusal çıkarları nasıl oluşturduğuna değinmiştir (Rumelili, 2015: 169). Soğuk Savaş'ın bitimi ile birlikte devletler ulusal çıkarlarının ne olduğunu ve bunların ulusal kimlikleriyle ilgilerini sorgulamaya başlamışlar ve bu noktada ana akım Uİ teorileri yetersiz kalmıştır (Barnett, 2020: 194). Bu yetersizlik İnşacı teorinin önünü açmış ve yaşanan gelişmeler, kimlik ve normların devlet çıkarlarını nasıl şekillendirdiğini ve Uİ disiplini içindeki tartışmalara neden dahil edilmesi gerektiğini destekleyecek argümanlara zemin

oluşturmuştur. Ulus devletlerin sosyal aktörler olarak yerindelik mantığı³ ile nasıl hareket ettiklerini açıklamaya çalışan İnşacılar göre, uluslararası dünya maddi unsurlardan daha çok düşünsel, sosyal, kültürel ve normatif unsurlar üzerine kurulmuştur (Küçük, 2015: 325) ve bu unsurlar insan eylemlerinin sosyalizasyonu sonucu oluşmuştur. Ana akım Uİ teorileri insan faaliyetlerinin sosyal unsurlarını önemsemezken; İnşacılar devlet ve devlet dışı aktörlerin davranışlarını anlamak için bu sosyal unsurları anlamaya çalışmıştır (Barnett, 2020: 194).

İnşacılığın uluslararası siyasette kimlik, norm ve kültüre yapmış olduğu vurgu, özellikle 11 Eylül olaylarından sonra onun önemini arttırmıştır (Philips, 2007: 66). Anarşi, güç dengesi, devlet çıkarları ve kimlikleri arasındaki ilişkiler, güç kavramının ve dünya siyasetindeki değişimlerin açıklanması gibi konularda İnşacılık, alternatif bakış açıları geliştirmiştir (Hopf, 1998: 172). İnşacılık, Rasyonalist teorilerin birtakım varsayımlarıyla Eleştirel teorilerin kimi varsayımlarını sentezleyerek uluslararası siyasetin aktörleri, yapısı, etkileşimleri ve öncelikleriyle ilgili özgün bir yaklaşım benimsemeye çalışmıştır (Demirtaş, 2014: 111). İnşacı teori, birbirine karşıt kuramlar arasında bir sentez yaratabileceğini savunurken, Rasyonalist teorilerin epistemolojisinden (bilgi kaynaklarından), Eleştirel teorilerin ontolojisinden (konusundan) yararlanmayı savunmakta (Fierke, 2013: 193) ve bu teoriler arasında bir köprü görevi görmektedir (Adler, 1997: 319). Bu arka plandan hareketle sıradaki bölüm içerisinde İnşacılık teorisinin ontolojik, epistemolojik ve metodolojik analizine yer verilecek, ardından İnşacılık teorisinin temel kavram ve önermelerine ve farklı İnşacılık türlerine değinilecektir.

1.1.1. İnşacılığın Ontolojik, Epistemolojik ve Metodolojik Analizi

Neye çalıştığımız sorusunu ele alan ontoloji, her teoride farklı bir şekilde kendini gösterebilmektedir (Yalvaç, 2014: 37). Ontolojinin ortaya konması ise epistemolojinin belirlenmesini gerektirir ki bu, ne biliyoruz ve nasıl biliyoruz sorularını sormamız demektir (Porta ve Keating, 2015: 18). Epistemoloji bilgi felsefesidir ve metodoloji de bunun pratikte nasıl gerçekleştiğidir (Yalvaç, 2014: 37). Teorik bir analizin yapılabilmesi için bu kavramların ortaya konması, analizin daha düzgün yapılabilmesini kolaylaştıracaktır. İnşacı tartışma, birçok akademisyenin ampirizm ve idealizm, bireycilik ve bütünsellik, tek gerçekçilik ve

³ Yerindelik / uygunluk mantığı (*logic of appropriateness*) ile sonuçların mantığı (*logic of consequences*) arasındaki fark, İnşacı teorisyenler ile ana akım Uİ teorisyenleri arasındaki farkı ortaya çıkarmaktadır. Sonuçların mantığı, diğer aktörlerin aynı şeyi yaptığını düşünerek eylemi beklenen maliyetlere ve faydalara göre değerlendirirken; yerindelik mantığı, aktörlerin hangi kurallara uyduklarını ve eylemlerinde meşruiyet endişesi duydukları yaklaşımına odaklanmaktadır (Barnett, 2020: 198). İnşacı teorisyenler aktörlerin eylemlerinde fayda-zarar analizinden çok meşruiyet arayışına girdikleri varsayımını ortaya atmaktadır. Örneğin, ABD'nin 2003 yılında Irak'a müdahalesinde BM'nin kararını beklemeden hareket etmesi, onun eyleminin meşruiyetini azaltmış ve bu durum faydadan çok zarar getirmiştir (Barnett, 2020: 198).

görecelilik tartışmalarına girmiş olduğu bir dönemde bir sentez olarak karşımıza çıkmıştır (Guzzini, 2013: 189-190). Rasyonalizme getirmiş olduğu eleştiri ile disiplin içerisinde ön plana çıkan, ancak Eleştirel teorilerle de epistemolojik birtakım farklılıklar ile ayrılan İnşacılık, benimsediği ilkelerle kuramsal analizini geliştirmektedir. Maddi olanı tamamen reddetmeyen İnşacılar, maddi unsurlara sosyal boyutuyla bakmaya çalışmışlardır. İnşacılığın bir sentez ya da orta yol olarak görülmesi ise epistemolojik olarak Rasyonalizmle olan benzerliği, ontolojik olarak da Eleştirel teorilerle olan yakınlığından gelmektedir. İnşacılar rasyonel seçim teorisyenleri ve post-modern teorisyenler arasında bir köprü görevi görmektedir (Checkel, 1998: 327).

Rasyonalizme getirmiş oldukları eleştirilerle İnşacılar, ana akım Uİ teorileri ile aralarındaki ontolojik farklılıkları ortaya koymaktadırlar. Uluslararası İlişkilerin Rasyonalist teorilerinin temel analiz birimi birey (insan veya devlet) olduğu için bireyci bir ontolojiye sahiptir (Fierke, 2013: 190). Devleti merkezine alan ve onun çıkarlarını maksimize etmeye çalışan Neorealizm gibi Rasyonalist teoriler, devlete bireymiş gibi davranarak onun bireyci bir ontolojiyle anılmasına yol açmıştır (Waltz, 2001). İnşacı teori ise bu bireyci ontolojiyi eleştirerek, sosyal bir ontoloji benimsemeye çalışmaktadır. Sosyal varlıklar olarak ele alınan bireyler ya da devletler, onların kim olduklarını ve onlar için mevcut olasılıkları şekillendiren normatif bağlamdan ayrı düşünülemez (Fierke, 2013: 190). İnşacılık insan bilinci ve onun uluslararası yaşamdaki rolü ile ilgilidir ve insan bilincinin özüne odaklanma onu idealizm ve bütünselliğe yaklaştırmaktadır (Barnett, 2020: 195). Bütünselliğe göre, dünya bireyciliğe indirgenemeyecek kadar toplumsaldır ve aktörlerin özelliklerine ayrıştırılamaz; ancak aktörlerin etkileşimleri yapıları inşa etmeye, üretmeye ve dönüştürmeye yardımcı olacağı için de oldukça önemlidir (Barnett, 2020: 195). İdealizm ise maddi gerçekliği reddetmeyerek; bunun yerine maddi gerçekliğin anlamının ve inşasının fikirlere ve yoruma bağlı olduğunu iddia etmektedir (Barnett, 2020: 195). İnşacılığın yapı kavramına bakış açısı, sonuç odaklılık yerine uygunluk mantığı ile hareket etmesi, kurallar, normlar ve kurumlara önem vermesi nedeniyle ontolojik olarak sosyal boyuta olan ilgisinin önünü açmış ve bütünleştirici bir ontolojiyle hareket edilmesini sağlamıştır.

Sosyal bir ontolojiyi benimseyen İnşacılık, ilk olarak Pozitivizmin eleştirisi ile ortaya çıkmış olsa da sonrasında pozitivizmi tamamen reddetmeyerek birtakım önermelerini kullanmıştır. İnşacı teorisyenler Uİ ekolünün üzerine inşa edilen materyalizm ve metodolojik bireyciliği sorgulamaktadırlar (Checkel, 1998: 326). İnşacı teorisyenlerin bilimi reddetmediklerini, ana akım Uİ teorileri ile aralarındaki rekabetin epistemolojik değil ontolojik olduğunu belirtmek gerekmektedir (Checkel, 1998: 327). 1990'ların ortalarından

itibaren pek çok İnşacı, Rasyonalistlerin evrensel genellemelerine karşın koşullu genellemeleri kabul ederek pozitivizme olan bakışı yumuşatmaya çalışmıştır (Phillips, 2007: 63). Bu durum İnşacılar arasında modern ve post-modern ayrımının artmasına yol açmış ve farklı İnşacılık türleri ortaya çıkmıştır. İnşacılık teorisinin en önemli isimlerinden kabul edilen Alexander Wendt Sosyal İnşacılık teorisini geliştirirken pozitivizmi kenara atmamıştır. Modern inşacı olarak kabul edilebilecek olan Wendt, sosyo-dilbilimsel yöntemleri kullanan post-modern İnşacılardan ayrılmakta ve eklektik metodoloji kullanmayı tercih ettiğini ortaya koymaktadır (Phillips, 2007: 64). İnşacılar ampirik olarak dünyanın daha iyi bir şekilde çözümlenmesinde yorumlayıcı, söylemsel ve tarihi analiz tarzlarının kullanımını teşvik etmektedirler (Reus-Smit, 2013: 292). Sosyal dünya fiziksel dünyayı algıladığımız gibi kolay anlaşılmamakta; bu sebeple öznelarası⁴ anlam ve değişim arasında bağ kurmaya çalışarak konulara yorumlayıcı bir anlayışla yaklaşılması gerekmektedir (Büyüktanır, 2015: 7).

İnşacı teori tartışmasında Wendt, nedensel ve kurucu teori tartışması içerisine de girmiş ve İnşacılığı kurucu teoriler arasında gördüğünü dile getirmiştir (2016: 105-121). Pozitivist teorilerin dayanmış olduğu nedensel açıklama, bir olgunun başka bir olgunun nedeni olması durumu, bir olguyu yaratanın yaratılandan bağımsız bir şekilde de var olabileceğini ifade etmekte ve Wendt'e göre nedensellik, mantık içinde değil doğa içinde bir ilişki türünü belirtmektedir (2016: 105-109). Doğa içerisinde “neden?” sorusunun cevabının olayın mekanizmalarının bilinmeye çalışılması ile mümkün olabileceğini ve en iyi açıklamaya göre çıkarsama yapma işleminin de mantık ile yürümediğini belirtmektedir (Wendt, 2016: 109). Nedensel teoriler “neden” ve “nasıl mümkün olabilir” sorularını birlikte sorarak, nedensel bir açıklamanın kapsamını geliştirirler. Doğal ve sosyal türlerin (H₂O atomu doğal bir tür iken insan sosyal bir türdür) iç ve dış yapılarını da araştırma sorularına dahil ederek, sordukları sorularla dünyayı açıklamaya çalışmaktadırlar (Wendt, 2016: 105-116). Nedensel teoriler gibi bağımlı-bağımsız değişkenlere odaklanmak yerine sosyal türlerin nasıl bir araya geldiğine değinen İnşacılar göre Rasyonalistler, sebep-sonuç ilişkisi geliştirerek açıklayıcı teori kapsamına girerken, Sosyal İnşacılık ise düşüncelerin ortaya çıkışı ve kurucu rollerini araştırma konusu yaparak kurucu teori geliştirmektedir (Küçük, 2015: 338).

Rasyonalizmin pozitivist epistemolojiye olan bağlılığı geleneksel yöntemlerin yanında oyun teorisi gibi nicel yöntemlerin de kullanılmasını sağlamış ve bu durum İnşacılar tarafından eleştiriye uğramıştır. İnşacıların ajanların kimliklerinin, çıkarlarının ve eylemlerinin oluşmasında paylaşılan anlam yapılarına vurgu yapmaları onların daha çok

⁴ Öznelarasıcılık (intersubjectivity), aktörlerin birbirleriyle etkileşim halinde olduğu durumu anlatmaktadır. Aktörler şahsi düşüncelerini kendi aralarında paylaşarak kolektif bilgi oluşumu sağlanmaktadır. Bu karşılıklı uluslararası yapıdaki değişimi oluşturmaktadır (Fierke, 2013: 192).

söylem analizi, karşılaştırmalı tarihsel vaka çalışmaları, etnografik araştırma ve nitel araştırma dahil olmak üzere pek çok eklektik metodolojiyi kullanmalarını sağlamıştır (Phillips, 2007: 63). İnşacılığın ortaya çıktığı ilk yıllarda yoğun olarak dile getirilen pozitivism eleştirisi zamanla etkisini yitirmiş, pozitivistlerin ampirik araştırmaları sırasında uluslararası olgulara evrensel genellemeler yapmaları yerine İnşacıların koşullu genellemeler yapmaları ile bir yumuşama yaşanmıştır (Phillips, 2007: 63). Modernist İnşacılar, öznelarası anlamı yakalamak için söylem analizi, süreç izleme, soy kütüğü, karşılaştırmalı vaka analizi, görüşmeler, katılımcı gözlemi ve içerik analizi dahil pek çok metodoloji kullanmışlardır (Finnemore ve Sikkink, 2001: 395).

İnşacılığın farklı yorumlamalarında görülebileceği gibi, İnşacı teorisyenlerin olgulara yaklaşımında birtakım sorunlarla karşılaştıkları ifade edilmektedir. Yorumlama sınırlamaları ve kanıt kullanımı, genelleme yapma olasılığı ve durumu, alternatif açıklamaların kullanımı ve değişkenlik ve karşılaştırılabilirlik sorunları gibi teorik analiz içerisinde karşılaşılabilecek birtakım sorunlarla yüz yüze gelmişlerdir (Price ve Reus-Smit, 1998: 271). Yaşamış oldukları epistemolojik sorunlara buldukları çözümler ile İnşacılar, ana akım Uluslararası İlişkiler teorilerinden ve Eleştirel teorilerden farklılık göstermekte ve iki akım arasında alternatif bir yol olarak karşımıza çıkmaktadır. Farklı İnşacı yaklaşımların varlığına rağmen tüm İnşacıların ortak noktası “bilginin sosyal inşası ve sosyal gerçekliğin inşası”⁵ üzerinde vardıkları fikir birliğidir (Adler, 2013: 113). İnşacılar eylemlerin, olayların ve süreçlerin mantıklı ve ampirik olarak makul yorumlarına ulaştıklarını iddia ederler ve bu iddialarını sürdürmek için kanıtların ağırlığına başvururlar (Price ve Reus-Smit, 1998: 272); bu sayede pozitivist teorilerin ampirisizmini, eleştirel teorilerin de yorumlayıcı metodolojisini inkâr etmemektedirler.

1.1.2. İnşacılık Teorisinin Temel Kavram, Önerme ve Yaklaşımları

Uluslararası İlişkiler teorileri arasında önemli bir yer bulan İnşacılık içinde, aynı sosyal durumla karşılaşan iki aktörün nasıl farklı seçimler yapabileceğini açıklamaya yönelik yaklaşım önem taşımaktadır (Cox ve Campanaro, 2016: 128). Bu amaçla ortaya koyduğu önermeler sosyolojik temellere dayanmakta ve bir sosyal teori olarak adlandırılması kaçınılmaz olmaktadır. İnşacılık; normlar, kurucu kurallar ve kimliğin sosyal inşası

⁵ Bilginin sosyal inşası ibaresi ile bireylerin bilgi ile (semboller, kurallar, konseptler ve kategoriler) kendi dünyalarını nasıl inşa ettikleri ve yorumladıkları ifade edilmektedir. Sosyal gerçekliğin inşası ile insanların var oldukları hakkında hem fikir oldukları ancak fiziksel olarak var olmayan sosyal ifadeler kastedilmektedir. Bunlar; para, terörizm, insan hakları ve egemenlik gibi toplumsal gerçeklikler olarak örneklendirilebilmektedir (Barnett, 2020: 196). Gerçekliğin sosyal inşasını vurgulayan ve dünyanın nasıl bir araya getirildiğini sorgulayan İnşacılar için Barnett mevcut dünyanın “arkeologları” ifadesini kullanmış (2020: 198); sosyal yapıların kökenlerini anlamak istemeleriyle sosyal gerçekliği keşfettiklerini belirtmiştir.

süreçlerini ele almaktadır (Barkin, 2010: 26) ve bu olgularla aktör davranışlarını açıklamaya çalışmaktadır. Temel olarak ele aldığı önermelerle aktörlerin çıkarlarının ve dış politika tercihlerinin daha kolay anlaşılmasını hedeflemektedir. Bilginin sosyal inşasını esas alan İnşacılık, öznelarası paylaşılan bilginin önemine odaklanmakta ve bunun kimlikleri dönüştürme gücüne değinmektedir.

İnşacılığın en temel önermesi, insanların, diğer aktörler de dâhil olmak üzere, nesnelere karşı hareketlerini, nesnelerin kendileri için ifade ettiği anlamın belirlediğidir (Wendt, 1992: 396-397). Wendt (1992: 396), bu durumu “sosyal inşa” olarak adlandırmaktadır. İnşacılık, materyalizme getirdiği eleştiri, çıkarların sosyal inşasıyla, ajan ve yapının arasındaki ilişkiyle ve çoklu anarşi mantığıyla diğer Uluslararası İlişkiler teorilerinden ayrılmaktadır (Hurd, 2008: 298). Bu noktada İnşacılığın daha iyi anlaşılması adına birtakım temel önermeler açıklanmaya çalışılacaktır.

1.1.2.1. Sosyal Pratikler, Söylem, Kültür ve Dilin Önemi

İnşacı teorisyenler insan faaliyetlerini değerlendirme konusunda davranışlardan bahseden Rasyonalistlerin aksine sosyal pratiklerden (uygulamalardan) bahsetmektedirler (Barnett, 2020: 197). Pratiklerin anlaşılabilmesi için bir ayrıma giden Adler ve Pouliot (2011: 6), davranış (*behavior*), eylem (*action*) ve pratik (*practice*) kavramlarının birer derece olduğundan bahsetmiş; eylemleri belirli bir davranış türü ve pratikleri de belirli bir eylem türü olarak açıklamaya çalışmışlardır. Örneğin, sokaklarda amaçsızca koşmak bir davranış iken, hırsız peşinde koşmak amaçlı bir davranış olduğu için eylemdir (Adler ve Pouliot, 2011: 6). Pratikler ise, öğrenme ve eğitim yoluyla sosyal olarak geliştirilen belirli organizasyonlara eklenilebilen kalıplamış eylem olarak tabir edilmektedir. Pratiklerin özellikleri, sosyal olarak yapılandırılmış olmaları, örgütsel bir bağlama yerleştirilmeleri, zaman ve mekân içinde tekrarlanmaları ve bilgi tarafından oluşturulmaları olarak özetlenebilmektedir (Adler ve Pouliot, 2011: 7). Örneğin çatışma ve doğal afet mağdurlarına yönelik yürütülen yardım faaliyetlerinin insani yardım kuruluşları aracılığıyla düzenli olarak sağlanması bir sosyal pratiktir (Barnett, 2020: 197).

Sosyal pratikler, sosyal yapıları ve aktörleri oluşturan öznelarası anlamları yeniden üretme gücüne sahiptir (Hopf, 1998: 178). Adler ve Pouliot (2011: 7) “uluslararası pratikler” kavramını tartıştıkları eserlerinde bu pratiklerin dünya siyasetiyle ilgili sosyal olarak organize edilmiş faaliyetleri ifade ettiklerini belirtmişler; uluslararası pratiklerin insanlığa yönelik birtakım etik değerleri barındırması bakımından bunun içinde yer almanın sosyal tanınma sağladığını ifade etmişlerdir (2011: 7; Barnett, 2020: 197). Öznelarasıcılığı savunan

İnşacılar aynı zamanda bu sosyal pratiklerin ajanlar üzerindeki dönüştürücü etkisini de tartışmaktadırlar. Ayrıca sosyal pratiklerin maddi ve söylemsel dünyayı bir araya getirdiğini ifade eden Adler ve Pouliot (2011: 8), dil, iletişim ve söylem olmadan insanların davranış ve pratikler arasındaki farkı anlayamayacağını belirtmiş ve dile ayrı bir önem atfetmiştir.

Friedrich Kratochwil (2001: 32) de İnşacı yaklaşım içerisinde dilin önemi üzerinde durmaktadır ve İnşacıların “dilsel dönüşüm” değerini paylaştığını belirtmektedir. İnsanların sosyalleşmesini sağlayan en önemli olgunun dil, dolayısıyla konuşmak olduğunu ifade eden Kratochwil’e göre, olayların ve eylemlerin ortak değerlerini daha iyi anlamamızı sağlayan insanoğlunun konuşma becerisidir ve dilin öznelerarası yapısı sosyal düzenin yaratılmasını sağlamaktadır (2001: 31-32). Dil, dış dünyanın varlıklarını, eylemlerini ve özelliklerini doğru bir şekilde tasvir etmesinden dolayı önemlidir ve bir yaşam biçimini ifade eden dile yapılan vurgu, bir dilden başka bir dile çevrilen farklılıklar ve dil aileleri arasındaki benzerlikler İnşacılığın gelişimini hızlandırmıştır (Kratochwil, 2001: 33). Dilin öznelerarası yapısı ile oluşan eylemler zaman içerisinde pratiklerin de oluşumunu sağlamıştır ki bu durum sosyal yapıların oluşum biçimini açıklamaktadır.

İnşacılar aktörlerin pratiklerine ve inşa ettikleri nesnelere verdikleri anlamları belirlemeye çalışırken; kültürün insanların eylemlerini anlamlı hale getiren olgu olduğundan bahsetmektedirler (Barnett, 2020: 198). İnşacılara göre ulusal güvenlik meselesi bile maddi olandan çok devletin kültürel ve kurumsal özellikleri ile ilgilidir ve bu kültür de devletin kendini nasıl tanımladığıyla yani devletin kimliği ile ilişkilendirilmektedir (Jepperson, vd., 1996: 33). Wendt (1999: 157-161) ise; öznelerarası paylaşılan ortak bilginin normlar, kurallar, kurumlar, gelenekler, ideolojiler ve yasalar gibi özel kültürel formları oluşturduğunu ve bu ortak bilginin uluslararası rejimlerin anlaşılmasında önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Güç kavramı hem ana akım Uluslararası İlişkiler teorilerinde hem de İnşacılık teorisinde ele alınan olgulardan biridir. İnşacılar tıpkı Neorealizm ve Neoliberal Kurumsalcılık gibi maddi gücün önemine değinseler de söylemsel gücün gerekliliklerine de sürekli atıfta bulunmaktadırlar. Hatta kimi zaman İnşacılar bilgi, fikir, kültür, ideoloji ve dilin gücüne atfettikleri önem nedeniyle gerçek-dışılıkla suçlanabilmektedirler (Hopf, 1998: 177). İnşacı teori içerisinde güç, materyalizmin sürekli ortaya atmış olduğu gibi bir aktörün başka bir aktöre başka türlü yapamayacaklarını yaptırabilme yeteneği değil; aktörlerin kendi kaderini kendilerini kontrol edebilme yeteneklerini şekillendiren kimliklerin, çıkarların ve anlamların üretimi olarak ifade edilmektedir (Barnett, 2020: 201).

1.1.2.2. İnşacılık ve Normatif Yapı

Uluslararası ilişkilerde İnşacılığın ortaya atmış olduğu devletlerin sosyalleşmesi olgusu, bir dizi kurucu kural ve normların yokluğunda anlamsızlaşmaktadır (Hopf, 1998: 173). Öznelerarası kurallar, normlar ve pratiklerin öneminin anlaşılmadığı bir ortamda, ne uluslararası sistemin yapısı anlaşılabilen ne de aktörlerin eylem ve davranışları tam olarak açıklanabilmektedir. Neorealist teoriler normları nedensel güçten yoksun görürken, Neoliberaler normların etkilerinden bahsetmektedirler. Ancak Neoliberaler normların materyal bir bakış açısı ile aktörlerin çıkarlarının en üst düzeyde sağlanması amacıyla düzenleyici bir işlev gördüklerini belirtirken, İnşacılar normları aktörler üzerinde davranışsal etkiler bırakan kolektif eylemler olarak görmektedirler. Dünyadaki gelişmelerin materyalist yorumla açıklanmasına karşı çıkarak normatif yapıya odaklanan İnşacılar göre normlar, davranışların da ötesine geçerek aktörlerin kimliklerinin ve çıkarlarının oluşumunda aktif rol oynamaktadırlar (Checkel, 1998: 328). Öznelerarası bir sosyal bağlam içinde gerçekleştirilen davranış veya eylem, normlar ve uygulamalar aracılığıyla anlamlı hale gelmekte, normların yokluğunda da eylem ve davranışların anlamsızlaşması aktör ve yapıların da yokluğuyla sonuçlanmaktadır (Hopf, 1998: 173).

İnşacı teori içerisinde kural, norm ve prosedürlere sıklıkla vurgu yapan en önemli teorisyenler Friederich Kratochwil ve Nicholas Onuf'tur. Kratochwil'in 1989 yılında kaleme aldığı *Rules, Norms, and Decisions: On the Conditions of Practical and Legal Reasoning in International Relations and Domestic Affairs* ve Onuf'un yine aynı tarihte yazmış olduğu *World of Our Making* adlı eserleri sayesinde Uluslararası İlişkiler teorilerinde bu alana verilen önem gittikçe artmıştır. Sonrasında Kesler, Hall, Lynch ve Onuf'un editörlüğünü yaptığı 2010 tarihli *On Rules, Politics and Knowledge: Friedrich Kratochwil, International Relations and Domestic Affairs* adlı eser ile kural ve normların değişik boyutları detaylarıyla ele alınmıştır.

Uluslararası rejimlerin, ilkeler, kurallar, normlar ve prosedürlerden oluştuğunu belirtenler için Onuf (1998: 70), bunların kural kategorileri olduğunu dile getirerek hepsinin aynı sonucu ortaya çıkardığı önermesinde bulunmaktadır. Rejim ve kurum kavramlarının aslında aynı içeriğe sahip olduğundan ve uygulamada ikisinin ayırt edilemeyeceğinden bahsetmektedir (Onuf, 1998: 70). Kuralların kurum oluşturduğunu ve kurumun da birçok farklı kural meydana getirdiğini ifade eden Onuf (1998: 70), uluslararası ilişkilerde güç dengesi kurumuna atıfta bulunarak; bu kurumun birçok eğitici kuraldan oluştuğunu ve devletlere uluslararası sistemde nasıl davranmaları gerektiğini anlattığını belirtmektedir.

İnsanlar belli bir amaç adına hareket etmeye başladıklarında bireysel ajanları oluştururlar ve birlikte hareket eden ajanlar tek bir ajan haline gelerek kolektif bir kimlik

kazanırlar (Onuf, 1998: 64). Birtakım ajanlara hareket serbestisi getiren kurallar, bazı ajanlara da sınırlar getirmektedir (Onuf, 1998: 65). Birlikte hareket eden ajanların bu anlamda tam bağımsızlığı yoktur ve birtakım kurallarla birbirlerine bağılıdır. Kurallar ajanlara en iyi seçimleri yaptıkları yönünde güvencelerle, kendileri için en rasyonel seçimleri yapma fırsatı vermekte ve ajanlar, kurallara uymamanın ortaya çıkardığı maliyetten kaçınmaya çalışmaktadırlar (Onuf, 1998: 65). Aynı şekilde insanların toplumu, toplumun da insanları oluşturduğunu söyleyen Onuf (1998: 59), sosyal kurallar ile insanlar ve toplumun birbirlerini oluşturma sürecinin sürekli kılındığını belirterek, kurallara ayrı bir önem atfetmiştir. Kurallar insanlara benzer davranış kalıplarında ya da karşılaşabilecekleri benzer durumlarda “ne yapmaları gerektiğini” söyleyen düzenlemelerdir ve uyulmadıkları takdirde beraberinde başka sosyal düzenlemeleri getirmektedir (Onuf, 1998: 59).

İnşacılara göre kurallar kurucu ve düzenleyici özelliklere sahiptir. Düzenleyici kurallar halihazırda var olan faaliyetleri düzenlerken (ticaret faaliyetleri, yol kuralları gibi); kurucu kurallar ise bu faaliyetlerin olasılığını (ticaret yapmanın mümkün hale gelmesi gibi) yaratmaktadır (Dünya Ticaret Örgütü’nü kuran kurucu kurallar gibi) (Barnett, 2020: 197). Kurallar normatif özellikleri ile ajanlara ne yapmaları gerektiğini söyleyerek düzenleyici bir etki yaratır ve bu düzenleme sonucu bu tür davranışların sergilendiği bir ortam oluştururlar (Onuf, 1998: 68). Kurallar ajanlar tarafından ne kadar çok takip edilirse o kural, gücünü arttıracaktır. Egemenlik ilkesi örneğinde görüldüğü gibi, devlet olmanın gerektirdiği birtakım sosyal ve maddi koşulların sağlanması sonucu ortaya çıkan tanınma ihtiyacı, devletler toplumunu oluşturan oldukça önemli, resmi bir öğretici kural haline gelmiştir (Onuf, 1998: 69). Egemenlik kavramının ulus devletlere kazandırmış olduğu haklar, bu kurumun yaygınlaşmasını ve daha fazla kabul görmesini sağlamıştır. Kurallar ve normlar zaman içerisinde gelişen yeni olgular karşısında bilgili aktörler tarafından gözden geçirilmekte ve aktörlerin kimliklerini ve çıkarlarını etkileyebilmektedirler. Örneğin insan hakları aktivistleri geliştirdikleri normları ihlal edenleri deşifre etmekle kalmamakta; bu normlara ulus devletlerin uymasını da teşvik etmektedirler (Barnett, 2020: 197). Farklı aktörlerin normların gelişimine olan etkisi aynı zamanda uluslararası sistemin de değiştiğinin önemli bir göstergesidir.

1.1.2.3. Kimlik-Çıkar-Dış Politika İlişkisi

1980’li yılların sonlarına doğru kimlik sorunu Uİ teorilerinin içerisinde daha çok tartışılmaya başlamıştır. Soğuk Savaş sonrası düzende gittikçe daha çok konuşulmaya başlanan kimlik, kültür gibi olgular siyaset bilimcilerin ilgi odağı haline gelmiş ve ana akım

Uİ teorilerinin bu konudaki eksikliği eleştirilmiştir. Soğuk Savaş'ın sonunu öngöremeyen Rasyonalist teorilerin aksine Eleştirel teorilerin önem kazanmasıyla birlikte, kimlik ve kültürel kimlik kavramları üzerine kurulu siyaset, Uİ disiplininin temel konularından biri haline gelmiş ve sistem üzerindeki dönüştürücü etkisi kabul edilmeye başlanmıştır (Lapid, 1996: 4). Bazı olgu ve olayları daha iyi anlamamızı sağlayan ve Uİ disiplini içerisinde göz ardı edilen kimlik, kültür ve söylem gibi normatif unsurlar bu alana dâhil edilmiştir (Küçük, 2014: 325). Lapid ve Kratochwil'in 1996 yılında editörlüğünü yapmış olduğu *The Return of Culture and Identity in IR Theory* adlı eser, teori çalışmalarında bir dönüm noktasının yaşandığının en önemli göstergelerinden biridir.

İnşacılık teorisinin de önem verdiği kavramlardan biri kimlik olmuştur. Kimlik olgusu üzerine odaklanan İnşacı teorisyenler, ulus devletlerin çıkarlarını ve dolayısıyla dış politikayı belirleyen unsurlardan biri olarak devlet kimlikleri üzerinde durmuşlardır. İnşacılar, Neorealistlerin ve Neoliberallerin kimlik ve çıkar yaklaşımlarına sosyal bir açıklama getirmelerinin yanında, Post-modernlerin kimlik ve çıkar yorumlamalarından da ayrılarak farklı bir yaklaşım benimsemişlerdir (Checkel, 1998: 325). Robert Keohane'nin belirttiği gibi devlet kimliği ve çıkarlar üzerinde içsel etkileşimden ziyade uluslararası kurumların etkileme ve dönüştürme gücünün bulunması (1988: 388), Neoliberal Kurumsalcıların kimlik faktörü üzerindeki bakış açısını gözler önüne sermektedir. Mearsheimer ise uluslararası kurumların devlet davranışları üzerinde bir etkisinin olamayacağını; onların büyük güçlerin istikrarı sağlamak adına yaratmış oldukları bir düzen olduğunu vurgulamaktadır (1994-95: 7). Uluslararası sistemin yapısı devletlerin egoist politikalar üretmesine sebebiyet verdiğinden, devlet kimliklerinin de bu sistem tarafından belirlendiğini ifade eden Mearsheimer (1994-95: 40); devletlerin dış politikadaki eylem ve davranışlarını belirleyen kimlikler değil, uluslararası sistemin kendisi olduğunu söyleyerek, Neorealist politikanın kimlik yaklaşımını da açıklamaktadır.

İnşacılık teorisine göre ise kimlik, devletlerin dış politikalarını anlamak için elzem olan kavramlardan biridir. Devletlerin sahip oldukları kimlikler, onların kim olduklarını belirlemekte ve dış politikada alacakları kararları ve eylemleri etkilemektedir (Wendt, 1994: 385). İnşacılığa göre ilk olarak devletler kimliklerini belirlemekte, sonrasında o kimliklere uygun çıkarlarını oluşturmakta ve son olarak o çıkarlara uygun bir dış politika üretmektedirler (Demirtaş, 2014: 113). Realistlerin ortaya koyduğu, devletlerin ulusal çıkarlara göre hareket ettiği önermesine İnşacılar karşı çıkarak; ulusal çıkarların belirlenmesinde devletin kendisini nasıl tanımladığının önemli olduğunu ifade etmektedirler (Wendt, 1994: 384). Bazı devletlerin kimlik ve çıkar tanımlamaları iç faktörlere dayanırken, bazı devletler ise

uluslararası boyutla eşdeğer tutulabilmektedir. Liberal ve demokratik bir topluma sahip devletler kendi kimliklerini ve çıkarlarını uluslararası alanda da bu faktörler üzerinden belirlerken, uluslararası toplumda kendini hegemon ya da dengeleyici olarak niteleyen devletin kimliği ve çıkarları da dışsal faktörlerle evrilebilmektedir (Wendt, 1994: 385). Wendt (1987: 346) bu ayrıntıya rağmen artık daha çok teorisyenin içsel olanla ilgilendiğini ve devletlerin dış politikalarının içsel faktörlerle belirlendiğini ifade etmiştir.

İnşacılar, çıkarların nasıl oluştuğunu anlamayı çok sayıda uluslararası fenomeni anlamamanın ana koşulu olarak görmektedir (Price ve Reus-Smit, 1998: 267). Rasyonalist akımların çıkarların oluşumu üzerine ortaya koydukları bilgilerin yetersiz kalması, onların Soğuk Savaş'ın bitimi gibi birtakım uluslararası olayları açıklayamamasına sebep olmuştur. Çıkarlar üzerindeki İnşacı perspektifi diğer yaklaşımlardan ayıran şey, çıkar oluşumu üzerindeki etkinin sosyal olduğu şeklindeki önermedir (Hurd, 2008: 303). İnşacılar ulusal çıkarların incelenmesinde tarihsel yorumlayıcı bir metodolojiyi tercih etmektedirler (Hurd, 2008: 302). Wendt İnşacı teoriyi açıklarken sıklıkla vurgulamış olduğu devlet merkezli bakış açısını, kimlik ve çıkar anlayışlarına da yansıtmış ve devlet kimliklerinin açıklanmasına ağırlık vermiştir. Devlet kimliğinin açıklanması aşamasında kurumsal kimlik kavramından yararlanan Wendt, devletin kurumsal kimliğinin dört temel çıkar üzerine inşa edildiğini savunmuştur: Fiziksel güvenlik, istikrarlı sosyal kimlik, bir aktör olarak tanınma ve devletlerin kolektif bir birim olarak insan ihtiyaçlarını karşılayacak bir gelişme sağlaması (1994: 385). Devletler bu temel çıkarlar etrafında sosyal kimliklerini oluşturmakta ve temel çıkarları sağlama bakımından farklı sosyal kimlikler ortaya koymaktadır. Dolayısıyla kimlikler çıkarları oluştururken, çıkarlar da kimlikleri belirlemektedir.

Bir devletin öz çıkarlarını devletin doğasına, esasen de kurumsal doğasına atfeden Wendt'e göre, siyasi açıdan hayatta kalabilmek için toplumlarına bağımlı olan devletler, toplumsal çıkarları devletlerarası çıkarların önüne koyabilmektedir ve bu bağımlılık devletlerin kimlik oluşumunu da etkilemektedir (Wendt, 1994: 387). Devletler kendi kurumsal kimlikleri dolayısıyla çıkar odaklıdır ve toplumlarına olan bağılılıkları ile birlikte bu kurumsal kimlik kültürel, dilsel veya etnik bağlara dayanan kolektif bir kimliğin oluşumunu hızlandırmaktadır (Wendt, 1994: 387). Ayrıca devletler kurumsal kimliklerini güçlendirmek için toplumdaki kültürel, dilsel veya etnik faktörlere ağırlık vererek çıkarlarını bunlara göre oluşturabilirken, bu faktörler kurumsal kimliğin dönüşümünü de ortaya çıkarabilmektedir. Bu içsel faktörlerin önemine değinen İnşacılar, toplumsal olanın değişebileceğine ve bunun da kurumsal kimlik ve çıkarları dönüştürebileceğine işaret etmektedirler.

Uluslararası sistem içerisinde, iç politikada ve devletler arasında yaşanan gelişmelerin anlaşılabilmesi noktasında öznelerarası kimliklerin istikrarlı tutumu önem arz etmektedir. Hopf, kimliksiz bir dünyanın anarşik bir sistemden daha tehlikeli olabileceğini söylemiş ve kimliklerin sizin kim olduğunuzu ve başkalarının kim olduğunu söylerken aslında aktörler arasında çıkar oluşumlarının da ortaya çıkmasını sağladığını belirtmiştir (1998: 174-175). Hopf, İnşacılık teorisinin kimliğin tarihsel bağlamda kurumsallaştığını belirtir ve Neorealistlerin aksine tarihsel, kültürel, politik ve sosyal bağlamda değişkenlik gösterebileceğine inandıklarını ifade eder (1998: 175-176). Modern ve Post-modern İnşacı teorisyenler kimliklerin ve çıkarların dışsal oldukları rasyonel-davranışçı bir anlayıştan ziyade etkileşimin içsel olduğu bilişsel, öznelerarası bir süreç anlayışını paylaşmaktadırlar (Wendt, 1992: 394). Kimliklerin çıkarları oluşturduğunu kabul etmek farklı kimliklerin de kabulü anlamına gelmektedir (Demirtaş, 2014: 114). Her bireyin kurumsal rolleri içerisinde farklı kimliklere sahip olabilmesi gibi devletlerin de farklı kimliklere sahip olabileceği öngörülmüştür (Wendt, 1994: 385). Kimliklerin karşılıklı etkileşim yoluyla oluşması ve şekillenmesi aynı zamanda aktörlerin birbirleri arasındaki farklılıklara da işaret etmektedir. Karşılıklı etkileşim sonucu ortaya çıkan kimliklendirme, “ben” ve “öteki” kavramlarını oluşturmakta ve zaman zaman bu durum olumsuz sonuçlanabilmektedir (Wendt, 1994: 386).

Neorealistler ve Neoliberallerin kurumlara olan bakış açıları farklı olsa da her iki teori de ulusal çıkarları teorilerinin temel noktası olarak kabul etmektedirler (Wendt, 1992: 392). Realizmin ortaya atmış olduğu çıkar kavramını en iyi açıklayabilecek ifade olan *self-help* yani kendi başının çaresine bakabilme prensibi, İnşacılık kuramında farklılaşmış ve İnşacılar, kimliklerin doğaları gereği ilişkisel olduklarını belirtmişler ve devletlerin kendi aralarında iş birliğine yönelik birtakım kolektif kimlikler oluşturabileceğini ifade etmişlerdir (Wendt, 1995: 74). Wendt, kimliklerin çıkarların temeli olduğunu söylemiş ve bu yaklaşımını açıklarken kimlikler üzerindeki kolektif anlamlara da odaklanmıştır (1992: 398). Bir olguya yüklemiş olduğumuz kolektif anlam kimliğimizi oluşturmakta ve ortaya çıkan yapı da eylemlerimizi şekillendirmektedir (Wendt, 1992: 397). Çıkarlar bu kimliklerin ürünü olarak tanımlanmaktadır. Wendt (1992: 397) bilginin önemine değinerek, “SSCB ve ABD Soğuk Savaş’ın bittiğini duyurduklarında Soğuk Savaş bitmişti” ibaresini kullanarak, davranışlarımızı şekillendirenin işte bu kolektif anlamlar olduğunu belirtmiştir. Kolektif anlamlar zamanla kolektif eylemleri de doğurmakta ve bu durum kolektif kimlik oluşumunu hızlandırmaktadır. Kolektif anlamlar sosyal etkileşimle birlikte oluşmaktadır. İnsanlar şeylere, bu şeylerin kendileri için sahip oldukları anlam temelinde reaksiyon vermektedirler. Bu şeyler, bireyin etrafındaki sosyal etkileşimlerle bir anlam kazanmaktadır ve kişinin karşılaştığı

durumla birlikte yorumlama süreci ile bu şeylerin anlamları değişebilmektedir (Blumer, 1969: 2). Wendt'in bu bağlamda ortaya koyduğu ABD için Kuzey Kore'nin beş nükleer silaha sahip olması, Britanya'nın 500 adet nükleer silaha sahip olmasından daha tehlikelidir önermesi örnek gösterilebilir (1999: 255). ABD tarafından dost olarak kabul edilen Britanya'nın maddi kaynakları bir tehdit olarak algılanmazken, Kuzey Kore'nin sahip olduğu maddi kaynakları tehdit unsurudur. Devletlerin algılaması maddi kaynaklara göre belirlenmemekte, devlet kimlikleri ve sosyal etkileşimler bu süreçte önem kazanmaktadır. Tarihi ele alarak sosyal bir inşa ile dış politikanın oluşturulduğunu belirten İnşacılar, önceden sahip olunan baskın fikirlerle deneyimlerin birleşmesi sonucu dış politikanın inşa edildiğini savunmaktadırlar (Hurd, 2008: 303).

Wendt yazılarında sıklıkla kolektif kimlik ve eylem kavramlarına odaklanmış ve uluslararası devlet kavramını kullanmıştır. Ona göre; kolektif eylem problemi aktörlerin sosyal kimliklerini, öz çıkar ya da kolektif çıkar olarak tanımlama şekline göre değişmektedir (1994: 386). Kolektif kimlik, genelleştirilmiş davranış ilkeleri ve yaygın karşılıklılık ilkeleri üzerinde hareket etme istekliliğini arttırarak önemli bir temel oluşturmaktadır. Wendt'e (1994: 387) göre kolektif kimlikler, Rasyonalist modelin ele aldığı gibi dışsal olarak verilen egoist sabitler olarak değil; aksine kimlikler ve çıkarlar gibi içe bağımlı değişkenler ele alınmalıdır. Avrupa Birliği'ne üye olmak ve bir Avrupalı kimliği edinmek sadece devletlerin elde edeceği maddi çıkarlarla açıklanamaz. Bu kolektif kimliğe sahip olma isteği, devletin hem iç hem de dış faktörlerde yaratacağı çeşitli etkiler egoist çıkarlardan farklıdır. Buradan hareketle kolektif eylemi, aktörlerin yalnızca kendi çıkarlarını gerçekleştirdiği iş birliği hareketi olarak değil, kendi benlik tanımlarını yarattığı süreç olarak ifade etmek yanlış olmayacaktır. Wendt (1994: 392) kolektif kimlik oluşumunun bir sonucu olarak uluslararası kurumların daha da derinleştirdiğinden bahsetmekte; tek başlı olmayan (merkezi olmayan) ulusötesi siyasi otorite yapıları için "uluslararası devletler" ifadesini kullanmaktadır. Askeri güvenlik, ekonomik büyüme gibi tüm ulus devletleri ilgilendiren konularda bazı devletler işlevlerine göre özdeşleşmekte ve bu işlevin performansını bozan aktörlere yaptırım uygulayacak kolektif bir kapasite oluşturmaktadırlar (Wendt, 1994: 392). Bu kolektif eylemler kurumsallaşmanın artmasıyla sonuçlanmakta ve devletlerin egemenlik endişelerinin ortadan kalktığı bir sistem ortaya çıkmaktadır. Kimlik, çıkar ve dış politika arasındaki ilişkinin İnşacı perspektiften detaylı olarak aktarılmasından sonra ele alınması gereken en önemli konu ajan-yapı etkileşimidir.

1.1.2.4. Ajan (Agent) – Yapı (Structure) Etkileşimi

Ajan, faaliyetleriyle maddi anlamda dünyayı etkileyen birey ya da bireyler olarak tanımlanmakta ve Uİ disiplini açısından da ilgili toplum ölçeğinde ve kurallar aracılığıyla faaliyet gösteren bir kurum olarak ele alınmaktadır (Onuf, 1998: 72). Bu açıklamayla ajanları, diğer insanlar adına hareket eden aktörler olarak da ele almak mümkündür. İnsanı, çevresi ve doğasıyla etkileşim içinde sosyal bir varlık olarak tanımlayan İnşacılıkta, söz konusu ilişkinin belli bir sosyal yapı içerisinde birtakım kurallara bağlı olarak ajan, yapan, fail (*agent*) ve yapı (*structure*) aracılığıyla gerçekleştiği ifade edilmektedir (Onuf, 1998: 59-61). İnşacı yaklaşım içerisinde temel varsayımlardan birisi, yapı ve aktörün yani yapanın ayrılmaz bir bütünün parçaları olduğu gerçeğidir. Ajan-yapı sorunsalı Alexander Wendt'in 1987 tarihli *The Agent-Structure Problem in International Relations Theory* adlı eseri ile Uİ disiplini içerisinde farklı bir boyut kazanmıştır. Wendt'e (1987: 337) göre; “[i]nsanlar ve örgütler, eylemleri içinde yaşadıkları toplumu yeniden üretmeye veya dönüştürmeye yardımcı olan amaçlı aktörlerdir”. Toplum da bu amaçlı aktörler arasındaki etkileşimi yapılandıran sosyal ilişkilerden oluşmakta ve bu durum ajanların ve sosyal yapıların birbirine karşılıklı bağımlı ve etkileşimli olduğu gerçeğini karşımıza çıkarmaktadır (Wendt, 1987: 338). İnşacılar, yapan ve yapının karşılıklı etkileşim yoluyla birbirlerini oluşturduklarını belirtirken, yapanların çıkar ve kimliklerinin de bu süreçte inşa edildiğini ifade etmektedirler (Wendt, 1987: 339). Wendt'e göre bir yapının ajanı yani yapını oluşturabilmesi için o ajanın yapının özellikleri ile oluşması ve onun yokluğunda da var olmaması gerekmektedir (1995: 72).

Bir yapı aktörün davranışlarını nasıl etkiliyor ve kısıtlıyorsa, yapı da aktörün kısıtlamaları ve etkilerinden ayrı düşünülemez. İnşacılar ajanları diğer insanlar adına hareket eden şahıslar olarak belirtmekte ve sadece bireysel insanlar olmalarının gerekmediğini ifade etmektedirler. Ajanlık sosyal bir durumdur ve bir ülkenin hükümeti, bir halk topluluğu ya da sosyal bir yapı, ajan olarak nitelendirilebilmektedir (Onuf, 1998: 60). Kuralların sunmuş olduğu seçimlerle amaçlarına ulaşmaya çalışan ajanlar, bu davranışlarını rasyonel biçimde oluştururlar (Onuf, 1998: 60). Kurallar ve ortaya çıkan davranış biçimleri, ajanların niyetlerine uygun istikrarlı bir model olan kurumların inşasını sağlamaktadır (Onuf, 1998: 61). Kurumlar, bünyesinde barındırdığı kurallar ve uygulamalar ile ajanları oluşturmakta ve onların rasyonel hareket etmelerine ön ayak olmaktadır (Onuf, 1998: 61). Onuf'un yapmış olduğu açıklamalarla birlikte kurumları yapı olarak gördüğünü ve kurumların ajanlar üzerindeki etkisini ele aldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Kurumların ve normların aktörleri oluşturduğu, aktörlerin yokluğu durumunda ise kurumlar ve normların anlamsızlaştığı önermesi İnşacılığın özünü oluşturmaktadır. Buna göre egemenlik kurumu

ulus devletlerin ortaya çıkmasını sağlamış olsa da; ulus devletlerin yokluğu halinde egemenlik kurumunun da bir önemi kalmayacaktır (Barnett, 2020: 197).

Öte yandan Alexander Wendt (1992: 391) ise yapı kavramını “anarşi ve gücün dağılımı” olarak açıklamıştır. Bu ifadeyle birlikte yapı kavramını, Uİ disiplini açısından kurumların ve aktörlerin içinde faaliyet gösterdikleri sistem olarak ifade etmek gerekmektedir (Kaya, 2013: 76). Yapı kavramını İnşacı teoride sıklıkla kullanan Wendt’in aksine Onuf (1998: 63), yapı kavramı yerine “sosyal düzenlemeler” kavramının kullanılması gerektiğini belirtmektedir. Onuf, ajan-yapı ilişkisinde kuralların rolüne değinmektedir. Bu mekanizmanın işleyişinde kurallar, aktörleri ve yapıları ortak bir inşa sürecinde birbirine bağlamaktadır.

Sosyal aktörler ya da ajanlar (örneğin devlet) ve toplumsal yapılar (örneğin uluslararası sistem) arasındaki ontolojik ve açıklayıcı ilişkinin kavramsallaştırılması adına ister “ajan-yapı” sorunsalı olsun ister “aktör-sistem temelli” veya “makro-mikro düzeyli” farklı teorik yaklaşımlar olsun, sosyal davranışı açıklama noktasında hepsi meta-teorik bir yaklaşım sunmuşlardır (Wendt, 1987: 339). Wendt, ajan-yapı problemini biri diğeriyle ilişkili olan ontolojik ve epistemolojik problem olarak ele almaktadır (1987: 339) ve ajan-yapı arasındaki sosyal davranışı açıklamak adına da Anthony Giddens’in “yapılanma kuramı”ndan faydalanmaktadır. Bu kuram, ajanların ve yapıların birbirlerini karşılıklı oluşturduğu ilişkisel bir durumu anlatmaktadır (Giddens, 1979, 1984). Yapılanma teorisinin İnşacılık teorisinde sıklıkla kullanılması ile birlikte, uluslararası sistem içerisinde ajan ve yapının eşit statüde olduğu ve birinin diğerdinden daha önemli olmadığı anlayışı disipline yerleşmeye başlamıştır (Wendt, 1987: 339).

Ajan-yapı sorunsalını açıklamaya çalışan Wendt (1987), yapılanma teorisinin etkisini açıklarken Neorealizm ve Dünya Sistemleri teorisinden yararlanarak mukayese etmiştir. İki teorisinin de devletlerin uluslararası sistem yapısı içerisinde nasıl davrandıklarını açıklamada getirmiş oldukları yaklaşımdan yapısal teoriler de etkilenmiş ve yapıyı merkeze alan farklı yaklaşımlar gelişmeye başlamıştır. Neorealist teorisyenler, sistem yapısını devletlerin gözlemlenebilir davranışları ile açıklamaya çalışırken, bireyci bir bakış açısı getirmektedirler (Wendt, 1987: 335). Waltz sistem temelli uluslararası politikayı açıklarken, sistem içerisinde yapının olduğu ve bu yapının da sistemdeki birimleri etkilediği üzerinde durmaktadır (Waltz, 1979: 40). Dünya Sistemleri teorisi ile Wallerstein (2004: 23-41), uluslararası sistem yapısını, devletleri meydana getiren ve onların davranışlarını etkileyenin kapitalist dünya ekonomisini oluşturan temel ilkeler olduğunu belirtmektedir. Wendt’in ajan-yapı kavramsallaştırmasında yararlanmış olduğu bu iki teori de “ajan” kavramına odaklanmaktan ziyade, “yapı” üzerinde durmuş ve uluslararası politik önermeler ortaya koymuştur. Wendt bu

iki teorisinin birtakım benzerliklere sahip olmasına rağmen ontolojik olarak farklı olduklarına; Neorealizmin bireyci, Dünya Sistemleri teorisinin daha çok bütünleştirici bir ontolojiye sahip olduğunu belirtmiştir (Wendt, 1987: 336).

Wendt, yapıyı neyin oluşturduğu noktasında Neorealizm teorisine eleştiriler getirmiştir. Neorealistlerin yapının maddi olanaklar ile oluştuğu hakkındaki önermesine karşılık Wendt (1995: 71), yapının sosyal ilişkiler yoluyla oluştuğunu ifade etmiştir. Ortaya çıkan bu sosyal yapıların da ortak bilgi, maddi kaynaklar ve deneyim gibi faktörlere sahip olduğunu ifade ederek; İnşacıların sosyal yapıların maddi kaynaklara da sahip olması gerektiği noktasında realistlerle hemfikir olduğunu ancak onlardan farkının maddi kaynaklara atfedilen önem ile ilgili olduğunu belirtmiştir (Wendt, 1995: 73). Yukarıda da bahsedilen; Alexander Wendt'in (1999: 255) şu benzetmesi bu olguyu açıklamaktadır: "Amerika Birleşik Devletleri için 500 adet İngiliz nükleer silahı Kuzey Kore'nin 5 adet nükleer silahından daha az tehlikelidir.". Bu durum yapının materyalist yorumunun indirgemeci bulunduğunun kanıtıdır. Wendt'e (1995: 74) göre Soğuk Savaş, 40 yıl boyunca büyük güç ilişkilerini yöneten ortak bilgi yapısıyken, taraflar bu temelde hareket etmeyi bıraktıklarında yapı da sona ermiştir. O halde yapıyı oluşturan ve sürekliliğini sağlayan, maddi unsurların yanında ortak bilgi paylaşımıdır.

Onuf ise, İnşacıların ajan-yapı kavramsallaştırmasının karışıklık yarattığını düşünmektedir. Yapının gerçekte mi yoksa zihinlerde mi var olduğu konusunda oluşan çelişki, yapı konusuna şüpheyile yaklaşılmasına sebep olmuştur (Onuf, 1998: 62). Onuf (1998: 62), ajan-yapı kavramsallaştırması konusunda yapının, dış gözlemcilerin gördüğü bir olgu olduğunu belirtmekte; kurumların da ajanların hareketlerini şekillendiren oluşumlar olduğunu ifade etmektedir. Onuf'a (1998: 62) göre yapı ajanı etkiler (bundan bahsederken doğal ve sosyal olaylardan insanların etkilenmesini örnek vermiştir) ve ajanlar da bu etkileşime koydukları kuralların bir sonucu olarak oluşan kurumlarla cevap vermektedirler. Onuf (1998: 62), uluslararası ilişkiler yapısının kurumsallaşmadığından ve ulus devletlerle birlikte yürütülen ilişkilerin üst bir otoritenin olmadığı anarşik bir ortamda süregeldiğinden bahsetmektedir.

Onuf (1998: 63), İnşacıların "yapı" kavramını kullanmaması gerektiğini, onun yerine "sosyal düzenlemeler" kavramının mevcut sistemi anlatmaya daha uygun olduğunu belirtmektedir. Anarşinin büyük çapta bir kurum olduğunu ifade eden Onuf (1998: 63), kuralların daha çok kural ürettiğini ve bu durumun sonunda kurumları oluşturduğunu, kurumların da birbirleri arasında bağlantı oluşturarak bir sosyal düzenleme ortaya çıkardığını ifade etmektedir. Kurallara büyük bir önem atfeden Onuf (1998: 64), kuralların ajanları

ortaya çıkardığını ve ortaya çıkan ajanların da yeni kurallar yaratarak sosyal düzenlemelerin devamını sağladığını dile getirmiştir. Yapı kelimesi ile uluslararası faaliyetler sonucu oluşan ortak kurumlar ve anlamlar anlaşılırken, ajan kelimesi ile bu bağlamda faaliyet gösteren aktör olgusu anlaşılmaktadır (Hurd, 2008: 303). Yeniden inşa yaklaşımı, devletlerin eylemlerinin uluslararası kurum ve normların oluşmasına katkı sağladığını ve bu kurum ve normların devletlerin tanımlanmasına, sosyalleşmesine ve birbirlerini etkilemesine yol açtığını savunmaktadır (Hurd, 2008: 304). Devletlerin ve uluslararası çevrenin karşılıklı olarak oluştuğu fikri İnşacı teorinin temelini oluşturmaktadır.

İnşacılar ontolojik olarak ele aldıkları ajan-yapı sorunsalında, normatif veya düşünsel yapıların bireysel aktörün kimliğini oluşturarak, bireylerin ekonomik, politik ve kültürel faaliyetlerini tanımladıklarını ifade etmektedirler (Price ve Reus-Smit, 1998: 267). Karşılıklı etkileşim yoluyla oluşturulan yapılar ve ajanlar birinin yokluğunda var olamayacakları şekilde iç içedirler. İnşacılar karşılıklı etkileşim yoluyla, kimliklerimizi ve çıkarlarımızı tanımladığımız, nispeten kalıcı sosyal yapıları yarattığımız ve somutlaştırdığımızı savunmakta; ancak yine de devlet kurumunun daha geniş ve uluslararası sistemik yapının da daha dinamik olduğunu ortaya koymaktadırlar (Price ve Reus-Smit, 1998: 267). Dünya siyasetinde yapı, devletlerin davranışları üzerinde nispeten değişmeyen bir dizi kısıtlama olarak karşımıza çıkmaktadır (Hopf, 1998: 172). Bu kısıtlamalar bir güç dengesi olarak gözükebileceği gibi bir piyasa sistemi olarak da anlaşılmakta ve ancak İnşacı bakış açısıyla bir eylemin, hem yapıyı hem aktörü nasıl ürettiği veya üretmediği hakkında fikir sahibi olunabilmektedir (Hopf, 1998: 172). Ajan-yapı kavramsallaştırılmasının açıklanmasının ardından Wendt'in üzerinde durduğu çoklu anarşi mantığının anlaşılması gerekmektedir.

1.1.2.5. İnşacılık ve Çoklu Anarşi Mantığı

Neorealist ve Neoliberallerin ortak önerme noktalarından biri devletlerin sistemdeki temel aktör olduğu ve bu devletlerin çıkarlarının öncelikli olduğunu savunmalarıdır (Wendt, 1992: 392). Ulusal çıkarları önceleyen devletler birtakım davranış kalıplarının içine girmektedirler ve böylelikle Neorealistlerin savunmuş olduğu gibi *self-help* durumunu ön plana çıkarıp, kolektif güvenlik anlayışını ötelemektedirler. Bu durum, uluslararası sistemde merkezi bir otorite oluşumunu engellemekte ve anarşinin ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Wendt, 1992: 392). Anarşi kavramı Neorealizm teorisi içerisinde oldukça önemli bir yer bulmaktadır. Güvenlik ikileminin önemine değinen Neorealizm uluslararası sistemin anarşik yapısına odaklanırken, kolektif eylemin sorunlu yapısını vurgulamaktadır. Buna karşılık

Liberal teorisyenler ise anarşik ortamda dahi iş birliğinin mümkün olabileceğini belirtmişlerdir (Wendt, 1992: 392).

İnşacı teorinin anarşi anlayışı, Neorealist ve Neoliberallerin uluslararası anarşi anlayışından farklılık göstermektedir ve İnşacılar, anarşinin uluslararası yaşamı şekillendirip, dünya siyasetinin farklı modellere evrilmesine yol açtığı şeklindeki önermeyi benimsemektedir (Hurd, 2008: 304). Devletlerin kurumsallaşmasının yanında uluslararası ilişkilerin yapısının kurumsallaşmadığını ve anarşik bir düzenin uluslar arasında devam ettiğini belirten Onuf (1998: 62), devletlerin üzerinde onları yöneten bir kurumun olmamasını anarşi ile özdeşleştirmiştir. Ancak kurumsal bir yapının olmaması kuralsızlık anlamına gelmemekte, istikrarlı bir yapının uluslararası alanda süregeldiğinden söz edilmektedir. Kuralsızlık durumunun kaos kavramı ile açıklanabileceği, ulusların üstünde onları yöneten bir mekanizmanın olmamasının ise anarşi kavramı ile ifade edildiği bu yapıda, istikrarlı bir model ile ulus devletler arasındaki ilişkiler süregelmektedir (Onuf, 1998: 62). Ortaya çıkan yapı kurallarla yönetilir ve kurallar ile yapı istikralı hale getirilmektedir.

Anarşi, uluslararası ilişkilerde meşru otorite kurumlarından yoksun olan sosyal sistemi tanımlamak için kullanılan bir terimdir (Hurd, 2008: 304). Wendt, anarşik durumun ulus devletlerin bencilce politikalar üretmelerinden değil, kıt kaynaklar üzerindeki rekabetten kaynaklandığını belirterek Kenneth Waltz'a eleştiri getirmiştir (Wendt, 1999: 247). Sonuç olarak uluslararası ilişkiler ya da başka ilişki türleri içerisinde mevcut olan rekabet durumunun, onun sosyal yapısı incelenerek anlaşılabilen sosyal bir ilişki türü olduğunu ve bu ilişkinin de sabit, doğal ve kalıcı olmadığını kabul etmek gerekmektedir (Hurd, 2008: 305). Anarşinin yapısal olduğu düşünüldüğünde bu yapının, kurucu kurallar ve sosyal uygulamalar kullanan aktörler tarafından karşılıklı olarak oluşturulduğu kanısına varılabilir. Ancak bu öznelarası anlayış, farklı aktörler için birden çok anarşi tipi olduğu varsayımını ve bu anarşi türlerinin sürekliliğinin olamayabileceği endişesini de doğurabilmektedir (Hopf, 1998: 174).

Wendt uluslararası sistemde bulunan devletler hakkında bilgi sahibi olunmasını sağlayacak birtakım anarşi çeşitleri öne sürmüştür. Anarşinin, sistemdeki rollere bağlı olarak (düşman, dost ve rakip), makro düzeyde en az üç türü bulunmaktadır ve bunlar Hobbes tipi, Locke tipi ve Kant tipi olarak nitelendirilmektedir (Wendt, 1999: 247). Hobbes tipi anarşi için Wendt (2016: 321), realist politikanın öngörmüş olduğu bencil politika tabirini kullanmakta, *self-help* olarak ifade edilen kendi kendine yardım eden aktörlerden bahsederek; herkesin herkese karşı savaştığı ve yardım için birbirlerine güvenemeyecekleri bir durum olarak ifade etmektedir. Locke tipi anarşi kültüründe ise düşmanlık yerine rekabetin geçtiği, rakiplerin de egemenlik gibi yaşamsal haklarının tanındığı ve dolayısıyla “öteki” üzerinde hakimiyet

kurulmaya çalışılmadığı bir ortam anlaşılmakta; ancak güç kullanmanın bazı durumlarda mümkün olduğu anarşik bir sistemi de ifade etmek için kullanılmaktadır (Wendt, 2016: 344-345). Locke tipi anarşik sisteme örnek olarak gösterilen Vestfalyan düzenle birlikte ulus devletlerin ortaya çıkması, karşılıklı egemenlik hakkının tanınarak toprak bütünlüğüne saygı duyulması sonrasında ölüm oranlarının bir süreliğine azaldığı bir döneme girilmiş; ancak ulus devletler topraklarını genişletmek için zamanı geldiğinde güç kullanmaktan vazgeçmemişlerdir (Wendt, 2016: 344). Kant tipi anarşide ise devletlerin temel iki kurala uyması beklenmiştir: anlaşmazlıkların savaş tehdidi olmadan çözülmesi ve herhangi birinin güvenliğinin tehlikede olması durumunda takım olarak mücadele edilerek bir güvenlik ağı oluşturulması (Wendt, 2016: 365). Wendt (2016: 365) bu anarşi tipinin Kuzey Atlantik ülkeleri arasında halihazırda var olduğunu, ancak sonsuza kadar devam edip etmeyeceğinin garantisi olmadığını belirtmektedir. Wendt (1992), “anarşi devletlerin ondan ne çıkardığıdır” iddiası ile farklı inançların ve pratiklerin nasıl farklı dünya siyaseti kalıpları ve örgütlenmesi üreteceğinden bahsetmektedir. Bu temel önermelerden sonra İnşacılığın farklı yaklaşımlarına da değinilmeli ve böylelikle epistemik toplulukların açıklanmasına köprü oluşturulmalıdır.

1.1.2.6. İnşacı Teori İçinde Farklı Yaklaşımlar

Uluslararası gerçeklik maddi dünyaya anlam veren bilişsel yapılar aracılığıyla sosyal olarak inşa edilmiştir ve bu tanım, İnşacı tartışmaların üzerinde anlaştığı en önemli faktördür (Adler, 1997: 319). İnşacı düşüncenin ilk dalgası; uluslararası toplumun ortak kimlikleri, normları ve bakış açılarını istikrarlı bir ilerleme adına nasıl geliştirebilecekleriyle ilgiliydi (Barnett, 2020: 195). Bu önemli ortak anlamlara rağmen İnşacılık içerisinde epistemolojik, teorik, ampirik ve metodolojik farklılıklar barındırmaktadır. İnşacılığı açıklamaya çalışan teorisyenler, İnşacılık türleri hakkında oldukça farklı kavramsallaştırmalar kullanmışlar ve bu durum fazlaca eleştiri almalarına sebep olmuştur. Ele aldıkları konuya bilimsel yaklaşım yaklaşmadıklarından, farklı analiz düzeylerini tercih etmelerine kadar İnşacı yaklaşımlar farklı farklı isimlerle anılmaya başlanmıştır. Adler (2013: 115), İnşacılığı Modernist, Modernist Dilbilimsel, Radikal ve Eleştirel olarak dört çeşit üzerinden ele almaktadır. Farklı kaynaklarda da Tabiatçı (natüralist) İnşacılık, Yorumlayıcı/Eleştirel İnşacılık ve Post-Modernist/Radikal İnşacılıktan bahsedilmektedir (Küçük, 2015: 347). Bazı teorisyenler bu kategorileri farklı farklı belirtmiş olsalar da özünde iki İnşacılık türü ön plana çıkmaktadır: Tabiatçı İnşacılık olarak geçen Konvansiyonel / Sistemik İnşacılık ve Eleştirel İnşacılık.

Adler’in belirttiği İnşacılık türlerini ele alırken ilk olarak Modernist İnşacılıktan bahsetmek gerekecektir. Modernist İnşacı olarak Adler (2013: 116), Barnett, Bukovansky,

Checkel, Finnemore, Legro, Risse-Kappen, Katzenstein ve Wendt gibi isimleri ortaya koymuş ve onların uluslararası ilişkileri daha anlaşılır kılan nedensel sosyal mekanizmaları ve kurucu sosyal ilişkileri ortaya çıkarmaya çalıştıklarından bahsetmiştir. Modernist İnşacılar toplumsal gerçekliği anlama ve açıklamaya çalışmak için bilişsel olana odaklanarak objektif bir yorumlayıcı perspektif sunmaktadırlar (Adler, 2013: 116). Bu tanımlardan anlaşılacağı üzere Adler'in Modernist İnşacı olarak adlandırdığı İnşacılık türü, Konvansiyonel / Tabiatçı / Sistemik İnşacı olarak adlandırılan ve Alexander Wendt'in yaklaşımının ön plana çıktığı İnşacılık türüdür.

Wendt İnşacılığın kendi yorumunda uluslararası sistemin nelerden oluştuğunu belirtmeye çalışırken, etkileşim ve süreçten sıklıkla bahsetmektedir. Wendt Neorealizm eleştirisi yapsa da onun uluslararası sistem hakkındaki bilgilerinden de faydalanmış ve kendi yapısal teorisini oluşturmaya çalışmıştır. Ona göre uluslararası sistem, maddi olguya nazaran sosyal bir olgudur ve bu sosyal olgu bilginin dağılımı ya da düşüncelerden oluşan idealist bir çerçeve ile oluşmaktadır (Wendt, 2016: 37-38). Ayrıca yapının, devletlerin kimlik ve çıkarları üzerindeki inşa edebilme özelliğine değinmiş, etkileşim ve sürecin yapılandırılmış olduğundan bahsetmiştir (Wendt, 2016: 38-39). Alexander Wendt (1995: 72) analiz birimi olarak devlete olan bağlılığını dile getirmiş, *Social Theory of International Politics* adlı kitabında devletler sisteminin ontolojisi hakkında uluslararası bir teori oluşturma çabası içerisine girdiğini belirtmiştir (Wendt, 1999). Wendt (2016: 25) devleti sistemik projesinin merkezine yerleştirmesini de her türlü sistem değişiminin nihayetinde devletler tarafından gerçekleşeceğine atıfta bulunarak açıklamaktadır.

Alexander Wendt İnşacı teoriyi açıklarken dört konu üzerine odaklanmıştır. Bunlar; hipotezler, nesnel bilgi, savaş ve barışın açıklanması ve karar vericilerin sorumluluklarıdır (Wendt, 1995: 72). Hipotezleri açıklarken Realizmin ortaya koymuş olduğu beş hipotezi kabul etmektedir. Bunlar; anarşik uluslararası sistem, saldırgan tutum, şüpheli davranış, hayatta kalma arzusu ve akılcılık olarak sıralanmaktadır (Wendt, 1995: 72). Wendt'e göre İnşacılık bunların yanında iki adet önermeyi de içinde barındırmaktadır: analiz birimi olarak devlete bağlılık ve sistemik veya üçüncü imge kuramının önemi (Wendt, 1995: 72). Sistemik inşacı olarak nitelendirilen Wendt, devletin kurumsal kimliği (insan, maddi ve ideolojik özellikleri) ve sosyal kimliği arasında ayrım yapmaktadır. Sistemik süreçlere bu denli yapılan vurgu devlet kimliği ve sosyal yapılardaki temel değişikliği açıklamada yetersiz kalmasına sebebiyet verdiği düşüncesiyle bazı akademisyenler tarafından eleştirilmektedir (Pierce ve Reus-Smit, 1998: 268).

Adler'in (2013: 116) Modernist Dilsel İnşacılar olarak nitelendirdiği İnşacılar, çıkanlar ise Frederich Kratochwil ve Nicholas Onuf'tur. Dil ve kural merkezli bu İnşacılar, Modernist İnşacıların aksine toplumsal gerçekliği anlamaya ve açıklamaya çalışırken subjektif yorumsama ile bilişsel ilgiyi kullanmaktadırlar (Adler, 2013: 116). Adler'in Modernist Dilsel İnşacılar olarak ifade ettiği bu teorisyenler bazı kaynaklarda Eleştirel/Bütünsel İnşacı olarak anılmakta ve Bütünsel İnşacılık ise daha somut ve tarihsel, iç-dış yapıları ve süreçleri tek bir küresel sosyal düzenin iki yüzü olarak gören İnşacılık teorisi şeklinde nitelendirilmektedir (Pierce ve Reus-Smit, 1998: 269). Ortaya çıkan bu düzen ve devlet arasındaki karşılıklı kurucu ilişkiyi ele alarak uluslararası sistem içerisindeki değişimleri açıklamaya çalışan Friedrich Kratochwil ve John Gerard Ruggie gibi İnşacı teorisyenler, uluslararası düzenleri yapılandıran kuralları belirlemek için iç unsurlar ve uluslararası sosyal olguların nasıl etkileşime girdiğine odaklanmaktadırlar (Pierce ve Reus-Smit, 1998: 269). Soğuk Savaş gibi tarihsel bir olayın iki hegemonik gücün savaşımadan ani bir kararla nasıl sona erdiğini iç ve uluslararası olgularla açıklamaya çalışan Bütüncül İnşacılar, uluslararası düzenleri yapılandıran kuralların, bu iç ve uluslararası sosyal olguların etkileşimi ile mümkün olduğunu belirtmişlerdir (Price ve Reus-Smit, 1998: 269).

Adler'in (2013: 117), maddi gerçekliğin varlığını sorgulamayan ve söylem, anlatılar ve metinler üzerinde yoğunlaşmayı tercih eden, Radikal İnşacılık olarak belirttiği İnşacılık ise post-modern ve post-yapısal yaklaşımların İnşacı teori içinde kullanımı ile ilişkilendirmiştir. Hiçbir ifadenin diğerinden daha geçerli olamayacağını ve bilimin sadece yorumlayıcı bir söylem olduğunu ifade eden Radikal İnşacılar, İnşacı teorinin en uç noktasında yer almaktadır (Adler, 2013: 117). Modern İnşacı yaklaşım, dünya siyasetindeki öznelerin ve nesnelerin sosyo-dilbilimsel inşasına odaklanırken, Post-modern İnşacılar olarak anılan bu yaklaşım, güç ve bilgi arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır (Price ve Reus-Smit, 1998: 268).

Alexander Wendt, sistem analizi çerçevesinde sistem düzeyinde bir İnşacı profil sunmaktadır. Bazı İnşacı teorisyenler ise sistem ile ilgilenmeyip daha çok bireyler, etnik gruplar ve diğer topluluklar, sivil toplum örgütleri, devlet kurumları, devletler, hükümet dışı örgütler, uluslararası kurumlar ve sosyal hareketler gibi ontolojik önermeler sunarak analiz düzeylerini bireyci bir noktada birleştirmektedirler (Küçük, 2015: 350). Hem sistem düzeyinde hem de birim-düzeyde, iç ve dış olguları kapsamayı amaçlayarak çalışma yapan İnşacılar ise Eleştirel (Bütüncül) İnşacılar olarak karşımıza çıkmaktadır (Price ve Reus-Smit, 1998: 268). Eleştirel İnşacılar ise Modernist İnşacıların objektif yorumlayıcılığı ile Radikal İnşacıların bilgiye olan yaklaşımlarının bir sentezi olarak görülmektedir (Adler, 2013: 117). Analiz düzeyi sorunsalından İnşacı teoriyi sınıflandıranlar Eleştirel İnşacıları, Bütünsel

İnşacılar olarak görmektedir. Önde gelen birtakım İnşacı teorisyenler kendilerini Eleştirel İnşacı teorisyenler olarak tanımlamakta ve fikirlerinin Anthony Giddens, Jurgen Habermas ve Michel Foucault gibi eleştirel teorisyenlerden beslendiğini belirtmektedirler (Price ve Reus-Smit, 1998: 260). Öyle ki Wendt (1995: 71), eleştirel Uluslararası İlişkiler teorileri içerisinde İnşacılığı da göstermiş ve Adler, Kratochwil, Ruggie ve Katzenstein gibi teorisyenleri Eleştirel teori içerisinde İnşacılar olarak nitelendirmiştir. Üçüncü büyük tartışma sırasında ortaya çıktığı kabul edilen Yorumlayıcı İnşacılar olarak anılan Eleştirel İnşacılar, sosyal dünyanın öznelarası olduğunu belirtmişler ve sosyal dünyanın pozitivist bir metodolojiyle ele alınmasının etik olmadığını vurgulayarak tarihsel yorumlayıcı, düşününsel, eleştirel ve normatif yöntemler geliştirmişlerdir (Küçük, 2015: 349).

Konvansiyonel ve Eleştirel İnşacılığın teorik temelleri aynıdır ve her ikisi de ana akım teorilerde verili kabul edilen kurum, uygulama ve kimlik gibi olguların gerçekte aktör ve sosyal yapının ürünü olduğunu kanıtlamaya çalışmaktadırlar (Hopf, 1998: 182). Bütünsel İnşacı teorisyenler öznelarası gerçekliğin önemini vurgularlar ve elde edilen verilerin bulundukları sosyal ortamla bağlamsallaştırılması konusunda hem fikirdirler. Hem Konvansiyonel hem de Eleştirel İnşacılar, aktör ve yapının karşılıklı oluşumunu yani yansımacı (reflektivist) durumunu kabul etmektedirler. Konvansiyonel ve Eleştirel İnşacı teorisyenler özellikle epistemoloji ve metodoloji konusunda birbirinden ayrılmaktadırlar. Eleştirel Uluslararası İlişkiler teorileri üçüncü (kimine göre dördüncü) büyük tartışma sırasında epistemolojik, metodolojik ve normatif konulara odaklanmış ve kavramsal detaylandırma ve ampirik analiz ihmal edilmiştir. İnşacı teorisyenler de dünya politikasının birçok yönünü aydınlatmak için ontolojik önermeleri, kavramsal çerçeveleri ve Eleştirel Sosyal teori yöntemlerini kullanarak Eleştirel ekolün ihmal edilmiş yönlerini gidermeye çalışmışlardır (Price ve Reus Smit, 1998: 264).

Konvansiyonel ve Eleştirel İnşacılar kimlik konusuna karşı da farklı bakış açılarına sahiptir. Kimlikleri aktörlerin eylemlerinin ana unsuru olarak gören Konvansiyonel İnşacıların tersine Eleştirel İnşacılar kimlik konusuna daha çok üretilen bir olgu olarak bakmaktadırlar. Eleştirel İnşacılar, birinin kendi kimliğini inşa etmesi için başkasıyla olan farkın gerekliliğine odaklanarak bu durumun kendini inşa etme ihtiyacı olarak algılanmasını sağlamaktadırlar (Hopf, 1998: 184). Varılan bu kanıyla asimilasyonu ve baskıcı rejimleri açıklamaya çalışmışlardır. Eleştirel İnşacı teorisyenlerin kimlik faktörüne bu bakış açıları “güç” kavramına olan yaklaşımlarını da ortaya koymaktadır. Konvansiyonel İnşacılar güç kavramı konusunda analitik bir bakış sunmaya çalışırken, Eleştirel İnşacılar sosyal ilişkilerin hiyerarşi,

itaat veya egemenlik gibi güç unsurlarını ürettiğini ve bu durumun kimlikleri şekillendirdiğini vurgulamaktadırlar (Hopf, 1998: 185).

Konvansiyonel ve Eleştirel İnşacılar aktör ve yapıların karşılıklı etkileşimi, sosyal bir yapı olarak anarşinin varlığı, hem söylemsel hem de maddi gücün önemi, devlet kimliklerinin ve çıkarlarının değişkenliği gibi konularda aynı hipotezlere sahip olsalar da Konvansiyonel İnşacılık, Eleştirel İnşacı teorisinin değişim noktasındaki önemini kabul etmemektedir ve Eleştirel yaklaşımdan farklı bir güç anlayışına sahiptir (Hopf, 1998: 185). İnşacılık tartışmalarında modern, postmodern ya da sistemik, bütünsel gibi farklı yorumlamalar bulunsa da bu farklılıkların ortak noktası uluslararası politikanın sosyal inşasına odaklanmış olmalarıdır (Barkin, 2010:26). İnşacılığın farklı yorumlarının aktarılmasının ardından tezin amacına uygun olarak küresel yönetim tartışmalarına değinilecek olup; İnşacı teori içerisinde sıklıkla vurgulanan ulusötesicilik yaklaşımı ele alınacaktır.

1.2. İnşacı Küresel Yönetişim Tartışmalarında Ulusötesicilik ve Epistemik Topluluklar

Egemen ulus devletlerin doğuşunu simgeleyen 1648 Vestfalya Barış Antlaşmaları ile devletlere kendi kaderini tayin hakkı ve müdahale etmeme prensibi tanınırken, ulus devletler en üst yönetim otoritesi olarak kabul edilmiştir (Krasner, 1999: 20-21). Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde hükümet-dışı örgütler, sivil toplum kuruluşları ve çok uluslu şirketlerin artan rolleri, yaşanan politik ve askeri gelişmeler, küresel ısınma ve terörizm gibi tüm ulus devletleri etkileyen konularda kolektif karar alma ihtiyacı klasik egemenlik ve yönetim anlayışının sorgulanmaya başlamasına ve küresel yönetim tartışmalarının doğmasına neden olmuştur. Artık hükümetler, toplumları yönetme gücünü iş birliği, paydaş katılımı ve yönetim etiketleri altında vatandaşların yönetim organizasyonuna katılımı ile gerçekleştirmekte ve modern toplumda hükümetlerin rolleri değişiklik göstermektedir (Klijn, 2012: 202).

Yönetişim, sözlük anlamıyla bir devleti, örgütü veya benzerlerini yönetme eylemi ve tarzı olarak nitelendirilmektedir (Oxford Learner's Dictionaries, Governance, tarihsiz). Yönetişim bir oluşuma işaret etmemekte; devlet ve bireyler gibi aktörlerin davranışlarını yönlendiren kuralların, kurumların ve yerleşik uygulamaların bütünü olarak ifade edilmektedir (Tepper, 2016: 2). Küresel yönetim ise; tek bir hükümet tarafından yönetilmeyen uluslararası arenada vatandaşlar, hükümetlerarası ya da sivil toplum örgütleri, piyasalar ve devletler arasındaki sınır ötesi ilişkileri tanımlayan, oluşturan ve arabuluculuk yapan kanunların, normların, politikaların ve kurumların toplamı olarak anlaşılmaktadır (Weiss ve Thakur, 2010: 6). Küresel yönetişimin resmi bir kurum ya da kurallar dizisini ifade

etmediği düşünülürken; BM sistemi, ulusal hükümetler, uluslararası hukuk, uluslararası kuruluşlar (STK'lar ya da hükümetlerarası örgütler) ve daha fazla aktörün dahil olduğu bir yönetme eğilimi olarak düşünülebilmektedir (Tepper, 2016, s.3).

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte 1992 yılında, Stockholm Girişimi desteğiyle ve dünya liderlerinin onayıyla barışın, sürdürülebilir kalkınmanın ve demokrasinin nasıl güvence altına alınabileceğini tartışan Küresel Yönetişim Komisyonu (*The Commission on Global Governance*) kurulmuş ve bu Komisyon tarafından 1995 tarihinde “Küresel Muhitimiz” adlı bir rapor yayınlanmıştır (Our Global Neighborhood, 1995: 3). Bu raporda yönetim kavramı kamunun ve özel sektörün, bireylerin ve kurumların ortak işlerini yönetme biçimlerinin toplamı olarak belirtilmiş; küresel düzeydeki yönetimde ise hükümetlerarası ilişkilerin yanında, hükümet-dışı kuruluşlar, toplumsal hareketler, çok uluslu şirketler ve küresel sermaye bu kapsamda ele alınmıştır (Our Global Neighborhood, 1995: 3-4). Bu rapor küresel yönetimi en kapsamlı şekilde açıklayıp günümüze ulaşan ve dünyanın daha güvenli olması için öneriler sunan metinlerden biri olarak kabul edilmektedir. Raporda, Birleşmiş Milletler tüm ulusların bir araya geldiği yegâne forum olarak kabul edilmekte; ancak BM'nin küresel yönetimde tek başına hareket edemeyeceği ve reforma uğraması gerektiği belirtilmektedir. Özellikle Güvenlik Konseyi'nin yapısında değişikliklerin olması gerektiğinin ifade edildiği raporda, BM Şartı'nın taşıdığı ruha sıklıkla atıf yapılmaktadır (Our Global Neighborhood, 1995: 87).

Küresel Muhitimiz adıyla yayınlanan rapordan da anlaşılacağı üzere küresel yönetimin amacının barış, sürdürülebilir kalkınma ve demokrasinin güvence altına alınıp, kolektif güvenlik anlayışıyla hareket edilerek dünya toplumlarının huzur içerisinde yaşaması olduğu ifade edilmektedir. Adil ve iyi bir uluslararası düzenin nasıl kurulması gerektiğiyle ilgilenen küresel yönetim çalışanları pek çok Uİ teorisi içerisinde bu kavramı değerlendirmişlerdir. Küresel yönetim konusunda kapsamlı bir çalışma ortaya koyan Timothy J. Sinclair (2012) “*Global Governance*” adlı eserinde küresel yönetimi rejim teorileri kapsamında değerlendirmiş ve Kurumsalcılık⁶, Ulusötesicilik, Kozmopolitanizm⁷,

⁶ Kurumsalcılar örgütler, örgüt çalışanları ve bu örgütler arasındaki etkileşime odaklanarak yönetim kavramını açıklamaya çalışmaktadır. Küresel yönetim, sorun çözümü odaklıdır, sorunu ortadan kaldırmaktansa sorunları yönetmekle ilgilenirler ve dünyayı dönüştürmek için kullanılmamalıdır. Kurumsalcılar küresel yönetimde temel aktör olarak hükümetleri, hükümetlerarası örgütleri ve başarılı olan hükümet-dışı örgütleri ele almaktadır ve kurumsalcıların küresel yönetimine en ünlü örnekleri IMF ve Dünya Bankası tarafından ortaya konulan kemer sıkma politikaları gösterilmektedir (Sinclair, 2016: 28-36).

⁷ Kozmopolitanizmin küresel yönetim anlayışı kurumsalcılar ve ulusötesicilerden çok daha iyimser bir duruş sergilemektedir. Sorun olarak gördükleri olguyu dönüştürme arzusu içinde hareket etmektedirler ve insan gelişimi ve ilerlemesinin potansiyeline odaklanmaktadır. Toplumsal dayanışmayı, hakları, toplumsal adalet ve demokrasiyi destekleyen fikirlerle, normlarla ve pratiklerle ilgilenirler. İş kolları ve toplumsal hareketler de dahil olmak üzere insani ortaklığın pek çok farklı türüne odaklanırlar; sivil toplum kuruluşları ve uluslararası işletmeler küresel yönetimde ele aldıkları aktörler olarak gösterilebilmektedir. Hakkaniyet,

Hegemonizm⁸, Feminizm⁹ ve Reddiyecilik¹⁰ tartışmalarında küresel yönetim konularının ele alındığından bahsetmiştir. Bu çalışma içerisinde küresel yönetim tartışmalarında İnşacı teorinin ortaya koymuş olduğu Ulusötesicilik yaklaşımı daha detaylı olarak ele alınacaktır.

Küresel yönetim tartışmaları, rejim teorileri bağlamında İnşacılığın Ulusötesicilik yaklaşımıyla kesişmektedir (Checkel, 1998: 329). Ulusötesicilik yaklaşımına göre uluslararası kurumlar, küresel toplumsal hareketler ve hükümet-dışı örgütler yeni bir küresel alan oluşturmaktadır; küresel yönetim ise bu yeni aktörlerin siyasal alanı etkilemeye çalıştığı bir yönetim biçimidir (Sinclair, 2016: 55). XX. yüzyılın sonunda dünya siyasetinde yaşanan değişimler, pek çok hükümet-dışı aktörün devletlerle ve uluslararası örgütlerle etkileşimini arttırmış; bu etkileşimlerin oluşturduğu ulusötesi ağlar (*transnational networks*) uluslararası politikada giderek daha önemli hale gelmiştir (Keck and Sikkink, 1998: 10). Tüm insanlığı ilgilendiren iklim değişikliği, küresel adaletsizlik ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği gibi meselelerde ulusötesi ittifak ağları¹¹ aracılığıyla birbirleriyle etkileşim halinde olan küresel sivil toplum örgütleri gibi yapılanmalar, oluşturdukları normlara devletlerin uyum sağlaması için baskı oluşturabilmekte ve ulus devletler de uluslararası saygınlık kazanmak adına genellikle bu normlara uymaya istekli görünmektedirler (Sinclair, 2016: 55).

adalet gibi normatif meseleleri küresel yönetişimin merkezinde tutarlar ve değişimin amacının dünyayı daha iyi bir yer yapmak olduğunu belirtirler (Sinclair, 2016: 72-78). Bu yönleriyle kozmopolitanizmin küresel yönetişim noktasında oldukça iyimser ve normatif bir tablo çizdiğini belirtmek yerinde olacaktır.

⁸ Hegemonyacı görüşe göre küresel yönetişim, dünyayı baskılayan mevcut toplumsal ve ekonomik sömürü ve eşitsizlik yapıları ile yakından ilişkilidir. Hegemonistler, küresel yönetişimin özünün neoliberal ya da serbest piyasa kapitalizminin hegemonyası ile ilgili olan ve tarihsel yapı adını verdikleri yapının çözülmesi gerektiği ile alakalı olduğunu belirtirler. Küresel yönetişimin, temel insan gereksinimlerine hizmet ederek, geniş kitleleri dışlanmaktan ve sömürüden kurtaracak bir amaca dönüşmesi gerektiğini ifade ederler; ancak yine de küresel yönetişim bir özgürlük faili olmaksızın daha çok bir kontrol mekanizması olarak görmektedirler. Onlara göre küresel yönetişim, hegemonik bir tarihsel yapı olan neoliberal kapitalizmi güçlendirme aracıdır. Neoliberal küresel yönetişime karşı direniş vurgusu yapan hegemonistler, 1999'daki Seattle'daki Dünya Ticaret Örgütü toplantısına karşı yürütülen eylemleri de bu minvalde değerlendirmişler ve küresel yönetişimin açmazlarını ortaya koymuşlardır (Sinclair, 2016: 93-102).

⁹ Feminist küresel yönetişim görüşü; insan ilişkilerinden başlayıp sonrasında toplumsal ilişkiler anlayışına dayalı olan dünyanın düzenleniş şekline yönelik eleştiri getirmekte ve daha iyi bir düzenin aşağıdan yukarıya doğru çözülmesi gerektiğini savunmaktadır. Feminizm genel olarak kadınlar için yarattıkları sorunlar (toplumsal cinsiyet ve kadının baskılanması) nedeniyle kurumları ve süreçleri dönüştürmek için uğraşmaktadır ve kadınların küresel yönetişim kurumları ve süreçlerinde yer alması değişim için yeterli olmasa da reformların yapılması için önemli görülmektedir (Sinclair, 2016: 115-120).

¹⁰ Reddiyecilik, tecritçilik ya da milliyetçilik akımları olarak da anılmaktadır ve küresel yönetişimin iç siyasal yaşam ve uluslararası ilişkiler üzerinde zararlı etkisi olduğunu ifade eden eleştirel fikirleri savunmaktadır. Küresel yönetişime karşıtlığı ile bazı komplo teorilerine de yakın duran reddiyeciler, dünyanın yönetilmesi hususuna yönelik ortak fikirlere hoşgörüsüz davranmaktadır. Reddiyeciler eleştirel küresel yönetişimin muhafazakâr kanadı olarak da anılmakta, bir ülkenin kendi ayakları üzerinde durabilmesi için başkalarına ihtiyaç duymadığına olan inançlarıyla küreselleşme olgusu ile oldukça zıt fikirler üretmektedirler (Sinclair, 2016: 134-137).

¹¹ Ulusötesi faaliyetler, hükümetlerin merkezi dış politika organları tarafından kontrol edilmeyen, devlet sınırlarını aşan temaslar, ittifaklar ve etkileşimler yoluyla gerçekleşebildiği gibi; devletler sıklıkla sınırlarının ötesine geçerek ulusötesi etkide bulunabilmekte ve uluslararası ilişkiler üzerinde derin bir etkiye sahip olabilmektedir (Tarrow, 2001: 3-4).

Küreselleşmenin bir sonucu olarak ulusötesileşmenin etkisi toplumsal yaşamın her alanında hissedilmeye başlanmıştır. Amerikan markalı giysilerin neredeyse hiçbirinin ABD içinde üretilmemesi ya da Fransız işçilerin yurt dışından gelen işçiler nedeniyle işlerinden oldukları iddiası ile greve gitmeleri gibi olayların yanı sıra Avrupalı bir tüketicinin kendi yerel mağazasında satın alacağı çikolatanın Avrupa Komisyonu tarafından tanımlanması ve standartlaştırılması, ulusötesileşmenin örnekleri arasında gösterilmektedir (Djelic ve Sahlin-Andersson, 2006: 1). Aynı zamanda küreselleşme süreci, özel sektörün daha da güçlenmesiyle sermaye sahiplerinin ekonomik gücü politik baskı unsuru olarak kullanabilmelerinin de önünü açmakta; yönetim anlayışı çerçevesinde yönetimde hangi kesimin etkin olacağı da anlaşılabilmektedir (Atvur, 2008: 18). Yaşanan bu sınır ötesi hareketler zamanla Vestfalya Barışı'nın yaratmış olduğu egemenlik kavramının da sorgulanmasına yol açmış; "koruma sorumluluğu"¹² gibi olguların dünya siyasetinde tartışılmaya başlamasıyla egemenliğin yegâne kuralı olan 'müdahale etmeme' ilkesinin geçerliliği tartışılmıştır (Barnett, 2020: 201). Küreselleşmenin artmasıyla birlikte görülmektedir ki; normlar ve kurallar da ulusötesileşmekte ve küresel yönetim tartışmaları da hız kazanmaktadır.

Finnemore (1996: 2); "Devletler, dünya algılarını ve bu dünyadaki rollerini şekillendiren yoğun ulusötesi ve uluslararası sosyal ilişkiler ağlarıyla gömülüdür. Devletler ve halk, içinde yaşadıkları uluslararası toplum tarafından belirli şeyleri isteyecek kadar toplumsallaştırılır." şeklindeki ifadesiyle ulusötesiciliğin devletler üzerindeki etkisini açıklamaya çalışmıştır. Ona göre; devlet çıkarları da neyin iyi olduğuna dair uluslararası kabul görmüş normlar ve anlayışlar tarafından tanımlanmaktadır (Finnemore, 1996: 2). Sosyal İnşacıların ifade ettiği gibi amaçlar ve çıkarlar dışsal olarak verilmemekte ve öznelerarası yapılandırılmış siyasi bir evrende ulusötesi ağlar aracılığıyla devletleri şekillendirmektedir (Keck ve Sikkink, 1999: 90). Yönetim konusuna Alexander Wendt (1994: 393) "uluslararası devlet" tanımlamasıyla katkıda bulunmuş ve ulusötesileşmenin yarattığı merkezi olmayan yönetim düzenlemelerinin egemenliğin özünü değilse de biçimlerini koruyarak, uluslararası devletlerin oluşumunu teşvik ettiğini belirtmiştir. Uluslararası devletin oluşması egemenliğin resmi olarak ulusüstü kurumlara devredilmesini içermese de fiili olarak bir yerleştirme söz konusu olmakta; ancak bireysel devlet egemenliğinin aşınması devletin aşınması anlamına gelmemektedir (Wendt, 1994: 393). Egemenlik bir devletin sahip olabileceği sosyal bir kimliktir; dolayısıyla bir kolektife belli bir konu dahilinde devredilmesi sorunların çözülme kapasitelerini artırma amacıyladır

¹² Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu (*International Commission on Intervention and State Sovereignty* / ICISS) tarafından 2001 yılında kabul edilen rapora göre; koruma sorumluluğu, egemen devletlerin kendi vatandaşlarını önlenabilir felaketlerden (toplu katliam ve tecavüzden, açlıktan) koruma sorumluluğu olduğu, ancak bunu yapmak istemediklerinde veya yapamadıklarında, bu sorumluluğun daha geniş devletler topluluğu tarafından üstlenilmesi gerektiği fikridir (ICISS Raporu, 2001).

(Wendt, 1994: 393). Devletlerin uluslararasılaşması onun ortadan kalkması anlamına gelmemekte, aksine onun gücünün yeniden düzenlenmesine katkıda bulunarak, yeni bir devlet biçiminin ve devletler sisteminin ortaya çıkması sonucunu doğurmaktadır (Wendt, 1994: 393).

XX. yüzyılın sonu itibariyle dünya siyasetini devletlerin dışında etkilemeye çalışan, devletlerle ve uluslararası örgütlerle etkileşime giren pek çok devlet dışı aktör ortaya çıkmıştır. Bunlar, ekonomik aktörler ya da firmalar olabilirken; bazıları da uzmanlık alanları ve fikirleriyle politikayı etkilemeye çalışan bilim insanları ve uzman ağlardır (Keck ve Sikkink, 1999: 89). Siyasette var olan normları ve kuralları beğenmeyen insanların bir araya gelerek onları değiştirmeye çalıştığından bahseden Finnemore ve Sikkink (2001: 400) bunları aktivist gruplar olarak ele almakta ve bu grupların bilginin stratejik kullanımı, sembolik siyaset, önemli kişilerin siyaset üzerinde etki bırakması ve utandırma politikası gibi teknikler kullanarak siyaseti etkilemeye çalıştığını ifade etmektedirler. İnşacı teori ise fikirleriyle ve savundukları değerlerle farkındalık yaratmaya çalışan aktivistler için ulusötesi savunuculuk ağları (*transnational advocacy networks*) kavramını kullanmıştır ve zaman zaman toplumsal hareketlerle iç içe bir hareket olarak anılmıştır.

Susan Park (2004: 79); ulusötesi savunuculuk ağları olarak adlandırılan devlet dışı aktörlerin hükümetlerarası kuruluşların kimliklerinin belirlenmesinde etkisinin olduğundan bahsetmekte; Dünya Bankası (*World Bank*), Uluslararası Para Fonu (*International Monetary Fund / IMF*) gibi kuruluşların stratejik amaçlarını şekillendiren bir çerçeve ortaya koyarak sosyal yapıyı dönüştürdüğünü ifade etmektedir. Bu ulusötesi ağlar aynı zamanda uluslararası normların yapım sürecinde birinci derecede bir etkiye sahiptir; ancak bu ağların ulusal düzeyde herhangi bir hesap verebilirliği de söz konusu değildir (Kıvılcım, 2010: 17). Savunmuş oldukları bilimsel ve ahlaki temel değerlerle siyaseti etkileme güçleri bulunmakta ve karar alma mekanizmasında olmamaları da hesap vermelerini gerektirmemektedir.

Ulusötesi kural, norm ve prosedürlerin oluşmasında katkısı olan ulusötesi kuruluşların, sürdürülebilir küresel yönetişime etkisini analiz eden Dingwerth ve Pattberg (2009: 707), özellikle 1990'lı yıllardan itibaren çevre politikaları alanında kural koymanın yönetim alanını güçlendirdiğinden bahsetmektedir. Birincil amacı çevre, insan hakları, ticaret, finans ve güvenliğe kadar pek çok alanda ulusötesi kurallar tasarlamak olan özel örgütlerin çağdaş dünya siyasetinde yaygınlaşması ve bu kuruluşların tasarlamış olduğu kurallara uyan aktör sayısının da artması ile birlikte ulusötesi küresel yönetişim anlayışı gelişmektedir. Hollanda hukukuna tabii bir vakıf olan, ancak uygulamada ticari şirketler, sivil toplum kuruluşları, akademisyenler, muhasebeciler ve danışmanlardan oluşan küresel bir organizasyon olan

Küresel Raporlama Girişimi (*Global Reporting Initiative / GRI*), çok kapsamlı sürdürülebilir standartlar ve prosedürleri raporlamaktadır (GRI's Website, tarihsiz). Bu kuruluşun sunmuş olduğu raporlar Avustralya, Kanada, Fransa ve Hollanda hükümetlerinin ulusal düzenlemelerine ışık tutmakta ve bunların yanında bazı firmalar da bu kuruluştan rehber niteliğinde raporlar talep etmektedir (Dingwerth ve Pattberg, 2009: 709-710). Kâr amacı gütmeyen bu kuruluşun oluşturduğu normatif çerçevenin ulusötesi etkisi gibi pek çok kuruluş da küresel yönetime etki etmektedir.

Küresel Raporlama Girişimi örneğinde olduğu gibi ulusötesi kuruluşlar, küresel sorunlar karşısında çözüm mekanizması oluşturmaya çalışmakta ve bu amaçla elde ettikleri bilgi birikimlerini diğer aktörlerle paylaşmaktadır. Bu çalışmada ulusötesi bir ağ olarak fikirleri ve uzmanlık alanlarıyla politikayı etkilemeye çalışan ve 'epistemik topluluk' olarak ifade edilen bilim insanları ve uzmanların, küresel yönetimdeki İnşacı tutumu ele alınmaktadır. Epistemik topluluklar sahip oldukları teknik bilgiyle, yeni normlar ve anlayışlar yayarak küresel normların oluşumuna katkıda bulunmaktadırlar (Finnemore ve Sikkink, 2001: 402). Ulusötesicilikte, devletlerin sadece maddi amaçlarla hareket etmedikleri aynı zamanda saygınlık kazanmak gibi bir gayelerinin de olduğu ve değişimin aşağıdan yukarıya doğru işler olması için yaşamsal ve sorgulanamaz 'küresel kurucu normların' gerektiği ifade edilmektedir (Sinclair, 2016: 59-61). Küresel yönetim tartışmalarında normlar uluslararası ilişkilerin ana düzenleyicisidirler ve rejimler de bunların yaratılması, uygulanması ve kanıtlanması mekanizmalarıdır (Drobot, 2012: 300). İnşacı teoriye göre bu küresel normların etkisi, aktörlerin kimliklerine ve iç siyasi yapılanmasına göre değişmekte ve İnşacılar, küresel normların bu etkisini karşılıklı analiz yöntemi ile gözlemleyebilmektedirler (Finnemore ve Sikkink, 2001: 397). İlerideki bölüm içerisinde küresel normların oluşmasında etkisi olan epistemik toplulukların daha iyi anlaşılması hedeflenmiş ve bu amaçla bu toplulukların temel özellikleri İnşacı teori içerisinde açıklanmaya çalışılmıştır.

1.2.1. Ulusötesi Ağ Örneği Olarak Epistemik Topluluklar

Epistemik topluluklar, paylaşılan bilgiye, uzmanlığa, inançlara ve ortak dünya görüşüne sahip olan bilimsel topluluk, mesleki uzmanlık ya da bir düşünce okulu mensubu insan toplulukları olarak ifade edilmektedir (Oxford Reference, tarihsiz). Uluslararası ilişkilerde ise belli bir alanda politika oluşturmaya yönelik bilgilerle donatılmış uzmanlığa ve geçerli iddialara sahip profesyonellerden oluşan ağı ifade etmek için kullanılmaktadır (Clunan, tarihsiz). Bu tür uzmanlar farklı ülkelerden ve geçmişlerden olsalar da ortak eylemlerini motive eden bir dizi normu, inancı, ortak kriterleri ve ortak bir politikayı

paylaşmaktadırlar ve ulusötesi özellikleriyle siyasi karar alıcılar üzerinde etki oluşturmaktadırlar (Clunan, tarihsiz). Uİ disiplini içerisinde 1992 tarihinde Peter M. Haas'ın çalışmalarıyla ön plana çıkan bu kavram, küreselleşmenin de hız kazanmasıyla birlikte oldukça önemli hale gelmiştir. Bilginin gücünün önemine değinen çalışmaların hızla artmasıyla küreselleşmenin gelişimi de paralellik göstermiş ve başta ekolojik bozulma, ekonomik ve parasal sistem ve stratejik güvenlik gibi konularda epistemik toplulukların katkısı öne çıkmıştır.

Peter M. Haas'ın 1992 yılında editörlüğünü yaptığı Massachusetts Teknoloji Enstitüsü (*Massachusetts Institute of Technology / MIT*) Press'e ait *International Organization* adlı dergide yayınlanan ünlü eseri *Introduction: Epistemic Communities and International Policy Coordination* ile birlikte epistemik topluluklar yaklaşımı önem kazanmış (1992b: 4) ve dergi içerisinde bu yaklaşımı destekleyen vaka çalışmalarına yer verilmiştir. Epistemik topluluklar; kendi uzmanlık alanları dahilinde yürütülebilecek politikalar sunan genellikle ulusötesi uzmanların oluşturduğu ağları ifade etmek için kullanılmaktadır (Haas, 2001: 11579). Uzmanlar ve bilim insanlarından oluşan bu ulusötesi ağ, nedensel fikirleri ile uluslararası politikayı etkilemeye çalışmakta ve küresel yönetim noktasında giderek önemlerini arttırmaktadır (Keck and Sikkink, 1998: 10). Haas (1992b: 3), epistemik toplulukların ortak normatif ve ilkeli inançlara, aralarında neden-sonuç ilişkisi kurabildikleri ortak değerlere, uzmanlık alanındaki bilgileri tartmak ve doğrulamak için öznelarası geçerliliği olan kriterlere ve mesleki yeterliliklerinin yönlendirdiği ölçüde insan refahını arttıracak ortak bir politika girişimine sahip olmaları gerektiğini ifade etmektedir. İnşacı teorinin temelinde yer alan 'yerindelik/uygunluk mantığının' şekillenmesinde yardımcı olan epistemik topluluklar, ajanların davranış kalıplarının belirlenmesi hususunda amaçlı aktörlerdir. Siyasi karar alıcıları etkilemeye çalışan epistemik toplulukların bilimsel bilgidan yararlanmalarından ötürü tarafsız kabul edilmeleri, onların meşruluğunu da arttırmaktadır (Haas, 2001: 11581). Bu görüşün aksine bazı bilim insanları ise teknik bilginin tarafsız olamayacağını ve o bilgiyi ortaya çıkaran kişinin birtakım normatif anlayışlarından ayrı düşünölemeyeceğini savunmaktadır (Finnemore ve Sikkink, 2001: 402).

Rejim teorileri üzerinde çalışan uzmanlar, epistemik toplulukların ve ulusötesi politika ağlarının rollerini incelerken İnşacı bakış açısına yaklaşarak; rejim normlarının bilişsel etkileri üzerinde durmaktadırlar (Checkel, 1998: 329). Bilişsel yapılara önem veren İnşacılar, fikirler, değerler ve teknik anlayışın siyaset bilimi üzerindeki etkisini ortaya koyarak; epistemik topluluk olarak adlandırılan bu failliğin devletin davranış kalıplarındaki rolüne odaklanmışlardır. Epistemik topluluklar sahip oldukları bilgi birikimiyle devletlerin

çıkarlarının şekillenmesinde rol oynayabilmektedir (Haas, 1992b: 2); ancak toplumları kontrol etme eğiliminde olmayıp uluslararası problemlere odaklanmaktadır (Adler ve Haas, 1992: 371). Ancak yine de ulus devletlerin iç siyasal yapılanmalarındaki birtakım grupların, küresel bir sorun karşısında epistemik toplulukların yardımlarına ihtiyaç duydukları bazı durumlar söz konusu olabilmektedir.

Ulus devletlerin iç siyasal gelişmelerinde ulusötesi epistemik toplulukların rolünü ise ‘epistemik bumerang’ kavramıyla Abby J. Kinchy (2010) açıklamıştır. Politika oluşturma aşamalarında dışlanan yerel grupların ve sivil toplum kuruluşlarının sosyal hedeflerini gerçekleştirmek için normal siyasi kanalların dışına çıkarak bilim insanlarına, uzmanlık alanlarıyla siyaseti etkilemeleri amacıyla başvurmaları durumu ‘epistemik bumerang’ olarak ifade edilmekte ve epistemik bumerang ile birtakım toplumsal istekler hükümetlere iletilerek, iç siyasal düzene etki edilebilmektedir (Kinchy, 2010: 180). Meksika’da genetiğiyle oynanmış mısır üretimine karşı seslerini duyurmaya çalışan yerel halk ve sivil toplum kuruluşları, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması’nın (*North American Free Trade Agreement / NAFTA*) çevresel konulardaki düzenlemelerini oluşturan ve üç ulusun bilim insanlarından oluşan Çevre İş Birliği Komisyonu’na (*Commission for Environmental Cooperation / CEC*) başvurarak siyasal karar alıcılar üzerinde etki kurmaya çalışmışlardır (Kinchy, 2010; McAfee, 2008). Bu minvalde, sistemik koşullar ve iç baskılar devlet davranışlarını etkilemeye ve belirlemeye yönelik girdiler olarak kabul edilmektedir.

Epistemik topluluğun üyeleri sahip oldukları bilgilerin sonucunda hangi eylemlerin insanlığın refahına fayda sağlayacağına dair ‘ortak normatif inançlar’ kümesini paylaşırlar ve kendi aralarında vardıkları uzlaşma ile ortaya çıkan ortak politikaların yürütülmesini amaçlarlar (Haas, 2001: 11579-11580). Haas (1992b: 2); bilgi temelli uzmanlardan oluşan epistemik toplulukların kolektif tartışmalarda neden-sonuç ilişkisi dahilinde belirli politikalar üreterek devletlerin çıkarlarını belirlemede yardımcı olduklarını dile getirmekte ve bilgi üzerindeki kontrolün gücün önemli bir boyutunu oluşturduğunu ifade etmektedir. Belli bir konuda uzmanlaşmış bu kişilerin oluşturduğu ağ, yeni davranış kalıplarının belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Haas, 1992b: 3). Bu sebeple bilgiye ve bilgi üzerindeki kontrole sahip olmak uluslararası politikadaki davranışları etkileme kapasitesinin artması anlamına gelmektedir. Epistemik topluluklar sahip oldukları bilgi ile uluslararası politikada uygulanacak davranış kurallarının yeniden inşası sürecine yardım etmektedirler.

Davranış kurallarının inşası sürecinde fikirler ve normlar ön plana çıkmaktadır ve İnşacılar bunların nasıl evrildiğini (örneğin köleliğe olan bakışın değişmesi gibi), aktörlerin kimliklerini nasıl kazandıklarını ve kimliklerin aktörlerin çıkarlarını belirlemelerinde nasıl

etkili olduğuna yönelik sorular sormaktadırlar (Mansbach ve Taylor, 2018: 76). Küresel politikada baskın olan fikirler ve normlara bağlı olarak iş birliği faaliyetlerine giren ajanlar, uluslararası kuruluşlar ve örgütlerin içerisinde de bu fikirlere bağlı olarak bulunabilmektedir (Mansbach ve Taylor, 2018: 85-86). Haas (1992a: 189), ozon tabakasının delinmesi nedeniyle ortaya çıkan ekolojik felaketin önlenmesi adına atmosfer bilimcilerin yanına bu bilim insanlarının nedensel analizlerini kabul edip ortak değerlerine sempati duyan bazı politika yapıcılarının katıldığını ve bu grupların ekolojik epistemik topluluğu oluşturduğunu belirtmiştir. Bu ifadeyle Haas, ister ulusal hükümet adına ister bağımsız bir kuruluş adına çalışsın, insanlık yararına bilimsel faaliyetler yürüten ve bu bilimsel faaliyetleri kullanarak siyaseti etkilemeye çalışan her grubun epistemik topluluk olarak nitelendirilebileceğini ortaya koymaktadır. Haas (1992b: 3), epistemik topluluk denilince ilk olarak akla bilimsel toplulukların gelmesine karşı çıkmakta ve epistemik topluluğun üyelerinin belirli bilgi biçimlerinin veya belirli gerçeklerin doğruluğuna ve uygulanabilirliğine dair ortak inançlara ve ‘kolektif düşünce’ tarzına sahip bireylerden oluştuğunu belirtmektedir.

Epistemik topluluklar bünyelerinde sadece doğa bilimcileri barındırmamakta, toplum tarafından önemsenen bilgiler hakkında yeterince güçlü bir iddiaya sahip olan sosyal bilimcilerden, herhangi bir disiplin veya meslektan gelen bireylerden de oluşabilmektedir (Haas, 1992b: 16). Bu topluluklar ortak dünya görüşüne sahip insanlardan oluşmakta ve yerel, ulusal ve ulusötesi olabilmektedir (Antoniades, 2003: 26). Farklı disiplinlerden ve meslek gruplarından bir araya gelen insanların da doğa bilimlerinin bilimsel tekniklerini ve ilkelerini kullanmalarına gerek olmadığına; bu grupların kendi analiz ve yöntemlerini kullanarak nedensel inançlar yaratabildikleri ölçüde epistemik olduklarına işaret eden Haas (1992b: 16-17), bu topluluğun fikirlerinin konferanslar, dergiler, uluslararası iş birlikleri ve çeşitli gayri resmi çalışmalarla ulusötesi hale gelebileceğini belirtmektedir. Epistemik topluluklar çıkar gruplarından, savunuculuk ağlarından, düşünce kuruluşlarından ve diğer ulusötesi ağlardan neden-sonuç anlayışları ve ortak nedensel inançlara yani bilgi üzerinde yetkin iddialara sahip olmaları bakımından ayrılırlar ve bu inançlarının engellenmesi durumunda diğer grupların aksine politika tartışmasından geri durmaktadırlar (Antoniades, 2003: 24-27). Epistemik topluluklar ile meslek gruplarının üyeleri arasında kısa süreli ittifaklar kurulabilmekte; ancak bürokrasi içinde yer alan uzmanlar o kurumun misyonlarını ve bütçelerini korurken, epistemik topluluklar normatif hedeflerine uygun olarak politika oluşturma biçimi içerisine girmektedirler (Haas, 1992b: 19).

Siyasilerin epistemik topluluklara danışmaları genelde bir şok veya kriz ortamında mümkün olabilmekte ve bu belirsizlik durumlarında epistemik toplulukların tavsiyelerine

ihtiyaç duyabilmektedirler (Haas, 1992b: 15). Bu topluluklar, neden-sonuç ilişkisi ölçeğinde belirsiz durumları aydınlatabilmekte, eyleme geçilememesi sonucu da yaşanabilecekleri ortaya koyabilmekte, birtakım grupların çıkarlarının (yeniden) tanımlanması ve politikaların formüle edilmesine ya da meşrulaştırılmasına yardımcı olabilmektedirler (Haas, 1992b: 15). Bu yönleriyle epistemik toplulukların tamamlayıcı/sorun çözen bir özellikleri de ortaya çıkmakta ve bu durum kimlik ve çıkarların yeniden oluşumunu da sağlamaktadır (Antoniades, 2003: 33). Epistemik topluluklar belirsiz durumlar hakkında politika alternatiflerini ortaya koyarak; bu politikaların seçimi ve desteklenmesi için ulusal ve uluslararası koalisyonların kurulması da dahil olmak üzere politika oluşturma sürecinin çeşitli aşamalarında söz sahibi olmaktadır (Haas, 1992b: 16).

Epistemik topluluk tarafından üretilen bilimsel bilginin kamuoyunun ilgisini çekmesi ve toplum tarafından siyasa üzerinde baskı kurulması sonucu karar verme süreçlerine etkisi artmaktadır (Haas, 1992b: 14). Bilimin önemli olduğu politika alanlarında epistemik toplulukların etkilerinin fazla olduğundan; ancak insan hakları gibi bilimsel bilginin değil sosyal politika meselelerinin ön plana çıktığı konularda epistemik toplulukların etkilerinin azalacağından bahsedilmektedir (Antoniades, 2003: 25). Aynı zamanda bilimsel kanıtların eksik olup, uzmanların tartışmalı konu hakkında çeşitli fraksiyonlara ayrıldıkları durumlarda ise siyasi karar alıcıların etkisinin arttığı ve epistemik toplulukların geri planda kaldıkları görülebilmektedir (Haas, 1992b:11). Bürokrasi içerisinde çalışan bilim insanlarının tarafsız olmaları garanti edilememekte ve çalıştıkları kurumların baskılarına maruz kalabilecekleri bilinciyle hareket edilmelidir (Haas, 1992b: 11). Siyasi karar alıcıların uzmanlık gerektiren alanlardaki uygulamalara yönelik isteksizliği, ulusal güvenlik ve siyasi maliyetler konusunda ortaya çıkmakta ve kendi sorumluluk alanlarına giren teknik konularda dirençli davranabilmektedirler (Haas, 1992b: 12).

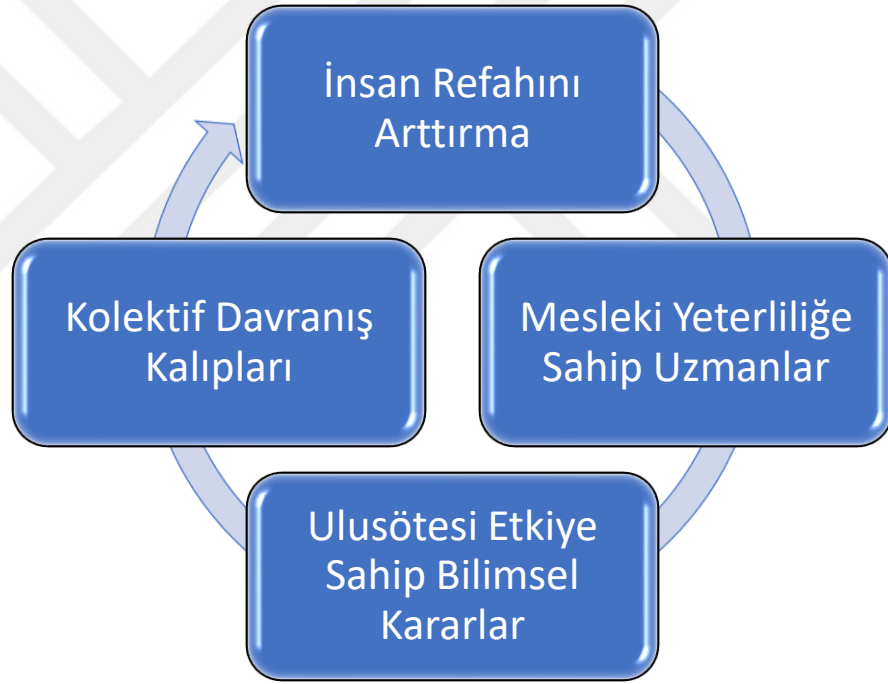
Epistemik toplulukların aracılık ettiği uluslararası iş birlikleri yoluyla devletler kolektif davranış kalıpları içerisinde bulunabilmektedirler (Haas, 2001: 11579). Demokratik toplumlarda daha fazla gelişme imkânı bulan epistemik toplulukların oluşturduğu politika ağları aracılığıyla her farklı konu için farklı rejimler yaratılabilir; ancak bunların birbirlerine eklemlenmesi yine bilişsel yapılar sayesinde mümkün olabilmektedir (Haas, 2001: 11581). Nükleer silahların kontrolünün sağlanması ve test edilmesinin yasaklanmasını önceleyen, ozon tabakasının korunmasının gerekliliğini savunan, neoliberal ekonomi politikalarının yayılmasını önceleyen ve daimî bir uluslararası ceza mahkemesinin kurulmasını öneren bilişsel ağlar epistemik topluluklar içerisinde değerlendirilmekte ve bu topluluklar dünya siyasetinin kurucu kurallarına etki etmektedirler (Antoniades, 2003: 27-28). Ekoloji,

mühendislik ve ekonomi gibi uzmanlık gerektiren alanlarda epistemik toplulukların öncülük ettiği ulusötesi politik ağlar, ulus devletlerin kolektif davranış kalıpları üretmelerine yardımcı olmuştur. Uluslararası politik ekonomi ve çevre koruma politikalarının oluşmasında etkili olan uzmanlar, bu alanlarda küresel rejimlerin de yaratılmasına öncülük etmişlerdir. Epistemik toplulukların normatif düzen üzerindeki etkisi bu bağlamda somut olarak ortaya konabilmektedir.

Nükleer silahlar ve çevre krizleri gibi insan türünü tehlikeye sokabilecek sorunlar modern bilim tarafından irdelendikçe epistemik topluluklara olan ihtiyaç ortaya çıkmakta ve bu toplulukların güvenilirlikleri artmaktadır (Haas, 1992a: 196). Bilgiye yönelik ihtiyaç epistemik toplulukların oluşumunu sağlamakta; karar vericilerin sorumluluklarını devretmesiyle epistemik topluluklar ulusal ve ulusötesi güçlü aktörler haline gelebilmektedirler (Haas, 1992b: 4). Haas (2001: 11581), güçlü bilim ve teknoloji yeteneklerine sahip, demokratik ve çoğulcu toplumlarda epistemik toplulukların gelişiminin daha mümkün olabileceğini belirtmiştir. Epistemik topluluklar “danışmanlar” veya “bilgi kaynakları” olarak hareket ederek ajanların politikalarını ve çıkarlarını kesin olarak etkileyebilmekte ve bu durum epistemik toplulukların gücünün artmasını sağlamaktadır (Antoniades, 2003: 32). Gücünü arttırabilen epistemik topluluk kurumsallaşabilmekte ve görüşlerini uluslararası politikaya aktararak uluslararası kurumların yaratılmasını sağlayıp iş birliğine katkıda da bulunabilmektedirler (Haas, 1992b: 4). Bu durum epistemik toplulukların devlet davranışları üzerindeki sistemik olmayan etkisini karşımıza çıkarmakta ve uluslararası gücün dağılımından bağımsız olarak kalıcı bir iş birliğinin dinamiğini göstermektedir (Haas, 1992b: 4).

Bütün bu açıklamalardan hareketle epistemik topluluklar yaklaşımında analiz düzeyinin ulusötesi; çalıştığı alanların devlet ve uluslararası kurumlar; politika değişikliğini etkileyen faktörlerin ise bilgi, nedensel ve ilkeli inançlar olduğu; değişim mekanizmalarının ve etkilerinin ise bilginin yayılımı ve öğrenme ile karar verme kalıplarındaki değişimlerle sağlandığı ve öncelikli aktörlerinin epistemik topluluklar ve devletler olduğu anlaşılmaktadır (Haas, 1992b: 6). Bir yaklaşım olarak kabul edilebilecek epistemik topluluklar yaklaşımı, uluslararası politika koordinasyonu ve değişimi çalışmalarında neoliberalizm, karşılıklı bağımlılık ya da post-yapısalcılık yaklaşımlarına alternatif olarak görülmektedir (Antoniades, 2003: 24). Epistemik topluluklar yaklaşımı, belirli bir uzmanlık alanı içinde uzlaşmaya varıldığı ve uzlaşmaya dayalı bilginin diğer aktörlere yayıldığı ve onlar tarafından ileri taşındığı bu sürece odaklanmaktadır (Haas, 1992b: 23). Birincil kaygısı verilen bilginin doğruluğundan ziyade kolektif politika oluşturma üzerinde sahip olabileceği siyasi etkidir (Haas, 1992b: 23).

Toplumsal gerçekliğin dayandığı öznelerarası bilgi yapılarını üreten etkileşimlerde, epistemik topluluklar sahip oldukları bilgiyle belirleyici güce sahiptir (Antoniades, 2003: 29). Elde ettikleri bilgiyi söylemlerle toplumlara dayatma ve onların dünya görüşlerini oluşturma ve değiştirme güçleri bulunmaktadır. Epistemik topluluk yaklaşımı hem bilgiye dayalı grupları bir araya getiren faktörleri hem de onların politika oluşturma sürecinde etki kazandıkları ve sürdürdükleri mekanizmaları daha ayrıntılı bir şekilde açıklamaya çalışmaktadır (Haas, 1992b: 34). Bir topluluğun epistemik olduğu, topluluğun üyelerinin ilkeli ve nedensel inançlara sahip olmalarından, faaliyetlerinin zaman içerisinde karar vericiler üzerinde etki bırakmasından ve karar vericilerin eylemleri için alternatif açıklamalarından anlaşılabilir (Haas, 1992b: 34). Bütün bunlardan hareketle, küresel sorunlarda epistemik toplulukların özellikleri Şekil 1.1 ile ifade edilmeye çalışılmış ve bu özelliklerin birbirleriyle bağlantısı da dikkat çekilecek bir unsur olmuştur.

Şekil 1.1 Epistemik Toplulukların Özellikleri

1.2.2. Küresel Kördüğümde Epistemik Toplulukların Rolü

Siyasi karar mekanizmasının üst katmanında bulunan karar vericiler, karşılaştıkları birtakım zor koşullarda uzmanlardan yardım almaktadırlar. Küreselleşmenin de etkisiyle bazı toplumsal olayların karmaşıklaşması, çevresel ve ekonomik bozulmaların tüm küreyi etkilemeye başlaması gibi olgular, politika yapıcıların işini zorlaştırmakta ve tek başlarına karar almalarına engel olmaktadır. Uluslararası çevre sorunları gibi dünyanın tamamını etkileyebilecek önemli bir olay karşısında uluslararası toplumun üyeleri uzmanlardan yardım alsalar dahi karar verme ve uygulama süreçlerindeki isteksizlikleri sebebiyle küresel bir

sorunun kördüğümüne girdiği görülebilmekte ve birtakım uluslararası sorumluluklar yerine getirilememektedir. Küresel kördüğüm (*global gridlock*) olarak adlandırılan bu süreç, küresel çözümlere ihtiyaç duyulan bir noktada çok taraflı kurumların bu ihtiyacı karşılama konusundaki belirgin yetenekleri arasında büyüyen boşluğu ifade etmektedir (Hale vd., 2013: 3). Küresel yönetim noktasında açmaz yaşanması genelde karşılaşılan bir durumdur ancak; bireyler, gruplar ve devletler böyle bir tıkanıklık aşamasında çözüm olasılıklarını analiz etmektedirler. İşte bu kördüğüm anlarında ise bilimsel iş birliğinin arttırılarak, etkili ve meşru süreçlere sahip teknik grupların oluşturulması küresel yönetişimin hızlanması hususunda önemli adımlardan biri olarak kabul edilmektedir (Robinson, 2021: 67).

Küresel kördüğüm kavramı 1960'lı yılların sonunda Roma Kulübü'nün (*The Club of Rome*) "İnsanlığın Çıkmazı" (*The Predicament of Mankind*) adını verdikleri birtakım araştırmalarla bağdaştırılmaktadır. Roma Kulübü 1968 yılında Roma'da bilimsel bir kuruluş olan *Accademia dei Lincei*'de toplanan, 10 ülkeden gelen 30 kişilik bir grup tarafından kurulmuş; insanlığın şimdiki ve gelecekteki açmazlarını konuşmak için oluşturulmuştur (Meadows, vd., 1972: 9). Şubat 2022 itibariyle ise üyeleri arasında dünyanın dört bir yanından gelen bilim insanları, ekonomistler, iş insanları, üst düzey kamu görevlileri ve eski devlet başkanları yer aldığı belirtilmektedir (The Club of Rome Web Site, Members, tarihsiz). Özbekhan (1970: 9), Roma Kulübü'nün gayri resmi ve siyaset dışı bir kuruluş olduğunu ifade etmiş, insanlığın karşı karşıya olduğu birtakım sorunlarla yüzleşmeye karar vermiş farklı ülkelerden bir araya gelen bilim insanlarından, aydınlardan, eğitimcilerden ve iş insanlarından oluştuğundan bahsetmiştir. Küresel sistemi oluşturan ekonomik, politik, doğal ve sosyal yönden birbirine bağlı bileşenlerin anlaşılmasını teşvik etmek, politika yapıcılarının ve kamuoyunun bu bileşenlerden haberdar olmasını sağlamak ve bu şekilde yeni politika girişimlerini ve eylemlerini teşvik etmek amaçları arasında gösterilmiştir (Meadows, vd., 1972: 9).

Roma Kulübü insanlığın çıkmaza girdiği, tüm ulusların toplumlarını ilgilendiren; bolluğun ortasında yaşanan yoksulluk, çevrenin bozulması, kurumlara olan inanç kaybı, kontrolsüz kentsel yayılma, iş güvencesizliği, gençlerin yabancılaştırılması, geleneksel değerlerin reddi, enflasyon ve diğer parasal ve ekonomik problemlerin ele alınacağı bir raporun hazırlanması konusunda bilim insanlarına bir çağrıda bulunmuştur (Meadows, vd., 1972: 10). MIT'den bilim insanlarının hazırlamış olduğu ve yerkürenin ve insanlığın geleceği üzerine öngörülerde bulundukları Büyümenin Sınırları (*The Limits to Growth*) adını alan rapor kapsamında ulaştıkları sonuçlar, küresel kapsamda oldukça etki uyandırmıştır. Rapora göre:

- Dünya nüfusu, sanayileşme, kirlilik, gıda üretimi ve kaynakların tükenmesindeki mevcut artış devam ederse, önümüzdeki 100 yıl içinde bu gezegendeki büyümenin sınırlarına ulaşılacaktır ve sonucunda hem nüfusta hem de endüstriyel kapasitede oldukça ani ve kontrol edilemez bir düşüş olacaktır;
- Bu büyüme eğilimlerini değiştirmek ve gelecekte sürdürülebilir bir ekolojik ve ekonomik istikrar koşulu yaratmak mümkündür. Küresel denge durumu, dünyadaki her insanın temel maddi ihtiyaçlarının karşılanacağı ve her insanın kendi bireysel beşeri potansiyelini gerçekleştirmek için eşit fırsata sahip olabileceği şekilde tasarlanabilir;
- Eğer Dünya insanları birincisi yerine bu ikinci sonuç için uğraşmaya karar verirse, onu elde etmek için ne kadar erken çalışmaya başlarsa başarı şansları o kadar büyük olacaktır (Meadows, vd., 1972: 23-24).

Büyümenin Sınırları raporunda doğum ve ölüm oranlarının, sermaye ve yıpranma paylarının eşit, sabit ve minimum seviyede tutulmasıyla küresel ‘denge’ durumunun sağlanmasının mümkün olabileceği ve bu denge durumunda ise eşitlikçi ve adil bir toplumun yaşam olanağı bulabilmesinin daha muhtemel olabileceğinden bahsedilmektedir (Meadows, vd., 1972: 173-175). Bu ifadenin aksine Hardin (1968: 1243), sonlu bir dünyada yalnızca sınırlı bir nüfusun desteklenebileceğinden hareketle nüfus büyümesinin sifıra eşit olmasını önermektedir. Günümüzden 50 yıl önce bilim insanlarından hazırlanması istenen bu rapordan ve çeşitli bilim insanlarının makalelerinden de anlaşıldığı gibi ekolojik, ekonomik, toplumsal konularda bir araya gelen epistemik topluluklar için bunların referans kaynağı olduğu görülebilmektedir. Öyle ki 1987 yılında oluşturulan “Ortak Geleceğimiz (*Our Common Future*)” adlı Brundtland Raporu olarak da bilinen raporda “sürdürülebilir kalkınma” kavramı ilk kez ortaya çıkmış (Uysal Oğuz ve Atvur, 2021: 230); çevrenin korunması, sosyal eşitlik ve ekonomik büyüme ile ilgili ortaya konulan maddeler (*Our Common Future*, 1987), Büyümenin Sınırları raporundaki bilgilerle paralellik göstermiştir.

Dünya genelinde bireyler ve ülkeler arasında yaygınlaşan ekonomik eşitsizlikler, iklim değişikliğine karşı giderek daha savunmasız hale gelen dünyada etkili bir çevresel yönetim eksikliği, nükleer silahların çoğalması ve şiddet içeren çatışmaların artmasıyla yaşanan güvensiz bir ortamın oluşması gibi gelişmeler küresel kördüğüm örneklerinden bazılarıdır (Hale, vd., 2013: 2). Uluslararası toplum, dünyanın tamamını etkileyen bu tip sorunlara karşı ortak hareket edilebilecek kurumların oluşturulması adına adımlar atmakta, zaman zaman ise bu aşamada bir çıkmaza girebilmektedir. 2022 itibarıyla 300 farklı ülke ve coğrafyada bulunan 42.000 aktif hükümetlerarası ve hükümet-dışı uluslararası örgütün bulunması (UIA,

2022), uluslararası iş birliği girişimlerinin ilerletilmeye çalışıldığının kanıtıdır. Küresel yönetişimin tıkanıklığa girmesine yol açan sebeplerden biri olarak da gücün eskiden sanayileşmiş dünya olarak bilinen yerden, yükselen ekonomilere doğru yayılmasıyla iş birliğine ulaşması gereken aktörlerin sayısının ve uyumlaştırılması gereken politikaların artması, oldukça fazla miktarda kurumun ortaya çıkması ve bu durumun bazen iş birliğini kolaylaştırmak yerine engellemesi gösterilmekte ve bu durum da karşılıklı bağımlılığı arttıracak daha güçlü kurumların yaratılmasına duyulan ihtiyacı ortaya çıkarmaktadır (Hale, vd., 2013: 16). Küresel krizlerin had safhalara ulaştığı zamanlarda iş birliği aşamasında söz sahibi olan aktör sayısının fazla olması, epistemik topluluklara olan ihtiyacı arttırmakta ve bilginin gücünü elinde bulunduran topluluklar siyasal süreç üzerinde etki sahibi olabilmektedir.

Küresel kördüğüm noktasına gelen konuların çözülme aşamaları olarak;

- i) özerk ve uyarlanabilir kurumlar,
- ii) etkili ve meşru süreçlere sahip teknik gruplar,
- iii) ortak hedefler/normlar etrafında bir araya gelen çok sayıda organizasyon ve kurumun varlığı,
- iv) iş birliği ve uyum için yerel aktörlerin seferber edilmesi,
- v) büyük güçlerin temel çıkarlarındaki değişimler,
- vi) reformist devletlerle devlet dışı aktörlerin koalisyonları ve vii) tıkanıklığa bir tepki olarak yenilikçi liderliğin yaratılması (Hale ve Held, 2017) gösterilmiştir;

Robinson ise (2019: 41) kördüğümün çözülme aşamalarına ‘yenilikçi finansman’ maddesini ekleyerek, tıkanıklık yaşanan süreçlerde iş birliği mekanizmasının işlerliği konusunda bir model oluşturulmaya çalışmıştır. Yeterli finans kaynağının sağlandığı epistemik toplulukların gelişiminin sağlanacağı ve iş birliği çalışmalarının da kolaylaşacağını belirten Robinson, Avrupa Nükleer Araştırma Merkezi (*Conseil Européen pour la Recherche Nucléaire / CERN*) örneğini verdiği çalışmalarında nükleer çalışmalar konusunda önemli ve başarılı bir epistemik topluluk olduğundan bahsetmiştir (2019, 2021).

Küresel kördüğüm yaşanan bazı alanlarda uluslararası kurumlar, ulus devletlere karşı özerkliklerini koruyarak çalışmalarına devam edebilmiş ve bu durum da tıkanıklığa karşı iç politikaya ulaşabilen sivil toplum kuruluşları, işletmeler gibi yeni aktörlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Hale ve Held, 2017). İklim değişikliği gibi küresel krizlerde ekolojik epistemik toplulukların oluşması gibi yeni ortaya çıkan aktörler, ortak bir hedefe doğru birleşmekte ve bu hareketlenme de yerel seçmenleri etkileyebilmektedir. Bazı koşullar altında büyük güçlerin tercihlerini küresel sorunu çözmeye kaydırabileceğinden bahseden Hale ve Held (2017),

küresel tıkanıklık karşısında yeni oluşan failiğin (iklim değişikliği konusunda ekolojik epistemik topluluk örneği verilebilir) reformist devletlerle koalisyonlar kurarak, küresel kördüğümün çözülmesine yardımcı olabileceğinden bahsetmektedirler. Bu sayede çeşitli alanlarda tıkanıklık sadece durağanlık değil liderlik de üretmekte ve böylelikle kilitlenmenin aşılabilir olduğu ortaya çıkabilmektedir (Hale ve Held, 2017). Hale ve Held'in (2017) *Beyond Gridlock in World Politics* eseriyle küresel sorunların zaman içerisinde çözüme kavuşabileceği ortaya konmakta ve özellikle etkili ve meşru süreçlere sahip teknik grupların bu kördüğümdeki etkisi görülebilmektedir. Epistemik toplulukların yaratmış olduğu bu etki, zaman içerisinde daha iyi bir dünya inşa etmenin anahtarı olabilecektir.

Küresel para sistemi, çevre ve güvenlik konularında da kördüğümüne giren politik sistemin ilerlemesini sağlayan epistemik topluluklar; Keynesyen modelin uluslararası politik ekonomiye uygulanmasında, 1972'den itibaren uluslararası çevre politikalarının kurumsallaştırılmasında ve ulus devlet nosyonunun sorgulanarak uluslararası güvenlik politikalarının gelişiminde öncü rol oynamıştır (Haas, 2001: 11583). Dünya siyasetinin karmaşıklaştıran yapısı, siyasetin teknokratlaşmasına yönelik güçlü bir uluslararası eğilimin oluşmasına yol açmıştır (Antoniades, 2003: 34). Bu noktada epistemik toplulukların önem kazandığı görülebilmekte ve sistemin yapısının dönüşmesinde de etkileri tartışılmaktadır. Bu tezin konusunu oluşturan uzay politikalarında ise epistemik toplulukların rolleri aranarak iyi yönetim mekanizması modeli olarak insanlığın ortak mirası kavramı analiz edilecektir. Bu amaçla öncelikle İOM kavramına değinilerek İnşacı perspektifle epistemik toplulukların rolleri değerlendirilecektir.

1.3. İnsanlığın Ortak Mirası Kavramı ve Küresel Yönetişim Tartışmaları

Tarihsel perspektiften “insanlığın ortak mirası” kavramına atıf yapan hukuki ve politik metinlere bakıldığında içeriğinin ve kapsamının günümüze değin tam olarak açıklanmadığı ve bu nedenle de uluslararası hukuk uzmanları tarafından eleştirildiği görülmektedir. Başlar (1998: 3), “insanlığın ortak mirası” tabirinin tek başına bir kural, ilke ya da teori olamayacağını, onun yerine kurallar, ilkeler ve teoriler demeti olarak ifade edildiğinden, bir kavram olarak anılmasının daha yerinde olacağını belirtmiştir. İOM kavramının ilke olarak anılması hususunun tartışmalı doğası gereğince bu çalışmanın ilk bölümleri için kavram denilmesi uygun görülmüş, söz konusu tartışma bölümün sonuna bırakılmıştır. İnsanlığın ortak mirası kavramının detaylıca incelenebilmesi bakımından insanlık, ortak ve miras kavramlarının ayrı ayrı anlamlarına değinilmesi gerekmektedir.

İnsanlık kelimesi, insanlığın ortak mirası kavramı içerisinde tüm devletleri kapsamakta ya da tüm halkların eş anlamlısı olarak karşımıza çıkmaktadır (Başlar, 1998: 72). İnsanlık ifadesinin içeriği tüm insanları kapsamakta ve bu kapsam da tüm insanlar, bireyler, kültürler, devletler, sınıflar ve rejimler olarak anlaşılabilir (Başlar, 1998: 73). Ortak kavramının açıklanması sırasında mekânların sınırlandırılmasının geleneksel yorumları ön plana çıkmaktadır. Roma hukukundan günümüze kadar gelen bu mülkiyet anlayışına göre; devletin egemenliğinin olduğu, *res communis* alanlar ve *res nullius* alanlar olarak mekân sınırlandırılması söz konusudur (Erdem, 2014: 90). *Res communis*; hiç kimsenin mülkiyeti altında olmayan, kullanımı eşit ve ortak olarak tüm insanlığa ait alanlar için kullanılan bir ifade iken; *res nullius* ise mülkiyete tabi olmayan, sahipsiz eşyayı ifade etmek için kullanılmaktadır (Joyner, 1986: 193-194). Ortak kelimesi tamamen uluslararası topluma ait olan ya da herkes tarafından paylaşılan kaynaklar için kullanılmaktadır. Aynı zamanda ulusal sınırlar içerisinde yer alan milli parklar da “ortak” olarak gösterilmekte ve herkesin kullanımına açık alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Hardin, 1968: 1245). Ortak mal (*common property*), toplumsal mülkiyet (*communal ownership*) ya da insanlığın ortak egemenliği (*sovereignty of humankind*) anlamlarında da kullanılan bu terim klasik Roma hukuku içerisindeki *res communis* kavramının çağdaş bir yorumlanması olarak ortaya çıkmıştır ve uluslararası alanlar, derin deniz yatakları ve dış uzayın yönetimi konularında bu alanların ortak alan statüsünde olması gerekliliği sıklıkla vurgulanmıştır. Ortak alanlar ve mallar anlayışı uluslararası alanlardan, sonrasında ulusal sınırlar içerisinde yer alan doğal ve kültürel kaynaklara doğru kaymıştır (Bedjaoui, 1979: 237).

Miras kavramının çağdaş yorumlarına bakıldığında insanlık tarafından bir mülkiyet ve kullanım anlayışı karşımıza çıkmaktadır. Miras kavramı çağdaş yorumun yanında geleneksel anlayışta; kişinin atalarından ya da geçmişinden ona kalan kültür, gelenek, karakter anlamları da taşımaktadır (Başlar, 1998: 61). Bu anlayış teolojik ve çağdaş anlamdaki insanlığın ortak mirası anlayışının tam tersi durumundadır. Ortak miras kavramının tarihsel süreç içerisinde gelişimine bakıldığında insanlığın ortak çıkarlarının¹³ somutlaştığı bölgesel bir ifade karşımıza çıkmakta ve ulus devletlerin bölgesel yargı yetkisinin ortadan kalktığı, tüm insanlığın yararı için söz konusu bölgeyi korumak adına bir yönetim mekanizması oluşturulduğu anlamı ortaya çıkmaktadır (Kiss, 1985: 428). Bu ifadeyle birlikte ortak miras kavramı, ortak sahiplik ve ortak mülkiyet kavramları ile birlikte kullanılmakta ve kurumsal

¹³ İnsanlığın ortak çıkarı ifadesi, İngilizce “common interest of humankind” kelime grubunun çevirisi olarak yapılmaktadır. Söz konusu ifadeyi hukukçular insanlığın ortak menfaati olarak da çevirebilmekte; ancak Uİ disiplini açısından bu tez içerisinde insanlığın ortak çıkarı olarak kullanılması uygun görünmemektedir.

mekanizma içerisinde kullanımı ve korunması gerektiği görüşü hâkim olmaktadır (Başlar, 1998: 62-70).

XX. yüzyılın ikinci yarısı itibari ile teknolojiye yaşanan gelişmelere paralel olarak insanlığın mekânsal olarak daha uzak sınırlara ulaşmasıyla birlikte ortaya çıkan “insanlığın ortak mirası” prensibi ile yeni bir rejim karşımıza çıkmıştır. *Res communis* ve *res nullius* kavramlarından birtakım farklılıklarla ayrılan insanlığın ortak mirası statüsü altındaki alanlarda devlet egemenliği kurmak mümkün değildir ve herkese ait olduğu kabul edilen bu alanların yönetiminde kurumsal mekanizmalarla karşılaşılmaktadır. Bu kurumsal mekanizmalarla birlikte insanlığın ortak mirası prensibinin getirdiği ortak anlayış şu şekildedir:

- i) ortak miras olarak belirlenen alanlara el konulamaz;
- ii) ortak miras rejimine giren alanların ve kaynakların kullanımı uluslararası bir rejim tarafından yönetilecektir;
- iii) ortak miras alanından ve kaynakların çıkarımından oluşacak fayda eşit ve adil bir şekilde paylaştırılacaktır;
- iv) ortak miras alanlarının ve kaynaklarının barışçıl kullanımı esas alınacaktır;
- v) gelecek nesiller adına ortak miras alanlarının ve kaynaklarının korunması ve muhafaza edilmesi esastır (Başlar, 1998: xx-xxi).

Res communis ilkesinden ortak bir rejim gerekliliği, eşit paylaşım ve gelecek nesiller adına koruma gibi alanlarda ayrılan İOM kavramı, söz konusu alanla ilgili uluslararası sistem yapısında değişiklikler yapılması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

İnsanlığın ortak mirası kavramı 1960’lı yıllardan sonra uluslararası toplum tarafından, Ay ve gök cisimleri, derin deniz dibi kaynakları, bitki genetik kaynakları ve insan genomu için kullanılan bir ifade olmuştur (Kıvılcım, 2010: 1). 1959 tarihli Antarktika Antlaşması’nda kıtanın tüm insanlığın yararı için barışçıl amaçlarla kullanılacağı yönünde alınan karar ve beraberinde egemenlik iddialarının reddedileceği yönündeki maddeler onun da bir nevi insanlığın ortak mirası olarak görüldüğü tartışmalarını ortaya çıkarsa da Antarktika ile ilgili hukuki metinlerde bu ibareye yer verilmemiştir. 1967 yılında Malta delegesi Arvid Padro’nun Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda (BMGK) derin denizlerin insanlığın ortak mirası olması gerektiği yönündeki konuşmasıyla uluslararası toplumun odak noktası haline gelen bu kavram birtakım uluslararası metinlerde kendine yer bulabilmiştir. İnsanlığın ortak mirası ilkesinin uluslararası toplum nezdinde değer görmesinin ve tartışılmasının en büyük nedeni olarak gelişen teknolojiyi ve kıtlığı gören Başlar (1998: 43); Roma Hukuku’ndan bu yana uygulanan *res communis* ilkesinin gelişmiş ülkelerin ortak alanları sömürerek sorumluluk

yüklenmemelerine sebebiyet verdiğini belirtmektedir. Okyanuslar gibi alanların ortak alanlar statüsünde olması ile herkes tarafından sömürülmesinin bir yıkım yarattığına dair görüşüyle Hardin, başta balina ve balık türlerinin yok olmasına giden bir sürecin bu anlayışla paralellik gösterdiğini ifade etmektedir (1968: 1245). Teknolojik ilerlemenin had safhalara ulaştığı XX. yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte “kıt” doğal kaynaklara sahip Dünya ve çevresinin gelişmiş ülkeler tarafından sömürülmesinin kolay olması ve bu durumun herkese ait olan alanların kullanımının eşitlik ilkesine aykırı olarak sömürülmesinin önünü açtığına dair inancın oluşmasıyla İOM ilkesinin gelişimi hızlanmıştır (Başlar, 1998: 43-47). Açık denizlerin kullanım serbestisi gibi durumları ifade eden *res communis* ilkesinin sömürü anlayışıyla birlikte anılması, bu alanlarda bulunan canlı ve cansız doğal kaynakların da bir rejim çerçevesinde korunması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

Teknolojik ve endüstriyel gelişmelerini tamamlamış ve kalkınmış zengin ülkelerle, teknolojik ve endüstriyel bakımdan geri kalmış yoksul ülkeler arasında eşitliği sağlamak adına BMGK’da ortaya atılan bu ifade ilk olarak 1979 tarihli Ay Antlaşması olarak bilinen Ay ve Diğer Gök Cisimlerinde Devletlerin Faaliyetlerini Düzenleyen Antlaşma içerisinde hukuki olarak yer almıştır. 1979 tarihli Ay Antlaşması ve sonrasında 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmeleri’nde (BMDHS) insanlığın ortak mirası ilkesinin yer alması ile bu ilke henüz keşfedilmemiş ya da uzak coğrafi alanlar için geçerli bir terim olarak düşünülmüştür. Bu ilkenin ortaya çıkmasındaki en büyük etken de Soğuk Savaş dönemi içerisinde kendilerini Bağlantısızlar olarak adlandıran hareketin ortaya çıkması ve zengin ile yoksul ülkeler arasında adil bir paylaşımın yapılması arayışıydı. Ortak miras ilkesi ile zengin ve yoksul ülkeler, gelecek ve şimdiki nesiller arasında adil bir denge kurulması hedeflenmiş (Başlar, 1998: xxii); *res communis* ilkesinin yarattığı olumsuz ortamdan kurtulmak istenmiştir.

İnsanlığın ortak mirası kavramına yakın, ‘insanlığın ortak yararı’, ‘insanlığın ortak sorunu’, ‘şimdiki kuşakların gelecek kuşaklara karşı sorumlulukları’ ve ‘bir bütün olarak insanlığın yararı’ gibi ifadeler de uluslararası kamu hukuku içerisinde yer almaya başlamış (Kıvılcım, 2010: 3); çevre sorunları, insan hakları ve uluslararası güvenlik meselelerindeki birtakım konular bu kapsamda değerlendirilmeye çalışılmıştır. Özellikle Körfez Savaşı sonrasında bu ilke kapsamında yaşanan gelişme, uluslararası politik ve hukuki düzen açısından önem arz etmektedir. İnsan hakları sorunlarının sadece iç hukuk meselesi olmadığı ve dünyanın neresinde olursa olsun yaşanan insan hakları ihlallerinin insanlığın ortak sorunu olduğu inancı beraberinde, bu ihlale maruz kalan ulusların yaşamını korumak için “insani müdahale” kavramının oluşmasını sağlamış; bu durum da egemenlik kavramının

sorgulanmasına yol açmıştır. Bu düşünce ile Vestfalyan hukuk sisteminin; egemenlik, ülke ve uluslararası hukukun rıza temelli kaynaklarına, insanlığın ortak mirası ve benzeri kavramların karşı bir duruş sergilediği düşüncesi yaygınlaşmıştır (Başlar, 1998: xxvii). İOM kavramı, devletlerin egemen eşitliğinin sorgulanarak, uluslararası kamu düzeninin sağlanması yönünde gerçek eşitliği sağlamanın yöntem ve mekanizmalarının inşasına yönelmektedir (Kıvılcım, 2010: 41). Ayrıca 1992 tarihli Rio BM Çevre ve Kalkınma Konferansı sırasında, insanlığın geleceğinin tehlikede olduğu ve ortak hareket edilmesi gerektiğinin kabulü de egemenlik nosyonunun dönüşümü açısından oldukça büyük önem arz etmektedir. Soğuk Savaş sonrası dönem ayrıca göstermiştir ki; herkes için adalet getirileceğine inanılan komünizmin çöküşünün ve dezavantajlı ülkelere refah getireceğini vadeden kapitalizmin başarısızlığı sonucu uluslararası toplum, insan itibarına saygı duyan yeni bir düzen arayışına girmiştir (Başlar: 1998: xxiii).

İnsanlığın ortak mirası olarak adlandırılan alanlar üzerinde hiçbir ülkenin egemenlik hakkı bulunmamakta, uluslararası bir otoritenin yöneteceği bu alanlardan çıkan her türlü kaynağın tüm insanlığa eşit şekilde paylaştırılması öngörülmekte ve barışçıl amaçlarla kullanılacak olan bu alanların da gelecek nesiller adına korunması gerekmektedir. İnsanlığın ortak mirası kavramı bu derece sağduyulu ve ahlaki bir terimken aynı zamanda da belirsiz görünmeyi başaran bir terimdir (Oduntan, 2005: 31). Antarktika gibi insanlığın ortak yararı için sadece barışçıl amaçlarla kullanımının kabul edildiği bir alanın korunması sağlanabilirken, insanlığın ortak mirası olarak kabul edilen uzay ve derin deniz yatakları üzerindeki yönetim mekanizması halen birtakım tartışmaların içerisinde. Garrett Hardin'in (1968) ifadesi ile "ortak varlıkların trajedisi"nin yaşanması olasılığı ile karşı karşıya kalınması durumu ile ilgili mevcut uluslararası hukuk düzenlemeleri sonuçsuz kalmaktadır. İnsanlığın ortak mirası kavramının kapsamının ve tarihsel gelişiminin aktarılacağı ilerleyen bölüm içerisinde ulusötesi bir ağ olan epistemik toplulukların bu prensibin gelişimindeki rollerine değinilecektir. Bu kavramın anlaşılmasının önemi uzay yönetimi tartışmalarının çözümü noktasında insanlığın ortak mirası prensibinin uygulanabilirliği için elzemdir.

1.3.1. İnsanlığın Ortak Mirası Kavramının Tarihsel Süreç İçerisindeki Gelişimi

İnsanlığın ortak mirası kavramının gelişimine bakıldığında doğal hukuktan pozitif hukuka dayanan bir süreç karşımıza çıkmaktadır. Doğal hukuk, doğanın bir düzen içerisinde bireylerin ve devletlerin iradeleri dışında hareket ettiğini savunan görüştür. Dinsel ve metafizik kurallara atıfta bulunan bazı yazarlar, doğal hukuk kurallarının oluşumundaki kutsal iradeye dikkat çekmektedirler. Teolojiye dayanan doğal hukukun insanlığa, dünyayı koruması

şeklinde bir etik anlayış getirdiği ifade edilmektedir. Yahudilik, Hristiyanlık, İslamiyet ve Budizm değerleri insanlığın ortak mirası kavramının ruhunu oluşturan öğretilere sahiptir. Hepsinin ortak noktasında evrenin sahibinin Tanrı olduğu ve insanlığa emanet edilen bu gezegenin onlar tarafından korunup, muhafaza edilmesi gerektiği yönünde bir inanış bulunmaktadır (Başlar, 1998: 14-15). Kimi yazarlar için ise doğal hukuk, insan akıl ve vicdanının yarattığı yüce ve sürekli kurallar sonucu oluşmaktadır. Doğal hukuk kurallarının bağlayıcılığı insan akıl ve mantığının bunu kaçınılmaz olarak kabul etmesi ile doğru orantılıdır (Pazarcı, 2009: 11). Bu hukuk görüşü tarihsel süreç içerisinde Roma ve Yunan hukuk görüşünü etkisi altına almış ayrıca Hristiyan din anlayışı içerisinde Kilise Hukuku normlarının oluşmasında da doğal hukuk anlayışı karşımıza çıkmıştır (Caşın, 2013a: 55).

İnsanlığın ortak mirası kavramının tarihsel süreç içerisinde kullanımlarına bakıldığında görülmektedir ki geçmişten günümüze kavramın içeriği ve alanı oldukça genişlemiştir. Ortak miras prensibi üzerinde çalışanların kavramın kökenine atıfta bulundukları dönem klasik Roma hukukuna kadar götürülmektedir. O dönemde kullanılan terminoloji içerisinden *res communis omnium* ve *res extra commercium* kavramları günümüz ‘insanlığın ortak mirası’ kavramının atası olarak gösterilmektedir (Başlar, 1998: 40). *Res communis*, herkesin mülkiyeti anlamında kullanılmakta ve açık denizler, hava, yağmur suyu gibi şeylerde kimsenin özel mülkiyeti söz konusu olmamaktadır. Toplumun durumunu kötüleştiren herhangi bir özel mülk girişimine karşı olan bu anlayış aslında bireyci bir bakış açısına sahiptir ve herhangi bir toplumu ayrıcalıklı tutmayan bir yapı olarak anlaşılmaktadır (Başlar, 1998: 41). *Res extra commercium* ise derin denizler ve dış uzay konusunda oluşturulmuş bir kavram olup, bu bölgelerde ulusal egemenlik inisiyatifinin geçerli olmadığı kullanım özgürlüğünün ortaklığı düşünülmüştür. Ancak *res communis* ilkesi ile sıklıkla aynı olarak kullanılmaktadır (Başlar, 1998: 42). Zaman içerisinde *res communis omnium* tüm insanlığın ortak mirası olarak ifade edilirken, *res extra commercium* ise ticaret dışı olan anlamlarında kullanılagelmiştir (Butler, 2015: 211). Her iki kavrama da bakıldığında doğal hukuktan kaynaklanan anlayışın hâkim olduğu görülebilmektedir.

Dünya üzerindeki sahiplenilmemiş alanlar için Roma hukukunda kullanılan bu ifadelerin yanında XVII. yüzyılda modern uluslararası hukukun kurucusu olarak kabul edilen Hugo Grotius tarafından ortaya atılan ‘açık denizlerin serbestliği’ ilkesi karşımıza çıkmaktadır. Deniz ticaretinin gelişmeye başladığı o dönemde imparatorluklar arası yaşanan deniz sınırı ihlalleri ve denizlerde egemenlik kurma arayışları neticesinde Hollandalı bir hukukçu olan Grotius’un *Mare Liberum* başlığı altında yayınladığı eseri ile açık denizlerin serbestliği ilkesi savunulmuştur (Butler, 2015: 209). Grotius bu iddiasını doğal hukuka

dayandırmış ve doğa tarafından yaratılan şeylerin sahiplenilemeyeceğini belirtmiştir (Başlar: 1998: 30). O zamana dek denizlerin kapalılığı kabul edilirken, *Mare Liberum* ile denizlerin serbestliği ilkesini savunan Grotius, aslında kendi ülkesinin uluslararası alanda haklarını savunmaya çalışırken, denizlerdeki Portekiz ve İspanyol hakimiyeti karşısında rahatsız olan uluslararası toplumun ihtiyaçlarının karşılandığı bir doktrin ortaya atmıştır (Caşın, 2013a: 605-606). Açık denizlerin serbestliği ilkesi, buranın kimseye ait olmadığını düşünen *res nullius* savunucuları ve herkese ait olduğunu savunan *res communis* ilkesi savunucuları arasında tartışma konusu olmuştur; ancak ortak görüş bu alanların tüm uluslar tarafından özgürce kullanılabileceği şeklinde kabul görmüştür (Kiss, 1985: 423).

Doğal hukukun aksine pozitivist hukuk anlayışı ahlaki ve etik ilkelere arındırılmış, resmi kriterlere istinaden etkili yaptırımlarla desteklenmiş ve hukuku olduğu gibi tanımlayan bir dizi teoriler bütünüdür (Caşın, 2013a: 57). Orta Çağ sonunda Kilisenin ve İmparatorlukların etkisinin yıkılıp ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla beraber uluslararası hukuk da pozitivist ilkeler içerisinde değerlendirilmiş ve ulus devlet bunun yegâne uygulayıcısı olmuştur (Caşın, 2013a: 57-58). Uluslararası hukuk içerisinde doğal hukuk ve pozitivist hukuk anlayışının birlikte anılması, aslında doğal hukuktaki dayanışma içeren kuralların pozitivist hukuka doğru genişlemesiyle mümkün olmaktadır. Bir örnek verilecek olursa; doğal hukuk içerisinde yer alan sadece insan olmaktan doğan ‘insan hakları ilkeleri’, pozitivist uluslararası hukuk sistemi içerisinde ‘küresel insan hakları rejimi’ olarak yer almaktadır (Başlar, 1998: 13). Buradan hareketle eklektik bir bakış açısı ile pozitivist hukuk anlayışı içerisinde doğal hukukun kaçınılmaz olarak yer alması gerektiği sonucuna varılabilmektedir. Doğal hukukun genişlemesinin ve pozitivist ilkelerle desteklenmesinin bir sonucu olarak görülebilecek olan uluslararası hukuk anlayışı, *res communis* alanlar için de uygulanmaya başlanmış ve açık deniz serbestliği pozitivist hukuk içerisinde de yerini almıştır.

İnsanlığın ortak mirası olarak görülen alanlar sadece fiziki sınırlamalara tabii tutulmamış, insan hakları gibi konuların da insanlığın ortak mirası içinde değerlendirilmeye başlandığına tanık olunmuştur. II. Dünya Savaşı’ndan sonra insan hakları ve çevreye ilişkin yasal belgelerin çoğalmasıyla birlikte modern doğal hukukun teolojik bağlamdan kopup insan onuruna atıfta bulunduğu görülmektedir. Bu amaçla 1945 tarihli BM Şartı, tüm insanlığın eşit haklara sahip olup, barış içerisinde yaşamasını öngören kuralları benimsemiş ve insan onurunu ön plana çıkarmıştır. Pozitif hukuk ilkelerinin bir ürünü olan BM Şartı’nın ortaya koyduğu barışçıl ve adil düzen arayışlarının uluslararası toplumun faaliyetleri ile zaman zaman çelişki içinde kalması ise pozitif hukuk ilkelerinin sorgulanmasına yol açmıştır. Ancak BM Şartı’nın evrensel insan haklarına, adil paylaşım yapmış olduğu vurgular nedeniyle

insanlığın ortak mirası felsefesinin yasal olarak korunduğu ancak uluslararası toplumun politik uygulamaları ile pozitivist hukuk ilkelerini ihlal ettiği yönünde görüş oluşmuştur.

Pozitivist hukuk içerisinde insanlığın ortak mirası prensibinin şekillenmeye başlaması 1957-58 yılları arasında gerçekleşen Uluslararası Jeofizik Yılı (*International Geophysical Year-IGY*) ile mümkün olmuştur. 1 Temmuz 1957’de başlayıp 31 Aralık 1958’de sona eren ve ayrıca 3. Kutup Yılı olarak da bilinen IGY, dünyayı ve çevresini anlamak adına, 66 ülkeden gelen bilim insanlarının oluşturduğu küresel bir iş birliği örneğidir (Belanger, 2004: 483). Mühendisleri, gözlem bilimcileri ve teknisyenleri bir araya getiren bu toplantının amacı, okyanus bilimi, buzul bilimi, meteoroloji, iyonosferik fizik, jeomanyetizma, aurora, hava ışıması ve kozmik ışınları içeren gezegenimizde ve etrafında meydana gelen değişikliklerin, dünyanın birçok yerinde yapılan eş zamanlı ölçümlerinin paylaşılması ve bilimsel iş birliği mekanizmasının oluşturulmasıdır (Odishaw, 1959: 47-48). Özellikle Antarktika ve uzay gibi tam olarak keşfedilmemiş bölgeler hakkında bilgi alışverişinin ön plana çıkarıldığı bu toplantılar, uluslararası toplumun II. Dünya Savaşı’nın ve atom bombasının yıkıcı etkilerinden ve bilimin yaratmış olduğu olumsuz durumdan kurtulmak adına Soğuk Savaş rekabeti içerisinde önemli bir küresel platform oluşturmuştur. 1950’li yıllar, ‘Uzay Çağı’ olarak adlandırılan ve özellikle iki kutbun süper güçlerinin uzaya uydu fırlatma gibi bilimsel yarışlara girdiği dönemler olarak kayıtlara geçmiştir. Uzaya ilk uydu SSCB tarafından 1957 yılında başarılı bir şekilde gönderilmiş ve sonrasında uzayın keşfi hızlanmıştır (COPUOS History, tarihsiz). IGY’nin bir parçası olan bu fırlatma, uzay çalışmaları konusunda iki kutup arasındaki rekabeti hızlandırmıştır.

Politik rekabetin gölgesinde sürdürülmeye çalışılan IGY içinde alınan kararlar neticesinde görülmektedir ki bilim askerden arındırılarak sivilleştirilmeye çalışılmış ve ulus devletler bilimin ilerlemesi adına egemen siyasal ve yasal söylemleri bir kenara bırakmıştır (Korsmo, 2007: 1315). IGY, bilimi hedefleyen uzmanlar tarafından oluşturulan bir sivil toplum hareketi olarak adlandırılmış ve toplantının siyasi yönünün bulunmaması, oldukça nesnel bir şekilde hızlı kararlar alınması sağlamıştır (Odishaw, 1959: 54). Bu tarihten itibaren ulusal düzeyde bilim topluluklarının sayısında artış yaşanmış ve bu toplulukların birbirleri arasındaki küresel ilişkiler de karmaşık bir boyuta ulaşmıştır (Odishaw, 1959: 54). IGY kapsamında bir araya gelen bilim insanlarının dünyanın dört bir yanını etkileyebilecek kararlar alması sonucu onların epistemik topluluk olarak nitelendirilebileceği ve küresel iş birliğinde önemli bir rol oynadığı görülebilmektedir.

Antarktika’nın askerileşmeden uzak ve sadece bilimsel amaçlar için kullanımı fikri işte bu oluşumla temellendirilmektedir. IGY içerisinde yürütülen faaliyetler Antarktika ile

sınırlı kalmamış, uzay araştırmalarının yürütülmesini kolaylaştırmak adına kurulacak olan Uzay Araştırmaları Komitesi'nin (*Committee on Space Research / COSPAR*) ve okyanusların incelenmesinin hız kazanmasına yarayacak Okyanus Araştırmaları Bilimsel Komitesi'nin (*Scientific Committee on Oceanic Research / SCOR*) kurulmalarına öncülük etmiştir (Korsmo, 2007: 1316). İnsanlığın ortak mirası anlayışının hukuksal metinlere geçmesinden önce oluşturulan bu bilimsel topluluk siyasi rekabetten uzak ve eşitlikçi bir anlayışla çalışmalarını sürdürmüştür. İnsanlığın ortak sorunu olarak görülen alanlarda bilimsel iş birliğinin artırılması amacıyla oluşturulan bu toplantılardan sonra İOM kavramının ihtiva ettiği birtakım unsurlar hukuki metinlerde yer almaya başlamıştır. Antarktika Antlaşması ile bu kavramın bazı prensipleri uluslararası hukuk literatüründe bulunmuş olsa da “insanlığın ortak mirası” ifadesi ilk defa bir sert hukuk metni olan 1979 tarihli Ay Antlaşması'yla uluslararası hukuk literatüründeki yerini almıştır. Bu minvalde İOM kavramının tarihsel süreç içerisinde gelişiminin anlaşılabilmesi adına ilk olarak Antarktika Antlaşmalar Sistemi irdelenecek; ardından bu kavramın içerdiği unsurları ihtiva eden diğer konulara yer verilecektir. Uzayın insanlığın ortak mirası olarak anılmasını sağlayan Ay Antlaşması ise çalışmanın ikinci bölümünde ayrıntılı olarak aktarılacaktır.

1.3.1.1. Antarktika Antlaşmalar Sistemi

İOM kavramı, materyalist bir bakış açısının yansıması olarak coğrafik alanlarla sınırlı tutulmaya çalışılmıştır. II. Dünya Savaşı sonrası dönemde pozitivist hukuk içerisinde İOM kavramının birtakım unsurlarını barındıran ilk metin 1959 tarihli Antarktika Antlaşması olmuştur. IGY sırasında kıta üzerinde bilimsel iş birliğinin yankıları, egemenlik talebinde bulunan 7 ülke (Arjantin, Avustralya, Şili, Fransa, Yeni Zelanda, Norveç ve Birleşik Krallık) ile hak talebinde bulunmayan 5 ülke (Belçika, Japonya, Güney Afrika, SSCB ve ABD) bilimin ve dolayısıyla insanlığın ilerlemesi adına egemenlik iddialarını bir kenara bırakarak Antarktika Antlaşması'nı imzalamışlardır (Berkman, 2002: 59). Antlaşmanın önsözünde Antarktika kıtasının sonsuza dek insanlığın ortak yararı için, sadece barışçıl amaçlarla kullanılacağı ve hiçbir ülkenin anlaşmazlık konusu olamayacağı ifade edilmektedir (The Antarctic Treaty, 1959). 1 Aralık 1959 yılında 12 ülkenin katılımıyla imzalanan Antarktika Antlaşması 1961 yılında yürürlüğe girmiştir. Antarktika Antlaşması'nın Antarktika kıtasının *res communis* ilkesi ile yönetilmesi ile antlaşmaya taraf olan ülkelerin birtakım münhasır yetkileri söz konusu olmuştur. Antlaşma yürürlüğe girdiği tarihte taraf olan 12 ülke isterlerse antlaşmayı feshedebilme ya da genişletebilme yetkisine sahip bulunmaktaydı. Bütün bu yetkileri insanlık adına hareket edebilme iddiasını ortaya koyarak kullanabilmekteydiler. Bu

nedenle 1959'dan 1982 yılına kadar olan dönemi Kemal Başlar (1998: 245), “aristokrasi kulübü” olarak adlandırmıştır.

Öte yandan; 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmeleri konferansları sırasında ortaya çıkan gelişmelerle birlikte Antarktika'nın statüsü tartışılmış ve antlaşmaya taraf olmayan ülkeler de söz sahibi olabilmek adına seslerini çıkarmaya başlamıştır. BMGK'da 29 Eylül 1982 yılında Malezya Başbakanı Dr. Mahatir bin Mohamad, yerleşimi ve yerli halkı olmayan dünyanın en büyük toprak parçası olarak geçen Antarktika Kıtası'na uluslararası toplumun dikkatini çekmeye çalışmış (Hayashi, 1986: 275) ve 1982 tarihli BM Deniz Hukuku Konferansları sırasında aristokratik kulübe yönelttiği eleştirilerle birlikte bu sistem değişime uğramaya başlamıştır (Başlar, 1998: 247). Mohamad, uluslararası toplumun dikkatini Antarktika'daki ortaklığa çekmek amacıyla, burada tüm insanlığın yararı için ortak çıkarların olduğu bir potansiyel barındırdığını belirtmiştir (Hayashi, 1986: 276). Malezya Başbakanı bu düşüncelerini Bağlantısızlar Hareketi toplantılarında da 1983 yılından itibaren dile getirmeye başlamıştır (Hayashi, 1986: 276). Malezya Antarktika Antlaşması'na 2011 yılında taraf olmasına rağmen, Başbakan Mohamad önderliğinde Antarktika politikalarına devam etmiştir (Tepper ve Haward, 2005: 113).

Malezya Başbakanı'nın eleştirileri Antarktika Antlaşması İstişari Devletleri'ne yönelik olmuştur. Yerleşimin olmadığı bir kıta için yapılan mevcut antlaşmanın çağdışı olduğunu belirten Mohamad, Antarktika'da gelecekte ortaya çıkacak kaynaklardan sadece bu devletlerin yararlanamayacağını, aksine potansiyel kaynakların tüm insanlığa ait olması gerektiğini ifade etmiştir (Tepper ve Haward, 2005: 114). Ayrıca Antarktika Antlaşması'nın kolonileşme sisteminin yasal karşılığı olduğunu belirterek seçilmiş birtakım devletlere münhasır yetkiler kazandırdığını ifade etmiştir (Tepper ve Haward, 2005: 114). BM Deniz Hukuku Konferansları sırasında yaşanan bu gelişmeler, Antarktika rejimi konusunda bir dönüm noktası olmuştur (Başlar, 1998: 247). Malezya Başbakanı söylemlerini girmiş olduğu her ekonomik ve politik platformda dile getirmeye başlamış ve Antarktika'nın gelişmekte olan ülkeleri de kapsayarak insanlığın ortak mirası statüsünde olması konusunda söylemlerde bulunmuştur.

Malezya'nın bu girişimi, uluslararası toplumun ideolojisine bir meydan okuma olarak nitelendirilmektedir. Antarktika üzerinde *status quo* olarak devam eden bu rejimin demokratik olmadığı sorgulanmaya başlanmış ve rejime dâhil olan İstişari Devletlerin tüm insanlık adına değil, sadece kendi çıkarları için hareket ettikleri yönünde eleştirilerin dozu yükselmiştir (Tepper ve Haward, 2005: 115). Bu süreçten sonra İstişari Devlet üye sayısında artış yaşanmıştır. İstişari Devlet sayısı Brezilya, Çin, Hindistan gibi gelişmekte olan ülkelerle

22'ye yükselmiş ve standartlar yumuşatılmıştır (Başlar, 1998: 248). Antarktika Antlaşmalar Sistemi uluslararası topluma açılmaya çalışılmış ve 1991 yılına kadarki dönemde Antlaşma'ya eklemlenen ülkelerle birlikte Antarktika Antlaşmalar Sistemi (*Antartic Treaty System / ATS*), dünya nüfusunun ¾'ünü içine alacak şekilde genişletilmiştir (Başlar, 1998: 248).

ATS olarak adlandırılan bu sistem birtakım antlaşmaların bir araya gelmesinden oluşmaktadır. 1959 Antarktika Antlaşması sonrasında oluşturulan 1972 Antarktika Fokları Sözleşmesi, 1980 Antarktika Deniz Canlı Kaynaklarını Koruma Sözleşmesi (*Convention on the Conservation of Antarctic Marine Living Resources / CCAMLR*) ve 1991 Antarktika Antlaşması Çevre Koruma Protokolü (Madrid Protokolü) ile ATS kurulmuş ve kıta hiçbir ülkenin egemenlik iddiasının olmadığı, sadece şimdiki ve gelecek nesiller adına bilimsel çalışmaların yapıldığı, çevrenin ve canlı-cansız doğal kaynakların korunmasının en önemli hedeflerden biri olduğu uluslararası bir alan haline gelmiştir. Bu nedenle kimi yazarlar bu sistemi “Dünya Düzeni Mucizesi” olarak adlandırmaktadır (Falk, 1991: 399). ATS bünyesindeki antlaşmalarda insanlığın ortak mirası kavramı geçmese de bu ilkenin temel prensiplerinin kıta üzerinde hâkim olduğu iddia edilebilmektedir.

ATS'nin İOM kavramıyla beraber anılmasında 1991 tarihli, Madrid Protokolü olarak da bilinen, Antarktik Antlaşması Çevre Koruma Protokolü'nün rolü ön plana çıkmaktadır. Özellikle Kıta üzerinde bilimsel faaliyetler dışında maden çıkarmanın yasaklanması (1991 Madrid Protokolü, Madde 7) gibi birtakım kurallarla Kıta'nın İstisari Devletler tarafından sömürülmesi korkuları bertaraf edilmiş ve Kıta'nın korunması adına önemli bir adım atılmıştır. Taraf ülkeler bu Protokol ile birlikte maden arama ve kullanma haklarından feragat etmişlerdir. Protokol, Antarktik Maden Kaynakları Faaliyetlerinin Düzenlenmesine İlişkin Sözleşme'nin (*Convention on the Regulation of Antarctic Mineral Resources Activities / CRAMRA*) yaratmış olduğu Komisyon gibi Çevre Koruma Komisyonu oluşturmuştur (Protocol on Environmental Protection to the Antarctic Treaty). Bu Protokol'e Antarktika Antlaşması'na taraf olan tüm devletlerin üye olması sağlanmış ve belirtilen yükümlülükleri yerine getirmeleri istenmiştir. Çevre koruma adına üye ülkeler iş birliği içerisinde hareket etmeyi taahhüt etmişler ve Kıta'nın kullanımının barışçıl ve bilimsel amaçlar dışında olmayacağını garantilemişlerdir.

Ayrıca, doğal kaynakların çıkarım ve kullanımı bu Protokol'le birlikte imkânsız hale gelmiştir. Bağlayıcılığı olan bu Protokol, Kıta üzerinde sert hukuk enstrümanlarının kullanılmasının en önemli göstergesidir. ATS, bilimin Antarktika'da korunmasını sağlayıp, ulus devletlerin politik ve ekonomik rekabetlerini bertaraf etmiş, 1998 tarihinde yürürlüğe

giren Antarktika Antlaşması Çevre Koruma Protokolü ile Kıta üzerindeki insanlığın ortak çıkarı amacıyla sonsuza dek sadece barışçıl faaliyetlere izin verileceği garanti altına alınmıştır. Bu protokolle birlikte Antarktika çevresinin korunması önceliği ön plana çıkartılmış ve her türlü maden çıkarımı yasaklanmıştır (Protokol, Madde 7). Çevre koruma prosedürleri dikkate alındığında bir “Dünya Parkı” anlayışı ile hareket edildiği ve aslında *de facto* olarak insanlığın ortak mirası anlayışının kabul edildiği görülebilmektedir (Başlar, 1998: 248). Bu protokol ile birlikte Antarktika Kıtası üzerinde uluslararası demokrasi anlayışının gelişiminin hız kazandığı dile getirilmekte ve Antarktika’nın geleceğinde tüm insanlığın söz sahibi olacağı hususunda beklentiler artmaktadır. Ancak her ne kadar Kıta’nın sonsuza dek sadece barışçıl amaçlarla kullanılacağı kabul edilse de bu protokolün 2048 yılında süresinin dolması (Madde 25) ve yenilenmemesi halinde maden çıkarımının serbest olması riski, nihayetinde kıtanın ekonomik anlamda ortak çıkar çerçevesinde değerlendirilmemesinin önünü açmaktadır. Daha sonra da bahsedileceği gibi derin denizler ve uzay gibi küresel müştereklerden, kıtanın yönetişimi üzerine oluşturulan Antarktika Antlaşması’nın geçici olması nedeniyle farklılaşmaktadır (Oral, 2021: 22).

Antlaşma’nın Kasım 2022 itibarıyla 55 ulus devlet üyesi bulunması (ATS İnternet Sitesi, Parties, tarihsiz) Antlaşma’nın evrenselliğini ve Kıtanın tüm insanlığın çıkarı için sadece barışçıl amaçlarla kullanıldığı önermesinin doğruluğunu sorgulatmaktadır. Antlaşma’ya taraf olan ülkelerin sadece 29’u karar alma sürecine katılan İstisari Devlet statüsünde olup, geri kalanı Antlaşma’nın 12. maddesi gereğince “Antarktika’ya olan ilgilerini orada önemli araştırma faaliyetleri yürüterek” gösterdikleri zaman İstisari Devlet olabileceklerdir (ATS İnternet Sitesi, Parties, tarihsiz). Bu bakımdan, daha sonra detaylıca aktarılacak, diğer küresel müşterek olarak nitelendirilen derin denizler ve uzay gibi alanlar üzerindeki rejim açısından da farklılıklar göstermekte olup, antlaşma tarafları arasında egemen eşitlik anlayışının geçerli olmadığı söylenebilmektedir (Oral, 2021: 22). Ancak yine de Antarktika Antlaşması ile kurulan ve yönetimin söz konusu alan veya kaynağı etkin şekilde kullanabilecek teknolojiye ve finansa sahip devletlerce sağlanmasını öngören “kapalı kulüp sistemi”, bazıları tarafından “insanlığın çıkarı” adına daha etkin bir sistem olarak da anılmaktadır (Kıvılcım, 2010: 45). Bedjauoi ise (1979: 233) bu kapalı kulüp sisteminin, aynı zamanda nükleer gibi son derece tehlikeli olabilecek teknolojilerin üretimini de gerçekleştirdiğini hatırlatmaktadır.

1.3.1.2. Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi

Uluslararası Jeofizik Yılı ile birlikte başlayan teknolojik gelişmelerin tüm insanlık yararına kullanılması gerektiği inancı pozitif hukukta kendine yer bulamamış ve zamanla içeriği sorgulanmaya başlanmıştır. İnsanlığın ortak mirası kavramının çağdaş yorumu, ilk olarak 1967 tarihli BMGK'da Malta'nın temsilcisi olan Büyükelçi Arvid Pardo'nun yaptığı konuşma ile karşımıza çıkmaktadır. Pardo konuşmasında derin deniz yatakları ve okyanus tabanlarında bulunan kaynakların insanlığın ortak mirası olarak ilan edilmesini ve bu temel kuralın uluslararası bağlayıcılığı olan bir belgede oluşturulması gerektiğini dile getirmiştir (BMGK 22. oturum, 1967). Teknolojinin gelişmesiyle birlikte keşfi hızlanan derin denizler ve uzay gibi alanların kullanımı hususunda Pardo'nun ortaya attığı görüş uyarınca barışçıl amaçlarla bilimsel araştırmalar gerçekleşecek, askerileşmeden uzak olacak bu alanlardan çıkarılacak doğal kaynakların paylaşımında ise yoksul ülkelerin ihtiyaçları göz önünde bulundurularak tüm insanlık adına hareket edilecektir (Kiss, 1985: 425). Pardo'nun önerisi özellikle derin deniz yataklarını içermekteydi ve bu alanlarda insanlığın ortak mirası rejimi kurulması fikrinin gelişimine öncülük etmekteydi. IGY'nin de sunduğu teknolojik ilerlemenin tüm insanlık yararına kullanımının önünü açan bu öneriyle birlikte oluşturulması öngörülen rejim *res communis omnium* ilkesinin de ötesine geçmekte ve derin deniz yataklarındaki kaynakların paylaşımının özel olarak oluşturulacak olan yasal bir rejimle korunmasını ve düzenlenmesini içermekteydi (Kiss, 1985: 425).

Tarih boyunca denizde hakimiyet kurma ve büyüme düşüncesi pek çok otoritenin merkezinde yer almıştır. Deniz yolları aracılığıyla ticaret olanaklarını artırma ve sömürü potansiyeli bakımından da bir ülkenin denizlerde egemenlik kurma ihtiyacı had safhalara ulaşmıştır. Gelişen teknoloji ile ulaşım ihtiyacının yanı sıra canlı ve cansız doğal kaynaklara ulaşma, kablo ve boru hatlarının döşenmesi gibi birtakım stratejik önemi olan meselelerde de denizlerin ön plana çıkması ile birlikte denizlerde ulus devletlerin çatışma potansiyelleri artmıştır. Çatışma yaşanan bu alanların bir rejim tarafından yönetilmesi hakkında Pardo'nun düşüncesi ilk ortaya atıldığı zaman çok büyük bir destek görmemiş olsa da sonrasında yaşanan politik gelişmelerle birlikte denizler üzerinde hukuki bir düzenlemenin oluşturulması düşüncesi elzem hale gelmiştir.

İOM kavramının deniz hukuku içerisinde yer almasının özünde gelişmekte olan ülkelerin girişimleri dikkat çekmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin 1970'lerdeki birtakım faaliyetleri sonucu oluşturan Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen (*New International Economic Order* / NIEO) de İOM kavramının ideolojik temellerini teşkil etmektedir. 1974 yılında BM bünyesinde deklare edilen NIEO'ya göre; dünya toplumunun karşı karşıya geldiği

en önemli ekonomik sorunların çözümü için tüm halkların ekonomik gelişimi ve sosyal ilerlemesi desteklenmelidir (NIEO Declaration, 1974). Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki eşitsizliğin ortadan kaldırılmasını hedefleyen bu deklarasyonda, teknolojik ilerlemelerin yaratmış olduğu faydaların tüm uluslararası toplum ile paylaşılması gerekliliği ve bu sayede küresel olarak bir kalkınmanın sağlanabileceği üzerinde durulmaktadır (Madde 5). Mevcut ekonomik düzenin çatışmaları arttırdığı ve yaşanan ekonomik krizlere de çözüm olamadığı üzerinde durulurken (Madde 2), gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerin birbirlerine karşılıklı bağımlılıkları nedeniyle kalkınma odaklı uluslararası iş birliğinin ortak hedef ve görev olması gerekliliğinden bahsedilmektedir (Madde 3). Deklarasyonda, devletlerin egemen eşitliği prensibi altında eşit bir şekilde yapılacak olan uluslararası iş birliği ile tüm ülkelerin ortak çıkarları gözetilerek dünyanın ekonomik problemlerine çözüm bulunması ve gelişmekte olan ülkeler lehine teknoloji transferi sağlanarak kalkınmanın desteklenmesi yönünde hedefler belirlenmiştir (Madde 4). Deklarasyon, insan onuruna yakışır bir hayata ulaşmak için uygulanması gerekenlerden bahsederek, bu yönde BM'ye ayrı bir önem atfetmiştir (Madde 6).

Uluslararası toplumda yaşanan gelişmeler pozitif hukuk kurallarına da yansımış, deniz hukuku çalışmalarında tüm insanlığın çıkarları gözetilerek adımlar atılmıştır. Bu minvalde insanlığın ortak mirası prensibinin çağdaş yorumlamasını en detaylı olarak günümüze getiren antlaşma 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi olmuştur. Bu sözleşmenin imzalanmasından önce 1970 tarihli BMGK Kararı içerisinde yer alan İOM kavramı esnek hukuk enstrümanı niteliği taşımaktadır. 1970 tarihli İlkeler Bildirgesi'nin 1. maddesi gereğince ulusal yargı sınırlarının ötesinde kalan deniz yatağı, okyanus tabanı ve bunların alt topraklarında bulunan doğal kaynaklar İOM olarak belirtilmektedir (BMGK 2749 [XXV] Sayılı Karar, 1970). Bu Bildirge gereğince İOM'un asli bileşenleri ortak egemenlik, ortak yönetim ve ortak fayda şeklinde sıralanmıştır (Kıvılcım, 2010: 43). İlkeler Bildirgesi içerisinde alınan bu kararlar birlikte derin deniz yataklarının yönetişimi hakkında bir temel atılmıştır. İOM kavramının yer aldığı ilk sert hukuk metni olarak, tezin sonraki bölümünde ayrıntılı şekilde incelenen, 1979 tarihli Ay Antlaşması kabul edilse de bu antlaşmanın içinde BMDHS'ye kıyasla fazla detay bulunmamaktadır.

XIX. yüzyılın sonlarına doğru deniz tabanında bulunan polimetallik nodüllerin, XX. yüzyılın ikinci yarısında teknolojinin gelişmesiyle birlikte işlenebilirliği ispatlanmış ve bu yeni kaynakların ticari amaçla çıkarımı için ise hiçbir ülkeye ait olmayan bu alanlar üzerinde yeni rejim arayışları gelişmiştir (Guntrip, 2003: 377). Arvid Padro'nun BMGK'da deniz tabanının İOM sayılması ve az gelişmiş ülkelerin avantajının arttırılması yönündeki konuşmasının etkisi, bu Sözleşme içerisinde görülmüştür. BMDHS, 1982 tarihinde nihai

şeklini alsa da ancak 1994 Kasım'ında yürürlüğe girebilmiştir. 2020 yılı itibarıyla 193 BM üyesi ülke arasından 167 ülke (Avrupa Birliği ile 168 taraf) bu Sözleşme'ye taraf olmuştur (UNCLOS Member States, 2022).

Sözleşme'nin en çok tartışılan bölümü ise ulusal deniz yetki alanları ötesini kapsayan sular hakkındaki XI. kısımdır. Sözleşme ulusal deniz yetki alanları ötesindeki bölgeyi Alan (*Area*) olarak adlandırmakta ve burayı milli yetki sınırlarının ötesinde deniz yatağı, okyanus tabanı ve onların toprak altını temsil eden bölge olarak ifade etmektedir (Madde 1). Sözleşme'nin önsözünde de bu Alan'ın araştırılmasının ve kullanılmasının, devletlerin coğrafi konumuna bakılmaksızın bir bütün olarak insanlığın çıkarına uygun olarak gerçekleştirileceği belirtilmektedir ve 136. maddesinde buranın İOM olduğu kabul edilmektedir. Hiçbir devletin egemenlik iddiasında bulunamayacağı (Madde 137) ve İOM olarak kabul edilen bu bölge, Sözleşme ile kurulan Uluslararası Deniz Yatağı Otoritesi tarafından (daha sonra Otorite olarak anılacaktır) tüm insanlık adına yönetilecektir. 139. madde gereğince ise taraf devletler, kendi vatandaşlarının oluşturduğu işletmeler ya da devlet teşebbüslerinin Alan'daki faaliyetlerinden ve Otorite'nin görevlerini sürdürmesinden de sorumlu tutulmaktadır.

Ülkelerin milli yetki sınırları ötesindeki alanlar olarak da bilinen açık denizler olan Alan denilen kısımlarda, Otorite bünyesinde İOM kavramının uygulanacağı sözleşme tarafından kabul edilmiştir (BMDHS, Kısım XI). Sözleşmeye göre açık denizlerde bulunan kaynaklar insanlığın ortak malıdır ve bu kaynaklar üzerindeki düzenlemeler Otorite tarafından gerçekleştirilir. Bu kurum ortak miras alanlarında yetkili evrensel ilkelere sahiptir. İOM kavramının çağdaş yorumunun uygulama alanlarından biri olan derin deniz yataklarındaki Otorite'nin faaliyetlerinin incelenmesi, farklı alanlarda kabul edilen İOM kavramının işlerliğinin test edilmesi açısından önem arz etmektedir. Ancak ABD'nin Sözleşme'ye birtakım çekincelerle taraf olmaması ise günümüzde Otorite'nin işlerliğinin sorgulanmasına yol açmıştır (Todorov, 2019: 77).

Otorite, 1982 tarihli BMDHS'nin İOM olarak kabul ettiği milli yetki sınırları ötesinde kalan derin deniz yataklarının faaliyetlerini düzenleyen bir kurumdur ve Sözleşme'ye taraf olan ülkeler *ipso facto* olarak bu Otorite'nin de birer üyesidirler (Madde 156). Sözleşme'nin XI. kısmı Alan'ın yönetişimi noktasındaki hükümleri içermektedir ve 157. madde gereğince Otorite, taraf devletlerin "egemen eşitliği" ilkesi prensibine göre hareket etmektedir. İOM olarak kabul edilen Alan'da hiçbir ülkenin egemenlik iddialarının bulunamayacağı (Madde 137) ve Alan'ın kaynaklarının Otorite tarafından ayırım gözetilmeksizin tüm devletlere eşit şekilde paylaştırılacağı (Madde 140), Sözleşme ile hükme bağlanmıştır. İster kıyı ülkesi ister karayla çevrili ülke olsun, tüm devletler ayırım gözetilmeksizin Alan içerisinde barışçıl

faaliyetler yürütebileceklerdir (Madde 141). Otorite, Sözleşme'nin XI. kısmı ve 1994 tarihli *BMDHS'nin XI. Kısımının Uygulanması'na Dair Antlaşma*'ya uygun olarak, Alan'ın kaynaklarını idare etmek amacıyla Alan'daki faaliyetleri düzenleyip, kontrol eden bir organizasyon olarak ifade edilmektedir. Otorite'nin görevi, ekonomik kalkınmayı teşvik etmek için deniz dibinde ve okyanus tabanları ve bunların toprak altında, ulusal yargı yetkisinin ötesindeki bölgeler olan Alan'da maden kaynaklarının kullanımını geliştirmektir (Seta, 2019: 330).

Sözleşme'nin XI. kısmında yer alan derin deniz yatakları ve Otorite ile ilgili hükümler, Otorite'nin derin deniz yataklarında fazlasıyla söz sahibi bir mekanizmaya dönüştürüldüğü hususunu karşımıza çıkarmaktadır. Alan üzerindeki faaliyetlerinde tüm insanlığın çıkarı amacıyla barışçıl amaçlarla hizmet edecek olan Otorite, derin deniz tabanının ve toprak altının işletme faaliyetlerinin düzenleyicisi konumuna gelmektedir. Bu alanlarda elde edilecek olan gelirler tüm devletlere eşit olarak paylaştırılacaktır (Madde 160). Otorite'nin organları olarak Meclis, Konsey, Sekreteryası ve İşletme gösterilebilmektedir ve İşletme, Otorite'nin Alan'da yürüttüğü faaliyetlerini gerçekleştirecek organ konumundadır (Madde 170). Aynı zamanda Hukuk ve Teknik Komisyonu ve Finans Komitesi de Otorite'nin alt kuruluşları arasında yer almaktadır (International Seabed Authority, Organs, tarihsiz). İOM kabul edilen derin denizlerin yönetimi için oluşturulan Otorite ile ilgili Sözleşme'nin 144. maddesi oldukça önem taşımaktadır. Bu madde; İşletme ve gelişmekte olan devletler yararına teknoloji ve bilimsel bilgi transferini öngörmekte ve bunu tüm insanlık yararına atılacak bir adım olarak ifade etmektedir. İşletme, serbest piyasa kurallarına göre hareket eden bir kurum olarak değil, eşitlik amacıyla faaliyet gösteren bir çeşit operasyonel kamu işletmesi olarak kurgulanmıştır (Kıvılcım, 2010: 71). Aynı zamanda İşletme, deniz yatağı madenlerinin araştırılması ve kullanılması için Sözleşme tarafından yetkilendirilse de onun aktif katılımını sağlayacak bir girişim henüz yaşanmamıştır (Thompson, vd., 2018: 2). Otorite'nin deniz çevresinin ve insan yaşamının korunması konusunda yetkilendirilmesi (Madde 145-146) ise onun derin denizlerde en etkili organ olduğunun anlaşılması bakımından önem taşımaktadır.

Otorite ile ilgili hükümler Deniz Hukuku Sözleşmeleri'nin en çok tartışılan kısımlarını oluşturmuştur ve başta ABD olmak üzere birçok gelişmiş devlet Alan'da Otorite'nin sahip olduğu yetkiler yüzünden Sözleşme'ye taraf olma hususunda çekince yaşamışlardır. Birtakım ülkeler, derin deniz yataklarında gerçekleştirilecek faaliyetler için Otorite'den izin alınması noktasında, Otorite'nin siyasi karar alabileceğini iddia etmişler ve ayrıca Otorite'nin imtiyazlarının rekabeti yok edeceği yönünde eleştirilerini dile getirmişlerdir (Akçapar, 1996: 28). ABD, deniz tabanı madenciliğinde çok az yatırımı olan veya hiç yatırımı olmayan

gelişmekte olan ülkelerin Otorite bünyesinde haksız yere çok fazla söz sahibi olduğunu belirterek Sözleşme'nin bu kısmına karşı çıkmış ve onu birçok gelişmiş ülke takip etmiştir (Guntrip, 2003: 393). Mevcut eleştiriler ışığında özellikle sanayileşmiş ülkelerin de Sözleşme'ye taraf olmasını kolaylaştırmak amacıyla Temmuz 1994 tarihinde BMDHS'nin XI. Kısımının Uygulanması'na Dair Antlaşma (New York Antlaşması) kabul edilmiş ve İşletme'nin işlevini ve Otorite'nin düzenleyici takdir yetkisini büyük ölçüde sınırlandırmışlardır (Akçapar, 1996: 29). 1982 tarihinde imzalanan BMDHS'nin 1994 tarihine kadar yürürlüğe girememesindeki sebep, gelişmiş ülkelerin derin deniz yataklarındaki haklarının engellenmesi yönündeki endişeleri olmuştur.

1982 tarihli BMDHS'nin XI. Kısım, Alan olarak adlandırılan ve milli yetki sınırlarının ötesinde kalan derin deniz yataklarının yönetimini Otorite'ye devretse de başlıca sanayileşmiş ülkelerin Sözleşme'ye taraf olmasını engelleyen bu kısmın yumuşatılması adına yürürlüğe giren New York Antlaşması'nın imzalanması ile Kasım 1994'te BMDHS yürürlüğe girmiş ve Sözleşme'nin evrenselliği yolunda bir adım atılmıştır (Brown, 1995: 5). New York Antlaşması, Alan içerisinde kalan kaynakların İOM olduğunu kabul etmekte ve Sözleşme'nin evrensel katılımının kolaylaştırılması temennisinde bulunmaktadır (New York Antlaşması'nın Önsözü). Antlaşma ayrıca yürürlüğe girmek için beş adet gelişmiş devletin taraf olma şartını ortaya koyarak (Madde 6), Sözleşme'nin evrenselliğini sağlam temellere almaya çalışmıştır. BMDHS'nin XI. Kısım ve 1994 tarihli New York Antlaşması, derin deniz yatağı madenciliğinde tek bir rejim yaratma gayreti içerisinde oluşmuş hukuksal metinler olarak kabul edilmektedir (Brown, 1995: 7).

BMDHS'nin XI. kısmı ile ilgili çekinceler neticesinde New York Antlaşması'nın yapılması sonucunda sanayileşmiş ülkeler lehine birtakım sonuçlar ortaya çıkmıştır. 1994 tarihli New York Antlaşması'nın ekinde yer alan bilgiler neticesinde gelişmiş ülkeler, İdare Meclisi toplantılarına katılma hakkı, Otorite Konseyi'ne seçilme uygunluğu ve Alan'da yapılacak keşiflerde çalışma planının onaylanması için başvuruda bulunma hakkı gibi birtakım inisiyatifleri elde etmişlerdir. Brown'a göre (1995: 9); New York Antlaşması ve Sözleşme'nin yürürlüğe girmesiyle birlikte Alan üzerinde BM nezdinde üniter bir rejimin kurulmasının önü açılmıştır. Özellikle ABD tarafından eleştiri konusu olan, serbest piyasa koşullarına göre hareket etmesi öngörülmeyen İşletme'nin yetkileri sınırlandırılmış, gelişmiş ülkelerin onayı ile *joint venture* (ortak girişim) usulü ile faaliyet göstermesi sağlanmıştır (1994 tarihli New York Antlaşması, Kısım 2).

İki hukuki metne bakıldığında özellikle Otorite'nin kurumlarından biri olan İşletme üzerinde ve teknoloji transferi gibi insanlığın ortak mirasını ilgilendiren temel konularda,

New York Antlaşması'nın büyük değişiklikler yaptığı görülebilmektedir. New York Antlaşması ile IX. Bölümde yapılan değişikliklerle, gelişmekte olan ülkelerle gelişmiş ülkeler arasındaki teknoloji transferi daha teşvik edici bir boyuta getirilmiş (Oral, 2021: 19) ve bu antlaşma, sanayileşmiş ülkelerin Sözleşme'ye taraf olmasını kolaylaştırmak adına atılmış bir adım olarak görülmüştür (Brown, 1995: 10). New York Antlaşması ile birlikte Otorite'nin yaşadığı değişimin birtakım hukukçular ve bilim insanları tarafından da eleştirildiği görülmektedir. Evrensellik uğruna BMDHS'de kabul edilen insanlığın ortak mirası anlayışının terk edildiğini ve gelişmiş ülkelere daha fazla avantaj sağlayan New York Antlaşması'nın mevcut ekonomik anlayışa hizmet ettiğini belirtmektedirler (Scholtz, 2008: 277-279). Bu minvalde Otorite'nin İOM işlevinin kaybedildiği ve hukukun gelişmiş ülkeler adına değiştirildiği mevcut eleştiriler arasındadır. 1982 tarihli BMDHS içerisinde kabul edilen devletlerin egemen eşitliği ilkesi, 1994 New York Antlaşması ile devletlerin etkinlik düzeyleriyle yer değiştirmiş ve derin deniz yataklarında yer alan kaynakların yönetiminde “oligarşik” bir yapı oluşturulmuştur (Kıvılcım, 2010: 47-48). Ancak BMDHS'de New York Antlaşması ile yapılan değişiklikler ile ortaya çıkan yapı, karar alma, yönetme, kaynakların paylaşımı ve uyuşmazlıkların çözümü hususunda İOM kavramı çerçevesinde, bir yasal ve kurumsal yapı sağlayan tek rejim olarak karşımıza çıkmaktadır (Oral, 2021: 19). Yine de derin denizlerde yaşanacak olan gelişmelerin İOM adına gerçekleşip gerçekleşmeyeceği halen daha bilinmezlik içindedir.

1.3.1.3. Uluslararası Alanda Çevrenin Korunması ve Bitki Genetik Kaynakları

İnsanlığın ortak mirası kavramının 1960'lı yıllardan itibaren ortak olarak kabul edilen ve kimseye ait olmayan derin deniz yatakları, uzay ve Antarktika gibi alanlar için kullanılması anlayışı 1980'li yıllarda yeni sorunların ortaya çıkmasıyla birlikte değişmeye başlamıştır. Uluslararası toplumun karşı karşıya olduğu ekonomik ve ekolojik zorluklar, beraberinde İOM kavramının da dönüşümünü getirmiş, özellikle çevre sorunları, kültürel miras, biyolojik çeşitlilik gibi konuların içerisinde de bu anlayışın felsefesi yer almıştır (Başlar, 1998: 65). 1960'lardan bu yana oluşturulan uluslararası çevre hukuku metinlerine bakıldığında artık devletlerin birbirlerine karşı yükümlülükleri değil, uluslararası topluluğa karşı yükümlülükleri bulunduğu ilkesi belirginleşmiştir (Kıvılcım, 2010: 38). Önceleri ulus devletlerin münhasıran yetkilerinin olmadığı alanlara uygulanan İOM kavramının, milli yetki sınırları dahilinde kalan ve korunması gereken kültürel ve doğal güzelliklere bile uygulanması yönünde görüşlerin yayılmasıyla birlikte ortaya çıkan uluslararası hukuk metinleri göstermektedir ki; insanlık

sadece doğal kaynakların paylaşımı noktasında değil, o kaynakların korunması noktasında da bir bütün olarak hareket etmeye çalışmaktadır.

Bilimin ve teknolojinin gelişiminin bir sonucu olarak küresel çapta yaşanan çevre sorunlarının daha görünür ve hissedilir olmasıyla birlikte uluslararası çevre hukuku ve politikaları gelişim göstermeye başlamıştır. Uluslararası çevre hukukunun gelişimine bakıldığında 1972 yılında sadece birkaç düzine çok taraflı çevre anlaşması söz konusuydu, pek çok ülkede çevre mevzuatı geliştirilmemişti (Weiss, 2011: 1). Günümüzde ise yüzlerce çok taraflı ya da ikili çevre anlaşmasının yanında tüm ülkelerin de ulusal çevre düzenlemeleri bulunmakta; ekonomik kalkınma, insan hakları, ticaret ve ulusal güvenlik konuları çevre biliminden ayrı düşünülmemektedir (Weiss, 2011: 1). İnsan yaşamının sürekliliği açısından insan ve doğa arasında uyumlu bir dengenin kurulması gerektiği bilinci her geçen gün kendini kanıtlamaktadır. Bu uyumlu dengenin yaratılması amacıyla insan, doğa üzerinde hakimiyet kurma ve ekonomik kalkınma isteklerini bir kenara bırakmalı; bu isteğin yarattığı çevre kirliliği sorununa kalıcı bir çözüm bulması gerekmektedir (Caşın, 2013b: 893). Bu amaçla XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren BM nezdinde gerçekleştirilen faaliyetlerle birlikte uluslararası toplum, çevre konusunda sorumlu adımlar atmaya başlamış ve uluslararası çevre hukukunun gelişimi hız kazanmıştır.

Çevre problemleri ile ilgili hukuki ve politik gelişmelere bakıldığında 1972 yılı öncesinde sınıraşan suların kullanımı, balıkçılık, seyrüsefer, biyolojik çeşitliliği koruma ile ilgili ikili ya da çok taraflı anlaşmalar karşımıza çıkmakta; çevre kirliliği ile ilgili küresel herhangi bir düzenlemeye rastlanılmamaktadır (Weiss, 2011: 2-3). Oysaki Endüstri Devrimi'nden sonra hızla ilerleyen sanayileşme, doğanın kendini yenileyememesine yol açmış; ekolojik sorunlar da hava, su, toprak kirliliği, ozon tabakasındaki delik ve iklim değişikliği gibi atmosferin yapısında bozulmalar, ekolojik döngülerin sekteye uğraması ve biyolojik çeşitliliğin azalması şeklinde çok boyutlu bir yapıya bürünmüştür (Uysal Oğuz ve Atvur, 2021: 227). Çevre sorunlarının aynı zamanda sosyal, ekonomik ve politik yapıları da etkisi altına almasıyla birlikte küresel çapta düzenleme ihtiyacı duyulmuş ve BM bünyesinde iş birliği faaliyetleri artmıştır.

BM bünyesi kapsamında gerçekleştirilen 1972 Stockholm Konferansı, diğer adıyla İnsan Çevresi Konferansı, çevresel bozulmayı önemli bir sorun olarak ele alan ilk küresel konferanstır ve BM İnsan Çevresi Eylem Planı ve Stockholm Deklarasyonu'nun ortaya çıkmasını sağlamıştır (UN Conference, 1972). Bu Deklarasyon ile insan çevresinin korunması ve iyileştirilmesinde dünya halklarına ilham verecek ve onlara yol gösterecek ortak bir anlayışa ve ortak ilkelere olan ihtiyaç vurgulanmış ve refah düzeyini yükseltmesi ve

ekonomik kalkınmayı sağlaması bakımından tüm insanların ve hükümetlerin sorumlu olduğu vurgusu yapılmıştır (Stockholm Deklarasyonu, 1972: madde 1-2). Stockholm Konferansı geliştirmekte olan ülkelerin yeni ve hakkaniyete daha uygun bir uluslararası politik ve ekonomik düzen kurmak üzere bir bütün olarak hareket etmelerinin ilk örneklerinden biri olmuştur (Kıvılcım, 2010: 34). Bölgesel ve küresel ölçekte etki doğuran çevre sorunlarının bertaraf edilmesi için uluslararası kuruluşlar aracılığıyla gerçekleştirilecek uluslararası bir iş birliğinin önemini de vurgulayan Deklarasyon, devletlerin çevreyle ilgili faaliyetlerini nasıl yürüteceklerini etkilemeyi amaçlayan bir dizi ilkeden oluşmaktadır (Guntrip, 2003: 400). Bu konferansın en önemli sonuçlarından biri de BM Çevre Programı'nın (*United Nations Environment Programme* / UNEP) kurulması olmuştur.

Stockholm Konferansı tarafından kurulan temel üzerine Rio de Janeiro'da toplanan 1992 tarihli BM Çevre ve Kalkınma Konferansı (UN Conference on Environment and Development / UNCED), çevre hukukunun kurumsallaşması bakımından önemli bir adım olmuştur. BM Çevre ve Kalkınma Raporu kapsamında birtakım kurallar kabul edilmiş ve çevre sorunları kapsamlı şekilde ele alınmıştır. Bu konferans çevreyi ve insanı ilgilendiren bütün meselelerde devletleri ortak sorumluluğa davet etmesi ve o zamana kadar ki en yüksek katılıma sahip toplantı olması bakımından önem arz etmektedir. Bu konferansın sonucunda oluşan uluslararası metinler arasında gösterilen 'Gündem 21' ile sürdürülebilir kalkınma planları kabul edilmiş, şimdiki ve gelecek nesillerin ihtiyaçları arasında denge kurulmaya çalışılmıştır. Bu konferans sırasında ayrıca 'İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi' ve 'Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi' gibi çevrenin ve canlıların korunması adına çeşitli temel metinler kabul edilmiştir. Stockholm ve Rio Konferansları sonrasında oluşturulan metinler oldukça geniş kapsamlı, dünyanın ortak kaygılarını içeren ilkeler barındırmaktaydı ve hem gelişmiş ülkeler hem de geliştirmekte olan ülkeler bu metinleri kabul ederek dünyanın daha yaşanabilir olması bakımından çok önemli bir adım atmıştır.

Aralık 2015'te BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Taraflar Konferansı'nda kabul edilen 195 ülkenin taraf olduğu Paris Antlaşması da uluslararası yasal bağlayıcılığı olan ve ülkelere sera gazı emisyonlarını indirmeleri konusunda yükümlülükler veren çok önemli bir belgedir (UNCC, The Paris Agreement, tarihsiz). Antlaşma'nın önsözünde çevre kirliliğinin önlenmesi adına ihtiyaç duyulan teknolojinin geliştirmekte olan ülkelere transfer edilmesi taahhüdünde bulunulmakta ve bu durum BMDHS'deki İOM kavramının ortaya koyduğu değerleri hatırlatmaktadır.

İOM kavramının ilkeleri, uluslararası çevre hukukunun içerisinde yer almaya başlasa da bu kavram öncelikle bitki genetik kaynakları üzerine yaratılan bir metin içerisinde yer

almıştır. Ay Antlaşması ve Deniz Hukuku Sözleşmeleri'ne ek olarak BM Gıda ve Tarım Örgütü'nün (*Food and Agriculture Organization / FAO*) 1983 yılında imzalamış olduğu Bitki Genetik Kaynaklarına İlişkin Uluslararası Taahhüt gereğince bitki genetik kaynakları, şimdiki ve gelecek nesillerin yararına korunması ve serbestçe kullanıma sunulması gereken bir insanlık mirasıdır (FAO, 1983, madde 8[83]). İOM olarak kabul edilen bitki genetik kaynakları ulus devletlerin muhalefetine sebep olmuştur ve bu durum neticesinde devletlerin ülkelerinde bulunan bitki genetik kaynakları üzerinde birtakım egemenlik haklarının olduğu düzenlemelere gidilmek durumunda kalınmıştır (Kıvılcım, 2010: 12). 1990'lı yıllarda bu Taahhüt üzerinde düzenlemeler yapılması ve bu ilkenin eklenmesine yönelik çalışmalar sonuçsuz kalmış; ne 1992 tarihli Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'nde ne de 2001 tarihli Gıda ve Tarım için Bitki Genetik Kaynakları Uluslararası Sözleşmesi'nde bitki genetik kaynaklarının İOM olduğuna dair bir hüküm konmuştur (Brunnée, 2008: 563). Devlet mülkiyetini ortak mülkiyete dönüştürme eleştirileriyle bitki genetik kaynaklarının İOM çerçevesinde ele alınmasını kabul etmeyen ulus devletler için bu durum ulusal güvenlik sorunu olarak değerlendirilmiştir.

Nitekim 1994 yılında Dünya Ticaret Örgütü (*World Trade Organization / WTO*) aracılığıyla kabul edilen Fikri Mülkiyet Haklarının Ticaretle Bağlantılı Yönlerine İlişkin Antlaşma (*Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights / TRIPS*) ile bitki genetik kaynaklarının gelişmiş ülkeler ve özel şirketler lehine korunması sonucunu doğurmuştur. Gelişmekte olan ülkelere gelen geleneksel bitki türlerinin genetik kaynakları o döneme kadar fazlasıyla yaygınlaşmışken; TRIPS anlaşmaları sonucu yeni bitki çeşitleri fikri mülkiyet koruması altına alınarak, özellikle tohum şirketlerinin kâr elde etmesine yardımcı olan bir uygulamaya geçilmiştir (Roa, vd., 2016: 633). 2001 tarihli Gıda ve Tarım için Bitki Genetik Kaynakları Uluslararası Sözleşmesi içerisinde ulus devletlerin, kendi sınırları içerisinde yer alan bitkilerin genetik kaynakları üzerindeki egemenlik hakkı tanınırken; aynı zamanda bu kaynaklara erişimi kolaylaştırmak, adil ve hakkaniyetli bir şekilde paylaşmak için etkili ve şeffaf çok taraflı bir sistemin inşa edilmesi de kabul edilmektedir (International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture, IV. Kısım, madde 10). Bu sistem ise Çok Taraflı Erişim ve Paylaşım Sistemi olarak anılmakta ve amacı kaynakların paylaşarak kullanılması ve bu yolla korunmasıdır (Kıvılcım, 2010: 80). Bu antlaşma içerisinde İOM ibaresi yer almasa da kavramın içerdiği düşünsel anlam kendini korumakta ve kavramın kurumsallaşması adına bir örnek teşkil etmektedir.

Çevre politikaları özelinde İOM kavramının uluslararası çevre hukukunda yer almadığı belirtilmeli; onun yerine insanlığın ortak kaygısı (*common concern of humankind /*

İOK) kavramının ele alındığı vurgulanmalıdır. Bu kavram ilk defa; 1992 tarihli Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi önsözünde biyolojik çeşitliliğin korunmasının insanlığın ortak kaygısı olduğunun ve 1992 tarihli İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nde Dünya iklimindeki değişikliğin ve olumsuz etkilerinin insanlığın ortak kaygısı olduğunun kabulü ile literatüre girse de bu kavram hiçbir zaman tam olarak tanımlanmamıştır. 2015 tarihli Paris Antlaşması'nın önsözünde; iklim değişikliğinin insanlığın ortak kaygısı olduğu kabul edilirken, aynı zamanda insan hakları, sağlık hakkı, yerli halkların, yerel toplulukların, göçmenlerin, çocukların, engellilerin ve savunmasız durumdaki insanların gelişme hakkı ile cinsiyet eşitliği, kadınların güçlendirilmesi ve kuşaklararası eşitlik gibi olgular da İOK kapsamında değerlendirilmiştir. Uluslararası hukukçular, İOM'un egemenlik ve paylaşım kavramlarına atıfta bulunduğunu; uluslararası çevre sorunlarında ise ulus devletlerin sorumluluk paylaşımlarının yalnızca İOK kavramıyla açıklanabileceğini belirtmişlerdir (Brunnée, 2008: 564). Weiss'e (2012: 164-165) göre, İOM egemenlik tahsisinin reddi anlamına gelirken; İOK ise ortak miras olarak kabul edilemeyen bitki genetik kaynakları gibi olgular için kullanılmaktadır. Ortak kaygı konusu olarak kabul edilen biyolojik çeşitliliğin korunması olgusu, aynı zamanda belirli türlerin ortak miras olarak kabul edilmesi gerçeğiyle birlikte düşünüldüğünde; insanlığın ortak kaygısı İOM'un bir parçası olarak tezahür edebilmektedir (Stec, 2010: 367).

Dünyanın ekolojik dengesinin bozulması sonucu küre üzerinde yaşayan ve yaşayacak olan tüm canlıların etkileneceği düşünüldüğünde, 'ortak miras' kavramının çevrenin korunması ile ilgili konularda da tartışılmasının yerinde olacağı yönünde görüşler bulunmaktadır. Ayrıca İOM'un bu alanda tartışılmaya başlanması ile bu ilkenin coğrafi bir paylaşım ya da ekonomik ilerlemeye yardım eden bir mekanizma olarak değerlendirilmesi de son bulmuştur. Uluslararası toplum tüm insanlığın geleceğini tehlikeye atan sınır aşan çevre meseleleriyle ilgilenmek adına konferanslar dizisi başlatmış ve bir dizi kararlar almıştır. Çevre sorunlarının ulusal bir sorun olarak kalamayacağı bütün toplumları etkileyen küresel nitelikte bir olgu olduğu anlaşılmış ve bu sorunların çözümünde uluslararası iş birliğinin de elzem olduğunun altı çizilmiştir. Uluslararası çevre hukukunun gelişimine bakıldığında oldukça geniş katılımlı bir yapıya sahip olmasının yarattığı izlenim nedeniyle, insanlığın ortak mirası ilkesinin daha fazla normatif içerik geliştirebileceği yasal bir model olarak görülmektedir (Guntrip, 2003: 376). İOM kavramının tıpkı bitki genetik kaynakları gibi çekişmeli bir durum yarattığı bir diğer mesele de insan genomu üzerinedir ve uluslararası insan hakları hukukunun da ortak miras olarak düzenlenmesi gerektiğine dair inanç günden güne çoğalmaktadır.

1.3.1.4. İnsan Genomu ve Uluslararası İnsan Hakları Hukuku

İnsanlığın ortak mirası kavramı, bitki genetik kaynakları hakkında uygulanmaya çalışılmasının yanında insan genomu için de düşünülmüş ve insan genomu 1998 tarihli İnsan Genomu ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi içerisinde “sembolik anlamda” insanlık mirası olarak kabul edilmiştir (BMGK 53/152 Sayılı Karar, 1998: Madde 1). “İnsanlığın ortak mirası” ibaresi yerine ‘insanlığın mirası’ ifadesinin Bildirge içinde yer alması ise; insan genomunun ortak bir sahiplenmeye konu olamayacağı eleştirileri sebebiyledir ve bu yöndeki muhalefetin sonucu olarak Bildirge içinde insan genomu, insanlığın mirası olarak “sembolik” şekilde kabul edilmiştir (Kıvılcım, 2010: 13-14).

Bildirge’nin 12. maddesi uyarınca, insan genomu ile ilgili olarak biyoloji, genetik ve tıp alanında elde edilen gelişmeler, her bireyin onuruna ve insan haklarına gereken saygı gösterilmek kaydıyla, herkese açıktır ve araştırmalar, bir bütün olarak insanlığın sağlığını geliştirmeyi amaçlamaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında dayanışma ve iş birliğini artırmak adına insan genomu hakkında elde edilen bilimsel bilginin paylaşılması yoluyla genetik hastalıkların önlenmesi hedeflenmekte ve gelişmiş ülkelerin elde ettikleri bilgilerin herkesin yararına kullanımı için biyoloji, genetik ve tıp alanındaki bilgilerin ücretsiz paylaşımının sağlanması gerekmektedir (Madde 18-19).

Bildirge’nin önsözünde insan genomu üzerinde yapılan araştırmaların ve bunun sonunda ortaya çıkan uygulamaların bir bütün olarak insanlığın sağlığını iyileştirmede önemli olduğu belirtilmiştir. İnsan genomunun insanlığın mirası olarak kabul görmesi ve kullanımı yönündeki mevcut eleştiriler özellikle iki noktada yoğunlaşmaktadır: i) az gelişmiş ülkelerden alınan DNA örneklerini kullanan gelişmiş ülkelerin üreteceği ürünlerin az gelişmiş ülkeler tarafından tedarik edilemeyeceği ve ii) gelişmiş ülkelerin yerli halkların hayatta kalmasından ziyade onlardan alınan DNA ve doku örneklerinin hayatta kalması ile ilgilenmesi (Ossorio, 2007: 428). Yerel bitkilerden, hayvanlardan ve insanlardan alınan genetik bilgilerin az gelişmiş ülkelere sanayileşmiş ülkelere aktığı; ancak onlarla edinilen bilgilerin sonucu olan ürünlerin az gelişmiş ülkelere dönmediği yönünde ortaya konan bu eşitsiz düzen için ise bio-korsanlık ya da bio-sömürü ifadeleri kullanılmakta (Ossorio, 2007: 428) ve insan genomunun da insanlığın mirası olmaması yönünde az gelişmiş ülkelere eleştiriler gelmektedir. Gelişmiş ülkeler arasında da insan gen hücrelerinin kopyalanmasının uluslararası düzeyde yasaklanıp yasaklanmaması noktasında görüş ayrılıkları yaşanmış olup (Kıvılcım, 2010: 57); 2005 tarihli BM İnsan Kopyalanması Bildirgesi ile birlikte insan onuru ve insan yaşamının korunması için üye devletler her türlü insan klonlamayı yasaklamaya davet edilmektedirler (BMGK 59/L.27/Add.1 Sayılı Karar, 2005).

İOM kavramının uluslararası hukuku ilgilendiren tüm konulara uygulanabileceği yönünde fikir birliğinde bulunan bazı akademisyenler, bu kavramın insan hakları kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini de dile getirmiş ve bunu insan hakları doktrinini ele alarak açıklamaya çalışmışlardır (Başlar, 1998: 318). İOM kavramının içeriğinde ‘insanlık’ ifadesinin yer almasının bile başlı başına konunun, insan hakları hukuku kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini akıllara getirmektedir. İOM çerçevesinde kabul edilen alanlarda ortak paylaşım, ortak fayda ve barışçıl amaç gibi unsurların yer alması; ayrıca ilkenin ortaya atılmış olduğu kapsamlardan biri olan şimdiki ve gelecek nesiller için ortak mirasın korunması gibi unsurlar kapsamında, konunun insanlığı içerdiği ve insan hakkı meselesi olduğu ortaya çıkmaktadır.

İnsan haklarının tarihsel süreç içerisindeki gelişimine bakıldığında Eski Yunan ve Roma Hukukunda insan hakları, Orta Çağ Avrupa feodal düzen içerisindeki insan hakları, modern çağda insan hakları ve Milletler Cemiyeti sonrasındaki insan hakları incelemelerine rastlanmaktadır (Caşın, 2013b: 946-974). İnsan hakları meselesi özellikle II. Dünya Savaşı’ndan sonra bağımsızlığını kazanmaya başlayan üçüncü dünya ülkelerinin Birleşmiş Milletler’e üyeliğiyle seslerini daha çok duyurmaya başlamasıyla önemli hale gelmiştir (Zieck, 1992: 162). Tarih boyunca hak arayışı içerisinde olan insanlık, modern çağın içerisinde daha fazla hukuki metinle onurlu yaşama hakkını elde etmeye başlamıştır.

Hukuk literatüründe insan hakları hukuku sınıflandırılması Karel Vasak tarafından birinci, ikinci ve üçüncü nesil haklar olarak 1970’lerin sonlarında ortaya konmuştur (akt. Birdal, 2014: 6). Birinci nesil insan hakları daha çok medeni ve siyasal haklar olarak nitelendirilmekte ve öznelerin resmi eşitlik temelinde topluma katılımını ortaya koymaktadır (Zieck, 1992: 164). Magna Carta (1215), Amerikan Bağımsızlık Bildirisi (1776) ve Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi (1789) birinci nesil insan hakları hukukunun örnekleri olarak gösterilmektedir (Cornescu, 2009: 2). İkinci nesil insan hakları da ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan oluşur ve ortak paydaları maddi eşitliği savunmalarıdır (Zieck, 1992: 166). İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (1948), Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (1966) ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (1950) ikinci nesil insan haklarına örnek gösterilen metinlerdir (Cornescu, 2009: 4).

Üçüncü nesil insan hakları konusu ise daha karmaşık içeriklere sahiptir. Başlar (1998: 320), dünya toplumunun insan hakları doktrinine ahlaki bir görevle insanlığın varlığını korumak adına yeni bir yorum getirdiğinden bahsetmektedir. Bu yeni yorumla birlikte insan hakları doktrinine çeşitli haklar girmiş ve insanlığın daha iyi bir dünyaya ulaşması hedeflenmiştir. Gelişme hakkı, var olma hakkı, uluslararası barış ve güvenlik hakkı, iletişim

hakkı, sağlıklı ve dengeli bir çevre hakkı, insani yardım hakkı, kendi kaderini tayin hakkı ve insanlığın ortak mirasından yararlanma hakkı gibi haklar üçüncü nesil haklar arasında ifade edilmektedir (Zieck, 1992: 167). Örneklerden de anlaşılacağı gibi bu haklar insanlığın ortak kaygısını ifade eden haklardır (Başlar, 1998: 320). Bu haklar insana kardeşlik, dayanışma ve kolektiflik getiren haklar olarak da adlandırılmaktadır ve çeşitli uluslararası hukuk metinleriyle teminat altına alınmaya çalışılmıştır. Milletler Cemiyeti Sözleşmesi (1919), Briand-Kellog Paktı (1928) ve Birleşmiş Milletler Şartı (1945) dayanışma içeren üçüncü nesil insan hakları örneklerinden sadece birkaçı olarak gösterilmektedir (Zieck, 1992: 169).

İOM kavramının uluslararası hukuk literatürüne girmesiyle birlikte Zieck (1992: 177), dördüncü nesil insan haklarının çıktığını savunmuş ve bu hakların ikinci nesil hakların paraleli olarak gelişmeye başladığını ifade etmiştir. İkinci nesil insan haklarının ortak paydası adil paylaşım üzerinedir ve insanlığın ortak mirası da bunu savunmaktadır. Ancak aralarındaki fark ikinci nesil haklar ulusal düzeyde sınırlı tutulurken, dördüncü nesil insan haklarının uluslararası hatta ulusötesi düzeyde bir konumu bulunmaktadır (Zieck, 1992: 177). Bu durumda ikinci nesil insan haklarının ana uygulayıcısı devlet iken, dördüncü nesil insan haklarında devletin rolünün zayıflayacağı ortaya konmaktadır. İOM kavramının yeteri kadar insan hakları konusu olarak ele alınmamasının sebebi olarak da hukuki metinlerde ulus devleti merkeze alan doktrinin yer alması gösterilmektedir (Başlar, 1998: 322). Klasik egemenlik anlayışının dönüşümüyle paralel olarak insan haklarının uluslararası hukuk doktrininde daha fazla yer alabileceği aşikârdır.

1.3.2. İnsanlığın Ortak Mirası İlkesine Yönelik Eleştiriler

İnsanlığın ortak mirası kavramı çağdaş dünyanın oluşturduğu olduğu en önemli felsefi ve hukuki değer olma noktasındadır. XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren politik ve hukuki metinlerin içerisinde yer almaya başlayan bu kavram, uluslararası sistemin dönüşümünü öngörmekte ve nihayetinde tüm insanlığın ortak bir amaç için hareket etmesi idealine dayanmaktadır. Ancak İOM kavramının çeşitli alanlardaki farklı uygulamalarına bakıldığında birtakım ortak sorunlar görülebilmektedir. İOM'un gelişimi önündeki engeller şu şekilde sıralanabilir: i) kavramın hukuki temeli içeriğine ilişkin belirsizlik; ii) her iki yarıküre devletlerinin de farklı şekillerde muhalefeti; iii) İOM olarak belirlenen bazı alanlarda liberal işletim modeline yönelme; iv) kavramın devletlerin doğal kaynakları üzerinde sürekli egemenliği anlayışı ile rekabet içerisinde olması (Kıvılcım, 2010: 29).

İOM'un uygulanması noktasında ortaya çıkan sorunların belki de en önemlisi kavramın içeriğinin tam olarak anlaşılamaması ile ilgilidir. Antarktika Antlaşması'ndan bu yana ortaya konan uluslararası hukuk metinlerinde İOM kavramının içeriği ve uygulama şekilleri açıklanmamış ve bu durum farklı yorumlara sebebiyet vermiştir. İOM bazı hukukçular tarafından yasal bir dayanağı olmayan bir metafor olarak kaldığı ve uluslararası teamül hukukunda karşılığının olmadığı şeklinde eleştirilmektedir (Scholtz, 2008: 282). Derin denizler, Antarktika ve dış uzay gibi ortak alanlar olarak görülebilecek küresel müştereklerin yönetişi, kendilerine has antlaşmalar üzerinden yürütülmekte ve bu da çok farklı yönetim tiplerinin varlığını ortaya çıkarmaktadır (UN System Task Team on the Post-2015 UN Development Agenda, 2013: 6). Bu mantıkla hareket eden bilim insanları, insanlığın ortak mirası ilkesinin geliştirilmesi gereken yasal bir norm olmasından ziyade felsefi temelli bir kavram olduğunu belirtmektedirler.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ideolojik farklılıklarından dolayı İOM'un yorumlanmasında farklılıklar gözlenmekte ve bu farklılıklar, yasal prosedürlerle tamamen kapanamamaktadır (Guntrip, 2003: 377). İOM'un gelişmekte olan ülkeler tarafından savunulurken, gelişmiş ülkeler tarafından reddedilmesinin birtakım sebepleri bulunmaktadır. Özellikle derin deniz yataklarından çıkarılacak olan maden kaynaklarının maden ihracatı yapan kendi ekonomilerine zarar vereceğine inanan gelişmekte olan ülkeler, çıkarılacak kaynakların kârının ve gelişmiş ülkelerin teknolojik altyapılarının gelişmekte olan ülkelerle paylaşılması gerektiğine inanmaktaydılar (Guntrip, 2003: 380). Bu amaçla gelişmekte olan ülkeler İOM kavramının en önemli savunucuları olmuşlardır. Diğer taraftan gelişmiş ülkeler ise kavramın yasal belirsizliğinin altını çizerek bu düzenlemeye karşı çıkmışlardır ve özellikle teknoloji transferinin önüne geçmeye çalışmışlardır (Guntrip, 2003: 381).

Ulusal sınırlar ötesindeki uluslararası alanların İOM yaklaşımı ile ele alınması gerektiğini en çok savunanlar NIEO çerçevesinde bir araya gelen gelişmekte olan ülkeler olmuştur (Başlar, 1998: 277). Bu husus özellikle gelişmekte olan ülkelerin yeni bir emperyalizm ve gelişmede geri kalmaktan endişe duymalarından kaynaklanmaktaydı ve bu şekilde gelişmiş ülkelere karşı meydan okuyabileceklerini düşünmüşlerdi. Ancak Başlar'ın (1998: 277) ifadesine göre; gelişmekte olan ülkelerin daha iyi bir yaşam kalitesine sahip olmak için kullandıkları bu kavram, onların doğal ve kültürel kaynakları kullanmalarını kısıtlaması vesilesiyle gelişmiş ülkelerin elinde bir silah haline gelmiştir. Tropik yağmur ormanları, küresel atmosfer, biyolojik çeşitlilik kaynakları ve nesli tükenme tehlikesinde olan türler ile ilgili verilen küresel kararlar gelişmekte olan ülkelerin kalkınmaları noktasında bir sorun olarak görülmektedir. Milli yetki sınırları içerisinde bulunan doğal ve kültürel

kaynakların da İOM sayılıp korumaya alınması ulus devletlerin egemenliklerine müdahale edileceği gerçeğiyle karşılaşmış ve eleştiri konusu olmuştur (Başlar, 1998: 39). Küresel çevre sorunlarının İOM ile çözüme kavuşturulması noktasında yaşananlar göstermektedir ki; gelişmekte olan ülkeler çevresel problemlerin önlenmesi adına atılan uluslararası adımları ulusal egemenliğe aykırı bulduğundan desteklememektedir. Egemenliğe müdahale çekincesiyle pek çok gelişmekte olan ülke İOM kavramına uzak kalmaya başlasa da bu durum bir açmaz yaratmakta; ulusal egemenlik uğruna ekolojik bozulma daha da derinleşmektedir.

Ortak miras kavramını eleştiren yazarlar bunun yeni bir emperyalist düzen oluşturduğu fikrini ön plana çıkarmaktadırlar. İOM'un ilk oluşturulduğu zaman özellikle gelişmekte olan ülkelerin faydası için yaratıldığı düşüncesi hâkim olsa da yeni ortaya çıkan kaynakların kullanımının gelişmiş ülkeler için kamulaştırma faaliyetine dönüştüğü yönünde eleştirel düşünce de ağırlık kazanmıştır (Sholtz, 2008: 273). Soğuk Savaş dönemi boyunca Antarktika, derin denizler ve uzay konusunda ortak miras kavramının uygulanması uluslararası alanlar üzerindeki ortak bakışın sağlandığının kanıtıdır. Ancak Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası alanlardan, sonra ulus devletlerin milli yetki sınırları içerisinde kalan alanlarda da ortak miras anlayışının geçerliliğinin tartışılmasıyla birlikte, egemenliklerinin sarsılacağını düşünen birtakım devletler bu noktada çekince göstermişlerdir.

İOM yaklaşımına bir diğer eleştiri ise küresel yönetimdeki mevcut güç dağılımının rolü ile İOM kavramının içeriğinin tutarsız bir durum oluşturduğu yönündedir (Guntrip, 2003: 394). Bunun en önemli örneği derin denizler üzerindeki yönetim konusunda görülebilmektedir. Ortak alanların yönetimi konusunda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere eşit konumda yaklaşan hukuki metinlerin hayata geçirilmesinde sorunlar yaşanmaktadır. BMDHS ile derin deniz yataklarının yönetimi amacıyla kurulmuş bir rejim olan Otorite'nin işleyişine yönelik eleştiriler henüz giderilememiş, gelişmiş ülkelerin Otorite üzerinde belirleyici yetkisi noktasında sorun çözülememiştir. 1994 tarihli New York Antlaşması'yla gelişmiş ülkeler lehine ortaya çıkan oligarşik yönetim anlayışı, 'egemen eşitlik' ilkesinin işlerliğini ortadan kaldırmakta; Otorite'nin deniz tabanındaki kaynakları tüm insanlık adına paylaşımı henüz mümkün olmadığından, adil paylaşımın dair soru işaretleri de devam etmektedir. Deniz Hukuku Sözleşmesi'nde Otorite'ye atfedilen adil paylaşım meselesi henüz gerçekleşmediğinden, söz konusu mekanizmanın işlerliği açısından da bir adım atılmamıştır.

İOM olarak kabul edilmeyen, ancak kıta ile ilgili antlaşmalara bakıldığında, ilkenin düşünsel perspektifinin kurulduğu Antarktika Kıtası için ayrı bir sistem tezahür etmektedir. ATS kapsamında görülmektedir ki; Antarktika Kıtası'nın ve onu çevreleyen okyanusun barışçıl amaçlarla kullanılması, bilimsel araştırmaların özgürce yapılabilmesi ve canlı ve

cansız doğal kaynakların kullanımının yasaklanarak Kıta'nın korunmasının sağlanması aracılığıyla İOM kavramını yeniden formüle etme kapasitesine sahip bir anlayış geliştirmiştir (Kiss, 1985: 429). Öte yandan; ortak miras olarak kabul edilen derin deniz yataklarında 1994 New York Antlaşması'yla oluşturulan düzenin oligarşik bir yapıya doğru evrilmesi yönündeki eleştiriler, Alan'ın yönetişimi konusunda daha istikrarlı olunabileceği düşüncesiyle arka plana atılabilmektedir. Endüstrileşmiş devletlerin söz sahibi olmaya başladığı Şirket ile Alan üzerinde maden çıkarım ve işletim faaliyetleri daha düzenli hale gelerek, yönetim istikrarı sağlanabilecektir. Yönetişim istikrarı yaratabileceği öngörülen bu düzen aynı zamanda devletler arasında paylaşım açısından eşitsizliklere yol açabilecektir.

XX. yüzyılın ortalarından itibaren gerek yeryüzü gerekse uzay konusunda yapılan antlaşma metinlerinde dikkat çeken en önemli unsurlardan biri “barışçıl amaç” kavramıdır. Bu kavramın da içeriğinin muğlak olması ile birlikte birtakım sorunlar ortaya çıkmaktadır. ATS bünyesinde 1991 tarihli Madrid Protokolü ile giderilmeye çalışılan bu sorun, ne BMDHS’de ne de Ay Antlaşması’nda giderilebilmiştir (Guntrip, 2003: 394).

Uluslararası çevre hukukunun oluşmasıyla ortaya çıkan “insanlığın ortak sorunu” kavramının “insanlığın ortak mirası” kavramı ile çatıştığı durumlar söz konusu olmuş ve uluslararası toplum bunun ayrımının yapılması gerekliliği noktasında eleştirilerini ortaya koymuştur. 1988 yılında Malta hükümetinin atmosferin insanlığın ortak mirası olması için BMGK’ya sunmuş olduğu öneri karşısında atmosferin insanlığın ortak mirasından ziyade insanlığın ortak sorunu olabileceği eleştirileri artmış ve bu ayrım diğer konularda da derinleşmeye başlamıştır. Antarktika, derin denizler ya da uzay gibi ortak alanlar olarak nitelendirilen coğrafi alanlar için kullanılan İOM kavramının, çevre ve biyolojik çeşitlilik gibi dünyanın ortak kaygısını oluşturan alanlar için kullanılmasının uygun olmadığı ve dolayısıyla bu noktada egemenlik hakkının ortadan kalkmasından ziyade her devlet ve toplumun uluslararası sorumluluğunun bulunduğu anlaşılması gerektiği görüşü ön plana çıkmaktadır (Brunnée, 2008: 564). Bu eleştiride bulunan bilim insanları, insanlığın ortak sorunu felsefesinin pratikte daha fazla uygulanabilirliğine dikkat çekerek İOM kavramına eleştiri getirmektedirler.

İnsanlığın ortak sorunu olarak gösterilen bir diğer konu da insan hakları hukukudur. İOM olarak kabul edilen alanların tüm toplumlara adil olarak paylaşılması gerektiğinin bir insan hakkı olduğunu belirten anlayışa göre; ortak miras prensibini içeren hukuki metinlerde insan hakları konusunun geçmemesi tartışma yaratmaktadır. İOM kavramının benimsendiği bütün alanlarda insan haklarının nasıl uygulanacağını ve bu konuda oluşturulacak rejimin içeriğinin de düzenlenmesi gerekmektedir. Ortak miras olarak kabul edilen alanların en temel

özelliği, bir bütün olarak insanlığın mirası olarak anılmasıdır. Bu ilke kapsamında alanların kullanımının ve faydanın paylaşımının insanlık arasında adalet ve eşitlik çerçevesinde sağlanması taahhüt edilirken; aynı zamanda bu alanların korunarak nesillerarası hakkaniyetin oluşması, İOM olarak kabul edilenin yönetileceği uluslararası bir rejimde insanlığın bir bütün olarak temsil edilmesini gerektirmektedir (Egede, 2011: 60). İnsan hakları çerçevesinin İOM tartışmalarında kullanılmaya başlamasıyla, kavramın uygulama alanı genişleyebilecek ve böylelikle kurumsallaşması sağlanabilecektir (Kıvılcım, 2010: 165).

Ulusal yasalarla birlikte İOM kavramının gelişimi engellenebilmekte ve özellikle ABD gibi gelişmiş ülkelerin BMDHS gibi bu anlayışı barındıran antlaşmalara katılmaması nedeniyle bu kavramın işlevi ortadan kalkabilmektedir (Kıvılcım, 2010: 129-132). Dünya üzerinde yaşanan özel sorunlar karşısında genel kuralların ve normların oluşturulmasının tarafların çıkarları gereğince imkânsız hale gelmesi sonucu, birbirleriyle bağlantısız ve yan yana oluşturulan rejimlerin çoğalması ile “yönetişim” kavramı gittikçe daha çok tartışılır hale gelmiştir (Kıvılcım, 2010: 19-20). Küresel sorunlar karşısında oluşturulan farklı rejimlerin bir araya gelerek küresel normları ve kuralları oluşturamaması neticesinde çok parçalı, informal ve kurumsallaşmadan uzak bir yapı ortaya çıkmaktadır. Bu parçalı yapı, güçlü devletlerin etki ve hegemonyalarını arttırdığı, güçsüz devletlerin ise daha da marjinalleştiği ve sonuç olarak da demokrasi ve eşitlik anlayışından uzaklaştığı bir sürecin yaşanmasına sebebiyet vermektedir (Kıvılcım, 2010: 20). Güçlü devletler, oluşturdukları sistemi ciddi şekilde tehlikeye atmayan ve egemenliklerini koruyan bu parçalı yapıyı sürdürmekte ve bunu stratejik olarak kullanmaktadırlar (Benvenisti ve Downs, 2007: 595). Tıpkı 1994 New York Antlaşması’na götüren süreçte olduğu gibi; müzakere süreçlerinde çıkarlarını gerçekleştirme konusunda nihai sonuca varamayan güçlü devletler süreci terk edip, başka güçlü devletlerle müzakere sürecini başlatarak istediklerini elde edebilmektedirler (Kıvılcım, 2010: 21). İOM’un ulusal yasalarla ya da bölgesel iş birlikleri süreçleriyle yaşamış olduğu bu dönüşüm, uluslararası hukukçular ve bilim insanları tarafından eleştirilse de bu dönüşümün kavramın kurumsallaşmasına katkıda bulunduğu dair görüşler de bulunmaktadır. Bu amaçla ileriki bölüm içerisinde İOM ilkesi, küresel yönetim tartışmaları kapsamında ele alınacak ve bu kavramın ihtiva ettiği temel bileşenler aktarılacaktır.

1.3.3. Küresel Yönetişimde İnsanlığın Ortak Mirası İlkesinin Temel Bileşenleri

İOM kavramının gelişimine bakıldığında kimseye ait olmayan coğrafi alanların İOM çerçevesinde değerlendirildiği ve devletlerin egemenlik yetkisi dahilinde olan alanların İOM kapsamına alındığı dönem olmak üzere iki farklı dönem karşımıza çıkmaktadır. Çalışmanın

amacı düşünüldüğünde ortaya konacak olan temel bileşenler, kimseye ait olmayan Antarktika, uzay ve derin denizler gibi coğrafi alanlar kapsamında değerlendirilecektir. Zira insan genomu, bitki genetik kaynakları, kültürel miras gibi ulus devlet egemenliği kapsamında değerlendirilen olguların, Antarktika, uzay ve derin denizler gibi ulus devlet egemenliğinin söz konusu olmadığı alanlarla birlikte değerlendirilmesi yerinde olmayacaktır.

İOM'un küresel yönetim kapsamında uygulanması noktasında birtakım tartışmalar mevcuttur. Kimin yöneteceği, ortak fayda kavramının nasıl belirleneceği, düzenin ve barışın ne ölçüde sağlanacağı gibi sorular, İOM ilkesinin uygulanması aşamasında ortaya çıkmaktadır (Fritz, 2015: 465). İOM kavramını ve onun barındırmış olduğu felsefi içeriği ihtiva eden temel metinler analiz edildiğinde egemenlik dışılık, adil fayda paylaşımı, uluslararası yönetim, barışçıl kullanım ve çevreye zarar vermeyen bilimsel araştırmalara açık olma gibi temel yapı taşları karşımıza çıkmaktadır (Oral, 2021: 25). Kıvılcım'a göre (2010: 32-65); ulus devletler tarafından kabul edilen esnek ve sert uluslararası hukuk enstrümanlarına bakıldığında i) hukukun üstünlüğü ve eşitlik; ii) uluslararası dayanışma ve iş birliği; iii) gelecek kuşaklara karşı sorumluluk; iv) ortak yarara ve barışçıl kullanıma yönelik ilkeler insanlığın ortak mirası olarak kabul edilen alanların temel bileşenleri olarak görülmekte ve mevcut uluslararası kamu düzeninin İOM temelinde dönüştürülmesinde normatif bir çerçeve sunmaktadır. Ortaya atılan bu kriterler dikkate alınarak; çalışma içerisinde insanlığın ortak mirası kavramının i) hukukun üstünlüğü, egemenlik dışılık ve eşitlik, ii) barışçıl kullanım, iii) ortak çıkar, faydanın paylaşımı ve ortak kaynak yönetimi, iv) uluslararası dayanışma ve iş birliği ve v) kuşak-İçi ve kuşaklararası adalet olmak üzere beş ayrı temel bileşenden oluştuğu varsayılmaktadır. Bu çerçeve aynı zamanda İOM kapsamındaki alanların küresel yönetişiminin nasıl olması gerektiğini de ortaya koymaktadır.

Ortak Miras Görevleri Doktrini (*Common Heritage Duties Doctrine / CHDD*) olarak da adlandırılan bu prensipler; ortak miras olarak kabul edilen bölge üzerinde tek başına hiçbir devlet ya da bireyin egemenliğinin kabul edilmediği ve aktörlerin egemen eşitliğinin söz konusu olduğu; insanlığın yararı için kullanılacak ortak alanın yönetiminde tüm ülkelerin yetkisinin olduğu; elde edilen faydanın eşitlik prensibi ile paylaşılması gerektiği ve sadece barışçıl amaçlarla ortak alanın kullanımının mümkün olduğu şeklinde sorumluluklar ve haklar olarak ortaya çıkmaktadır (Ossorio, 2007: 427). Bu bölüm içerisinde İOM kavramının uzayın küresel yönetişimi tartışmaları nezdinde ele alınması işte bu temel bileşenler çerçevesinde aktarılmaya çalışılacaktır. Egemenliğin yasaklanması, ortak faydanın sağlanması, barışçıl amaç çerçevesinin oturtulması, uluslararası dayanışmanın sağlanması ve kuşak-İçi, kuşaklararası adalet fikri, İOM kavramının küresel yönetişiminde temel bileşenlerdir. Bu

temel bileşenlere benzer unsurlar, yukarıda da örnekleri verildiği üzere birtakım yazarlar tarafından da kabul edilmekte ve İOM'un ihtiva ettiği anlayışın bu bileşenleri ortaya koyduğu görülmektedir. Daha önce de bahsedildiği gibi Başlar'ın İOM'un tek başına bir kural, ilke ya da teori olamayacağını, onun yerine kurallar, ilkeler ve teoriler demeti olarak ifade edildiğinden bir kavram olarak nitelendirilmesi gerektiği konusundaki düşüncesi de işte bu temel bileşenler kapsamında eleştirilebilir. Zira bitki genetik kaynaklarının İOM kapsamına alınmaması gibi durumlarda ulus devletlerin dile getirdiği çekinceler göstermektedir ki; İOM'un belirli bir kuralı ya da teoriyi işaret ettiği ve böylelikle reddedildiği sonucu çıkarılabilmektedir. Bu nedenle çalışmanın kalanında bu kavram için "ilke" denilmesi uygun görülmüştür.

NİEO ile 1970'li yıllarda ön plana çıkan ve sıklıkla tartışılan karşılıklı ekonomik bağımlılık, İOM ilkesinin üçüncü dünya ülkeleri tarafından savunulmasının da en büyük sebeplerinden biri olmuştur. Sahip oldukları doğal kaynakları sanayileşmiş ülkelere satarak kalkınmaya çalışan gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkeler, özellikle derin deniz yataklarında bulunan doğal kaynakların sanayileşmiş ülkeler tarafından çıkarılmasıyla birlikte ekonomik krize girebilecektir. Derin deniz yataklarının İOM olması neticesinde gelir kaybı yaşamayacaklarına inanan üçüncü dünya ülkeleri İOM'un en büyük destekçisi olmuştur (Başlar, 1998: 119). Ancak daha önce de bahsedildiği gibi ulusal egemenlik sınırları dahilinde kabul edilen bitki genetik kaynaklarının ve insan genomunun İOM olma noktasında gelişmekte olan ülkelerin oldukça fazla muhalefeti de söz konusu olmuştur. Milli yetki sınırları ötesinde bulunan derin deniz yataklarının *res nullius* alanlar olarak kabul edilmesi, beraberinde bu alanların muktedir aktörler tarafından sömürülmesi olasılığı (Guntrip, 2003: 389) ve bu durumun az gelişmiş ve gelişmekte olan devletler için daha fazla gelir adaletsizliği yaratacağı endişesiyle bu alanların İOM kapsamına alınması önem arz etmektedir.

Egemenlik kavramının İOM ilkesinden ayrı düşünülmemeyeceği bu eleştirilerle ortaya çıkmaktadır. Egemenlik kavramının ulus devletlere sağlamış olduğu birtakım hak ve yetkiler çerçevesinde bazı alanların İOM sayılmaması hususundaki görüşlerin yanında, ulusal egemenliğin ötesindeki alanlar için ise egemen eşitlik gibi nosyonlar tartışılmaktadır. İOM ilkesi de tıpkı egemenlik kavramı gibi antropojeniktir ve sosyal bir inşa ürünüdür. Antropojenik bir kavram olan modern egemenlik anlayışı insanlığa atıfta bulunur ve ayrıca insanlar fiziksel sınırlar içerisinde yaşarken, kendi normlarına ve uygulamalarına karar vermekten de kendileri sorumludurlar (Wendt ve Duvall, 2008: 608). Egemenlik kurumunun çevresel iş birliği gibi önemli faaliyetleri engellediği ya da küresel çevre politikalarının etkisini azalttığı yönünde düşünsel yönelimler bulunurken; aynı zamanda çevresel iş birliği

alışmalarının egemenlik kavramını dönüştürmeye başladığı ve uluslararası çevresel tepkilerin siyasi bir kurum olarak egemenlik kavramını etkilediği de dile getirilmektedir (Litfin, 1997: 167-168). Bu minvalde İOM felsefesinin egemenlik kurumu üzerindeki dönüştürücü etkisi önem arz etmektedir. Egemenlik tahsisinin uzay, derin denizler ve Antarktika gibi ortak alanlarda yasaklanması, İOM ilkesinin en temel kuralıdır ve beraberinde getirdiği ilkeler de egemenlik tahsisi yasağı ve egemen eşitlik prensipleri ile doğru orantılıdır. Devlet mülkiyetinin ötesindeki ortak alanlarda devlet egemenliğinin sınırlandırılması, daha önce bahsedildiği gibi Wendt'in uluslararası devlet kavramını akıllara getirmekte; ortak müşterekler etrafında ulusötesi faaliyetlerde bulunan uluslararası devletlerin oluşumu egemenliğin özü değil biçimi korunarak şekillenmektedir. Zira İOM ilkesinin kabul edilmesi yine egemenliklerini biçim olarak koruyan ulus devletler tarafından sağlanmakta; ancak kabul edilmesinden sonraki aşamada ortak müşterekler üzerindeki egemenlik dışılık ilkesiyle ulus devletler egemenliklerinin özünü kaybetmektedirler.

İOM ilkesini ihtiva eden ya da felsefesini taşıyan metinlerde görülmektedir ki; bu kavramın en önemli bileşenlerinden biri de barışıl amaç ile ortak alanın kullanımıdır. Barışıl amaçlarla kullanım ibaresinin uluslararası hukuk metinlerinde yer almasındaki en önemli sebep, Soğuk Savaş sürecinde ulus devletlerin okyanus tabanına silah yerleştirerek üçüncü taraflar üzerinde oluşturabilecekleri zarara dair oluşan korkudur (Başlar, 1998: 105). Hukuki metinlerde barışıl amaçla kullanımın bütün detaylarının yer almadığı, zaman içerisinde artan yorumlarla önemli hususlarının oluştuğu görülmektedir. BMDHS'nin 141. maddesi Alan'ın tüm ülkeler tarafından sadece barışıl amaçlarla kullanılabileceğini kabul etmekte; 1972 tarihinde imzalanan Nükleer Silahlar ve Diğer Kitle İmha Silahlarının Deniz Yataklarında ve Okyanus Altında ve Alt Topraklarında Yerleştirilmesinin Yasaklanmasına İlişkin Antlaşma (kısaca Yerleştirme Antlaşması) ile barışıl amaçların ilkeleri belirlenmektedir. Bu antlaşmanın 1. maddesi, derin deniz yataklarında nükleer ve kitle imha silahların yerleştirilmesini ve test edilmesini yasaklarken, aynı zamanda bu minvalde tesislerin de kurulmasını yasaklamaktadır. Ancak barışıl amaç ibaresinin sadece nükleer ve kitle imha silahları ile kısıtlanamayacağı düşüncesi zaman içerisinde gelişmeye başlamıştır.

Antarktika Antlaşması gereğince Kıtanın sadece barışıl amaçlarla kullanılabileceği ve askeri amaçlı her türlü mücadelenin dışında tutulacağı kabul edilmiş, Kıta üzerinde askeri üslerin kurulması, askeri tatbikatların yapılması ve her türlü silahın denenmesi yasaklanmıştır (1959 tarihli Antarktika Antlaşması, madde 1). Askeri personelin sadece bilimsel amaçlarla Kıtada bulunabileceğini ngren Antlaşma ile ortaya konulan bilimsel amaçlı iş birliği faaliyetleri de barışıl amaçlar arasında kabul edilebilmektedir. Uzay konusundaki metinlerde

de yer alan barışçıl amaç ibaresi, insanlığın ortak mirası olarak kabul edilen tüm alanların ortak özelliğidir. Ancak teknolojinin gelişimi ile birlikte sadece nükleer silah ve kitle imha silahlarının bu ilkeyi ortadan kaldırmadığı da görülmüştür. İleriki bölümlerde detaylıca açıklanacak olan iletişim amaçlı kullanılan yapay uyduların askeri istihbarat amacıyla da kullanılması, çift kullanım (*dual-use*) teknolojilerinin tartışılmasının önünü açmıştır. İnsanlığın ortak yararı için barışçıl amaçlarla uzayda kullanılan bu teknolojilerin, aynı zamanda teröre hizmet etmesi riski sorun yaratmıştır.

Barışçıl amaçlarla kullanılacak ortak alandan sağlanan faydanın/çıkarın da eşit paylaşım prensibi ile dağıtımı İOM'un temel bileşenlerindendir. BMDHS'nin 140. maddesi uyarınca Alan'dan elde edilecek mali ve diğer ekonomik faydalar, ayırım gözetmeksizin uygun bir mekanizma yoluyla adil bir şekilde paylaştırılacaktır. Sözleşme'nin 160. maddesi bu adil paylaşımın nasıl oluşturulacağını düzenlemekte ve özellikle bu madde içerisinde gelişmekte olan ve dezavantajlı ülkeler lehine düzenleme yapılması gerekliliğinden bahsetmektedir. New York Antlaşması Ek 7. Kısım içerisinde ise Alan'da gerçekleştirilen faaliyetler nedeniyle zarara uğrayan gelişmekte olan ya da kara ile çevrili dezavantajlı ülkeler lehine, böyle bir olay geliştikçe maddi yardımda bulunulacağı taahhüt edilmektedir. Çıkarın paylaşımı bileşeni Alan'dan elde edilecek maddi gelirin paylaşımı durumunu hatırlattığı gibi, Antarktika'da olduğu şekliyle çevrenin korunmasından elde edilen faydanın ya da oradan sağlanan bilimsel bilginin paylaşımını da akıllara getirebilmektedir (Kiss, 1985: 437). Bedjaoui'ye (1979: 231) göre teknoloji, insan ruhunun, cesaretinin ve fetihlerinin, bilimin ve insan bilgisinin yüzyıllar boyunca ve devlet sınırlarının ötesinde ilerlemesinin ifadesi olarak kuşaklar boyu aktarılan insanlığın ortak mirasıdır ve endüstrileşmiş ülkeler gelişmekte olan ülkelerin paylaşım yönündeki beklentilerini karşılamak zorundadır. Bütün bunlardan hareketle, devletler arasında var olan eşitsizliklerin göz önünde bulundurularak çıkarın eşit paylaşımı hususunda “giderimci eşitlik (*compensatory equality*)” ve “paylaşımçı adalet (*distributive justice*)” kavramları karşımıza çıkmaktadır (Kıvılcım, 2010: 64).

İnsanlığın ortak mirası olarak kabul edilen alanlarda bulunan doğal kaynakların çıkarımı ve paylaşımı noktasında eşit durumda olmayan devletlere kaynakların çıkarımı ve paylaşımı hakkı verilmeden önce eşitsizliğin ortadan kaldırılmasını ifade eden giderimci eşitlik ve paylaşımcı adalet ilkeleri, hakça paylaşımı amaçlamaktadırlar (Altınok, 2019: 51-52). Dolayısıyla ancak taraflar arası gerçek eşitlik söz konusuysa, gerçek eşitlikçi ve dayanışmacı bir davranıştan söz edilebilmektedir (Kıvılcım, 2010: 44). BMDHS'nin 152. maddesi ile karayla çevrili dezavantajlı ülkeler de dahil olmak üzere gelişmekte olan ülkelere, derin deniz yataklarından eşit şekilde faydalanmaları için kalkınma desteği verilmesi

kararlaştırılmıştır. 150. maddesi ile şirket’e ve gelişmekte olan ũlkelere teknoloji transferinin sağlanması karara bağlanarak da giderimci eşitlik adına adım atılmıştır. Zaman ve mekân mefhumunu ortadan kaldırarak tũm halklar ve nesiller arasında dayanışma ve iş birliği olmasını hedefleyen İOM uyarınca; ortak miras olarak kabul edilen alanlar ũzelinde gelişmekte olan ũlkelere teknoloji ve bilimsel bilgi transferi sağlanarak, gelişmiş ũlkelerin o alanlarda tekel oluşturmasının da ũnũne geçilmesi hedeflenmiştir (Kıvılcım, 2010: 48). Teknolojik bakımdan ũstũn ũlkeler tarafından tekel oluşturulmasının ũnũne geçilerek, İOM ilkesinin işlerliğinin sağlanması hedeflense de 1994 New York Antlaşması ile Otorite’nin daha fazla yetkilendirilmesi ve bu yetkinin de gelişmiş ũlkeler lehine olmasıyla birlikte İOM ilkesinin geğerliliği sorgulanmıştır.

Ortak alanlardan sağlanan faydanın paylaşımının eşitlik içerisinde olması yũnũnde İOM metinlerinde ortaya konan ilkenin yanında ortak alanların şimdiki ve gelecek nesiller adına korunması amacıyla ortak sorumluluğun da paydaşlar arasında eşit olarak paylaşılması gerekmektedir. Bu sebeple ũzellikle İOM ilkesinin hukuk metinlerinde “ortak sorumluluk” ibaresiyle birlikte yer alması ve bu sorumluluğun detaylarının bağlayıcı metinlerle desteklenmesi gerekmektedir (Başlar, 1998: 100). Ortak miras olarak kabul edilen alanlar için faydanın paylaşımı ile sorumlulukların paylaşımı ayrı dũřũnũlmemelidir. Sorumluluk ya da yũkũn paylaşımı dũřũncesi genellikle insanlığın ortak kaygısı yaklaşımı ile birlikte anılmakta; adil ve hakkaniyete uygun bir yũk paylaşımı ifade edilmektedir (Oral, 2021: 37). Paylaştırmacı adalet ve giderimci eşitlik anlayışlarının içerisinde de yer alan hakkaniyetle davranma, ortak sorumluluklar sũz konusu olduğunda da tartışılmaya başlanmıştır. Tıpkı iklim değişikliğine daha fazla etki eden gelişmiş ũlkelerin daha fazla sorumluluk alması gerektiği anlayışı gibi, ortak miras alanlarının korunması sorumluluğunun da zararın kaynağına gũre hakkaniyete uygun olarak paylaştırılması yũnũnde ũneriler ortaya çıkmıştır. Hakkaniyet ilkesi insanlığın ortak mirası ilkesi kapsamında hem kuşak içi hem de kuşaklararası hakkaniyet fikrini ortaya koymaktadır ve yaşayan tũm insanların kaynaklardan eşit şekilde yararlanması ile gelecek nesiller için bu kaynakların korunması ve sũrdũrũlebilir kullanımı anlamına gelmektedir (Kıvılcım, 2010: 85).

Roma Kulũbũ’nũn talebi ile MIT içerisinde hazırlanan 1972 tarihli *Limits to Growth* adlı raporla birlikte sınırlı doğal kaynaklar, ekolojik krizler, modern teknolojinin yaratacağı felaketler, dũnyada yer alan farklı kesimler arasındaki eşitsizlikler ve şimdiki ve gelecek nesiller arasında oluşacak adaletsizlikler uluslararası toplum nezdinde daha ũnemli hale gelmiştir. İnsanlığın ortak mirası ilkesinin en temel bileşenlerinden biri olarak kabul edilen şimdiki kuşağın gelecek kuşaklara karşı sorumluluğu, kuşaklararası dayanışma ve hakkaniyet

gibi kavramlar 1970'li yıllardan itibaren birtakım metinler içerisinde yer almıştır. BM Kurucu Antlaşması, 1972 tarihli Stockholm Bildirgesi gibi metinler kuşaklararası hakkaniyet kavramına atıfta bulunmaktadır (Kıvılcım, 2010: 52-53). Bunun yanı sıra 1992 tarihinde Rio'da kabul edilen Rio Çevre ve Kalkınma Deklarasyonu, İklim Değişikliği Sözleşmesi ve Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi gelecek kuşaklara karşı sorumluluk içeren maddeler bulunduran üç önemli metindir. UNESCO'nun (BM Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü / *UN Educational, Scientific and Cultural Organization*) 1997'de kabul ettiği Şimdiki Kuşakların Gelecek Kuşaklara Karşı Sorumluluğu Bildirgesi 8. madde gereğince mevcut nesiller, insanlığın ortak mirasını uluslararası hukuk metinlerinde belirtildiği şekliyle ve geri dönüşü olmayan bir taviz vermeyi gerektirmemesi şartıyla kullanabilmektedirler. İnsanlığın ortak mirası olarak kabul edilen alanların şimdiki ve gelecek nesiller adına korunması gittikçe teamül hukuku haline gelmekte ve uygulanmaktadır. Şimdiki nesiller içerisinde yani kuşak-içinde de adaletin sağlanması, ortak miras olarak kabul edilen alanlardan tüm insanlığın faydalanması bakımından önem arz etmektedir. Kuşak-içi adalet ise; sosyal adalet (bir ülke içerisindeki zengin ve fakir insanlar arasında), uluslararası adalet (farklı ülkeler arasında), cinsiyetler arasında adalet ve kuşak-içi adaletin diğer formları (eşler arası, aileler arası, sağlıklı ve hasta insanlar arası, vb.) olarak değerlendirilmektedir (Tremmel, 2006: 4). Bu tez içerisinde kuşak-içi adalet de uzayın küresel yönetiminde insanlığın ortak mirası kapsamında irdelenecektir.

İnsanlığın ortak mirası prensibi ile ilgili ortaya konan tüm bileşenlere bakıldığında ortak miras kabul edilen alan üzerinde egemenlik tahsisinin reddi neticesinde ulus devletlerin egemen eşitliği, sadece barışçıl amaçlarla alanın kullanımı, faydanın ve sorumluluğun hakkaniyete uygun paylaşımı, uluslararası dayanışma, iş birliği ve kuşaklararası ve kuşak-içi adalet anlayışları ortaya çıkmakta ve bu durum da o alanın yönetişimini zorunlu kılmaktadır. İnsanlığın ortak yararının sağlanarak, buna uygun bir yönetimin oluşturulması insanlığın ortak mirası ilkesinin temel amacıdır (Kıvılcım, 2010: 59). İnsanlığın ortak mirası felsefesinin bir yansıması olarak görülebilecek insanlığın ortak sorunu, insanlığın ortak geleceği gibi konuları kapsayan ekolojik, ekonomik ve insani birtakım alanlarda ulus devletler mutlak egemenliklerinden feragat etmeden küresel yönetim altında bütüncül bir yaklaşım benimsemeye başlamaktadırlar. Özellikle bu ilkenin ilk kullanıldığı zamanlar devletlerin rasyonel çıkarları ile doğru orantılı olarak gelişim gösterse de son yıllarda devlet dışı aktörlerin de bu kavramın gelişiminde rolü artmaktadır. Ayrıca tüm insanlık yararına atılan adımlar, barışçıl uygulamalar, şimdiki ve gelecek nesillerin yararına dönük yaklaşımlar rasyonalist politikalarla açıklanamamaktadır. Realist politikanın alt çalışma konuları olarak

gördüğü insan hakları, çevre, eşitlik gibi kavramlar insanlığın ortak mirası ilkesi çerçevesinde gittikçe önem kazanmış ve ontolojik meselenin özü haline gelmiş ve ulus devlet yanında artık araştırılması gereken yeni ontolojik meseleler ortaya çıkmıştır. Uluslararası toplumu bir araya getirip ortak kararlar almasını ve kolektif bir bilinç oluşturulmasını sağlayan bu değişim, İOM ilkesinin ileride fazlasıyla tartışılabilir bir alan olacağını göstermektedir. Mevcut uluslararası hukuk metinlerinde İOM rejiminin detaylandırılmamış olması, onun kurumsallaşması yolunda gelişiminin önünü açmış ve farklı ulusötesi gruplar İOM ilkesinin bileşenlerinin dünya siyasetinde yer alması için ön ayak olmuşlardır.

1.3.4. İnsanlığın Ortak Mirası Normatif Düzeninin Oluşumunda İnşacılık ve Epistemik Topluluklar

İnsanlığın ortak mirası ilkesinin tarihsel süreç içerisindeki gelişimine bakıldığında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kavrama getirmiş oldukları yorum farklılıkları karşımıza çıkmaktadır. Bu durum ulus devletlerin sahip oldukları farklı dünya görüşleri, ekonomik ve kültürel farklılıklar ve coğrafi koşullar nedeniyle yaşanabilmektedir. Ulus devletlerin farklı çıkarlarının sürtüşmesiyle oluşan bu görüş ayrılıkları sonucu, ilke üzerindeki yorumlar uzlaştırılamamış ve ilkeye hukuki bir netlik kazandırılmamıştır (Guntrip, 2003: 377). İnsanlığın ortak mirası ilkesi Kuzey-Güney ayrımının normatif değerler çerçevesinde uluslararası hukukta düzenlenmesini mümkün kılan bir gelişmedir; aksi takdirde yaşanacak eşitsizliklerle küresel bir insanî kriz yaşanabilecektir (Payoyo: 1997: 21). Küresel ortak alanlar ve ortak sorunlar üzerinde uluslararası hukukun İOM çerçevesinde gelişmesi, bir bütün olarak insanlığın sorunlarına çözüm bulunmasının yolunu açabilirken; aynı zamanda uluslararası kamu hukukunun gelişimini de hızlandıracaktır.

İOM ilkesinin uluslararası hukuk karşısında geçirmiş olduğu dönüşüm (BMDHS ve New York Antlaşması düşünüldüğünde), gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkelerin mücadelesini ortaya koymaktadır. İOM ilkesinin işletilmesi hususunda gelişmiş ülkeler “serbest piyasa” ekonomisi temelli bir yapının kurulması noktasında birleşirlerken, gelişmekte olan ülkeler “planlı ekonomi” düşüncesiyle hareket edilmesi gerektiğinden bahsetmektedirler (Kıvılcım, 2010: 127). Liberal ve demokratik değerleri koruyan Batı ülkelerinin insanlığın ortak mirası ilkesini daha kolay kabul ederek, uygulamaya geçirmesi beklenirken; çok uluslu şirketler, özel iştirakler ve Batı politikalarını devamlı etkisi altına alan aktörler nedeniyle gelişmekte olan ülkelerin İOM ilkesinin felsefesini daha fazla özümsemişliğine dair bir kanaat bulunmaktadır (Başlar, 1998: 340). Gelişmiş devletlerin bireyciliğe ve bireysel mülkiyet sahipliğine yönelik güçlü kültürel eğilimleri onların ortak mülkiyet kavramını kabul

etmelerini zorlaştırırken; geleneksel olarak bu kavrama aşına olan gelişmekte olan devletler bu anlayışı daha kolay benimseyebilirler (Egede, 2011: 62). Bu durum İnşacılığın öne sürdüğü gibi kültürün uluslararası hukuk üzerindeki etkisini ve gelişimini ortaya koymaktadır. Farklı kültürlerin etkileşimler yoluyla öznelerarası ortak bilgi paylaşımında bulunmaları, normlar, kurallar, kurumlar, gelenekler, ideolojiler ve yasalar gibi kültürel formların oluşumunu sağlayabilecek ve uluslararası İOM rejiminin de kurulmasının önünü açabilecektir.

Kolektif çıkarlar için karar alacak merkezi bir yasa yapıcı otorite bulunmadığından ortak anlayışlar ve fikirler, devletlerarası etkileşimler ve müzakereler sonucunda oluşmakta; uluslararası arenada yer alan bireyler, sivil toplum kuruluşları, ticari kuruluşlar veya uluslararası kuruluşlar gibi aktörler de bu sürece dahil olmaktadır (Brunnée, 2008: 551). Daha önce de bahsedildiği gibi, kolektif eylem aktörlerin yalnızca kendi çıkarlarını gerçekleştirdiği iş birliği hareketi olarak değil, kendi benlik tanımlarını yarattığı süreç olarak ifade edilmekte; tek merkezli olmayan ulusötesi siyasi otorite yapıları da uluslararası devletlerin oluşumunu sağlamaktadır. Devletlerin uluslararasılaşmasını sağlayan ortak müştereklerin yönetişimi meselesi ile ulusötesicilik faaliyetleri hız kazanmakta; Wendt'in ifade ettiğı anarşı geçişlerini akıllara getirmektedir. Kant tipi anarşide, anlaşmazlıkların savaş tehdidi olmadan çözülmesi ve herhangi birinin güvenliğinin tehlikede olması durumunda takım olarak mücadele edilerek bir güvenlik ağı oluşturulması akıllara gelmekte ve İOM ilkesinin gelişiminin bu tip bir anarşıye geçişi hızlandırabileceğı düşünülmektedir. Çevrenin korunması gibi insanlığın ortak kaygısını ihtiva eden meselelerde aktörler bir güvenlik ağı oluşturarak sorunlara çözüm bulmaya çalışabilmektedir.

Ortak miras olarak kabul edilen alanların hukuki rejiminin oluşmaması neticesinde ulusötesi ağlar bu alanların küresel yönetişimi üzerine birtakım toplantılar, konferanslar düzenlemekte ve elde ettikleri bilimsel bilgiyi bu alanlar üzerinde normatif bir düzen oluşturabilmek için paylaşmaktadır. Tıpkı derin deniz yataklarının küresel yönetişiminde olduğu gibi küresel iklim değışikliği ve uluslararası çevre sorunları da küresel yönetişim mekanizmasının uygulanmasına ihtiyaç duyulan alanlardır ve özellikle çevre sorunları konusunda epistemik toplulukların ön plana çıktığı görölmektedir (Antoniades, 2007: 25). Küresel çevre sorunlarının çözümü konusunda ortaya bilimsel veriler koyan bilimsel topluluklar siyasaı etkileyerek baskı oluşturabilmekte ve ekolojik epistemik toplulukların oluşumunu sağlamaktadır. Yerindelik/uygunluk mantığı ile hareket eden bu toplulukların ortaya koydukları bilimsel veriler karşısında, aktörlerin meşruiyet anlayışıyla bu kararlara uydukları görölmektedir.

İOM ilkesinin uluslararası hukuk içerisinde kullanılmasıyla birlikte bir uluslararası toplumun oluştuğuna/geliştiğine dair inanç artmaktadır ve kavramın farklı alanlarda kullanımı ile birlikte gelişimi sağlanmaktadır (Kıvılcım, 2010: 28). NİEO, insanlığın ortak mirası, sürdürülebilir kalkınma gibi kavramlar, insanlığın kolektif düşüncesini tetiklemekte ve böylelikle norm oluşturma çalışmalarına da katkı sağlanmaktadır (Kıvılcım, 2010: 127). Derin deniz yatakları, uzay ve Antarktika gibi coğrafi alanların yanında insan genomu, bitki genetik kaynakları ve kültürel miras kavramlarının yönetişimi noktasında insanlığın ortak mirası felsefesinin bileşenlerinden yararlanılması, İOM prensibinin norm oluşturma sürecinden geçtiğini ortaya koymaktadır. Kavramın netlik kazanamayışı onun gereksizliği ve yanlışlığı değil; İnşacı bir perspektifle uluslararası hukuk kuralının oluşum aşamalarının izlendiğini ortaya çıkarmakta ve elde edilen veriler, bu ilkenin hukuki netlik kazanmasında öznelarası “ortak sorumluluk” anlayışının önemini ortaya koymaktadır. Daha önceden de ifade edildiği gibi Onuf, uluslararası rejimlerin ilkeler, kurallar, normlar ve prosedürlerden oluştuğunu belirtmiş ve hepsinin aynı sonucun birer parçası olduğunu belirtmiştir. İOM ilkesinin farklı uluslararası hukuk kaynaklarında farklı bileşenlerinin yer alması, onun bir rejim olarak ele alınmamasını gerektirmemekte, onun sosyal bir inşa sürecinde olduğunu akıllara getirmektedir.

Çevresel krizlerde ön planda olan ortak sorumluluk anlayışı, insanlığın ortak mirası olarak kabul edilen derin deniz yatakları ve okyanuslar için hukuki bir netliğe ulaşmamıştır. 1982 tarihli BMDHS ve ardından 1994 yılında kabul edilen New York Antlaşması ile derin deniz yataklarında bulunan doğal kaynakların çıkarımı ve paylaşılması adına birtakım düzenlemeler ortaya konmuştur. Ancak İOM ilkesinin temel prensiplerinden olan barışçıl kullanım ve kuşaklararası adalet anlayışı ile ilgili yeterli bir içeriğe ve düzenlemeye sahip olmayan derin deniz rejimi hakkında birtakım ulusötesi kuruluşlar çalışmalar yapmaktadır. Uluslararası Doğayı Koruma Birliği (*International Union for Conservation of Nature / IUCN*), hem devletlerden hem de sivil toplum kuruluşlarından bir araya gelen, bünyesinde bulunan 1400’den fazla üye kuruluşun kaynaklarından ve erişimlerinden faydalanan ve 18.000’den fazla uzmanın bilgi birikimine de çalışmalarında yer veren, Dünya’nın korunması adına küresel bir otorite konumundadır (IUCN, About, tarihsiz). Ele aldıkları konular arasında biyoçeşitlilik, toplumsal cinsiyet, deniz ekosistemi, kutuplar, dünya mirasları, yönetim ve haklar gibi çok çeşitli başlıklar yer almaktadır ve özellikle Dünya’nın %45’ini kaplayan okyanusların korunması adına çeşitli faaliyetler yürütmektedir (IUCN, International Ocean Governance, tarihsiz). Milli yetki sınırlarının ötesinde kalan, dünyanın oksijen üretiminde önemli bir role sahip olan okyanusların ve okyanuslarda bulunan canlı türlerinin korunması

hususunda az sayıda yasal düzenleme bulunmaktadır ve bu durum da bu kuruluşun Dünya Doğayı Koruma Vakfı (*World Wide Fund for Nature / WWF*) gibi sivil toplum kuruluşları ile bir araya gelerek ulus devletlerin politikalarını etkilemesini sağlamıştır (Guntrip, 2003: 378). Bir epistemik topluluk olarak nitelendirilebilecek IUCN aracılığıyla İOM olarak kabul edilen derin deniz yataklarının korunması adına uluslararası düzene etki edecek mevzuatlar artmaktadır ve böylelikle İOM ilkesinin kurumsallaşması yönünde de adımlar atılmaktadır.

Küresel müştereklerin yönetişimi konusunda epistemik katkılar BM bünyesinde oluşturulan bir görev ekibi ile sağlanmaya çalışılmıştır. Bu görev ekibi “2015 Sonrası Kalkınma için Küresel Ortaklıkta Küresel Müştereklerin Yönetişimi ve Küresel Yönetişim” adlı bir rapor sunmuş ve bu rapor, BM Ekonomik ve Sosyal İşler Departmanı ve BM Kalkınma Programı liderliğinde altmıştan fazla BM kuruluşu ve uluslararası kuruluşlardan kıdemli uzmanların bir araya gelmesi ile hazırlanmıştır (UN System Task Team on the Post-2015 UN Development Agenda, 2013). Rapor içerisinde küresel ortaklık nezdinde gerçekleşecek bir küresel yönetim ile daha iyi ulusal ve bölgesel yönetişime, insan haklarının gerçekleştirilmesine ve sürdürülebilir kalkınmaya dönüşmesi gereken daha etkili, tutarlı, temsili ve hesap verebilir bir rejimin teşvik edebileceğine olan vurgu dile getirilmektedir (UN System Task Team on the Post-2015 UN Development Agenda, 2013: 3). Uluslararası hukuk, açık denizler, atmosfer, Antarktika ve dış uzay olmak üzere dört küresel müşterek tanımlamakta ve bunları insanlığın ortak mirası olarak kabul etmekteyken; bazı bilim insanları, biyolojik çeşitlilik ve tropik yağmur ormanlarının yanında, bilim, eğitim, bilgi ve barış konularının da küresel müşterekler olarak nitelendirilmesi gerektiği konusunda hem fikirdirler (UN System Task Team on the Post-2015 UN Development Agenda, 2013: 5-6).

İOM olarak belirlenen alanların etkin kurumsallaşmasının sağlanması, onun en büyük güvencesi olacak ve kavramın içeriğinin de zaman içinde inşasını kolaylaştırabilecektir. İOM olarak belirlenen alanların belli bir uluslararası organ tarafından tamamen yönetişimi söz konusu olmadığından, bu alanların yönetiminin ulus devletlere bırakılması birtakım sorunları da beraberinde getirecektir. Ulus devletlerin İOM olarak belirlenen alanların idaresini alması, beraberinde kuşaklararası adalet fikrinin yok olması anlamına gelebilecektir (Kıvılcım, 2010: 68). Ortak alanın eşitlik ve adalet temelinde yönetişimi ve kullanımı noktasında birbirlerine güvenmeyen ulus devletler, herhangi bir rejimin yokluğu halinde bölgenin sömürülmesini hızlandırabileceklerdir. İnsanlığın ortak mirası ilkesinin uygulanmasında yaşanan güven problemlerinin, bağımsız hükümetlerarası Ortak Miras Otoritesi’nin kurulmasıyla giderilebileceğine yönelik tavsiyeler dile getirilmiştir (Başlar, 1998: 69). İOM ilkesinin işlerliği açısından bir otoritenin, komitenin izleme ve takip yapması, ilkenin ihlali halinde

yükümlülüklerini yerine getirmeyen ülkelere yönelik müeyyide uygulamak yerine tavsiye niteliğinde kararların alınması neticesinde ilkenin kurumsallaşmasının zaman içerisinde mümkün olmasından bahsedilmektedir (Kıvılcım, 2010: 159). Esnek hukuk enstrümanlarının çoğalması ile öznelerarası paylaşılan bilgi, ilkenin içeriğinin sağlamlaşmasını ve bir rejim inşasını mümkün kılabilecektir.

Tek bir küresel rejimin yaratılmayarak ulus devletlerin ulusal düzenlemelerine izin verilmesiyle birlikte gelecek nesiller adına İOM olarak kabul edilen alanın korunması söz konusu olmayacaktır. Özellikle adalet ve eşitlik kavramlarına sıklıkla atıfta bulunan Küresel Yönetişim Komisyonu’nun *Küresel Muhitimiz* raporunda (Our Global Neighborhood, 1995: 30) ifade ettiği gibi; her yerde eşitlik ve adalet taahhüdünün sağlanması, küresel refah ve istikrarı iyileştirerek, daha insancıl bir dünya düzeninin kurulmasının yegâne koşuludur ve kuşaklararası eşitlik ilkesi de sürdürülebilir kalkınma stratejisinin temelini oluşturmaktadır. İOM ilkesinin en temel prensipleri olarak kabul edilen; ortak alanların tahrip edilmeden barışçıl kullanımının sağlanması ve özünde güven barındıran iyi bir yönetim mekanizmasının kurulması (Kiss, 1985: 433); “sürdürülebilir kalkınma” anlayışını akıllara getirmektedir ve barışçıl amaçlarla kullanım ibaresi de sürdürülebilir yönetim ve çevresel koruma kavramlarıyla birlikte ele alınmalıdır (Başlar, 1998: 106). Sürdürülebilir kalkınma hedeflerinde görülmektedir ki; insanlığın ortak mirası felsefesi ile birtakım benzerlikleri söz konusudur.

Alexander Wendt’in ortaya koyduğu Sosyal İnşacılık teorisinde de merkezde yer alan ulus devletler uluslararası hukukun yapıcıları ve uygulayıcılarıdır; gezegensel refahın sağlanması hususunda insanlığın ortak çıkarını yansıtan normlar ve rejimler kurmak da yine ulus devletlerin görevi olarak kabul edilmektedir (Brunnée, 2008: 551). Küreselleşme sürecinin etkilerinden biri olarak görülebilecek bölgesel veya küresel çapta kararların alınması durumuna katılan aktörlere bakıldığında, bu kararlardan etkilenebileceklerini düşünebilecek birey ve grupların konferanslara katılma, toplantılar düzenleme ve siyaseti etkileme çabaları görülmektedir (Hey, 2003: 3). Küresel sosyal ilişkiler zamanla küresel normatif modellere doğru evrilmektedir ve devletlerarası normatif modellerin (örneğin, Dünya Bankası gibi kalkınma bankaları tarafından kabul edilen iç kurallar ve düzenlemeler) aksine ortak çıkarların ön planda olduğu durumlarda ulusötesi faaliyet gösteren çeşitli aktörlerin katılımlarıyla “ortak çıkar normatif modeli” (örneğin, BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Taraflar Konferansı tarafından kabul edilen kararlar) oluşmaktadır (Hey, 2003: 7-11).

Küreselleşmenin etkisiyle dünya siyaseti dönüşmektedir ve bu dönüşümde ulusötesi etkiler göz ardı edilmemelidir. Küresel müşterekler üzerinde oluşturulmaya çalışılan insanlığın ortak mirası normatif düzeni, devletlerin uluslararasılaşması ve dolayısıyla egemenlik nosyonlarından vazgeçemedikleri esnek bir sistemle çözüme kavuşturulabilir. Uluslararası hukuk nezdinde İOM olarak kabul edilen ilk alan olan Ay ve onun doğal kaynakları da küresel yönetim tartışmalarının odağında yer almakta; dış uzayın ve gök cisimlerinin yönetimi meselesi uluslararası toplumu meşgul etmektedir. Bu minvalde çalışmanın ana konusu dış uzayın ve gök cisimlerinin İOM kapsamında küresel yönetimi ve epistemik toplulukların bu hususa olan katkısıdır. İkinci bölüm içerisinde İOM ilkesinin temel bileşenleri uzayın keşfi ve uzay faaliyetleri çerçevesinde analiz edilecek, İOM ilkesinin gereklilikleri tartışılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

UZAYIN KEŞFİNİN VE UZAY FAALİYETLERİNİN İNSANLIĞIN ORTAK MİRASI İLKESİ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

İnsanlık tarihi boyunca süregelen keşif ve merak duygusu zamanla okyanuslardan gökyüzüne doğru genişlemiş ve hava araçlarının gelişmesiyle birlikte gökyüzüne ulaşım da mümkün hale gelmiştir. Havacılıkla ilgili ilk çalışmalara XV. yüzyılda rastlansa da henüz I. Dünya Savaşı sırasında balon ve uçaklar askeri ve sivil amaçlı olarak toplumlar tarafından kullanılmaya başlanmıştır (Yalçın, 2016: 184). XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren de insanlık için daha önce keşfedilmemiş bir coğrafi alanı keşfetme duygusu ağır basmış ve dünyanın etrafını çevreleyen atmosferin ötesinde kalan alan olarak ifade edilen uzayın keşfi hız kazanmıştır.

1957 yılında SSCB'nin "Sputnik I" adlı yapay uyduyu¹⁴ yörüngeye başarılı bir şekilde fırlatmasıyla (UN Office for Outer Space Affairs, A History of Space, tarihsiz) başladığı kabul edilen "Uzay Çağı" ile birlikte dış uzay (*outer space*) Soğuk Savaş dönemi boyunca iki kutbun süper güçlerinin rekabet alanı haline gelmiştir. ABD ve SSCB arasında uzay faaliyetleri konusunda "ilk olma" ulusal gurur meselesi haline gelmiş (Christol, 1964: 527) ve artan uzay rekabetleri beraberinde birtakım endişeler getirmiştir. Yapay uyduların başarılı bir şekilde dünya yörüngesine fırlatılmasıyla birlikte askeri güvenlik kaygıları da artmış; Alman bilim insanı Wernher von Braun ve ekibinin (II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'ye

¹⁴ Uyduların çalışma sistemlerinin daha iyi anlaşılması için yörüngelerin açıklanması gerekmektedir. Uyduların gezegen etrafında dönerken izledikleri yola yörünge denmektedir. Fizik yasalarına göre uydu dünyadan uzaklaştıkça daha yavaş hareket etmektedir. Dünyaya yakın olan uyduların yerçekimi kuvvetinden ve atmosfer etkilerinden dolayı ömürleri kısa olmaktadır. Ancak bu uydular, Güneşten gelen radyasyon etkilerinden de atmosfer nedeniyle kısmen koruma altında kalmaktadırlar.

Uyduların görevleri bakımından yerleştikleri yörüngeler de farklılık göstermektedir. Alçak Dünya Yörüngesi (*Low Earth Orbit / LEO*) uyduları, yeryüzünden 200-3000 km yükseklikte konumlanmakta ve kapsama alanları dardır. Uyduların büyük bir kısmı Dünya'ya yakın yüksekliklerde yaklaşık 400-1200 km arasında bulunmaktadır. LEO uyduları, yüksek çözünürlükle gözlem yapma, taşıtları, insanları görebilme amacı taşıyan uydulardır.

Orta Dünya Yörüngesi (*Medium Earth Orbit / MEO*) uyduları, 5000-13000 km yükseklikte bulunmaktadır ve bu noktada genellikle konumlandırma sistemleri için kullanılan uydular yer almaktadır. Uydu yoğunluğunun en seyrek olduğu bölümdür. GPS, Glonass, Galileo gibi konumlandırma uyduları bulunmaktadır.

Yerdurağan (yer eş zamanlı) Dünya Yörüngesi (*Geostationary or Geosynchronous Earth Orbit / geo*) uyduları, yeryüzünden yaklaşık 36000 km yükseklikte bulunan uydulardır ve dönme aralıkları Dünyanın dönüş hızı ile paralel olduğundan, yeryüzündeki bir gözlemci için durağan görünmektedir. Bu nedenle iletişim amaçlı kullanılan uydular için oldukça verimli bir yörüngedir. Çünkü uyduyu izlemek için hareket eden antene ihtiyaç duyulmaz ve yayın sorunu yaşanmaz. İletişim amaçlı uyduların hemen hepsi Jeosenkron Ekvatorial Yörünge (*Geosynchronous Equatorial Orbit*) üzerinde bulunmaktadır. GEO uydular çıktıkları yörüngede sabit kalıp parçalanmazlar ve uzun süre orada kalmaktadırlar. Bu nedenle yörüngeye uydu fırlatmak için Uluslararası Telekomünikasyon Birliği'ne (*International Telecommunication Union / ITU*) haber verilip o yörünge için izin alınması gerekmektedir. ITU tarafından verilen yer tahsisi ile uydu fırlatılmaktadır. Daha fazla bilgi için bkz. Maral vd., 2020: 11-16, İnce, 2020: 169-174.

sığınmışlardır) geliştirdikleri V-2 Balistik füzelerinin ABD kontrolünde insan taşıma amaçlı ve silah olarak kullanılması girişimi (Mayer, 2011: 22) ile ulusal güvenlik kaygıları had safhaya ulaşmıştır.

Uzayın keşfinin ve uzay faaliyetlerinin bilinmezliği neticesinde ülkeler birbirlerini sınırlandırma yolları aramışlar ve 1958 yılında BMGK'da alınan 1348 sayılı kararla uzayın sadece barışçıl amaçlarla kullanımını onaylamışlardır (1348 sayılı BMGK kararı, 1958). Bu karar uluslararası uzay hukukunun gelişiminin önemli bir adımı olmuş ve ardından BM Dış Uzayın Barışçıl Amaçlarla Kullanımı Komitesi'nin (*UN Committee on the Peaceful Uses of Outer Space / UNCOPUOS*) kurulması ile uzay hukuku metinlerinin sayısı artmıştır. Soğuk Savaş ruhu içerisinde oluşturulan bu metinler günümüzde uzayın keşfi ve uzay faaliyetlerini düzenleme konusunda yetersiz kalmaktadır. 1980'li yıllardan itibaren uzay hukukunun gelişiminin durmasıyla birlikte (son uluslararası uzay hukuku metni 1979 tarihli Ay Antlaşması'dır), esnek hukuk enstrümanları ön plana çıkmış ve küresel bir uzay rejimi oluşturulamamıştır.

Soğuk Savaş dönemi boyunca iki süper gücün hakimiyet alanı olarak kabul edilen uzay, 1980'li yıllardan itibaren gelişen teknoloji sayesinde pek çok ulus devletin ve devlet dışı aktörün faaliyet gösterdiği bir alana dönüşmüştür. Uzayın keşfi ve uzay faaliyetlerinde görülen bu çok aktörlü yapıya paralel olarak oldukça farklı sektörlerin uzayla ilgilenmesi hız kazanmıştır. “Yeni Uzay Çağı” (*New Space Age*) olarak bilinen bu dönemde uzayın ticarileşmesinin getirdiği bir sonuç olarak yeni uzay şirketleri çoğalmış ve bu ticarileşme ile birlikte uzay güvenliği, uzay ekonomisi meseleleri de ön plana çıkmaya başlamıştır. Günümüzde uzayın keşfinden ve uzay faaliyetlerinden oluşabilecek birtakım sonuçlar, teknolojinin gelişmesiyle birlikte gün yüzüne çıkmakta ve akabinde yaşanan gelişmeleri değerlendirip, politika üreticilerini yönlendirebilecek kurumların yapısı tartışılmaktadır. Küresel uzayın yönetişimi tartışmalarının ele alındığı bu bölüm içerisinde öncelikle dış uzayın tanımı ve sınırları konusuna değinilecek; ardından insanlığın uzayı keşif süreci ve uzay faaliyetleri hakkında bilgiler aktarılacaktır. Bütün bu bilgilerden hareketle önceki bölümde ele alınan insanlığın ortak mirası ilkesinin temel bileşenleri, uzayın küresel yönetişimi noktasında irdelenmeye çalışılacaktır. İOM'un temel bileşenleri olarak kabul edilen; i) hukukun üstünlüğü, egemenlik dışılık ve eşitlik, ii) barışçıl kullanım, iii) ortak çıkar, faydanın paylaşımı ve ortak kaynak yönetişimi, iv) uluslararası dayanışma ve iş birliği ve v) kuşak-içi ve kuşaklararası adalet unsurları, uzayın keşfi ve uzay faaliyetleri kapsamında değerlendirilecek ve uzayın küresel yönetişiminde İOM ilkesinin gerekliliği tartışılacaktır.

Uzay Çağı'nın başlangıcından bu yana yürütülen faaliyetlerin esas alınması ise çalışmanın çerçevesinin belirlenmesi açısından elzem görülmektedir.

2.1. “Uzay” Kavramının Açıklanışı ve Uzayın Sınırları

Uzay ile ilgili hukuki, politik, askeri ve ekonomik çalışmalar yapılmadan önce uzayın ne olduğu, sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiği, nasıl özelliklere sahip olduğu gibi meselelerin çözülmesi gerekmektedir. Yakın geçmişe kadar gökyüzü yalnızca uçan canlı varlıklar tarafından kullanılmış, insanlığın uçabilme hayali yalnızca XX. yüzyılın başlarında uçakların gökyüzünün sivil ve askeri amaçlı kullanımı ile mümkün hale gelmiştir (Caşın, 2013b: 1577). I. ve II. Dünya Savaşları sırasında ve sonrasında gökyüzünün askeri amaçlarla kullanımı güvenlik ihtiyaçlarını da beraberinde getirmiş ve hava sahasının sınırlandırılması çalışmaları pozitif hukuk içerisinde hız kazanmıştır.

Uzay boşluğunun sınırları tam olarak bilinmese de gözlemlenebilir evren, 2 trilyon galaksi içeren yaklaşık 93 milyar ışık yılı (ışığın bir yılda aldığı yol) genişliğinde bir balondur ve içinde bulunduğumuz Samanyolu Galaksisi 400 milyar kadar yıldız içermektedir (Scharmen, 2021: 6). Uzayın nerede başlayıp nerede son bulduğu ile ilgili merak edilen tüm politik, hukuki ve teknik detaylar, uzay ile ilgili bilimsel bilginin artmasıyla birlikte ortaya çıkmaktadır. Uzay Çağı'nın başlangıcı olarak kabul edilen Soğuk Savaş döneminde ABD ve SSCB rekabeti boyunca, ülkelerin hava sahasındaki ulusal egemenliklerinin sınırları tartışılmış ve bunun nihayetinde uzayın sınırları çizilmeye çalışılmıştır. Ulus devletlerin öncelik verdiği mesele hava sahasının nerede bitip uzayın nerede başladığı noktasında seyretmiştir.

Antik Roma'da “toprağın sahibi, onun altının da üstünün de sahibidir” anlamına gelen *cujus est solum eius est usque ad coelum et ad inferos* kuralı ile hava sahasındaki hakimiyeti toprak sahibine vermiş ve bu kural günümüz devletlerarası hukuk kurallarını da etkisi altına almıştır (Neger ve Walter, 2011: 239). 1944 tarihli Chicago Konvansiyonu gereğince, taraf devletlerin ülkeleri üzerindeki hava sahasında tam ve münhasır hakimiyeti söz konusudur (Madde 1). Bu madde ile devletlerin dış uzay sınırlarına kadar egemenliklerini genişletebilme durumları mümkün hale gelmektedir. Ancak hava sahasının (*air space*) ya da diğer adıyla iç uzayın (*inner space*) (Erdem, 2018: 434) nerede bitip dış uzayın (*outer space*) nerede başladığına dair bir sınırlama, uluslararası hava hukuku ve uluslararası uzay hukuku metinlerinde yer almamaktadır. Bu çalışma içerisinde de dış uzay olarak nitelendirilen bölge için sadece uzay ifadesi kullanılacak; dış uzayın altında kalan alan için ise hava sahası denilecektir.

Uluslararası uzay hukukunun temel metinleri olan 1967 tarihli Uzay Antlaşması ve diğer metinlerine göre dış uzayda hiçbir devletin egemenlik hakkı bulunmadığından, egemenliğin söz konusu olduğu hava sahasının sınırlandırılması elzem görülmektedir. BM bünyesinde XX. yüzyılın ortalarından itibaren bu konu tartışılmakta ve kesin bir ayrıma gidilememektedir. XX. yüzyılın başlarında hava araçları teknolojisinin gelişmesiyle birlikte ulus devletlerin egemenliklerinin hava sahasında nereye kadar gidebileceği sorunu üzerine oldukça farklı teoriler üretilmiştir. Bu teoriler ‘mekânsal yaklaşım’ ve ‘işlevselci yaklaşım’ olarak iki kategori içerisinde değerlendirilmektedir. Mekânsal yaklaşım fikrini savunanlar hava sahası ve uzay arasında fiziki kriterlere uygun bir sınır çizilmesi gerektiğini belirtirken; işlevselci tanımlamayı savunanlar, uzay teknolojisinin ilerleyeceği aşamanın gözlemlenmesi ile bir sınır çizilmesi gerekliliğini ortaya koymuşlardır (Erdem, 2014: 119). Bu kategorilerin yanında uzayın sınırlarının belirlenmesi konusunda mevcut düzenlemelerin yeterli olduğunu savunan yaklaşımlar da bulunmaktadır. Bu ekolün mensupları, hava sahası ve uzay arasında bir sınır çizilmesinin eksikliğinde herhangi bir uluslararası çatışma yaşanmadığını ve düzenleme yapmanın boş bir çaba olduğunu belirtmektedirler (Monahan, 2008: 6). Buna göre; bir sınırın çizilmesi durumu uzay teknolojilerinin daha ileri boyutta olduğu ve uluslararası toplumun hazır olduğu zaman söz konusu olmalıdır.

Mekânsal yaklaşımla birlikte ele alınan sınır iddiaları; atmosfer ve atmosferin katmanları, uçağın uçulabilir maksimum irtifaya ulaşması, uçakların aerodinamik özellikleri, yörüngedeki uydunun en alt sınırı, Dünya’nın yerçekimi, etkili kontrol ve uzayın bölgelere ayrılması gibi kriterler dikkate alınarak oluşturulmaya çalışılmıştır (Monahan, 2008: 4). Uzay Çağı’nın başlangıcından bu yana mekânsal yaklaşımla ortaya konan en önemli sınır iddiaları; aerodinamik kaldırma teorisi, atmosferin sonu teorisi, *usque ad infinitum* teorisi ve yörünge tabanı teorisi gibi yaklaşımlar olmuştur (Vosburgh, 1970: 134).

Hava sahası ve uzay arasında sınırlandırma çalışmalarında mekânsal yaklaşım olarak nitelendirilebilecek teorilerden biri olan ve adını Theodore von Karman’dan alan ‘Karman Hattı’ deniz seviyesinin 100 km (yaklaşık 62 mil) üzerindeki alanı ‘dış uzay’ olarak nitelendirmekte; Dünya atmosferi ve uzay arasında hayali bir çizgi oluşturmaktadır (Neger ve Walter, 2011: 240). “Aerodinamik Kaldırma Teorisi” olarak da bilinen ve 62 mil irtifanın üzerinde uçaklar için aerodinamik kaldırmanın mevcut olmadığını ortaya koyan bu teori, yaşanan teknolojik gelişmeyle birlikte geçersiz olmaya başlamıştır. Zamanla bazı uçaklar 100 km üzerine çıkabilmiş ve bu durum Karman Hattı’nın geçerliliğinin sorgulanmasına yol açmıştır (Reynolds ve Merges, 1997: 11).

Atmosferin sona erdiği noktayı sınır olarak kabul eden “Atmosferin Sonu Teorisi” de mekânsal yaklaşımla ele alınan uzay sınırlarından biridir (Erdem, 2014: 120). Atmosferin sahip olduğu farklı katmanlardan hangisinde hava sahasının sona erdiği noktasında yaşanan tartışmalardan dolayı da bu teorinin geçerliliği sorgulanmaktadır (Hogan, 1957: 368). Bir diğer mekânsal teori de “*Usque ad Infinitum*” olarak bilinen her ülkenin karasal sınırları üzerindeki atmosferinde, uzayın derinliklerine doğru sınır olmaksızın, tam ve münhasır yetkilerini kabul eden teoridir (Hogan, 1957: 367). Yörünge tabanı teorisi ise; uydunun yörüngesinin dünyaya en yakın olabileceği yüksekliğin, uzayın sınırı olması gerektiğini belirten teoridir; ancak yörünge tabanının yüksekliğinin ne olması gerektiği noktasında tartışmalar yaşanmıştır (Erdem, 2014: 122).

İşlevsel yaklaşımı savunanlar ise mekânsal sınırlamaların zorlama olduğunu ve sınırların uzay faaliyetleri neticesinde belirlenebileceğini ortaya koymaktadırlar (Monahan, 2008: 23). Bu yaklaşım uzay aracının altında bulunan ulus devletin güvenliği tehdit edilmediği sürece her türlü uzay faaliyetinin serbestliğini savunduğundan; uzay faaliyetleri konusunda gelişmiş ülkelerin lehine işlemiş ve kendi ulusal yasalarıyla uzay faaliyetlerini yönetmek isteyen ulus devletler işlevselci yaklaşımı savunmuşlardır (Monahan, 2008: 24). Oduntan’a göre (2012: 291); uzayın sınırlarının belirlenmesi hem ulus devletlerin hem de özel şirketlerin hak ve yükümlülükleri noktasında önem taşımaktadır ve mekânsal ya da işlevsel sınır belirleme faaliyetleri mutlaka Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (*International Civil Aviation Organization/ ICAO*) ile iş birliği içinde yürütülmelidir.

Uzayın sınırları konusunda kalıcı bir tanım yapacak ve bütün ulus devletlerin kabul etmesini sağlayacak bilimsel ve teknik evrensel bir anlaşma bulunmamaktadır (McDougal, 1963: 619). Sınırları tam olarak çizilemeyen gökyüzü üzerinde de egemenlik tartışmaları hız kazanmaktadır. Gelecekte oluşacak olan uzay rejimi bu egemenlik genişliğinin nasıl olacağını ortaya koyacaktır. Sert bir uluslararası kontrol sistemi getiren uzay rejimi, devletlerin ulusal egemenliklerinin dış uzaya kadar genişlemesi ile sonuçlanabileceken, *laissez-faire* anlayışı ile uzayda esnek bir rejim tesis edilirse ulusal egemenliklerin sınırları oldukça alçak bir seviyede kalacaktır (Reynolds ve Merges, 1997: 6). Uzayın sınırlarının çizimi için esas olan, toprak sahibi ulus devletin mülkiyet hakları ile gittikçe büyüyen uzay endüstrisinin talepleri arasında bir denge kurulmasıdır (Hogan, 1957: 363). Ulus devletlerin tam ve münhasır haklarının olduğu hava sahaları ile hiçbir hak iddia edemeyecekleri uzay arasında bir sınır belirlenmesi gerekliliği, egemenlik kurumunun da tartışması gereken bir mesele haline getirmektedir.

2.2. İnsanlığın Uzay Faaliyetleri ve Uzayın Keşfi

Antik dönemden itibaren uzaya ilişkin gözlemlere astronomi bilimi içinde sıklıkla rastlanmaktadır. Güneş'in ve Ay'ın konumları ile iktidarlarını güçlendiren yöneticilerin yanında aynı zamanda sahip oldukları astronomi bilgisi ile Columbus gibi denizciler keşifler sırasında önemli kazanımlar elde etmişlerdir (Soucek, 2011a: 9). Denizcilik seyrüseferinde enlemin bilinip boylamın bilinmemesi nedeniyle yön bulma ile ilgili yaşanan sorunlar, XVIII. yüzyılın başlarında John Harrison'ın astronomi bilgisi kullanarak "Boylam Yasası" oluşturmasıyla birlikte ortadan kalkmış ve denizcilik faaliyetleri daha güvenli hale gelerek, keşifler hız kazanmıştır (Royal Museums Greenwich). Uzayın bu şekilde kullanımı sayesinde coğrafi keşifler hızlanmış, Dünya'nın bilinmezlikleri yavaş yavaş ortadan kalkmıştır.

Gökyüzünü kullanarak takvim belirleme, keşif faaliyetlerinde bulunma çalışmalarının yanında uzay teknolojilerinden sayılan roket geliştirme fikri de barutun Çinliler tarafından keşfinden sonra XIII. yüzyıla kadar geri gitmektedir. 1232 yılında Çin kuvvetlerinin Moğollar'a karşı roket benzeri araçlar kullanmasının ardından XV. yüzyılda Çinli bir yetkili olan Wan-Hoo, roketleri kullanarak Ay'a uçmaya çalışmış, aynı dönemlerde Avrupalılar roketleri silah olarak geliştirme çalışmaları yapmışlardır (Mayer, 2011: 20). 1812 yılındaki İngiliz-Amerikan Savaşı'nda da arkaik roketlerin kullanılmasıyla birlikte (Mayer, 2011: 21), modern roketlerin geliştirilme faaliyetleri hız kazanmış ve ardından roketlerle yolculuk yapabilme fikri de ortaya çıkmaya başlamıştır.

Uzay'da yolculuk yapma ve uzay teknolojilerini modernleştirme fikri XIX. yüzyılın sonlarına kadar geri gitmektedir. Uzay araştırmalarının öncülerinden kabul edilen Rus bilim insanı Konstantin Tsiolkovsky, 1903 yılında yayınladığı *Exploration of Cosmic Space with Reactive Devices* adlı eseri ile uzayda seyrüsefer ile ilgili ilkeleri ortaya koymuştur (Reynolds ve Merges, 1997: 1). I. Dünya Savaşı sırasında ulus devletlerin ordularında roket teknolojisine olan ilgi artmış, Fransız kuvvetleri düşman orduların hava gözlem balonlarını düşürebilmek için havadan fırlatılan roketleri kullanmıştır (Mayer, 2011: 21). Gelişen teknoloji ile birlikte roketlerin silah olarak kullanımı yaygınlaşmış ve birçok savaşın da kaderini belirlemiştir.

Raketlerin silah olarak kullanılmasının yanında uzay yolculuklarında kullanılma arzusu XX. yüzyılın başlarında oldukça hız kazanmaya başlamıştır. Uzay yolculuğu hayali, roket geliştirme teknolojisinin önünü açmış ve sıvı yakıtlı roketlerle uzaya gidilebileceği fikri yaygınlaşmıştır. Bu noktada Amerikalı bilim insanı Robert Goddard'ın 1920 yılında yayınladığı *A Method of Reaching Extreme Altitudes* adlı eseri ile sıvı yakıtlı roketleri geliştirmenin yolları ele alınmış ve bu fikirleriyle Alman mühendislere de ilham vermiştir (Reynolds ve Merges, 1997: 2). 1926 yılında dünyanın ilk sıvı yakıtlı roketini fırlatan

Goddard, Amerikan hükümetine II. Dünya Savaşı'na kadar hizmet vermiştir (Mayer, 2011: 21).

I. Dünya Savaşı sonrası ağır topçuları yasaklayan ancak füzeler hakkında ibare barındırmayan Versay Antlaşması'ndaki açığı kullanan Nazi iktidarı, uzay ve roket konusunda uzmanları işe alarak füze çalışmalarını hızlandırmış ve bu süreç Wernher von Braun ve ekibinin V-2 Balistik füzelerini geliştirmesiyle sonuçlanmıştır (Mayer, 2011: 22). II. Dünya Savaşı sırasında Alman ordusuna roketler konusunda hizmet veren bu ekip, roketlerle uzaya insan taşıma, roketlerin ve füzelerin silah olarak kullanılması konularında çalışmalar yürütmüşler ve savaş sonrası da ABD ile anlaşma yaparak tüm bilgileriyle birlikte bu ülkeye göç etmişlerdir (Reynolds ve Merges, 1997: 4). Aynı şekilde Sovyetler Birliği ve Birleşik Krallık da Alman bilim insanları ve mühendisleri ülkelerine kabul ederek, uzay teknolojilerinin ülkelerinde hızlanmalarını sağlamışlardır (Mayer, 2011: 22). Savaş sonrası roket ve füze teknolojilerinde büyük gelişmeler kaydedilmiş ve insanlığın uzaya çıkma fikri had safhalara ulaşmıştır.

Uzay teknolojilerinin silah dışında kullanılmaya başlanmasının ilk ve en önemli adımı yapay dünya uydularının yörüngeye yerleştirilmesidir. "Uyduların Babası" (Pelton, 1998: 1) olarak adlandırılan Arthur C. Clarke, 1945 tarihinde yayınladığı bir makale ile yeryüzüne yerleştirilecek uydularla iletişim kurulabileceğini ispatlamaya çalışmış ve iletişim uydularının mucidi olmuştur (Clarke, 1945: 305-308). Ardından uyduların yapımı endüstrileşmeye başlamış ve RAND Şirketi bu uyduların istihbarat toplama ve hava tahminleri gibi askeri amaçlar için kullanılmasına dair çalışmalar yürütmüştür (Reynolds ve Merges, 1997: 4). Uzayın insanlık yararına kullanılabileceği düşüncesi ile oluşturulan uyduların, sonrasında istihbarat toplayarak askeri meseleler için kullanımı yaygınlaşmıştır.

Savaş sonrası dönemde uzay faaliyetlerinin dikkat çekici noktası, bilime ağırlık verilmeye çalışılmasıdır. II. Dünya Savaşı'nın ve atom bombasının yıkıcı etkilerinden kurtulmaya çalışan uluslararası toplum, bilimin yaratmış olduğu olumsuz durumdan kurtulmak adına bir adım atmış ve Soğuk Savaş rekabeti içerisinde bir dizi bilimsel toplantı gerçekleştirmiştir. Bilimsel ve teknik boyutlarda uzayın kullanımı ve keşfi arttıkça, uzayın statüsü konusunda tartışmalar yaşanmaya başlamıştır. Uzayda egemenlik tartışmalarının ele alınmadığı XX. yüzyılın ilk yarısının aksine, Soğuk Savaş rekabeti içerisinde bu konunun gündeme geldiği bir dizi gelişme yaşanmıştır. Uluslararası Jeofizik Yılı içerisinde açık denizlerin, Antarktika'nın ve uzayın 'insanlığın ortak mirası' temelinde uluslararası bir rejim tarafından yönetilmesi noktasında tartışmaların arttığı bir döneme girilmiş; henüz hiçbir

ülkenin egemenlik iddiasında bulunmadığı bu alanlar için eski sömürgeci anlayıştan uzak durulmaya çalışılmıştır.

Uzay Çağı içerisinde uzay faaliyetleri bilgi edinme, bilimsel, ticari ve askeri olmak üzere dört önemli kategori içerisinde değerlendirilebilirken; aynı zamanda prestij sağlamak amacıyla da ulus devletler tarafından uzayda faaliyet gerçekleştirilebildiği görülmektedir (Christol, 1964: 528). Soğuk Savaş dönemi boyunca iki kutbun büyük güçleri arasındaki uzay rekabeti bir prestij meselesi haline gelmiş; birinin uzay programının öncülüğü diğerinin uygarlığının ve gelişmişliğinin geriliği olarak anlaşılmıştır (Johnson, 2018: 8). Bu sebeple uzayda yaşanacak ilk tecrübeler konusunda ABD ve SSCB arasında yarış başlamıştır. Sputnik I adlı uydunun SSCB tarafından 1957 yılında Dünya yörüngesine fırlatılmasıyla başlayan uzay yarışı, insanlık için pek çok ilkin yaşandığı süreçlerle devam etmiştir. 1958 yılında NASA'nın (*National Aeronautics and Space Administration*) kuruluşu (Dick, 2008) ile uzay faaliyetlerinin ulusal bazda kurumsallaşmaya başlaması diğer ulus devletlerin de faaliyetlerini hızlandırmıştır. SSCB faaliyetlerini, programlar şeklinde yürütmüş ve uzay faaliyetleri militarizmin etkisi altında kalmıştır (US Congress, 1985: 8). Uzayın askerileşmesi korkusuna sahip olan iki kutup da uzay hukukunun gelişimi için çaba sarf etmeye başlamıştır.

Aralık 1962'de BMGK'da yaptığı konuşmasında Perulu temsilcinin “Bilim bir kartal gibi uçarken, hukuk bir kaplumbağa gibi sürüklenir!” sözü, uzay hukukunun durumunu en iyi açıklayan anekdot olmuştur (Christol, 1964: 529). Uzay alanında alınan ilk BMGK kararı 13 Aralık 1958 tarihli 1348 sayılı karardır ve bu kararla uzay, ‘insanlığın ortak çıkar’ alanı olarak kabul edilmekte, sadece barışçıl amaçlarla kullanımına izin verilmektedir. Bu karar aynı zamanda ‘Birleşmiş Milletler Dış Uzayın Barışçıl Amaçlarla Kullanılması Ad Hoc Komitesi¹⁵’ kurulmasını öngörmekte (Madde 1) ve IGY'ye atıfta bulunarak bilimsel iş birliğinin uluslararası barış ve kalkınmaya yardımda bulunacağı vurgulanmaktadır. Karara göre Ad Hoc Komite'nin üyeleri 18 ülkenin temsilcilerinden oluşmaktadır¹⁶ ve BM uzay konusunda tüm insanlık adına hareket edecek en etkili kurum konumundadır. Ancak Ad Hoc Komite içerisinde temsil edilen ülke sayısının sınırlı olması, onun dile getirilen evrensellik boyutunun tartışılmasını gerektirmektedir. Uzay hakkında alınan bu ilk karar, onun keşfi ile ilgili bilimsel iş birliğinin geliştirilip, barışçıl amaçlı kullanımına vurgu yapmaya yönelik olmuştur.

¹⁵ BM Dış Uzay İşleri Ofisi (*UN Office for Outer Space Affairs / UNOOSA*) 1958 yılında Ad Hoc Komite'ye hizmet etmek üzere BM Sekreterliği bünyesinde bir uzman birim olarak kurulmuştur (UNOOSA History, tarihsiz).

¹⁶ Karar içerisinde 18 ülke olarak; Arjantin, Avustralya, Belçika, Brezilya, Kanada, Çekoslovakya, Fransa, Hindistan, İran, İtalya, Japonya, Meksika, Polonya, İsveç, SSCB, Birleşik Arap Emirlikleri, Büyük Britanya ve İrlanda Birleşik Krallığı ve ABD olarak belirtilmektedir (Madde 1).

2 Ocak 1959'da Luna I adlı Sovyet Roketi, dünya yörüngesinden ayrılarak güneş merkezinin yörüngesine girmeyi başaran “İlk Kozmik Roket” unvanını almıştır ve güneş rüzgarlarının ilk doğrudan gözlemlerini ve ölçümlerini sağlamayı başarmıştır (Office for Outer Space Affairs, History). Aynı yıl içerisinde ABD'ye ait Corona Projesi kapsamında Discoverer-1 adlı ilk casus uydunun fırlatılması (Mayer, 2011: 22) ile gelişen uzay teknolojisinin düzenlenmesi gerekliliği ortaya çıkmış ve Ad Hoc Komite, 12 Aralık 1959 tarihli 1472 sayılı BMGK Kararı ile Daimî Komiteye dönüştürülmüştür. Bu karar içerisinde de uzayın keşfinin tüm insanlığın çıkarı için kullanılması gerektiğine dair atıflara yer verilmiş, uzay faaliyetlerinin hız kazanması adına bilimsel bilgi alışverişinin uluslararası iş birliği nezdinde yapılması ve ulusal uzay faaliyetlerinin desteklenmesi hedefleri dile getirilmiştir.

Yaşanan gelişmelere paralel olarak John F. Kennedy'nin 25 Eylül 1961'de BMGK'da yapmış olduğu konuşma oldukça dikkat çekmiştir. Kennedy konuşmasında Sovyet kozmonotlarını tebrik ederken, dünya için yaratılan hukukun genişletilerek onun insanlığın yeni alanı olan uzaya doğru uygulanması gerekliliğini dile getirmiştir (Kennedy, 1961). Uzayın emperyalist söylem olan egemen iddialar tarafından yönlendirilmemesi, uzayın silahlanmasının önlenerek savaş olasılıklarının bertaraf edilmesi ve uzay konusunda yaşanacak her türlü bilimsel gelişmenin insanlığın yararı için kullanılmasının gerekliliklerinin altı çizilmiştir (Kennedy, 1961). Sovyetler'in uzay faaliyetleri konusundaki girişimlerinden endişelenen ABD, uzayın silahsızlandırılması ve barışçıl amaçlarla kullanılması yönündeki girişimlerini arttırmış, aynı şekilde SSCB de ABD'nin askeri girişimlerinden endişe duyarak, uzayın askeri amaçlı kullanımının yasaklanması konusunda BM'ye baskı yapmaya başlamıştır (Koroma, 2011: 5). İki süper gücün uzay faaliyetlerindeki rekabetleri uzay hukukunun oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Politik söylemler ve bilimsel faaliyetler altında şekillenmeye başlayan uzay hukuku, uzaya ve uzay faaliyetlerine ilişkin hukuki rejimin oluşturulmasına yönelik ilkelerin değerlendirildiği UNCOPUOS olarak da adlandırılan Daimî Komite liderliğinde oluşmaya başlamıştır (Erdem, 2014: 6). Komite barış, güvenlik ve kalkınma amacıyla uzayın tüm insanlık adına yönetilmesi için kurulmuştur ve uzayın barışçıl amaçla kullanımı için uluslararası iş birliğini teşvik etmek, BM'nin uzay ile ilgili faaliyetlerini analiz ederek uzay araştırma programlarını desteklemek ve uzayın keşfinden kaynaklanan yasal sorunları incelemek olarak görevlerini beyan etmektedir (UN Office for Outer Space Affairs, COPUOS, tarihsiz). Bu Komite'nin en önemli misyonu uzay konusundaki hukuki metinlerin yaratılmasına ön ayak olmasıdır. UNCOPUOS, 1961 yılında kurulan Hukuk Alt Komitesi ve Bilim ve Teknik Alt Komitesi ile uzay araştırmalarında uluslararası iş birliği ve küresel

kalkınma hedeflerine ulaşmak için uzay teknolojilerinin kullanımını tartışarak küresel düzeyde uzay konusunda benzersiz bir platform sunmuştur (UN Office for Outer Space Affairs, COPUOS, tarihsiz). Bu iki alt komite bünyesinde kurulan çalışma grupları ile birlikte uzayın kullanımı ve keşfinden kaynaklanan her türlü sorun ele alınarak kamuoyu yaratılmakta ve BM çatısı altında küresel bir uzay rejimi oluşturulmaya çalışılmaktadır.

1960'lerden 1980'lere kadar geçen süre içerisinde UNCOPUOS aracılığıyla uzayın keşfi ve kullanımı konusunda barışçıl amaç çerçevesinde birtakım esnek hukuk enstrümanları ile 5 adet sert hukuk metni ortaya konmuştur. İlk olarak, BMGK bünyesinde 13 Aralık 1963 tarihli 1962 (XVIII) sayılı kararı ile 'Devletlerin Uzayın Araştırılması ve Kullanılması Faaliyetlerini Düzenleyen Hukuki İlkeler Bildirgesi' (kısaca İlkeler Bildirgesi olarak anılacaktır) kabul edilmiştir. İlkeler Bildirgesi esnek hukuk enstrümanı olsa da ileride oluşturulacak bağlayıcılığı olan metinlerin temeli olarak görülmüştür (Koroma, 2011: 3). Bildirgenin içinde yer alan maddelere bakıldığında; uzayın keşfi ve kullanımında uluslararası barış ve güvenliği sağlamak amacıyla BM Şartı ve diğer uluslararası hukuk metinlerine uygun hareket edilmesi gerektiği (madde 4), devlet dışı kuruluşların uzayda yürüteceği faaliyetlerde devletlerin sorumlu tutulduğu (madde 5), oluşacak herhangi bir zararın ilgili devlet tarafından karşılanacağı (madde 8) ve astronotların insanlığın uzaydaki elçileri olduğu ve tüm ulus devletler tarafından korunması gerektiği (madde 9) gibi maddelerle, gelecek dönemlerde oluşturulacak uzay hukukunun temel metinlerine öncülük edilmiştir.

Komite'nin uzayın keşfi ve uzay faaliyetleri konusundaki en önemli başarılarından biri olarak kabul edilen uluslararası uzay hukukunun en önemli metinleri;

- i) 1967 tarihli Ay ve Diğer Gök Cisimleri Dahil, Uzayın Araştırılması ve Kullanılmasında Devletlerin Faaliyetlerini Yöneten İlkeler Hakkında Antlaşma (Uzay Antlaşması),
- ii) 1968 tarihli Astronotların Kurtarılması, Astronotların ve Uzaya Fırlatılmış Olan Araçların Geri Verilmeleri Hakkında Anlaşma (Kurtarma Sözleşmesi),
- iii) 1972 tarihli Uzay Cisimlerinin Verdiği Zarardan Dolayı Uluslararası Sorumluluk Hakkında Sözleşme (Sorumluluk Sözleşmesi),
- iv) 1976 tarihli Uzaya Fırlatılan Araçların Tescili Hakkında Sözleşme (Tescil Sözleşmesi)
- v) 1979 tarihli Ay ve Diğer Gök Cisimleri Üzerinde Devletlerin Faaliyetlerini Düzenleyen Antlaşma'dır (Ay Antlaşması).

Uzay Antlaşması, uluslararası uzay hukukuna ilişkin temel çerçeveyi sağlamakta ve Ay'ın ve diğer gök cisimlerinin sahiplenilmeme ilkesi temelinde hareket edilmesi gerektiğini

belirtmektedir (Koroma, 2011: 3). Devletler ve insanlar arasındaki barışın ve dostane ilişkilerin tesis edilmesi amacıyla uluslararası iş birliğine ve uzayın silahsızlandırılmasına vurgu yapılmakta ve tüm insanlığın ortak çıkarı ve sadece barışçıl amaçlı olarak uzayın keşfinin ve kullanımının sağlanması gerektiği karara bağlanmaktadır. Diğer antlaşmalar da uzayın keşfi ve faaliyetlerinden doğacak güvenlik sorunlarında barışçıl koşullar barındırmakta ve insanlığın ortak çıkarı için hareket edilmesi vurgusu yapmaktadırlar.

Kurtarma Sözleşmesi, uzay faaliyetlerinde bulunan ve insanlığın elçisi kabul edilen astronotların güvenliğinin sağlanması açısından önemli bir belge iken; Tescil Sözleşmesi de uzaya fırlatılan her türlü aracın kayıt altına alınarak uzay trafiğinin düzenlenmesine, uzayın keşfi ve kullanımının daha barışçıl şartlarda sürdürülmesine yardımcı olmak amacıyla oluşturulmuş önemli bir hukuk metnidir. 1969 yılında Apollo 11 uzay aracının Ay'a ilk inişi ve Neil Armstrong'un Ay'a ilk ayak basan insan olarak tarihe geçmesinin ardından (UN Office for Outer Space Affairs a History of Space, 1969); 1971 yılında SSCB ve Arjantin UNCOPUOS'a Ay konusunda bir antlaşmaya varılması konusunda öneri sunmuşlardır (Guntrip, 2008: 396), böylece 1979 tarihli Ay Antlaşması'na giden süreç başlamıştır. Arjantin'in önerisi, Ay ve diğer gök cisimlerinin insanlığın ortak mirası olarak kabul edilmesi iken; SSCB'nin önerisi, Ay dışındaki gök cisimlerinin Antlaşma kapsamına alınmaması gerektiği yönünde olmuştur (Erdem, 2014: 60). Ay Antlaşması'na göre dış uzayın ve diğer gök cisimlerinin kullanımında barışçıl amaç aranacak (madde 1), Ay ve onun doğal kaynaklarının kullanımında insanlığın ortak mirası prensibi ile hareket edilecektir (madde 11[1]). Bu antlaşma ile Ay ve diğer gök cisimlerinde hiçbir devlet, devletlerarası organizasyon, hükümet dışı kuruluşlar ya da sivil bireylerin egemenlik hakkının olamayacağı ve bu alanlar hakkında verilecek olan kararların uluslararası bir rejim tarafından yönetileceği karara bağlanmaktadır (madde 11). İnsanlığın ortak mirası ilkesinin pozitif hukuk kuralları içerisinde yer alması ilk olarak Ay Antlaşması ile mümkün olmuş; ancak Ay Antlaşması içerisinde insanlığın ortak mirası kavramı kapsamında oluşturulacak rejim detaylı olarak ele alınmadığından uygulama noktasında sorunlar yaşanmıştır. 1984 tarihinde yürürlüğe giren Ay Antlaşması'na sadece 18 ülke taraf olmuş (Office for Outer Space Affairs, Moon Agreement) ve bu antlaşmanın evrenselliği ve normatifliği tartışmalı bir konumda kalmıştır.

Ay Antlaşması'nın neredeyse başarısız olarak adlandırılmasından sonra uzay faaliyetleri hakkında uluslararası toplum, antlaşmalar gibi sert hukuk enstrümanları yerine kararlar, prosedürler gibi esnek hukuk kurallarını hayata geçirmeye başlamıştır. Uzay hukukunun yapmış olduğu vurgu, devlet egemenliğinden uluslararası toplumun çıkarlarına doğru değişen yeni bir uluslararası hukuk yapısının ortaya çıkmaya başladığının sinyallerini

vermesi açısından önem arz etmektedir (Koroma, 2011: 6). BMGK bünyesinde tavsiye niteliğinde bağlayıcı olmayan kararlar alınmaya başlanması ile uzay hukuku farklı bir yöne doğru evrilmiştir. Uzay hukukuna dair sert hukuk unsurlarını barındıran metinler insanlığın ortak çıkarı, barış ve güvenliğe dair içerikler barındırsa da uzayın yönetişimi noktasında bir rejim kurulması ve bunun insanlığa hizmet etmesi hususunda herhangi bir bağlayıcı öneri getirememiştir. Gelişmiş ülkeler Ay Antlaşması'na taraf olma konusuna dair çekincelerini sosyalist bir sistem yaratılmaya çalışıldığı şeklinde belirtirken; gelişmekte olan ülkeler ise uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde netlik kazanan bir yönetim rejimi kurulmaması nedenini göstermektedirler (Scholtz, 2008: 282). Ay Antlaşması'na katılım düzeyinde yaşanan başarısızlıkla birlikte, BM bünyesinde oluşturulmaya çalışılan uzay hukuku kapsamında kabul edilen esnek hukuk kuralları göstermektedir ki; UNCOPUOS uzayla ilgili bilgilerin toplandığı bir forum görevini üstlenmektedir.

Uzay çağı öncesi bireysel düzeyde ilerleyen uzay faaliyetleri, 1957'den 1980'lere kadarki dönem içerisinde ulus devletlerin kamusal girişimleriyle devam etmiştir. 1980'ler itibariyle de özel şirketlerin artan rollerinin görüldüğü uzay faaliyetlerinde Soğuk Savaş sonrası dönemde büyük ilerleme kaydedilmiştir (Soucek, 2011b: 16). Uzay faaliyetlerinin hükümetlerin tekelinden çıkarılıp ticarileşmeye başladığı döneme girilmesiyle birlikte, uydu iletişiminden fırlatma sistemleri sağlayıcılığına kadar pek çok ticari özel şirket kurulmuştur. Avrupa'da ilk özel fırlatma hizmeti operatörü olan Arianespace 1980'de, ilk özel finanse edilen roket olan Conestoga 1, iletişim uyduları için oluşturulan hükümetlerarası bir organizasyon olan INTELSAT'a rakip olarak 1984 yılında kurulan özel PanAmSat gibi örnekler uzayın keşfinin ve uzay faaliyetlerinin sadece ulus devlet düzleminde kalmadığını göstermektedir (Jakhu ve Pelton, 2017: 114).

1980'li yıllar uzayın askerileşmesi adına önemli olayların yaşandığı yıllar olmuştur. 1982 Falkland Savaşı sırasında İngiliz kuvvetlerinin büyük ölçüde uydu hizmetlerinin kullanımından yararlanmasının yanında 1985 yılında ABD'nin ASM-135 Anti Uydu Silahı (*Anti-Satellite Weapon / AST*) geliştirmesi bunun göstergelerinden birkaçıdır (Mayer, 2011: 24). Ayrıca 1991 Körfez Savaşı, uzayın askeri amaçlarla kullanımı açısından da oldukça önemli bir dönüm noktası olmuştur. Dünyanın ilk uzay savaşı olarak anılan 1991 tarihli Körfez Savaşı'nda iletişim, navigasyon ve istihbarat toplamaya yarayan uzay sistemleri ön plana çıkmıştır (Smith, 1991). Savaş anında uzay sistemlerinin kullanılması ile birlikte savaş kabiliyetlerinde yeni bir boyut açılmış ve bu sistemlerin kullanımı savaşın gidişatını etkilemiştir. Uydular, savaş sırasında taktiksel iletişimi sağlama, füze saldırılarının erken uyarısı, savaş sırasında ihtiyaç duyulan navigasyon sistemini sağlama ve ilk gerçek zamanlı

savaş görüntülerinin dünya kamuoyuyla televizyonlar aracılığıyla paylaşımı noktasında oldukça önemli bir rol oynamıştır (Anson ve Cummings, 1991: 45). Uzay sistemlerinin ilk olarak kullanıldığı bu savaş bir bakıma ABD'nin kendi uzay gücünü test ettiği ve güçlendirmesi gerektiği noktaları tespit ettiği bir alana dönüşmüş (Bruger, 1995: 74), ancak nihayetinde insan ölümünün azaltıldığı bir savaş olarak kayıtlara geçmiştir (Anson ve Cummings, 1991: 45). Uzay sistemlerinin savaş alanındaki hedefleri netleştirmesi, sivil ölüm oranlarının azalmasına yardımcı olmuştur.

Uzay teknolojilerinin gelişimi ile birlikte insanlığın uzayın derinlikleri hakkındaki merakı gittikçe artmış ve uzayın askerileşmesinin yanında bilimsel amaçlarla uzayın kullanımında da artış görülmüştür. 12 Nisan 1981 tarihinde yeniden kullanılabilir ilk uzay mekiğinin (*space shuttle*) uzaya başarılı bir şekilde fırlatılmasıyla uzay araştırmalarının gelişimi hızlanmıştır (Yelkenci, 2020: 202). Ayrıca uluslararası dayanışma ve iş birliği adına önemli bir adım atılmış; 1998 yılında Uluslararası Uzay İstasyonu'nun (*International Space Station / ISS*) ilk modülü yörüngeye fırlatılmış ve Pasifik Okyanusu'ndaki bir platformdan uyduları fırlatmak için kurulan Boeing liderliğindeki uluslararası bir konsorsiyum olan *The Sea Launch Company* ilk test fırlatmasını 1999'da gerçekleştirmiştir (Mayer, 2011: 25). 1998 yılında ABD, RF, Kanada, Japonya ve Avrupa uzay ajanslarının uluslararası iş birliği ile yörüngeye yerleştirilen Uluslararası Uzay İstasyonu, insan için uzayda yaşam koşullarını test eden ve çeşitli bilimsel deneyler gerçekleştiren, dünyadaki küresel ortaklığın uzaya yansıyan en somut kanıtıdır (Yelkenci, 2020:203). Daha önce de bahsedildiği gibi Wendt'in ifadesiyle anarşi, devletlerin ondan ne çıkardığıdır ve Soğuk Savaş sonrası dönem içerisinde ISS, Kant tipi anarşi türünün en önemli örneği olmuştur.

2000'li yılların başıyla teknolojiadaki gelişmeler ve inovasyon dalgası ile birlikte “Yeni Uzay Çağı” söylemleri güçlenmeye başlamıştır. Uzayın ve uzay sistemlerinin daha verimli bir şekilde kullanımı, uzayın keşfinin daha kolay bir şekilde gerçekleşmesi, uzay teknolojilerinin insanlığın karşılaşmış olduğu diğer sorunlarda kullanılabileceği inancı gibi durumlar Yeni Uzay Çağı'nın dinamikleri olmuştur. Bu dönem içerisinde uzayın keşfi ve uzay faaliyetlerinde daha büyük özel şirketlerin ortaya çıkmasıyla birlikte, hükümetlere ait uzay ajanslarının bu şirketlerle çalışmaya ve hükümetlerin bu alanlara daha az bütçe ayırmaya başladığı görülmüştür (Jakhu ve Pelton, 2017: 115). Uzay faaliyetlerinde girişimci aktörler olarak; Nanoracks, Virgin Galactic, Reaction Engines, Swiss Space Systems, Bristol Aerospace, SpaceX, Blue Origin, Bigelow Aerospace, Sierra Nevada Corporation, Orbital ATK, TerraBella Technologies, Planet, Xcor, Vivisat, ConeSpace, Golden Spike, Deep Space Insutries, Planetary Resources ve Dauria Aerospace gibi şirketler ön plana çıkmaktadır (Jakhu

ve Pelton, 2017: 115). Ulus devletler yapmış oldukları ulusötesi ittifaklarla, bu aktörlerin de küresel uzay yönetiminde etkili olmasının önünü açmakta ve böylelikle kendi üzerlerindeki mali yükümlülükleri azalttığı gibi gerekçelerle tercih edilir hale gelen bu şirketlerin uzay boşluğunu ve gök cisimlerini sömürebileceği endişelerini beraberinde getirmektedir.

Özel ticari şirketlerin çeşitlenmesiyle birlikte uzay faaliyetlerinde bir dizi yenilikçi uygulama ortaya çıkmıştır. Yörüngede yakıt ikmali ve güçlendirme, uzay temelli güneş enerjisi, uzay kaynaklarının çıkarımı ve kullanımı (uzay madenciliği), uzay turizmi, uzayda kolonileşme, özel uzay habitatları ve mega uydu takımyıldızlarının konuşlandırılması, Yeni Uzay Çağı içerisinde ön plana çıkan uzay faaliyetleri olmuştur (Jakhu ve Pelton, 2017: 116). ABD’li girişimci Denis Tito’nun 2001 yılında ISS’yi ilk ziyaret eden uzay turisti unvanını almasıyla birlikte de uzay turizmi kavramı da olgunlaşmaya başlamıştır (Kluger, 2022).

Geçmişten günümüze birçok savaşın sebebi olarak gösterilebilecek kaynak ihtiyacı sorunsalı, fosil yakıtların sürdürülemezliği ve küresel çevre sorunlarının derinleşmesiyle yeni tartışmalar ortaya çıkmıştır. Temiz enerjiye kavuşma, barış ve güvenliği destekleyecek şekilde kaynak rekabetini azaltma bağlamında uzay teknolojilerinin çözüm olabileceği yönünde çalışmalar bulunmaktadır.¹⁷ Güneş Enerjisi Uydu Sistemleri (*Solar Power Satellite Systems / SPSS*), bu olasılıklardan biri olarak değerlendirilmektedir; fakat bu teknolojinin oluşturabileceği zararın önlenmesi konusunda da düzenlemelere ihtiyaç bulunmakla birlikte uzay teknolojilerinin gelişmesiyle küresel ısınmanın önüne geçilebileceğine dair yayınların sayısı da artmaktadır (Hendriks, vd., 2004). SPSS, uzaydan Dünya’ya büyük ölçekli (çevresel açıdan temiz) enerji sağlayabilecek teknolojik bir hamle olarak görülmektedir (Oda, 2004: 343). Bu enerjinin Dünya’ya mikrodalga formunda dönüştürülerek yansıtılmasıyla ulusal şebekede kullanımının sağlanabileceği öngörülmektedir, ancak bu uyduların yaydığı mikrodalga ışınların çevreye ve sağlığa olası etkileri tartışma yaratmaktadır (Naval Research Laboratory Report, 2009: 23).

Coğrafi keşifler çağı ile başlayan süreç sosyolojik ve kültürel açıdan birtakım yıkımlara sebep olsa da yeryüzünün tanınması, haritalandırılması ve yeni teknolojilerin geliştirilmesinde büyük bir dönüşüme öncülük etmiş; bilginin nasıl kullanılacağı konusunda normatif düzen arayışlarını da beraberinde getirmiştir. Uzay çağının başlangıcı ile birlikte yeni bir keşif çağının başladığı görülmekte ve söz konusu keşiflerin yaratacağı sonuçlar bilinmezliklerini korumaktadır. Uzay çağının başında ulus devletlerin rekabet içindeki uzay

¹⁷ Bknz. S. Hartard ve W. Liebert. (2015). *Competition and Conflicts on Resource Use*. Switzerland: Springer International Publishing.,
M. A. Destek, M. Manga, O. Cengiz ve G. Destek. (2022). “Investigating the potential of renewable energy in establishing global peace: Fresh evidence from top energy consumer countries”. *Renewable Energy*. Vol. 197.

faaliyetleri ön planda olmuş; iki kutbun birbirini pasifize etme isteği, uluslararası toplumun uzay konusundaki iş birliği girişimlerini artırmasına yardımcı olmuştur. ABD ve SSCB'nin uzay rekabeti yeni teknolojilerin geliştirilmesi için kaynak sağlarken, hükümet dışı kuruluşların uzay alanındaki rolleri artmaya başlamıştır. Uzayda aktörlerin davranışlarını şekillendirecek normların inşa edilmesi ve çıkarların yeniden tanımlanmasını sağlayacak, uzay faaliyetlerinin istikrarını garanti altına alacak, ortaya çıkabilecek zararı öngörerek düzenleyici ve sınırlandırıcı normlar oluşturacak, yeni ortak kurumları içerecek yeni bir inşa sürecinin gerekliliği dile getirilmektedir. İnsanlık açısından bilinmezliklerle dolu uzaydaki faaliyetlerin kontrolsüzlüğü, uzayın egemenlik ya da ekonomik çıkar temelinde sömürülmesine ve uzayı yeniden bir rekabet ve çatışma alanına dönüştürebileceği endişesine sebebiyet vermektedir. Bu amaçla tez içerisinde, uzayın insanlığın ortak mirası ilkesi çerçevesinde kullanımı ve keşfine yönelik kurallarla belirlenecek küresel bir rejim oluşturulmasının gerekli olduğu savunulmaktadır. Uzayın keşfi ve uzay faaliyetlerinde uygulanacak rejimin temellerinin insanlığın ortak mirası ilkesi çerçevesinde kurulması gerekliliğinin de aktarılacağı çalışmada, öncelikle mevcut hukuki ve politik düzen içerisinde bu ilkenin bileşenlerine ne denli atıfta bulunulduğuna değinilecektir. Bu bölümdeki tartışmanın, uzay rejiminde İOM ilkesinin gelişimine katkıda bulunan epistemik toplulukların rollerinin son bölümde değerlendirilmesi için bir köprü görevi görmesi hedeflenmiştir.

Tablo 2.1 1957 Sonrası Uzayın Keşfi ve Uzay Faaliyetlerinde Yaşanan İlk Önemli Olaylar

TARİH	OLAY	AKTÖR
4 Ekim 1957	İlk yapay uydu dünya yörüngesine başarılı bir şekilde fırlatılmıştır.	SSCB
3 Kasım 1957	“Laika” adlı köpek uzaya fırlatılarak, canlıların hayatta kalabileceği ispat edilmiştir.	SSCB
1 Şubat 1958	Explorer-1 adlı ilk aktif uydu NASA'nın SCORE projesi kapsamında uzaya fırlatılmıştır.	ABD
2 Ocak 1959	Luna 1 adlı ilk kozmik roket Güneşin yörüngesine giren ilk uzay aracı olmuştur.	SSCB
28 Şubat 1959	Discoverer-1 adlı ilk casus uydusu yörüngeye fırlatılmıştır.	ABD
12 Eylül 1959	Luna 2 adlı uzay sondası Ay'a ilk isabet eden uzay aracı olmuştur.	SSCB
7 Ekim 1959	Luna 3 adlı uzay sondası Ay'ın karanlık tarafının fotoğrafını çekmiştir.	SSCB
1 Nisan 1960	Tiros-1 adlı ilk meteoroloji uydusu başarılı bir şekilde fırlatılmıştır.	ABD

12 Ağustos 1960	İlk pasif iletişim balon uydusu ECHO-1 deney amaçlı fırlatılmıştır.	NASA
14 Ekim 1960	İlk aktif tekrarlayıcı haberleşme uydusu Courier-1B fırlatılmıştır.	ABD
12 Nisan 1961	Yuri Gagarin Vostok-1 adlı uzay aracı ile Dünya yörüngesinde dönerek ilk uzay kâşifi olmuştur.	SSCB
5 Mayıs 1961	Mercury-3 astronotu Alan B. Shepard ilk yörünge uçuşunu gerçekleştirmiştir.	ABD
10 Temmuz 1962	Bugünkü uydulara benzer ilk gerçek anlamda haberleşme uydusu Telstar-1 Dünya yörüngesine fırlatılmıştır.	ABD/İngiltere /Fransa
14 Aralık 1962	Mariner 2 sondası Venüs gezegenin etrafından geçerek, başka bir gezegene giden ilk başarılı görevi yerine getirmesinin yanında Güneş rüzgarının ilk ölçünü sağlamıştır.	ABD
16 Haziran 1963	Valentina Tereshkova Vostok-6 adlı ile Dünya yörüngesinde seyahat eden ilk kadın kozmonot olmuştur. Dünya çevresinde 48 kez dolaşarak bir rekor kırmıştır.	SSCB
26 Temmuz 1963	Syncom-2 adlı ilk yer senkron iletişim uydusu fırlatılmıştır.	ABD
19 Ağustos 1964	Yerdurağan uydu yörüngesine çıkan ilk haberleşme uydusu Syncom-3 Dünya yörüngesine fırlatılmıştır.	ABD
18 Mart 1965	Alexei Leonov ilk uzay yürüyüşünü gerçekleştirmiştir.	SSCB
6 Nisan 1965	Dünyanın ilk uluslararası iletişim hükümetlerarası konsorsiyumu olan INTELSAT'a ait dünyanın ilk ticari iletişim uydusu 'Early Bird' Dünya Yörüngesine yerleştirilmiştir.	Kanada, Japonya, Hollanda, İspanya, Büyük Britanya ve İrlanda Birleşik Krallığı, ABD, Vatikan
13 Şubat 1966	Luna-9 adlı Sovyet sondası Ay yüzeyine inerek çektiği fotoğrafları Dünya'ya yollamıştır.	SSCB
1 Mart 1966	Verena-3 sondası Venüs'e ulaşarak başka bir gezegeni gözlemleyen ilk uzay aracı olmuştur.	SSCB
23 Nisan 1967	Vladimir Komarov Soyuz-1 uzay aracıyla Dünya'ya dönerken ölen ilk uzay kâşifi olmuştur.	SSCB
24 Aralık 1968	Apollo 8 Ay'ın yörüngesinde dönen ilk insanlı uzay aracı olmuştur.	ABD
16 Ocak 1969	Soyuz-4 ve Soyuz-5 uzayda kenetlenerek mürettebat değişimi sağlanmış ve bu ilk uzay istasyonu olarak adlandırılmıştır.	SSCB
21 Temmuz 1969	Neil Armstrong, Michael Collins ve Edwin Aldrin Apollo 11 uzay aracıyla Ay'a ilk ayak basan insanlar olmuşlardır.	ABD

17 Kasım 1970	Lunakhod-1 adlı robotik gezici (rover), Ay yüzeyine inerek özgürce hareket eden ilk uzaktan kumandalı robot olmuştur.	SSCB
15 Aralık 1970	Venüs'e inen Venera-7, başka bir gezegene başarılı ile inen ve oradan Dünya'ya veri ileten ilk sonda olmuştur.	SSCB
19 Nisan 1971	Salyut-1 Dünya yörüngesine fırlatılan ilk uzay istasyonu olmuştur.	SSCB
3 Mart 1972	Jüpiter'e ve Güneş sistemimizin dış kısımlarına ulaşan ilk gezegenler arası sonda Pioneer-10 fırlatılmıştır.	ABD
30 Mayıs 1974	Dünyanın ilk tele-eğitim projesi olan 'Eğitici Televizyon Deneyi' için ilk eğitim uydusu fırlatılmıştır.	ABD/Hindistan
15 Temmuz 1975	Uzay uçuşunda ilk Amerikan-Rus iş birliği Soyuz ve Apollo araçlarının kenetlenerek mürettebatlarının yer değiştirmesiyle gerçekleşmiştir.	ABD/SSCB
22*25 Ekim 1975	Venera-9 ve Venera-10 araçlarıyla çekilen Venüs yüzeyinin ilk görüntüsü Dünya'ya ulaşmıştır.	SSCB
20 Temmuz 1976	Viking-1 Mars'a inen ilk sonda olmuştur.	ABD
12 Ağustos 1977	HEAO-1 (High Energy Astronomy Observatory-I) adlı ilk X-ışınlı teleskop gözlem amaçlı fırlatılmıştır.	NASA
22 Şubat 1978	Küresel Konumlandırma Sistemi (Global Positioning System / GPS) projesi kapsamında ilk navigasyon uydusu Navstar-1 fırlatılmıştır.	ABD
12 Nisan 1981	Yeniden kullanılabilir ilk uzay mekiği Columbia fırlatılmıştır.	ABD
29 Haziran 1982	İlk arama-kurtarma uydusu "Cospas Sarsat" fırlatılmıştır.	ABD/Kanada/Fransa/SSCB
9 Eylül 1982	Özel fonla oluşturulan ilk roket Contestoga 1 fırlatılmıştır.	Space Services Inc.
20 Şubat 1986	Sovyet Uzay İstasyonu "Mir" fırlatılmış ve 1990'lı yıllarda ABD de dahil pek çok ülkenin astronotu orada görev yaparak deneyim kazanmıştır.	SSCB
24 Şubat 1987	SN 1987A (Supernova 1987A) adlı 400 yıldan uzun bir süredir patlayan en parlak yıldızlardan biri keşfedilmiştir.	Las Campanas Gözlemevi (ABD destekli kuruluş)
24 Nisan 1990	Hubble Uzay Teleskopunun fırlatılmıştır. Bu teleskop ilk uzay teleskopu olmamasına rağmen, 2022 yılına kadarki en büyüğü ve en önemlisidir.	NASA / ESA
5 Nisan 1991	Compton (Compton Gama Ray Observatory / CGRO) adlı ilk gama ışınları gözlem uydusu fırlatılmıştır. Bu uydu bu zamana kadar uzaya	NASA

	gönderilen en ağır uydu özelliğini taşımaktadır.	
29 Ekim 1991	951 Gaspra görüntüsü çekilebilen ilk asteroit. Galileo adlı uzay aracı Jüpiter'e giderken yörüngesi hafif saptırılıp fotoğrafı çekilmiştir.	NASA
7 Aralık 1995	Jüpiter yörüngesine giden ilk sonda "Galileo" olmuştur.	NASA
4 Temmuz 1997	Mars'taki ilk robotik gezici "Sojourner" olmuştur.	ABD
20 Kasım 1998	Uluslararası Uzay İstasyonu'nun ilk modülü olan "Zarya" fırlatılmıştır.	ABD / RF
14 Şubat 2000	Yörüngeye yerleşen "NEAR Shoemaker" adlı sonda ilk defa bir asteroite inerek incelemelere başlamıştır.	ABD
2 Kasım 2000	İlk Uluslararası Uzay İstasyonu ekibi fırlatılmış ve Dünya yörüngesinde kalıcı insan varlığı başlamıştır.	ABD/RF/ ESA (European Space Agency) /JAXA (Japon Aerospace Exploration Agency) / CSA (Canadian Space Agency)
28 Nisan 2001	Amerikalı iş insanı Dennis Tito ISS'ye giderek ilk uzay turisti unvanını almıştır.	ABD
15 Ekim 2003	Shenzhou 5 adlı Çin Uzay Programı'nın ilk insanlı uzay uçuşu gerçekleşmiştir. Yang Liwei Dünya'nın etrafında dönen ilk taykonot olmuştur.	ÇİN
4 Ocak 2004	Mars Keşif Gezini "Spirit", Mars'ta su izlerini bulmak için ilk uzun süreli Mars görevini başlatmıştır.	ABD
21 Haziran 2004	Roket destekli ticari ve insanlı özel uçak "Space Ship One" Dünya yüzeyinin 100 km. üzerine (Karman hattını geçerek) başarıyla uçarak, ilk özel uzay aracı unvanını almıştır.	ABD
30 Haziran 2004	"Cassini-Huygens", Satürn yörüngesine yerleşen ilk sonda olmuştur.	NASA / ESA / ASI (Italian Space Agency)
27 Eylül 2007	Havalandıktan sonra Dünya'ya dönmeden 2 gök cismi ziyaret eden iyonla çalışan ilk uzay aracı "Dawn" fırlatılmıştır.	NASA
22 Nisan 2010	ABD Hava Kuvvetleri'ne ait yeniden kullanılabilir "X-37" adlı askeri uzay uçağı fırlatılmıştır.	ABD
18 Mart 2011	"Messenger", Merkür yörüngesine yerleşen ilk sonda olmuştur.	
6 Kasım 2014	HL-Tauri adlı genç yıldız izlenerek bir gezegenin nasıl oluştuğu keşfedilmiştir.	ALMA
12 Kasım 2014	Rosetta, bir kuyruklu yıldız yörüngesinde dönen ilk uzay aracı olmuştur. Philae sondası ise kuyruklu yıldızın yüzeyine inerek, paylaştığı görüntülerle bir ilke imza atmıştır.	ESA
6 Mart 2015	"Dawn" adlı uzay aracı bir cüce gezegenin (Ceres) ve iki dünya dışı cismin (Ceres ve Vesta)	NASA

	yörüngesinde dönen ilk uzay aracı olmuştur.	
10 Ağustos 2015	Uzayda yetişen ilk sebze (marul), Uluslararası Uzay İstasyonu'nda yenmiştir.	NASA / JAXA
23 Ekim 2015	Yörünge altı uzaya gönderilen bir uzay aracının ilk itici inişi Blue Origin şirketi tarafından gerçekleştirilmiştir.	ABD
21 Aralık 2015	Yörüngeye gönderilen uzay aracının ilk itici inişi SpaceX şirketi tarafından gerçekleştirilmiştir.	ABD
21 Eylül 2018	Asteroit üzerinde bilinen ilk gezici (rover) robotik uzay aracı "162173 Ryugu" olmuştur.	JAXA
3 Ocak 2019	Ay'ın karanlık tarafına ilk yumuşak iniş ve bir başka gezegen üzerinde tohumların ilk çimlenmesi sağlanmıştır.	CNSA (China National Space Administration)
10 Nisan 2019	Messier 87 (M-87) adlı süper kütleli kara deliğin ve çevresinin ilk fotoğrafı çekilmiştir.	Event Horizon Telescope (EHT)
30 Mayıs 2020	Özel bir şirket tarafından fırlatılan ilk insanlı uzay uçuşu gerçekleştirilmiştir.	SpaceX
19 Nisan 2021	"Ingenuity" adlı robotik helikopter, Mars yüzeyinde ilk motorlu uçuşu gerçekleştirmiştir.	NASA
21 Kasım 2021	"Parker" adlı sonda Güneş'in atmosferine girerek Güneş'e en çok yaklaşan uzay aracı olmuştur.	NASA
25 Aralık 2021	İnsanlık tarafından uzaya gönderilen en gelişmiş uzay teleskobu olan James Web Uzay Teleskobu fırlatılmıştır.	NASA / ESA / CSA
12 Mayıs 2022	Samanyolu kara deliği Sagittarius A ilk defa görüntülenmiştir.	EHT

2.3. İnsanlığın Ortak Mirası Çerçevesinde Uzayın Keşfi ve Uzay Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi

XXI. yüzyılla birlikte teknolojinin hızla ilerlemesi, uzayın keşfini ve kullanımını artırmıştır. Bazı devletlerin, kurumların veya özel işletmelerin dış uzayı, kaynaklarını ve gök cisimlerini ticari amaçlarla kullanmaya başlaması ya da bunu planlaması ile uzay kaynaklarına el konulması, kullanılması durumunun düzenlenmesi elzem hale gelmiştir. Üzerinde mülkiyetin söz konusu olmadığı Antarktika ve derin denizler gibi ortak alanlarla ilgili yasal rejimlerin dış uzaya genişlemesi düşüncesi, kaynakların sadece uzaya erişim gücüne sahip uzay gücü¹⁸ olarak nitelendirilebilecek ülkeler tarafından kullanılacağına dair gelişen inançla çelişmektedir. Dış uzay gibi tüm devletlerin kullanımına açık bir alana

¹⁸ Uzay gücü terimi, uzayda aktif faaliyet gösteren, uzay araçlarını fırlatma ve çalıştırma yeteneğine sahip olan uzay yolculuğu yapmış ulus devletleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Şimdiye kadar, Rusya, ABD, Fransa, Japonya, Çin, Birleşik Krallık, Hindistan, İsrail, Ukrayna, İran, Güney Kore ve Kuzey Kore bu minvalde değerlendirilmektedir (Mauduit, 2017: 2).

uluslararası bir yönetimin atanması gerektiğini belirten insanlığın ortak mirası rejimi de bu noktada ele alınan bir uygulama olmaktadır (Oduntan, 2005: 31). Roma hukukundan günümüze kadar gelen *res communis*, *res nullius* ya da *res extra commercium* gibi kavramların dış uzay ile ilgili oluşturulacak rejime uygulanıp uygulanmayacağı, dış uzayın mülkiyet ya da kullanım dışı kalıp kalmayacağı ile ilgili tartışmalarla paralellik göstermekte ve dış uzayın statüsünün örf ve âdet hukuku kapsamında da ele alınmasını sağlamaktadır. Tartışmalar, nihayetinde uzay boşluğunun ve gök cisimlerinin statülerinin ayrı ayrı değerlendirilmesi gerektiği üzerine de yoğunlaşmakta, bu varlıkların statülerinin yanında kaynaklarının kullanımı ile ilgili karışıklıklar da yaşanmaktadır.

İOM ilkesi hukuki bir terimdir ve bu terimin uluslararası hukuk içerisindeki gelişimi ise politik, ekonomik ve sosyolojik birtakım ilişkiler sonucu mümkün hale gelebilmektedir. Dış uzayın İOM kapsamında ele alınabilmesi ise BM bünyesinde kurulan UNCOPUOS ile paralellik göstermektedir. UNCOPUOS 1959 yılında BM bünyesinde dış uzayın keşfini ve kullanımını tüm insanlık adına sağlayabilmek adına kurulmuştur (Masson-Zwaan ve Hofmann, 2019). Komite kuruluş amacını, barış, güvenlik ve kalkınma için tüm insanlığın yararına uzayın keşfini ve kullanımını yönetmek olarak belirtmektedir. Komite, uzayın barışçıl amaçlarla kullanımında uluslararası iş birliğini gözden geçirmek, uzayla ilgili yürütülecek faaliyetleri incelemek, uzay araştırma programlarını teşvik etmek ve uzayın keşfiyle ortaya çıkan yasal sorunları incelemekle görevlendirilmiştir (COPUOS 2022 Session, tarihsiz).

UNCOPUOS uluslararası uzay hukukunda 5 adet temel antlaşma ve 5 adet ilke oluşturulmasına öncülük etmiştir.¹⁹ 1958’de kurulan UNOOSA da Komitenin sekreteryası işlerini yerine getirmektedir ve 2021 itibarıyla de 111 adet ülke Komiteye taraf konumundadır (BMGK 76/76 sayılı karar, 2021). Komitenin ve 1961’de onun iki alt komitesi olarak kurulan Hukuk Alt Komitesi ve Bilim ve Teknik Alt Komitesinin genel görevi, uzayı yöneten uluslararası yasal rejimi güçlendirmek ve bunun sonucunda da uzayın barışçıl kullanımlarında uluslararası iş birliğinin genişletilmesi için koşulların iyileştirilmesini sağlamak olarak belirtilmektedir (Committee and its Subcommittees, tarihsiz). Komite, barışçıl amaçlar için uzayın korunması, yörüngede güvenli operasyonlar, uzay enkazı, uzay iklimi, asteroit tehdidi, nükleer gücün uzayda güvenli kullanımı, iklim değişikliği, su yönetimi, küresel navigasyon

¹⁹ İOM kapsamında temel uzay hukuku metinleri detaylıca irdelenecektir. Temel uzay hukuku metinlerinin yanında kabul edilen 5 ilke ise; 1963 tarihli Devletlerin Uzayın Araştırılması ve Kullanılması Faaliyetlerini Düzenleyen Hukuki İlkeler Bildirgesi, 1982 tarihli Devletlerin Uluslararası Televizyon Yayını Uydularının Kullanımını Düzenleyen İlkeler, 1986 tarihli Dünyayı Uzaktan Algılamaya İlişkin İlkeler, 1992 tarihli Nükleer Enerji Kaynaklarının Uzayda Kullanımına İlişkin İlkeler, 1996 tarihli Uzayın Tüm Devletlerin, Özellikle Gelişmekte Olan Devletlerin Menfaati ve Yararına Araştırılması ve Kullanılmasına İlişkin Uluslararası İş Birliği Bildirgesi.

uydu sistemleri ile uluslararası uzay hukukunda ve ulusal uzay mevzuatlarında yer alan düzenlemelerle ilgili konuları ele almaktadır (Committee and its Subcommittees, tarihsiz). Ayrıca gelişmekte olan ülkelerin uzay kabiliyetlerini arttırmak adına uzay teknolojileri, bilimi ve uygulamalarını geliştirebilecekleri milli uzay programlarının da oluşumuna aracılık etmeye çalışmaktadır (Masson-Zwaan ve Hofmann, 2019). Ortaya koyduğu bu değerler ile İOM konusunda bir rejim oluşturup oluşturmadığı da tartışmalı konumdur.

Bu bölüm içerisinde Ay ve diğer gök cisimleri de dahil olmak üzere dış uzayın yasal statüsünün İOM ilkesi çerçevesinde değerlendirilmesi, ilkenin temel bileşenleriyle uyumu çerçevesinde ele alınmaktadır. Daha önceki bölümde ifade edilen İOM ilkesinin temel bileşenleri, uzayın keşfi ve uzay faaliyetlerine uyarlandığında; i) hukukun üstünlüğü, egemenlik dışılık ve eşitlik, ii) uzayın ve uzay sistemlerinin barışçıl amaçlarla kullanımı, iii) ortak çıkar, faydanın paylaşımı ve ortak kaynak yönetimi, iv) uzayda uluslararası dayanışma ve iş birliği ve iv) kuşak-ıçi ve kuşaklararası adalet öğeleri karşımıza çıkmaktadır. Bu bölüm içerisinde de dış uzayın statüsü bu temel bileşenler kapsamında değerlendirilecek, uluslararası bir rejimin gerekli olup olmadığı tartışılacaktır. Özellikle dış uzayın yönetiminde en etkili kurum olan UNCOPUOS'un faaliyetleri çerçevesinde hareket edilerek, küresel uzay yönetimi konusunda İOM ilkesine etki eden bazı uluslararası faaliyetler de irdelenmeye çalışılacaktır. UNCOPUOS bünyesinde ulus devletlerin ve uluslararası örgütlerin de rollerinin aktarılması, son bölümde epistemik toplulukların konusuna bir geçiş görevi de üstlenecektir.

2.3.1. Hukukun Üstünlüğü, Egemenlik Dışılık ve Eşitlik

İnsanlığın ortak mirası ilkesinin temel bileşenlerinden biri olan hukukun üstünlüğü, egemenlik dışılık ve eşitlik kategorisi içerisinde uzayın keşfi ve uzay faaliyetlerinde ulus devletlerin gelişmişlik düzeyine bakılmaksızın eşitlik temelinde temsil edilip edilmediği, dış uzayda ve gök cisimlerinde hiçbir aktörün egemenlik iddiasında bulunamayacağı ve mevcut uluslararası uzay hukukunun küresel uzay politikaları karşısındaki üstünlüğü irdelenebilir. Uzayın keşfi ve kullanımı noktasında İOM ilkesinin bu temel bileşeninin geçerliliğinin uygulamalarına bakıldığında öncelikle temel uzay hukuku metinlerinin incelenmesi gerekmektedir. Ardından UNCOPUOS bünyesinde yürütülen faaliyetler aktarılmaya çalışılacak ve küresel uzay rejimi tartışmalarının bu bileşen kapsamındaki durumu değerlendirilecektir.

İOM olarak kabul edilen alanlarda ulus devletlerin eşitliği temelinde rejim oluşturulması ve bu rejimin uluslararası hukuka uygun olması gerekliliği çerçevesinde mevcut uluslararası uzay hukuku metinlerinde İOM ilkesinin izleri aranmalıdır. Uzay rekabetinin

gelişmeye başladığı 1950’li yıllardan günümüze kadar uzay hukuku birkaç gelişim aşamasından geçmiştir. Dört aşamadan söz edilebilmektedir: i) hazırlık dönemi olarak nitelendirilebilecek 1950-60 arası yıllar, ii) uzayla ilgili yasaların çıkarıldığı 1960-80 arası dönem, iii) 1980’li yıllarda başlayıp 1990’lı yılların ortalarına kadar süren esnek hukuk enstrümanlarının ön plana çıktığı dönem ve iv) 1990’lı yılların sonunda başlayıp günümüzde de devam eden, uzayla ilgili hak ve yükümlülüklerin bağlayıcı olmayan metinlerden yasal metinlere dönüştürülmeye çalışıldığı dönem (Tronchetti, 2013: 7). Bu çalışma içerisinde İOM ilkesinin temel bileşenlerinden biri olan hukukun üstünlüğü, egemenlik dışılık ve eşitlik başlığı, Ay Antlaşması’na kadarki süreç ve sonrası şeklinde ikiye ayrılarak incelenecektir. İOM ilkesinin temel uzay hukuku metinlerinden biri olan Ay Antlaşması’nda yer almasının milat olarak görülmesi, çalışma içerisinde böyle bir ayrıma gidilmesine sebebiyet vermektedir. UNCOPUOS ve alt komitelerinin uzayla ilgili tüm faaliyetleri düzenlemeye yönelik yürüttükleri çalışmaların, İOM ilkesinin hukukun üstünlüğü, egemenlik dışılık ve eşitlik bileşeni ile ne denli paralellik gösterdiği ve küresel uzay rejiminin kurumsallaşmasına ne ölçüde katkı sağladığı bu bölüm içerisinde araştırılacaktır.

2.3.1.1. Uzay Çağı Başlangıcından Ay Antlaşması’na Hukukun Üstünlüğü, Egemenlik Dışılık ve Eşitlik

Birleşmiş Milletler bünyesinde uzay faaliyetleri konusunda oluşturulan hukuki metinlerin sayısı 1960’lar itibariyle hız kazanmıştır. Uluslararası uzay hukukunun antlaşmalar gibi bağlayıcı enstrümanları ortaya çıkarmasından önceki hazırlık dönemi içerisinde birtakım BMGK kararları karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda BMGK’nun 13 Aralık 1963 tarihli 1962 (XVIII) sayılı kararı ile Devletlerin Uzayın Araştırılması ve Kullanılması Faaliyetlerini Düzenleyen Hukuki İlkeler Bildirgesi ile 1963 (XVIII) Dış Uzayın Barışçıl Kullanımında Uluslararası İş Birliği kararlarından İOM kapsamında bahsedilmesi önem arz etmektedir.

İlkeler Bildirgesi içerisinde uzayın barışçıl amaçlarla ekonomik ve bilimsel gelişim seviyesine bakılmaksızın tüm insanlığın yararı ve çıkarı için keşfinin ve kullanımın sürdürülmesi gerektiğine olan inanç dile getirilmiştir. Dış uzayın ve gök cisimlerinin eşitlik temelinde ve uluslararası hukuka uygun olarak tüm devletler tarafından kullanımı ve keşfi serbestlik ilkesine tabidir (Madde 2). Bu Bildirge ile uzayın ve gök cisimlerinin doğrudan işgal veya egemenlik ilanı ile kimseye ait olamayacağı (Madde 3), devletlerin uzayın keşfi ve kullanımındaki faaliyetlerini uluslararası barış ve güvenliği sağlamak ve uluslararası iş birliğini teşvik etmek amacıyla BM Şartı ve diğer uluslararası hukuk kurallarına uygun olarak gerçekleştireceği (Madde 4) karara bağlanmıştır. Bu bildirge aynı zamanda ulus devletlerin

yanı sıra devlet dışı kuruluşların da uzayda yürüteceği faaliyetlerde, uluslararası hukuka uygun olarak bu kuruluşların bağlı bulundukları devletleri sorumlu tutmaktadır (Madde 5). Devletlerin ya da devlet dışı kuruluşların gerçekleştirdiği uzay faaliyetlerinden oluşacak zararın da yine ilgili devletin sorumluluğunda olduğu (Madde 8) ve astronotların, insanlığın uzaydaki elçileri olduğunun kabulü ile herhangi bir devletin topraklarına zorunlu iniş yapmaları durumunda o astronotların ilgili devlet tarafından korunması gerekliliği (Madde 9) de bu Bildirge ile ön plana çıkarılmıştır. Daha önce de bahsedildiği gibi, İlkeler Bildirgesi uluslararası hukuk bakımından bağlayıcı bir metin olmasa da sonrasında oluşturulan temel antlaşmalara bakıldığında bu bildirge, bağlayıcı metinlerin temeli olarak kabul edilmiştir (Koroma, 2011: 3).

İlkeler Bildirgesi ile aynı gün kabul edilen 1963 (XVIII) sayılı karar gereğince; uzayın barışçıl amaçlarla kullanımı için uzay faaliyetlerinden kaynaklı zararlı etkilerin tespiti, uzay teknolojileri ile ilgili bilimsel bilginin paylaşılması, uzay ile ilgili eğitim-öğretimin geliştirilmesi, uluslararası programların teşvik edilmesi gibi olgular uzay iş birliğinin çerçevesi olarak görülmüştür (Kısım II, Madde 1). Meteoroloji, iletişim ve manyetik alan haritalama için kullanılan uydular hakkında ABD ve SSCB arasında bir iş birliği anlaşması kurulması gerektiğine de değinilen (II. Kısım, Madde 7) karar içerisinde aynı zamanda uzaya fırlatılan nesnelerin kamusal olarak kayıt altına alınmasının da önemine işaret edilmektedir (II. Kısım, Madde 3). BMGK'nın aldığı bu kararlar, bağlayıcı bir özellik taşımasa da uluslararası uzay hukukunun kurumsallaşması adına önemli adımlar olarak tarihe geçmiştir. Uluslararası uzay hukukunun ilk ve en önemli metni ise 1967 tarihli Uzay Antlaşması olmuştur.

UNCOPUOS'da kararlar konsensüs esasına göre alınmaya başlamış ve bu şekilde karar alma süreçlerindeki zorluğun ortadan kaldırılması hedeflenmiştir (Erdem, 2014: 14). Soğuk Savaş döneminin ideolojik rekabetlerinin Komite'nin karar almasına etki etmemesi için konsensüs kuralı ile karar alınması beraberinde birçok hukuki metnin hazırlanmasını kolaylaştırmıştır. Komite, uzay konusunda uluslararası toplumun faaliyetlerini düzenleme görevine 1967 tarihli Ay ve Diğer Gök Cisimleri Dahil, Uzayın Araştırılması ve Kullanılmasında Devletlerin Faaliyetlerini Yöneten İlkeler Hakkında Antlaşma adlı hukuki metinle devam etmiştir. 1967 tarihli Uzay Antlaşması, Komite'nin oluşturduğu ilk antlaşma olması bakımından önem arz etmektedir. Uzay Antlaşması, uluslararası uzay hukukunun Magna Carta'sı olarak görülmüş (Dunk, 2019: 3) ve önemi de sıklıkla dile getirilmiştir. 1967 tarihli Uzay Antlaşması'na Mayıs 2022 itibarıyla 89'u ulus devlet olmak üzere 111 taraf bulunmaktadır. (UN Office for Disarmament Affairs, Outer Space Treaty).

Uzay Antlaşması, uluslararası uzay hukukuna ilişkin temel çerçeveyi sağlamakta ve Ay'ın ve diğer gök cisimleri için "sahiplenmeme ilkesi" temelinde hareket edilmesi gerektiğini belirtmektedir (Koroma, 2011: 3). Antlaşmanın 2. maddesi işgal ya da egemenlik iddiaları gibi herhangi bir sahiplenme durumu yoluyla Ay'ın ve diğer gök cisimlerinin milli egemenlik kapsamında değerlendirilemeyeceği kabul edilmektedir. Antlaşma 17 maddeden oluşmakta ve önsözünde ve 1. maddesinde hiçbir ülkenin ekonomik ve bilimsel gelişmesine bakılmadan, uzayın keşfinin ve kullanımının tüm insanlığın ortak çıkarı ve sadece barışçıl amaçlı olarak sağlanması gerektiği kabul edilmektedir. 1. madde 1. paragraf içerisinde Ay ve diğer gök cisimleri de dahil olmak üzere dış uzayın 'insanlığın vilayeti' (*province of all mankind*) olduğu ve 2. paragrafla birlikte de uzayın ayırım gözetmeksizin, uluslararası hukuk kurallarına uygun olarak, tüm insanlığın keşfine ve kullanımına açık olduğu kabul edilmektedir. Devletler ve insanlar arasındaki barışın ve dostane ilişkilerin tesis edilmesi amacıyla dış uzayda uluslararası iş birliğine ve uzayın silahsızlandırılmasına vurgu yapılmaktadır. Uzayda egemenlik iddialarının kabul edilemeyeceği ve hiçbir ülkenin işgaline maruz bırakılmaması gerektiğine olan vurgu, bu Antlaşma içerisinde de yer almıştır (Madde 2). Uzay Antlaşması'nda İOM terimi yerine insanlığın vilayeti ibaresi kullanılarak, Ay ve diğer gök cisimleri de dahil olmak üzere, dış uzayın serbestliği ve dış uzayda egemenlik tahsisinin reddedilmesi garanti altına alınmaya çalışılmıştır (Oduntan, 2005: 33). Kullanım serbestisi ve egemenlik reddi ibareleri, açık denizlerin statüsüne benzetilmekte (UNCLOS, 1982, 87. madde) ve *res communis* prensibi kapsamında değerlendirilmektedir. Daha önce de bahsedildiği gibi açık denizlerde kullanım serbestisi söz konusu iken; derin deniz yatakları İOM statüsündedir.

Antlaşma'nın üçüncü maddesi gereğince taraf devletler, Ay ve diğer gök cisimleri de dahil olmak üzere dış uzayın keşfinde ve dış uzay faaliyetlerinde BM Şartı ile birlikte uluslararası barış ve güvenliği içeren ve uluslararası iş birliği ve anlayışı tesis eden uluslararası hukuk kurallarının geçerli olduğunu kabul etmektedirler. Uzayın barışçıl keşfi ve kullanımında uluslararası iş birliğini teşvik etmek için, Ay ve diğer gök cisimleri de dahil olmak üzere uzayda faaliyetler yürüten, antlaşmaya taraf devletler, BM Genel Sekreterini, kamuoyu ve uluslararası bilim topluluğunu da bu tür faaliyetlerin doğası, yürütülmesi, yerleri ve sonuçları hakkında mümkün ve uygulanabilir olduğu kadar bilgilendirmeyi kabul etmektedirler (Madde 11). Ay ve diğer gök cisimlerinde bulunan tüm istasyonlar, tesisler, teçhizat ve uzay araçları karşılıklılık esasına göre antlaşmaya taraf diğer devletlerin temsilcilerine, önceden bildirilmek koşuluyla, açık olacaktır (Madde 12). Uzay Antlaşması, antlaşmadan çekilmeyi mümkün kıldığından, antlaşmadan çekilme halinde hükümlerinin o

devlet için geçersiz kalması ve hükümlerinin örf ve âdet hukuku oluşturmaması muhtemel görünmektedir.

1967 tarihli Uzay Antlaşması'nın kabulü ile birlikte uluslararası uzay hukuku metinlerinin sayısının hızla arttığı bir döneme girilmiştir. İmzalayan taraflar nezdinde bağlayıcılığı olan toplamda 5 adet uluslararası uzay hukuku metni bulunmaktadır. Uzay Antlaşması'nın yanında 1968 tarihli Astronotların Kurtarılması, Astronotların ve Uzaya Fırlatılmış Olan Araçların Geri Verilmeleri Hakkında Anlaşma ve 1972 tarihli Uzay Cisimlerinin Verdiği Zarardan Dolayı Uluslararası Sorumluluk Hakkında Sözleşme uzayın barışçıl amaçlarla kullanılmasına öncülük eden diğer uluslararası hukuk metnidir. 1976 tarihli Uzaya Fırlatılan Araçların Tescili Hakkında Sözleşme de bir diğer uluslararası uzay hukuku enstrümanıdır. Bu hukuki metinler insanlığın ortak çıkarı ve barışçıl amaç çerçevesinde hareket edilmesi gerektiğini beyan etmekte ve uzayın 'insanlığın ortak mirası' olduğuna dair kesin bir hüküm barındırmamaktadırlar.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 19 Aralık 1967 yılında 2345 (XXII) sayılı kararı ile kabul edilen Astronotların Kurtarılması, Astronotların ve Uzaya Fırlatılmış Olan Araçların Geri Verilmeleri Hakkında Antlaşma yani Kurtarma Sözleşmesi 10 maddeden oluşmaktadır. Uzay Antlaşması'nın 5. maddesi ile birlikte bu Sözleşme'nin oluşumu için niyet beyanında bulunulmuş; astronotların 'insanlığın elçisi' olduğu kabul edilerek, Dünya'ya inişleri sırasında hangi ülkenin sınırları dahilinde olursa olsunlar kurtarılmaları ve güvenliklerinin tesis edilmeleri garanti altına alınmaya çalışılmıştır.

Kurtarma Sözleşmesi'nin maddelerine bakıldığında fırlatılan uzay aracının ve astronotların başka bir ülkenin milli yetki sınırlarına ya da kimseye ait olmayan açık denizlere düşmeleri halinde kurtarılmaları ve fırlatıcı devlete geri verilmeleri gerektiği yönünde yükümlülükler karşımıza çıkmaktadır. Herhangi bir kaza veya tehlike anında astronotların güvenliklerinin sağlanması tüm taraf devletlerin yükümlülüğündedir ve bu konuda tüm ulusların astronotlarına eşit davranılması gerekmektedir.

29 Kasım 1971 tarihinde BMGK'nun 2777 (XXVI) sayılı kararı ile kabul edilen kısaca Sorumluluk Sözleşmesi olarak anılan ve 28 maddeden oluşan Uzay Cisimlerinin Verdiği Zarardan Dolayı Uluslararası Sorumluluk Hakkında Sözleşme'ye 98 ülke ve bazı hükümetlerarası kuruluşlar taraftır. Zarar kavramı, can kaybı, kişisel yaralanma, diğer sağlık sorunları ve Devletlerin veya gerçek ve tüzel kişilerin ve hükümetlerarası kuruluşların mülkiyetinin zarar görmesi veya kaybolması anlamında kullanılmaktadır (Madde 1). Uzay araçlarının neden olduğu zararlardan o uzay araçlarını fırlatan devlet sorumludur ve bu zararın karşılanması için tazminat ödemekle yükümlüdür (Madde 2). Bu Sözleşme kapsamında

devletlere yüklenen tazminat ödeme yükümlülüğü ve zarardan sorumlu tutulması durumu hukukun üstünlüğü bileşenini sağlasa da; Sorumluluk Sözleşmesi'nin İOM ilkesi kapsamında en önemli değerlendirmesi barışçıl kullanım, ortak yarar, uluslararası dayanışma ve iş birliği ve kuşaklararası adalet bağlamındadır. Bu nedenle Sözleşme ilgili alt başlıklar altında detaylı olarak değerlendirilecektir.

BMGK'nın 12 Kasım 1974 tarihli 3235 (XXIX) sayılı kararı ile kabul edip 1976'da yürürlüğe giren ve kısaca Tescil Sözleşmesi olarak geçen Uzaya Fırlatılan Araçların Tescili Hakkında Sözleşme'ye Mayıs 2022 itibariyle 72 ülke ve 4 hükümetlerarası kuruluş taraftır ve Sözleşme 12 maddeden oluşmaktadır. Bu sözleşmeye göre bir uzay nesnesi, Dünya yörüngesine veya ötesine fırlatıldığında, fırlatan devlet tarafından kayıt altına alınmalı ve bu durumu BM'ye bildirmelidir (Madde 2). Uzaya fırlatılan her türlü uzay aracının kayıt altına alınması ileride de aktarılacak olan sınırlı bir doğal kaynak olarak görülen Dünya yörüngesinin eşitlik temelinde paylaşımı noktasında önem arz etmektedir. Tescil Sözleşmesi de tıpkı Sorumluluk Sözleşmesi gibi İOM prensibinin diğer bileşenleri tarafından detaylı olarak ele alınabilecek bir hukuki metindir.

Uzay konusunda İOM ilkesini doğrudan barındıran ilk hukuki metin, 1979 tarihli Ay ve Diğer Gök Cisimleri Üzerinde Devletlerin Faaliyetlerini Düzenleyen Antlaşma'dır ve Ay'ın ve onun doğal kaynaklarının insanlığın ortak mirası olduğunu kabul etmektedir (Madde 11). 1969 Ay'a ilk defa ayak basılması ve yaşanan teknolojik gelişmeler ile insanlığın Ay'a ve diğer gök cisimlerine ulaşabileceği ispatlanmış ve bu durumun yarattığı hukuki boşluk tamamlanmaya çalışılmıştır. Ay'a ve diğer gök cisimlerine ulaşılabilmesine dair görüşün oluşmasının ardından düzenleme yapılması gerekliliği ile birlikte 1970 yılından itibaren Arjantin, SSCB ve ABD gibi ülkeler UNCOPUOS'a Ay konusunda bir antlaşmaya varılması konusunda öneri sunmuşlardır (Guntrip, 2003: 396) ve UNCOPUOS'un çalışmalarıyla birlikte 1979 yılında Ay Antlaşması oluşmuştur. 1970'lerde başlayıp 1979'lara kadar süren görüşmeler neticesinde 5 Aralık 1979 tarihli 36/48 sayılı BMGK kararı ile kabul edilen Ay Antlaşması 21 maddeden oluşmakta ve Antlaşma'nın 11. maddesi Ay'ı ve doğal kaynaklarını insanlığın ortak mirası olarak kabul etmektedir.

Antlaşma'nın 11. maddesi sadece Ay ve doğal kaynaklarını İOM olarak kabul etse de 1. Maddesi, Ay Antlaşması'nın hükümlerinin Güneş sistemindeki diğer gök cisimlerine, şayet onlarla ilgili özel normlar bulunmazsa, uygulanacağını kabul etmektedir. Bu madde doğal yollarla dünya yüzeyine düşen gök cisimlerini ise kapsam dışında bırakmaktadır. Ay'ın keşfi ve kullanımı, ekonomik ve bilimsel gelişmişlik düzeyleri dikkate alınmaksızın tüm insanlara açık olmalı ve uluslararası iş birliği mümkün olduğunca desteklenmelidir (Madde 4). Taraf

devletlerin Ay'da ve etrafında gerçekleştirdikleri bilimsel faaliyetleri ve tüm insanlığı ilgilendirecek tehlikeli durumları BM'ye ve diğer taraf devletlere bildirme ve bilgilendirme yükümlülüğü de bulunmakta (Madde 5); gerçekleştirilecek bilimsel faaliyetlerde ayırım gözetilmeksizin tüm taraf devletlerin eşit haklara sahip oldukları kabul edilmektedir (Madde 6).

Ay Antlaşması'na göre Ay ve doğal kaynaklarının kullanımında barışçıl amaç aranacak ve İOM prensibi ile hareket edilecektir. Bu antlaşma ile daha önce de bahsedildiği gibi, Ay ve doğal kaynakları üzerinde hiçbir devlet, devletlerarası organizasyon, hükümet dışı kuruluşlar ya da herhangi bir sivilin egemenlik hakkının olamayacağı ve bu alanlar hakkındaki kararların uluslararası bir rejim tarafından verileceği karara bağlanmaktadır (Madde 11). Antlaşma'nın 11. maddesi 4. paragrafı ile görülmektedir ki; eşitlik temelinde ve uluslararası hukuka uygun olarak taraf devletler Ay'ı keşfetme ve kullanma hakkına sahiptir. Aynı madde içerisinde Ay'ın doğal kaynaklarının kullanımı için kurulması öngörülen rejimin, gelişmekte olan ülkelerin ihtiyaçları ve çıkarları ile Ay'ın araştırılmasında doğrudan ya da dolaylı olarak katkıda bulunan ülkeler arasında adil bir paylaşım yapması gerektiğinden bahsedilmektedir. Ancak uzay konusunda yapılan tüm anlaşmalar da dahil olmak üzere Ay Antlaşması içerisinde de İOM ilkesini ve oluşturulması planlanan rejimi detaylı olarak ele alan bir madde bulunmadığından, uygulama noktasında sorunlar yaşanmıştır. İnsanlığın ortak mirası kavramının geçtiği antlaşmalar içerisinde yasal düzenlemeler yönünden eksiklerin olması ve bilimsel nitelikten çok ahlaki ve felsefi bir temel taşıdığı yönündeki eleştiriler nedeniyle kabulü hususunda engeller ortaya çıkmıştır.

1984 tarihinde yürürlüğe giren Ay Antlaşması'nın uygulanma noktasında sorunlar yaşanmasına sadece ilkenin ve kurulacak olan rejimin açıklanmaması sebep olarak gösterilmemekte; Antlaşma'ya 18 ülkenin taraf olup, 4 ülkenin de sadece imza aşamasında kalmış olması da büyük bir sorun olarak ifade edilmektedir.²⁰ ABD, Antlaşma'nın yapım aşamasında Ay'ın *res communis* ilkesi temelinde yani kullanım serbestisi olan egemenlik dışı bir alan nezdinde İOM olarak değerlendirilmesi (yani İOM ruhuna ve temel bileşenlerine aykırı) gerektiğini ortaya koymuştur (Erdem, 2014: 65-66). Ay Antlaşması'nın İOM çerçevesinde sadece egemenlik dışılık değil aynı zamanda ekonomik olarak adil paylaşım esasında bir özü bulunmaktadır. Büyük uzay gücü olarak nitelendirilebilecek ABD, SSCB

²⁰ Ermenistan, Avustralya, Avusturya, Belçika, Şili, Kazakistan, Kuveyt, Lübnan, Meksika, Fas, Hollanda, Pakistan, Peru, Filipinler, Suudi Arabistan, Türkiye, Uruguay ve Venezüella ülkeleri ile Mayıs 2022 itibarıyla Ay Antlaşması'nın tarafları 18 adet ülkedir. Fransa, Guatemala, Hindistan ve Romanya Antlaşmayı imzalamıştır ancak hükümetleri tarafından onaylanmamıştır. Fransa Antlaşma'nın 3. Maddesi 2. Fıkrasında belirtilen kuvvet kullanımının yasaklanması hükümleriyle ilgili bir yorum farklılığı ortaya koyarak Antlaşmayı imzalamıştır (UN Treaty Collections, Moon Agreement).

gibi ülkelerin bu antlaşmaya taraf olmaması sonucu Ay Antlaşması'nın evrensellik kazanmasının önüne geçilmiş ve antlaşmanın geçerliliğinin sorgulanmasına yol açmıştır. Ay Antlaşması'nın hiçbir uzay gücü tarafından imzalanmamış olması, bağlayıcılığını ve İOM'un yapılageliş kuralı olarak anılmasını imkansızlaştırmaktadır.

Dönemin şartları içerisinde oluşturulan temel uzay hukuku metinlerine bakıldığında günümüz yasal problemlerine çözüm bulamadığı konusunda bir görüşün hâkim olduğu söylenebilmektedir. Uzay Antlaşması içerisinde Ay ve diğer gök cisimleri de dahil olmak üzere dış uzayın insanlığın vilayeti olarak kabul edilmesi ile uluslararası hukuk uzmanları tarafından bu bölgenin egemenlik dışı, ancak kullanım serbestisi olan bir alan olarak görüldüğüne dair fikirler ortaya atılmaktadır (Oduntan, 2005: 33). Uzay Antlaşması'nın önsözünde “barışçıl amaçlarla uzayın keşfinin ve kullanımının geliştirilmesinin tüm insanlığın çıkarı” olduğu belirtilmesi ve kullanım veya işgal yoluyla egemenlik tahsisinin olmayacağı ibaresi bile bir nevi sömürünün kabul edildiği yönünde eleştirilere de sebep olmaktadır. Uzay Antlaşması içerisinde dış uzayın insanlığın vilayeti olarak kabul edilmesinin yeterli düzenlemelerle desteklenmemesi sonucu birtakım ek prosedürlere olan ihtiyaç artmakta ve dolayısıyla kavramın içeriğinin anlaşılması için mevcut düzenlemeler yetersizliğini korumaktadır.

Ayrıca Ay Antlaşması 1. maddesi gereğince, Güneş Sistemi içerisindeki Dünya dışındaki diğer gök cisimlerine de bu antlaşmanın hükümlerinin uygulanabileceği, dolayısıyla Ay dışında Samanyolu Galaksisi'ndeki tüm gezegenlerin İOM kapsamına değerlendirilmesi gerçeğini de ortaya koymaktadır. Ancak aynı maddenin 3. bendi ile birlikte Dünya yüzeyine düşen diğer gök cisimleri bu ilke kapsamında çıkarılmış, böylelikle gezegenimize düşen meteorlar gibi gök cisimlerinin tüm insanlık yararına kullanımı konusu tartışmalı kalmıştır. İOM ilkesinin dünyanın her yerinde sayısız bir şekilde bulunan, uzaydan gelen kaya ve meteorlar için geçerli olmaması gelişmekte olan ülkelerin tepkisine sebep olmakta; bir gök cisminin doğal ve fiziki tanımı ile yasal tanımı arasında bir fark ortaya konmadığından dolayı göktaşları gibi buz dağına benzetilebilecek nesnelerin üzerinde mülkiyet iddiasında bulunma noktasında herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır (Oduntan, 2005: 38). Gelişen teknolojiye paralel olarak uzayın keşfiyle ortaya çıkan yeni gelişmelere temel uzay hukuku metinleri yetersiz kalmaktadır.

2.3.1.2. Ay Antlaşması Sonrası Hukukun Üstünlüğü, Egemenlik Dışılık ve Eşitlik

Ay Antlaşması sonrası UNCOPUOS bünyesinde kabul edilen metinlere bakıldığında ilk olarak BMGK'nın 10 Aralık 1982 tarihli 37/92 sayılı kararı olan Devletlerin Uluslararası

Televizyon Yayını Uydularının Kullanımını Düzenleyen İlkeler (kısaca Yayın İlkeleri) karşımıza çıkmaktadır. Bu ilke kapsamında hukukun üstünlüğü, egemenlik dışılık ve eşitlik temel bileşeni adına ek içerisinde yer alan amaçlar ve hedefler maddelerine odaklanmak gerekmektedir. Bu minvalde iki madde göze çarpmaktadır; i) uydular ile doğrudan televizyon yayıncılığı faaliyetleri, devletlerin egemenlik hakları ve müdahale etmeme prensibi ve herkesin bilgi alma ve aktarma hakkı çerçevesinde yürütülmelidir ve ii) söz konusu faaliyetler kültürel ve bilimsel alanlarda bilgi ve birikimin serbestçe yayılımını ve karşılıklı değişimini teşvik ederek; özellikle gelişmekte olan devletlerin, siyasi ve kültürel bütünlüğüne saygı çerçevesinde, eğitim, sosyal ve ekonomik gelişmelerine yardımcı olmalı ve tüm halkların yaşam kalitesini artırmalıdır. Ekte yer alan hak ve menfaatler kısmında ayrıca her devletin uydu aracılığıyla doğrudan uluslararası yayın yapma hakkının olduğu ve bu tür faaliyetlere izin verme konusunda yetkilendirdiği kişi ve kurumları eşitlik ilkesi çerçevesinde yönetme hakkına sahip olduğu; bütün devletlerin ve halkların bu hakka sahip olduğu ve bu alandaki teknolojiye erişim, ayrımcılık yapılmaksızın tüm Devletlere açık olduğu kabul edilmektedir. Yayın İlkeleri kapsamında da devletlerarası eşitlik anlayışına özen gösterilmiş ve birtakım eleştiriler bertaraf edilmeye çalışılmıştır.

Yayın İlkeleri'nden sonra BMGK'nın 3 Aralık 1986 tarihinde 41/65 sayılı kararla kabul etmiş olduğu Dünyayı Uzaktan Algılamaya İlişkin İlkeler kapsamında uzaktan algılama²¹ faaliyetleri ekonomik, sosyal ve teknolojik gelişmişliklerine bakılmaksızın bütün devletlerin yararı ve menfaati çerçevesinde yürütülmelidir (İlke II). Uzaktan algılamaya yönelik yürütülen faaliyetler 1963 tarihli İlkeler Bildirgesi içerisinde de belirtilen özellikle eşitlik çerçevesinde uzayı araştırma ve kullanma serbestisi öngören ve uzayın araştırılması ve kullanımının ekonomik ya da bilimsel gelişmişlik düzeylerine bakılmaksızın bütün devletlerin yarar ve menfaatine uygun gerçekleştirilmesi gerektiği kabul edilmektedir (İlke IV). Bu faaliyetler devletlerin ve halkların kendi değerli doğal kaynakları üzerinde tam ve sürekli egemenliği ilkesine, hak ve menfaatlerine saygı çerçevesinde ve uluslararası hukuka uygun olarak gerçekleştirilmelidir (İlke IV). Uzaktan algılamaya yönelik bir esnek hukuk enstrümanı olarak kabul edilen bu ilkeler göstermektedir ki sadece uzay boşluğu ve gök cisimleri nezdinde eşitlik anlayışı ile hareket edilmemekte; uzaydan yürütülecek faaliyetlerden doğan sonuçlar üzerinde de Dünya yüzeyinde eşitlik temelli hareket edilmesi gerekmektedir.

²¹ Uzaktan Algılama İlkeleri içerisinde uzaktan algılamanın (*remote sensing*) ne anlama geldiği açıklanmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda uzaktan algılama; doğal kaynakların yönetimini, arazi kullanımı ve çevrenin korunmasını iyileştirmek amacıyla, algılanan nesneler tarafından yayılan, yansıyan veya kırılıma uğrayan elektromanyetik dalgaların özelliklerinden yararlanarak, Dünya yüzeyinin uzaydan algılanması anlamına gelmektedir (İlke I [a]). Uzaktan algılama, “Arada mekanik bir temas olmaksızın bir cisimden yayılan veya yansıtılan elektromanyetik ışınının nitelik ve nicelik yönünden değerlendirilmesi ile cismin özelliklerinin uzaktan ortaya konması ve ölçülmesi” olarak ifade edilmektedir (Sunar, 2011: 3).

BMGK'da 13 Aralık 1996 tarihli 51/122 sayılı karar ile kabul edilen Uzayın Tüm Devletlerin, Özellikle Gelişmekte Olan Devletlerin Menfaati ve Yararına Araştırılması ve Kullanılmasına İlişkin Uluslararası İş Birliği Bildirgesi ile uzayın keşfinde ve kullanımında geliştirmekte olan ülkelerin menfaatleri göz önünde bulundurularak eşitlik ve karşılıklı kabul çerçevesinde iş birliği öngörülmekte; söz konusu iş birliklerinin de tarafların hak ve menfaatlerine uygun adil ve makul bir çerçevede olması gerektiği belirtilmektedir (İlke II). Kısaca Menfaatler Bildirgesi olarak anılan bu esnek hukuk enstrümanı gelişmiş ve geliştirmekte olan ülkeler arasında teknoloji ve bilim alanındaki açığı kapatmayı amaçlamaktadır. Bu ilkeler İOM kapsamında belirlenen hukukun üstünlüğü, egemenlik dışılık ve eşitlik temel bileşenine normatif anlamda katkı sağlamakta ve ilkenin kurumsallaşması adına önem arz etmektedirler.

1990'lı yıllardan sonra Yeni Uzay Çağı kapsamında esnek hukuk kurallarının yerini daha fazla düzenleme almaya başlamış ve UNCOPUOS bünyesindeki uzay faaliyetleri çok katmanlı bir boyuta evrilmiştir. Hukukun üstünlüğü, egemenlik dışılık ve eşitlik temel bileşeni kapsamında UNCOPUOS'un alt komitesi olan Hukuk Alt Komitesi'nin faaliyetleri irdelenmelidir. Söz konusu alt komite içerisinde, i) dış uzay hakkındaki BM antlaşmasının uygulaması ve statüleri çalışma grubu, ii) dış uzay tanımı ve sınırlandırılması çalışma grubu ve iii) uzay kaynakları faaliyetlerinin hukuki yönleri çalışma grubu olmak üzere üç çalışma grubu oluşturulmuştur (COPUOS, Working Groups of the Committee and its Subcommittees, tarihsiz). Çalışma gruplarının isimlerinden de anlaşılacağı üzere, temel uluslararası uzay hukuku metinlerinin statüsü ve uygulanmaları üzerine araştırmalarda bulunma, uzayın tanımı ve sınırlarının belirlenmesi ve uzayın kullanımında barışçıl amaçlarla ve eşitlik anlayışı ile hareket etme konularında UNCOPUOS'a öneriler sunmaya çalışmaktadırlar (BMGK A/AC.105.763 Sayılı Rapor, 2001). Söz konusu çalışma grupları Yeni Uzay Çağı içerisinde pek çok uygulamaya destek vermiş ve UNOOSA bünyesinde oldukça aktif rol oynamışlardır.

Çalışma gruplarının faaliyetlerinin yanında bahsedilmesi gereken önemli bir girişim de Uzay Uygulamaları Programı'dır. 1971 yılında kurulan BM Uzay Uygulamaları Programı (*Programme on Space Applications / PSA*) aracılığıyla telekomünikasyon, uzaktan algılama ve uydu uygulamaları, küresel çevre ve kara kaynakları yönetimi ve uluslararası uzay düzenlemeleri gibi konularda, gelişmiş ve geliştirmekte olan ülkeler arasındaki açığın kapatılması amacıyla bilgi transferinin sağlanması, eğitim-öğretim aracılığıyla nitelikli insan gücünün geliştirilmesi hususunda söz konusu dezavantajlı ülkelere katkı sunulmaya çalışılmıştır (UNOOSA Seminars, 2006). Uzay bilimi ve teknolojisinin kullanımı ve uygulamalarını, ekonomik gelişmişlik düzeyine bakılmaksızın tüm ülkelerin yararına sunmak

ve tüm ulusları buna teşvik etmek PSA'nın ana amacı olarak belirtilmiştir (Balogh, 2011: 180). Bu programın çalışma alanları biyoçeşitlilik, ekosistemler, iklim değişikliği, afet yönetimi, küresel sağlık, küresel navigasyon uydu sistemleri, çevresel izleme ve doğal kaynaklar yönetimi ve uydu iletişimi gibi alanları kapsamaktadır (UNOOSA HSTI, tarihsiz).

Bu programın ilk yayını 1989 yılında gerçekleşmiş ve o günden bu yana uzayın keşfi ve kullanımının barışçıl amaçlar ilkesiyle uyumlu bir şekilde sağlanması için toplumlar arasında eşitlik oluşturacak programlar üretilmeye çalışılmaktadır. PSA kapsamında başlatılan İnsan Uzay Teknolojisi Girişimi (*Human Space Technology Initiative / HSTI*) ile insanlı uzay uçuşlarına ve uzay araştırmalarıyla ilgili faaliyetlere daha fazla ülke dahil edilmesi, bu faaliyetlerden elde edilen sonuçlardan uluslararası iş birliği yoluyla faydanın yayılması ve uzay araştırmalarının tamamen uluslararası bir girişim haline gelmesi hedeflenmiştir (UNOOSA HSTI, tarihsiz). İnsan Uzay Teknolojisi Girişiminin yanında aynı zamanda HSTI bünyesinde Temel Uzay Teknolojisi Girişimi (*Basic Space Technology Initiative / BSTI*) ve Temel Uzay Bilimi Girişimi (*Basic Space Science Initiative / BSSI*) oluşturulmuştur (UNOOSA HSTI, tarihsiz).

Uzay Teknolojileri ve Bilimi Bölgesel Eğitim Merkezlerinin de kurulmasına öncülük eden Program sayesinde aynı zamanda BM Afet Yönetimi ve Acil Durum Müdahalesi için Uzaya Dayalı Bilgi Platformu (*United Nations Platform for Space-based Information for Disaster Management and Emergency Response / UN-SPIDER*), Küresel Navigasyon Uydu Sistemleri Uluslararası Komitesi (*International Committee on Global Navigation Satellite Systems / ICG*) ve Küresel Navigasyon Uydusu Sistemleri (*Global Navigation Satellite Systems / GNSS*) sağlayıcılarından ve kullanıcı topluluklarından oluşan bir forumun kurulması sağlanmıştır (UN PSA Brochure, 2012: 1). Uluslararası Uzay Hava Girişimi (*International Space Weather Initiative / ISWI*) gibi bir programın da oluşmasını sağlayan söz konusu program oldukça geniş bir perspektife sahiptir. ISWI, uzay hava olaylarının gözlemlenmesi ve anlaşılması ve böylelikle sonuçlarının halklara duyurulması amacıyla HSTI teşviki ile oluşmuş bir kuruluştur ve insanlığın uzaya erişimi ve kullanımı noktasında güvenli yolu yaratmak ve gelecek kuşakların uzay fiziğini daha iyi anlayabilmesi için çabalamaktadırlar (ISWI İnternet Sitesi, 2010).

Uzay Uygulamaları Programının yanı sıra küresel uzay hukuku ve politikalarında aktif gelişmelerin yaşandığı günümüzde, 1967 tarihli Uzay Antlaşması'nın 50. yılına özel atıfta bulunularak UNOOSA bünyesinde Yeni Uzay Aktörleri için Uzay Hukuku (*Space Law for New Space Actors Project*) adlı bir proje başlatılmış ve uzay faaliyetlerine yeni girmeye çalışan devletlerin ulusal uzay hukuku ve politikalarını, temel uluslararası uzay hukuku

metinleri ile uyumlaştırmaları hedeflenmiştir (Okumura ve Freeman, 2021). Uzay çevresinin sürdürülebilirliği için temel uzay hukuku metinlerinin önemine odaklanan Komite içerisinde, hukukun üstünlüğü misyonu daha fazla önem kazanmaya başlamış ve yeni yeni şekillenmeye başlayan ulusal uzay mevzuatlarına etki edilmeye çalışılmıştır. BM aracılığıyla Uzay Hukuku ve Politikaları Konferansları yapılmış; ilki 2018’de Moskova’da, ikincisi 2019’da İstanbul’da gerçekleşmiştir (UNOOSA, United Nations Conference on Space Law and Policy, tarihsiz). Ayrıca, Uzay Hukuku Çalıştayları düzenlenerek küresel uzay yönetiminde hukukun üstünlüğünün önemi ve gereklilikleri tartışılmaya da devam etmektedir (UNOOSA, United Nations Workshops on Space Law, tarihsiz).

Bütün bunlara ek olarak, uzayın keşfi ve uzay faaliyetlerine ilişkin yasal çerçevenin oturtulması ve anlaşılması adına 2013’te son hali yayınlanan Uzay Hukuku Müfredatı (*Education Curriculum on Space Law*) oluşturulmuş ve temel uzay hukuku metinleri, uzaktan algılama, coğrafi bilgi sistemleri, uydu meteorolojisi, küresel iklim faaliyetleri, uydu iletişimi ve küresel konumlandırma sistemleri ile ilgili uluslararası düzenlemeler hakkında toplumun bilgilendirilmesi amaçlanmıştır (UNOOSA Space Law Curriculum, 2014). Bu müfredat kapsamında öğrencilere eğitim verilmekte ve gelecekte oluşacak olan küresel uzay rejiminin hukuksal alt yapısının gelişmesine katkıda bulunmaktadır.

Küresel uzay rejiminin İOM temelinde inşasında hukukun üstünlüğü, egemenlik dışılık ve eşitlik temel bileşeninin sağlanıp sağlanamayacağı mevcut gelişmeler takip edilerek görülebilecektir. Uzay çağının başlangıcından bu yana gelişen uzay hukuku ve politikalarının oluşturduğu kurallar, normlar ve prosedürler, zaman içerisinde bilgili aktörler tarafından gözden geçirilmekte ve bu durum da aktörlerin kimliklerini ve çıkarlarını etkileyebilmektedir. UNOOSA ve UNCOPUOS aracılığıyla oluşturulan PSA gibi yapılanmalarla özellikle gelişmekte olan ülkelerin uzayın keşfi ve uzay faaliyetlerinden yararlanmaları hedeflenmekte ve böylelikle uluslararası sistemin yapısının dönüşümü söz konusu olabilmektedir. Gelişmişlik düzeyine bakılmaksızın, uzayın keşfinden ve uzay faaliyetlerinden tüm insanlığın eşit şekilde faydalanabilmesi ve uzayın tüm insanlığın vilayeti olduğu gibi olgular, uzay hukuku ve politikalarında *self-help* anlayışı yerine kolektif eylem bilinciyle hareket edildiğini ortaya çıkarmaktadır. Bu kolektif eylem ajanların kendi benlik tanımlarını yarattığı bir sürece evrilmesini sağlamış; Wendt’in ifade ettiği anlamda uluslararası devletler ortaya çıkmıştır. İOM kapsamında ele alınacak sıradaki temel bileşen ise uzayın ve uzay sistemlerinin barışçıl amaçlarla kullanımı meselesi olacaktır.

2.3.2. Uzayın ve Uzay Sistemlerinin Barışçıl Amaçlarla Kullanımı

Uzayın barışçıl amaçlarla kullanımı ifadesi, küresel uzay politikalarının oluşmaya başladığı 1950’li yıllardan itibaren sıklıkla tartışılmakta ve o dönem uzaya erişimi olan iki süper gücün en önem verdiği ilke olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki uzayla ilgili BM bünyesinde kurulan Komite’nin ismi dahi BM Dış Uzayın Barışçıl Amaçlarla Kullanılması Komitesi şeklinde oluşturulmuştur. Sonrasında kabul edilen temel uzay hukuku metinleri ve ilkeleri de dahil olmak üzere sıklıkla “uzayın barışçıl amaçlarla kullanılması” ibaresi dile getirilmekte; ancak bu temel bileşenin içeriği net olarak ortaya konamamaktadır. Bu hususta gelişen teknolojiyle birlikte uzayın kullanım alanlarının genişlemesi de belirsizliğin artmasında da etkili olmaktadır.

İOM ilkesi kapsamında uzayın barışçıl amaçlarla tüm insanlık tarafından kullanımının anlaşılabilmesi için öncelikle “barışçıl” kelimesinin irdelenmesi gerekmektedir. Barışçıl kelimesi sıklıkla askeri olanın karşıtı olarak anılmakta ve barışçıl kullanım da askeri kullanımın dışındaki tüm uygulamaları ifade etmektedir (CIA Report, 2001). Bu durum, teknolojinin gelişimi ve uzayda faaliyet türlerinin çeşitlenmesiyle farklı bir boyut kazanmıştır, hatta insan güvenliği için uzayın askeri kullanımı da dahil olmak üzere pek çok uygulama barışçıl amaçlarla birlikte anılabilmektedir. Soğuk Savaş dönemi boyunca uzayın kullanımında daha çok askeri amaçlar ön plana çıkarken zamanla sivil kullanım da artmıştır; buna karşın süreç içinde askeri amaçlı kullanım alanı da genişlemiştir (Moura ve Blamont, 2015: 523). Günümüzde teknolojinin gelişimine paralel olarak güvenlik ve savunma amaçlı uzay ve uzay teknolojilerinin kullanımı hızla artmaktadır.

Uzay sistemleri Uzay Çağı’nın başlangıcından bu yana gelişmiş ülkelerin silahlı kuvvetlerinin en vazgeçilmez unsurlarından olmuştur (Jakhu, vd., 2020: 29). Uzayın barışçıl amaçlarla askeri kullanımı noktasında en ön plana çıkan alan, savunma ve/veya güvenlik amacıyla uzayın kullanımıdır. Ülkeler kendi ulusal çıkarları ve güvenlikleri için uzaydan ve uzay teknolojilerinden yararlanmaktadırlar. Askeri amaçlı uzay faaliyetleri; karasal silahlı kuvvetlerin etkinliğini artırmak için uzay varlıklarının kullanımı, füze saldırılarının erken uyarısı ve silah kontrolü amacıyla “barışçıl” amaçlarla uzayın militarizasyonu, karasal ve uzay tabanlı faaliyetlerin uydulara ve uzay çevresine yönelik tehditleri olarak görülmektedir (Sheehan, 2015: 11). Teknolojinin gelişimi ile birlikte bu kullanım alanlarının genişleyeceğinden bahsedilmektedir.

Günümüzde uzayın kullanım alanları; haberleşme, dünya gözlemi, meteoroloji, konumlandırma, bilimsel ve teknolojik ilerleme, askeri, füze teknolojisi ve insanlığın uzayda kolonileşme arayışları olarak sıralanabilmektedir (İnce, 2020: 177-178). Uzayın sivil amaçlı

kullanımı genel olarak Dünya'nın gözlemlenmesi, telekomünikasyon ve navigasyon amaçlarına ayrılmaktadır. Bu noktada da yapay uydular karşımıza çıkmaktadır. Uzay, navigasyon, iletişim, zamanlama ve uzaktan algılama gibi teknolojik imkanlar, küresel ekonominin ayrılmaz parçaları haline gelirken; aynı zamanda istihbarat, füze savunma sistemlerinin kullanımı, terör faaliyetlerinin önlenmesi gibi konularda da küresel güvenliğe hizmet etmektedir (Starling, vd. 2021: 14).

Yapay uydular uzaydaki işlevlerine göre detaylı olarak 9 ayrı kategoriye ayrılmaktadır: İletişim uyduları, uzaktan algılama uyduları, navigasyon uyduları, yer merkezli yörünge tipi uydular, küresel konumlandırma sistemi uyduları, jeostatik uydular, dron uyduları, yer uyduları, Kutup uyduları ve nano uydular (Satellite & Space Missions Conference, 2016). Ancak kullanım amaçlarına göre daha net bir sınıflandırma ile yapay uydular; iletişim, fotoğraf, görüntüleme, bilimsel araştırma ve navigasyon uyduları olarak sınıflandırılabilir (Türkiye Uzay Ajansı, tarihsiz[a]). İletişim çağında uzay, bilgi toplamanın, iletmenin ve dağıtmanın en etkin yoludur ve bu şekilde güvenlik ve savunma sistemlerinin de en önemli bileşeni haline gelmiştir (Moura ve Blamont, 2015: 524). Uzay tabanlı teknolojilerin (*space-based technology* / SBT) kullanımı da barışçıl amaçlar için uzayın kullanımı noktasında önem arz etmektedir.

Uluslararası uzay hukuku metinlerinde sıklıkla geçen 'barışçıl amaç' kavramının günümüzde dahi içeriğinin netleşmemesi, uzay aktörlerinin şeffaflık ve güven artırıcı önlemler almasını zorlaştırmaktadır. UNCOPUOS'un raporlarında 'barışçıl amaç' kavramına netlik kazandırılmaya çalışıldığı, ancak ilerleyen teknolojinin bu durumu zorlaştırdığı görülmektedir. Barışçıl amaç terimi, askeri olmayan (*non-military*) anlamı yerine saldırgan olmayan (*non-aggressive*) anlamı ile kullanımının uzayın silahlandırılmasına neden olabileceği gerekçesiyle eleştirilmekte ve yasal metinlerde silahlanma karşıtı eylem olarak anılmasının önemli olduğu ifade edilmektedir (Koroma, 2011: 6). Saldırgan olmayan tüm faaliyetlerin barışçıl amaçlı olduğu konusunda hemfikir olduğunda, nükleer ve kimyasal silahların da barışçıl olduğu sonucuna varılabilmekte ve bu durum tehlike arz etmektedir. Bütün bu arka plandan hareketle İOM ilkesinin uzayda uygulama alanının araştırıldığı bu kısımda, barışçıl amaçlarla kullanım temel bileşeni içerisinde ilk olarak uzayın askeri amaçlarla kullanımı aktarılacak, ardından uzayın sivil amaçlarla kullanımında barışçıl eylemler ele alınacaktır.

2.3.2.1. Uzayın ve Uzay Sistemlerinin Askeri Amaçlarla Kullanımının Yasaklanması

SSCB'nin Sputnik adlı uyduyu başarılı bir şekilde Dünya yörüngesine fırlatmasıyla başlayan uzay rekabeti süreci, uzayda silahlanma endişelerini de beraberinde getirmiş ve uzayla ilgili kabul edilen ilk BM kararlarında da bu durum netleştirilmeye çalışılmıştır. 14 Ekim 1957 tarih 1148 (XII) sayılı BMGK kararında; dış uzaya nesnelerin yalnızca barışçıl ve bilimsel amaçlarla ulaşmasını sağlamak için bir silahsızlanma sisteminin ortak çalışması yapılması konusunda karar alınmıştır (Madde 1[f]). Ayrıca, ABD Kongresi tarafından 1958 yılında kabul edilen Ulusal Havacılık ve Uzay Yasası (*National Aeronautics and Space Act*) ile uzay faaliyetlerinin tüm insanlığın yararına barışçıl amaçlarla yürütülmesinin ABD'nin politikası olduğu beyan edilmiştir (Bölüm 102[a]). İç hukukunda dahi uzayın silahsızlandırılması yönünde adımlar atan ABD'nin aksine SSCB uzayın silahsızlandırılmasının yalnızca BM bünyesinde oluşturulan kararlar ve antlaşmalar ile sağlanması gerektiğini ifade etmiştir (Koroma, 2011: 5). Ad Hoc Komite'nin 1959 yılında yayınlamış olduğu ilk raporunda da uzayın gelişmişlik düzeyine bakılmaksızın tüm insanlık yararına barışçıl amaçlarla kullanılacağı karara bağlanmıştır (Report of the Ad Hoc Committee on the Peaceful Uses of Outer Space, 1959: Bölüm 1, Madde 1). Ancak barışçıl amacın ne olduğuna dair herhangi bir vurguya rastlanmamıştır.

Uzay Antlaşması'ndan önceki BM kararlarında barışçıl amaç vurgusuna bakıldığında ise 1348 (XIII) sayılı "Dış Uzayın Barışçıl Kullanım Meselesi" başlıklı BMGK kararının önsözünde dış uzayın sadece barışçıl amaçlarla kullanılması amacına ulaşmak için yapılan maddi desteklerle bu alanda ilerleme sağlanabileceğine, BM'nin organlarından bu amaçla faydalanılması gerektiğine ve uzayın bu amaçla kullanılması için bilimsel programların artırılması gerektiğine dair inanç dile getirilmiştir (1958). Bu kararın 1. maddesi Ad Hoc Komite'nin kurulmasına öncülük etmiş, 1959 yılında kurulan Komite'nin adı ise 'barışçıl amaçlar' ibaresini içinde barındırmıştır. 1472 (XIV) sayılı BMGK kararında ise "barışçıl amaçlarla uzayın keşfi ve kullanımında uluslararası iş birliğinin önemi" vurgulanmış ve bu amaçla BM'nin uzmanlık kuruluşlarının deneyimlerinden faydalanılması gerektiğinin altı çizilmiştir (1959, Kısım B, Madde 1).

1962 (XVIII) sayılı Hukuki İlkeler Bildirgesi'nin önsözünde barışı bozmaya yönelik herhangi bir tehdidi, tasarlanmış saldırı eylemini veya kışkırtma faaliyetlerini yasaklayan 3 Kasım 1947 tarihli 110 (II) sayılı BMGK kararı kabul edilmekte; 4. maddesiyle birlikte de devletlerin dış uzayda yürüttükleri faaliyetlerde uluslararası barış ve güvenliğin korunması adına BM Şartı da dahil olmak üzere uluslararası hukuk kurallarına uygun hareket edilmesi gerektiği dile getirilmektedir. Hukuki İlkeler Bildirgesi kapsamında bir devletin uzayın keşfi

ve kullanımından kaynaklı faaliyetlerinden diğer devletin uzayın barışçıl keşfine ve kullanımına potansiyel olarak zarar verme halinde, zarar veren devletin barışçıl olmayan uygulamadan vazgeçmesi gerektiği kararlaştırılmıştır (1962 [XVIII] sayılı karar, 1963, madde 6). Uzayın barışçıl amaçlarla kullanımının tehlikeye girmesi durumunda uluslararası topluma bir görev atfeden bu kararla birlikte 1967 tarihli Uzay Antlaşması'na giden süreç hızlanmış ve bağlayıcılığı olan kararların önü açılmıştır.

Uzay Antlaşması'na gelindiğinde barışçıl amaç ifadesinin ortaya koydukları biraz daha olgunlaşmış ve Antlaşma'nın önsözünde; Dünya etrafındaki yörüngeye ya da gök cisimlerine nükleer veya kitle imha silahlarının yerleştirilmesini yasaklayan 1884 (XVIII) sayılı karara uyulacağı taahhüt edilmiştir. Antlaşmaya taraf devletler, nükleer silah veya kitle imha silahı taşıyan herhangi bir nesneyi ya da silahı dünyanın yörüngesine, gök cisimlerine ve uzay boşluğuna yerleştirmemeyi kabul etmektedirler (1967 tarihli Uzay Antlaşması, Madde 4). Antlaşma'ya göre; Ay ve diğer gök cisimleri, Antlaşmaya taraf olan tüm Devletler tarafından münhasıran barışçıl amaçlarla kullanılacaktır ve askeri üs, tesis ve tahkimat kurulması, her türlü silahın denenmesi ve gök cisimleri üzerinde askeri manevralar yapılması yasak olacaktır (Madde 4). Askeri personelin bilimsel araştırma veya diğer barışçıl amaçlarla kullanılması ile Ay ve diğer gök cisimlerinin barışçıl keşfi için gerekli herhangi bir ekipman veya tesisin kullanılması yasaklanmayacaktır (Madde 4). Nükleer ve kitle imha silahlarının uzaya gizlice yerleştirilmesinin yasaklanmasının kabul edildiği Uzay Antlaşması'nın barışçıl bu hükmü, 1976 tarihli Tescil Sözleşmesi gereğince fırlatılan uzay nesnelerinin kayıt altına alınması ile birlikte garanti altına alınmaya çalışılmıştır. Hem uzay trafiğinin düzenlenmesine hem de uzayın silahtan arındırılmasına destek veren Tescil Sözleşmesi, barışçıl kullanımın en önemli araçlarından biridir.

Ay Antlaşması'nın 3. maddesi ile birlikte Ay'ın sadece barışçıl amaçlarla kullanılacağı kabul edilmektedir. Ay'da herhangi bir tehdit veya güç kullanımı, herhangi bir düşmanca eylem veya düşmanca eylem tehdidi yasaktır ve Ay'ın uzay aracı, uzay aracı personeli veya insan yapımı uzay nesneleri tarafından bu tür bir eylemde bulunmak veya bu tür bir tehdide girmek için kullanılması da yasaktır (Madde 3, Paragraf 2). Taraf devletler, nükleer silahlar veya başka herhangi bir tür kitle imha silahı taşıyan nesneleri Ay'ın çevresine veya başka bir yörüngeye yerleştirmeyecek veya bu tür silahları Ay'ın üzerine veya içine yerleştirmeyecek veya kullanmayacaktır (Madde 3, paragraf 3). Antlaşma'ya göre; askeri üsler ve tesisler kurulması, her türlü silahın denenmesi ve Ay'da askeri manevralar yapılması yasaktır; ancak askeri personelin bilimsel araştırma veya diğer barışçıl amaçlarla kullanılması yasaklanamaz. Ayrıca, Ay'ın barışçıl keşfi ve kullanımı için gerekli her türlü ekipman veya tesisin

kullanılması da yasaklanamaz (Madde 3 paragraf 4). Uzay hukukunun temel metnlerinin yanında 1963 tarihli Atmosferde, Uzayda ve Su Altında Nükleer Deneme Yasağı Antlaşması da uzayda barışçıl faaliyetler gerçekleştirmek adına atılmış bir diğer adım olarak görülebilmektedir. Ancak günümüze kadar barışçıl amaç ibaresinin kapsamı netleştirilememiştir. Öyle ki; UNCOPUOS tarafından 8-17 Haziran 2016 tarihinde gerçekleştirilen 59. oturumda sunulan raporla birlikte Komite, öncelikli olarak uzayı barışçıl amaçlarla korumanın yol ve araçlarını aramayı kabul etmektedir (BMGK COPUOS Raporu, A/71/20, 2016, madde 34). Söz konusu rapor içerisinde 1967 tarihli Uzay Antlaşması'nda kastedilen "barışçıl amaç" vurgusunun ne olması gerektiğine ilişkin Devletlerin farklı görüşlerinin açıklığa kavuşturulması gerekliliğinden de bahsedilmektedir (Madde 41). Uzay Antlaşması'nın üzerinden 55 yıl geçmesine rağmen, pozitif hukuk içerisinde bu konu netlik kazamamıştır.

Uluslararası uzay hukukunun sert hukuk metnlerinin yanı sıra BMGK'nın 14 Aralık 1992 tarihli 47/68 sayılı Nükleer Enerji Kaynaklarının Uzayda Kullanımına İlişkin İlkeler (Nükleer Enerji Kaynakları İlkeleri) gibi esnek hukuk kuralları ile uzayın barışçıl amaçlarla kullanımına yönelik yasal süreç devam ettirilmiştir. Uzayda silahsızlanma ve uzayın ve uzay sistemlerinin barışçıl amaçlarla askeri kullanımında, BM bünyesinde kabul edilen Nükleer Enerji Kaynakları İlkeleri kapsamında radyoaktif madde miktarını ve içerdiği riskleri en aza indirmek için uzayda nükleer enerji kaynaklarının kullanımı nükleer enerji kaynağı kullanılmadan yapılamayacak uzay görevleri ile sınırlandırılacaktır (İlke III). Bu ilke içerisinde nükleer enerji ile çalışan her türlü araç kastedilmekte ve nükleer enerjiyle çalışan silahların da uzayda kullanılabilme olasılığı kapsamında karar alınmaktadır. Nükleer enerji ile çalışan araçların mümkün olduğunca yüksek yörüngelerde ve gezegenlerarası görevlerde kullanılması gerektiğinden bahsedilmekte; düşük yörüngede kullanılan uzay aracının görev bitimiyle birlikte yeterince yüksek yörüngelere yerleştirilerek kazaların önüne geçilmesi yönünde karar alınmaktadır (İlke III, madde 2[a]). Bu çerçevede nükleer enerjili araçların atmosfere girişi anında uzay aracını fırlatan devletin ilgili devletleri her konuda bilgilendirmesi ve tüm bilgilerin BM Genel Sekreteri'ne de iletilmesi kabul edilmektedir (İlke V).

Nükleer Enerji Kaynakları İlkeleri ile uzayda radyoaktif madde miktarını en aza indirmek amacıyla uzayda nükleer enerji kaynaklarının kullanımının sınırlandırılması hedeflenmekte (İlke 3) ve doğabilecek herhangi bir uyuşmazlığın da barışçıl çözümü olarak BM Şartı'nın ve ilgili prosedürlerin uygulanması gerekliliği kabul edilmektedir (İlke 10). Nükleer Enerji Kaynakları İlkeleri, dış uzayla ilgili oluşturulmuş beş adet ilkedен askeri

amaçlarla uzayın kullanımında barışçıl amaçların izlerinin aranabileceği tek ilke olarak karşımıza çıkmaktadır. Uzayın nükleer silahlardan arındırılması gerekliliğinin temel metinlerinden biri olarak kabul edilmekte; esnek hukuk enstrümanı olsa dahi ulus devletlerin bu ilkelere uygun hareket ettikleri görülmektedir (Erdem, 2014: 80). Uzayın silahsızlandırılması hususunda ayrıca BM bünyesinde oluşturulan Silahsızlanma Konferansı (*Conference on Disarmament / CD*) da öne çıkmakta, uyduların silahsızlanma tartışmalarına konu edildiği görülmektedir.

Uzayın silahsızlandırılması konusunda en büyük adım Silahsızlanma Konferansı aracılığıyla atılmıştır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 1978 tarihli Silahsızlanma Üzerine Onuncu Özel Oturumu'nda Silahsızlanma Konferansı uluslararası toplumun çok taraflı silahsızlanma müzakerelerini yürüttüğü tek forum olarak kabul edilmiştir (UN Office for Disarmament Affairs, tarihsiz). Amaçları arasında uzayda silahlanma yarışını önleme de dâhil olmak üzere yerküreyi ilgilendiren pek çok silahlanma sorununu çözme arayışı bulunmaktadır. Gelişen teknolojiyle birlikte uzayda bir savaşın artık mümkün olabileceği ve bunun kitlesel ölüm oranları ve yıkımları arttıracacağı şeklindeki bulgular sonucunda ilk defa uzayın silahlandırılmasını yasaklayan bir taslak, 1981 yılında SSCB tarafından Komite'ye sunulmuştur (The CD and PAROS, 2011: 1). Böylece, Uzayda Silahlanma Yarışının Önlenmesi (*Proposed Prevention of an Arms Race in Space / PAROS*) yolunda bir adım atılmış ve uzayda her türlü silahlanmanın yasaklanmasına yönelik niyet beyanında bulunulmuştur. Bu tarihten itibaren birtakım paradigma değişiklikleriyle birlikte devam eden PAROS olarak anılan uzayda silahlanmanın önlenmesi süreci, günümüzde de uzay güvenliği tartışmalarının en önemli sorunları arasında gösterilebilmektedir.

SSCB'nin 1981'de CD içerisindeki girişimiyle başlayan PAROS süreci, 1985 yılında uzayda silahlanmayı önleyecek bir Antlaşma'nın yürürlüğe girmesi için tartışmaların yapılacağı bir Komite'nin kurulmasıyla vücut bulmuştur (The UN Disarmament Yearbook, 1987: 289). 1995 yılında Komite'nin faaliyetlerinin sonlandırılmasında ise Soğuk Savaş dönemi boyunca iki kutbun rekabetinin CD içerisinde de devam etmesi ve aynı zamanda ABD ve Çin arasında füze savunma sistemleri hakkındaki gerilimler etkili olmuştur (Hitchens, 2010: 268). ABD hükümetlerinin uzayda silahsızlanma konusundaki anlaşmalardan geri adım atmasının nedeninin ise uzay teknolojilerindeki üstünlüklerinden kaynaklandığı yorumu yapılmaktadır.

Silahsızlanma Konferansı aracılığıyla uzayda silahlanmanın önlenmesi konusundaki çalışmaları yürütecek bir Komite'nin faaliyetlerinin engellendiği 1995 yılından sonra ABD'nin uzaydaki teknolojik üstünlüğüne rakip olabilecek nitelikteki diğer ulus devletlerin

uzay teknolojilerindeki gelişimi ile birlikte silahsızlanma tartışmaları tekrar başlatmıştır. Özellikle yörüngedeki uyduların askeri amaçlarla kullanılması riski, uzayın barışçıl amaçlarla kullanımı ilkesine zarar verebilecek konulardan biri haline gelmiştir. 1966-96 yılları arasında uzay aracı fırlatma hususunda SSCB'nin (sonrasında RF) ABD'ye karşı yoğun bir üstünlüğü söz konusuyken; bu dönemler arasında üçüncü ülkelerin uzay trafiğinde çok büyük bir etkileri olmamıştır (Aerospace Security, 2020). 1957'den 1990'a kadar uzaya fırlatılan uyduların %93'ü ABD ve SSCB bayrağı taşımakta idi (Harrison vd., 2017: 2). Uyduların tahribatına yönelik geliştirilen Uydu Karşıtı Silah Sistemleri (*Anti Satellite Weapon Systems / ASAT*) olarak bilinen füze kabiliyetleri, 2007 yılında ÇHC'nin orta menzilli bir balistik füze ile kendisine ait bir meteoroloji uydusunu başarılı bir şekilde yeryüzünden 850 kilometre yüksekte imha etmesiyle birlikte (Kan, 2007) çok farklı bir boyuta evrilmiştir. ÇHC'nin bu ASAT denemesiyle birlikte ABD ve RF'nin uzay faaliyetleri konusundaki üstünlükleri de sarsılmış, ABD'nin uydu sistemleri tehlikeye girmiş, uzay rekabetinin yıkıcı etkileri tartışma konusu olmuştur. ASAT'ların önlenmesi adına uzaya gönderilecek araçların sınırlandırılması, aynı zamanda ISS'ye yapılacak robotik ikmal uzay aracı fırlatılması gibi birçok meşru uzay faaliyetlerinin yasaklanması anlamına gelecektir (Sheehan, 2015: 13). Hedefine ulaşmak için yüksek süratle uzay boşluğuna çıkan, parabolik bir uçuş hattında ilerleyen balistik füzelere ek olarak yüksek sürate ulaşan, yer tabanlı radarlar tarafından tam olarak tespit edilemeyen ve Dünya yörüngesinde bulunan uydular tarafından tespit edilse dahi manevra yapabilme kabiliyeti de bulunan hipersonik silahların geliştirilmesi hem büyük güçler arasındaki rekabeti artırma hem de bu rekabetin uzaya yansması ve uzayın silahlandırılması tehlikelerini beraberinde getirmektedir (Egeli, 2020; Shaikh, 2021).

ÇHC ve RF tarafından 2008 yılında Uzaya Silah Yerleştirilmesi, Uzay Araçlarına Yönelik Kuvvet Kullanma Tehdidinin Yasaklanması Taslak Metni (*Draft Treaty on the Prevention of the Placement of Weapons in Outer Space, the Threat or Use of Force Against Outer Space Objects / PPWT*), CD'ye sunulmuştur. Ancak bu taslak metin en stratejik sorunları ele almadığı ve tasarımı ortaya koyan tarafların çıkarlarını temsil ettiği gerekçesi gibi birtakım eleştirilerle birlikte taslak olarak kalmış ve kabul edilmemiştir (Tronchetti ve Hao, 2015: 38). 2014 yılında Rusya ve Çin, içinde dış uzay hakkındaki tanımlamalar, kuvvet kullanmanın detayları ve kendi topraklarında uzay faaliyetlerinde bulunan hükümet-dışı organizasyonlardan ulus devletlerin sorumlu tutulması gibi birtakım konuların da dahil olduğu değişikliklerle PPWT Taslağı'nı tekrar CD'ye sunmuştur (Tronchetti ve Hao, 2015: 42-43). Ancak düzeltilmiş bu taslak metin içinde dahi tam olarak ASAT silahlarına yönelik kısıtlayıcı bir düzenleme olmaması, ABD tarafından en büyük eleştiri konusu olmuş ve PPWT

girişimleri nihai sonuca ulaşamamıştır (Meyer, 2021: 90). Uzay silahı teriminin tanımının yapılamaması da bu çalışmaların gidişatını olumsuz yönde etkilemiştir. Uzay silahı, Dünyadan uzaya, uzaydan uzaya ve uzaydan Dünyaya karşı kullanılmak üzere herhangi bir cisme zarar vermek amacıyla oluşturulmuş silah olarak tanımlanmaktadır (Erdem, 2014: 150). ASAT'ların uzay silahı olarak kabul edilip edilmeyeceğine dair ifade barındırmayan bu taslak, ABD'nin eleştirileri sonucunda rafa kaldırılmıştır.

2009 yılında ABD'ye ve RF'ye ait iki uydunun çarpıştığı kazanın (Weeden, 2010) da etkisiyle ABD'nin çekimsizliğine rağmen oy çokluğu ile CD içerisinde uzayda silahsızlanma çalışmalarını yürütebilmek adına çalışma grupları oluşturulmuştur. Atılan bu adımlar 1967 Uzay Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden bu yana uzayda tehlikeli askeri faaliyetleri önlemek için taraflara birlikte çalışabilecekleri bir platform sunmuştur (Hitchens, 2010: 267). Aynı yıl "Uzay Faaliyetlerinde Şeffaflık ve Güven Artırıcı Önlemler (*Transparency and Confidence-Building Measures / TCBM in Outer Space Activities*)" kararları da oylama yapılmadan yürürlüğe girmiştir (Nuclear Threat Initiative, tarihsiz). Bu konuda özellikle Kanada'nın karar teklifleri önem arz etmektedir. Kanada 2007 ve 2009'da güven artırıcı önlemler alınması, ASAT testleri üzerinde daha çok tartışılması ve uzay durumsal farkındalığı (*space situational awareness*) olarak adlandırabileceğimiz yörüngedeki yapay veya doğal nesneleri takip edip, herhangi bir zamanda nerede olabileceklerini kestirebilme durumunun (Space Foundation, Space Situational Awareness, tarihsiz) çok taraflı bir izleme merkezi aracılığıyla sağlanması gerektiği şeklinde iki adet çalışma metni ortaya koymuştur (Robinson, 2010: 28). Kanada'nın bu önerileri, PPWT gibi yasal bağlayıcılığı olan bir antlaşma ile Dış Uzay Faaliyetleri için Davranış Kuralları Taslağı (*Draft Code of Conduct for Outer Space Activities / ICOC*) gibi gönüllülük içeren düzenlemeler arasında bir köprü görevi görmekteydi (Meyer, 2021: 92). CD içerisinde tartışmaya açılan diğer teklifler gibi Kanada'nın bu önerisi de sonuçsuz kalmıştır.

Silahsızlanma Konferansı içerisinde uzayın barışçıl amaçlarla kullanımı adına son önemli adım BM Hükümet Uzmanları Grubu (*UN Groups of Governmental Experts / GGE*) aracılığıyla atılmıştır. Bu mekanizma coğrafi çeşitliliği ve çıkar temelini hesaba katarak hükümetler tarafından seçilmiş 15 uzmanın bir araya gelerek konsensüs ile rapor hazırlamalarını gerektiren küresel bir uygulama örneği sunmaktadır (Hitchens, 2021: 61). Bu uzmanlar grubunun, 2013 yılında uzay faaliyetlerinde bilgi alışverişinin şeffaflık ve güven artırıcı önlemler bakımından önemli olduğunu ortaya koyan oldukça geniş kabul gören bir raporun ardından 2019 yılında PAROS'un bağlayıcılığı olan bir metne dökülmesi yönünde adım attığı görülmektedir; fakat uzay güvenliğini sağlamaya yönelik bu rapor da ABD

tarafından reddedilmiştir (Meyer, 2021: 92-93). Uzayda silahlanma yarışının önlenmesi noktasında CD içerisinde faaliyetlerin devam edeceği öngörülebilmektedir.

Uydulara yönelik uydu paraziti oluşturarak iletişimin engellenmeye çalışılması da uzay sistemlerine yönelik tehditler arasında yer almaktadır. Uydu paraziti, uydu antenlerinin görüş alanı içindeki aynı radyo frekanslarına gürültü yayarak iletişimi engelleyen bir çeşit uydu karşıtı saldırı biçimidir (Velkovsky vd., 2019). Uydulara fiziksel olarak zarar vermeyen bu saldırı biçiminde saldırıya uğrayan aktörün iletişim kabiliyetleri zedelenerek dezavantajlı duruma düşmesi hedeflenmektedir. Savaş zamanlarında radyo frekanslarının karıştırılarak rakip ülkenin istihbarat almasının önlenmesi karşılaşılan bir durumdur. Ayrıca uzay durumsal farkındalığını da etkileyen uydu parazitleri, füze savunma sistemlerinin uyarılması ve navigasyondan faydalanma gibi durumları da etkileyerek ulusal güvenliği de tehdit etmektedir (Velkovsky vd., 2019). Siber güvenliğin de konusu olan bu uydu parazitleri aynı zamanda insani güvenlik açısından da tehlike arz etmektedir. Uydulardan çeşitli şekillerde faydalanan toplumun, uydu parazitleri ile yaşayacağı mağduriyet oldukça geniş kapsamlıdır. Uzay durumsal farkındalığın etkilenmesi yoluyla Dünya üzerinde yaşanacak doğal afetlerin öğrenilmesinin gecikebileceği gibi, iletişimin kesilmesi halinde yaşanacak sosyolojik meseleler de oldukça endişe uyandırmaktadır.

2.3.2.2. Uzayın ve Uzay Sistemlerinin Barışçıl Amaçlarla Sivil Kullanımı

Uzayın insanlığın ortak mirası ilkesi temelinde yönetişiminde barışçıl amaç vurgusu, uzay faaliyetlerinde sadece uzayın silahsızlandırılması ile sınırlı görülmemekte, uzayın barışçıl amaçlarla sivil kullanımı da ön plana çıkmaktadır. Uzayın keşfi ve uzay faaliyetlerinden doğan birtakım avantajların tüm insanlık için kullanılıyor olması, barışçıl amaç prensibi altında uzayın sivil amaçlarla kullanılmasının da önünü açmaktadır. Uzay bilimi ve teknolojisinin kullanımı havacılık, deniz ve kara taşımacılığı, kentleşme, haritalama ve ölçme, insan sağlığı, afet yönetimi, gıda güvenliği ve sürdürülebilir tarım, çevresel izleme ve doğal kaynak yönetimi gibi çeşitli alanlarda etkisini göstermekte ve insanlık için faydalı sonuçlar doğurmaktadır (UN Programme on Space Applications, 2012: 1). Uzay bilimi ve teknolojisinin bu alanlarda kullanımını sağlayan en önemli teknolojik gelişme yapay uyduların kullanımı ile ortaya çıkmıştır.

Uydularının yönetişimi konusundaki sorunlar genel itibarıyla altı ayrı kategoride ifade edilmektedir:

- i) teknik kuruluşların ve operasyonel standart oluşturmaya çalışan kuruluşların sayısındaki artış;

- ii) ITU'nun ve diğer standart oluşturan kuruluşların yetki ve yargılama üzerindeki sınırları;
- iii) dünya yörüngesinin sınırlı bir doğal kaynak olması ve ilerideki spektrum²² tahsis taleplerinin karşılanamayacak olması endişesi;
- iv) uyduların fiziksel çarpışma riskleri ile karşı karşıya kalması;
- v) radyo frekans²³ spektrum tahsisinde küresel eşitsizlik sorunları
- vi) vi) mega uydu takımyıldızlarından, kolonileşme faaliyetlerinden, uzay enkazından ve yörüngeler arası parazit sorunlarından kaynaklanabilecek gelecekteki sorunlar (Jakhu ve Pelton, 2017: 149).

Bütün bu yönetim sorunları Uzay Çağı'nın başlangıcından bu yana devam etmekte ve küresel uzay yönetişimi tartışmalarında büyük bir paya sahip görünmektedir. Uzay tabanlı teknolojinin insanlığa sunduğu en önemli katkı uydular aracılığıyla sağlanmakta ve bu katkının da sürdürülebilirliği açısından yönetişimi önem arz etmektedir.

Uzay tabanlı teknoloji uzaktan algılama, navigasyon sistemleri, iletişim ve yayın sistemleri de dahil olmak üzere uzay alt yapısına dayanan teknolojileri ifade etmek için kullanılmaktadır (Asian Development Bank Technical Assistance Report, 2015: 1) ve uydular uzay tabanlı teknolojilerin önemli birer parçası durumundadır. Nisan 2021 itibariyle çalışan uydu sayısı 4084 adettir ve bunun yarısından fazlası ABD'ye aittir (UCS Satellite Database, 2021). Uydular, küresel anlamda hızlı ve ucuz iletişim sağlamanın yanı sıra; hava, kara ve deniz taşımacılığında, orman yangınlarını önlemede, hava durumu tahminleri yaparak tsunami gibi doğal afetleri önlemede, insan hakları ihlallerinin izlenerek savaş suçlarının işlenmesinin önüne geçilmesi ve silahsızlanma anlaşmalarının uygulanmasının takibi gibi insanlık yararına pek çok alanda işlevi olan uzay sistemleridir (Jakhu, vd., (2020: 25). Bu uzay sistemleri ulusal güvenlik konusunda önemli oldukları kadar küresel barış ve güvenlik konularında da ön plana çıkan araçlardır.

İletişim uyduları, uzayın sivil amaçlı kullanımının en başarılı örneklerinden birisi olmuştur. Uyduların Babası olarak nitelendirilen Arthur C. Clarke'ın 1945 yılında yayınladığı makalesinden sadece 20 yıl sonra 1965 yılında INTELSAT-1 adlı ilk ticari uydu fırlatılmış ve teknolojik ilerleme hız kazanmıştır (Koudelka, 2011: 46). Dünyanın gözlemlenmesi, navigasyon, meteoroloji ve iletişim amaçlarıyla uzay sistemlerinin kullanılmasıyla birlikte

²² Tüm dalga boylarını içeren bir ışık ışını prizmadan geçerken kırılır; daha uzun dalga boylu ışınım daha az kırılarak bir ekrana düşer ve böylece gelen beyaz ışık içindeki dalga boylarına göre yayılmış olarak ekranda görülmesi olayına spektrum (tayf) denir (Tunca, 2020: 22).

²³ Foton adı verilen enerji yüklü parçacık belirli bir doğrultuda dalga hareketi yaparak ilerler ve bu harekete elektromanyetik ışınım adı verilmektedir. Frekans ise ışınım yolu üzerindeki bir noktadan 1 saniye içinde geçen dalga sayısı olarak anılmaktadır ve Hertz (Hz.) birimi ile ifade edilmektedir. 10^3 Hz. için KHz., 10^6 için MHz. ve 10^9 için de GHz.dir (Tunca, 2020: 18).

bilgi toplumlarına kademeli bir geçiş yaşanmış, bu tip toplumların ekonomik dönüşümleri de bu alanlara doğru kaymıştır (Venet, 2011: 57). Bunun yaşanmasındaki en büyük itici güç ise küreselleşmenin yaygınlaşması ve bu sistemlere olan ihtiyacın her geçen gün daha da artması olmuştur. Televizyon alıcı kutularına benzeyen bir teknoloji sayesinde her yerde ve her zaman uydu üzerinden yüksek hızlı internet erişimi mümkün hale gelmiştir ve bu durum özellikle kırsal alanlarda ve az gelişmiş ülkeler ve karasal altyapıya sahip ülkelerde gelişmeye katkı sunması bakımından önem arz etmektedir (Koudelka, 2011: 49-49). Kıtalar arasında okyanus diplerinden uzak mesafelere kablo döşemek yerine, bir uydu aracılığıyla antene sahip her kullanıcıya yayın yapmak çok daha kolay ve az maliyetli hale gelmiştir (İnce, 2020: 180). Diğer iletişim kanallarına göre daha hızlı ve ucuz olması da iletişim uydularının avantajlarını ortaya koymakta; tele-eğitim ve tele-tıp gibi alanların gelişiminin hızlanması ve dijital bölünmenin azalmasını sağlamasıyla birlikte, gelişmekte olan ülkelerle gelişmiş ülkelerin arasındaki sosyal, kültürel ve ekonomik açığı kapatabilme gücüne sahip olabileceği vurgulanmaktadır (Koudelka, 2011: 49).

1721 (XVI) sayılı “Uzayın Barışçıl Kullanımlarında Uluslararası İş Birliği” adlı BMGK kararında ise önceki kararlara istinaden daha somut adımlar atılmış ve barışçıl amaçların içerikleri aktarılmaya çalışılmıştır. Bu karar ile, uzaya fırlatılan her nesnenin kayıt altına alınması gerektiği (Kısım B), Dünya Meteoroloji Örgütü’nün ve BM’nin diğer uzmanlık kuruluşlarının uzayla ilgili teknolojik gelişmelerden faydalanarak iklimi etkileyen temel faktörler hakkında bilgi sahibi olunmasının önemli olduğu (Kısım C) ve Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (ITU) öncülüğünde uydulardan sağlanan faydanın ayırım gözetmeksizin tüm uluslara ulaştırılarak iletişimin mümkün olan en kısa sürede sağlanması gerektiği (Kısım D) gibi barışçıl amaçların altı çizilmiştir (1961). Uzaya fırlatılan nesnelerin kayıt altına alınması fikri zamanla uzay trafiği yönetiminin²⁴ sağlanması gerektiği tartışmalarını da beraberinde getirmiş; bu amaçla uzayda insanlığı tehdit edecek kazaların önüne geçilmesi gerekliliği öngörülmüştür. Bu ilke aynı zamanda uzaktan algılama gibi yöntemlerle uzay sistemlerinin insanlık yararına kullanımını öngörmektedir.

1978 tarihli Dünyanın Uzaydan Uzaktan Algılama Verilerinin Aktarımı ve Kullanımına İlişkin Sözleşme ile uzaydan yapılacak gözlemlerin verilerinin paylaşılması gerekliliği ortaya konmakta; sözleşmeye taraf devletler algılanan devletlerin verilerinin söz konusu devlet aleyhine başka bir taraf devlete verilemeyeceğini kabul etmektedirler (madde

²⁴ Uzay trafiği yönetiminin uzay hukuku metinlerinde kesin bir açıklaması bulunmamakla birlikte uzaya güvenli erişimi, uzayda operasyonları ve uzaydan Dünya’ya fiziksel veya radyo frekansı paraziti olmadan dönüşü teşvik etmek için bir dizi teknik ve düzenleyici hüküm anlamına gelmektedir (Contant-Jorgenson vd., 2006: 284).

4). Bu sözleşme sadece Bulgaristan, Küba, Çekoslovakya, Almanya, Macaristan, Moğolistan, Polonya, Romanya ve RF tarafından kabul edildiği için herhangi bir evrenselliği söz konusu olamamış; fakat Uzaktan Algılama İlkeleri'ne giden yol açılmıştır. 1986 tarihli Uzaktan Algılama İlkeleri çerçevesinde uzaktan algılamanın dünyanın doğal çevresinin ve insanlığın korunma amacını taşıması gerektiği bildirilmektedir (İlke X-XI). Bu minvalde gelişmekte olan devletlerin ihtiyaçları ve menfaatleri göz önünde bulundurulmalıdır (İlke XII) ve uzaktan algılama faaliyetini yürüten devlet de faaliyetlerinden ötürü uluslararası sorumluluğunu kabul etmektedir (İlke XIII). Bu ilkeler ile ülkelerin gelişmişlik düzeyine bakılmaksızın uzaktan algılama verilerinden tüm toplumların fayda sağlaması amaçlanmıştır.

Uyduların sivil amaçlarla kullanımının artması ile birlikte UNCOPUOS bünyesinde de düzenlemeler yapıldığı görülmektedir. 1980 sonrası uluslararası uzay hukukunda esnek hukuk kurallarının geçerliliğini artırmasıyla uydular alanında da yeni düzenlemeler ortaya çıkmış ve 1982 tarihli Yayın İlkeleri oluşturulmuştur. Bu ilke içerisinde İOM ilkesinin barışçıl amaçlarla kullanım bileşenini Ekte yer alan amaç ve hedefler, hak ve menfaatler, uyuşmazlıkların barışçıl çözümü gibi maddeler barındırmaktadır. Uydu ile doğrudan uluslararası televizyon yayını faaliyetlerinin herkesin araştırma, bilgi alma ve aktarma haklarına ve BM amaçlarına uygun olarak gerçekleştirilmesi gerektiği belirtilmekte (Kısım A, Madde 1); özellikle gelişmekte olan devletlerin eğitim, sosyal ve ekonomik gelişmelerine yardımcı olmak amacıyla kültürel ve bilimsel alanlarda bilgi birikiminin serbestçe yayılmasını ve karşılıklı değişimini teşvik edici olmasının önemi ifade edilmektedir (Kısım A, madde 2). Bu faaliyetlerin yaşam standartlarını yükseltmesi ve devletlerin politik ve kültürel yapılarına saygı çerçevesinde toplumlara eğlence sağlaması gerektiği kabul edilmektedir (Kısım A, madde 2). Söz konusu faaliyetler, ortak anlayış ve dostane ilişkileri güçlendirmek ve devletler ile halklar arasında uluslararası barış ve güvenliği sağlamak için, iş birliği hedeflerine uygun olarak yürütülmelidir (Kısım A, madde 3). Yayın İlkeleri ile kabul edilen maddelerle sağlanmak istenen, sivil amaçlarla uzayın kullanımının barışçıl amaç misyonuna destek vermesi olarak özetlenebilmektedir.

Mobil iletişim teknolojilerinin artmasıyla birlikte karada, havada ve denizde hareket halinde olan mobil iletişim sistemleri ve uydu telsizleri gibi araçlar ile iletişim kolaylaşmış, hızlanmış ve özellikle açık denizlerdeki gemilerin kıyı istasyonları ile iletişim kurarak, güvenliklerinin arttığı durumlar gözlemlenmiştir (Koudelka, 2011: 49). Aynı zamanda uydu telefonları ve konumlandırma sistemleri, uzak bölgelerde keşif gezileri gerçekleştiren insanların ve gazetecilerin emniyetleri ve güvenlikleri ile ilgili uygulamalarda kullanılmaktadır. Uzay teknolojilerinden yararlanan mobil iletişim teknolojilerinin

konumlandırma sistemlerinin bir diğer katkı sağladığı alan da ulaşım sektörüdür ve hareketlilik olarak nitelendirilebilecek bu sektör, hava, deniz ve kara trafiğinin yanında göç ve mülteci akınlarının izlenmesinde de yardımcı olmaktadır (Rathgeber ve Venet, 2010: 13).

Uzay sistemlerinin insanlık için en yararlı uygulamalarından birisi de konumlandırma (navigasyon) sistemleridir. Başlangıçta askeri amaçlı kullanılan konumlandırma sistemleri, gündelik hayatta siviller tarafından arabalarda dahi kullanılır hale gelmiş, bu durum hem güvenlik hem de günlük hayat pratikleri açısından kolaylık sağlamıştır (Koudelka, 2011: 50). Cep telefonu baz istasyonlarının zamanlama bilgisi ve elektrik şebekesindeki dağıtım istasyonlarının zamanlaması konumlandırma sistemlerine bağlıdır ve bunun gibi hayati öneme sahip navigasyon temelli uygulamalar bulunmaktadır (Koudelka, 2011: 50). BM bünyesinde 2005 yılında sivil uydu-tabanlı konumlandırma, navigasyon, zamanlama ve katma-değerli hizmetlerle ilgili karşılıklı çıkar konularında gönüllü iş birliğini teşvik eden Küresel Navigasyon Uydu Sistemleri Uluslararası Komitesi (*International Committee on Global Navigation Satellite Systems / ICG*) kurulmuştur (UNCOPUOS, ICG, tarhisiz).²⁵ ICG'nin 2007 yılındaki ikinci toplantısında "Sağlayıcılar Forumu" (*Providers' Forum*) oluşturulmuş,

²⁵ Tüm uydu navigasyon sistemleriyle uyumluluğu hedefleyen ICG'ye üyelik gönüllük esasına dayalı olmakla birlikte, ABD (*Global Positioning System / GPS*), RF (*Global Navigation Satellite System / GLONASS*), Avrupa Birliği (*European Satellite Navigation System / Galileo*), Çin (*Compass/BeiDou Navigation Satellite System / CNSS*), Avustralya, İtalya, Malezya, Yeni Zelanda, Kore Cumhuriyeti, Birleşik Arap Emirlikleri gibi mevcut gelecekteki çekirdek sistem sağlayıcıları ya da Avrupa Uzay Ajansı (*European Geostationary Navigation Overlay Service / EGNOS*), Hindistan (*Navigation with Indian Constellation / NavIC*), Hindistan Bölgesel Navigasyon Sistemi (INRSS ve GPS Destekli Yerdurağan Büyütülmüş Navigasyon Sistemi / GAGAN), Japonya (Multi-functional Transport Satellite / MTSAT), Uydu Tabanlı Büyütme Sistemi (*Satellite-based Augmentation System / MSAS*), Quasi-Zenith Uydu Uzay Tabanlı Büyütme Sistemi (*Quasi-Zenith Satellite Space Based Augmentation System / QZSS*), Nijerya (Nigerian Communication Satellite Space Based Augmentation System / NigComsat-1 SBAS), RF (*Wide-area System of Differential Corrections and Monitoring / SDCM*), ABD (*Wide-area Augmentation System / WAAS*) gibi mevcut ve gelecekteki uzay tabanlı bölgesel ve büyütme sistemi sağlayıcıları üyeler arasında yer almaktadır.

Ortak üyeler; UNOOSA, Sivil GPS Sistemi Arayüzü Komitesi (*Civil GPS Service Interface Committee / CGSIC*), Avrupa Konum Belirleme Sistemi (*European Position Determination System / EUPOS*), Uluslararası Havacılık Federasyonu (*Fédération Aéronautique Internationale / FAI*), Uluslararası Sörveyör Federasyonu (*International Federation of Surveyor / FIG*), Uluslararası Seyrüsefer Enstitüleri Birliği (*International Association of Institutes of Navigation / IAIN*), Uluslararası Jeodezi Birliği (*International Association of Geodesy / IAG*), Uluslararası Jeodezi Birliği Avrupa Referans Çerçevesi Alt Komisyonu (*International Association of Geodesy Reference Frame Sub-Commission for Europe / EUREF*), Uluslararası Kartografya Birliği (*International Cartographic Association / ICA*), Uluslararası GNSS Hizmeti (*International GNSS Service / IGS*, eski adıyla GPS Hizmeti), Uluslararası Yer Döndürme ve Referans Sistemleri Hizmeti (*International Earth Rotation and Reference Systems Service / IERS*) ve Uluslararası Fotogrametri ve Uzaktan Algılama Derneği (*International Society for Photogrammetry and Remote Sensing / ISPRS*) olarak görülmektedir.

Gözlemci üyeler ise; Arap Navigasyon Enstitüsü (*The Arab Institute of Navigation / AIN*), Asya-Pasifik Uzay İş Birliği Örgütü (*Asia-Pacific Space Cooperation Organization / APSCO*), Uzay Araştırmaları Komitesi (*the Committee on Space Research / COSPAR*), Uluslararası Ağırlıklar ve Ölçüler Bürosu (*Bureau international des Poids et Mesures / BIPM*), Avrupa Uzay Politikaları Enstitüsü (*European Space Policy Institute / ESPI*), Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (ITU), Kurumlararası Operasyonlar Danışma Grubu (*Interagency Operations Advisory Group / IOAG*) ve Uluslararası Radyo Bilimleri Birliği (*Union radio-scientifique internationale / URSI*) olarak gösterilmektedir (UNOOSA, ICG Members, tarihsiz).

böylelikle Komite'nin önemli konularda tartışmaları sürdürebilmesi hedeflenmiştir (UNOOSA, A History of ICG, tarihsiz).

Soğuk Savaş döneminde ABD ve SSCB tarafından askeri amaçlarla uzaya gönderilen uydular sayesinde, uyduların ilk uygulama alanı Dünya'yı gözleme amacıyla olmuştur (İnce, 2020: 184). Uzaktan algılama diğer adıyla dünya gözlemi, Dünya'nın atmosferinin ve yeryüzünün zamansal ve uzamsal olarak yüksek çözünürlükle ölçülmesi olayıdır ve uzay sistemlerinin güvenlik amaçlı çevrenin izlenmesi için kullanımı da oldukça yaygınlaşmıştır (Koudelka, 2011: 50-51). Uzaktan algılama görüntüleri arazi kullanımı, tarım, toprak haritalaması, ormancılık, şehir planlaması, arkeolojik araştırmalar, askeri gözlem ve jeomorfolojik araştırmalar, arazi örtüsü değişiklikleri, ormansızlaşma, bitki örtüsü dinamikleri, su kalitesi dinamikleri, kentsel büyüme, iklim değişikliği gibi çeşitli alanlarda kullanılmaktadır (Aggarwal, 2004: 23). Tarım arazilerinin doğru kullanımı, sel, heyelan, endüstriyel kazalar gibi doğal veya insan kaynaklı afetlerin uzaydan tespit edilerek karar vericilere ve acil yardım ekiplerine hızlı bir şekilde değerli bilgiler sağlaması güvenliği ve insan yaşamının kalitesini artırmaktadır (Jakhu ve Pelton, 2017: 550).

Uzaktan algılama teknolojisinin insani felaketlerin önlenmesinde kullanılması için 20 Ekim 2000 tarihinde imzalanan Uzay ve Büyük Afetlere İlişkin Uluslararası Sözleşme (kısaca Afet Sözleşmesi) ile bir bilgi ağı oluşturulmuş ve 80 ülkenin ve 20'den fazla uluslararası örgütün bu bilgi ağına girmesiyle birlikte, uydulardan sağlanan faydanın gönüllü iş birliği yoluyla insanlık adına kullanımı sağlanmıştır (UNOOSA UN-SPIDER Knowledge Portal, tarihsiz). Uzaktan Algılama İlkeleri'nin ve diğer uzay hukuku metinlerinin bu alanda zamanla yetersiz kaldığını gören UNCOPUOS, Hukuk Alt Komitesi aracılığıyla 2003 yılında "Dünyanın uzaydan uzaktan algılanmasına ilişkin uluslararası bir sözleşme neden gerekli?" başlıklı bir rapor yayınlamış; bütün insanlığın vilayeti olarak kabul edilmiş bu alan için böylesine yüce bir değerlendirmeye layık bir hukuk sisteminin oluşması gerekliliğinden bahsetmiştir (BMGK A/AC.105/C.2/L.244 sayılı raporu, 2003, madde 6). Bu rapor içerisinde İlkelerin yetersizliği olarak ayrıca artan ticari uydu faaliyetleri de gösterilmiş; yeni oluşacak olan uluslararası bir sözleşmenin hem bu ticari faaliyetleri kapsaması hem de uzaktan algılama verilerine ulaşım hakkının öneminin tam olarak ortaya konamadığı ve bunun düzenlenmesi gerekliliği ifade edilmiştir (madde 10). Artan ticarileşme faaliyetleri ile algılanan devletin hayati öneme sahip verilerinin satılması yoluyla zarara uğratılması riski ve bunun ayrımcılık yasağının ihlali olabileceği belirtilmiştir.

Uzaktan algılama teknolojisinin öneminden bahseden bir diğer yasal metin ise BMGK'nın 20 Aralık 2004'te kabul ettiği 59/212 sayılı Yardımdan Kalkınmaya, Doğal

Afetler Alanında İnsani Yardım Konusunda Uluslararası İş Birliği kararıdır. Bu karar gereğince doğal afetlerin önlenmesi, azaltılması ve yönetimi için uzay tabanlı ve yer tabanlı uzaktan algılama teknolojilerinin daha fazla kullanılmasının teşvik edilmesi (madde 13); bu tür operasyonlarda, hükümetler, uzay ajansları ve ilgili uluslararası insani yardım ve Uzay ve Büyük Afetlere İlişkin Uluslararası Sözleşme ve Küresel Afet Bilgi Ağı gibi kuruluşlar arasında, uzaktan algılanmış görüntüler ve coğrafi bilgi sistemi ve küresel konumlandırma sistemi verileri de dahil olmak üzere coğrafi verilerin paylaşımı ve bu bağlamdaki diğer girişimler teşvik edilmektedir (madde 14). Uzay tabanlı sistemler afet yönetiminde; önleme, hafifletme, hazırlık, müdahale, rehabilitasyon, yeniden inşa ve iyileştirme döngüsünde kullanılmakta ve böylece savunmasız toplulukların korunarak, felaketlerin önüne geçilmesine yardımcı olunmaktadır (UNOOSA, Disaster Management, tarihsiz). Bu kapsamda BM Uzay İşleri Ofisi (*UN Office for Outer Space Affairs / UNOOSA*) bünyesinde 2006 yılında kurulan UN-SPIDER önem arz etmekte; uzay teknolojisine erişimi olmayan ya da az olan ülkelere, afet risklerini azaltmada ya da afet yönetiminde gerekli olacak özel teknolojilere sınırlı erişimi ele almak için çözümler üretmektedir (UNOOSA, UN-SPIDER, tarihsiz).

UN-SPIDER'in kurulmasından sonra afet riskini azaltmaya ve afeti yönetmeye yönelik bölgesel ve uluslararası uygulamaların bir çatı altında toplanması için çalışmalar başlatılmıştır. Uzay ve Büyük Afetlere İlişkin Uluslararası Sözleşme, Copernicus Acil Durum Yönetim Hizmeti (*Copernicus Emergency Management Service / EMS*), Acil Telekomünikasyon Kümesi (*Emergency Telecommunications Cluster / ETC*), Nöbetçi Asya (*Sentinel Asia*), UNITAR Operasyonel Uydu Uygulamaları Programı (*UNITAR Operational Satellite Applications Programme / UNOSAT*) ve SERVIR gibi bölgesel ve uluslararası iştiraklerin birbirleri arasında koordinasyon ve iş birliği içerisinde olması sağlanarak, küresel acil durum mekanizmaları oluşturulmuştur (UNOOSA UN-SPIDER Knowledge Portal, Emergency Mechanisms, tarihsiz). Afet yönetimi konusunda oluşturulan bu ağ, epistemik toplulukların rollerinin inceleneceği bir sonraki bölüm içerisinde detaylıca ele alınmaya çalışılacaktır.

Afet yönetimini sağlamak için BM Afet Riskini Azaltma Ofisi (*UN Office for Disaster Risk Reduction / UNDRR*) aracılığıyla BMGK'nın 3 Haziran 2015 tarihli 69/283 sayılı kararıyla Sendai Afet Riski Azaltma Çerçevesi 2015-2030 (*Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015–2030*) oluşturulmuş; bu Çerçeve ile insanların, işletmelerin, toplulukların ve ülkelerin yaşamlarında, geçim kaynaklarında, sağlıkta, ekonomik, fiziksel, sosyal, kültürel ve çevresel varlıklarında afet riskinin ve kayıplarının önemli ölçüde azaltılması hedeflenerek, sürdürülebilir kalkınma ile elde edecekleri kazançların kaybolması

engellenmeye çalışılmıştır (UNDRR, What is the Sendai Framework for Disaster Risk Reduction?, tarihsiz).

ÇHC ve RF tarafından 2008 yılında önerilen ve 2014 yılında revize edilen taslak metnin yanında Avrupa Birliği'nin (AB) hazırladığı Dış Uzay Faaliyetleri için Davranış Kuralları Taslağı (*Draft Code of Conduct for Outer Space Activities / ICoC*) da uzayın barışçıl amaçlarla kullanımı konusunda önemli metinler arasında yer almaktadır. Uzayın şimdiki ve gelecek nesiller için barışçıl ve sürdürülebilir kullanımının sürekliliğini ifade eden bu taslak metin, uzayda kaza olasılığını en aza indirecek politikalar üretmeyi ve bütün devletlerin uzayı barışçıl bir şekilde kullanma ve keşfetme hakkına zarar vermeme ilkelerini ihtiva eden birtakım gönüllü davranış kurallarını içermektedir (Zenko, 2011). Şeffaflık ve güven artırıcı önlemler de sürdürülebilir bir uzay güvenliğinin sağlanarak uzayın barışçıl amaçlarla kullanımı noktasında en önemli adımı teşkil etmektedir. ICoC, uzay faaliyetlerini düzenleyen normatif çerçeveyi tamamlayan “şeffaflık ve güven artırıcı önlemler rejimi” oluşturulması ve bu şekilde, dış uzay faaliyetlerinin güvenliğinin ve sürdürülebilirliğinin sağlanacağını belirtmektedir (Johnson, 2014). ICoC'un maddelerine bakıldığında; uzay güvenliğini ve sürdürülebilirliğini teşvik edip istikrarı güçlendirmek; uzaydaki kazaları, çarpışmaları ve müdahaleleri en aza indirmek amacıyla iş birliğini teşvik etmek; ITU'nun yönetmeliklerine uymak ve UNCOPUOS'un ortaya attığı Uzay Enkazı Azaltma Yönergelerini uygulamak gibi elzem ve temel uzay güvenliği kuralları karşımıza çıkmakta ve 8. maddesi gereğince de uluslararası bir rejimin kurulması gerekliliği ifade edilmektedir (Draft Code of Conduct for Outer Space Activities / ICoC, 2014). Ancak özellikle ABD'nin metnin uzaydaki askeri faaliyetleri engelleyebileceği ve içerdiği maddelerin yeteri kadar açık olmadığı (Johnson, 2014) ve BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) ülkelerinin de böyle bir küresel metnin AB değil de tüm ulus devletlerin eşit şekilde temsil edildiği BM bünyesinde oluşturulması gerektiği yönündeki eleştirileri nedeniyle yürürlüğe girmemiştir (Meyer, 2021: 91-92). Davranış Kuralları'nın gönüllülük esasına dayanıp bağlayıcılığı olmamasının yanında küresel kabulünün azlığı onun normatif etkisini azaltmaktadır.

Uzayın sivil amaçlarla kullanımı noktasında meteoroloji uyduları büyük önem taşımakta; söz konusu uydular denizlerde, okyanuslarda, kutuplarda, çöllerde ve dağlarda uzaktan meteorolojik ölçümler yapabilmekte ve ülkeler bu ölçümler aracılığıyla yaşamsal faaliyetlerini sürdürmektedirler (İnce, 2020: 193). Yer tabanlı meteoroloji istasyonlarıyla desteklenen meteoroloji uydularının verileri, fırtına, sel ve don gibi hava tahminleriyle iklim aşırılıklarını tespit etmekte; çeşitli tarım ve su tedarik sistemlerinin korunması ve küresel gıda güvenliğinin sağlanmasına yardımcı olmaktadır (UNOOSA Report, Space for Agriculture

Development and Food Security, 2016: 30). Dünya gözlemi, doğal kaynakların, iklimin, okyanusların, kutup buzullarının ve gezegenin diğer özelliklerinin durumunu izlemek için önemli bir uygulamadır ve bu gözlem faaliyetlerine devam edildiği takdirde yerel, ulusal, bölgesel ve küresel düzeylerde bilinçli kararlar artacak, ülkelerin afet risklerini azaltmanın yollarını bulmalarına ve iklim değişikliğine uyumu kolaylaştıracak eylemlerin belirlenmesine yardımcı olabilecektir (COPUOS Report on Earth Observation, 2015, madde 3).

Uzay teknolojilerinin barışçıl amaçlarla sivil kullanımları teknolojinin gelişimiyle paralellik göstermekte ve insan hayatı için elzem hale gelmektedir. Temel insani ihtiyaçlar için uzay tabanlı teknolojinin kullanılması amacıyla UNCOPUOS bünyesinde oluşturulan uygulamalar, ulus devletlerin kolektif bir şekilde hareket etmesine yardımcı olmakta ve böylelikle uzay topluluğunun aktörleri şekillenmektedir. Aktörlerin çıkarlarının belirlenmesinde sosyal etki, onların kimliklerinin dönüşümünü de hızlandırmakta ve dış politika tercihlerini şekillendirmektedir. Uzay tabanlı teknolojinin devletlerin sosyal ilişkilerini şekillendirdiği ve Locke tipi anarşi türünden Kant tipi anarşi türüne geçişi kolaylaştırmaktadır. Bu temel bileşenin açıklanmasından sonra ortak çıkar, faydanın paylaşımı ve ortak kaynak yönetimi bileşeni uzay yönetimi hususunda irdelenmeye çalışılacaktır.

2.3.3. Ortak Çıkar, Faydanın Paylaşımı ve Ortak Kaynak Yönetimi

Uzayın kullanımının ve faydasının gelişmişlik düzeyine bakılmaksızın tüm ülkelere genişletilmesi düşüncesi, Uzay Çağının başından beri uluslararası girişimlerde vurgulanmış ve pek çok uzay hukuku metninde yer almıştır. Öyle ki 1967 tarihli Uzay Antlaşması'na kadar oluşturulan 1348 (XIII), 1472 (XIV) ve 1721 (XVI) sayılı kararlar içerisinde uzayın tüm insanlığın ortak çıkarı için barışçıl amaçlarla kullanılabileceği, uzayın keşfinin ve kullanımının gelişmişlik düzeyine bakılmaksızın tüm ülkelerin menfaati ve insanlığın iyileştirilmesi için olabileceği kabul edilmektedir. 1962 (XVIII) sayılı Hukuki İlkeler Bildirgesi içerisinde uzayın keşfinin ve kullanımının bütün insanlığın yarar ve menfaatine uygun olarak gerçekleştirilmesi (madde 1) ve uzayın ve gök cisimlerinin eşitlik ilkesine ve uluslararası hukuka uygun olarak tüm insanlığın yararına kullanılması gerektiği (madde 2) kabul edilmektedir.

Uzay Antlaşması'nın önsözünde ekonomik ve bilimsel gelişmişliklerine bakılmaksızın uzayın keşfinin ve kullanımının tüm insanlığın çıkarı için önem taşıdığına ve bu keşif ve kullanımın tüm insanlığın ortak çıkarı olarak kabul edildiğine olan inanç karşımıza çıkmaktadır. 1967 tarihli Uzay Antlaşması'nın 1. maddesi gereğince; Ay ve diğer gök

cisimleri de dahil olmak üzere uzayın keşfi ve kullanımı, ekonomik ve bilimsel gelişmişlik düzeyleri dikkate alınmaksızın tüm ülkelerin çıkarı ve yararı için kullanılacağı ve bu alanın tüm insanlığın vilayeti olacağı kabul edilmiştir. Ay ve diğer gök cisimleri de dahil olmak üzere uzay, hiçbir ayırım gözetmeksizin eşitlik temelinde ve uluslararası hukuka uygun olarak tüm devletlerin kullanımına ve keşfine açıktır ve tüm gök cisimlerine ulaşım serbestisi bulunmaktadır. Ay ve diğer gök cisimleri dahil olmak üzere uzayda, bilimsel araştırma yapma serbestisi bulunmaktadır ve Devletler bu bilimsel araştırmalarda uluslararası iş birliğini teşvik etmeli ve kolaylaştırmalıdır. Ancak 1. maddede yer alan bu hükümler, yalnızca çözülmemiş çatışmaları gizlemeye yönelik olduğu; uzay gücü olmayan ülkelerin haklarını tamamen korumadığı gerekçeleriyle eleştirilere maruz kalmıştır (Jakhu ve Pelton, 2017: 542). Faydanın paylaşılması gerekliliği ifade edilirken bunun detaylarının mevcut yasal metinlerle düzenlenmemesi, taraflar arasındaki güveni de azaltan unsurlar olarak kabul edilmiştir.

Uzay Antlaşması'nın maddelerine bakıldığında faydanın paylaşımı konusunda yükümlülükler getirmekten ziyade bir niyet beyanı olduğu yönündeki eleştiriler; faydanın paylaşımı ile ilgili hükümlerin Antlaşma'nın sadece önsözünde yer almayarak, maddeler içerisinde yer alması ile bağlayıcılığının arttırılmaya çalışıldığı düşüncesiyle bertaraf edilmeye çalışılmıştır. Normun sözleşmeye dayalı doğası ona bağlayıcı bir güç vermekte ve kendi kendine uygulanmayan karakteri etkinliğini azaltabilirken, işlerliğini ortadan kaldırmamaktadır (Paxson, 1993: 492). 98 ülkenin taraf olduğu bu Antlaşma özellikle büyük uzay güçleri tarafından kabul edilmiş ve hiçbir ülkenin çekincesine maruz kalmamıştır (Paxson, 1993: 492). Madde 1, uygulanması konusunda muğlaklığını korusa dahi taraf ülkelere uzay faaliyetlerini tüm ülkelerin yararı ve çıkarı doğrultusunda yürütme konusunda bir yükümlülük getirmektedir.

Uzay gücü olarak kabul edilebilecek ülkelerin uzayın keşfinden ve uzay faaliyetlerinden elde ettikleri faydanın paylaşımı konusunda merak edilen ise bu faydanın ne kadarının paylaşılacağı etrafında şekillenmektedir. Uzay Antlaşması içerisinde böyle bir hükmün bulunmaması yorum ve uygulama farklılıklarına yol açmaktadır. Uzay Antlaşması'nın yetersizliği Ay Antlaşması'nda giderilmeye çalışılsa da özellikle büyük uzay güçlerinin taraf olmaması ve taraf ülkelerin azlığı, bu Antlaşma'nın evrenselliğini sınırlandırmıştır. İnsanlığın ortak mirası ilkesinin ideolojik temellerini teşkil ettiği düşünülen 1974 tarihli NIEO ilkeleri, Ay Antlaşması'nın gelişim aşamasında da etkili olmuştur. Deklarasyonda, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki eşitsizliğin ortadan kaldırılabilmesi için teknolojik ilerlemenin yaratmış olduğu faydaların tüm uluslararası toplum ile paylaşılması gerektiği (madde 5), kalkınma odaklı uluslararası iş birliğinin ortak

hedef ve görev olması gerektiği (madde 3), devletlerin egemen eşitliği prensibi altında eşit bir şekilde yapılacak olan uluslararası iş birliği ile tüm ülkelerin ortak menfaatleri gözetilerek dünyanın ekonomik problemlerine çözüm bulunması ve gelişmekte olan ülkeler lehine teknoloji transferi sağlayarak kalkınmanın desteklenmesi gerektiği (madde 4) ilkeleri ön plana çıkmakta ve bu ilkeler, sonrasında oluşturulan hukuk metinlerinde etkisini göstermektedir.

Ay Antlaşması'nın 4. maddesinin 1. paragrafı gereğince; Ay tüm insanlığın vilayeti olacak ve onun keşfi ve kullanımı ekonomik veya bilimsel gelişme derecelerine bakılmaksızın tüm ülkelerin yararına ve çıkarları doğrultusunda gerçekleştirilecektir. Tüm taraf devletler, hiçbir ayırım gözetmeksizin, eşitlik temelinde ve uluslararası hukuka uygun olarak Ay'da bilimsel araştırma özgürlüğüne sahip olacaktır (Madde 6, paragraf 1). Taraf devletler, bilimsel araştırmaları yürütürken ve bu Antlaşmanın hükümlerini ilerleterek, Ay'daki mineral ve diğer maddelerin örneklerini toplama ve çıkarma hakkına sahip olacaklardır ve bu tür örnekler, toplanmasına neden olan taraf devletlerin tasarrufunda kalacak ve onlar tarafından bilimsel amaçlarla kullanılabilir (Madde 6, paragraf 2). Antlaşma'nın 9. maddesi Ay üzerinde bir istasyon kurmaya izin vermektedir ve bu istasyonun diğer ülkelerin Ay üzerindeki faaliyetlerini engelleyecek şekilde olmaması gerektiği ifade edilmektedir.

Ortak çıkar, faydanın paylaşımı ve ortak kaynak yönetişimi konusunda Ay Antlaşması'ndaki en önemli madde 11. madde olarak görülmektedir. Daha önce de bahsedildiği gibi 11. madde Ay ve onun doğal kaynaklarının insanlığın ortak mirası olduğunu kabul etmektedir. 11. maddenin 5. paragrafı, Ay'ın üzerindeki doğal kaynakların işletilmesinin mümkün hale gelmeye başlamasıyla birlikte bir uluslararası rejim kurulmasını taahhüt etmektedir ve 7. paragrafla birlikte bu rejimin; i) Ay'ın doğal kaynaklarının düzenli ve güvenli gelişimini, ii) bu kaynakların rasyonel yönetimini, iii) bu kaynakların kullanılmasında fırsatların genişletilmesini ve iv) bu kaynaklardan elde edilen faydaların, gelişmekte olan ülkelerin çıkarları ve ihtiyaçları ile Ay'ın araştırılmasına doğrudan veya dolaylı olarak katkıda bulunan ülkelerin çabaları göz önünde bulundurularak, tüm taraf devletler arasında adil bir şekilde paylaşılmasını sağlaması gerektiği hükme bağlanmaktadır.

Uluslararası uzay hukuku metinleri içerisinde sıklıkla vurgulanan ortak çıkar/menfaat ve faydanın paylaşımı ile ilgili hükümler, insanlığın ortak mirası ilkesinin de en temel bileşenlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Uzayın keşfi ve uzay faaliyetlerinin tüm insanlığın ortak çıkarı için olacağını ve uzayın kullanımının da barışçıl amaçlarla mümkün olduğunu belirten uluslararası uzay hukukunun temel metinleri İOM prensibinin hukuki parametrelerini oluşturmuşlardır. Ortak çıkar ve faydanın paylaşımı konusu ele alındığında temel uzay hukuku metinlerinden Uzay Antlaşması ve Ay Antlaşması ön plana çıkmaktadır.

Uzay Antlaşması'nı kabul eden ülke sayısının Ay Antlaşması'nı kabul eden ülke sayısından oldukça fazla olması ve Ay Antlaşması'nı kabul edip yürürlüğe sokan ülkelerin bir uzay gücü olarak kabul edilmemesi, Ay Antlaşması'nın önemini azaltıp, Uzay Antlaşması'nın evrenselliğini ve geçerliliğini arttırmakta ve özellikle faydanın paylaşımı konusunda esas alınacak bir metin olarak görülmesini kolaylaştırmaktadır. Uzayın keşfinden ve uzay faaliyetlerinden elde edilecek faydanın gelişmişlik düzeyine bakılmaksızın tüm ülkeler arasında eşit olarak paylaşılabilmesi konusunun beraberinde getirdiği sorular, nelerin paylaşılacağı ve bu paylaşımların hangi mekanizma ile oluşacağı üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu bölüm içerisinde uzay madenciliğinden elde edilecek faydanın, uzayın keşfinden elde edilecek bilimsel bilginin ve dünya yörüngesinin paylaşımı konuları ele alınmakta; söz konusu alanların yönetim ile ilgili düzenlemelerde insanlığın ortak mirası ilkesinin izleri aranmaktadır.

2.3.3.1. Uzay Madenciliğinden Elde Edilecek Faydanın Paylaşımı

Uluslararası uzay hukukunun oluşturulmaya başlandığı 1980'li yıllara kadar geçen dönemde uluslararası hukuk uzmanları genellikle dış uzayda devlet egemenliği ve uzayın militarizasyonu konularıyla ilgilenmişler ve insanlığın yararı esas alınarak oluşturulan düzenlemelerde ekonomik kalkınma sıklıkla göz ardı edilmiştir (Paxson, 1993: 488). Ortak çıkar, faydanın paylaşımı gibi olgulara bakıldığında öncelikle gök cisimlerinden elde edilecek kaynaklar akıllara gelmektedir ve bu durumu en net açıklayan antlaşma ise Ay Antlaşması'dır. Uzay Antlaşması'nda yer alan kullanım, işgal ya da egemenlik iddiaları yoluyla, Ay ve diğer gök cisimleri de dahil, dış uzayda ulusal mülkiyet iddiasının yasaklanmış olması hakkındaki ifadeden, Antarktika'dakine benzer şekilde kaynak çıkarımının yasaklanabileceği düşüncesi akıllara gelebilmekte; ancak egemenlik iddiasının ortaya atılmaması için madencilik faaliyetlerinin yasaklanması mevzubahis olduğunda da gelişmekte olan ülkeler lehine olabilecek olan kaynak paylaşımının da önüne geçilebilme riski ile karşı karşıya kalılabilmektedir.

Bilimsel araştırmalardan elde edilen bilgilere göre asteroidler üzerinde değerleri 25 ve 50 milyar dolar arasında değişen, otomobil, mücevher, ilaç ve elektronikte kullanılabilen platin gibi değerli metaller bulunduğu tahmin edilmektedir; bu metallerle de teknolojinin gelişimiyle birlikte uzayda üç boyutlu yazıcılarla uzay araçlarının inşası ve bakımı mümkün hale gelebileceği belirtilmektedir (Anderson vd., 2018: 2-3). Enerji kullanımı bakımından bazı yakın asteroidlere gitmek ve dönmek, Ay'a gidip dönmekten daha kolaydır ve saf nikel-demir yapıli asteroidlerin yanı sıra kaya, buz ve hidrojen yapıli asteroidlerin uzay istasyonu inşasında

kullanılabileceği düşünülmektedir (Evren, 2020: 97). Asteroitler üzerinde uzay madenciliği faaliyetlerinin düşünülmesinin yanında Ay gibi gök cisimleri üzerinde de maden arayışları devam etmektedir.

Ay yüzeyinde bulunan buz yataklarında önemli miktarda su kaynağı bulunmakta ve bu suyun 2200 yıl boyunca günde 1 uzay mekiğinin fırlatılmasına yetebilecek roket yakıtının kullanımını mümkün hale getirebileceği ifade edilmektedir (Anderson vd., 2018: 3). Bu gibi bilimsel gelişmeler Ay yüzeyinde yakıt ikmal istasyonu gibi yapıların kurulmasını gerektirdiğinden, mevcut uluslararası uzay hukuku metinlerinin güncellenmesini ve yeni düzenlemelerin gerekliliğini beraberinde getirmektedir. Aynı zamanda oluşturulacak bu düzenlemelerle, Ay veya diğer gök cisimleri üzerinde yürütülecek olan madencilik faaliyetlerinden elde edilecek olan faydanın dünya üzerindeki tüm ulusların kalkınması ve gelişmesi için adilane bir şekilde ulus devletler arasında paylaşılması, uzay madenciliği alanında faaliyet göstermek için adım atmış girişimcilerin engellenmesi anlamına gelebilecektir. Günümüzde tam anlamıyla mümkün olmayan uzay madenciliği faaliyetleri de oldukça yüklü maliyetler nedeniyle paylaşım noktasında sorunlu kalmaktadır. Ay ve asteroitlerde madenciliğin insanlık yararına devam edebilmesi için uluslararası ve ulusal mevzuatların senkronize bir şekilde oluşturulması önem arz etmektedir. Uzay hukuku metinlerinde ortak faydanın paylaşımını yerine getirebilecek bir rejimin detaylarının netlik kazanamaması uzay madenciliğinin gelişimini durdurmamış; aksine yasal boşluk asteroit, Ay ve diğer gök cisimlerinin kaynaklarının çıkarılması ve kullanılması konusunda teknolojik gelişmelere ağırlık verilmesini sağlamıştır. Dünya atmosferine girecek tehlikeli asteroit parçaları (meteorlar) hakkında daha fazla bilgiye sahip olmak ve Dünyanın korunmasına yardımcı olmak açısından uzay madenciliği teknolojisinin geliştirilmesi önem taşımaktadır (Anderson vd., 2018: 2).

Ulus devletlerin güvenliklerinin önemli unsurlarından biri olan ekonomik kazanç Dünya'daki doğal kaynakların hızla tükenmesiyle birlikte tehlikeye girmektedir ve bu durum, Ay ve diğer gök cisimlerinden elde edebilecek madenlerin öneminin artmasına sebep olmakta ve ulus devletlerin uzay madenciliği ile ilgili düzenlemelerini arttırmaktadır. Özellikle ulus devletlerin ve özel şirketlerin uzay madenciliğine olan ilgilerinin artması sonucu bu konuda çalışmalar hız kazanmış ve uzay madenciliği çalışmaları artmıştır. Kaynak ihtiyacı çerçevesinde gelişen teknoloji uzay madenciliğini her geçen gün daha da mümkün hale getirmiş ve ulus devletler ulusal mevzuatlarında düzenlemeler yapmaya başlamışlardır. Bu noktada öne çıkan ilk aktör, 2015 tarihli Uzay Madenciliği Yasası ile ABD olmuştur. ABD kendi vatandaşlarının elde ettikleri tüm asteroit kaynaklarına onların erişim hakkını kabul

eden yasayı onaylayarak (U.S. Commercial Space Launch Competitiveness Act, 2015) birçok ulus devletin uzay kaynaklarını “sömürmesinin” de önünü açmıştır. Yapılan bu düzenlemenin 1967 tarihli Uzay Antlaşması’na yani uzayın tüm insanlığın yararına kullanılması gerektiği ve uzayda egemenlik tesis edilemeyeceği prensibine aykırı olduğunu belirten bilim insanları bulunmaktadır (Tepper, 2016: 10). Uluslararası uzay hukukunun temel metinlerinde sıklıkla dile getirilen egemenlik tahsisinin reddi ve kullanım serbestisi hükümleri, uzay madenciliği söz konusu olduğunda karşı karşıya gelmekte ve uluslararası hukuk kurallarının birbiriyle çeliştiği durumlar ortaya çıkabilmektedir.

Öte yandan; Rusya, Çin, Japonya, Hindistan, Kanada, Birleşik Arap Emirlikleri ve Avrupa ülkeleri gibi uzaya erişimi olan pek çok ülkenin yanı sıra Planetary Resources, Deep Space Industries, Shackleton Energy ve Moon Express gibi şirketler de uzay madenciliği konusunda faaliyetler yürüttüklerini beyan etmektedirler (Jakhu ve Pelton, 2017: 379). Öyle ki; tüm ulus devletler kendi ulusal uzay madenciliği yasalarını çıkarmaktadırlar (Hofmann, 2022). Uzayın ve uzay kaynaklarının kontrolsüz kullanımı öngörülemeyen riskleri barındırmaktadır; bu çerçevede devletler arasında uzayda yaşanabilecek rekabetin dünyaya nasıl yansıtacağı ve ne sonuçlar doğurabileceği hesaplanarak hareket edilmesi gerekmektedir. Ulus devletlerin kendi milli politikaları çerçevesinde çıkarmış oldukları bu tip yasalarla uzay politikalarını uluslararası iş birliğinden uzak olarak yürütebilecekleri düşüncesi de (Erdem, 2021) küresel yönetişimin insanlığın ortak mirası ilkesi çerçevesinde oluşmasında engel teşkil etmektedir. Uzaydan elde edilebilecek maksimum faydayı sağlamak amacıyla ulus devletler ulusal çıkarlarını insanlığın ortak çıkarının önüne koyabilmektedir.

Uzay madenciliğinin küresel bir yönetim altında düzenlenmesi ve sorunların çözüme kavuşturulması gerekliliği, bünyesinde taşıdığı birtakım zorluklarla da ilintilidir. Uzay madenciliği teknik, ekonomik ve yasal zorluklarla karşı karşıyadır. Jakhu ve Pelton (2017: 381) bu zorlukları şu şekilde ifade etmektedirler: i) uygun maliyetli fırlatma ve sevk kabiliyetleri, ii) uzaktan algılama sistemleri aracılığıyla gök cisimlerinin kimyasal içeriğini araştırma ve değerlendirme yeteneği, iii) yüksek astronomik mesafeler üzerinden uzay iletişimi ve uzaktan robotik yetenekler, iv) güvenilir, uygun maliyetli ve sürdürülebilir uzak enerji kaynakları, v) dünya dışı işleme yetenekleri, vi) ilgili çevre ve güvenlik kaygıları. Jakhu ve Pelton (2017: 381), bütün bu zorlukların Uzay Antlaşması, Ay Antlaşması ve UNCOPUOS’un ilgili alt komiteleri ile çözülebileceğinin de altını çizmektedirler. Ancak NASA’nın 2020 yılında yayınlamış olduğu Artemis Anlaşmaları ile uzayda küresel bir yönetişimden ziyade bölgesel ortaklıklarla yürütülecek faaliyetlerin sonuçları endişe yaratmaya başlamıştır. NASA’nın Artemis Projesi’ne taraf olan ülkeler Avustralya, Bahreyn,

Brezilya, Kanada, Kolombiya, Fransa, İsrail, İtalya, Japonya, Luxemburg, Meksika, Yeni Zelanda, Polonya, Kore Cumhuriyeti (Güney Kore), Romanya, Suudi Arabistan, Singapur, Ukrayna, Birleşik Arap Emirlikleri, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri olarak görülmektedir (NASA, The Artemis Accord, tarihsiz). Öyle ki; Artemis Anlaşması'nın 10. bölümü uzay kaynaklarını kapsamakta ve 1967 tarihli Uzay Antlaşması'na hâlel getirmeden uzaydan kaynak çıkarmanın mümkün olabileceği karara bağlanmaktadır.

Ortak olanın paylaşımı halinde önemli olan, elde edilen kaynağı paylaşan tüm ülkelerin onu kullanılabilecek yetiye sahip olup olmaması değildir; bundan kaynaklanan faydanın da paylaşımı önemlidir. Faydaların çok taraflı kurumlar aracılığıyla paylaşılması ve dağıtılmasının kanalize edilmesi, uluslararası topluluğa kalkınmayı finanse etmek ve dayanışmaya etki etmek için ihtiyaç duyulan özerk kaynakları sağlayabilir. Dolayısıyla faydanın paylaşımında ihtiyaca yönelik bir ölçek izlenerek, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri daha fazla kayırarak tercihli muamele uygulanabileceği öne sürülmektedir (Paxson, 1993: 503). Ay'ın doğal kaynaklarının insanlığın ortak mirası ilkesi çerçevesinde az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere dağıtılmasının yolu, o ülkelerin uluslararası iş birliği içinde bir rol üstlenmelerinden de geçmektedir (Paxson, 1993: 504). Bu noktada da onlara ilgili teknolojinin ya da çıkarılan kaynağın maddi karşılığının aktarılmasıyla birlikte söz konusu iş birliği faaliyetleri mümkün hale gelebilir. Daha yüksek yaşam standartlarına ve ekonomik ilerlemeye destek veren ve bunu karşılayan ülkelere uzay hukukunda önemli madencilik hakları verilerek keşiflerin faydalarından yararlanmalarına izin verilirse, daha iyi hizmet edilip edilemeyeceği konusunda da tartışmalar da ortaya çıkmıştır (Oduntan, 2005: 39). Dezavantajlı toplulukların yaşam standartlarının yükseltilmesi, küresel refahın arttırılarak dünya üzerindeki açlığın ortadan kaldırılması, çevresel krizlerin önlenmesi gibi konularda daha fazla kaynağa ihtiyaç artarken, uzay madenciliği faaliyetleri yürüten ülkelerin bu faaliyetlerinden elde ettikleri faydayı kendilerine saklamalarının kabul edilebilirliği zorlaşmaktadır.

İOM prensibinin sadece Ay, Güneş ve gök cisimlerine değil gazlar, parçacıklar ve kozmik toz dahil olmak üzere uzay boşluğundaki tüm alana uygulanması yönünde görüşler de bulunmaktadır (Oduntan, 2005: 39). Ayrıca ülkelerin hava sahası üzerinde kalan dış uzay hakkında İOM ilkesinin uygulanıp uygulanmayacağı gibi sorular devam ederken; Antarktika ve açık denizler gibi alanların üzerinde kalan hava sahalarının üstündeki dış uzayın da İOM kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceği konusunda tartışmalar da mevcuttur (Oduntan, 2005: 39). Üs kurma, gök cisimleri üzerinde uzay araçları bulundurma gibi temel durumları açıklamayan temel uzay hukuku metinlerinin varlığı, uzayın İOM temelinde

yönetişiminin bir engel olarak görülmesine neden olmaktadır (Oduntan, 2005: 41-42). Bunların yanı sıra uzaydan Dünya'ya düşen birtakım meteorlar da tartışma konusu yaratabilmektedir. Özellikle tüm insanlığın çıkarına ayrılmış buzla kaplı bir kara parçası olan Antarktika'da bulunan gök taşı parçalarının kullanım hakkı üzerinde de yakın dönemde tartışma yaşanacak olması muhtemeldir. Antarktika üzerinde 300.000 adet meteor bulunduğundan ve bunların Dünya'da bulunan tüm meteorların yaklaşık 2/3'ü olduğundan bahseden bilim insanları, bunların kullanımının yakın zamanda mümkün olacağını ifade etmektedirler (Choi, 2022). Tüm insanlığın çıkarına ait bu kara parçası üzerinde ve buzulların altında bulunan meteorların ATS kapsamında çıkarılmasının mümkün olup olmadığının tartışmasının yanında, eşitlik kapsamında tüm insanlık yararına kullanıp kullanılmayacağı da mevcut düzenlemeler kapsamında netlik kazanmamıştır. Bu belirsizlik, uzay kaynaklarının çıkarımı, kullanımı ve işletimiyle ilgili yasal boşluğun da sürmesinde etkilidir.

2.3.3.2. Uzayın Keşfinden ve Kullanımından Elde Edilen Bilimsel Bilginin Paylaşımı

Uzayın keşfinden ve uzay faaliyetlerinden sağlanan faydanın insanlığın ortak çıkarı olduğunu kabul eden uluslararası uzay hukuku metinlerinin yanı sıra, uzay sistemlerinin kullanımını düzenleyen bir takım kural ve prosedürlerin de insanlığın ortak çıkarı amacını içerdiği görülmektedir. Ancak uluslararası uzay hukukunun “insanlığın ortak çıkarı” kavramını açıklamada belirsiz kalması ile yorum farklılıkları ortaya çıkmış ve sanayileşmiş/uzaya erişimi olan ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasında uzay faaliyetlerinden elde edilen faydanın ortak çıkar kapsamında ele alınması gerekliliği üzerine görüş ayrılıkları yaşanmıştır. Küresel uzay yönetişimi perspektifinden bakıldığında insanlığın ortak çıkarı ibaresinin pratik ve yasal anlamları arasında aykırılıklar bulunmaktadır. Bu aykırılığın temel sebebi olarak; gelişmiş teknolojilere, yatırım yeteneklerine ve uzay yönetişimi konularında uzmanlığa sahip gelişmiş ülkelerin uzay alanında egemen oldukları bir durumda, teknolojik kabiliyet ve finansal araçlar konusunda halen daha ilerlemeye çalışan gelişmekte olan ülkeler arasında teknoloji transferi ve bilginin paylaşımı fenomenleri konusunda yaşanan isteksizliklerle bağdaşmaktadır (Jakhu ve Pelton, 2017: 544). Uluslararası uzay hukukun sert ve esnek hukuk enstrümanları ve kurumları şeffaflık ve güven artırıcı önlemler adına her ne kadar bilginin paylaşımı konusunda teşvik edici olsalar da mevcut pratikler bunun aksini söylemektedir.

Geçmişten günümüze pek çok BM kararı ve Komite kapsamında alınan karar, uzayın keşfi ve uzay faaliyetlerinde şeffaf olunması ve böylelikle insanlığın bir bütün olarak gelişimine katkı sunulmasını hedeflemektedir. Bu amaçla uzaya çıkan araçların kaydının

alınmasından, uzay boşluğunda yürütülen bilimsel faaliyetlere kadar her türlü bilginin paylaşılması ve böylelikle küresel güvenliğin sağlanması da amaçlanmıştır. BM Genel Kurulu'nun 20 Aralık 1961 tarihli 1721 (XVI) sayılı kararında görüldüğü gibi; yörüngeye ve ötesine nesne fırlatan Devletler, fırlatmaların kayıt altına alınması amacıyla Komiteye bilgi vermeye davet edilmektedir (Kısım B, madde 1). Ayrıca aynı kararda BM Genel Kurulu, UNCOPUOS'tan hükümetlerin dış uzay faaliyetleriyle ilgili mevcut teknik ve bilimsel bilgilerinin gönüllü olarak değişimi konusunda aralarında iş birliğini sağlamasını talep etmiştir (Kısım B, madde 3). Aynı şekilde BMGK'nın 14 Aralık 1962 tarihli 1802 (XVII) sayılı kararı ile de görülmektedir ki hükümetler gönüllü olarak ulusal uzay programları hakkında halihazırda bilgi alışverişi içerisinde bulunmaktadır ve diğer devletlerin, bölgesel ve uluslararası örgütlerin de aynısını yapması için çağrıda bulunmaktadır (Kısım II, madde 2).

Temel uzay hukuku metinlerinde yukarıda bahsedildiği gibi uzayın keşfi ve kullanımının insanlığın ortak çıkarı olduğu kabul edilmektedir. Bilginin paylaşımı noktasında Uzay Antlaşması'nın 11. maddesi öne çıkmaktadır:

“Uzayın barışçıl keşfi ve kullanımında uluslararası iş birliğini teşvik etmek için, Ay ve diğer gök cisimleri de dahil olmak üzere uzayda faaliyetler yürüten Antlaşmaya Taraf Devletler, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterini, kamuoyu ve uluslararası bilim topluluğunu da bu tür faaliyetlerin doğası, yürütülmesi, yerleri ve sonuçları hakkında mümkün ve uygulanabilir olduğu kadar bilgilendirmeyi kabul ederler. Söz konusu bilgiyi aldıktan sonra, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri bunu derhal ve etkili bir şekilde yaymaya hazır olmalıdır”.

Ay Antlaşması'nın 5. maddesi de devletleri ayın keşfi ve kullanımıyla ilgili faaliyetleri hakkında, BM Genel Sekreteri'ni, kamuoyunu ve uluslararası bilim camiasını mümkün ve uygulanabilir olduğu ölçüde bilgilendirmekle yükümlü tutmaktadır. Ancak bu madde bilgilendirme işini biraz daha ileri taşımakta ve Ay'a yapılan her bir görevin fırlatmadan önce zamanı, amaçları, yerleri, yörünge parametreleri ve süresi, fırlatmadan sonra ise bilimsel sonuçlar da dahil olmak üzere görevin yürütülmesiyle ilgili tüm bilgilerin iletilmesini öngörmektedir. Aynı madde kapsamında Ay'da yürütülen faaliyetlerde, insan hayatını ve sağlığını tehlikeye atabilecek, organik yaşamın belirtisinin yanı sıra uzayda keşfedilen herhangi bir olayı BM Genel Sekreteri'ne, kamuoyuna ve uluslararası bilim camiasına derhal bildirecektir. Madde 6 ile taraf devletlerin Ay'da yürüttükleri bilimsel faaliyetlerde elde ettikleri mineral veya diğer maddeleri toplama ve çıkarma hakları kabul edilmekle birlikte; arzu edildiği takdirde bu tür örneklerin bir kısmını diğer ilgili taraf devletlere ve uluslararası bilim camiasına bilimsel araştırmaları için sunmaları gerektiği de dikkate alınmalıdır. Görüldüğü üzere Ay Antlaşması'nın içerdiği hükümler, bilimsel bilginin paylaşılması konusunda en açık ve net ibareleri barındıran metindir ve bu sert hukuk metninden sonra küresel uzay yönetişiminin evrildiği süreç, çok aktörlü bir yapıya bürünmekte ve özel

şirketlerin de uzay faaliyetlerinde bulunmasıyla birlikte bilimsel bilginin paylaşımı gittikçe zorlaşmaktadır.

Ay Antlaşması'ndan sonra oluşturulmaya çalışılan esnek hukuk metinleri içerisinde de bilimsel bilginin paylaşımı konusunda bağlayıcılığı olmaması dolayısıyla niyet beyanı olarak nitelendirilebilecek maddelere rastlanılmaktadır. 1982 tarihli Yayın İlkeleri kapsamında uydu ile doğrudan uluslararası televizyon yayını faaliyetlerinin, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, eğitim, sosyal, kültürel ve bilimsel alanlarda bilgi ve birikimin serbestçe yayılmasını ve karşılıklı değişimini teşvik edici bir niteliğe sahip olması gerektiği kabul edilmektedir (Kısım A, madde 2). Bu ilkeler ile uydu gibi uzay sistemlerinin doğrudan uluslararası televizyon yayını faaliyetlerinin gelişmekte olan ülkelerde bilimsel bilginin yayılmasına hizmet etmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca bu alanda yürütülecek uluslararası iş birliği faaliyetlerinde gelişmekte olan ülkelerin gelişimini hızlandırmak amacıyla uydu ile doğrudan uluslararası televizyon yayını faaliyetlerindeki ihtiyaçları göz önünde bulundurulacağı öngörülmektedir (Kısım D, madde 6).

1986 tarihli Uzaktan Algılama İlkeleri içerisinde de görülmektedir ki; uzaktan algılama dünyanın doğal çevresini korumayı ve insanlığın doğal afetlerden korunması amacını taşımalı ve bu amaçla da uzaktan algılama faaliyetini yürüten devletler, dünyanın çevresine zarar verebilecek ve doğal afet sonucu oluşabilecek olayları engellemek amacıyla elde ettiği bilgileri ilgili devlete bildirmekle yükümlüdür (İlke X-XI). Uzaktan algılama faaliyetlerinden elde edilecek faydayı en üst seviyeye çıkarmak için devletler özellikle bölgesel anlaşmalar ya da mümkün olan yerlerde diğer düzenlemeler yoluyla veri toplama ve saklama, işleme ve kullanma tesislerinin kurulumunu ve işletilmesini sağlamak bakımından da teşvik edilmelidir (İlke VI). Daha önce de bahsedildiği gibi BM kapsamında kurulmuş afet yönetimi mekanizmaları, bilginin paylaşımı konusunda en önemli örnekler arasında gösterilebilmektedir.

1996 tarihli Menfaatler Bildirgesi kapsamında, gelişmekte olan devletlerin ihtiyaçları göz önüne alınarak uluslararası iş birliği öngörülmekte; i) uzay bilimi ve teknolojisinin ve uygulamalarının gelişimini teşvik etmek, ii) ilgili devletlerin uzaya ilişkin kapasitelerinin gelişmesini teşvik etmek ve iii) devletler arasında karşılıklı kabul çerçevesinde uzmanlık ve teknoloji alışverişini kolaylaştırmak amaçlarıyla gerekli teknik ve finansal yardımlarda bulunmak kabul edilmektedir (İlke V). UNCOPUOS'un uzayın araştırılması ve kullanımı için diğer kurumlar arasında bilgi alışverişi sağlayan bir kurum olması gerektiği de bu bildirge içerisinde kabul edilmiştir (İlke VII). Bütün bu ilkeler gelişmekte olan ülkeler lehine uzayın

keşfi ve uzay faaliyetlerinden elde edilen bilimsel bilginin paylaşımını öngörmekte; belli alanlar dışında ise bu durum yasallıktan pratiğe dökülememektedir.

Bilimsel bilginin paylaşımı konusunda en yetkili mekanizma olarak daha önce de bahsedildiği gibi PSA akıllara gelmektedir. PSA'nın çalışmaları sayesinde kurulan UN-SPIDER, ICG gibi kurumlar bilginin dağılımı konusunda önemli roller üstlenmektedir. Örneğin ICG, tüm uydu navigasyon sistemleri arasında uyumluluğu, birlikte çalışabilirliği ve şeffaflığı teşvik etmek ve kolaylaştırmak, açık hizmet uygulamalarının kullanımını teşvik etmek ve korumak ve böylece küresel topluluğa fayda sağlamak için çaba göstermektedir (UNCOPUOS, ICG, tarhisiz). Daha önce de bahsedildiği gibi PSA'nın bir parçası olarak oluşturulan İnsan Uzay Teknolojisi Girişimi (HSTI), Temel Uzay Teknolojisi Girişimi (BSTI) ve Temel Uzay Bilimi Girişimi (BSSI) de bilimsel bilginin gelişmekte olan ülkelerde yayılımı için oluşturulmuş temel programlardandır ve uzayın keşfi ve uzay faaliyetlerinde küresel çapta nitelikli insan gücünün geliştirilmesini hedeflemektedir.

Uzayda silahlanmanın önlenmesi hususunda da bilgi paylaşımı büyük önem taşımakta ve küresel barış ve güvenliğin tesis edilmesi açısından elzem görülmektedir. BMGK'nın 2 Aralık 2014 tarihli 69/64 sayılı kararıyla konvansiyonel silahlar alanında güven artırıcı önlemler alınmaya çalışılmış ve üye devletler arasında karşılıklı bilgi alışverişinin önemine değinilmiştir. Ayrıca edinilen bilgilerin bir veri tabanında saklanması ve bu veri tabanının geliştirilerek, üye devletlere istedikleri takdirde gerekli bilgilerin bu kaynaktan temin edilmesi gerektiği yönünde karar alınmıştır (BMGK 69/64, 2014, madde 4). Uzayın kullanımı ve keşfinden doğan sonuçlarla ilgili pek çok alanda veri tabanı oluşturma çalışmaları hız kazanmıştır ve yakın gelecekte bu veri tabanları sayesinde bilgiye erişim ücretsiz bir şekilde mümkün olabilecektir (Jakhu ve Pelton, 2017: 549).

1970'lerin ortalarında BM kuruluşlarının (departmanlar, ofisler, fonlar, programlar ve uzman kuruluşlar) plan ve programlarının iş birliğini, sinerjiyi, bilgi alışverişini ve koordinasyonunu teşvik etmek için kurulan Kurumlar-Arası Toplantı (*Inter-Agency Meeting*); BM sistemi içinde uzayla ilgili faaliyetlerin koordinasyonunu güçlendirmeyi amaçlamaktadır (UNOOSA, *Inter-Agency Meeting*, tarihsiz). Bu toplantılar sonucu oluşan kararlar ile uzayın barışçıl amaçlarla kullanımının ve keşfinin güçlendirilmesi ve uzayın sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin vazgeçilmez bir parçası olduğu ortaya konmaktadır. BM Genel Kurulu'nun 27 Ekim 2021 tarih A/C.4/76/L.3/Rev.1 sayılı kararı ile uzay bilimleri teknolojisinin ve uygulamalarının, 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemine²⁶ nasıl katkıda bulunabileceğinin,

²⁶ 2015 yılında BM bünyesinde oluşturulan ve 2030 yılına kadar tamamlanması hedeflenen 17 maddelik Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'nın insanlığın ortak mirası rejiminin temel ilkeleriyle paralellik gösterdiğinden bahsedilmektedir. Bu hedefler; 1) Yoksulluğa son, 2) Açlığa son, 3) Sağlık ve kaliteli yaşam,

Kurumlar-Arası Toplantı ve UNOOSA liderliğinde incelenmesi konusunda karar alınmaktadır (Madde 36).

Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin gerçekleşmesine katkıda bulunacağı düşünülen uzay teknolojisi ve uygulamalarıyla ilgili BMGK kararı Ekim 2021’de kabul edilmiş; “Space2030” Gündemi: Sürdürülebilir Kalkınmanın İtici Gücü Olarak Uzay” ismi ile oluşturulmuştur. Bu gündem içerisinde uzay bilimi ve teknolojisinin Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına (*Sustainable Development Goals / SDG*) ulaşılmasındaki önemi vurgulanmış; uzay bilimi ve teknolojisinin araştırılmasının desteklenmesi gerektiğine dair inanç dile getirilmiş ve uzay açık veri politikasının ve paylaşımının desteklenmesi gerektiği ifade edilmiştir (Madde 19). Herkes için uzaya erişimi iyileştirerek ve tüm ülkelerin uzay bilimi ve teknoloji uygulamalarından ve uzaya dayalı veri, bilgi ve ürünlerden sosyoekonomik olarak faydalanmasını sağlayarak SDG’lere ulaşılmasının desteklenebileceği ortaya konmuştur (Madde 19[2.8]).

Uluslararası uzay hukukunun temel metinlerinde sıklıkla vurgulanan ortak çıkar ve faydanın paylaşımı vurgusu, uzay faaliyetlerinde bulunabilen ve uzaya seyahat edebilen ülkelerin elde ettiği bilimsel bilgi birikiminin hakkaniyete uygun bir şekilde tüm uluslar arasında paylaşılması gerekliliğini akıllara getirmektedir. Ancak faydanın paylaşımı hususunun yanında uzayın keşfi ve uzay faaliyetleri sırasında ortaya çıkan maliyetlerin de paylaşılması yönündeki tartışmalar sonucu temel uzay hukuku metinlerinin belirsiz kaldığı ve geçerliliğinin sorgulandığı bir aşamaya geçilmiştir. Temel uzay hukuku metinlerinde ifade edilen bilimsel bilginin ve uzay keşiflerinden elde edilen faydanın paylaşılması gerektiği; bilgi paylaşımını geliştirmekte olan ülkeler ekonomik kalkınmayı teşvik etmesi açısından desteklerken, uzay araştırmalarında ileri ülkeler ise uzay programları konusunda kontrolü ve ekonomik bakımdan bu gücü ellerinde bulundurabilmek adına asgari düzeyde faydanın paylaşılması gerektiği konusunda hemfikir görünmektedirler (Paxson, 1993: 487). Afetler, gıda güvenliği, iklim değişikliği ve insani güvenlik alanlarında asgari bilgi paylaşımı anlayışı yaygınlaşmaktadır. Buna karşın, küresel düzeyde teknolojinin gelişimi ve bütüncül kalkınma sürecinin sağlanması bakımından uzaya erişimi olan güçlerin, ellerindeki bilimsel bilginin tamamını paylaşabileceğine dair bir kanaat oluşmamaktadır.

4) Nitelikli Eğitim, 5) Toplumsal cinsiyet eşitliği, 6) Temiz su ve sanitasyon, 7) Erişilebilir ve temiz enerji, 8) İnsana yakışır iş ve ekonomik büyüme, 9) Sanayi, yenilikçilik ve altyapı, 10) Eşitsizliklerin azaltılması, 11) Sürdürülebilir şehirler ve topluluklar, 12) Sorumlu üretim ve tüketim, 13) İklim eylemi, 14) Sudaki yaşam, 15) Karasal yaşam, 16) Barış, adalet ve güçlü kurumlar, 17) Amaçlar için ortaklıklar (UNDP, tarihsiz).

2.3.3.3. Dünya Yörüngesinin ve Radyo Spektrumlarının Paylaşımı

İnsanlığın ortak mirası ilkesi kapsamında uzay boşluğunun ve gök cisimlerinin insanlığın ortak çıkarı ve yararı amacıyla kullanımında, sınırlı bir doğal kaynak olarak gösterilebilecek Dünya yörüngesinin ve radyo spektrumlarının da değerlendirilmesi gerekmektedir. Radyo spektrumları ve Dünya yörünge yuvaları, uydu ağları arasında zararlı parazitlerden kaçınmak için verimli bir şekilde yönetilmesi gereken değerli ve sınırlı kaynaklar olarak kabul edilmektedir (Allison, 2014: 14). Radyo iletişimini sağlayan bu sınırlı kaynak, günümüzde herhangi bir toplumun ekonomik kalkınmasında kritik bir rol oynamakta, gelişmekte olan ekonomilerin mevcut dijital uçurumunu kapatması açısından da hayati önem arz etmektedir (Muchinguri, 2019: 4). Günümüzde telekomünikasyon hizmetlerinin toplumlara sunduğu avantajlardan daha önce bahsedilmiş; uyduların yarattığı toplumsal faydanın kullanımı için yörünge ve spektrum tahsisi yönetiminin adil ve verimli bir şekilde yapılması gerektiği düşüncesi gelişmiştir.

Telekomünikasyon her türlü uzay aracının çalışmasında ve gök cisimlerinin araştırılmasında ve incelenmesinde büyük önem taşımakta; uzay araçları ve sistemleri de meteoroloji tahminleri, gemiler ve uçaklar için seyrüsefer hizmetleri gibi tamamen karasal telekomünikasyon gereksinimleri için kullanılmaktadır (ITU's First Report, 1962: 1). Dünya yörüngesine yerleştirilen uydular sayesinde elde edilen yayınlar aynı zamanda herhangi bir toplumun ekonomik kalkınmasında kritik bir rol oynamakta ve böylelikle mevcut dijital uçurumu kapatmaya hizmet ettiği için de gelişmekte olan ekonomilerde elzem bir araç olarak kabul edilmektedir (Muchinguri, 2019: 4). Bu karşılıklı fayda, uzayın barışçıl amaçlarla kullanımının en temel örneklerinden biridir ve bu amaçla da sınırlı bir kaynak olan yerdurağan Dünya yörüngesinin (*Geostationary Earth Orbit / geo*) düzenli bir şekilde kullanımını gerektirmektedir.

Dünya yörüngesine fırlatılan uydular üzerinden uzay politikalarının şekillendiği bilinmekte; söz konusu alan özelinde ulus devletlerin normatif düzen arayışlarının sürdüğü görülmektedir. İnsanlığın yararı için farklı amaçlar taşıyan uyduların, Dünya atmosferinin ötesinde kalan yerdurağan uydu yörüngesine yerleştirilmesinde belli bir düzen ihtiyacı elzem hale gelmiş ve ITU ana metinlerinde bu sınırlı kaynakla ilgili durum dile getirilmeye çalışılmıştır. Alçak ve Orta Dünya Yörüngelerine nazaran yerdurağan Dünya yörüngesi Ekvador düzleminde bir çemberdir ve geo uydular çıktıkları yörüngede uzun süre sabit kalıp parçalanmadıkları için geo sınırlı bir doğal kaynak olarak kabul edilmektedir (İnce, 2020: 181). Radyo frekans spektrumlarının da parazit oluşumunun engellenmesi adına tahsis edilmesi gerekmekte ve tahsis edilen spektrumlar da başka aktöre verilemediğinden sınırlı bir

doğal kaynak olarak görülmektedir (Allison, 2014: 15). Uzay teknolojilerinin ve uyduların nasıl çalıştıklarını anlamak için yörüngelerin özellikleri bilinmeli ve uyduların kendilerine uygun yörüngelerde bulunduklarından emin olmak gerekmektedir (İnce, 2020: 164).

Yerdurağan yörünge, füze erken uyarısı, nükleer test tespiti, elektronik zekâ, ticari iletişim ve televizyon ve radyo yayınları gibi hizmetleri gerçekleştiren önemli uyduların yerleştirildiği yörünge olması nedeniyle önem arz etmektedir (Balleste, 2020: 171). Yerdurağan uydu yörüngesi; yayın ve aktarımın daha az karmaşıklaşmasını sağlamakta, doğrudan yayın yapılabilme imkânı sunmakta, dünya yüzeyinin uzaktan algılanmasında daha fazla kolaylık sağlamakta, konumlandırma sistemlerinin işlerliğini arttırmakta, güneş enerjisi platformlarının kullanımını mümkün kılmakta ve insanlı uzay istasyonları ve uzay aracı terminalleri için stratejik bir konum sunmaktadır (Balleste, 2020: 177).

Uzay Antlaşması'ndan bu yana kabul edilen uzay boşluğunun kimseye ait olmadığı düşüncesi, bu sınırlı doğal kaynağın tahsisi için de geçerli olarak görülmekte ve tıpkı derin denizlerin yönetimi gibi bir mekanizma ile yönetilebileceği akıllara gelmektedir. Yörünge yuvalarının ve radyo spektrumlarının tahsisi konusu uluslararası uzay hukuku ve politikalarında önemli konular arasındadır ve BM, bu alanların yönetimi noktasında ITU'yu sorumlu tutmaktadır. Günümüzde sınırlı bir kaynak olarak kabul edilen yerdurağan yörüngenin tahsisi konusunda küresel eşitlik sorunu konuşulmakta ve gelecekte, mevcut uydu sağlayıcı aktörler ile adil erişim fırsatı arayan uydu sektörüne yeni giren aktörler arasında çatışmalar yaşanabileceği ifade edilmektedir (Jahku ve Pelton, 2017: 149). ITU'nun yönetimi altındaki bu alan üzerindeki mekanizma halen daha gelişim aşamasındadır ve ITU'nun epistemik bir özellik taşıdığı çerçevesinde, bu kuruma gelecek bölümde detaylı olarak değinilecektir.

Radyo hizmetleri için frekans bantlarının kullanımında üye devletler, radyo frekanslarının ve yerdurağan uydu yörüngesi de dahil olmak üzere ilgili yörüngelerin sınırlı doğal kaynaklar olduğunu kabul etmektedirler (ITU Anayasası, 2002, madde 44). Bu yörüngelere ve frekanslara adil bir şekilde erişebilmek için, gelişmekte olan ülkelerin özel ihtiyaçları ve belirli ülkelerin coğrafi durumu da göz önünde bulundurularak, oluşturulan Telsiz Tüzükleri hükümlerine uygun bir şekilde söz konusu yörüngelerin ve frekansların rasyonel, verimli ve ekonomik bir şekilde kullanılması gerekmektedir (ITU Anayasası, 2002, madde 44). ITU'nun Kuruluş Yasası'ndan önce 1976 tarihli Bogota Bildirisi içerisinde de yerdurağan udu yörüngesinin sınırlı bir doğal kaynak olduğu kabul edilmekte ve ekvatorial ülkelerin bu sınırlı kaynak üzerindeki egemenlik haklarının tanınması talep edilmektedir. Ancak Uzay Antlaşması kapsamında bu egemenlik iddiası kabul edilmemekte, yerdurağan

udu yörüngesinin uydu fırlatma yeteneklerine sahip ülkeler tarafından istila edilmesinin önüne geçilememektedir.

Öte yandan; 1997 tarihli DTÖ Temel Telekomünikasyon Antlaşması (ABT) ile uzayla ilgili büyük pazarı temsil eden telekomünikasyon pazarlarının liberalleşmesinin önü açılmış; Mart 2000’de de ABD Yörünge Yasası (*U.S. Orbit Act*), küresel uydu iletişimde rekabetçi pazarı teşvik etmek için ABD Kongresi tarafından çıkartılmıştır (Venet, 2011: 56). Bu yasa, Intelsat ve Inmarsat şirketlerinin özelleştirilmesini öngörmekteydi ve şirket birleşmelerinin de önüne geçerek, telekomünikasyon pazarı içerisinde rekabetçi anlayışın devam etmesini sağlamaktaydı (SpaceNews, 2005). Telekomünikasyonda liberalleşme faaliyetleri, *first come, first served* ifadesinin geçerli olduğunu ortaya koymuş; yerdurağan yörünge için gelişmiş ülkelerin lehine bir durum yaratıldığı sonucunu açığa çıkarmıştır (Balleste, 2020: 181). Böylelikle görülmektedir ki; yörünge kaynakları üzerinde rekabet eden küresel aktörlerin taleplerini ele alan etkin düzenleyici mekanizmaların olmaması en büyük sorun olarak karşımıza çıkmakta ve uzayın ortak yarar için kullanılmasının engellenebilme olasılığı hasıl olmaktadır. Özellikle henüz kendi uydusunu yapıp, Dünya yörüngesine yerleştiremeyen ulus devletlerin gelecekte bu taleplerinin karşılanabilmesi adına şimdiden yörünge tahsislerinin ayarlanarak, adalet ve eşitlik temelinde bir rejim oluşturulması gündeme gelmektedir (Balleste, 2020: 181). Sınırlı bir kaynak olarak addedilen yerdurağan yörünge, ortak yararın daha fazla dikkate alınmasını gerektirmekte ve küresel bir düzenlemeyi elzem kılmaktadır.

Yerdurağan uydu yörüngesi daha önce de bahsedildiği gibi yüksek dünya yörüngesi olarak geçmekte ve alçak ve orta dünya yörüngeleri için de birtakım sorunlar gelişmektedir. Alçak dünya yörüngesi (LEO) ve orta dünya yörüngesi (MEO) daha çok uydu takımyıldızlarının konuşlandırıldığı alanlardır ve bu alanlarda özellikle radyo spektrum tahsisi sorunları oluşmaktadır. Görevleri ne olursa olsun ya da hangi yükseklikte olursa olsunlar tüm uyduların zararlı parazitlerden arındırılmış bir şekilde çalışabilmesi için radyo spektrum tahsislerinin yapılmış olması gerekmektedir (Allison, 2014: 6). Zararlı parazit; “bir radyonavigasyon hizmetinin veya diğer güvenlik hizmetlerinin işleyişini tehlikeye atan veya Radyo Düzenlemelerine uygun olarak çalışan bir radyokomünikasyon²⁷ hizmetini ciddi şekilde bozan, engelleyen veya tekrar tekrar kesintiye uğratan parazit” olarak ifade edilmektedir (Sakamoto, 2016: 32). Küresel iletişimi engelleyebilecek parazit girişimlerinin ortadan kalkabilmesi için radyo frekans spektrumlarının ITU tarafından tahsis edilmesi önem arz etmekte ve bu tahsislerin adil bir şekilde sağlanması gerekmektedir.

²⁷ Radyo dalgaları aracılığıyla iletişim sağlamak (Radio Regulations, 1968, Bölüm 1/9).

Uyumlu kullanıma izin vermek için çeşitli radyokomünikasyon hizmetlerine frekans bantları tahsis edilmektedir ve bu frekans bantları belirli hizmetlere özel olabileceği gibi, birkaç hizmet arasında da paylaşılabilir (Maral vd., 2020: 18). Bu bantlar; L (1.525–1.710 GHz), S (2.5–2.690 GHz), C (3.4–4.2 GHz), Ku (10.7–13.25 GHz) ve Ka (27.5–30.0 GHz) olarak ayrılabilir (Allison, 2014: 7).²⁸ L-bandı ve C-bandı, hava tahmini ve iklim izlemede uydu desteği için önemli olan radyo spektrumunun aralıklarıdır. Onlar için rekabeti uzlaştırmanın bir yolunu bulmak, değerli ve güvenilir uydu görüntülerinin engelsiz iletilmesini sağlamada kritik rol oynayacaktır (Jakhu ve Pelton, 2017: 550).

Uzaya fırlatılan tüm nesneler için operasyon sinyallerinin iletilmesi ve alınabilmesi için radyo frekansı tahsisi yapılması gerekmekte ve tahsis edilen bu spektrumların da kullanımı ITU tarafından denetlenmektedir (ITU News, 12 Kasım 2021). Bu denetleme durumu “kağıt uydu” olarak ifade edilen; ITU’ya bir uydu için yörünge ve frekans tahsisi için başvuruda bulunup, o uydunun gerçekte hiç fırlatılmaması (Allison, 2014: 26) olayının önlenmesi için elzem görünmektedir. Ulus devletlerin uydu fırlatma kabiliyetlerindeki ve mevcut uydu operatörlerindeki artış nedeniyle, henüz uzaya erişim gücü bulamamış ülkeler de dahil olmak üzere uzay gücü olan ülkeler özellikle yerdurağan yörüngesinin ve frekans spektrumlarının tahsisi için bir uydu fırlatmasalar bile ITU’ya başvuru yapıp bu haklarını elde etmektedirler (Galeriu, 2018). “*First come, first served*” bilinci ile hareket eden ulus devletlerin ve şirketlerin ITU tarafından denetlenmesi sonucu, kayıt altına alınan uyduların yaklaşık %45’inin fırlatılmadığı tespit edilmiş ve ITU bu tahsisleri iptal etmiştir (Galeriu, 2018). Bunların yanı sıra SpaceX, Rocket Lab ve Gilmour Uzay Teknolojileri gibi şirketlerin alçak dünya yörüngesine mega uydu takımı yıldızları fırlatmasıyla başlayan ticarileşme adımları ile yeni spektrum çatışmalarının yaşanacağı konusunda endişeler artmakta ve giderek kalabalıklaşan uydu radyo frekanslarının tüm dünyanın hayati fonksiyonlarını tehlikeye atabileceği tartışmaları çoğalmaktadır (Blenkin, 2020). Bir çeşit sömürü alanı haline gelebilecek yerdurağan yörüngesinin ve spektrumların yönetim meselesi, 3. bölümde ITU özelinde detaylıca tartışılacaktır.

Uzayın keşfi ve uzay faaliyetleri sonucu ortaya çıkan ortak kaynak yönetişimi, bilginin paylaşımı, radyo frekans spektrumları ve yörünge tahsisleri meseleleri, kolektif karar vermeyi gerektirmekte; bu minvalde ulusötesi faaliyetlerin de düzenlenmesi gerekmektedir. Uluslararası örgütler, çok uluslu şirketler ve sivil toplum kuruluşları gibi yapılanmaların

²⁸ VLF, LF, MF, HF, VHF, UHF, SHF, EHF gibi kısaltmalar alan radyo frekansları için; F=frekans, E=aşırı, H=yüksek, L=düşük, M=orta, S=süper, U=ultra ve V=çok anlamlarını taşımaktadır. Örneğin, “kısa dalga bandı” olarak da bilinen “HF” radyo bandı, 10-100 metre dalga boyuna, yani yüksek bir frekansa sahiptir (Ryan, 2005: 345).

insanlığın ortak çıkarı olarak nitelendirilebilecek alanlarda söz sahibi olmaya başladığı görülmekte ve bu durum da bir yönetim eksikliğini beraberinde getirmektedir. Uyduların insani faaliyetler açısından elzem rolü ele alındığında, ulusötesi kural, norm ve prosedürlerin oluşumu kaçınılmaz olarak görülmekte ve küresel kördüğüm olarak nitelendirilebilecek paylaşım meselesinin de bilimsel iş birliğinin arttırılarak, etkili ve meşru süreçlere sahip teknik grupların oluşturulması yoluyla çözüme kavuşturulabileceği düşünülmektedir. Bu minvalde 3. bölüm içerisinde küresel kördüğümün çözülmesi hususunda epistemik toplulukların rolleri ele alınacak olup; öncelikle İOM ilkesinin temel bileşeni olarak nitelendirilebilecek uluslararası dayanışma ve iş birliği başlığına uzay temelinde odaklanılmalıdır.

2.3.4. Uzayda Uluslararası Dayanışma ve İş Birliği

Uzayın keşfi ve uzay faaliyetleri kapsamında İOM ilkesinin yönetim anlamında değerlendirilmesi hususunda karşımıza çıkan en önemli kriterlerden biri de uluslararası dayanışma ve iş birliği bileşenidir. XX. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle ulus devletlerin hız kazanan uzay faaliyetleri, rekabetle birlikte dayanışmayı da beraberinde getirmiştir. Uluslararası bilimsel iş birliğinin en önemli örneklerinden biri olan uzay, sağlamış olduğu sosyal, ekonomik ve askerî imkanların yanında tüm toplumları aynı anda tehlikeye sokabilecek tek küresel müşterek konumunda olduğundan; uzayda yaşanabilecek herhangi bir güvenlik açığı tüm küreyi etkileyerek canlı yaşamını tehdit edebilmektedir. Uzayın keşfi ve kullanımında uluslararası dayanışma ve iş birliğinin önemi Soğuk Savaş döneminde rekabet içinde olan ABD ve SSCB'nin yüksek maliyetler nedeniyle 1980'lerden sonra uzay faaliyetlerindeki azalma nedeniyle önem kazanmıştır (Adams, 2019: 410). Maliyetleri düşürmenin yolu olarak uluslararası iş birliğinin gerekliliğinin yanında evrenin gözlemlenmesi gibi spesifik alanlarda iş birliğinin önemini savunanlarla birlikte; kalkınmaya olan katkısı gibi gerekçelerle uzay faaliyetlerinde iş birliğini dile getirenler de bulunmaktadır (Broniatowski vd., 2008: 181). Ayrıca uzayın keşfi ve kullanımı amacıyla dayanışma ve iş birliğinin de önemi her geçen gün daha da anlaşılmakta, uluslararası iş birliği örnekleri de artmaktadır. Bu yönüyle dayanışma ve iş birliğinin önemli olduğu bu bölgenin yönetiminde temel uluslararası uzay hukuku metinlerine bakıldığında, uluslararası dayanışma ve iş birliğinin hukuken bağlayıcılığı olduğu görülse de bu iş birliğinin ne şartlarda gerçekleşeceğine dair bir düzenleme karşımıza çıkmamaktadır.

Yeni Uzay Çağı'nın ortaya çıkardığı birtakım gerekliliklerle birlikte günümüzde pek çok ülke uzayla ilgili faaliyetlerde bulunmakta ve bu faaliyetler çeşitlilik göstermektedir.

Gerek uzayın keşfine yönelik girişimlerde gerekse uzay sistemlerinin oluşturulması ve kullanılması aşamasında uluslararası iş birliği örnekleri gittikçe artmaktadır. Söz konusu iş birliği faaliyetleri sadece uzaya erişimi olan uzay gücü olarak nitelendirilebilecek ülkeler arasında şekillenmemekte; gelişmekte olan uzay ülkeleri (*emerging space nations*) ve gelişmekte olan ülkeler de uzay iş birliği faaliyetlerine katılarak uzay topluluğunun parçası haline gelmektedirler (Ansdell vd., 2011: 2098). Farklı ülkeler arasında oluşacak iş birlikleri o ülkelerin toplumlarının bilincini arttırarak, siyasi istikrarı güvence altına alacak bir mekanizmanın oluşumuna öncülük edecek ve böylelikle küresel güvenlik sağlanabilecektir (Ansdell vd., 2011: 2098). Bütün bunlardan hareketle bu bölüm içerisinde uzayda uluslararası dayanışma ve iş birliği, keşif ve kullanım amacıyla uluslararası dayanışma ve iş birliği ve güvenlik amacıyla uluslararası dayanışma ve iş birliği şeklinde ayrı ayrı iki başlık altında değerlendirilse de bu iki alan aslında birbirinden ayrı düşünölemeyecek kadar ilintilidir.

2.3.4.1. Uzayın Keşfi ve Kullanımı Amacıyla Uluslararası Dayanışma ve İş Birliği

Uzay Çağının başlangıcından bu yana ortaya çıkan uzay hukuku metinlerinde özellikle uzayın keşfi ve kullanımının barışçıl amaçlarla tüm insanlığın yararı için olacağı ve bunun da ölkeler arası dostane ilişkileri güçlendirmek adına uluslararası iş birliği içinde olması gerektiği ifade edilmektedir. 1958 tarih 1348 (XIII) sayılı BMGK kararının önsözünde IGY kapsamında kurulan bilimsel iş birliği faaliyetlerinin devamının teşvik edilmesine olan inanç ve BM bünyesinde uzayın barışçıl amaçlı kullanımında iş birliğini düzenleyecek bir organın kurulması gerektiği belirtilmiştir. Bu kararın 1. Maddesi ile *Ad Hoc* Komite'nin kurulması sağlanmış ve uluslararası iş birliği adına önemli bir adım atılmıştır.

Dış Uzayın Barışçıl Kullanımında Uluslararası İş Birliği adını taşıyan 1961 tarih 1721 (XVI) sayılı BMGK kararında ölkelerin gelişmişlik düzeyine bakılmaksızın dış uzayın barışçıl amaçlarla tüm insanlık adına kullanılması gerektiği ve bu konuda uluslararası iş birliğinin geliştirilmesi gerektiği ortaya konmuştur. Uzayın barışçıl amaçlarla kullanımının bir parçası olan hava durumunun tespit edilmesi ve etkin operasyonel uydu yönetişimi gibi konularda uluslararası iş birliğinin teşvik edilmesi gerektiği karara bağlanmıştır (1961, 1721[XVI] sayılı karar, kısım C-D). 1962 tarihli 1802 (XVII) sayılı karar da daha önce bahsedilen karar ile aynı adı taşımakta ve uydu iletişimi, atmosfer biliminin gelişmesi gibi konularda BM başta olmak üzere tüm kurum ve devletleri uluslararası iş birliğine davet etmektedir. Akabinde, 1963 tarihli Ölkeler Bildirgesi kapsamında uzayın araştırılması ve kullanımının bütün insanlığın yararı ve menfaati düşünölerek gerçekleştirileceği kabul

edilmekte (madde 1) ve bunun da uluslararası barış ve güvenliği sağlamak, uluslararası iş birliği ve anlayışı geliştirmek amacıyla yapılması gerekli görülmektedir (madde 4).

Uluslararası uzay hukukunun en önemli metni olarak kabul edilen 1967 tarihli Uzay Antlaşması, İOM ilkesinin temel bileşenlerinden biri olan uluslararası dayanışma ve iş birliği kuralının da en önemli metni olarak gösterilebilmektedir. Antlaşma'nın önsözünde dahi dış uzayın kullanımı ve keşfinin barışçıl amaçlarla ve tüm insanlık adına olacağı taahhüt edilirken; uluslararası bilimsel iş birliğinin sağlanarak ülkelerin dostane ilişkiler kurmasının teşvik edilmesi gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Barışçıl amaçlarla uzayın keşfi ve kullanımında uluslararası bilimsel iş birliğinin önemine işaret eden maddeler barındıran Uzay Antlaşması astronotların insanlığın elçisi olduğunu belirten 5. maddesi gibi örneklerle uluslararası dayanışmanın zorunluluğunu da kabul etmektedir. Antlaşma'nın 9. maddesi ile birlikte Dünya ortamının güvenliğinin sağlanması amacıyla dış uzayın, Ay'ın ve diğer gök cisimlerinin bilimsel amaçlarla araştırılmasına devam edileceği ve bu faaliyetler sırasında Dünya'ya ve insanlara zarar veren faaliyetler gerçekleştiren aktörlerin eylemlerinin denetlenmesinin uygun olacağı ifade edilmektedir. Uzayın keşfi ve kullanımı ile ilgili gerçekleştirilen bilimsel faaliyetlerden uluslararası bilim topluluğunun ve BM üyelerinin haberdar edilmesinin önemine değinen (madde XI) Antlaşma, insanlığın vilayeti olarak kabul edilen Dünya dışı atmosferin uluslararası dayanışma ve iş birliği çerçevesinde yönetişimini tesis etmeye çalışmaktadır.

1968 tarihli Kurtarma Sözleşmesi, uluslararası dayanışma ve iş birliğinin en önemli hukuki örneklerinden birini teşkil etmektedir. İnsanlığın elçileri kabul edilen astronotların ve barışçıl amaçlarla kullanılacak olan uzay araçların herhangi bir tehlike anında kurtarılmasını esas alan bu sözleşmenin önsözünde, dış uzayın barışçıl amaçlarla keşfinde ve kullanımında uluslararası iş birliğinin sağlanmasına katkıda bulunacağına dair insani duygularla oluşturulduğu hakkında inanç dile getirilmiştir. Fırlatan devlete ait uzay aracı veya uzay aracında bulunan astronotların kurtarılması için akit taraflarla iş birliği yapılmasını da öngören (Madde 2) Sözleşme, aynı zamanda bu kaza durumuyla zarar gören tarafların zararının fırlatıcı devlet tarafından karşılanması gerektiğini de belirtmektedir (madde 5).

Ay Antlaşması'nın 4. maddesi 2. paragrafı gereğince; taraf devletler Ay'ın keşfi ve kullanımına ilişkin tüm faaliyetlerinde iş birliği ve karşılıklı yardım ilkesine göre hareket edeceklerdir. Bu Anlaşma uyarınca uluslararası iş birliği mümkün olduğu kadar geniş olmalıdır ve bu iş birliği çok taraflı, ikili veya hükümetlerarası kuruluşlar aracılığıyla gerçekleştirilebilmektedir. Ayrıca madde 5 ile taraf devletlere bu keşif ve kullanım ile ilgili BM Genel Sekreteri'ni, kamuoyunu ve uluslararası bilim camiasını mümkün ve uygulanabilir

ölçüde bilgilendireceği de karara bağlanmaktadır. Taraf devletler, bu Antlaşma kapsamındaki faaliyetleri yürütürken, organik yaşamın herhangi bir belirtisinin yanı sıra insan hayatını veya sağlığını tehlikeye atabilecek, Ay dahil uzayda keşfettikleri herhangi bir olayı Genel Sekreter'e, kamuoyuna ve uluslararası bilim camiasına derhal bildirmekle yükümlüdürler (madde 5, paragraf 3). Ayrıca 10. madde Ay'da bulunan taraf devletlere Ay'daki personelin hangi ülkeye tabi olursa olsun korunması konusunda yükümlülük getirmekte ve herhangi bir tehlike anında o kişilere barınak sağlanması konusunda gerekli önlemlerin alınmasını emretmektedir.

1982 tarihli Yayın İlkeleri içerisinde de uydu ve doğrudan uluslararası televizyon yayını faaliyetleri kapsamında uluslararası iş birliğinin sağlanması gerekliliğinden bahsedilmektedir. Bu faaliyetlerin uluslararası iş birliği içerisinde gerçekleştirilmesi ile ortak anlayış ve dostane ilişkiler güçlendirilecek, devletler ile halklar arasında uluslararası barış ve güvenlik sağlanabilecektir (kısım A, madde 3). Uydu ile doğrudan uluslararası televizyon yayını yapılması amacıyla uluslararası iş birliği geliştirilmeli ve özellikle gelişmekte olan devletlerin gelişimini hızlandırmak amacıyla söz konusu ülkelerin ihtiyaçları göz önünde bulundurulmalıdır (kısım D, madde 6). Ayrıca 1996 tarihli Menfaatler Bildirgesi de gelişmekte olan ülkeler ile uzay konusunda gelişmiş ülkeler arasında uluslararası iş birliğinin geliştirilmesi ve böylelikle uzay araştırmaları konusunda ilerlenebileceğini öngören esnek hukuk metinleri arasında yer almaktadır.

Uzay Çağı'nın başında gerçekleşen ABD ve SSCB rekabeti zamanla iş birliğine dönüşmüş ve uzayın keşfi ve uzay faaliyetlerinin ulus devletlere getirmiş olduğu mali yükümlülük, iş birliği ve dayanışma ile bertaraf edilmeye çalışılmıştır (Adams, 2019: 410). 1998 yılında ABD, RF, Kanada, Japonya ve Avrupa uzay ajanslarının uluslararası iş birliği ile yörüngeye yerleştirilen ISS dünyadaki küresel ortaklığın uzaya yansıyan en somut örneğidir. ISS'ye yapılan uçuşlar, istasyonda görev alan astronotlar ve yürütülen araştırmalar, pek çok ulusal ve sivil aktörün dayanışması göz önüne alındığında ISS'nin ulusötesi bir karakter sergilediği görülmektedir (NASA, 1998). Ancak Malezya, Güney Afrika ve Brezilya gibi ülkelerden astronot kabul edilen Uluslararası Uzay İstasyonu'na, ABD'nin ulusal güvenlik meseleleri öne sürülerek, ÇHC taykonotları kabul edilmemektedir (Kluger, 2015). Bunun akabinde Dünya yörüngesine yakın bir alanda Tiangong adındaki kendi uzay istasyonunu faaliyete sokmaya çalışan ÇHC'in bu tutumu (Hong, 2018: 278), gelecekte uzayın küresel yönetişimi noktasında iş birliği ve dayanışmayı zorlaştırabilecek bir unsur olarak görülmektedir.

Uluslararası Uzay İstasyonu nezdinde zamanında ABD ve SSCB arasında yürütülen iş birliği ve dayanışma faaliyetleri, günümüzde küresel konjonktürel değişiklerle tehlikeye girebilmektedir. Günümüzde astronotların ISS'ye RF tarafından taşınması ve Rusya'nın Atlas V Roketinde kullanılan ana motoru üretmeye devam etmesi, ülkelerin birbirlerine bağımlılıklarının en somut örnekleri olarak gösterilmektedir (Moltz, 2019: 67). Öte yandan Ukrayna ve Rusya arasında yaşanmakta olan savaş döneminde Rusya'nın, ABD'yi ve Batı'yı Uluslararası Uzay İstasyonu'nu düşürmekle tehdit etmesi (Barron, 2022); mevcut iş birliği faaliyetlerinin de gelecekte tehlikeye girmesine sebebiyet verebilmektedir. Özel şirketlerin ikmal faaliyetlerinde kullanılmaya başlaması da devletler arası iş birliği zorlaştırabilecek bir unsur olarak belirginleştirmektedir.

NASA, derin uzayın barışçıl keşfine yönelik birleşik bir oluşum meydana getirerek gelecekte siyasi alanı etkileyebilecek bir adım atmış; Ay'ın keşfine yönelik yürüttüğü Artemis Projesi ile bölgesel bir ortaklık örneği sunmuştur. Avustralya, Kanada, İtalya, Japonya, Lüksemburg, Birleşik Arap Emirlikleri, İngiltere ve ABD'nin dahil olduğu bu projeye birlikte uzayda barışçıl bir geleceğin tesis edilmesi için tüm uluslara çağrıda bulunmaktadır (NASA, 2020). Böyle bir çağrının uluslararası ya da ulusüstü bir örgüt aracılığıyla değil de ABD gibi bir ulus devletten gelmesi ise uzayın keşfinde ve uzay faaliyetlerinde küresel bir yönetişimden ziyade kutuplaştırıcı iş birlikleri olasılıklarını akıllara getirmektedir.

Uzayın keşfi ile ilgili yürütülen uluslararası iş birliği faaliyetleri, evrenin bilinmezliklerinin ortaya konulması ve ayrıca uzay teknolojilerinin gelişimi açısından da önem taşımaktadır. Atmosferin bozucu ve engelleyici etkileri nedeniyle derin uzay ile kapsamlı gözlemler dünya yüzeyinden yapılamamaktadır (İnce, 2020: 87). Evrenin gizemini çözebilmek adına 1980'li yılların sonunda atmosfer ötesine derin uzayı gözlemleyebilmek adına uydular gönderilmiş ve evrenin nasıl oluştuğuyla ilgili önemli sorulara cevap bulmaya çalışılmıştır. Uzayın keşfine katkı sağlayan ve uluslararası iş birliği örneklerinden biri olan Hubble Uzay Teleskobu, NASA ve Avrupa Uzay Ajansı (*European Space Agency / ESA*)²⁹ iş birliği ile yapılmıştır ve yörüngeye yerleştirildiği Nisan 1990'dan bu yana sağladığı verilerle astronomi tarihinin en verimli teleskopu olmuştur (ESA Hubble, 2019). 1990'dan bu yana yapmış olduğu 1,5 milyondan fazla gözlem sayesinde 19.000 üzerinde bilimsel makale ile Hubble, şimdiye kadar yapılmış en üretken bilimsel araçlardan biri olmuştur (NASA About the Hubble Space Telescope, 2022). 25 Aralık 2021'de fırlatılan James Webb Uzay Teleskobu ise NASA, ESA ve Kanada Uzay Ajansı (*Canadian Space Agency / CSA*) iş birliği

²⁹ Avrupa Birliği'nden bağımsız bir devletlerarası kuruluş olan ESA, Avrupalı devletlerin uzay ajansları ve AB tarafından 1975 yılında kurulmuştur (Toksöz, 2016: 255).

ile hazırlanmış şu zamana kadar insanlığın uzaya gönderdiği en gelişmiş uzay teleskobu olma özelliğini taşımaktadır (ESA Webb, tarihsiz).

Uzayın keşfi ile ilgili ulus devletlerin uzay ajansları pek çok ortaklık örnekleri ortaya koymaktadır. Şili’de 2013 yılında kurulan Atacama Büyük Milimetre/Milimetre-altı Dizgesi (*Atacama Large Milimeter Array / ALMA*), başta Avrupa (Avrupa Astronomi Birliği, Güney Gözlemevi) ve ABD (Ulusal Bilim Vakfı) olmak üzere Kanada, Japonya, Tayvan ve Şili iş birliği ile kurulmuş, o zamana kadarki en yüksek maliyetli ve en büyük uzay gözlem tesisi olarak kayıtlara geçmiştir (İnce, 2020: 101). Yıldızların, gezegen sistemlerinin, gökadalının (galaksilerin) yapıtaşlarını ve hatta yaşamın kendisini araştırarak olan ALMA projesindeki tüm ortaklar anten yapılarını paylaşarak, 66 adet büyük anten üretmiş ve bu antenlerin dünyanın farklı bölgelerine yerleşimi sağlanarak tek bir anten gibi işlem görmesi sağlanmıştır (ALMA’s Antennas, tarihsiz). ALMA ekibi, HL-Tauri adlı yıldızın bir gezegene nasıl dönüştüğünü keşfetmenin yanı sıra, Olay Ufku Teleskopu (*Event Horizon Telescope / EHT*) projesinin de içinde yer alarak kara deliklerin fotoğrafının çekilmesini mümkün kılan küresel bilimsel iş birliklerine de aracılık etmiştir (ALMA Discoveries, tarihsiz).

UNCOPUOS’un Bilim ve Teknik Alt Komitesi, uzay iklimi, yakın dünya nesneleri, sosyo-ekonomik kalkınma ya da doğal afetlerin yönetiminin desteklenmesi için uzay teknolojilerinin kullanımı, küresel konumlandırma uydu sistemleri, dış uzay faaliyetlerinin uzun dönem sürdürülebilirliği konularında bilimsel ve teknik destek vermek için toplanmaktadır. UNCOPUOS’un Hukuk Alt Komitesi de uzay enkazının azaltılması için yasal düzenlemeler yapmak ve uzayın keşfi ve kullanımında barışçıl uluslararası iş birliği süreçlerini oluşturmak için toplanmaktadır. Daha önceden de bahsedilen Uluslararası Uzay Hava Girişimi (ISWI), Küresel Navigasyon Uydusu Sistemleri (GNSS), BM Afet Yönetimi ve Acil Durum Müdahalesi için Uzaya Dayalı Bilgi Platformu (UN-SPIDER), BM Uzay Uygulamaları Programı (PSA) gibi uygulamalar ile UNCOPUOS bünyesinde dış uzayın keşfi ve kullanımı ile ilgili küresel iş birliği faaliyetleri devam etmektedir. Günümüzde teknolojinin hızla gelişimi küresel ortaklıklar sayesinde mümkün olmaktadır ve gittikçe genişleyen uzay piyasası uluslararası iş birliğini gerekli kılmaktadır.

2.3.4.2. Güvenlik Amacıyla Uluslararası Dayanışma ve İş Birliği

İOM temelinde uzayda küresel yönetim sağlanmasının en önemli sebeplerinden biri güvenlik olarak kabul edilebilmektedir. Uzayın keşfi ve uzay faaliyetlerinin bir sonucu olarak günümüzde artık uzaydan gelebilecek tehlikeler daha çok bilinmekte, uzay boşluğunun artan kullanımı nedeniyle de uzay ekosistemi tehlikeye girerek güvenlik zafiyetleri açığa

çıkarmaktadır. Küresel uzay yönetiminde güvenlik amaçlı uluslararası dayanışma ve iş birliği gereklilikleri çok farklı alanlarda kendini göstermekte ve küresel uzay yönetiminde kullanılan temel metinler bu hususta kapsayıcı olamamaktadırlar. İOM ilkesi temelinde uzayın küresel yönetişimin ele alınabilmesi için bu bölüm içerisinde uzay güvenliği kavramı detaylarıyla irdelenmeye çalışılacaktır.

Uzay güvenliği kavramının tartışmalı doğası, onun çok farklı bakış açılarıyla ele alınmasını sağlamıştır. Önceleri ABD ve SSCB'nin rekabetlerinden dolayı askeri güvenlik ile birlikte ele alınan uzay güvenliği kavramı günümüzde çevresel ve insani güvenlik kavramlarıyla birlikte de ele alınmaktadır (Sheehan, 2015: 7). Uzay güvenliğinin açıklanması noktasında Uzay Güvenliği Endeksi'nin (*Space Security Index*) her yıl çıkardığı raporlar ön plana çıkmakta ve uzay güvenliği noktasında uzay çevresinin korunmasından uzay sistemlerinin korunmasına kadar farklı alanlar akıllara gelmektedir. Sheehan (2015: 10), uzay güvenliği konularını kategorilendirirken, 'güvenlik için uzay', 'uzayda güvenlik' ve 'uzaydan gelebilecek tehditlere karşı güvenlik' olarak 3 ayrı başlık sıralamıştır. Bütün bunlardan hareketle, bu bölüm içerisinde uzay güvenliği konusunun, antropojenik ve kozmik tehditler olarak iki ayrı kategori içerisinde değerlendirilmesi uygun bulunmuştur.

2.3.4.2.1. Antropojenik Tehditlere Karşı Uzayda Dayanışma ve İş Birliği

Uzay, insanlık için yaşamsal öneme sahiptir. Günümüzde çoğu ülke ya kendi uydusunu yapmakta ya da ticari şirketler tarafından yapılan meteoroloji, navigasyon ve iletişim amaçlı uydularda hisseye sahip olmaktadır. Uzay teknolojilerine sahip ve uzayda faaliyet gösteren aktör sayısı gittikçe artmaktadır ve ulusal güvenlik ve küresel barış için de uzay güvenliği ön plana çıkmaktadır. İnsan faaliyetleri sonucu ortaya çıkan yeni güvenlik tehditleri de küresel düzeni bozmakta ve insanlık bu yeni tehditlere karşı önlem almaya çalışmaktadır. Günümüz itibarıyla genel olarak uzay çevresinin güvenliği, uzay trafiğinin düzenlenmesi, uzay sistemlerinin güvenliği, uzay durumsal farkındalığı ve uzayın militarizasyonu meselesi gibi olgular antropojenik tehditler olarak ele alınabilmektedir.

Uzay çağının başından bu yana uzaya pek çok araç ve roket fırlatılmaktadır ve görevlerinin bitimi sonrasında bu araçlar ile ne yapılacağı hakkında bir fikir birliği bulunmamaktadır. Gerek uzaya gönderilen uzay araçlarının fırlatma sırasında etrafa saçıkları parçalar gerekse görev süresi bitmiş yapay uyduların yörüngede başıboş bir şekilde dolanmaya bırakılması uzay enkazının her geçen gün artmasına sebebiyet vermektedir. Bütün bunların yanı sıra uzay kazaları sonucu ortaya çıkan enkaz da yörüngede aynı şekilde dönmektedir. Dünya yörüngesinde bulunan uzay enkazının 36,500 adedi 10 cm'den büyük, 1

milyon adedi 1 cm ile 10 cm arasında ve 330 milyon adedi de 1 mm ile 1 cm arasındadır (ESA, 2022). 600 km irtifanın altında bulunan uzay enkazı zamanla Dünya'ya geri dönerek parçalanır ve uzay çevresi için bir tehlike olmaktan çıkarken; 800 km'ye kadar irtifada bulunanlar birkaç on yıl ve daha üstündeki irtifadaki uzay enkazı ise çok daha uzun süre Dünya'yı çevrelemeye devam etmektedir (NASA, Frequently Asked Questions: Orbital Debris, tarihsiz).

Uzay çevresinin güvenliğinin sağlanmasında başlıca mesele işte bu uzay enkazı sorunudur. Dünya yörüngesinde uzay enkazının miktarının her geçen gün daha çok artması beraberinde ölümcül sonuçlar doğurabilmektedir. Uzay durumsal farkındalığı, uzay enkazının artmasıyla birlikte vahim bir hal almaktadır. Uydulardan sağlanan hizmetler, 50 yılı aşkın süredir uzaydaki insan faaliyetleri sonucu ortaya çıkan enkaz nedeniyle tehlike altındadır. Uzay enkazı meselesi, “Uzayın Barışçıl Amaçlarla Kullanımı” başlığı altında değerlendirilen, 2007 yılında ÇHC'nin orta menzilli bir balistik füze ile kendisine ait bir meteoroloji uydusunu başarılı bir şekilde yeryüzünden 850 kilometre yüksekten imha etmesiyle birlikte (Kan, 2007) farklı bir boyuta evrilmiştir. Bu olayla ABD ve RF'nin uzay faaliyetleri konusunda üstünlükleri de tartışmalı duruma gelmiş, uzay rekabetinin yıkıcı etkileri tartışma konusu olmuştur. 2019 yılında Hindistan'ın da ASAT kabiliyetini kanıtlamasının ardından uzayın militarizasyonu yönündeki endişeler gittikçe artmıştır. Kasım 2021'de Rusya'nın ASAT silahını kullanmasına ABD tepki göstermiş, Rusya'yı uzay enkazını arttırmakla suçlamıştır (Brown, 2021). Rusya'nın kendi uydusunu vurduğu bu testten sonra ISS'nin ve çalışanlarının tehdit altında olduğuna dair haberler çıkmış (Vardhan, 2021); Kasım sonunda İstasyon mürettebatı tarafından gerçekleştirilecek olan uzay yürüyüşü uzay enkazı alarmı nedeniyle iptal edilmiştir (Strickland ve Hunt, 2021). Görev süresi bitmiş bir uydunun yer tabanlı bir füze ile kasıtlı olarak patlatılması sonucu ortaya çıkan enkaz içerisinde tehlikeli metaller, yakıt tankları, fırlatma sırasında ayrılmış roket parçaları gibi unsurlar uzaydaki yaşamı işte bu şekilde tehdit edebilmektedir.

Uzayda silahsızlanma konusunda atılan adımların önündeki en büyük engel birtakım uzay sistemlerinin çift kullanım teknolojisi olarak görünmesi ve dolayısıyla bu sistemlerin tamamen silah olarak nitelendirilemeyeceği şeklindeki kanaattir (Hitchens, 2015: 510). Uyduların askeri faaliyetlerde kullanılması yanında iletişim, navigasyon, meteoroloji ve jeodezi gibi insanlık yararına kullanımları da söz konusudur ve bu çift taraflı kullanım onların silah olarak nitelendirilmesini engellemektedir (Mutschler, 2010: 1). Uzayda güvenlik sağlanabilmesi bakımından öncelikle “uzay silahı” tanımının yapılması gerekmektedir. Teknolojinin hızla gelişmesiyle ortaya çıkan tehdit unsurlarının fazlalığı böyle bir tanımın

yapılmasını zorlaştırmaktadır. ASAT'ların önlenbilmesi adına uzaya gönderilecek araçların önüne geçilmesi, aynı zamanda Uluslararası Uzay İstasyonu'na yapılacak robotik ikmal uzay aracı fırlatılması gibi birçok meşru uzay faaliyetlerinin yasaklanması anlamına gelecektir (Sheehan, 2015: 13).

1972 tarihli Sorumluluk Sözleşmesi ile birlikte uzay aracını fırlatan devletin bu eylemden kaynaklanan herhangi bir kaza durumunda oluşacak olan zararın karşılanması amacıyla zarar gören devlete tazminat ödeme yükümlülüğü ortaya çıkmakta ve bu durum uluslararası dayanışmanın hukuk kurallarınca garanti altına alındığının örneğini oluşturmaktadır. Zararın karşılanmaması halinde oluşacak olan kaostan engellenmeye çalışıldığı bu durumun günümüzde bazı örnekleri mevcuttur. SSCB'nin 1978 yılında Kosmos 954 adlı nükleer enerjili uydusunun yörüngesinin dışına çıkarak parçalanması ve ardından Kanada'nın kuzeyindeki bir bölgeye düşmesiyle birlikte; SSCB Kanada'ya temizlik masrafı olarak tazminat ödemek zorunda kalmıştır (Cohen, 1984: 954). Tazminat, Kanada'nın yoğun uğraşları sonucu gerçekleşmiş ve bu durum mevcut yasaların, uzay faaliyetleri nedeniyle gelişebilecek olayların yasal sorumluluk sonuçları noktasında yeterince gelişmediğini ortaya koymuştur (Sorgucu, 2014: 180). Uydu kazaları da insan faaliyetlerinden kaynaklı güvenlik tehditlerine örnek olarak gösterilebilmektedir. Bilinen tarihte ilk defa 10 Şubat 2009'da biri RF'ye ait pasif iletişim uydusu Cosmos 2251, diğeri ABD'ye ait aktif iletişim uydusu Iridium Satellite LLC'nin Dünya'nın alçak yörüngesinde çarpışması ile ortaya çıkan uzay enkazı uzun bir dönem boyunca diğeri uzay sistemleri ile çarpışma riskini beraberinde getirmiştir (Weeden, 2010). Bu kazadan sonra uyduların güzergâhları düzenlenmeye çalışılsa da günümüzde uluslararası bağlayıcılığı olan tek bir uzay trafiği düzenlemesi bulunmamaktadır. Mevcut uygulamalar gönüllülük ve sorumluluk esasına dayanmakta ve bu durum şeffaflık ve güven artırıcı önlemleri zedelemektedir.

Uzaya erişimi olan ülke sayısının artması, uzay pazarı rekabetinin daha sağlıklı olmasını, bir fırlatma programı olmayan ülkelerin uzaya erişimini ve aynı zamanda uzayda gerçekleştirilecek sistem arızaları durumunda yedek bir güç bulma imkânı sağlayarak uzay güvenliğini arttırabilmektedir (Space Security Index, 2004: v). Bu durumun uzun vadede uzay güvenliğini tehdit edebileceği şeklinde de tartışmalar mevcuttur. Uzay endüstrisinin gelişimi ve kapasite artışları sektör içindeki rekabeti arttırarak uzay faaliyetlerinin maliyetlerini düşürürken aynı zamanda uzaya erişim üzerinde olumsuz bir etki yaratmaktadır. Yapay uyduların sayısı her geçen gün artmaktadır ve uydular arasında mesafenin yaklaşık 2 dereceden az olmasıyla oluşabilecek radyo parazitleri, uydu teknolojisinin kullanılamaz hale gelmesine sebep olmaktadır (Reynolds ve Merges, 1997: 18-19). Etkisiz hale gelen uyduların

yaratmış olduğu uzay enkazı da diğer uzay sistemlerinin güvenliğini tehlikeye atmakta ve Kessler Sendromu³⁰ olarak bilinen kısır döngüyü ortaya çıkarmaktadır (Mrusek, 2019: 1). Ayrıca yüksekliği 300 km ve altı olan uyduların ömrü haftalarla ifade edilirken; 300-500 km arası 1 veya 2 yıl (yükselecek itici gücü yoksa), 600-800 km arası yükseklikte uyduların ömrü 50-100 yıl ve 1000 km üzerindeki ise daha uzun süre dayanabilmektedir (İnce, 2020: 166). Ömürleri biten uydular uzay enkazı sorununu artırmakta ve böylelikle Dünya yörüngesi geri dönülemez boyutta kirlenmektedir.

Uzay trafiği düzenlemeleriyle birlikte uzayda bulunan her türlü uzay aracının güvenlik riski oluşturması engellenebilir. Son yıllarda ön plana çıkan uzay turizmi³¹ gibi ticari uzay faaliyetleri de uzay trafik yönetiminin oluşmasıyla birlikte daha güvenli hale gelecek ve insani güvenlik de sağlanabilecektir. Ulusal ve özel uzay şirketlerinin çoğalmasıyla birlikte uzaya erişimin daha kolay ve daha az maliyetli olması uzay turizmini arttırmış ve daha çok insan astronot unvanına sahip olmaya başlamıştır. Uzay enkazının artmasıyla birlikte roketlerle uzaya giden veya uzay istasyonlarında zaman geçiren bu kişilerin zarar görme riskleri de artmaktadır. Bu durum, sigortacılık sektörünün de uzayda zarar gören insanlara ve araçlara yönelik faaliyetlerini geliştirmesi gerektiği anlamına gelmektedir (Bensoussan, 2010: 1633). Sigortacılık sektörünün ulusötesi iş birlikleri yoluyla geliştirilmesi büyük bir fırsat olarak görülse de beraberinde birtakım zorluklar da getirmektedir. Bu nedenle gelecekteki uzay turistleri için uygulanabilir ve uygun fiyatlı sigorta rejiminin oluşturulması, uzay turizmi pazarının gelişimi ve insanlığın uzayı keşfetme serüveni için elzem görülmektedir (Bensoussan, 2010: 1633).

Gökyüzünde oluşacak olan uzay enkazlarının yanı sıra; Starlink ve OneWeb gibi şirketlerin binlerce uyduyu gökyüzüne fırlatarak insanlara internet sağlayan uydu takımyıldızları oluşturmayı planlamaları sonucu gökyüzünde oluşacak olan ışık kirliliğinin bilim insanlarının uzayı gözlemesini imkânsızlaştırması tartışmaları ortaya çıkmıştır (Ferreira, 2020). İçinde bulunduğumuz evrenin kökenini, yaşını ve yapısını anlamak için ulaşması milyarlarca yıl süren galaksilerin ışığına ihtiyaç duyulmaktadır ve bize tam ulaşacakken ışık kirliliği nedeniyle kaçırılacak gözlemler nedeniyle evren hakkındaki bilgilerimiz sınırlı

³⁰ Dünya yörüngesine gönderilen nesnelerin çarpışarak daha fazla uzay enkazına sebebiyet vereceği ve bu enkazların da daha çok çarpışma olasılığı oluşturacağı düşüncesi (Mrusek, 2019: 1) uzayda oluşan çöplerin yaratacağı kısır döngüyü en iyi açıklayan olgudur.

³¹ Uzay turizminin mümkün olduğu XXI. Yüzyıl itibariyle 1968 tarihli Kurtarma Sözleşmesi üzerine görüş ayrılıkları artmaya başlamıştır. 2001 yılında Denis Tito'nun ilk uzay turisti unvanı almasından sonra sayıları gittikçe artan uzay turistlerinin statüleri tartışmalı durumda kalmış ve uluslararası uzay hukuku çalışan bilim insanları bu konuda ikiye bölünmüştür. Uzaya çıkan her insanın bir görev kapsamında uzayda bulunan astronotlar gibi haklara sahip olamayacağını savunan bilim insanlarının yanında, 'insanlık' türü olarak uzayda bulunan herkesin aynı haklara sahip olması gerektiğini savunan bilim insanları da bulunmakta (Tronchetti, 2013: 10) ve uluslararası uzay hukukunun bu muammayı çözümü beklenmektedir.

kalacaktır (Aslan, 2020: 217). Gece karanlığında gökyüzünü ve yıldızları gözlemleme hakkı kültürel, bilimsel ve çevresel olarak insanlığın ortak mirası olarak kabul edilmiştir (Marin, 2011: 449). Bu nedenle özel şirketlerin bu faaliyetleri uzaydan insanlığa gelebilecek güvenlik tehdidi olarak kabul edilmekte ve gökyüzünün gözlemlenmesinin önündeki engellerin oluşturabileceği olası felaketler tartışılmaktadır. Aynı zamanda uzayda oluşabilecek bir savaşın sonucunda ortaya çıkan enkazın güneş ışığını yansıtarak ışık kirliliğine neden olması ve gökyüzü gözlemine engel olabilmesi tehdidi de bu minvalde değerlendirilmektedir. Son zamanlarda Starlink uydularının sayısının artması nedeniyle uzay durumsal farkındalığın azalmasının yanında uzayda yaşanacak çarpışma riski de ön plana çıkmaktadır. 1 Temmuz ve 21 Ekim 2021 tarihlerinde Starlink uydularının Çin Uzay İstasyonu Tiangong ile yakın temasa girmesi nedeniyle manevra yapmak zorunda kaldıklarını belirten Çin hükümeti, bu sorunun çözümü için BM'ye müracaat etmiştir (Griffith, 2021). Uzay araçlarının trafik yönetiminin bağlayıcı metinlerle desteklenmemesi yaşanan sorunların en belirgin özetidir.

Antropojenik sebeplerden ortaya çıkan uzay güvenliği meselelerine genel olarak bakıldığında uzay durumsal farkındalığının artırılması, uzay trafiği yönetiminin oluşturulması, uzay araçlarının uzaya erişiminin güvenli bir şekilde sağlanması için gerekli teknolojilerin geliştirilmesi ve bu faaliyetlerin sigorta kapsamına alınması uzayın sürdürülebilir güvenliğinin sağlanması açısından önem arz etmektedir. Bu gelişmelerin garanti altına alınmasıyla birlikte uzay enkazının azalması ve nihayetinde uzayın temizlenmesi adına adımlar atılabilir ve uzaya erişim ve uzayın kullanımı noktasında istikrar sağlanabilir. Uzay durumsal farkındalığı, uzay trafik yönetimi ve uzay enkazı azaltma faaliyetleri uzayın sürdürülebilirliğinin en temel yapı taşları olarak kabul edilmektedir (Johnson, 2020: 5).

2.3.4.2.2. Kozmik Tehditlere Karşı Uzayda Danışma ve İş Birliği

Kozmik tehditler olarak nitelendirebileceğimiz durum genel itibarıyla uzaydan Dünya'ya yönelik gerçekleşebilecek güvenlik sorunları olarak açıklanabilmektedir. Bunlar, güneş patlamaları, güneş lekeleri, koronal (dış güneş atmosferi) kütle püskürmeleri, kozmik radyasyon, meteorlar, asteroitler ve kuyruklu yıldızlar olarak sıralanabilir (Pelton, 2013: 10). Güneş fırtınaları sonucu oluşabilecek patlamaların dünyanın elektrik enerjisini ve iletişim, navigasyon ve meteorolojik amaçlı pek çok uydunun işlevini sekteye uğratabileceği öngörülmekte ve bu durumun dünya çapında gıda, barınma gibi en temel insani ihtiyaçların karşılanamadığı yıkıcı bir kriz ortamına sebep olabileceği ortaya konmaktadır (Boyle, 2017).

Hatta Güneş rüzgarlarının boru hatlarını aşındırabileceği yönünde de bilgiler bulunmaktadır (Türkiye Uzak Ajanı, tarihsiz[b]).

Asteoritler ve kuyruklu yıldızlar Dünya yörüngesine çok yaklaştıklarında insanlık için büyük tehdit oluşturmaktadırlar. Bu nesnelerin önlem alınmadığında kabaca %2'sinin Dünya'ya çarpacağı tahmin edilmektedir ve tüm insanlığı yok etmese de en azından bir uygarlığı yok edebileceği yönünde endişe uyandırmaktadır (National Space Society, 2014: 1). Günümüzde “katil asteoritler ve kuyruklu yıldızlar” olarak anılan bu kozmik tehditlere karşı uzay teknolojilerini en üst seviyeye çıkarmaya çalışan Dünya toplumları, en son gönderilen James Webb³² uzay teleskobu ile bu tehditleri önceden öğrenmenin yollarını keşfedebilirler. Güneş lekeleri, güneş patlamaları, koronal kütle püskürtmeleri ve proton fırtınaları dahil olmak üzere güneş olayları sırasında yayılan kozmik radyasyon uzaydaki astronotlar ve ekipmanlar için de büyük tehlike barındırmaktadır (United States Environmental Protection Agency, tarihsiz). Teknolojinin gelişimi ile birlikte uzayın derinliklerinin keşfedilmesi, insanlık için yeni kozmik tehditlerin de ortaya çıkabileceği gerçeğini karşımıza çıkarmaktadır. Uzay durumsal farkındalığının artması ile bu gibi tehditlerin önüne geçilebileceği bilinmektedir ve bu amaçla uzay havası (*space weather*) gözleminin de yeterince yapılması gerekmektedir.

Uzay havasının gözlemlenmesi Dünya'nın atmosferinin³³ de sürekli gözlem altında tutulması gerekliliği beraberinde getirmektedir. Dünyanın atmosferinde yer alan ozon tabakası, güneşin zararlı etkilerinden canlıların korunmasını sağlamakta, Dünya'da yaşamın devam etmesine yardımcı olmaktadır. Stratosferde bulunan ozon tabakasının yanında Dünya aynı zamanda iyonosferin ve iki Van Allen kuşağının altında bulunan ozon tabakası tarafından da korunmaktadır (Pelton, 2013: 23). Atmosfer tabakalarının dünyayı koruma faktörünün yanında manyetik alan meselesi de önem araz etmektedir. Dünya'nın manyetik alanındaki değişimlerin kozmik etkileri de 1960'lı yıllardan beri bilim insanları tarafından araştırılmaktadır. Manyetik alanda yaşanan değişimler neticesinde manyetik fırtınalar ortaya çıkabilir ve bu durum okyanus ötesi radyo yayınlarının engellenmesine sebep olabilir (Barnes, 1981). Ayrıca 2011 yılında dünya üzerinde kitlesel balık ve kuş ölümlerinin sebebi olarak da manyetik alandaki bozulmalar gösterilmekte ve manyetik alanın değişmesi sırasında

³² NASA, ESA ve CSA iş birliği ile hazırlanan bu teleskopun ulaştığı tüm verilere ilgili internet sitesinden ücretsiz olarak ulaşılabilir: <https://webb.nasa.gov/>.

³³ Atmosfer, troposfer, stratosfer, mezosfer, termosfer, iyonosfer ve ekzosfer olmak üzere altı farklı katmana sahiptir. Dünyaya yakınlığı ile katmanları sıralayarak görevlerini ifade edecek olursak: troposfer, yeryüzüne en yakın katmandır ve bu katmanda soluduğumuz hava ve gökyüzündeki bulutlar bulunur; stratosferde ozon tabakası bulunur; mezosfer, atmosferimize giren meteorların yandığı katmandır; termosferde Uluslararası Uzay İstasyonu ve düşük Dünya yörüngesinde bulunan uydular yer almaktadır; iyonosfer ise Auroraların oluştuğu katmandır ve son olarak ekzosfer ise atmosferimizin en dış tabakasıdır ve bu katman atmosferin geri kalanını uzaydan ayırmaktadır (Zell, 2017).

Dünya'nın manyetosferindeki bir çatlaktan yayılan hidrojen siyanür gazı bulutunun buna sebep olabileceği belirtilmektedir (Pelton, 2013: 56).

Uzay havasının gözlemi, Güneş ve gezegenler arası ve gezegenler de dahil olmak üzere doğal uzay ortamının fiziksel ve fenomenolojik durumunun incelenmesi anlamına gelmektedir (WMO, Space Weather, tarihsiz). Uzay havasının gözlemlenmesi aynı zamanda gittikçe uzay tabanlı teknolojiye bağımlı hale gelen toplumun gündelik hayatının aksamaması adına oldukça önemlidir. Uzay havasının durumu, uzay sistemlerini ve insanlı uzay uçuşunu, elektrik enerjisi iletimini, yüksek frekanslı radyo iletişimini, küresel konumlandırma sistemlerini ve yüksek irtifa uçaklarında yolcuların refahını nasıl etkileyebileceğini anlama açısından hayati önem taşımaktadır (UNOOSA, Space Weather, tarihsiz). Daha önce de bahsedildiği gibi UNOOSA kapsamında uzay havasının gözlemlenmesi Uluslararası Uzay Hava Girişimi (ISWI) ile birlikte yürütülmektedir. 2009 yılında başlatılan bu program, uzay verileriyle bağlantılı olarak konuşlandırılmış araçlardan alınan uzay hava durumu verilerinin analizi ve yorumlanması ve sonuçların halka ve öğrencilere iletilmesi kombinasyonu ile uzay hava bilimini ilerletmek için yaratılmış uluslararası bir iş birliği örneği sunulmaktadır (UNOOSA, ISWI, tarihsiz).

Temel uzay hukuku metinlerinde uzay çevresinin korunması adına Ay Antlaşması ön plana çıkmaktadır. Ay Antlaşması'nın 7. maddesi gereğince; taraf devletler, Ay'ı keşfederken ve kullanırken, ister o çevreye olumsuz değişiklikler getirme yoluyla, isterse de çevre dışı maddelerin girmesi şeklinde zararlı bulaşma yoluyla, Ay çevresinin mevcut dengesinin bozulmasını önlemek için önlemler alacaklardır. Aynı madde ile dünya dışı varlıkların girmesi veya başka herhangi bir şekilde Dünya'nın çevresinin zararlı bir şekilde etkilenmesinden kaçınılması ve Ay yüzeyine radyoaktif maddelerin yerleştirilmesinden kaçınılması gerektiği de karara bağlanmaktadır. Ulusal çıkar ve güvenlik meseleleri öne sürülerek Ay Antlaşması gibi sert hukuk enstrümanlarının kabul edilmemesi üzerine UNCOPUOS bünyesinde birtakım yönergeler ve tavsiye niteliğinde kararlar da alınmıştır.

1986 tarihli Uzaktan Algılama İlkeleri de güvenlik amacıyla dayanışma ve iş birliği faaliyetlerinin önemine değinen UNCOPUOS bünyesindeki esnek hukuk enstrümanlarından biridir. İlke içerisinde dünya çevresinin ve insanlığın doğal afetler ve herhangi bir tehlike karşısında korunması amacıyla uzaydan izlenmesi gerektiğinden bahsedilmekte ve kabul edilen ilkeler kapsamında uzaktan algılama faaliyetinde bulunan devletin, algılanan ülke ile uluslararası iş birliği içerisinde olması gerektiğinden bahsedilmektedir. Ülkesi uzaktan gözlemlenen devlet, talep üzerine algılama faaliyetlerine katılım ve bu faaliyetlerden elde edilen yararları geliştirmek amacıyla görüşme başlatabilmektedir (İlke XII). Uzaktan algılama

faaliyeti yürüten devletler, bu faaliyetlerin yürütülmesi için uluslararası iş birliğini teşvik etmeli ve faaliyetlere katılımı, eşit ve karşılıklı kabul edilen şartlarda gerçekleştirmelidir (İlke V).

1993 yılında ABD, Japonya, ESA ve RF arasında ikili görüşmeler yoluyla Kurumlararası Uzay Enkazı Koordinasyon Komitesi (*Inter-Agency Space Debris Coordination Committee / IADC*) kurulmuş ve bu kurum zamanla gelişerek, roket katmanları ayrıldığında serbest kalan ve yörüngeye yerleşen patlayan cıvatalar gibi tehlikeli cihazların kullanımının durdurulması da dahil olmak üzere, enkaz azaltmada en iyi uygulamalar için bir dizi kılavuz hazırlamaya başlamıştır (Moltz, 2014: 153). IADC Aralık 2007’de UNCOPUOS ile birlikte, uygulanması gönüllük esasına dayanan Uzay Enkazı Azaltma Yönergeleri’nin (*Space Debris Mitigation Guidelines*) oluşumunu sağlanmıştır. IADC’nin başlıca görevi üye ülkelerin uzay ajansları arasında uzay enkazının azaltılması amacıyla bilgi alışverişini sağlayarak, uzay enkazının önlenmesi ve azaltılması noktasında iş birliğini arttırmaktır (Secure World Foundation, 2013). IADC’nin 2007 yılında uzay enkazının oluşumunun önlenmesi adına ortaya koymuş olduğu yönergelerde tavsiye niteliğindeki şu kararlar alınmıştır: i) rutin işlemler sırasında enkaz üretimini sınırlandırılmalı; ii) kaza ile yörüngeden ayrılma olasılığı en aza indirilmeli; iii) görev sonrası uzay aracı imha edilmeli; iv) yörüngede çarpışmalar önlenmeli ve v) uyduların kasıtlı olarak imha edilmesi yasaklanmalı (Secure World Foundation, 2013). IADC’nin uzay enkazını azaltma ile ilgili bu faaliyeti, teknik topluluklardan başlayarak ilgili hükümetlere ve havacılık endüstrisine, son olarak da BM bünyesine giderek oldukça karmaşık bir konuda alışılmışın dışında aşağıdan yukarıya doğru bir iş birliğinin oluşmasını sağlaması açısından önemli bir gelişme olarak görülmektedir (Adams, 2019: 413).

UNCOPUOS ayrıca alt komiteleri bünyesinde oluşturulan Dış Uzay Faaliyetlerinin Uzun Dönem Sürdürülebilirliği Çalışma Grubu (*Working Group on the Long-term Sustainability of Outer Space Activities*) gibi yapılanmalarla son dönemlerde uzay yönetiminde uzay durumsal farkındalığı artırarak politik sisteme baskı unsuru oluşturmaya çalışmaktadır. UNCOPUOS Bilim ve Teknik Alt Komitesi bünyesinde 2010 yılında kurulan Dış Uzay Faaliyetlerinin Uzun Dönem Sürdürülebilirliği Çalışma Grubu, Dünya’da sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek için uzayın sürdürülebilir kullanımı; uzay enkazı, araçları ve operasyonları için uzay durumsal farkındalığı konusunda iş birliğini desteklemek; uzay iklimi konusunda ve uzay arenasındaki aktörler için düzenleyici rejimler ve rehberlik hizmeti sunmak adına oluşturulmuştur (Working Groups of the Committee and its Subcommittees, tarihsiz).

Ulusal uzay programları da uzay güvenliğinin sağlanması konusunda gittikçe artan düzeyde ön plana çıkmaktadır. Uzay durumsal farkındalığının artırılması ve uzayda güvenliğin sağlanması adına geliştiren ulusal güvenlik yöntemlerine ABD'nin geliştirmeye çalıştığı 'Uzay Çiti' (*Space Fence*) örnek gösterilebilmektedir. Özellikle daha önceden de örnekleri verilen uydu çarpışmaları sonrasında uzay gözleminin önemine değinen ulusal hükümetler, uzay faaliyetlerinin istikrarını sağlayabilmek adına yeni yöntemler geliştirmeye başlamışlardır. 2020 yılında faaliyete başlayan 'Uzay Çiti', düşük dünya yörüngesindeki uzay enkazının gözlemini yaparak operasyonel üstünlük sağlamayı amaçlayan dünyanın en büyük radarı olarak bilinmektedir (Martin, 2022). 1961 yılından bu yana ABD Hava Gücü (U.S. Air Force) tarafından yürütülen Uzay Gözetleme Sistemi (*Space Surveillance System*), ABD Uzay Gücü'nün 2019'da kurulmasından sonra 'Uzay Çiti' şeklinde uzay gözlemlene görevine devam etmiştir.

Sürdürülebilir uzay güvenliğini sağlanması amacıyla yürütülen çok uluslu faaliyetlerin başında Avrupa Uzay Ajansı akla gelmektedir. 'Temiz Uzay' projesiyle uzay güvenliğinin sağlanmasında öncü olmaya çalışan ESA, özellikle ticari uydu operatörlerinin son yıllarda artan bir şekilde mega uydu takımıyıldızlarıyla Dünya yörüngesini doldurmasının yaratacağı tehlikenin önlenmesi ve uzay enkazının azaltılması için teknoloji gelişimine öncelik vermektedir (ESA, 2016). ESA ayrıca 2008 yılında uzay enkazının azaltılması adına kendi projelerinde kullanmak üzere bir yönerge de oluşturmuştur (ESA, tarihsiz) ve Uluslararası Standardizasyon Örgütü'ne teknik destek de sağlamaktadır.

Asteroitlerden Dünya'nın korunması adına BM Uzay İşleri Ofisi aracılığıyla yürütülen işlerin başında Uluslararası Asteroit Uyarı Ağı (*International Asteroid Warning Network / IAWN*) gelmektedir. 2013'te ortaya atılan bu ağ kapsamında, Dünya'ya yakın tüm nesnelerin gözlemlenmesi, onaylanması ve işlenmesi için bir takas odası oluşturulmakta; Avrupa, Çin, Kolombiya, Hırvatistan, Meksika, Kore Cumhuriyeti, RF, ABD'den on beş gözlemevi ve uzay kurumu ile Birleşik Krallık ve Kuzey İrlanda'dan amatör gözlemciler bu ağ içerisinde bulunmaktadır (UNOOSA UN-SPIDER Knowledge Portal, International Asteroid Warning Network, tarihsiz). Bu program aynı zamanda olası afet riskleri kapsamında UN-SPIDER ile bağlantı içinde hareket etmektedir.

Uzayda dayanışma ve iş birliğinin keşif-kullanım ve güvenlik amaçlarıyla detaylandırılarak anlatıldığı bu bölüm içerisinde insanlığın uzay faaliyetlerinin ulusötesi iş birlikleri yoluyla sürdürüldüğü görülmektedir. Bu ulusötesi iş birliklerinin ajanların kimliklerine etki etmesi yoluyla yapının dönüşümünü hızlandırabileceği düşünülebilir. Devletler özellikle güvenlik amaçlı oluşturdukları kolektif davranış kalıpları ile

uluslararasılaşmakta ve böylelikle sosyal bir inşa süreci ile bir uzay rejimi ortaya çıkarabilmektedirler. Uluslararası dayanıma ve iş birliği faaliyetlerinde epistemik etkiler yaratan kurum ve oluşumların 3. bölümde aktarılmasından önce İOM temel bileşenlerinden kuşak-içi ve kuşaklararası adalet kavramlarının uzayın keşfi ve uzay faaliyetleri nezdinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

2.3.5. Kuşak-İçi ve Kuşaklararası Adalet

Kuşak-içi ve kuşaklararası adalet fikri İOM ilkesinin yansıtmakta olduğu felsefi anlayışın gerçekleşmesi yönünde en önemli temel bileşenlerden biridir. Şimdiki ve gelecek kuşaklar arasında adalet sağlanması anlayışı, sürdürülebilirlik³⁴ kavramıyla sıklıkla birlikte anılmaktadır (Tremmel, 2006: 5) ve uzayın keşfi ve kullanımından kaynaklanan faydanın adil bir şekilde sağlanması amacını taşıyan İOM ilkesi, uzayın sürdürülebilir kullanımını gerektirmektedir. Uzayın keşfi ve uzay faaliyetlerinde kuşak-içi ve kuşaklararası adaletin sağlanması düşüncesi temel uzay hukuku metinlerinde dile getirilen bir durum olarak görülmemekte; yalnızca Ay Antlaşması içerisinde “şimdiki ve gelecek nesillerin çıkarı” ifadesiyle karşılaşılmaktadır. Temel uzay hukuku metinlerinin sert ve esnek kurallarının incelenmesi sonucu özellikle BM liderliğinde UNCOPUOS aracılığıyla uzayın barışçıl amaçlarla kullanımı amacıyla oluşturulmaya çalışılan uzay rejiminin kuşak-içi ve kuşaklararası adaleti sağlayacak şekilde kurulmaya çalışıldığı sonucuna varılabilmektedir. Uzayın keşfinin ve kullanımının bilimsel ve ekonomik gelişmişlik düzeylerine bakılmaksızın tüm devletlerin yararı ve iyileştirilmesi için kullanılacağı ibaresi hemen hemen uzayla ilgili tüm BMGK kararlarında karşımıza çıkmaktadır. Bu ifade kuşak-içi tartışmalarında sıklıkla dile getirilen uluslararası adalet olgusunun karşılanması için önem arz etmektedir.

Kuşak-içi adaletin sağlanması adına somut örneklerden biri 1961 tarih 1721 (XVI) sayılı karar içerisinde karşımıza çıkmakta; atmosfer bilimi ve teknolojisinin geliştirilerek, üye devletlerin meteoroloji merkezleri aracılığıyla bu tür yetenekleri etkin bir şekilde kullanmalarına yardımcı olmak gerektiği kabul edilmektedir (Kısım C, madde 1). Ayrıca aynı karar içerisinde; uydular aracılığıyla iletişimin mümkün olan en kısa sürede küresel ve ayırım gözetmeyen bir temelde dünya uluslarına sunulması gerektiğine olan inanç dile getirilmiştir (Kısım D). 1963 tarihli İlkeler Bildirgesi içerisinde de devletlerin astronotları insanlığın uzaydaki temsilcileri olarak kabul etmelerini ve UNCOPUOS’a üye olan devletlerin bu kapsamda onların güvenliğini ve emniyetini sağlamaları gerektiğinden bahsedilmektedir

³⁴ Sürdürülebilirlik kavramı, UNESCO (*The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*)’nun Mart 2022’de yayınladığı Dünya Mirası Konvansiyonu (*World Heritage Convention*) içerisinde yer almakta ve dünya miraslarının Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri kapsamında koruma altına alınması gerektiği ifade edilmektedir.

(madde 9). Bu durum ise astronotların uzayın keşfinden elde ettikleri faydanın tüm insanlık yararına kullanılması açısından hem kuşak-içi hem de kuşaklararası adaletin sağlanması için önemli bir durumdur ve daha sonra bağlayıcı bir antlaşmayla kesinlik kazanacaktır.

1967 tarihli Uzay Antlaşması'nın 1. maddesi ile kabul edilen Ay ve diğer gök cisimleri dahil dış uzayın ayırım gözetmeden tüm devletlerin kullanımına ve keşfine açık olduğunun kabul edilmesi ile kısmi bir adalet sağlandığı düşünülebilmektedir. 1968 tarihli Kurtarma Sözleşmesi ile astronotlar insanlığın elçisi olarak kabul edilmiştir. Astronotların insanlığın elçileri olarak kabul edilmeleri ve her ne şartta olursa olsun kurtarılmaları gerektiğine yapılan vurgu, insanlığın bir bütün olarak korunmasını beraberinde getirmektedir ve uzayın keşfi ve uzay faaliyetlerinde öncü rol oynayan astronotların hem şimdiki hem de gelecek kuşaklar adına da korunmasının önemi anlaşılmaktadır. Önemli olan nokta uzaya erişim gücü olmayan devletlerin uzayın keşfinden elde edilen faydadan nasıl yararlanacağı ve gerek kuşak-içi gerekse kuşaklararası adaletin nasıl sağlanacağı üzerine düşünülmesi gerektiğidir. Bu minvalde UNCOPUOS bünyesinde oluşturulan faaliyetler ön plana çıkmaktadır. Gittikçe daha fazla ülkenin uzay bilimi ve teknolojilerine ulaşımının mümkün olması adına BM bünyesinde yürütülen faaliyetler dezavantajlı toplumlar için gelecek vadeden bir durum yaratmaktadır. Özellikle yukarıda da bahsedilen, 1971'de başlatılan Uzay Uygulamaları Programı'nın (PSA) yürüttüğü çalışmalar uluslararası adaletin sağlanarak, hem kuşak-içi hem de kuşaklararası adaletin sağlanması için çabaladığına örnek teşkil etmektedir.

BM Uzay Uygulamaları Programı kapsamında oluşturulan İnsan Uzay Teknolojisi Girişimi (HSTI) kapsamında yürütülen faaliyetlerden biri özellikle gelişmekte olan ülkelerde kapasite geliştirme çabalarını artırmak için, dünya çapında mikro yerçekimi koşulları altında uzay eğitimi ve araştırmalarını teşvik etmeye yönelik katkı sağlamayı amaçlayan bilimsel faaliyetler yürütülmektedir (UNOOSA HSTI Ground Based Experiments, tarihsiz). 2012 yılında HSTI bünyesinde başlatılan Sıfır Yerçekimi Cihazı Projesi (*Zero-Gravity Instrument Project / ZGIP*) kapsamında dünya çapında seçilen okullara ve kurumlara klinostat adı verilen mikro yerçekimi simülasyon aleti dağıtılmıştır ve öğrenciler ve araştırmacıların simüle edilmiş mikro yerçekimi koşulları altında bitki yetiştirmekten, uzay faaliyetlerini yürütmeye kadar pek çok alanda kabiliyetlerini geliştirmeleri hedeflenmiştir (UNOOSA ZGIP, tarihsiz). Ayrıca HSTI ile özellikle gelişmekte olan ülkelerin araştırmacı ve öğrencilerine burslar da sağlanarak (UNOOSA HSTI Ground Based Experiments, tarihsiz), nitelikli insan gücünün gelişmesine ve hem kuşak içi hem de kuşaklararası bilimsel açığın kapatılması hedeflenmektedir. Program sayesinde aynı zamanda Temel Uzay Teknolojisi Girişimi (BSTI) ve Temel Uzay Bilimi Girişimi (BSSI) oluşturulmuş ve Uzay Teknolojileri ve Bilimi Bölgesel

Eğitim Merkezleri kurulmuştur. Kuşaklararası adaletin sağlanmasının öncül hedefi kuşak içi adaletin sağlanması olmalıdır ve bu amaçla gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında uzay ile ilgili tüm konularda adalet sağlanmalıdır. Bu amaçla BM bünyesinde 1990'lı yıllardan bu yana gerçekleştirilen eğitim faaliyetleri önem arz etmektedir.

Ay Antlaşması'nın 4. Maddesine gereğince:

“Ay'ın keşfi ve kullanımı, tüm insanlığın alanı olacak ve ekonomik veya bilimsel gelişme derecelerine bakılmaksızın tüm ülkelerin yararına ve çıkarları doğrultusunda gerçekleştirilecektir. Şimdiki ve gelecek nesillerin çıkarlarının yanı sıra, Birleşmiş Milletler Şartı uyarınca daha yüksek yaşam standartlarını ve ekonomik ve sosyal ilerleme ve gelişme koşullarını teşvik etme ihtiyacına gereken saygı gösterilecektir.”

Antlaşma, İOM ilkesini barındıran tek uzay hukuku metni olması sebebiyle de kuşak- içi ve kuşaklararası adalet ve İOM ilkelerinin ayrı düşünülmemeyeceğini ortaya koymaktadır. Ayrıca bu madde ile Ay Antlaşması, şimdiki ve gelecek nesillerin çıkarlarına gereken saygının gösterilmesini gerektiren nesillerarasılık ilkesini uygulayan en eski uluslararası anlaşmalardan biri olarak görülmektedir (Oral, 2021: 20). Madde 5 ile birlikte Ay'da keşfedilen ve insan hayatını tehlikeye sokabilecek herhangi bir gelişmeden uluslararası toplumun haberdar edilmesi gerektiği; madde 7 ile birlikte Ay ve çevresinin korunması gerektiği; madde 10 ile Ay'da tehlikede olan kişilerin taraf devletlerce uyruğu ne olursa olsun korunması gerektiği; madde 11 ile uluslararası bir rejim kurularak Ay üzerindeki doğal kaynakların eşitlik temelinde tüm ulus devletler arasında paylaşılması gerektiği kararları Dünya'daki canlı türünün yok olmaması, uyruğu ne olursa olsun insanlığın korunması ve kaynakların eşit olarak paylaştırılarak uluslararası sosyal ve ekonomik adaletin sağlanması bakımından kuşak- içi ve kuşaklararası adaletin sağlanması adına önemli maddelerdir.

Sert uzay hukuku metinlerinin yanında esnek hukuk enstrümanları da İOM'un bu temel bileşenine hizmet eder görünmektedir. 1982 tarihli Yayın İlkeleri ile sağlanmak istemenin, uydu ile doğrudan uluslararası televizyon yayını faaliyetinin özellikle gelişmekte olan devletlerin ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulmasına ve gelişmelerine katkı sağlamak olduğu belirtilebilmektedir. Bu minvalde kuşak içi adaletin sağlanması düşüncesinin ön plana çıktığı iddia edilebilmektedir. 1986 tarihli Uzaktan Algılama İlkeleri kapsamında dünya çevresinin ve insanlığın korunması amacıyla uzaktan algılamaya izin verilmesi, devletlerin bu faaliyetleri yürütmesinin teşvik edilmesi, özellikle gelişmekte olan ülkelerin ihtiyaç ve menfaatlerinin gözetilerek uluslararası iş birliğinin sağlanmasının gerektiği kabul edilmekte ve bu ilkeler ile de hem kuşak içi hem de kuşaklararası adalet sağlanmaya çalışılmaktadır. 1992 tarihli Nükleer Enerji Kaynakları İlkeleri kapsamında nükleer güç kaynağı barındıran uzay araçlarını uzaya fırlatan devletler, bireyleri, popülasyonları ve biyosferi radyolojik tehlikelere karşı korumaya çalışacaklardır (İlke III, madde 1[a]). Bu

madde canlı yaşamının ve dünya yüzeyinin korunması ve böylelikle kuşaklararası adaletin sağlanması bakımından önem taşımaktadır. Ayrıca, 1996 tarihli Menfaatler Bildirgesi ile de gelişmekte olan ülkeler lehine sürdürülmesi öngörülen uluslararası iş birliği faaliyetleri, gelişmişlik düzeyi farklı ülkeler arasındaki bilim ve teknoloji alt yapısı konusundaki açığın kapanmasına yönelik önemli metinler arasında yer almaktadır. Böylelikle hem kuşak içi hem de kuşaklararası adalet sağlanabilir.

Geniş bir kullanım alanı sunan uzay, sınırlı bir doğal kaynak olarak da görülmekte; şimdiki ve gelecek nesillerin de bu doğal kaynaktan yararlanabilmesi için uzayın sürdürülebilir bir şekilde kullanılması gerekmektedir. Uzay ve sürdürülebilirlik kavramlarının birlikte değerlendirilmesi, uzay teknolojilerinin sürdürülebilirliğine denk gelmekte; özellikle dünya yörüngesine fırlatılan uyduların sürdürülebilir kullanımının sektöre uğraması ile Dünya üzerindeki yaşam koşulları kötüleşebilmektedir. Uyduların yokluğu halinde, Dünya üzerinde iletişim yok olacak ve denizler ve karaların altında var olan iletişim kablolarına daha fazla yük binecek; canlı yayın imkanı olmayacağı için dünyanın herhangi bir yerinde gerçekleşecek olan vahim olaylardan insanlığın haberi olamayacak; konum belirleme uydularının yokluğu ile deniz, havacılık seyrüseferini sektöre uğrattırıp sivil yaşamı etkileyebilecek; gözlem uydularının yokluğu halinde hava durumu, iklim değişikliği ve tarım alanlarının sürdürülebilir kullanım için izlenmesi mümkün olamayacaktır (İnce, 2022). Uzay sistemlerinin sürdürülebilirliği ise uzay enkazı sorunu, uyduları etkisizleştirmek için kullanılan silahlar ve bunları engelleyecek uluslararası bir antlaşmanın / rejimin olmaması yüzünden tehlike altına girebilecektir (İnce, 2022). Bu bağlamda uzayın sürdürülebilir kullanımı, şimdiki ve gelecek kuşakların yaşamını tehlikeye sokabilecek uygulamaların sınırlandırılması açısından temel oluşturabilecektir.

Uzayın sürdürülebilir kullanımının sağlanması için öncelikle bunun gereklilikleri ele alınmalı; küresel uzay politikalarında uzayın sürdürülebilir yönetişimi adına neler yapıldığı aktarılmalıdır. Uzayın sürdürülebilir yönetişiminin sağlanması uzay güvenliği ile doğrudan ilgilidir ve bu nedenle kuşak-içi, kuşaklararası adaletin sağlanması konusu da ön plana çıkmaktadır. Uzay güvenliği ve uzay sürdürülebilirliği kavramları büyük ölçüde örtüşen endişeleri barındırdığından sıklıkla benzer içeriği ifade edebilmektedir. Uzaya erişimi olsun ya da olmasın, uzay sistemleri modern bilgi toplumunun temelini oluşturmakta ve bu sistemlere yönelik insan kaynaklı ya da kozmik tehditler günümüz ulusları ve gelecek kuşakları için yaşamsal risk teşkil etmektedir. Uzay sistemlerinin toplumsal ihtiyaçları karşılayan başlıca küresel araçlar arasında yer alması, uzayın sürdürülebilirlik kavramıyla sıklıkla birlikte anılmasına yol açmakta; gelecekte tüm insanlığın barışçıl amaçlar ve

toplumsal fayda için uzayı kullanmaya devam edeceği de kesin görünmektedir (Martinez, 2015: 259).

UNCOPUOS bünyesinde oluşturulan raporlar da dikkate alındığında uzayın keşfi ve uzay faaliyetleri neticesinde ortaya çıkan kavramların açıklanması ve anlamlandırılması sorunları da uzay güvenliğinin sürdürülebilirliğinin ilerlemesi önündeki engellerdendir. 1950’li yıllardan günümüze kadar uzayın keşfi ve uzay faaliyetlerinden kaynaklı oluşturulan metinlerde, barışçıl ve barışçıl olmayan arasındaki farkın yanı sıra uzayın nerde başlayıp nerde bittiği ve uzay nesnesi ve bileşenleri gibi ifadelerin tanımlarının yapılamadığı görülmektedir. Bu ifadelerin netlik kazanamaması bir bütün olarak uzayın barışçıl amaçlarla kullanımının ne ifade ettiğinin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Starlink ve OneWeb gibi şirketlerin uydu takımyıldızları ile gökyüzünü kaplayarak uzay durumsal farkındalığının önüne geçmesi; ancak faaliyetlerini insanlığın ortak çıkarı gibi ‘barışçıl amaçlara’ dayandırarak meşru göstermesi durumu mevcut normların yetersizliğini kanıtlamaktadır. Barışçıl amaçtan kastın ne olduğu anlaşılmadığı faaliyetlerin doğurduğu sonuçlar düşünüldüğünde, uzay durumsal farkındalığın ortadan kalktığı ve Dünya toplumlarının uzayın gözlemlenememesinden kaynaklı olarak tehlikeye girebileceği durumu oldukça vahimdir. Bu çerçevede barışçıl amaçların her durumda kuşaklararası adalete uygun sonuçlar doğurmayabileceği de görülmektedir.

Barışçıl amaç kavramının yanında uzayın silahsızlanması konusunda ‘uzay silahı’ kavramının tanımı, uzay trafiği yönetimi noktasında ‘uzay trafiği’ konusunun net olarak açıklanması gibi olgular uluslararası hukuk metinlerinde netlik kazanmamıştır. Uzay trafiği yönetimi, uzaya güvenli erişim, uzay operasyonları ve uzaydan Dünya’ya dönüşte fiziksel ve radyo frekansı parazitinden arındırılmış teknik ve düzenleyici hükümlerin teşvik edilmesi (Contant-Jorgensen vd., 2006: 284) anlamına gelse de yasal metinlerde bunun net bir açıklaması bulunmamaktadır. Uzay trafiği hususunda oluşacak normatif yapının da ticari uzay uçuşu yapanları, uzay turizmine dahil olanları, yörüngeye ticari kargo ve insan taşıyan firmaları, ticari uzay istasyonlarını ve hipersonik ulaşım sistemlerini kapsaması öngörülmektedir (Pelton, 2013: 23). Ayrıntılı yasal düzenlemeler ile hem kuşak-ıçi hem de kuşaklararası adaletin sağlanabileceği düşünülebilir.

Sera gazları ve aşırı nüfus artışından dolayı Dünya’daki yaşamın sürdürülebilirliği endişe verici bir boyuta ulaşmışken, uzay enkazı nedeniyle uzaya erişimin sürdürülebilirliği de tehlike altındadır (Pelton, 2013: 4). Dünya çapında uzay faaliyetlerinin hızla artması ve alçak dünya yörüngesinde bulunan uzay enkazının durumu düşünüldüğünde, uluslararası uzay ajansları ve bilim toplulukları uzay enkazının oluşmasının önlenmesi çalışmalarının artık

yeterli olmadığı konusunda fikir birliği içerisindeyler (NASA's Report, 2021). Ortaya konan bilimsel çalışmalar içerisinde bu alçak dünya yörüngesinde bulunan uzay enkazının büyümesinin durdurulması için tüm uzay araçlarının en az %90'ının görev sürelerinin bitiminden sonraki 25 yıl içerisinde yörüngeden çıkarılmasının gerektiği ve bu faaliyet sırasında en az 5 adet faaliyeti sona eren uzay aracını beraberinde yörüngeden çıkarmasının uzay enkazını azaltabileceği yönünde görüş bildirmişlerdir (NASA's Report, 2021). Genel itibariyle uzay enkazı sorunu ele alınırken dikkat edilmesi gereken hususlar şöyle sıralanmaktadır: i) fırlatma öncesi durum tespiti sağlanmalı, ii) uzay aracının iyileştirilmiş operasyonel prosedürlerden geçerek gidiş-dönüşü garanti edilmeli (zehirli gazlar veya nükleer enerjiden arındırılmış bir şekilde atmosfere giriş-çıkış yapmalı), iii) uzay enkazı kaldırılmalı, aktif uzay araçlarının çarpışmasını önleyecek veya daha fazla koruma sağlayabilecek teknolojiler gelişmeli, iv) uzay enkazı konularını ele alan yasal prosedürler ve anlaşmalar çoğalmalı ve ulusal sorumluluklar artırılmalı v) uzay enkazının kaldırılmasına yönelik küresel bir fon oluşturulmalı (Pelton, 2013: 25-26). Uzay enkazının azaltılması ve önlenmesine yönelik ortaya konan bu maddeler, uzayın sürdürülebilir güvenliğinin sağlanması ve böylelikle kuşak-ıçi, kuşaklararası adaletin sağlanması hususunda en önemli noktalar. Uzayın keşfi ve teknolojinin gelişimi ilerledikçe kuşak-ıçi ve kuşaklararası adaletin gözetilmesine yönelik yeni gelişmeler ve değişimler mümkün olabilecektir. Ulusötesi etkileşimler arttıkça kuşak-ıçi, kuşaklararası adalet adına gelişmelerin hız kazanabileceği düşüncesi özellikle sürdürülebilirlik faaliyetlerinin hız kazanmasıyla artmaktadır. Üçüncü bölüm içerisinde İOM ilkesinin bu bileşenine katkıda bulunan epistemik topluluklara ve faaliyetlerine değinilecek olup, öncelikle İnşacılık ve ulusötesicilik perspektifinden uzayın İOM temelinde küresel yönetiminin değerlendirilmesi yapılacaktır.

2.4. Küresel Uzay Yönetişiminde İnsanlığın Ortak Mirası İlkesinin Gerekliliklerinin İnşacı Perspektifle Değerlendirilmesi

Soğuk Savaş dönemi içerisinde dış uzayın yönetim sorunları ABD ve SSCB arasında ikili görüşmelerle ele alınabilirken; uzayda faaliyet gösteren aktörlerin çeşitlenmesiyle birlikte uzayın küresel yönetimi konuşulmaya başlanmıştır. Ulusal ve bölgesel uzay ajanslarının ve ticari uydu operatörleri gibi özel yapılanmaların sayısının çoğalması ile birlikte uzayın sürdürülebilir kullanımı tehlikeye girmekte, küresel yönetimin geliştirilmesi için normatif bir düzenin gerekliliği artmaktadır. Günümüzde birçok ülke uzayda öncü ve sorumlu aktör olmayı istemekte ve bu amaçla da uzay aktörlerinin sorumlu davranış kuralları ve normları geliştirmesini desteklemeye çalışmaktadırlar. Brezilya, ÇHC, Fransa, Japonya ve Güney

Afrika gibi ülkelerin uzayda davranış normları geliştirmeye öncelik verdiği ve birçok ülkenin de uzay durumsal farkındalığı ve uzay trafiği yönetimi aracılığıyla uzayda varlıklarını devam ettirmeye çalıştıkları kabul edilmektedir (Johnson, 2020: 8). Bunun yanında ABD gibi bazı ülkelerin de uzayda silahlanmanın önlenmesi gibi düzenlemelere engel olduğu bir durum karşımıza çıkmakta ve bu durum uzayın keşfinin ve kullanımının tüm insanlığın menfaatine aykırı sonuçlar yaratabilecek bir küresel kördüğüm yaşandığını akıllara getirmektedir.

Uzaya erişimi olan uzay güçlerinin, karşılıklı olarak birbirlerinin niyetlerinden emin olmadıkları durumlarda yaşanan sorunların başında küresel kurucu normların oluşmasının engellenmesi gelmektedir. Küresel kördüğüm olarak da nitelendirebileceğimiz bu durumun ortadan kalkabilmesi adına şeffaflık ve güven artırıcı önlemlerin ön plana çıkması ve bilimin ışığında gelişecek bu durumun kalıcı hale gelebilmesi için İOM çerçevesinde oluşacak bir küresel rejime duyulan ihtiyaç ön plana çıkmaktadır. Daha önce de bahsedildiği gibi küresel çözümlere ihtiyaç duyulan bir noktada çok taraflı kurumların bu ihtiyacı karşılama konusundaki belirgin yetenekleri arasında oluşan boşluk, bilimsel iş birliğini arttıracak etkili ve meşru süreçlere sahip teknik grupların oluşumu ile doldurulabilir. Bu grupların ortaya koyduğu bilimsel karar ve sonuçlara ajanlar, yerindelik/uygunluk mantığı çerçevesinde uymaya gönüllü olacaklardır. Bu noktada üçüncü bölüm içerisinde aktarılabilecek olan epistemik topluluklar ön plana çıkmaktadır.

Uzayın keşfi ve uzay faaliyetlerinin düzenlenmesi hususunda küresel kurucu normların yokluğu ile karşılaşmakta ve bu durum söz konusu alanın sömürülmesi ve nihayetinde tüm insanlığın tehlike altına girebilmesine sebebiyet verebilmektedir. Uydu yörünge yuvalarının ve radyo spektrumlarının dahi sınırsız olmadığı uzay boşluğunda adil yönetişimin gerekliliği, kaynakların adil paylaşımı ve sorumlu kullanım gereklilikleri aşikârdır. Uzay, ulus devletlerin milli yetki alanları ötesindeki bölgeyi ifade ettiğinden ve gerek uzaydan gelebilecek tehlikeler gerekse uzayda oluşabilecek güvenlik açıkları düşünüldüğünde uzay güvenliği meselesi de müşterek bir karar vermeyi gerektirmektedir. Tüm toplumları ilgilendirecek ve kimseye ait olmayan insanlığın vilayeti uzayın küresel yönetişimi noktasında da İOM gibi kapsayıcı bir rejim gerekliliği ön plana çıkmaktadır.

Küresel uzay yönetişiminde İOM ilkesinin uygulanabilirliğindeki en büyük engel, İOM rejiminin netlik kazanamamasıdır. İOM rejiminin uygulanması hususunda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında yorum farklılıkları bulunması; ilkenin uluslararası hukuk kuralları nezdinde de netlik kazanamamasına sebebiyet vermiştir. Uzayın küresel yönetişimi adına ortaya konan metinlere bakıldığında bağlayıcılığı olmayan ve gönüllülük esasına dayanan ilkeler karşımıza çıkmaktadır. Tarihsel olarak bakıldığında uluslararası hukuk

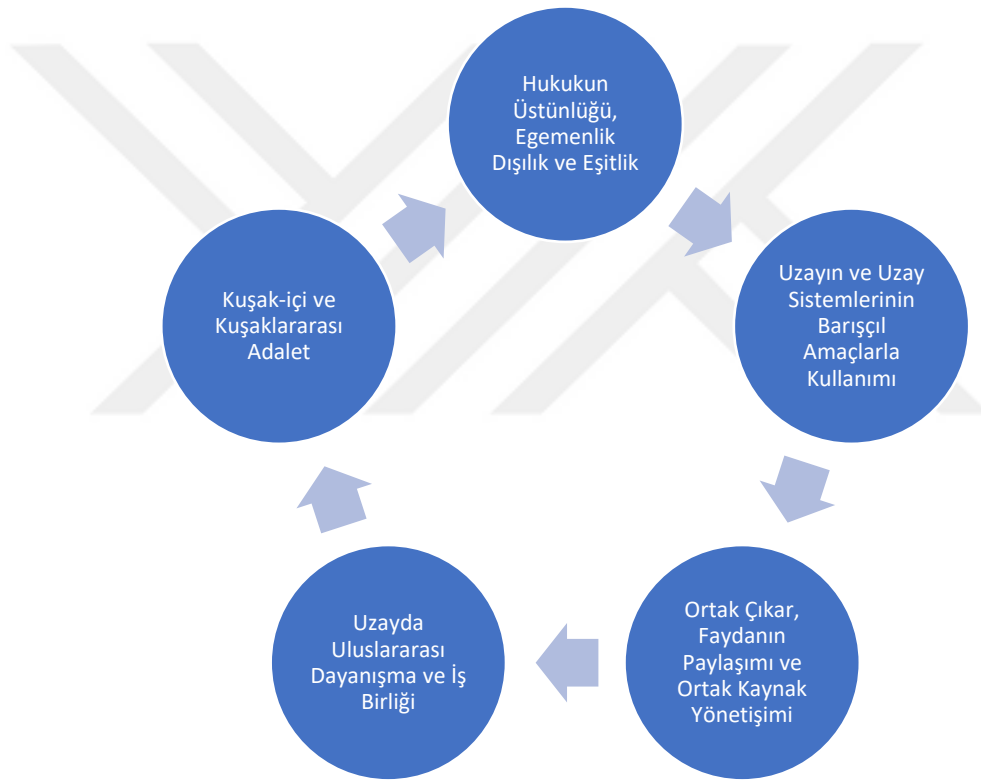
kuralları, konsensüs ile benimsenen mevcut uygulamaların kodifikasyonuna dayanmaktadır (Martinez, 2015: 272). Uzayın keşfi ve faaliyetlerinde ortaya konan esnek hukuk enstrümanlarının sert hukuka geçişi ve bir uluslararası hukuk kuralı haline gelmesi de zaman içerisinde mümkün olabilir. Uluslararası uzay hukukunun sert ve esnek metinlerinde de sıklıkla geçen insanlığın ortak çıkarı, barışçıl amaç, silahlanmanın yasaklanması ve uzayın hiçbir devletin egemenlik alanı dahilinde olamayacağı gibi açıklamalar aslında uzayda ‘insanlığın ortak mirası’ ilkesinin küresel bir norm olarak oluşturulmaya çalışıldığını akıllara getirmektedir.

Uluslararası toplumun, dış uzayda yürüttükleri faaliyetlerde İOM çerçevesinde hareket etmesindeki en büyük engellerden biri dış uzayı yönetecek uluslararası bir kuruluşun eksikliğidir. Tüm ulusların temsil edildiği, dış uzayın kullanımı ve keşfi ile ilgili tüm insanlık adına bağlayıcı kararlar alan bir kurumun olmaması, İOM rejiminin gerçekleşmemesi anlamına gelmekte (Mirzaee, 2017a: 107); dolayısıyla sürdürülebilir uzay yönetişimi de zorlaşmaktadır. Ancak Wendt’in ortaya koymuş olduğu tek başlı olmayan siyasi otorite yapıları için kullandığı uluslararası devlet olgusunun uzay rejimi içerisinde ön plana çıktığı görülmektedir. Tek bir merkezi yapı tarafından tüm uzay faaliyetleri yönetilmese de uzayla ilgili bazı temel meselelerde ajanların kolektif davranış kalıplarına girdikleri görülmektedir.

Uzayın keşfinin ve kullanımının sürdürülebilir hale gelebilmesi ile istikrar oluşturularak, uzayın ve Dünya’nın korunması için ortaya konan öneriler arasında İOM ilkesi, ihtiva ettiği temel bileşenlerle önemli bir rejim türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Kimseye ait olmayan uzay boşluğunda ve gök cisimleri üzerinde yürütülecek olan faaliyetlerin yaratacak olduğu sonuçlar tüm Dünya halklarını ve insanlığın gelecek kuşaklarını etkileyebileceğinden dolayı, çözüm yine küresel düzlemde yaratılacak olan bağlayıcı ve düzenleyici kurallardan geçmektedir. Bu bağlayıcı rejimin oluşturulabilmesi adına öncelikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ulusal uzay düzenlemelerinin harmonize edilmesi ve BM bünyesinde oluşturulan temel uluslararası uzay hukuku metinleri ve ilkelerinin bu ülkeler tarafından kabulünün sağlanması gerekmektedir (Tronchetti, 2013: 82-83). Ulusal uzay hukukunun oluşturulması faaliyetleri ajanların kimliklerinin belirlenmesine yardımcı olacağından; söz konusu metinlerin temel uluslararası uzay hukuku metinleriyle paralellik göstermeleri teşvik edilmeli ve İOM ilkesinin ruhunu ihtiva etmesi sağlanmalıdır. Böylelikle çıkar ve dış politika tercihlerini bu yönde belirleyen ajanlar, ulusötesi uzay faaliyetlerinde İOM ilkesi temelinde hareket edebileceklerdir.

Bağlayıcılığı olan yasal metinlerin kabulü, kuşak-içi, kuşaklararası adaletin sağlanması adına uzayın sürdürülebilir yönetişimi noktasında önem arz etmekte ve ayrıca

İOM ilkesinin temel bileşenlerinden hukukun üstünlüğü ve eşitlik prensibinin sağlanmasına da yardımcı olmaktadır. Ortak çıkar, faydanın paylaşımı ve ortak kaynak yönetişiminin sağlanması için oluşturulacak düzenlemeler aynı zamanda sürdürülebilir uzay yönetişimine de hizmet edecek ve uluslararası dayanışmanın da güçlenmesine katkı sunabilecektir. İOM ilkesinin temel bileşenlerinin sağlanması hususunda ortaya konan pratikler, bu temel bileşenlerin Şekil 1.2’de görüldüğü gibi birbirleriyle bağlantılı halde olmasına yol açmakta ve bir temel bileşenin koşullarının oluşması diğerinin de gerçekleşmesi anlamına gelebilmekte; böylelikle uzayın sürdürülebilir kullanımının önü açılabilmektedir. Uzayın sürdürülebilir kullanımı Dünya’da sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlayarak tüm insanlık için küresel kalkınma ve adaletin önünü açabilecektir.

Şekil 2.1 Küresel Uzay Yönetişiminde İOM İlkesi Temel Bileşenleri

BMGK’nın 25 Ekim 2021 tarihli Space2030 Gündemi: Sürdürülebilir Kalkınmanın İtici Gücü Olarak Uzay başlıklı kararında; uluslararası hukukla uluslararası uzay hukukunu geliştirmek için, uzay yolculuğu ve gelişmekte olan uzay ulusları arasında diyalogu teşvik etmek ve kapasite geliştirme girişimleri de dahil olmak üzere tüm ülkelerin uzay faaliyetlerine artan katılımını sağlamak ve böylelikle uzayın barışçıl amaçlarla araştırılması ve kullanılmasında uluslararası iş birliğinin tesis edilmesi için benzersiz platformlar olarak; UNOOSA tarafından desteklenen Komitenin ve onun alt komitelerinin, dış uzay faaliyetlerinin küresel yönetişimi için benzersiz rolü yeniden teyit edilmektedir (Madde 10). Uzayın sürdürülebilir kullanımının İOM bileşenlerinin sağlanmasına hizmet ettiği

görülmekte; hukukun üstünlüğü ve eşitlik, barışçıl amaçlarla kullanım, faydanın paylaşımı, uluslararası dayanışma ve kuşak-ıçi, kuşaklararası adalet kavramlarının, uzayın sürdürülebilir kullanımının sağlandığında gerçekleştirilebileceği düşünülmektedir.

BM sisteminin küresel uzay yönetişimindeki rolü UNOOSA, UNCOPUOS ve uzman kuruluşlarıyla birlikte yürüttüğü faaliyetlerle değerlendirilmektedir. Bu sistemin uzayla ilgili yürüttüğü faaliyetler genel itibariyle üçe ayrılmaktadır: i) özellikle gelişmekte olan ülkelere odaklanarak uzayda uluslararası iş birliğinin desteklenmesi, ii) BM sistemi içerisinde uydu uygulamalarının kullanılması ve iii) uzayla ilgili faaliyetler için yasal bir çerçevenin geliştirilmesi olarak belirtilebilir (Rathgeber ve Venet, 2010: 17). 1968, 1982, 1999 ve 2018 yıllarında gerçekleştirilen uzay konferansları (UNISPACE), BM'nin uzayın barışçıl kullanımı ve keşfi konusunda gerçekleştirdiği önemli toplantılardır ve bu toplantılar sonucu oluşan esnek hukuk kuralları ve uzay programları ile dezavantajlı ülkeler ve grupların uzay faaliyetlerinden ve teknolojilerinden yararlanmasını sağlamıştır. Dezavantajlı ülkeler ile gelişmiş uzay güçleri arasında bir denge oluşturmaya çalışan BM, kuşak-ıçi adaletin sağlanması bakımından da öncül aktör olarak görülmektedir.

Küresel uzay yönetişimin sağlanması adına gelişmekte olan ülkeler ile uzay gücü olarak nitelendirilebilecek gelişmiş ülkeler arasında bir dengenin kurulması elzemdir. Eğitim ve sağlık hizmetleri gibi birçok insani ihtiyaçtan yoksun olan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin uzaydan ve uzay sistemlerinden ücretsiz faydalanmasının sağlanması yoluyla; uzay gücü olarak kabul edilen gelişmiş ülkelerle uzaydan eşit şekilde faydalanmasının önü açılabilir (Jakhu ve Pelton, 2017: 557). Bu şekilde kendi gelişimlerini hızlandırabilecek bu ülkeler, gelecekte birer uzay aktörü olabilme yetisine erişebileceklerdir. Uzay gücü olarak nitelendirilen ülkeler arasında söz konusu uzay faaliyetlerinin düzenlenmesi için oluşturulacak araçlarla uzayın sürdürülebilir kullanımı garanti altına alınarak, dış uzayın ve dolayısıyla Dünya'nın da korunması sağlanabilir.

Ansdell ve diğerlerine (2011: 2098) göre; gezegen keşfine hazırlanan uluslararası bir Dünya merkezli saha araştırma programının kurulması, ISS'nin farklı toplumlar tarafından gelişmiş kullanımı ve dünya çapında bir CubeSat programı aracılığıyla küçük, düşük maliyetli görevlerde iş birliğinin sağlanması yoluyla yeni uzay aktörlerinin gelişimi desteklenebilir; kültürlerarası engeller ortadan kaldırılıp uzay faaliyetlerinde bir standardizasyon sağlanarak, gelecekte sürdürülebilir bir küresel uzay araştırma programı oluşturmanın temel yapı taşları oluşturulabilir. Daha önce de bahsedildiği gibi; öznelarası paylaşılan ortak bilgi, normlar, kurallar, gelenekler, ideolojiler ve yasalar gibi kültürel formları oluşturmakta ve bu da uluslararası rejimlerin doğmasını sağlamaktadır. Gelişmekte olan uzay ülkelerinin ve

gelişmekte olan ülkelerin bu iş birliği faaliyetlerine aktif katılımları, onların uzay sistemlerinin kullanıcılarından üreticileri konumuna gelmelerine yardımcı olabileceği gibi aynı zamanda bu ülkelerde uzay faaliyetlerine yönelik kamuoyu farkındalığı ve katılımı da artacaktır (Ansdehl vd., 2011: 2100). Böylece yeni uzay aktörlerinin gelişimini de sağlanabilecektir.

Küresel bir uzay rejiminin oluşturulması ve yeni bir yönetim anlayışının ortaya konması özellikle uzay teknolojilerinin gelişimindeki rolleriyle etkinlik alanı genişleyen özel şirketlerin ve bireylerin kontrolsüz girişimlerini önleyecek bir düzen de getirebilecektir. Bu kontrolsüzlüğe uzay faaliyetleriyle son dönemde öne çıkan Elon Musk'ın ve sahip olduğu SpaceX şirketinin girişimleri örnek verilebilir. SpaceX, 2020 yılında uzaya yolculukta maliyeti azaltan ve yeniden kullanım imkânı veren Starship roketine yüzer fırlatma rampaları inşa etmek amacıyla iki eski Valaris petrol kulesi³⁵ satın alarak, uzay faaliyetlerinde açık denizleri kullanmaya başlayacağını sinyallerini vermiştir (Sheetz, 2021). Bu durum açık denizlerin serbestliği³⁶ ilkesinden yararlanarak ulus devletlerin bürokratik engellerini ortadan kaldırmaya yönelik bir adım olarak değerlendirilebilmektedir. Yaşanan gelişmeler farklı uluslararası hukuk alanlarının da tartışmaya açılmasına sebebiyet vermekte ve bilim insanları bu sorunlara kolektif çözümler üretmek için çabalamaktadırlar.

Öte yandan SpaceX'in Mars'a kurulacak koloninin Dünya'nın imkânlarından yararlanmaya devam edeceğini ancak Dünya'nın kurallarından bağımsız olarak yönetileceğini belirten açıklaması (Cuthbertson, 2020), insanlığın ortak çıkarını ilgilendiren alanlarda bireysel çıkar temelli birtakım yönetim iddialarını da gündeme getirmiştir. Ayrıca, Mayıs 2022 yılında Ay'dan alınan toprak numunesinde bir bitkinin yeşertilmesinin başarılmamasıyla birlikte (NASA, 2022); Ay ve diğer gök cisimleri üzerinde mülkiyet tartışmaları tekrar alevlenmiş ve uzay rekabeti endişeleri de artmıştır. Küresel bir düzenin eksikliği, ortak alan olarak görülen uzayın coğrafi keşifler sonrası ticari ve askeri faaliyetlerle kolonileştirilen bölgelerde yaşanana benzer şekilde rekabet ve çatışma ortamına dönüşmesine neden olabilecektir. Şimdiye kadar uzayda yaşam formuna rastlanmamış olması, kontrolsüz uzay faaliyetlerinin yürütülebileceği dış uzayda Dünya'dakine benzer yıkımların yaşanmasını engelleyebilecektir. Buna karşın bu alanlarda yaratılacak zararın nasıl tazmin edileceği, buradaki faaliyetlerin dünyaya nasıl yansyacağı büyük bir belirsizlik taşımaktadır. Bilinen,

³⁵ İki petrol kulesinin ismini aynı zamanda Mars'ın uydularının isimleri olan Deimos ve Phobos olarak değiştiren SpaceX'in kurucusu Elon Musk, bu petrol kulelerinin Mars, Ay ve Dünya etrafında hipersonik yolculuk için yüzen süper ağır sınıf uzay limanları olacağını belirtmiştir (Musk, 2020).

³⁶ 1982 tarihli BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin VII. kısmında ele alınan açık denizler hakkındaki hükümler uyarınca bu alanların uzay faaliyetlerinde kullanımı öngörülmemiştir (Madde 86-115). Teknolojik ilerlemeye bağlı olarak hukuki boşluklar oluştuğu ve mevcut hukuki rejimlerin yetersiz kaldığı görülmektedir.

uzaydaki faaliyetlerin tüm gezegeni ve insanlığı ilgilendiren sonuçlar doğurabileceğidir. Bu minvalde sıradaki bölümde, uzayın insanlığın ortak mirası temelinde küresel yönetişiminde etkisi olan epistemik toplulukların rolleri incelenecek ve küresel uzay yönetişimindeki kördüğümün çözülmesinde ve uzay rejiminin değişen koşullar çerçevesinde İOM temellerinden sapmadan yeniden inşa edilmesindeki olası faydaları irdelenecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

UZAYIN ULUSÖTESİ YÖNETİŞİMİNDE İNSANLIĞIN ORTAK MİRASI VE EPISTEMİK TOPLULUKLAR

Uzayın keşfi ve uzay faaliyetlerinin gezegenin tamamı üzerinde yaratmış olduğu etki dikkate alındığında, küresel uzay yönetişiminin insanlığın ortak mirası ilkesi çerçevesinde sağlanması elzem görülmektedir. İlk bölümde açıklanan ulusötesicilik yaklaşımına göre; uluslararası kurumlar, küresel toplumsal hareketler ve hükümet-dışı örgütler, yeni bir küresel alan oluşturmakta ve küresel yönetim ise bu yeni aktörlerin siyasal alanı etkilemeye çalıştığı bir yönetim biçimi olarak ifade edilmektedir. Küresel uzay yönetişimi terimi, uzayla ilgili her türlü faaliyeti yöneten veya düzenleyen araçlar, kurumlar, mekanizmalar, eylemler, davranışlar ve süreçlerin yanı sıra uluslararası, bölgesel veya ulusal yasaların bir harmonizasyonunu da ifade etmekte; böylece ulusal yasalar, yönetmelikler, teknik standartlar ve prosedürler, uzay yolculuğu yapan aktörler arasında oluşan davranış kuralları ve güven artırıcı önlemler gibi girişimlerle uzay faaliyetlerinin formülasyonu sağlanmakta, küresel uzay yönetişiminin araçları oluşmaktadır (Goguichvili vd., 2021).

Hükümet-dışı aktörlerin devletlerle ve uluslararası örgütlerle etkileşimini arttırması ile oluşan ulusötesi ağlar, tüm insanlığı ilgilendiren iklim değişikliği, küresel adaletsizlik ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği gibi meselelere odaklanarak, ulus devletlerin saygınlığını arttırmak adına uymak zorunda oldukları birtakım normların oluşmasına aracılık etmektedirler. Daha önce de bahsedildiği gibi; belli bir alanda politika oluşturmaya yönelik bilgilerle donatılmış uzmanlığa ve geçerli iddialara sahip profesyonellerden oluşan epistemik topluluklar, ortak eylemlerini motive eden bir dizi normu, ortak kriterleri ve ortak bir politikayı paylaşarak ulusötesi bir şekilde siyasi karar alıcılar üzerinde etki oluşturmaya çalışırlar ve önerdikleri kolektif davranış kalıplarıyla insan refahını arttırmayı amaçlarlar. Bu tez, uzayın küresel yönetişiminde epistemik topluluklarının rollerinin önemine dikkat çekmekte ve bu toplulukların faaliyetlerinin, uzayın insanlığın ortak mirası ilkesi temelinde küresel yönetişimine aracılık ettiklerine vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla bu bölüm içerisinde epistemik toplulukların özellikleri dikkate alınarak, epistemik uzay topluluğu analizi yapılacak ve bu topluluğun küresel uzay yönetişiminde insanlığın ortak mirası ilkesinin hangi bileşenlerine öncülük ettiği irdelenecektir. Tezin hipotezini oluşturan, uzayın keşfinin ve uzay faaliyetlerinin gezegenin tamamını etkilemesi bakımından küresel yönetişiminin, İOM ilkesi temelinde yeniden inşa edilmesi ve bu inşa sürecinde ortak normların oluşturulması ve uygulanması konusunda epistemik uzay topluluğunun rolüne odaklanılması gerektiği

argümanı savunulmaktadır. Bu bölüm içerisinde ilk olarak; küresel uzay yönetişiminde ulusötesi etkiye sahip epistemik uzay topluluğun rolleri ve İOM ilkesi temelinde küresel uzay yönetişimi inşasına katkıları araştırılacaktır. Epistemik uzay topluluğunun aktörleri olarak ele alınan bu kurum ve yapılanmaların İOM ilkesi inşasına katkılarının eklektik bir metodolojiye sahip İnşacılık teorisinin nitel analiz yöntemlerinden tarihsel analiz ve metin analizi, yorumlayıcı bir bakış açısıyla kullanılacaktır.

3.1. Uzayın Küresel Yönetişiminde Epistemik Uzay Topluluğu

İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişen teknolojiye bağlı olarak insanlığın uzay araştırmalarının kapasitesi genişlemiş ve beraberinde teknolojinin gelişimi de hız kazanmıştır. Teknolojinin yardımıyla uzaya erişimin mümkün olmasıyla başlayan süreçte dış uzayın yönetişimi meselesi barışçıl bir şekilde oluşturulmaya çalışılmıştır. Uluslararası uzay hukukunun temel metinlerinin yanı sıra sürdürülen uzay politikalarına bakıldığında, uzayın keşfinin ve uzay faaliyetlerinin insanlık yararına ve barışçıl amaçlarla olacağı vurgusuna sıklıkla rastlanılmaktadır. 1980’li yıllara kadar yapılan sert uzay hukuku metinleri Ay Antlaşması’yla birlikte yerini esnek uzay hukuku enstrümanlarına bırakmış; UNCOPUOS bünyesinde sürdürülen faaliyetler çok katmanlı ve çok aktörlü bir yapıya bürünmüştür.

BM bünyesinde gerçekleştirilen faaliyetlere bakıldığında pek çok farklı kurumla ve yapıyla karşılaşmakta ve uzayın keşfi ve kullanımında etkilerinin olduğu görülmektedir. Bu durum uzay epistemik topluluğu tartışmalarını ortaya çıkarmakta ve bu topluluğun karar alma süreçlerine etkisi üzerine çalışmaların artmasını sağlamaktadır. Pek çok farklı kurum ve kuruluşun UNCOPUOS bünyesinde bir araya gelmesini sağlamak amacıyla BM-Uzay (*UN-Space*) programı oluşmuş; Dış Uzay Faaliyetleri Üzerine Kurumlar-Arası Toplantı (*Inter-Agency Meeting on Outer Space Activities*) adı altında yıllık toplantılar düzenlenerek, uzayın keşfi ve uzay faaliyetlerinde BM’nin uzman kurumları³⁷ arasında koordinasyon kurulmasına

³⁷ Bu kurumlar arasında; Kapsamlı Nükleer Deneme Yasağı Anlaşması Organizasyonu (*Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty Organization/CTBTO*), Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (*Convention on Biological Diversity/CBD*), Barışı Koruma Operasyonları Dairesi (*Department of Peacekeeping Operations/DPKO*), Gıda ve Tarım Örgütü (*FAO*), Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (*International Atomic Energy Agency/IAEA*), Uluslararası Sivil Havacılık Teşkilatı (*International Civil Aviation Organisation/ICAO*), Uluslararası Denizcilik Örgütü (*International Maritime Organization/IMO*), Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (*ITU*), Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (*United Nations Conference on Trade and Development/UNCTAD*), Birleşmiş Milletler Emniyet ve Güvenlik Departmanı (*United Nations Department on Safety and Security/UNDSS*), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (*United Nations Development Programme/UNDP*), Birleşmiş Milletler Asya ve Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonu (*United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific/ESCAP*), Birleşmiş Milletler Afrika Ekonomik Kurulu (*United Nations Economic Commission for Africa/UNECA*), Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu (*United Nations Economic Commission for Europe/UNECE*), Birleşmiş Milletler Latin Amerika ve Karayipler Ekonomik Komisyonu (*United Nations Economic Commission for Latin America and the Caribbean/ECLAC*), Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization/UNESCO*), Birleşmiş Milletler Çevre Programı (*United Nations*

ön ayak olunmuştur (UNOOSA, UN-Space, tarihsiz). BM uzman kuruluşlarının gerek uzayın İOM temelinde kullanımında, gerekse uzayın küresel yönetiminde epistemik rolleri bulunmakta; söz konusu kuruluşların bünyesinde bulunan uzmanların katkılarıyla küresel uzay yönetişimine şekil verilmeye çalışılmaktadır.

18-21 Haziran 2018 tarihinde Avusturya'nın Viyana kentinde BM Uzayın Keşfi ve Barışçıl Kullanımları Konferansı'nın 50. yıl dönümüne adanarak gerçekleştirilen UNISPACE+50 sempozyumu,³⁸ XXI. yüzyılın ilk küresel uzay zirvesi olarak tarihe geçmiştir. Bu sempozyum, uzayın geniş toplumsal faydalarını ve toplumun uzun vadeli kalkınma kaygılarını ele almak için bir araya gelen ulus devletler, BM uzmanlık kuruluşları, uluslararası ve hükümetlerarası kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları, özel sektör ve sanayi, girişimci, iş ve akademi çevresi de dahil olmak üzere uzay kullanımı ile ilgili araştırmalar yapan uzmanlar ve sivil toplum liderlerinin oluşturduğu “uzay topluluğunun” üyeleri tarafından gerçekleştirilmiştir (UNOOSA UNISPACE+50, 2018). Sempozyum içerisinde uzay ekonomisi, uzay toplumu, uzaya erişilebilirlik ve uzay diplomasisi olmak üzere dört ana başlık etrafında çeşitli sunumlar yapılarak; özellikle gelişmekte olan ülkelerin yararına,

Environmental Programme/UNEP), Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (*United Nations Framework Convention on Climate Change/UNFCCC*), Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (*United Nations High Commissioner for Refugees/UNHCR*), Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı (*United Nations Human Settlements Programme/UN-HABITAT*), Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Teşkilatı (*United Nations Industrial Development Organization/UNIDO*), Birleşmiş Milletler Eğitim ve Araştırma Enstitüsü Operasyonel Uydu Uygulamaları Programı (*United Nations Institute for Training and Research Operational Satellite Applications Programme/UNOSAT*), Birleşmiş Milletler Proje Hizmetleri Ofisi (*United Nations Office for Project Services/UNOPS*), Birleşmiş Milletler Afet Riskini Azaltma Ofisi (*United Nations Office on Disaster Risk Reduction/UNISDR*), Özellikle Afrika'da Ciddi Kuraklık ve/veya Çölleşme Yaşayan Ülkelerde Çölleşmeyle Mücadeleye İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi (*United Nations Convention to Combat Desertification in Countries Experiencing Serious Drought and/or Desertification, Particularly in Africa/UNCCD*), Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Bölümü (*United Nations Department of Economic and Social Affairs/UN DESA*), Birleşmiş Milletler Batı Asya Ekonomik ve Sosyal Komisyonu (*United Nations Economic and Social Commission for Western Asia/UNESCWA*), Birleşmiş Milletler İnsani İşler Koordinasyon Ofisi (*United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs/OCHA*), Dünya Gıda Programı (*World Food Programme/WFP*), Dünya Sağlık Örgütü (*World Health Organization/WHO*), Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (*World Intellectual Property Organization/WIPO*), Dünya Meteoroloji Örgütü (*World Meteorological Organization/WMO*) ve 2 adet Birleşmiş Milletler Coğrafi Bilgi Çalışma Grubu (*United Nations Geographical Information Working Group/UNGIWG*), Birleşmiş Milletler Küresel Coğrafi Bilgi Yönetimi Girişimi (*United Nations Initiative on Global Geospatial Information Management/UN-GGIM*) ağ ve girişim bulunmaktadır (UNOOSA, UN-Space Participating Organizations, tarihsiz).

³⁸ Uzayın keşfinde ve uzay faaliyetlerinde kapasite geliştirmeye yönelik gerçekleştirilen UNISPACE+50 konferansı 7 adet tema çerçevesinde oluşturulmuştur. Bunlar; i) uzay keşfi ve inovasyonda küresel ortaklık, ii) dış uzayın yasal rejimi ve küresel uzay yönetişimi: mevcut ve gelecekteki perspektifler, iii) uzay nesneleri ve olayları hakkında gelişmiş bilgi alışverişi, iv) Uzay hava durumu hizmetleri için uluslararası çerçeve, v) küresel sağlık için güçlendirilmiş uzay iş birliği, vi) düşük emisyonlu ve dirençli toplumlara yönelik uluslararası iş birliği, vii) XXI. yüzyıl için kapasite geliştirme. Bu tematik konular kapsamında bir araya gelen uzay topluluğunun üyeleri ile UNOOSA ve UNCOPUOS bünyesinde uzay sektöründe kapasite oluşturmaya yönelik yenilikçi yaklaşımlar benimsenmeye ve ilerleme ve gelişme için yeni önlemler alınmaya çalışılmıştır (Ferretti, 2020: 2). UNISPACE+50, geçmiş yıllardaki dinamik gelişmeler ışığında uzay alanının geleceğini ve ayrıca uzay çağının altmış yılındaki sektörün evriminden kaynaklanan uluslararası iş birliği, sürdürülebilirlik, dış uzayın emniyeti ve güvenliğine yönelik zorlukları tartışmak için bir fırsat olarak görülmüştür. (Di Pippo, vd. 2020: 25).

güçlendirilmiş uluslararası iş birliği ve kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesinde uzayın itici gücüne vurgu yapılmıştır (UNOOSA UNISPACE+50, 2018). Bu sempozyum, uzay topluluğu vurgusu açısından önem taşımakta; tezin analiz birimi olan epistemik uzay topluluğunun üyelerini de bünyesinde barındırmaktadır.

Uzayın keşfinin ve uzay faaliyetlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan epistemik uzay topluluğu küresel uzay yönetişimini sağlamak adına önemli bir analiz birimi olarak görülmektedir. Uzay topluluğu, uzay araştırmalarıyla ilgili ortak fikirleri ve merakı paylaşmakta ve bu sayede epistemik bir temeli olan birtakım rutinleri ortaya koymaktadır; böylelikle epistemik uzay topluluğu uzayla ilgili yönetim sistemlerini normatif olarak şekillendirebilmekte ve değişimin ilk aracı olmaktadır (Schmidt ve Ditrych, 2012: 2). Epistemik toplulukların özelliklerinin aktarıldığı ilk bölüm içerisinde ortaya konan şema çerçevesinde epistemik uzay topluluğunda; i) insan refahını arttırma amacı, ii) mesleki yeterliliğe sahip uzmanların bir araya gelmesi, iii) ulusötesi etkiye sahip bilimsel kararlar alma ve bunların sonucunda, iv) kolektif davranış kalıplarının varlığı incelenecektir. Uzayın küresel yönetişiminde etkili olan ulusötesi yapıların epistemik analizleri için birinci bölümde belirtilen esaslardan yararlanılacaktır.

Uzayın küresel yönetişiminde ulusötesi etkisi bulunan kurum ve yapıların epistemik özelliklerinin irdelenmesinin yanında, ikinci bölümde açıklanan İOM ilkesi temelindeki davranış kalıplarının da irdelenmesi gerekmektedir. Bu amaçla, tez çalışmasında uzayın İOM ilkesi çerçevesinde küresel yönetişiminde ortaya konan temel bileşenlere odaklanılarak, söz konusu epistemik toplulukların bu temel bileşenleri ne ölçüde sağladığı incelenecektir. Bu bağlamda; i) hukukun üstünlüğü, egemenlik dışılık ve eşitlik; ii) uzayın ve uzay sistemlerinin barışçıl amaçlarla kullanımı; iii) ortak çıkar, faydanın paylaşımı ve ortak kaynak yönetişi; iv) uluslararası dayanışma ve iş birliği ve v) kuşak-ici ve kuşaklararası adalet temel bileşenleri esas alınarak, normatif düzeni şekillendirmeye çalışan epistemik uzay topluluklarının rolleri aktarılmaya çalışılacaktır.

Epistemik uzay topluluğunun üyeleri çok farklı alanlarda kendini gösterebilmekte; insan refahını arttırma amacıyla bir araya gelen tüm kişi ve kurumları kapsayabilmektedir. Daha önce de bahsedildiği gibi epistemik topluluklar, belli bir alanda politika oluşturmaya yönelik bilgilerle donatılmış uzmanlığa ve aralarında neden-sonuç ilişkisi kurulabilecek geçerli iddialara sahip profesyonellerden oluşan ağı ifade etmekte ve bu topluluklar, yerindelik/uygunluk mantığı ile hareket ederek, kimlik ve çıkarların yeniden oluşumuna öncülük etmektedirler. Küresel uzay yönetişiminin en temel aktörü olarak kabul edilebilecek olan UNCOPUOS ve UNOOSA bünyesinde etkisi olan ve ulus devletleri insan refahını

arttırma noktasında daha çok kolektif davranış kalıplarına sokabilen kurumlar çalışma içerisinde ana epistemik uzay toplulukları olarak anılmakta ve etkisi itibariyle sınırlı ölçüde olan topluluklar ise diğer epistemik uzay toplulukları kategorisinde değerlendirilmektedir. Epistemik uzay topluluğunun bazı üyeleri devletlere ve uluslararası kuruluşlara tavsiyelerde bulunmak yerine uzay politikalarının gelişmesi adına sürdürülen tartışmaları ön plana çıkarmaya çabalamaktadırlar; bazı üyeleri ise uzay politikaları geliştirmek dışında daha farklı görevler ifa etmektedirler. Çalışma içerisinde bu kriterlerden yola çıkılarak ana epistemik uzay topluluğu üyeleri ve diğer epistemik uzay topluluğu üyeleri sınıflandırılmasında bulunulmuştur.

Ana epistemik uzay toplulukları;

- Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (*International Telecommunication Union / ITU*),
- Dünya Meteoroloji Örgütü (*World Meteorological Organization / WMO*),
- Uluslararası Astronotik Federasyonu (*The International Astronautical Federation / IAF*)
- Uluslararası Bilim Konseyi (*International Science Council / ISC*) olarak belirlenmiştir.

Diğer epistemik uzay toplulukları ise;

- Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization / UNESCO*),
- Dünya Gözlemleri Grubu (*Group on Earth Observations / GEO*),
- Uluslararası Hukuk Derneği (*International Law Association / ILA*),
- Uluslararası Astronotik Akademisi (*International Academy of Astronautics / IAA*),
- Uluslararası Astronomi Birliği (*International Astronomical Union / IAU*),
- Dünya Sağlık Örgütü (*World Health Organization / WHO*),
- Uluslararası Uzay Çevresi Hizmeti (*International Space Environment Service / ISES*),
- Uluslararası Standardizasyon Örgütü (*International Standardisation Organisation / ISO*),
- Uzay Veri Derneği (*Space Data Association / SDA*),
- Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (*International Civil Aviation Organization / ICAO*),

- Uluslararası Uzay Güvenliği Geliştirme Derneği (*International Association for the Advancement of Space Safety / IAASS*),
- Güvenli Dünya Vakfı (*Secure World Foundation / SWF*),
- Uluslararası Uzay Hukuku Enstitüsü (*International Institute of Space Law / IISL*)
- Uzay Nesli Danışma Konseyi (*Space Generation Advisory Council / SGAC*) şeklinde sıralanabilir.

Birtakım BM uzmanlık kuruluşlarının da epistemik uzay topluluğu olarak anılması uzayın küresel yönetimindeki rollerinin önemi dolayısıyla; ancak BM'nin bir parçası olmak, karar alma süreçlerinin yavaşlığı nedeniyle kapsayıcı sonuçlar barındırsa dahi küresel kamu çıkarını teşvik etme açısından sınırlı bir başarıya sahip olmasına neden olabilmektedir (Jakhu ve Pelton, 2017: 36).

BM tarafından 8-17 Haziran 2016 tarihinde gerçekleştirilen 59. oturumda ortaya çıkan rapor içerisinde görülmektedir ki; Komite'nin Devletler, uluslararası örgütler ve sivil toplum kuruluşları gibi çeşitli aktörler tarafından, uluslararası, bölgesel ve bölgelerarası düzeylerde sürdürülen iş birliği çalışmaları takdir edilmekte ve iş birliklerinin de daha fazla teşvik edilmesi gerekliliğinden bahsedilmektedir (madde 44). Ayrıca Space2030 Gündemi içerisinde de üye devletler, BM kuruluşları, hükümetlerarası ve sivil toplum kuruluşları, sanayi ve özel sektör kuruluşları arasında küresel ortaklıklara ve güçlendirilmiş iş birliğine önem verildiği, uzayın faydalarının ortak çabalarla ve farklı paydaşların pratik deneyimleri ve katkılarıyla her yerde herkese ulaştırılabileceği ifade edilmektedir (Madde 18). BM bünyesinde uzayın keşfi ve uzay faaliyetleri adına yürütülen çalışmalara bakıldığında hükümetlerarası kuruluşların ve sivil toplum örgütlerinin epistemik katkılarda bulunduğu görülmekte; BM uzmanlık kuruluşları içerisinde de epistemik özelliklerin olduğuna tanıklık edilmektedir. Bu bölümde uzay epistemik topluluğu detaylıca irdelenmeye çalışılacak ve ardından insanlığın ortak mirası ilkesi temelinde uzayın küresel yönetimine katkısı ele alınacaktır.

3.1.1. Uzayın İnsanlığın Ortak Mirası İlkesi Temelinde Küresel Yönetişiminde Uluslararası Telekomünikasyon Birliği'nin Epistemik Katkıları

İnsanlık çağlar boyunca iletişime ihtiyaç duymuş ve iletişim araçlarını geliştirmenin yollarını aramıştır. Özellikle Sanayi Devrimi sonrasında gelişmeye başlayan iletişim teknolojisi, XXI. yüzyılla birlikte yeni bir atılım sürecine girmiştir. Gerek insan ilişkilerinde gerekse devletlerarası ilişkilerde önem arz eden iletişim unsuru, 1950'li yıllardan itibaren iletişim uydularının ortaya çıkmasıyla birlikte büyük bir gelişme göstermiş ve buna paralel

olarak insanlığın daha iyi koşullarda yaşaması, zenginliğin artması, sağlık ve eğitim alanlarında ilerlemenin yaşanması gibi unsurlar da ivme kazanmıştır. Bugüne kadarki en gelişmiş iletişim sistemi olarak kabul edilen iletişim uydularının, devletler arasında anlayış ve barışın tesis edilmesi açısından da büyük bir potansiyeli bulunmaktadır (Moylan, 1971: 62). ITU, kurulduğu günden bu yana iletişim alanındaki en son teknolojilere uyum sağlama kabiliyetini göstermiş ve iletişim uydularının gelişmesiyle ortaya çıkan normatif düzen ihtiyacında da öncü rol oynamış kurumlardan biridir. ITU'nun uzay hizmetleri olarak, radyo frekansı spektrumunun ve ilgili yörünge yuvalarının tahsisi konusunda önemli bir görevi bulunmaktadır ve BM sistemi içinde bu alandaki en önemli kurum konumundadır (Masson-Zwaan ve Hofmann, 2019). Bir BM uzmanlık kuruluşu olan ITU'nun çok aktörlü bir yapıya sahip olması, onun epistemik özelliklerinden birini teşkil etmektedir. ITU'nun epistemik özellikleri ve İOM ilkesine katkıları incelenmeden önce onun organizasyon yapısı ve temel metinleri hakkındaki bilgilere yer verilmelidir.

3.1.1.1. ITU'nun Organizasyon Yapısı ve Temel Metinleri

ITU, 1865'te 20 Avrupa devletinin telgraf ağlarının düzenlenmesi amacıyla Uluslararası Telgraf Birliği adıyla kurulmuştur (Shahin, 2010: 11). 1932 yılında Uluslararası Telekomünikasyon Birliği adını alan bu kurum, BM'nin kuruluşu ile birlikte de onun bir uzmanlık kuruluşu olarak tüm dünyanın bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişimi adına faaliyet göstermeye devam etmiştir. ITU'nun çalışma alanı, iletişim ağlarında uluslararası bağlantıyı kolaylaştırmak için radyo frekanslarının dağılımı hakkında düzenlemeler yaparak teknik standartları geliştirmek ve dünya çapında yetersiz hizmet alan topluluklara teknoloji ulaştırmak için çabalamaktır (ITU, About, tarihsiz). ITU resmî açıklamalarında dünyanın tüm insanlarını, nerede yaşarsa yaşasınlar ya da araçları ne olursa olsun, birbirlerine bağlamayı amaç edindiğini belirtmektedir (ITU, About, tarihsiz). Herkesin iletişim hakkına sahip olduğunu benimseyerek; 193 ülke, 900 civarı şirket, üniversite, uluslararası ve bölgesel kuruluşu da bünyesinde barındıran ITU, kamu ve özel sektörün karşılıklı ilişki içinde bulunduğu özgün bir küresel yönetim örneği sunmaktadır. ITU'nun maddi kaynağının %77'sini üye devletler, sektör üyeleri, iştirakler ve akademi dünyası oluştururken; kalan kısım da yayınların satışından, proje uygulamalarından ve uydu ağı başvurularından elde edilen geri kazanım maliyetleri tarafından karşılanmaktadır (ITU, Preparatory Process, tarihsiz).

Küresel uluslararası telekomünikasyon ağı, şimdiye kadar yaratılmış en büyük ve en gelişmiş mühendislik becerisi olarak anılmakta ve insanlığın tüm yaşamını kapsamaktadır (ITU, Our Vision, tarihsiz). Kurucu metinlerinde ya da sözleşmelerinde insanlığın ortak

mirası ilkesini ihtiva etmese de ortaya koymuş olduğu sistem ile bu ilke için iyi bir yönetim örneği olarak kabul edilebilir. Uluslararası Telekomünikasyon Birliği'nin merkezi İsviçre'nin Cenevre kentindedir ve Asya, Avrupa, Amerika ve Afrika kıtalarında da bölge ofisleri bulunmaktadır (Restrepo, 2013). Birliğin yönetim ve idare organları olarak; Tam Yetkili Konferans (*Plenipotentiary Conference / PP*), ITU İdari Konseyi (*ITU Administrative Council*), Çalışma ve Uzman Grubu ITU Konseyi (*ITU Council Working and Expert Group*), Genel Sekreterlik ve bu organların arkasında yer alan üye devletler şeklinde sıralanmaktadır (ITU Membership, tarihsiz). Tam Yetkili Konferans ITU'nun en yüksek politika yapıcı organı olarak kabul edilmekte ve üye devletlerin temsilcilerinden oluşmaktadır (ITU, About PP-22, tarihsiz). Tam Yetkili Konferanslar 4 yılda bir toplanmakta ve bu süreçte Birliğin faaliyetleri ve gideceği yön belirlenmektedir (Restrepo, 2013). ITU Anayasası ve Sözleşmesi, ITU Stratejik Plan ve Bütçesi bu organ tarafından oluşturulmakta; ITU'nun yetkilileri de bu konferanslar sırasında seçilmektedir (Restrepo, 2013).

Tam Yetkili Konferanslar arası dönemlerde ise yönetim organı olarak görev yapan İdari Konsey'dir ve Birliğin faaliyetlerinin, politikalarının ve stratejilerinin günümüz dinamik ve değişen telekomünikasyon ortamına uyum sağlaması için uğraşmaktadır (ITU Council Overview, tarihsiz). Bunlar arasında çalışma gruplarını koordine etmek, bütçeleri onaylamak, harcamaları kontrol etmek; ITU Tüzüğü, ITU Sözleşmesi, İdari Tüzükler (*International Telecommunications Regulations and Radio Regulations*) hükümleri ve PP kararlarının uygulanmasını kolaylaştırmak gibi adımlar bulunmaktadır (ITU Council Overview, tarihsiz). Konsey, üye devletlerin sayısının %25'i kadar bir yetkili ile temsil edilmekte; Bölge A (Amerika Kıtası 9 kişi), Bölge B (Batı Avrupa 8 kişi), Bölge C (Doğu Avrupa ve Kuzey Asya 5 kişi), Bölge D (Afrika 13 kişi) ve Bölge E (Asya ve Avustralya 13 kişi) şeklinde bir dağılımla oluşmaktadırlar (Restrepo, 2013). Konsey yılda 1 kere toplanmakta ve yönetime dayalı sorunları ele almaktadır.

ITU'nun faaliyetlerinin bağlı olduğu araçları, Uluslararası Telekomünikasyon Birliği Anayasası (*Constitution of the International Telecommunication Union / Anayasa* olarak anılacaktır), Uluslararası Telekomünikasyon Birliği Sözleşmesi (*Convention of the International Telecommunication Union / Sözleşme* olarak anılacaktır) ve İdari Tüzükler (*Administrative Regulations*) oluşturmakta; İdari Düzenlemeler arasında olan Telsiz Tüzükleri (*Radio Regulations / RR*) ve Uluslararası Telekomünikasyon Düzenlemeleri (*International Telecommunication Regulations / ITR*) yer almaktadır ve bunlar tüm üye devletler için bağlayıcı nitelikte metinlerdir (ITU, Administrative Regulations Collection, tarihsiz). Anayasaya göre Birliğin amaçları; her türlü telekomünikasyonun gelişimi ve rasyonel

kullanımı için tüm üye devletler arasında ve her türlü kuruluşla uluslararası iş birliğini sürdürmek ve genişletmek, gelişmekte olan ülkelere bu gelişim için yardımda bulunmak, yeni telekomünikasyon teknolojilerinin faydalarının tüm Dünya sakinlerine yayılmasını teşvik etmek, barışçıl ilişkileri kolaylaştırmak amacıyla telekomünikasyon hizmetlerinin kullanımını teşvik etmek olarak belirtilmektedir (Constitution of the ITU, 2019: madde 3-9). Bu amaçların insan refahını arttırma amacı bulunmakta ve böylelikle epistemik rolü ortaya çıkmaktadır.

1973 yılında İspanya'nın Malaga kentinde kabul edilen Birliğin Sözleşmesi'nde her türlü telekomünikasyonun geliştirilmesi ve rasyonel kullanımı için uluslararası iş birliğini sürdürmek ve genişletmek Birliğin amaçları arasında gösterilmektedir (Madde 4[12]). Ayrıca, Sözleşmenin 4(15). maddesi gereğince; farklı ülkelerin radyo istasyonları arasında zararlı parazitleri önlemek için radyo frekansı spektrumunun etkili tahsisi ve radyo frekansı atamalarının kaydını yapmak Birliğin amaçları arasında yer almaktadır. Bu amaçla yerdurağan uydu yörüngesinin hakkaniyetli, etkin ve ekonomik kullanımı amacıyla üyelerine tavsiyede bulunmak görevlerinden biri olarak kabul edilmiştir (ITU Sözleşmesi, 1973, madde 10 [67]). Üyelerin, radyo frekans spektrumlarının ve yerdurağan uydu yörüngesinin sınırlı doğal kaynaklar olduğunu kabul ederek; bunların verimli ve ekonomik bir şekilde akılcı kullanımının sağlanması adına son teknolojileri kullanarak spektrum ve yörünge tahsisini mümkün olan en sınırlı sayıda tutması gerekmektedir (Madde 33). Mesleki yeterliliğe sahip uzmanlar tarafından yörünge kullanımı konusunda üye devletlere bilimsel tavsiyelerde bulunan ITU, radyo frekans spektrumlarının ve yerdurağan yörüngenin adil, verimli ve ekonomik şekilde kullanımını sağlama noktasında insan refahını arttırmaya çalışmaktadır.

Uluslararası Telekomünikasyon Düzenlemeleri (ITR), Anayasa ve Sözleşme'nin teknik nitelikteki eksikliklerini gidermek amacıyla oluşturulmuş; uluslararası telekomünikasyonun sağlanması ve işletilmesine yönelik ilkeleri içinde barındırmaktadır (ITU, Administrative Regulations Collection, tarihsiz). Telgraf Yönetmelikleri ve Telefon Düzenlemelerinin birleşmesiyle oluşan ITR'nin 1988 yılında ilki yayınlanmış ve 2012 yılında da mevcut teknolojik gelişmelere bağlı olarak yeni hali oluşturulmuştur. ITU içerisinde 1906 yılından bu yana yayınlanan, ilk uydunun yörüngeye fırlatılmasıyla Dünya yörünge yuvalarının ulus devletlere tahsisine yönelik kurallarını da içinde barındıran, Telsiz Tüzükleri'nin (RR) günümüzdeki amacı radyokomünikasyon sistemlerinin parazitsiz çalışmasını sağlamak ve ITU üye devletlerinin radyo spektrumlarına adil erişimlerini sağlamaktır (ITU, Administrative Regulations Collection, tarihsiz). Uzay ile ilgili, ileride daha detaylı aktarılabilecek olan, ITU'nun gerçekleştirdiği ilk konferanstan sonra 1968 yılında yayınlanan RR içerisinde; i) frekans tahsislerinin adil bir şekilde paylaşımının sağlanması,

herhangi bir zararlı etkiye maruz bırakılmaması ve bu frekansların tespit edilip oluşturulması için radyo astronomi biliminden yardım alınması (Bölüm II, madde 3); ii) radyo frekans spektrumlarının tahsisine yönelik bir antlaşma oluşturulması gerekliliği (Bölüm II, madde 4), iii) frekans tahsislerinin hangi şartlarda sağlanması gerektiği (Bölüm II, madde 5) gibi kararlara varılmıştır (RR 1968). 1968 yılından 2020 yılına kadar tam 11 adet Telsiz Tüzüğü oluşturulmuş (ITU, Administrative Regulations Collection, tarihsiz) ve teknolojinin gelişimiyle ortaya çıkan yeni sorunlara çözüm aranmaya çalışılmıştır.

RR'lerin amaçları düşünüldüğünde hem İOM ilkesinin ortak kaynak yönetişi, faydanın paylaşımı, uluslararası dayanışma ve iş birliği gibi temel bileşenlerine atıfta bulunulduğu görülmekte; hem de epistemik toplumların özelliklerinden insan refahını artırma, mesleki yeterliliğe sahip uzmanları barındırma, ulusötesi etkiye sahip bilimsel kararlar ve kolektif davranış kalıplarına vurgu yaptığı görülebilmektedir. ITU'nun organizasyon yapısına ve temel metinlerine değinilmesinin ardından, uzayın İOM ilkesi temelinde küresel yönetişimine katkıda bulunacak ITU faaliyetleri aktarılmaya çalışılacaktır.

3.1.1.2. ITU'nun Faaliyetlerinin Ana Hatları

Teknolojinin gelişimi ile birlikte dış uzayın kullanımında önemli bir aktör haline gelen ITU, radyo spektrum ve yörünge yuvalarının tahsisinde başat aktör konumundandır. Ulus devletlerin radyo spektrumlarına ve yörünge yuvalarına adil erişimini kolaylaştırırken; teknolojinin ilerlemesini, verimli çalışmayı ve bu hizmetlerin hızlı uygulanmasını teşvik etmek ITU'nun temel görevi olarak kabul edilmektedir (Allison, 2014: 1). ITU bu görevlerini bünyesinde bulunan sektörlerle sağlamaktadır. Radyokomünikasyon Sektörü (ITU-R),³⁹ Telekomünikasyon Standartları Sektörü (ITU-T)⁴⁰ ve Telekomünikasyon Kalkınma Sektörü

³⁹ ITU-R'nin asli misyonu, kullanıcıları tarafından radyo frekans spektrumunun rasyonel, adil, verimli ve ekonomik kullanımını sağlamak ve radyokomünikasyon konusunda her türlü çalışmayı sürdürmektir (Restrepo, 2013). Radyokomünikasyon sistemlerinin parazitsiz çalışmasını sağlamak, spektrumu korumak ve gelecekteki genişleme ve yeni teknolojik gelişmeler için esneklik sağlamak için yollar ve araçlar üretip; Telsiz Tüzüklerinin, bölgesel anlaşmaların, Dünya ve Bölgesel Radyokomünikasyon Konferanslarının düzenlenmesini sağlamak, ITU-R'nin görevleri arasında bulunmaktadır (Welcome to ITU-R, tarihsiz). Spektrum yönetimi, 1947'de ortak gerçekleştirilen Uluslararası Telekomünikasyon Konferansı ve Uluslararası Radyo Konferansı sırasında frekansların kullanımını düzenlemek için idari bir organ olarak hareket eden Uluslararası Frekans Kayıt Kurulu (International Frequency Registration Board / IFRB) tarafından yürütülmekteydi (Historical Highlights, tarihsiz). Ancak Tam Yetkili Konferans 1992 yılında gerçekleştirdiği reformla birlikte ITU'nun işlerini sektörlere ayırmış ve ITU-R de bu kapsamda oluşturulmuştur (Historical Highlights, tarihsiz).

⁴⁰ ITU-T, bilgi ve iletişim teknolojilerinin (information and communication technologies / ICTs) küresel alt yapısında tanımlayıcı unsurlar olarak hareket eden ITU-T Tavsiyeleri olarak bilinen uluslararası standartları dünya çapında geliştirmek için bir araya gelen uzmanlardan oluşmaktadır (ITU-T in Brief, tarihsiz). Küresel iletişimin düzgün çalışması adına ICTs'lerin standartlaşması gerekmekte ve bu standartların oturmasıyla gelişmekte olan pazarlardaki şirketlerin bu pazara eşit ulaşımı da mümkün hale gelebilmektedir (ITU-T in Brief, tarihsiz).

(ITU-D)⁴¹ olmak üzere 3 farklı sektör konusunda çalışmalar yapan ITU, bu sektörler için ayrı ayrı yönetim organları tahsis etmiştir (ITU Membership, tarihsiz). ITU'nun yapısına ve faaliyetlerine bakıldığında hem teknik hem de siyasi/hukuki konularda yürüttüğü çalışmalarla uluslararası toplumu etkisi altına almaya çalıştığı görülebilmektedir (Moylan, 1971: 65). ITU'nun faaliyetlerinin yürütüldüğü bu üç ayrı sektörün temel amacı “Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının” gerçekleşmesi için aracılık etmek ve tüm insanlığın gelişimine katkıda bulunmaktır ITU'nun tüm sektörleri uzayın küresel yönetişiminde insanlığın ortak mirası ilkesinin temel bileşenlerine hizmet etmektedirler. Bu sektörlerin bünyesinde bulunan uzmanlar, radyo frekans spektrumu/yörünge tahsisinin adil şekilde sağlanması, bilgi-iletişim teknolojilerinin küresel çapta standartlaşması ve bu teknolojilerin en çok ihtiyaç duyan topluluklara ulaştırılması gibi insan refahı için önemli konularda faaliyetler yürütmekte ve buradan elde edilen çalışmalarla birlikte gerçekleştirdikleri ulusötesi faaliyetlerle İOM ilkesinin temel bileşenlerine katkıda bulunmaktadır.

Dünya atmosferinin ötesinde kalan yerdurağan uydu görüngesine yerleştirilmesi planlanan ve uluslararası iletişimin temelini oluşturacak bir düzen ihtiyacı ile ITU'dan epistemik açıdan sıklıkla yardım alınmıştır. Daha önce de bahsedildiği gibi 1992 tarihli ITU Kuruluş Yasası gereğince; taraf devletler, radyo frekanslarının ve yerdurağan uydu yörüngesi de dahil olmak üzere ilgili yörüngelerin sınırlı doğal kaynaklar olduğunu ve bu kaynakları rasyonel, verimli ve ekonomik bir şekilde kullanmayı kabul etmektedirler. Bu kullanımın adil bir şekilde sağlanması hususu için BM, ITU'dan yardım almakta ve yörüngenin tahsisinde düzenlemeler yoluna gitmektedir. Uluslararası uzay hukukunun gelişiminde önem arz eden bu mesele için iletişim uydularının gelişiminden itibaren çalışmalara başlayan ITU, İOM ilkesinin temel bileşenlerine birtakım katkılar sunmaktadır. Sınırlı bir doğal kaynak olarak görülebilecek Dünya yörüngesinin ITU nezdinde paylaşımı, onun ortak kaynak yönetişimi, eşitlik, barışçıl amaç gibi temel bileşenlere katkı yaptığını ortaya çıkarmaktadır.

UNCOPUOS bünyesinde ITU'nun uzayın keşfi ve uzay faaliyetlerinde epistemik işlevleri incelendiğinde 1961 yılına kadar geri götürülebilecek kararlarla karşılaşılmakta ve ITU'nun önemi hakkında maddelere rastlanmaktadır. BMGK'nun 1721 (XVI) sayılı 1961 tarihli kararı içerisinde; etkin operasyonel uydu iletişiminin kurulmasına duyulan ihtiyaç dile

⁴¹ ITU-D ise dünyanın en az gelişmiş ülkelerinde yaşayan insanlardan her yerde bulunan marjinal topluluklara kadar, ICTs'lere en çok ihtiyaç duyan topluluklara telekomünikasyon faaliyetlerini ulaştırmayı amaçlamaktadır (About the ITU-D and the BDT, tarihsiz). İnsani ve kurumsal kapasite oluşturmak, veri ve istatistik sağlamak, dijital katılımı teşvik etmek ve özel ihtiyacı olan ülkelere yoğun yardım sağlamak; Telekomünikasyon ve ICTs aracılığıyla çevre koruma, iklim değişikliğine uyum ve hafifletme ve afet yönetimi çabalarını geliştirme gibi anahtar görevleri bulunan ITU-D, dijital uçurumu kapatmak için temel olarak kalkınma politikaları, stratejileri, programlama ve teknik iş birliği faaliyetleri ile ilgilenmektedir (About the ITU-D and the BDT, tarihsiz).

getirilmekte ve bunun küresel çapta ayırım gözetmeksizin tüm dünya uluslarına sunulması gerektiği ifade edilmektedir (Kısım D). Bu amaçla ITU'nun rolüne odaklanılmakta ve uzay faaliyetleri için radyo frekans bantları tahsis etmek adına 1963 yılında bir konferans düzenleyeceği ifade edilmektedir (Kısım D, madde 2). Eşitlik ve ortak kaynak yönetişimi temel bileşenlerini akıllara getiren bu ifadeler, Uzay Çağı'nın başından itibaren ITU'nun epistemik özelliklerine de vurgu yapmakta; bünyesinde bulunan uzmanlarla operasyonel uydu iletişiminin sağlanması hususunda ulusötesi etkiler yaratması gerektiğini belirtmektedir.

Öte yandan; Hukuk Alt Komitesi 1962 yılındaki toplantılarında gözlemci olarak bulunan ITU'nun tavsiyelerini dikkate aldığını belirtmiş (LSC Report, A / AC.105/6, 1962); UNCOPUOS'un 24 Eylül 1963 tarihli A/5549 sayılı raporunda da ITU tarafından hazırlanan özel raporlara önem verdikleri görülmüştür. Bu raporda, uluslararası uzay iletişimi konusunda uluslararası iş birliğinin sağlanması, bu iş birliğinin gelişimi adına ITU tarafından her türlü teknik desteğin oluşturulması, gelişmişlik düzeyine bakılmadan uydu iletişim sistemlerinin küresel çapta tüm ulusları kapsayacak şekilde genişletilmesi gerektiği gibi unsurların uzayın barışçıl amaçlarla kullanımında önemli olduğu ifade edilmiştir (Kısım 2, Madde 14). İOM'un barışçıl amaçlarla kullanım, uluslararası dayanışma ve iş birliği temel bileşenlerine atıfta bulunulan bu karar göstermektedir ki UNCOPUOS Hukuk Alt Komitesi içerisinde ITU'ya uzay iletişimi konusunda ayrı bir önem atfedilmekte ve bu da onun epistemik yönünü ortaya koymaktadır.

ITU'ya atıfta bulunan bir diğer BMGK kararı 1963 (XVIII) sayılı 13 Aralık 1963 tarihli karardır ve dış uzayın barışçıl kullanımında ITU'ya ayrı bir önem atfederek; Kasım 1963'te Olağanüstü İdari Radyo Konferansı'nın gerçekleşeceğine işaret etmektedir (Kısım IV). Radyo iletişiminin gelişiminde kriterlerin belirlenmesi ve yörünge tahsislerinin sağlanması konusunda bu konferansların önemine değinen karar içerisinde ITU ayrıca, UNCOPUOS'un 1964 yılında sunacağı değerlendirme raporlarına da davet edilmekte; küresel telekomünikasyon ağının iyileştirilmesi ve geliştirilmesinde BM içerisinde ITU'nun rolünün önemine değinilmektedir (Kısım IV). Nitekim 6 Şubat 1964 tarih A/AC.105/16 sayılı BMGK Belgesi UNCOPUOS'un Hukuk Alt Komitesi'ne ve Bilim ve Teknik Alt Komitesi'ne ITU'nun sunacağı raporları değerlendirmesi için yaz aylarında toplanması gerektiğini ifade etmekte ve BM Genel Kurulu'nun önüne uzayın barışçıl amaçlarla kullanımı hususunda ITU'nun ortaya koyduklarını derleyen bir öneri sunmaları gerektiğini belirtmektedir (Madde 2, 1964). Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere; konferanslar aracılığıyla ulusötesi etkisinin artacağı ITU'nun aynı zamanda küresel telekomünikasyon ağını güçlendirmesiyle epistemik

rolü ön plana çıkacak, barışçıl amaçlarla uzayın kullanımına katkı sunması bakımından da İOM ilkesi temelinde uzayın küresel yönetişimine hizmet edecektir.

1903 yılından bu yana gerçekleşen radyokomünikasyon konferanslarının uzayla ilgili olanı ilk defa 1963 yılında gerçekleştirilmiştir (ITU, Complete List of Radio Conferences, tarihsiz). BMGK kararlarıyla uzay radyo iletişim amaçları için frekans bantlarının tahsisini sağlamak amacıyla yapılması planlanan Olağanüstü İdari Radyo Konferansı (Uzay Konferansı olarak anılmaktadır); o dönemki 70 üye devletten 400'den fazla delegenin katılımıyla 7 Ekim-8 Kasım 1963 tarihinde İsviçre'nin Cenevre şehrinde gerçekleştirilmiştir (ITU Radio Conferences, EARC-63, 1963). Bu konferans uzay iletişimi hakkındaki ilk konferans olması bakımından önem taşımakta; uzayın barışçıl amaçlarla kullanımında uydu yörünge tahsislerin düzenlenmesinin ve uzaya fırlatılan nesnelerin kaydedilmesinin gerekliliklerinin ortaya konulduğu bir çalışma olarak gösterilebilmektedir (ITU Radio Conferences, EARC-63, 1963). Bu konferansın sonuç metnine bakıldığında uzay iletişimi ile ilgili 4 önemli karara ve 11 adet tavsiye niteliğinde karara rastlanılmaktadır. Kararlar; i) uluslararası uydu sistemlerine ilişkin bilgilerin sağlanması ve kullanımına ilişkin, ii) tehlike ve acil durumlarda uzay araçlarının kullanımına ilişkin, iii) 1 525-1 540 Mc/s. bandındaki sabit ve mobil hizmetlerin kategorisine ilişkin, iv) uzay radyo-telekomünikasyonu alanında uluslararası iş birliği ve teknik yardıma ilişkin kararlar olarak sıralanmaktadır (ITU Final Acts, 1963).

Kararlar genel itibariyle; i) uluslararası uydu sistemlerinin tüm ülkelerin çıkarlarına ve ihtiyaçlarına uygun olarak kullanılması gerektiği, ii) insanlı uzay araçlarının ve uyduların sayısının artmasının kazalara sebebiyet vermesinin kaçınılmaz olduğu ve yeryüzüne inebilecek bu araçların arama kurtarma faaliyetlerinde kullanılmak üzere halihazırda RR içinde belirlenmiş olan acil durum radyo frekanslarının arttırılması gerektiği ve iii) gelişmekte olan ülkelerin uluslararası uzay iletişim sistemlerine etkin bir şekilde katılabilmeleri ve bu sistemleri ulusal telekomünikasyon ağlarıyla bütünleştirebilmeleri için ITU'nun yardıma bulunması ve iş birliğinin arttırılması gerektiği şeklinde ifade edilebilmektedir (ITU Radio Conferences, EARC-63, 1963, madde 1A, 2A, 3A).⁴² Kararlar; tüm ülkelerin yararı ve çıkarı düşünüldüğünden İOM'un eşitlik, uluslararası dayanışma ve iş birliği bileşenlerine atıfta bulunmakta ve RR düzenlemelerinin acil durumlar için gözden geçirilmesine vurgu yapması bakımından da ITU'nun epistemik özelliklerini akıllara getirmektedir.

⁴² Bu tarihten itibaren 1993 yılına kadar bölgesel ya da sektörel konferanslar gerçekleşmiştir. 1993 yılında WRC-93 (*World Radiocommunication-93*) koduyla bilinen Dünya Radyokomünikasyon Konferansı tüm paydaşları bir araya getirmiş ve konferanslar sırasıyla 1995, 1997, 2000, 2003, 2007, 2012, 2015 ve 2019 yıllarında da devam etmiştir (ITU, Complete List of Radio Conferences, tarihsiz).

13 Ekim 1964 tarihinde A/5785 sayılı UNCOPUOS Raporu'nda Bilim ve Teknik Alt Komitesi ve Hukuk Alt Komitesi uzayın barışçıl amaçlarla kullanımında ITU'nun rolünün önemine değinmiş, ITU'nun çalışmaları sonucu çıkardığı sonuçlara rapor içerisinde yer verilmiştir. Uzayın barışçıl amaçlarla kullanımında bilgi alışverişinin önemine değinilen rapor içerisinde; yörüngeye veya ötesine fırlatılan nesnelerin ulus devletler tarafından UNCOPUOS'a iletilerek bu durumun kamuya açık hale gelmesi ve hükümetlerin dış uzay faaliyetleri ile ilgili bilgilerin, teknik ve bilimsel gelişmeleri tamamıyla içermekten, gönüllü olarak paylaşmayı kabul etmeleri gibi iki kriter rapor içerisinde tavsiye edilmiştir (Kısım 2, madde 10). Bu bilgi alışverişinin uzayın barışçıl amaçlarla kullanımının bir parçası olduğu dile getirilmiş (Kısım 2, madde 12); aynı zamanda Bilim ve Teknik Alt Komitesi ve ITU uluslararası ve ulusal bilim uydularını, meteoroloji uydularını ve iletişim uydularını içeren uydu programlarının oluşturulması gerektiğine dair tavsiyelerde bulunmuştur (Kısım II, B/3). Bu rapor içerisinde ITU'ya atfedilen önem, dünya iletişim uydularından kaynaklanan kısa ve uzun vadeli küresel uydu trafiği yönetiminin sağlanması, gelişmekte olan ülkelerin ulusal telekomünikasyon ağları ile uluslararası uzay iletişim sistemine entegre edilmesi noktasında ortaya çıkmıştır (Ek 1). Komite'nin kuruluşundan bu yana oluşturulan çok sayıda raporda ITU'ya atıfta bulunulmakta ve kendisinin bilimsel ve teknik bilgi ve tecrübelerinden yararlanılmaya çalışılmaktadır. Bilimsel bilginin paylaşımı hususunda İOM'un faydanın paylaşımı temel bileşenine de atıfta bulunan bu karar içerisinde aynı zamanda barışçıl amaçlarla uzayın kullanımında ITU'nun önemine değinilmiştir. ITU'nun teknik özelliğinden faydalanılarak insan refahını artırma amacı da bu karar içerisinde öne çıkan epistemik işaretlerdendir.

Uzayın barışçıl amaçlarla kullanımının bir unsuru olan yer-yön bulma, seyrüsefer amaçlı uzayın kullanımı için de UNCOPUOS raporlarında ITU'nun Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (ICAO) ve Hükümetlerarası Deniz Danışma Örgütü (*Inter-Governmental Maritime Consultative Organization / IMCO*, ancak 1982 yılında Uluslararası Denizcilik Örgütü [*International Maritime Organization / IMO*] olarak değiştirilmiştir) ile birlikte bir çalışma grubu kurulması gerektiği tavsiye edilmiştir (A/6431, 1966, Ek-2, madde 25). 1967 tarihli Uzay Antlaşması'nın hazırlık aşamalarında oldukça önemli bir konumda bulunan ITU'nun Kurtarma Sözleşmesi'nin hazırlanması aşamasında da etkili olduğu görülmektedir. Bilimsel ve teknik anlamda başka kurumlarla da uluslararası danışma ve iş birliği içerisinde olan ITU, ulusötesi bilimsel etkiye sahip kararların alınmasında da etkili olmuştur.

14-27 Ağustos 1968 tarihleri arasında UNCOPUOS bünyesinde gerçekleştirilen uzay konferanslarının ilki olarak görülen UNISPACE I bünyesinde ITU gözlemci üye olarak

katılmış ve bu konferans sonucunda 78 üye devlet, 9 uzman BM kuruluşu ve 4 uluslararası örgüt aracılığı ile oluşan UNCOPUOS raporunda önemli bir rol üstlenmiştir (UNOOSA, UNISPACE Conferences, tarihsiz). Bu rapor içerisinde ITU'nun çalışmalarından, doğrudan uydu yayını yapılmasında faydalanılması ve bu şekilde rapor oluşturularak Komiteye sunulması konusunda karar alınmıştır (UN Report of the COPUOS, 1968, A/7285, madde 28). Tarihteki ilk küresel uzay konferansındaki tematik konulardan biri iletişim üzerine gerçekleşmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ihtiyaçları göz önüne alınarak; kalkınma, eğitim ve kültürel amaçlı kitle iletişim araçlarında uyduların kullanımının artırılması hedeflenmiştir (UN Report of the COPUOS, 1968, A/7285, Kısım B). Bu konferansın bir sonucu olarak da 1982 tarihli Yayın İlkeleri 4. maddesinde de uluslararası doğrudan televizyon yayıncılığı için ITU Sözleşmesi'ne ve ilgili RR'ye riayet edileceği kabul edilmiştir.

9-21 Ağustos 1982 tarihleri arasında UNCOPUOS bünyesinde gerçekleştirilen ikinci küresel uzay konferansı UNISPACE II sonrasında hazırlanan rapor içerisinde de ITU'ya yapılan vurgu önem arz etmektedir. ITU tarafından sağlanan uzayla ilgili radyo düzenlemelerinin, uzay faaliyetlerinin düzgün ve düzenli büyümesine elverişli koşullar yarattığı teyit edilmiştir (UNISPACE II Report, 1982: madde 6). Ayrıca aynı rapor içerisinde radyo frekans spektrumlarının ve yörünge yuvalarının en verimli şekilde paylaşımı ve yörünge kullanımının düzgünlüğü açısından ITU'nun konferans ve toplantılara devam etmesi gerektiğine dair tavsiyelerde bulunmaktadır (UNISPACE II Report, 1982: madde 68). Rapor içerisinde gelişmekte olan ülkelerde, özellikle kırsal alanlarda, iletişimi geliştirmenin önemine değinilmiş ve bu amaçla ITU ve UNESCO'nun birlikte çalışması gerektiği ifade edilmiştir (UNISPACE II Report, 1982: madde 148). Bu minvalde hem mesleki yeterliliğe sahip uzmanların bir araya gelmesi sağlanmakta hem de İOM ilkesinin uluslararası dayanışma ve iş birliği bileşenine katkı sunulmaktadır.

19-30 Temmuz 1999 tarihleri arasında gerçekleştirilen üçüncü küresel uzay konferansı UNISPACE III kapsamında hazırlanan rapor içerisinde de ITU'ya ve BM'ye Uzay Antlaşması ve ilgili hukuk metinleri kapsamında tüm ülkelerin uzaya erişiminin ve kullanımının eşit şekilde sağlanması hususunda görev atfedilmiştir (UNISPACE III Report, 1999: madde 7). Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler adına, kullanma imkânı bulunmasa dahi, yerdurağan uydu yörünge yuvalarının korunması gerektiği de ifade edilmiştir (UNISPACE III Report, 1999: madde 7). Ayrıca üye devletlerin, radyo astronomi ve uzaktan algılama amacıyla frekans bantlarını tahsis etmeye yönelik uygun düzenlemeleri oluşturmak için ulusal ve bölgesel düzeyde endüstri iş birlikleri geliştirmesi hususunda ve istenmeyen radyo emisyonlarının ve telekomünikasyon uydularından elde edilen istenmeyen diğer

etkilerin azaltılması için teknik çözümlerin uygulanması ve geliştirilmesi hususunda ITU'dan yardım alınması gerektiği de vurgulanmıştır (UNISPACE III Report, 1999: 36). ITU'ya UNCOPUOS raporlarında yapılan vurgular göstermektedir ki uzayın barışçıl amaçlarla kullanımı hususunda ihtiyaç duyulan normatif düzenin oluşturulması için profesyonellerden oluşan bu ağın kullanılması gerekmekte ve ITU'nun sahip olduğu bilginin uluslararası uzay rejiminin inşasında çok önemli olduğu da ortaya çıkmaktadır.

20 Nisan 2000 tarihinde UNCOPUOS alt komitesi olan Hukuk Alt Komitesi tarafından sunulan rapor içerisinde ITU'nun rolüne hâle getirmeksizin, yerdurağan yörüngenin rasyonel ve hakkaniyetli kullanımını sağlamaya yönelik yol ve araçların değerlendirilmesinde bulunulmuş, bazı devletler bu sınırlı doğal kaynağın kullanımında hakkaniyetli ve eşit erişimli bir kullanımın sağlanması amacıyla ITU liderliğinde yasal bir rejimin kurulması gerektiğini ve bu yasal rejimin de temel uzay hukuku metinlerine uygun olması gerektiğini dile getirmişlerdir (BMGK A/AC.105/738 sayılı karar, 2000, Ek-1, madde 5-6). Daha önce de bahsedildiği gibi; öznelarası paylaşılan ortak bilgi, normlar, kurallar, gelenekler, ideolojiler ve yasalar gibi kültürel formları oluşturmakta ve bu da uluslararası rejimlerin oluşumunu sağlamaktadır. Temel uzay hukuku metinleri uluslararası uzay rejiminin inşasını kolaylaştırmaktadır.

Aynı rapor içerisinde bu sınırlı doğal kaynağın kullanımının mevcut durumda “*first come, first served*” anlayışı ile gerçekleştiği ve bunun da gelişmekte olan ülkeler için büyük bir dezavantaj olduğu da dile getirilmiştir (BMGK A/AC.105/738 sayılı karar, 2000, Ek-3, madde 6). Hukuk Alt Komitesi bu raporla birlikte; i) diğer yörüngelere nazaran özellikle yerdurağan yörüngenin adil ve eşit kullanımında ITU RR dikkate alınmalıdır, ii) halihazırda yörünge/spektrum kaynağına erişimi olan bir ülke ile bu kaynağı erişimi hiç olmayan gelişmekte olan ya da herhangi bir ülkenin başvuruları arasında bu kaynağı hiç erişimi olmayan ülkeye öncelik verilerek eşitliğin sağlanmasına katkıda bulunulmalıdır (BMGK A/AC.105/738 sayılı karar, 2000, Ek-3, madde 8) maddeleri dikkat çekmektedir. Bu kararlar birlikte İOM'un egemenlik dışılık, eşitlik ve ortak kaynak yönetimi temel bileşenlerine katkıda bulunduğu akıllara gelmekte; insan refahını artırma anlayışı ile de epistemik vurgular ortaya çıkmaktadır.

ITU'nun yörünge yuvası ve spektrum tahsisi ile ilgili en önemli oluşumu Radyokomünikasyon Sektörü aracılığıyla gerçekleşmektedir. ITU-R, her 3 ya da 4 yılda bir gerçekleşen Dünya Radyokomünikasyon Konferansları⁴³ (*World Radiocommunication*

⁴³ ITU konferansları yönetim ve anlaşma oluşturu konferanslar ve diğer konferanslar olarak ikiye ayrılmaktadır. Yönetim ve anlaşma oluşturma adına yürütülen konferanslar; i) ITU Konseyi Konferansları, ii) ITU Tam Yetkili Konferansları, iii) Telsiz Tüzükleri Kurulu Toplantıları, iv) Radyokomünikasyon

Conferences / WRC) aracılığıyla faaliyetlerini sürdürmekte; bu konferanslar aracılığıyla Dünya yörüngesine yerleşecek uyduların radyo frekans bantlarının tahsis edilmesine yönelik düzenlemeler karara bağlanmakta ve RR'nin oluşumu sağlanmaktadır (ITU, World Radiocommunication Conferences, tarihsiz). Dünya, RR aracılığıyla ITU tarafından tahsis edilen radyo frekans bantları sayesinde uydu hizmeti almakta ve böylece, uydu görüntülerine ulaşma, yer kaynaklarını izleme, uzay araştırmaları yapabilme, meteorolojik bilgiler edinebilme, deniz ve havacılık taşımacılığı hizmetlerinden yararlanabilme, ulusal ve sivil güvenliğin sağlanması gibi önemli hizmetler alabilmektedir (ITU Radio Regulations Updated, 2020). ITU, RR aracılığıyla üyelerinin kolektif davranış kalıpları içerisine girmesine katkıda bulunmakta ve uluslararası devletlerin de oluşumuna öncülük etmektedir.

En son gerçekleşen 2019 yılındaki WRC, 163 üye devletten yaklaşık 3400 delegenin imzaladığı anlaşmalarla Kasım ayında sona ermiş ve bu anlaşmaların önemli hususları, radyo frekans spektrumlarının ve uydu yörüngelerinin küresel kullanımını düzenleyen Telsiz Tüzüklerinde de yer almıştır (ITU News Magazine, 2019: 18). 2019 yılında gerçekleştirilen son WRC ile birlikte; i) Uluslararası Mobil Telekomünikasyonun (*International Mobile Telecommunications / IMT*), 5G hızına erişimini sağlayarak dünyanın her yerinde tüm cihazlarla kullanımının sağlanması, ii) Dünya Keşif Uydu Servisinin (*Earth-Exploration Satellite Services / EESS*) korunması için emisyonların indirilmesinin gerektiği, iii) yüksek irtifa platform istasyonlarının kurulmasıyla kırsal ve uzak kesimlerde bulunan dezavantajlı toplumların iletişim ihtiyaçlarının karşılanması gerektiği, iv) küresel çapta deniz tehlike ve güvenlik sisteminin oluşması için deniz mobil uydu sistemlerine radyo spektrum tahsislerinin fazlalaşması gerektiği, v) demiryolu radyokomünikasyon sistemlerinin spektrum uyumlaştırılmasının geliştirilmesine devam edilmesi gerektiği, vi) araçları birbirine bağlayan, trafik yönetimini iyileştiren ve güvenli sürüşe yardımcı olan akıllı ulaşım sistemlerinin geliştirilmesi gerektiği, vii) yerdurağan olmayan mega uydu sistemlerinin sisteme sokulması ve böylelikle üyeler tarafından spektrum depolamanın önüne geçilmesi gerektiği, viii) denizde, havada ve karada bulunan insanların birbirleriyle iletişim halinde olabilmesi ve böylelikle güvenliklerinin ve emniyetlerinin sağlanması gerektiği, ix) sektör çalışmalarında cinsiyet eşitliğine ve dengesine dikkat edilmesi gerektiği yönünde kararlar alınmıştır (Wilson, 2020). Bu kararlar için çalışmalarını sürdüren ITU bünyesinde sayısız konferans ve toplantı

Grupları Toplantıları, v) Dünya Radyokomünikasyon Konferansları, vi) Dünya Telekomünikasyon Standardizasyon Meclisi, vii) Dünya Telekomünikasyon Geliştirme Konferansları olarak sıralanırken; i) Dünya Telekomünikasyon Politikası Forumu ve ii) Dünya Bilgi Toplumu Zirvesi diğer konferansları oluşturmaktadır (ITU, Conferences, tarihsiz). Bu organizasyonlar ITU'nun yönetim mekanizmasına etki etmekte ve radyokomünikasyon adına gerçekleşen güncel veriler ışığında kararlar alınmasına yardımcı olmaktadır.

düzenlenerek, gerekli kararların alınması, kamu ve özel sektörün buluşması ve böylelikle küresel bir düzenleme oluşması yönünde de adımlar atılmaktadır. WRC'ler ile ulusötesi bilimsel etkiye sahip kararlar alınarak, üye devletler kolektif davranış kalıplarına girebilmekte; böylelikle insan refahını arttırmaya yönelik adımlar atılabilmektedir. WRC'ler uluslararası devlet olgusunun ortaya çıkması bakımından da önemli oluşumlardır; burada alınan kararlar ajanların iç siyasi yapılanmaları da şekillendirmekte ve böylelikle Kant tipi anarşinin adımları atılmaktadır.

ITU, uzayın barışçıl amaçlarla kullanımının sağlanmasında temel aktörlerden biri olduğunu 1962 yılından itibaren yıllık olarak hazırladığı raporlarla da göstermektedir. ITU tarafından 1962 yılında “Uluslararası Telekomünikasyon Birliği'nin Telekomünikasyon ve Uzayın Barışçıl Kullanımlarına İlişkin 1. Raporu” oluşturulmuş; bu ilk rapor BMGK'ya, UNCOPUOS'a ve Ekonomik ve Sosyal Konsey'e sunulmuştur (History of ITU Portal Reports, tarihsiz). ITU'nun uzayın barışçıl amaçlarla kullanımı üzerine hazırlamış olduğu ilk rapor 1962 yılında oluşturulmuş olup, 1996 yılındaki 35. raporla nihayete ermiştir. Bu raporların en önemli tarafı, ITU'nun her sektörünün gelişimine katkı sunmaya çalışmasındandır. ITU'nun hazırlamış olduğu raporlarla ulusötesi etkileri artmakta ve uzayın küresel yönetiminde İOM temel bileşenlerine de katkı sağlamaktadır.

Sınırlı doğal kaynaklar olarak kabul edilen yörünge yuvaları ve radyo frekans spektrumlarının yönetimi üzerine ITU'da uzman olan sektör ITU-R'nin çalışma grupları bulunmakta ve bu çalışma gruplarıyla kıt kaynağın yönetimi üzerine raporlar çıkarılmaktadır. 2020 yılında “ITU-R Radyokomünikasyon Çalışma Grupları 2020” adıyla çıkarılan raporda; yönetimlerden, telekomünikasyon endüstrisinin tamamından, dünyanın her yerinden gelen akademisyenlerden oluşan 5000'den fazla uzman, spektrum/yörünge kaynağının verimli yönetimi ve kullanımı, radyo sistemlerinin özellikleri ve performansı, kamunun korunması ve afet yardımı için spektrum izleme ve acil durum radyokomünikasyonu geliştirme adına Çalışma Gruplarına katılım sağlamaktadır (ITU-R 2020 Raporu: 15). Mesleki yeterliliğe sahip uzmanlardan oluşan bu çalışma grupları ITU'nun epistemik özelliklerinden birini teşkil etmektedir.

Bu rapora göre 6 adet çalışma grubu bulunmaktadır: i) spektrum yönetimi, ii) radyo dalgası yayılımı, iii) uydu hizmetleri, iv) karasal hizmetler, v) yayın hizmeti, vi) bilim hizmetleri (ITU-R 2020 Raporu: 15). Bu çalışma gruplarının da alt çalışma takımları bulunmakta ve 2023 ve 2027'de yapılması planlanan WRC için teknik ve bilimsel sonuçların hazırlanması ve böylelikle karar alınması için çalışmaktadırlar (ITU-R 2020 Raporu: 18). ITU-R'nin çalışma gruplarının bilimsel ve teknik araştırma ve geliştirme faaliyetleri sonucu

oluşturdukları ITU-R Tavsiyeleri (*ITU-R Recommendations*), ITU üye devletleri tarafından onaylanmakta; üye devletlerin bunlara uyma zorunluluğu bulunmamakla birlikte dünyanın her yerinden radyokomünikasyon konularıyla ilgilenen yönetimler, operatörler, endüstri ve diğer kuruluşlardan uzmanlar tarafından geliştirildikleri için yüksek bir itibara sahip olduklarından dünya çapında uygulanmaktadırlar (ITU-R Recommendations, tarihsiz). ITU-R Tavsiyeleri yerindelik/uygunluk mantığı temelinde hazırlanmakta ve ajanlar daha çok meşruiyet arayışı içerisinde genellikle bu kararlara uymayı tercih etmektedirler. Bu kararlar ulusötesi etkiye sahip kararlar olması ve kolektif davranış kalıpları yaratması bakımından ITU'nun epistemik yönünü ortaya çıkarmaktadır.

Öte yandan; ITU birçok kurum ve kuruluşa sistemlerinin çalışmaları konusunda destek vermekte ve bu kuruluşların gerçekleştirdikleri faaliyetlerde yer almaktadır. Deniz taşımacılığı emniyeti ve denizde insan güvenliği adına hizmet vermekte olan BM'nin uzman kuruluşlarından IMO, ITU ile iş birliği içerisinde hareket ederek, deniz ve insan güvenliğinin sağlanmasına yardımcı olmaktadır. IMO tarafından 1979 yılında oluşturulan Küresel Deniz Tehlike ve Güvenlik Sistemi'ne (*Global Maritime Distress and Safety System / GMDSS*), ITU havacılık mobil hizmeti ve radyo belirleme faaliyetleriyle destek vermekte (ITU-R 2020 Raporu: 34) ve bu sistemle sayesinde tüm gemilerin uyumlu hale getirilmesiyle birlikte denizde mal ve can güvenliği ve deniz çevresinin güvenliği garanti altına alınmaya çalışılmaktadır (IMO Maritime Safety, tarihsiz). İOM ilkesinin uluslararası dayanışma ve iş birliği bileşenine katkıda bulunan bu uygulama, insan refahını artırma ve kolektif davranış kalıpları yaratması bakımından da epistemik özellikleri kanıtlamaktadır.

Uydu tabanlı bir arama ve kurtarma tehlike uyarısı tespit ve bilgi dağıtım sistemi olan Uluslararası Arama ve Kurtarma Uydu Sistemi (Cospas-Sarsat), ICAO, IMO, ITU ve diğer uluslararası kuruluşların yardımıyla çalıştırılmakta ve sisteme katılanlar, Cospas-Sarsat tehlike uyarı hizmetlerinin uluslararası toplumun ihtiyaçları, standartları ve uygulanabilir tavsiyeleri ile uyumluluğunu sağlamak için çalışmaktadırlar (Levesque, 2016: iii). Cospas-Sarsat programı 1979 yılında Kanada, Fransa, ABD ve SSCB arasında oluşturulan bir program iken; günümüzde antlaşmanın tarafları arasında 43 ülke ve 2 organizasyon bulunmaktadır (International Cospas-Sarsat Programme, tarihsiz). ITU'nun bu programa katkıları, i) havacılık mobil radyo hizmeti için frekans tahsisi, ii) hava imdat çağrıları için uluslararası acil durum frekansı tahsisi, iii) sesli iletişim için özel deniz mobil hizmeti acil frekans tahsisi ve iv) güvenlik amacıyla uçakla iletişim kurmak için deniz mobil hizmeti amacıyla frekans tahsisi alanlarında görülmektedir (Levesque, 2016: 12). Yukarıda da geçen

İOM temel bileşeni ve epistemik özellikleri hatırlatan bu programlar, ITU'nun önemini ortaya koymaktadır.

Ayrıca BM bünyesinde kurulan Küresel Uydu Sistemleri Uluslararası Komitesi (ICG) içerisinde 2005'ten beri kurucu gözlemci olan ITU (UNOOSA, ICG Members, tarihsiz), kendi bünyesinde bulunan akademik kurumları ve yaklaşık 700'e yakın özel şirketi ICG bünyesiyle bütünleştirmeye çalışmaktadır (UNOOSA, ITU and ICG, tarihsiz). ITU ayrıca dünyanın dört bir yanındaki Küresel Navigasyon Uydusu Sistemleri (GNSS) ağlarını UNCOPUOS, UNOOSA ve ICG aracılığıyla koordine etmekte ve pek çok kurumun bundan faydalanmasını sağlamaktadır (Jakhu ve Pelton, 2017: 197). ITU'nun ortaya koymuş olduğu bu katkılar da göstermektedir ki; uzayın keşfi ve uzay faaliyetlerinde ITU'nun rolü başat konumdadır ve insan türünün uzayı kullanma kapasitesi arttıkça da daha fazla söz sahibi olabilmesi mümkün hale gelecektir.

ITU'nun sorumluluklarının temel niteliği göz önüne alındığında uydu iletişimleri için frekans talep etme gibi hizmetlerden, özellikle gelişmekte olan ülkelerin faydalanabilmesi için bu ülkelerin uzay ajanslarının ITU'da temsil edilmesi, telekomünikasyon konularında küresel sahnede söz sahibi olması ve ülkesinin, temel bilgilere erişebilmesini sağlaması önem arz etmektedir (Adams, 2019: 412). ITU, Evrensel Mobil Telefon Hizmeti (*Universal Mobile Telephone Service / UMTS*) gibi standartlaşan ve evrensel uygulamalar için değerli spektrumları kullanılsa dahi ayırırken, standart olmayan diğer uygulamalar için *first come, first served* anlayışı ile hareket etmekte ve bu durum da geciken aktörlerin coğrafi ve ihtiyaç koşullarına göre uygun spektrumları tahsis edememesine sebebiyet vermektedir (Ryan, 2005: 346). Gelişmekte olan ülkelerin temsilcilerinin ve varsa uzay ajanslarının ITU bünyesinde temsil edilmesi ve ilgili sektörler aracılığıyla gelişimlerine katkıda bulunulması, ileride yaşanabilecek yörünge ve spektrum kıtlığında söz konusu ülkelerin dezavantajlı konuma geçmesine engel olabilecektir. ITU bünyesinde yürütülen faaliyetler, konferanslar ve çalışma grupları sayesinde bunun önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Özellikle insanlığın ortak mirası ilkesi nezdinde oluşabilecek küresel uzay yönetişimi anlayışında *first come, first served* anlayışı arka plana itilerek, ortak bir rejim yaratılması mümkün olabilecek ve geçmişteki mağduriyetler giderilebilecektir. ITU'nun faaliyetlerinin epistemik yönlerine ve İOM'a katkılarına kısaca değinilmesinin yeterli olmadığı düşünüldüğünden, sıradaki bölüm içerisinde ITU'nun bu minvalde bir değerlendirilmesi uygun görülmüştür.

3.1.1.3. ITU'nun Epistemik Yönünün İOM İlkesi Çerçevesinde Değerlendirilmesi

1957 yılında Sputnik I adlı yapay uydunun Dünya yörüngesine başarılı bir şekilde fırlatılmasının ardından yörünge yuvalarının ve radyo frekans spektrumlarının tahsisine yönelik rekabetçi anlayışın ITU'nun normatif düzeni çerçevesinde düzenlenmeye çalışılması, ITU'nun en temel görevi olarak kabul edilmektedir. Mesleki yeterliliğe sahip uzmanlar tarafından yörünge kullanımı konusunda üye devletlere bilimsel tavsiyelerde bulunan ITU, insan refahını arttırmaya çalışmakta ve yaratmış olduğu ulusötesi etkiyle aktörlerin kolektif davranış kalıpları içerisine girmesine yardımcı olmaktadır. Radyo frekans spektrumu ve yörünge tahsisi sağlayarak, bu sınırlı doğal kaynağın adil, verimli ve ekonomik kullanımını teşvik etmesi bakımından İOM ilkesinin temel bileşenlerinin sağlanmasına da aracılık etmektedir. Egemenlik dışı bir alan olarak görülen Dünya yörüngesinin eşitlik temelinde tüm ulus devletler arasında tahsisini sağlamaya yönelik faaliyetlerinin yanında, uzayın ve uzay sistemlerinin barışçıl amaçlarla kullanımını mümkün kılan ITU; ortak kaynak yönetişimi hususunda da önemli bir rejim örneği sunmaktadır. ITU Dünya Radyokomünikasyon Konferansları ile uzay topluluğunu bir araya getirmekte; Telsiz Tüzükleri gibi ulusötesi etkiye sahip kararların alınmasına katkı sağlayarak, Dünya toplumlarının çeşitli amaçlarla uydu hizmetleri alması yoluyla da uzayın ve uzay sistemlerinin barışçıl amaçlarla kullanımına yardımcı olmaktadır. Gelişmişlik düzeyine bakılmaksızın Dünya yörünge yuvalarının ve radyo frekans spektrumlarının tüm ulus devletlere tahsis edilmesinde normatif bir düzen oluşturmaya çalışan ITU, bu rolüyle hem kuşak-ıçi adaleti hem de kuşaklararası adaleti sağlamaya yönelik politikalar geliştirmektedir.

ITU'nun bünyesinde bulunan sektörler ise Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının gerçekleşmesine aracılık etmek ve tüm insanlığın gelişimine katkıda bulunmak gibi epistemik rolleri aracılığıyla İOM ilkesinin temel bileşenlerine de hizmet etmektedirler. ITU-R'nin radyo frekans spektrumunun ve yörünge yuvalarının adil, verimli ve ekonomik tahsisi, ITU-T'nin bilgi-iletişim teknolojilerinin küresel çapta standartlaştırılması ve ITU-D'nin bu teknolojilerin en çok ihtiyaç duyan topluluklara ulaştırılması yönünde ortaya koyduğu hedef ve faaliyetler hem sürdürülebilir kalkınma amaçlarının gerçekleşmesini sağlamakta hem de İOM ilkesinin temel bileşenlerine katkı sunmaktadır.

ITU'nun uzayın keşfi ve uzay faaliyetlerinde uluslararası dayanışma ve iş birliğine katkıda bulunduğu pek çok örnek bulunmaktadır. Az gelişmiş ya da dezavantajlı toplumlarda bilginin yayılmasını sağlamak adına UNESCO ile iş birliği içerisinde faaliyet göstermesi bu örneklerden birini teşkil etmektedir. Ayrıca ITU, IMO ile Küresel Deniz Tehlike ve Güvenlik Sistemi'nde birlikte çalışmakta; Cospas-Sarsat ile de diğer kurumlarla iş birliği içerisinde

güvenliğin sağlanmasına yardımcı olmaktadır. ITU'nun sağlamış olduğu bunun gibi hizmetler uluslararası dayanışma ve iş birliğinin artmasına yardımcı olmakta ve insan refahını artırma amacı taşımaktadır.

ITU'nun Anayasası ve Sözleşmeleri üye devletler için bağlayıcı uluslararası hukuk kuralları taşımakta, aynı şekilde radyo spektrumu ve yörünge tahsislerini düzenleyen Telsiz Tüzükleri de üye devletler ve örgütler üzerinde bağlayıcı uluslararası hukuk düzenlemelerini oluşturmaktadır. Ancak ITU anlaşmalarını uygulamak için yasal bir mekanizmanın yokluğu durumunda kablosuz standardizasyon gibi meseleler gönüllü bir uyum meselesi olarak kalmaktadır (Ryan, 2005: 347). ITU'nun etkinliğinin tamamen iyi niyete dayandığına değinen uzmanlar bulunmakta; ITU'nun kurallarının bir devlet veya kuruluş tarafından ihlali halinde herhangi bir yaptırımının söz konusu olmadığı şeklinde eleştiriler bulunmaktadır (Moylan, 1971: 65). Unutulmamalıdır ki daha önce de bahsedildiği gibi; epistemik topluluklar sunmuş oldukları ulusötesi kararların devletler ve kurumlar tarafından davranış kuralları olması yönünde objektif ve etik telkinlerde bulunmakta ve aktörler bu kurallara uymadıkları takdirde dışlanabilecekleri korkusuyla genellikle bu kuralları takip etmektedirler. Epistemik toplulukların siyasi karar alıcı aktörleri bu kurallara uymaya zorlamadıkları ve birer yol gösterici oldukları açıktır.

UNCOPUOS içerisinde yürütülen tartışmalara sadece üye devletler katılır ve ilgili kararları alabilirken; ITU içerisinde ise hükümet dışı örgütler standart oluşturma ve yasama sürecine önemli ölçüde dahil olmaktadır (Masson-Zwaan ve Hofmann, 2019). Her ne kadar takdir yetkisi ITU üye devletlerinde de olsa, gerçekleştirilen konferanslar, çalışma grupları ve kamuoyu yaratma sürecinde sivil toplum kuruluşlarının yarattığı etki neticesinde, ITU içerisinde oluşturulan düzenlemelerde bu hükümet dışı kuruluşların etkisi yadsınmamaktadır. Moylan'a (1971: 65) göre, ITU'nun hem siyasi/hukuki hem de teknik konularda faaliyet göstermeye çalışması, onun epistemik özellikler gösterdiğini kanıtlamakta ve teknik konularda ortaya koyduğu prosedür ve normların hukuki altyapısını oluşturarak siyaseti etkilemeye çalıştığını kanıtlamaktadır. Ancak Moylan (1971: 74), "ITU'nun kendisi ya siyasi/yasal rolünü bir kenara bırakmalı ya da bu sorunların üstesinden gelmek için personeline diplomatik ve siyasi uzmanlar eklemelidir" diyerek; onun bu etkisinin zayıf kaldığını da itiraf etmektedir. Bu durum onun siyasi/hukuki karar alma konumundan ziyade epistemik özellikler taşımasından ileri gelmektedir.

Gelişen telekomünikasyon faaliyetlerine birtakım tavsiye ve görüş niteliğinde kararlar sunan ITU'nun, yetkilerinin arttırılıp arttırılmayacağı ya da yeni bir organizasyonun oluşturulup oluşturulmayacağı da merak konusu olmuştur (Jakhu ve Pelton, 2017: 156).

ITU'nun epistemik özelliğini vurgulayan bu ifadelerle birlikte onun daha etkin bir kurum olması yönünde de yapılması gerekenleri ortaya koyan Jakhu ve Pelton (2017: 156-160); i) radyo frekans spektrumu ve yörünge tahsisi konusunda küresel çapta oluşturulan ITU kurallarını, prosedürlerini ve düzenlemelerini iyileştirmeye çalışmak, ii) karasal ağlar, yüksek irtifa platform ağları ve uydu sistemlerini içeren parazit sorunlarını çözmek için yeni yöntem ve süreçleri geliştirmek, iii) frekans ve yörünge konumlarının tahsislerinin kötüye kullanılmasını engelleyen reformlar geliştirmek, iv) kağıt uydu uygulamasını önlemek gerektiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca farklı yörünge konumlarındaki uyduların parazit oluşturmasını önleyecek uygulamaları hayata sokmak için ise; i) yörünge/spektrum kaynağının yönetimi için ITU kurallarını ve prosedürlerini iyileştirilmek, ii) uydulara müdahale dahil olmak üzere paraziti ortadan kaldırmak için organizasyonel ve teknik önlemlerin almak, iii) Telsiz Tüzüğü Kurulu tarafından alınan kararların hukuki değeri ve statüsünü arttırmak gibi çözüm olasılıklarını ortaya koymuşlar ve böylelikle ITU'nun etki ve yetkisinin artırılması gerektiğini ifade etmişlerdir (Jakhu ve Pelton, 2017: 156-160).

3.1.2. Uzayın İnsanlığın Ortak Mirası İlkesi Temelinde Küresel Yönetişiminde Dünya Meteoroloji Örgütü'nün Epistemik Katkıları

Dünya Meteoroloji Örgütü, ulus devletlerin Meteoroloji ve Hidroloji servisleriyle ortaklıklar kurarak, üye ülkeler arasında hava durumu bilgilerinin değişimini tüm ulus devletlere ulaştırmayı amaçlayan bir BM uzmanlık kuruluşudur (Balogh ve Kurino, 2020: 224). Ulus devletlerin ve örgütlerin üye olmasıyla 193 üyeye ulaşan WMO, 1873 yılında kurulan Uluslararası Meteoroloji Örgütü'nün (*International Meteorological Organization*) devamı niteliğindedir ve 1950 yılında isim değiştirerek, 1951 yılında BM'nin uzmanlık kuruluşu haline gelmiştir (WMO, Who We Are, tarihsiz). Dünya atmosferinin durumu, kara ve okyanuslarla etkileşimi, oluşan iklim ve hava sonucunda su kaynaklarının dağılımını analiz eden BM'nin en yetkili organı konumundadır (WMO, Who We Are, tarihsiz). Hava durumu, iklim ve su döngüsü hiçbir ulusal sınır tanımamakta; bu sebeple meteoroloji ve operasyonel hidrolojinin geliştirilmesi ve bunların uygulanmasından yararlanılması için küresel ölçekte iş birliği gerekmektedir ve WMO bu iş birliği çerçevesini belirleyen kuruluştur (WMO, Who We Are, tarihsiz). İnsan medeniyetinin mevcudiyeti iklim ve hava koşullarına bağlı olarak şekillendiğinden, meteoroloji bilim dalında evrensel ölçekte küresel iş birliği elzem hale gelmektedir.

Uzay çağından önce hava durumu karada, havada ve denizde yapılan gözlemlerden toplanan verilerle ölçülürken, sınırlı bir bilgiye sahip olunabilmekteydi. Dünya yörüngesine

yerleştirilen uydular sayesinde küresel olarak çevresel verileri toplama yeteneği de gelişmeye başlamıştır (Balogh ve Kurino, 2020: 224). WMO, tüm ulusların, özellikle de en savunmasız olanların, aşırı hava, iklim, su ve diğer çevresel olayların sosyo-ekonomik sonuçlarına karşı daha dayanıklı olabildikleri bir dünya yaratmak ve böylelikle karada, denizde veya havada mümkün olan en iyi hizmetlerle sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek şeklindeki vizyonunu ortaya koymaktadır (WMO, Vision, Mission, Strategic Planning, tarihsiz). Bu amaçla, meteorolojik hizmetlerin tasarlanmasında ve yaygınlaştırılmasında iş birliğini kolaylaştırmak, meteorolojik bilgilerin hızlı değişimini teşvik etmek, havacılık, denizcilik, tarım ve su yönetimi gibi diğer sektörler için meteorolojinin kullanımını kolaylaştırmayı kendilerine görev edinmişlerdir (WMO, Vision, Mission, Strategic Planning, tarihsiz). Bu görev tanımlarıyla dahi insan refahını arttırmaya yönelik epistemik özellikleri ortaya çıkmakta ve meteorolojik verilerin hızlı değişimini teşvik etmesi bakımından da ulusötesi etkilerinin olduğu görülebilmektedir.

WMO'nun dünyanın farklı yerlerinde bulunan merkezleri çeşitli kaynaklardan gelen gözlemlerden veriler toplayıp derlemekle ve raporlamakla yükümlüdürler. Bu kaynaklar; bulut sistemlerinin ve vektör rüzgarlarının sık görüntülerini sağlayan coğrafi uydular, sıcaklık ve nem profilleri sağlayan kutupsal yörüngeli uydular, üst hava rüzgâr verileri sağlayan ticari uçaklar ve dünya okyanuslarında yüzey basıncını, hava sıcaklığını ve yerel hava koşullarını belirlemek için kullanılan gönüllü gözlem filosu ve şamandıralardan oluşmaktadır (Albert, 2000: 69). Elde edilen bu veriler gönüllü bir şekilde paylaşılmakta ve gündelik yaşamın korunmasına yardımcı olmaktadır (Albert, 2000: 69). Uzayın ve uzay sistemlerinin barışçıl amaçlarla kullanımının sağlanmasında önemli bir katkısı olan WMO'nun veri paylaşımı aracılığıyla uluslararası dayanışma ve iş birliğini sağladığı düşünülebilmektedir.

3.1.2.1. WMO'nun Organizasyon Yapısı ve Temel Metinleri

Dünya Meteoroloji Kongresi (*World Meteorological Congress*), WMO'nun en üst organıdır ve bu organın kararlarını da Yürütme Konseyi (*Executive Council*) uygulamaktadır (WMO, Governance, tarihsiz). Bölge I (Afrika), Bölge II (Asya), Bölge III (Güney Amerika), Bölge IV (Kuzey Amerika, Orta Amerika ve Karayipler), Bölge V (Güney-Batı Pasifik) ve Bölge VI (Avrupa) olmak üzere altı bölgesel birlik bulunmaktadır ve her bölgesel derneğin başkanı da Yürütme Konseyi'nin re'sen üyesi konumundadır (WMO, Governance, tarihsiz). Gözlem, Altyapı ve Bilgi Sistemleri Komisyonu (Altyapı Komisyonu) ve Hava, İklim, Su ve İlgili Çevre Hizmetleri ve Uygulamaları Komisyonu (Hizmetler Komisyonu) olmak üzere iki teknik komisyonu ve bir Araştırma Kurulu bulunmakta ve bunlarla Yürütme Konseyi arasında

köprü görevi gören Teknik Koordinasyon Komitesi de işleyişi kolaylaştırmaya çalışmaktadır (WMO, Technical Commissions and Research Board, tarihsiz). Teknik Koordinasyon Komitesi'nin yanında Politika Danışma Komitesi, Bilimsel Danışma Paneli gibi kurullar bulunmakta ve bu kurullar örgütün çalışmalarını hızlandırmaya çalışmaktadır (WMO, Governance, tarihsiz).

WMO'nun en temel metinleri olarak; Sözleşme, Genel Yönetmelik, Personel Yönetmeliği, Mali Yönetmelik Anlaşmaları, Teknik Düzenlemeler ve Diğer Uluslararası Kuruluşlarla Anlaşmalar ve Çalışma Düzenlemeleri gösterilmekte olup; Teknik Düzenlemeler i) Uluslararası Bulut Atlası: Bulutların ve Diğer Meteorların Gözlenmesine İlişkin Kılavuz, ii) Kodlar El Kitabı, iii) Küresel Telekomünikasyon Sistemi Kılavuzu, iv) Küresel Veri İşleme ve Tahmin Sistemi Kılavuzu, v) Deniz Meteoroloji Hizmetleri El Kitabı, vi) WMO Bilgi Sistemi Kılavuzu, vii) WMO Entegre Küresel Gözlem Sistemi Kılavuzu ve viii) İklim için Yüksek Kaliteli Küresel Veri Yönetimi Çerçevesi Kılavuzu şeklinde yer almaktadır (WMO, Basic Documents, 2021).

WMO Sözleşmesi'nin önsözünde “Sürdürülebilir kalkınma ihtiyacını göz önünde bulundurarak, doğal afetler ve hava, iklim ve su ile ilgili diğer felaket olaylarının neden olduğu can ve mal kayıplarının azaltılmasının yanı sıra, mevcut ve gelecek nesiller için çevrenin ve küresel iklimin korunması” ve bu amaç için “Meteorolojik, hidrolojik ve ilgili veri ve ürünlerin gözlemlenmesi, toplanması, işlenmesi ve yayılması için entegre bir uluslararası sistemin önemi” kabul edilmektedir. Sözleşme'nin ihtiva ettiği insan refahını arttırmaya yönelik epistemik unsurlar bakımından İOM ilkesinin kuşak-ıçi, kuşaklararası adalet temel bileşenine katkı sunduğu görülmektedir. Teknik Komisyonlar, programlar, projeler ve bölge ofislerinin yanı sıra kamu ve özel sektör aracılığıyla WMO, hava, iklim ve su alanlarındaki gözlemlerin toplanması, ücretsiz bilgi transferinin sağlanması, araştırmaların teşviki ve entegrasyonu için bir Dünya sistemi oluşumunu sağlamaya çalışmaktadır (WMO, How We Do It, tarihsiz). Dünya sistemi oluşturmaya yönelik ortaya konulmuş bu amaç, ajanları kolektif davranış kalıpları içerisine sokabilecek bir yapıyı akıllara getirmekte; özellikle İOM ilkesinin ortak kaynak yönetişimi nezdinde öngörülen bir rejim ihtiyacı sorunsalını ortaya koymaktadır. WMO, hava, iklim ve su alanında elde edilen verilerin ortak kaynak olarak görüldüğü ve bir rejim çerçevesinde yönetişiminin sağlanması gerektiğini ortaya koymaktadır. Yürüttüğü uygulamalar ve programlarla uzayın keşfi ve uzay faaliyetlerinden hem yararlanmakta hem de katkı sunan WMO, ortaya koymuş olduğu bu amaçlar ve programlarla, İOM ilkesinin eşitlik, barışçıl amaç, faydanın paylaşımı, uluslararası dayanışma ve iş birliği ve kuşak-ıçi, kuşaklararası temel bileşenlerine katkı sunmaktadır.

Yukarıdaki bilgilerden hareketle WMO'nun epistemik özellikleri ise sunmuş olduğu hizmet için alanında uzman bilim insanlarını bünyesinde barındırması, insan refahını arttırmaya yönelik ulusötesi faaliyetlerde bulunması ve bu hizmetler sonucunda kolektif davranış kalıplarının ortaya çıkmasından gelmektedir. Sıradaki bölüm içerisinde WMO'nun uzayın İOM ilkesi temelinde küresel yönetimindeki faaliyetleri aktarılmaya çalışılacaktır.

3.1.2.2. WMO'nun Faaliyetlerinin Ana Hatları

Uzayın keşfinin ve kullanımının tüm insanlık yararına olması gerektiğini ifade eden BMGK kararlarında, hava durumu gözleminin uzay tabanlı sistemlerle tüm insanlığı içerecek şekilde gerçekleştirilmesi inancı oluşmuştur. BMGK'nun 1721 (XVI) sayılı 1961 tarihli kararında ulus devletlere, WMO'ya ve diğer uzman kuruluşlara i) iklimi etkileyen temel fiziksel kuvvetler ve büyük ölçekli hava değişikliği olasılığı hakkında daha fazla bilgi sağlamak için devlet atmosferik bilim ve teknolojisini ilerletmek; ii) mevcut hava tahmini yeteneklerini geliştirmek ve üye devletlerin bölgesel meteoroloji merkezleri aracılığıyla bu tür yetenekleri etkin bir şekilde kullanmalarına yardımcı olmak konularında tavsiyelerde bulunulmuştur (Kısım C). Ulus devletlerin ve uzman kuruluşların WMO ile birlikte hareket ederek bu alanlardaki uzmanlıklarını geliştirmesi gerektiği de ifade edilmiş, böylelikle WMO'nun epistemik yönüne de vurgu yapılmıştır. WMO'nun uzmanlardan oluşmasının yanında ulusötesi etkiye sahip bilimsel kararlar alabileceğinin de altı çizilmiştir.

1802 (XVII) sayılı 1962 tarihli BMGK kararı içerisinde de WMO'ya BM uzman kuruluşlarıyla, hükümetlerle ve hükümet-dışı kuruluşlarla meteorolojik hizmet ve araştırmalarının geliştirilmesi tavsiyesinde bulunulmakta (Kısım 3, madde 3); Uluslararası Bilimsel Birlikler Konseyi (*International Council for Scientific Union / ICSU*) üyeleri ve ulusal akademilerin WMO ile atmosfer bilimi araştırmaları programı geliştirmeleri gerektiğinden bahsedilmektedir (Kısım 3, madde 4). Ulusötesi ittifak ağları aracılığıyla gerçekleştirilen bu araştırma programlarında alınan bilimsel kararlar da ulusötesi olmakta; ajanların elde ettikleri veriler neticesinde iç ve dış politikalarını şekillendirdikleri görülmektedir.

1963 (XVIII) sayılı 1963 tarihli BMGK kararı içerisinde WMO'ya Dünya Hava Durumu İzleme Programı'nın (*World Weather Watch / WWW*) kurulması konusunda yetki verilmiş (Kısım 3, madde 2); tüm ulusal ve bölgesel meteoroloji girişimlerinin WMO'ya entegre edilmesinin gerekliliğinden bahsedilmiştir (Kısım 3, madde 3). WMO'nun dış uzaydaki barışçıl iş birliklerinden sağlayacağı faydaya da değinilen 1963 (XVIII) sayılı karar içerisinde bu örgüt himayesinde WWW programının kurulmasına öncülük edileceği tekrar

ifade edilmiştir (III. Kısım). UNCOPUOS'un 24 Eylül 1963 tarihli A/5549 sayılı raporunda WMO'nun hazırladığı özel raporlara ve çalışmalara atıfta bulunulmuş; WWW'nin kurulmasının öneminin tüm ülkeler tarafından bilindiğinden ve konvansiyonel ve otomatik meteoroloji uydu verilerinin aktarımının uluslararası iş birliği içerisinde olması gerekliliğinden bahsedilmiştir (Kısım II, Madde 15). İOM ilkesinin barışçıl amaç, faydanın paylaşımı gibi bileşenlerine katkıda bulunan bu program, aynı zamanda WMO'nun kolektif davranış kalıpları benimsetmesi ve insan refahını düşünmesi bakımından epistemik rolünü ortaya koymaktadır.

Dünyanın ilk özel hava uydusu olan TIROS-I'in (*Television Infrared Observation Satellite*) ABD tarafından 1960 yılında dünya yörüngesine fırlatılmasıyla birlikte WWW Programının gelişimi de hızlanmış, dünya çapında sağlanan meteorolojik verilerin paylaşımı ve elde edilen teknolojik bilgilerin geliştirilmesi noktasında evrensel bir platform örneği ortaya çıkmıştır (World Meteorological Organization, WMO Programmes, tarihsiz). 1-27 Nisan 1963 tarihleri arasında gerçekleştirilen Dördüncü Dünya Meteoroloji Kongresi'nde WWW Programı, telekomünikasyon uydularının yardımı ile oluşturulacak, veri işleme ve tahmin merkezleri sisteminin tüm ulusların meteoroloji uydularından ve mevcut gelişmelerden faydalanması adına kurulması kararlaştırılmıştır (WMO Proceedings, 1964: 8). Bu projeye birlikte dünya yörüngesine fırlatılacak meteoroloji uyduları ile Küresel Gözlem Sistemi'nin (*Global Observing System / GOS*) kurulumu sağlanmakta ve 1972 yılında bu meteorolojik uydu sistemlerinin küresel olarak koordine edilmesi için de Meteorolojik Uydular Koordinasyon Grubu (*Coordination Group for Meteorological Satellites / CGMS*) kurulmaktadır (CGMS, About CGMS, tarihsiz). Bu uzay tabanlı gözlem sistemlerinden elde edilen verilerin çoğunluğu, Küresel Telekomünikasyon Sistemi'nden (*Global Telecommunication System / GTS*) gelişen WMO Bilgi Sistemi (*WMO Information System / WIS*) çerçevesinde koordine edilen, uygun maliyetli ve kolay erişilebilir iletişim ağları aracılığıyla ve açık veri politikaları ve standartları kapsamında WMO Üyeleri arasında paylaşılmakta ve yayılmaktadır (Albert, 2020: 226). WWW Programı ve ondan gelişen diğer faaliyetler, tüm ülkeler arasında uzay faydalarının paylaşıldığını gösteren önemli başarı öyküleri olarak gösterilmekte; Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündemi, Sendai Afet Riskini Azaltma Çerçevesi ve Paris İklim Anlaşması da dahil olmak üzere tüm ulusları ilgilendiren konularda, bu Program ile elde edilen veriler ışığında politika ve karar verme için bilgi sağlanmaktadır (Balogh ve Kurino, 2020: 227). WWW Programı ile İOM ilkesinin eşitlik, barışçıl kullanım, faydanın paylaşımı, uluslararası dayanışma ve iş birliği, kuşak-içi ve kuşaklararası adalet temel bileşenlerine katkı sunmakta ve ulus devletlerin kolektif davranış

kalıpları sergilemesi ve insan refahının artması sebebiyle de epistemik özellikler göstermektedir.

13 Ekim 1964 tarihinde A/5785 sayılı UNCOPUOS Raporu'nda Bilim ve Teknik Alt Komitesi'nin ve Hukuk Alt Komitesi'nin uzayın barışçıl amaçlarla kullanımında WMO ile birlikte çalıştığı görülmekte; *International Years of the Quiet Sun* meteoroloji programına, STRATWARM şemasının uygulanmasına, meteoroloji telekomünikasyon ağları üzerinden GEOALERT mesajlarının dünya çapında dağıtımı ile tüm jeofizik bilimine verilen yardıma ve atmosferin üstünde yürütülen atmosfer bilimi hakkında araştırmaların geliştirilmesi konusuna raporda dikkat çekilmekte ve bu hususta WMO'nun önemi vurgulanmaktadır (Kısım II, G / 20). Raporda ayrıca WMO'nun, ICAO ile meteoroloji uydularından elde edilen bilgilerin havacılık amaçlı kullanımında iş birliği içerisinde çalışması gerektiğini belirtir ve uzayın barışçıl amaçlarla bu şekilde kullanımında üye devletlerin desteklenmesi gerektiği ifade edilmektedir (Kısım II, madde 21 / B). Ayrıca, 1968 tarihli ilk BM uzay konferansı olan UNISPACE I bünyesinde WMO da gözlemci üye olarak yer almış ve bu konferans sonucunda ortaya çıkan UNCOPUOS raporunda WMO'nun WWW ile kapsamlı bir şekilde meteoroloji uydularından elde edilecek faydanın maksimum seviyeye çıkarılacağından bahsedilmiştir (UN Report of the COPUOS, 1968, A/7285, Kısım C). Ulusötesi ittifak ağları aracılığıyla insan refahının artması ve böylelikle İOM ilkesinin birtakım temel bileşenlerinin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır.

UNISPACE II ve UNISPACE III konferansları sonrasında hazırlanan raporlara bakıldığında WMO'ya WWW programının önemi ve meteorolojik açıdan iş birliğinin gerekliliği üzerinden vurgular dikkat çekmektedir. Meteoroloji uydularından elde edilen verilerin tüm uluslar arasında eş zamanlı paylaşımının önemli olduğu ve WMO'nun bu sistemi oluşturması gerektiği UNISPACE II raporuyla ifade edilmekte (1982: madde 264); tayfun ve hortumlar gibi küresel felaketlerin, WMO'nun uzay tabanlı bu sistemlerinin önceden haber vermesi yoluyla önlenebileceği ve Tropikal Siklon Programı gibi WMO programlarının uzay tabanlı sistemler aracılığıyla kurulduğu bilgisi de UNISPACE III bünyesinde oluşturulan raporlarda ortaya konmaktadır (1999: 39). Uzay tabanlı sistemler, uzayın barışçıl amaçlarla kullanımı açısından önem arz etmekte ve alanında uzman teknik personelin ve bilim insanlarının sağlamış olduğu verilerle küresel felaketlerin önüne geçilebilmektedir.

WMO'nun uzay tabanlı sistemleri ve yer yüzünde yer alan istasyonları kullanarak meteorolojik veriler elde etmesi ve bunu üyeleri arasında paylaşması, Paris İklim Antlaşmasının, Sendai Afet Riski Azaltma Çerçevesi'nin ve 17 maddelik SDG'lerin

gerçekleşmesi açısından önem arz etmektedir. WWW, bu programların sorunsuz yürütülmesi ve uzayın kullanımından kaynaklanan faydanın tüm insanlık tarafından paylaşılması açısından oldukça önemli bir sistem olarak kaşımıza çıkmaktadır (Albert, 2020: 227). WMO'nun çeşitli programları arasında Uzay Programı (*WMO Space Programme / WSP*) da bulunmaktadır; üyelerinin WMO Entegre Küresel Gözlem sistemi ile bütünleşik uzay tabanlı gözlem sistemlerini oluşturup, sürdürülebilir uydu gözlemi ve çalışmalarını teşvik etmeye uğraşmaktadırlar (*WMO Space Programme*, tarihsiz). Yer gözlem uydularından WMO uygulamaları için maksimum faydayı sağlamayı amaçlayan bu programla ortak standartlar geliştirip, WIS aracılığıyla bilgi alışverişi gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır (*WMO Space Programme*, tarihsiz). Ayrıca bu program bünyesinde uzay havasının (*space weather*) gözleminin sağlanarak, uzaydan gelebilecek tehlikelere karşı önlem alınması ve gözlemlerin geliştirilmesi için çaba sarf edilmektedir (*WMO Space Programme*, tarihsiz). Kozmik tehditlere karşı da bir önlem olarak düşünülebilecek bu program uluslararası dayanışma ve iş birliği örneği sunması bakımından önemlidir.

WMO Entegre Küresel Gözlem Sistemi (*Integrated Global Observing System / WIGOS*) temel bir WMO etkinliği ve tüm WMO programlarını ve uygulama alanlarını destekleyen temel bir WMO altyapı ögesidir. WIGOS, WMO ve üyelerinin dünyanın her yerinde hayat kurtarma, mülkiyeti koruma ve refah düzeyini artırmaya yönelik ortak misyonu gerçekleştirmelerine, sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak adına oluşturulacak politika ve karar verme süreçleri için ilgili veri ve bilgilerin sağlanmasına olanak tanımaktadır (WMO, *Integrated Global Observing System*, tarihsiz). 2019 yılında yayınlanan “2040'ta WMO Entegre Küresel Gözlem Sistemi Vizyonu” ile önümüzdeki 20 yıl içerisinde gözlemsel verilere yönelik kullanıcı gereksinimlerinin nasıl gelişeceğine dair olası senaryolar ortaya konarken; bu entegre küresel gözlem sistemi için de teknik ve ekonomik uygulanabilir bir vizyon ortaya konulmuştur (WMO, *Vision for WIGOS in 2040*, tarihsiz). Rapor içerisinde hava, iklim ve su gözlemlerinin ulusal meteoroloji ve hidroloji servislerinin yanında uzay ajansları ve diğer gözlemci sistem geliştiricileri ile birlikte sağlanacağı ve söz konusu aktörlerin, bu entegre sistemi uygulamak için gerekli kararları alması gerektiği ifade edilmektedir (WIGOS 2040 Vision, 2019: 1). Gerek WSP gerekse WIGOS aracılığıyla, örgüte üye aktörlerin, uydulardan elde edilen verilere ulaşması ve gelişen teknolojiyle birlikte bu aktörlerin sistemlere entegrasyonunun hızlandırılması için çalışılmaktadır (Balogh ve Kurino, 2020: 229). WMO sunmuş olduğu hizmetlerle ülkelerin gelişmişlik düzeyine bakılmaksızın tüm insanlığın refahının artmasına katkı sunmakta ve böylelikle İOM'un ruhuna uygun hareket etmektedir.

Hava, iklim, su ve çevresel olayların uzay tabanlı sistemlerle gözlemlenmesine dayalı WMO uygulamalarının WMO üye ülkeleri tarafından daha iyi anlaşılması ve böylelikle daha kolay uygulanması adına CGMS ve WMO iş birliği içerisinde Uydu Meteorolojisinde Eğitim ve Öğretim İçin Sanal Laboratuvar (*Virtual Laboratory for Education and Training in Satellite Meteorology / VLab*) programını 2000 yılından bu yana yürütmektedirler (CGMS, Virtual Laboratory, tarihsiz). Uzay tabanlı verilerin tüm faydaları, ancak kullanıcılar bunun varlığından haberdar olduklarında ve ona erişmek ve kullanmak için eğitildiklerinde gerçekleştirilebilecektir (Balogh ve Kurino, 2020: 229). Bu eğitimler sonucunda ülkeler arasındaki sosyo-ekonomik adaletsizlikler ortadan kalkabilecek ve gerek kuşak-içi gerekse kuşaklararası adalet sağlanabilecektir.

3.1.2.3. WMO'nun Epistemik Rolünün İnsanlığın Ortak Mirası İlkesi Çerçevesinde Değerlendirilmesi

WMO hava, iklim ve su ile ilgili uydu gözlemlerinin ortak bir bilgi sistemi aracılığıyla tüm insanlık ile paylaşılması ve böylelikle afetlerin önlenmesi, tarım arazilerin verimli kullanımı, iklim değişikliğinin önüne geçilmesi gibi insan refahını arttırmaya yönelik birtakım epistemik rolleri bünyesinde barındırmaktadır. WWW programı ve onun aracılığıyla ortaya konan küresel gözlem sistemleri, uzay tabanlı teknolojinin barışçıl amaçlarla kullanımının en önemli örneklerinden biri olarak görülmektedir. Gerek Sendai Afet Riskini Azaltma Çerçevesi gerekse Paris Antlaşması gerekliliklerine uyulması bakımından önemli görülen WMO programları aynı zamanda iklim değişikliğinin önlenmesi gibi misyonlar nedeniyle de kuşaklararası adaletin sağlanması için elzem görülmektedir.

Uzaya dayalı bilgi sistemlerinin insanlık adına barışçıl amaçlarla kullanımının örneklerini sunan WMO bünyesinde oluşturulan Uzay Programı da Dünya'nın gelecek nesiller adına korunması bakımından önemli uygulamalardan biridir. Aynı zamanda uluslararası dayanışma ve iş birliğine de katkı sunan bu programın yanında Entegre Küresel Gözlem Sistemi ile SDG'lerin gerçekleştirilmesine de aracılık edilmektedir. VLab gibi programların WMO bünyesinde oluşturulması ile hem kuşak-içi hem de kuşaklararası adaletin sağlanmasına yönelik adımlar atılmakta; böylelikle İOM ilkesinin temel bileşenleri sağlanarak uzay rejiminin inşasına aracılık edilmektedir.

3.1.3. Uzayın İnsanlığın Ortak Mirası İlkesi Temelinde Küresel Yönetişiminde Uluslararası Astronotik Federasyonu'nun Epistemik Katkıları

Uluslararası Astronotik Federasyonu 1951 yılında Paris'te kurulan, dünya çapındaki uzay ajansları, şirketler, araştırma kurumları, üniversiteler, topluluklar, dernekler, enstitüler ve

müzeler dahil olmak üzere 72 ülkeden 433 üyesiyle önde gelen uzay savunuculuk (*advocacy*) organı olarak ifade edilmektedir (IAF, History and Missions, tarihsiz). Uzay araştırmaları yapan uluslar ve ilgili bilim insanlarının arasında siyasi kargaşadan bağımsız olarak bilgi alışverişini sağlayabilmek, kuruluş amaçları arasında gösterilmiştir (IAF, History and Missions, tarihsiz). Görevleri ise; iş birliğini teşvik etmek, uluslararası kalkınmayı geliştirmek, bilgi paylaşımını kolaylaştırmak, küresel uzay camiasındaki başarıları duyurmak, uzay iş gücünün geliştirilmesini sağlamak, dünya çapında uzay etkinlikleri hakkında kamuoyunda farkındalık yaratmak olarak belirtilmektedir (IAF, History and Missions, tarihsiz). WMO ve ITU gibi teknik programlar sunmak yerine bilginin paylaşımına ve böylelikle gelişmeye odaklanması bakımından, epistemik katkıları dolaylı yoldan sağlanmaktadır. Bu Federasyon içerisinde gerçekleştirilen bilim faaliyetleri ile ulusötesi etkiler yaratarak, uluslararası ve hükümet-dışı kuruluşları, sivil toplum kuruluşlarını, ulus devletleri, ticari şirketleri ve bireysel aktörleri etkisi altına alarak siyaseti etkilemeye çalışmaktadır.

3.1.3.1. IAF'ın Organizasyon Yapısı ve Temel Metinleri

IAF Anayasası ve Tüzüğü'nde kendini, kâr amacı gütmeyen, kararların Genel Kurul tarafından alındığı üye kuruluşlar federasyonu olarak ifade eden bir sivil toplum kuruluşu olarak tanımlamaktadır (IAF Constitution and Bylaws, tarihsiz). Aşağıda belirtilen özel amaçları kabul eden uzay ajansları, uzay ofisleri, uzay endüstrisi, dernekler, meslek birlikleri, araştırma geliştirme kuruluşları, üniversiteler, uzay müzeleri ve bu amaçları gerçekleştirmeyi kabul eden diğer kurumlar Federasyon'un üyeleri olarak kabul edilmektedir (IAF Constitution and Bylaws, tarihsiz). Üye olmayanlar için ise gözlemci statüsüne başvurma yolu açık bırakılmıştır.

Federasyon'un özel amaçları şu şekilde ifade edilmektedir:

- i) Üyelerinin yararına küresel bir ağ kurmak, sürdürmek ve daha da geliştirmek;
- ii) Uluslararası uzay kongreleri, küresel konferanslar, forumlar, sempozyumlar, çalıştaylar, sanal etkinlikler, eğitim ve öğretim programları ve diğer etkinlikler düzenlemek;
- iii) Üyelerinin uzay faaliyetlerini ve ürünlerini tanıtımalarına yardımcı olmak;
- iv) Uzayla ilgili konularda yayınlar, özetler ve pozisyon belgeleri üretmek;
- v) Uzay faaliyetleriyle ilgili tüm konularda uygun uluslararası ve ulusal kurumlar, üniversiteler, ticari işletmeler, hizmet sağlayıcılar ve bireysel uzmanlarla iş birliği yapma ve tavsiyelerde bulunmak;

- vi) Amaçlarına uygun olarak, kamuya açık veya özel eylem, ihale, teklif ve diğer faaliyetlere ilişkin çağrılara katılmak;
- vii) Uzay faaliyetlerinin tüm yönlerinin geliştirilmesine halkın ilgisini çekmek ve desteklemek için çeşitli medya platformlarını kullanmak;
- viii) Uzay dışı sektör temsilcilerini, özellikle uzay alt akış uygulamalarından yararlanan ve yararlanabilecek sektörleri etkinliklere davet etmek;
- ix) Uygun olduğu şekilde, uzay faaliyetleriyle ilgili varlıkların gelişimini teşvik etmek;
- x) Olağanüstü performans veya başarılar için bireyleri ve IAF üyelerini takdir etmek;
- xi) Federasyonun tüm faaliyetlerine öğrencilerin ve genç profesyonellerin katılımını teşvik etmek;
- xii) Yükselen ve gelişmekte olan uzay uluslarının faaliyetlerini teşvik etmek ve onları küresel uzay topluluğuna bağlamak;
- xiii) Federasyon ve uzay topluluğu içinde “3G” (*Gender, Geography and Generation / Cinsiyet, Coğrafya, Nesil*) Çeşitlilik İlkesi de dahil olmak üzere çeşitliliği teşvik etmek ve kolaylaştırmak;
- xiv) Genel olarak Federasyonun amaçlarına ulaşmak için gerekli tüm önlemleri almak (IAF Constitution and Bylaws, tarihsiz).

IAF’ın ortaya koyduğu bu amaçlar İOM ilkesinin barışçıl amaçlar, faydanın paylaşımı ve kuşak-ıçi, kuşaklararası adalet temel bileşenlerine katkı sunmaktadır. IAF’ın bünyesinde İdari ve Teknik Komiteleri bulunmakta ve Teknik Komiteleri uzay politikalarının oluşumuna öncülük etmektedir. IAF İdari Komitelerinde, Uluslararası Örgütler ve Gelişmekte Olan Ülkelerle İrtibat Komitesi, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Gelişmekte Olan Topluluklar Komitesi, Kongre ve Sempozyum Danışma Kurulu, Finans Komitesi, Başarılar ve Ödüller Komitesi, IAF/IAA/IISL Tarih Faaliyetleri Danışma Komitesi, Sanayi İlişkileri Komitesi, Uluslararası Proje/Program Yönetim Komitesi, IPC Yönlendirme Grubu, Yeni Nesil Koordinasyon Komitesi, Uzay Müzeleri ve Bilim Merkezleri Komitesi, Uzay Dernekleri Komitesi, Uzay Üniversiteleri İdari Komitesi, Teknik Faaliyetler Komitesi, İşgücü Geliştirme-Genç Profesyoneller Program Komitesi gibi alt komiteler bulunmaktadır (IAF Administrative and Technical Committees, tarihsiz). IAF Teknik Komitelerinde, Astrodinamik Komitesi, Ticari Uzay Uçuşu Güvenlik Komitesi, Uzayın Kültürel Kullanımı Komitesi, Gezegen Savunması ve Yakın Dünya Nesneleri Komitesi, Uzay Güvenliği Komitesi, Dünya Gözlemleri Komitesi, Kurumsal Risk Yönetim Komitesi, Girişimcilik ve Yatırım Komitesi, İnsanlı Uzay Uçuşu Komitesi, Uzay Organizasyonları için Bilgi Yönetimi, Malzeme ve Yapı Komitesi, Mikrogravite Bilimleri ve Süreçleri Komitesi, Uzay Astronomi

Teknik Komitesi, Uzay İletişim ve Seyrüsefer Komitesi, Uzay Ekonomisi Komitesi, Uzay Eğitimi ve Sosyal Yardım Komitesi, Uzay Keşif Komitesi, Uzay Habitatları Komitesi, Uzay Yaşam Bilimleri Komitesi, Uzay Operasyonları Komitesi, Uzay Gücü Komitesi, Uzay İtki Komitesi, Uzay Sistemleri Komitesi, Uzay Trafiği Yönetimi Komitesi ve Uzay Ulaştırma Komitesi olmak üzere çeşitli komiteler bulunmaktadır (IAF Administrative and Technical Committees, tarihsiz).

3.1.3.2. IAF’ın Faaliyetlerinin Ana Hatları

IAF’nin birlikte çalıştığı sivil toplum örgütleri; COSPAR, IAA, IISL, SGAC, Dünya Uzay Haftası Derneği (*World Space Week Association*) olarak ifade edilmektedir (IAF Partner Organizations, tarihsiz). Asya-Pasifik İş Birliği Örgütü APSCO, ESA, GEO, ITU, UNESCO, UNOOSA, WMO gibi hükümetlerarası kuruluşlarla da partner olarak çalışmaktadır (IAF Partner Organizations, tarihsiz). IAF’ın çalıştığı kurumlar ele alındığında epistemik katkılarının, bu kurumların karar alma süreçlerine etkisi nezdinde olduğu düşünülebilmektedir. Zira IAF konferanslar, toplantılar aracılığıyla bünyesinde topladığı bilim insanları ile bu kurumlara bilimsel ve teknik anlamda destek vermektedir.

Uluslararası Astronotik Kongreleri (*International Astronautical Congress / IAC*), uzay rekabetinin başladığı Soğuk Savaş yıllarında doğu ve batı bloklarını bir araya getirmeyi başarabilen platformlardan biri olarak kabul edilmektedir. 1-2 Ekim 1950 tarihinde Paris’te gerçekleşen ilk kongre, dünyanın ilk uzay organizasyonu olma unvanını da taşımaktadır (IAF, International Astronautical Congress, tarihsiz). 2022 yılında Paris’te gerçekleştirilen IAC’a 110 ülkeden 9,370 kişi katılmış; geleneksel uzay topluluğu, uzay sektörü ve uzay dışından gelen sektör üyeleriyle bir araya gelerek “*Space for @all* (herkes için uzay)” sloganı ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır (IAC Paris Highlights, 2022: 2). IAC 2022 aynı zamanda çevre açısından sürdürülebilir ilk Uluslararası Astronotik Kongresi olarak tarihe geçmiş; aynı zamanda IAF ve UNOOSA birlikte “Sosyo-Ekonomik Faydalar için Uzay Teknolojisi: Herkes için Uzaya Erişim-Uzay Bölünmesini Aşmak” başlığı altında çalıştay düzenlemiştir (UNOOSA, in Partnership with IAF, tarihsiz). IAF’ın UNOOSA ile birlikte yıllık olarak düzenlediği Sosyo-Ekonomik Faydalar için Uzay Teknolojisi Çalıştayları uzayda gelişmekte olan ülkeleri özel olarak ilgilendiren konuları ele almakta; söz konusu çalıştaylarla sürdürülebilir kalkınmanın temel yapı taşları olan ekonomik, sosyal ve çevresel kalkınmayı desteklemek için uzay bilimi, teknolojileri ve keşfine ilişkin paylaşımlar kolaylaştırılmaya çalışılmaktadır (IAF, UN/IAF Workshop, tarihsiz). Dünyanın farklı yerlerinden bir araya gelen uzay topluluğunun üyelerinin fikirlerinin paylaşılmasına aracılık eden bu çalıştaylar

sayesinde uzayın keşfi ve uzay faaliyetleri konusunda uluslararası dayanışma ve iş birliğine katkı sağlanabilmekte ve insan refahını arttırmak adına teknolojik gelişmenin önü açılabilmektedir.

Uzayın küresel yönetişimi hususunda IAC gibi önemli bir organizasyonun yanında IAF pek çok aktivite içerisinde bulunmakta ve bu aktivitelerde uzay topluluğunun pek çok üyesini bir araya getirebilmesinden dolayı önemli bir uzay aktörü olarak sistemde yerini almaktadır. IAF'ın 2015 yılında başlattığı ve her yıl düzenlediği Bakanlar Düzeyinde Uluslararası Uzay Forumu (*International Space Forum at Ministerial Level / ISF*) da önemli bir organizasyon olarak karşımıza çıkmaktadır. ISF, ulus devletlerin üniversitelerinden, araştırma ve uzay kuruluşlarından sorumlu bakanlarının yanı sıra uzay ajansları ve ilgili uluslararası örgütlerin katılımıyla gerçekleşmekte; entelektüel kaynakların ve eğitim-öğretim alanları da dahil olmak üzere bilimsel uzay programlarının geliştirilmesine ve kullanılmasına aktif olarak katkıda bulunma fırsatının paylaşılması yoluyla dünya çapında bir uzay bilgisi ve insan sermayesi ağı yaratmaya çalışmaktadır (IAF, International Space Forum at Ministerial Level, tarihsiz). Bu üst düzey organizasyonların yanı sıra gençlerin uzay politikalarına katılımı amacıyla da faaliyetler yürütülmektedir. IAF Küresel Ağ Forumu (*Global Networking Forum / GNF*) 2012 yılında başlatılan ve uzay ile ilgilenen genç profesyonelleri, öğrencileri, uzmanları, karar alıcıları, politika yapıcıları ve bu platformun ağ ruhuna katkıda bulunabilecek tüm aktörleri hedefleyen bir platform olarak görülmektedir (IAF, Global Networking Platform, tarihsiz). IAF oluşturduğu bu forumlar aracılığıyla teknolojik ve bilimsel gelişmelerden siyasi karar alıcıların bilgi edinmesini sağlamanın yanında toplumun da bu konular hakkında bilgi sahibi olmasına yardımcı olmakta; böylelikle siyasi karar alıcıların üzerinde kamuoyu baskısının oluşabilmesinin de önü açılmaktadır. Uzayla ilgilenen gençlerin katılımı dahi uluslararası uzay rejiminin oluşması halinde alınacak kararlara etki edebilecektir.

ISF'den farklı olarak 2019 yılında başlatılan ve yıllık olarak devam eden IAF Uluslararası Bakanlar ve Parlamento Üyeleri Toplantısı (*International Meeting for Ministers and Members of Parliaments / MMOP*), geleneksel uzay topluluğu olarak nitelendirilen hükümet temsilcilerinin, ajansların, endüstrinin, mühendislerin ve bilim insanlarının küresel ölçekte diyaloglarını geliştirmek için sunduğu bir platform olarak karşımıza çıkmaktadır (IAF, MMOP, tarihsiz). Aynı şekilde 2020 yılında başlamış olan IAF-GNF Uzay Sohbetleri Serisi, uzaydaki son gelişmelere değinilen, 2 haftada bir gerçekleştirilen, çevrimiçi seminerleri ifade etmektedir ve insani yardımı destekleyen havacılık ve uzay teknolojileri girişiminden, gelişmekte olan ülkelerin uzay faaliyetlerinde yaşadıkları sorunları aşmak üzerine pek çok

alanda bilim insanlarını bir araya getiren aktif bir platform sunmaktadır (IAF, IAF GNF Space Conversations Series, tarihsiz). Bu platform aracılığıyla da insan refahını arttırmaya yönelik politikaların oluşmasına öncülük edilebilmektedir.

IAF, Komiteleri aracılığıyla hazırladığı raporlarla ulus devletlerin uzay faaliyetleri konusunda kolektif davranış kalıpları içerisine girmesine yardımcı olmaktadır. IAF Uzay Trafiği Yönetimi Komitesi aracılığıyla hazırlanan son rapor içerisinde; uzay operasyonlarının sürdürülebilirliği çerçevesinde uzay enkazıyla ilgilenen mevcut komitelerin desteklenmesi amacı taşındığı ve başta UNCOUOS, IADC, ISO gibi uzay enkazının azaltılması konusunda standardizasyon sağlamaya yönelik karar almaya çalışan kurumlara destek olmanın amaçlandığı ifade edilmektedir (IAF Committee Briefs, STM, Winter 2022). 2018 yılında IAF, IISL ve IAA arasında, uzay trafiği yönetimi konusunda kapsamlı yaklaşımlar ve öneriler geliştirmeleri için karar vericilere hitap edip onları görevlendirmeyi amaçlayan bilgileri sunmak adına, bir mutabakat zaptı imzalanmıştır (IAF Committee Briefs, STM, Winter 2022).⁴⁴ Uzay trafiğinin düzenlenmesi yoluyla uzay enkazının azaltılması amaçlanmakta ve enkaz meselesinin yaratacağı vahim durum önlenmeye çalışılmaktadır. Bu durum da güvenlik amacıyla uluslararası dayanışma ve iş birliği çalışmalarına örnek gösterilebilmekte ve İOM ilkesinin bileşenine katkı sunmaktadır.

IAF Uzay İtki Komitesi, yörünge altında, uzayda ve Dünya-yörünge arasında gerçekleşen fırlatmalar sırasında uzay araçlarının itme konularını ele almaktadır (IAF Committee Briefs, Space Propulsion Committee, Winter 2022). Mega uydu takım yıldızları, uzay turizmi, Ay görevleri, uzaya dayalı güneş enerjisi, uzay istasyonuna ulaşım, Mars kolonizasyonu ve Dünya üzerinde bir noktadan diğer noktaya gitme gibi konularda kullanılan roket teknolojisindeki yakıt türünün uzayın sürdürülebilir kullanımını engellediği, ozon tabakasının incelmeye neden olarak, iklim değişikliğini tetiklediği yönünde somut veriler ortaya çıkmaktadır (Miraux, vd., 2022: 329). Uzay İtki Komitesi de kimyasal ve kimyasal olmayan/elektrikli itme, aynı zamanda gelişmiş, geleneksel olmayan veya hava soluyan itme gibi teknikleri dünya çapında araştırmaya çalışmakta ve kurumlararası bilgi alışverişinin ilgili konferanslar (IAF, UNOOSA, ESA vb. tarafından gerçekleştirilen konferanslar) aracılığıyla değişiminin sağlanarak, teknolojinin gelişimine ve dolayısıyla karar alma mekanizmalarına etki etmeye çalışmaktadır (IAF Committee Briefs, Space Propulsion Committee, Winter 2022). Bu komitenin diğer kurumlarla geliştirdiği faaliyetler uzayın keşfi ve kullanımı amacıyla uluslararası dayanışma ve iş birliği temel bileşenine örnek teşkil etmesinin yanında uzay sistemlerinin barışçıl amaçlarla kullanımına da katkı sağlamaktadır. Zira itki

⁴⁴ Yapılan ve incelemeler ve araştırmalar sonucunda ortaya konacak taslak metnin ise 2023 yılında gerçekleştirilecek IAC kapsamında ortaya konması beklenmektedir.

sistemlerinin ekolojik denge açısından dikkate alınarak düzenlenmesi, Dünya üzerinde ilgili teknolojilerin düzenlenmesine de katkı sağlayarak, iklim değişikliğinin etkilerinin azaltılmasına yardımcı olabilecektir.

IAF Uzak Ulaştırma Komitesi de uzay endüstrisinden, akademiden ve uzay sistemlerinin uygulayıcılarından aktörleri bir araya getirerek, uzay taşıtırma sistemleri için teknik araştırmaların gelişmesini sağlamakta; özellikle yeniden kullanılabilir uzay araçlarının yapılarak, maliyetlerin azalması ve yeni uzay aktörlerinin gelişmiş uzay ülkelerinden bilgi transferi sağlayarak ticari uzay taşımacılığı sektörüne adım atabilmesi adına teknik çalışmalar yürütmektedir (IAF Committee Briefs, Space Transportation Committee, Winter 2022). Uzay turizmi gibi yalnızca eğlence amaçlı uzay yolculuklarının yolcu başına yüksek çevresel ayak izinin çevresel eşitsizlikleri de şiddetlendirdiği yönünde eleştiriler bulunmakta (Miraux, vd., 2022: 329); IAF'ın komiteleri aracılığıyla bu sorunların küresel çapta diyaloglarla çözüme kavuşturulabileceği düşünülebilmektedir. IAF Uzay Sistemleri Komitesi de dünya çapından pek çok aktörün bir araya gelmesine yardımcı olmakta ve özellikle uzay mühendisliği alanında ortaya çıkan yenilikçi gelişmelerin aktörler arasında paylaşılmasına ve iş birliği oluşmasına katkıda bulunmaktadır (IAF Committee Briefs, Space Systems Technical Committee, Winter 2022). Bu yönüyle ulusötesi etkiye sahip bilimsel kararların alınması sağlanabilmekte ve insan refahını arttıran etkilere sahip olunabilmektedir. Uzay sistemlerinin barışçıl amaçlarla kullanılması, uluslararası dayanışma ve iş birliği temel bileşenlerine sunulan katkının yanında çevresel ayak izinin düşürülmesi yönünde ortaya konan tavır, kuşaklararası adalet temel bileşenine de etki edecektir. Gerek Uzay Ulaştırma Komitesi gerekse Uzay Sistemleri Komitesi aracılığıyla sürdürülen faaliyetler gelecekte oluşturulması muhtemel uluslararası uzay rejiminin oluşması açısından elzem görülmektedir.

IAF Uzay Güvenliği Komitesi uzayın sürdürülebilir kullanımı, güvenliği ve emniyeti ile ilgili tüm konuları ele almakta ve özellikle uzay trafiği yönetimi ve uzay durumsal farkındalığını etkileyebilecek konuları tartışarak, bu konuda yapılabilecekleri ortaya koyan çalışmalar yürütmektedir (IAF Committee Briefs, Space Security Committee, Winter 2022). Uzay Güvenliği Komitesi hem ulusal hem de uluslararası kuruluşları ve uzay güvenliği alanında üst düzey uzmanları ve araştırmacıları davet etmeye ve bilgi birikimini paylaşmaya devam edeceğini de belirtmektedir (IAF Committee Briefs, Space Security Committee, Winter 2022). Bu komite İOM ilkesinin uzayın ve uzay sistemlerinin barışçıl amaçlarla kullanımı ve uluslararası dayanışma ve iş birliği temel bileşenlerine katkı sunmakta; oluşturduğu koordinasyonlarla ulusötesi etkiye sahip, insan refahını arttıracak kararların alınmasına yardımcı olabilmektedir. Uzay Keşif Komitesi, Uzay Çağı'nın başından itibaren

uzayın keşfi ile ilgili durumları ele almakta ve Komite, günümüzde uzayın keşfinin sadece gök cisimleri ve uzay boşluğu ile sınırlı tutulmadığının ve uzayın ticarileşmesi ile agresif uzay faaliyetlerinin arttığının bilincinde hareket etmektedir (IAF Committee Briefs, Space Exploration Committee, Winter 2022). Uzayın keşfi konusunda rekabetçi politikaların artmasına karşın Komite'ye pek çok uzay ajansı, endüstri ve araştırma merkezlerinden katılım sağlanmakta, IAC gibi konferanslar ile de uzayın keşfi ve uzay faaliyetleri konusunda bilgi akışının devam etmesi garanti altına alınmaktadır (IAF Committee Briefs, Space Exploration Committee, Winter 2022). Uzay Keşif Komitesi'nin ulusötesi etkisi IAC örneğinde bile ortaya çıkmakta; uzay topluluğunun birçok üyesini bir araya getirmesi açısından da İOM ilkesinin uluslararası dayanışma ve iş birliği bileşenine katkı sunduğunu göstermektedir.

Uzay Eğitimi ve Sosyal Yardım Komitesi (*Space Education and Outreach Committee / SEOC*) ise, öğrenciler, eğitimciler ve IAF üyeleri için kaliteli öğrenme ve sosyal yardım fırsatlarının geliştirilmesi faaliyetlerini desteklemektedir (IAF Committee Briefs, Space Education And Outreach Committee, Winter 2022). Abstract Mentor Programı (AMP), Launchpad Mentorship Programı ve Gelecek Nesiller Kurulu (*Next Generation Plenary /NGP*) gibi IAF girişimlerine destekte bulunan SEOC, IAF'ın düzenlediği eğitimler, konferanslar, sempozyumlar ve yarışmalarla geleceğin uzay liderlerine yön vermeye yardımcı olmaktadır (IAF Committee Briefs, Space Education And Outreach Committee, Winter 2022).⁴⁵ IAF bu programlar sayesinde hem gelecek nesillerin uzay ile ilgili yetişmesine katkı sağlamak hem de ulus devletler arasındaki eşitsizliği ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. İOM ilkesinin eşitlik temel bileşenine katkı sunmasının yanında kuşak-ıçi, kuşaklararası adalet temel bileşenine de etki etmekte; devletler arasındaki eşitsizliği ortadan kaldırmayı hedefleyerek insan refahına katkı sunması açısından epistemik bir sonuç doğurmaktadır.

Dünya Gözlemleri Komitesi (*Earth Observations Committee / EOC*), IAF'deki tüm Dünya gözlemi ile ilgili etkinlikleri organize etmek, düzenlemek ve koordine etmekten, yani IAC sırasında Dünya Gözlemleri Sempozyumunu yürütmekten sorumlu olan Komitedir ve Dünya gözlemi ile ilgili tüm verilerin açık veri politikası kapsamında paylaşılmasına katkıda bulunmaya çalışmaktadır (IAF Committee Briefs, Earth Observations Committee, Winter 2022). Komiteye göre, verilerin demokratikleştirilmesi ve böylelikle verilerin herkes için daha erişilebilir olması ve bunun önündeki engellerin azalması gerekmektedir (IAF Committee

⁴⁵ AMP, genç araştırmacıların IAC için hazırladıkları metinlerde başarılı özetlerin nasıl yazılacağı konusunda destek vermekte ve böylelikle gençlerin uluslararası uzay konferanslarına katılımını arttırmayı amaçlamaktadır (IAF, AMP, tarihsiz). Launchpad Danışmanlık Programı ise uzay endüstrisinin her alanında yeni mezun olan gençlerin kariyer gelişimine odaklanan danışmanların yer aldığı bir programdır ve IAF içinde temsil edilen nesiller arasında gelişmiş iletişim için bir platform sağlamayı amaçlamaktadır (IAF, Launchpad Mentorship Programme, tarihsiz).

Briefs, Earth Observations Committee, Winter 2022). Verilerin demokratikleşmesi politikası ele aldığı konular ve yürüttüğü faaliyetler dikkate alındığında aslında IAF'ın en temel vizyonlarından birini teşkil etmektedir. EOC aynı zamanda, daha sonra detaylıca açıklanacak olan, Dünya Gözlemleri Grubu (GEO) ile birlikte faaliyetler yürütmekte ve bu oluşuma destek olmaktadır (IAF Committee Briefs, Earth Observations Committee, Winter 2022). Verilerin demokratikleşmesi politikası ile insan refahını arttırmaya yönelik epistemik katkının yanı sıra İOM ilkesinin eşitlik, kuşak-ıçi, kuşaklararası adalet temel bileşenlerine de etki edilmektedir. IAF'ın epistemik rolünde önemli bir yeri olan Gezegen Savunması ve Yakın Dünya Nesneleri Komitesi de Uluslararası Astronotik Akademisi (IAA) tarafından 2023 yılında gerçekleşecek 8. IAA Gezegen Savunması Konferansı'na katılarak destek verecek ve bu yolla küresel uzay politikalarını şekillendirmeye çalışacaktır. Uzay çevresinin sürdürülebilirliği açısından önemli bir yeri olan bu komitenin özellikle İOM'un kuşaklararası adalet temel bileşenine katkı sunması ve gelecekte oluşacak uluslararası uzay rejiminde etkisinin olması muhtemel görülmektedir.

3.1.3.3. IAF'ın Epistemik Rolünün İnsanlığın Ortak Mirası İlkesi Çerçevesinde Değerlendirilmesi

IAF'ın komiteleri aracılığıyla yürüttüğü faaliyetler göstermektedir ki; üyeleri aracılığıyla küresel uzay politikalarına ve bilime yön vermeye çalışmakta ve epistemik yönü olan faaliyetleriyle Dünya toplumlarının refahının artmasına aracılık etmektedir. Epistemik uzay topluluğunun diğer üyeleriyle birlikte çalışmalara öncülük eden IAF, ulus devletlerin ve küresel uzay aktörlerinin önem verdiği en temel aktörlerden biri konumundadır. 1978 yılında uzay enkazının durumunu *Collision Frequency of Artificial Satellites: The Creation of a Debris Belt* adlı makaleleriyle ortaya koyarak tüm dünyanın dikkatini çekmeye başaran Donald J. Kessler ve Burton G. Cour-Palais de IAF üyesi olarak çalışmalar üretmiş; Kessler Sendromu metaforunun gelişmesini, IAF çatısı altında yürüttüğü faaliyetlerle sağlamıştır (IAF, Biographies, tarihsiz).

IAF'ın UNOOSA ile birlikte yürüttüğü çalıştaylar dikkate alındığında uzay topluluğu nezdindeki epistemik rolü ortaya çıkmaktadır. Özellikle Uluslararası Astronotik Kongreleri aracılığıyla birçok aktörü bir araya getiren IAF, bilgi alışverişinin sağlanmasına katkı sunmakta; İOM ilkesinin temel bileşenlerinden faydanın paylaşımı temel bileşenine etki etmektedir. IAC'lar sırasında doğrudan karar alma gündemi olmadığı için bu toplantının başarısını veya etkisini ölçmek zordur; ancak, IAC'nin varlığı, bu tartışmalar için tarafsız bir forum sağladığından ve katılımcıların çoğu gerçekten alanlarında uzman olduğundan önem

arz etmektedir (Jakhu ve Pelton, 2017: 44). Bu paylaşımlar aynı zamanda uluslararası dayanışma ve iş birliğini de beraberinde getirebilmekte ve küresel ortaklıklara aracılık edilebilmektedir. ISF ve GNF gibi forumlar aracılığıyla siyasi karar alıcılar üzerinde etki kurabilmekte ve bilginin paylaşımının yanında gençlerin eğitimi yoluyla gelecek uzay rejiminin şekillenmesine yardımcı olunmaktadır. Uzay trafiği yönetimi konusunda IISL, IAA gibi kurumlarla çalışmalar yürüten IAF, İOM ilkesinin uluslararası dayanışma ve iş birliği, kuşak-İçi ve kuşaklararası temel bileşenlerine katkı sunmaktadır. Uzay İtKi Komitesi aracılığıyla uzay sistemlerinin barışçıl amaçlarla kullanımını desteklemekte, Uzay Ulaştırma Komitesi aracılığıyla hem kuşak-İçi, kuşaklararası adalet bileşenine etki etmekte hem de uzay teknolojilerinin Dünya üzerinde kullanılması yoluyla insan refahını artırma amacını taşıyarak epistemik etkiler oluşturmaktadır. Komiteleri aracılığıyla İOM ilkesi temelinde bir uluslararası uzay rejimi oluşması noktasında çeşitli katkılar sunan IAF, özellikle verilerin demokratikleşmesi yoluyla insan refahının artırılması ve ulusötesi bilimsel kararların alınmasına yardımcı olmaktadır.

3.1.4. Uzayın İnsanlığın Ortak Mirası İlkesi Temelinde Küresel Yönetişiminde Uluslararası Bilim Konseyi'nin Epistemik Katkıları

1931 yılında Brüksel'de kurulan Uluslararası Bilim Konseyi resmi adıyla Uluslararası Bilimsel Birlikler Konseyi (*International Council for Scientific Union / ICSU*), 1952 yılında kurulan Uluslararası Sosyal Bilimler Konseyi (*International Social Science Council / ISSC*) ile 2018 yılında birleşerek Uluslararası Bilim Konseyi adını almıştır (ISC, About Us, tarihsiz). Küresel üyelere sahip hükümet-dışı bir organizasyon olan ISC, 200'den fazla akademi ve araştırma konseyleri de dahil olmak üzere uluslararası ve ulusal birlik, dernek ve bilimsel kuruluşu bünyesinde barındırmaktadır (ISC, About Us, tarihsiz). Konsey'in kuruluş aşaması 1899 yılına kadar geri gitmekte ve o tarihte Almanya'da kurulan ve sonrasında I. Dünya Savaşı nedeniyle dağılan Uluslararası Akademiler Birliği'nin (*International Association of Academies*) devamı olarak dünya bilim camiasını bir araya getirmeyi hedeflediklerini belirtmektedirler (ISC, About Us, tarihsiz). ISC'nin faaliyetleri arasında iklim değişikliği, okyanus gözlemi, karasal gözlem, afet riski araştırmaları, kutup gözlemi, sürdürülebilir kalkınma araştırmaları gibi daha birçok alan bulunmakta ve ISSC ile birleşmesiyle birlikte de sosyal alandaki çalışmaları bünyesine katmaktadır. Uzay araştırmaları ve bilimi konusunda ise günümüze değin ICSU'nun faaliyetleri ön plana çıkmaktadır.

Uluslararası Bilim Konseyi epistemik uzay topluluğunun en önemli üyelerinden biri olarak bilinmekte ve uzay politikalarının oluşturulmaya başlandığı II. Dünya Savaşı sonrası

dönemdeki faaliyetleriyle İOM ilkesi açısından önem arz etmektedir. ICSU, 1957-58 yıllarında oluşturulan Uluslararası Jeofizik Yılı'nın oluşumuna katkıda bulunmuş ve IGY kapsamında ortaya konan temel ilkeler de uluslararası uzay hukuku ve politikalarının oluşumuna öncülük etmiştir. Uluslararası Jeofizik Yılı⁴⁶ güneş aktivitelerinin son derece aktif olduğu bir döneme denk gelmiştir ve güneşin zararlı etkilerini konu alan bilimsel bilgiden dünya üzerindeki tüm bilim insanlarının faydalanmasını sağlama amacını taşımıştır (Pushkov ve Silkin, 1966). Bu maksatla başlatılan birtakım bilimsel faaliyetlerin sonuçları günümüze değin insanlığa katkı sağlamaktadır.

3.1.4.1. ISC'nin Organizasyon Yapısı ve Temel Metinleri

Konsey'in ana yönetim organı üç yılda bir toplanan Genel Kurul'dur ve bu kurul, bilimsel liderlik sağlayan ve Konsey'in vizyon, misyon, ilke ve değerlerinin yanı sıra mali ve yönetsel sağlamlığını gerçekleştirilmesine katkıda bulunan bir Yönetim Kurulu seçmektedir (ISC, About Us, tarihsiz). Yönetime katkıda bulunan Danışma Organları, çeşitli Daimî Komitelerden oluşmaktadır ve Yönetim Kurulu'na Konsey'in çalışmalarının önemli yönleri ve Yönetim Kurulu'nun görevleri hakkında tavsiyelerde bulunmaktadır (ISC, Governance, tarihsiz). Bilim Planlama Komitesi, Sosyal Yardım ve Katılım Komitesi, Sorumluluk Komitesi ve Finans Komitesi daimî komiteleri oluşturmakta; Kullanıcı Forumu ve Seçim Komitesi de diğer danışma organlarını oluşturmaktadır (ISC, Governance, tarihsiz). Gelişmekte Olan Küçük Ada Devletleri İrtibat Komitesi, Ödül Seçici Kurul ve Aidat Komitesi de özel amaçlı komitelerdir ve belirli amaç ve görevleri tamamladıktan sonra feshedilmektedir (ISC, Governance, tarihsiz). ISC 200'den fazla uluslararası doğa ve sosyal bilimler birliği ve derneği ile akademiler, araştırma konseyleri, enstitüler ve vakıflar dahil olmak üzere ulusal ve bölgesel bilimsel kuruluşları bir araya getiren tek uluslararası sivil toplum kuruluşu niteliği taşımaktadır (ISC, Membership, tarihsiz). Konsey, bilimin tüm alanlarından ve dünyanın tüm bölgelerinden bilimsel mükemmelliği ve bilim-politika uzmanlığını entegre etme kapasitesi bakımından önem arz etmekte ve bilimi, küresel bir kamu malı olarak ilerletmeye çalışmaktadır (ISC, Membership, tarihsiz). Bu vizyonla misyonlarını, bilimin küresel sesi olmaya ve her yerde bilimin güvenilen bir sesi olarak konuşmaya adanmışlardır (ISC, Brochure, 2022). Bünyesinde bulunan uzmanlar ve bilim insanları yoluyla

⁴⁶ BMGK'nun 1348 (XIII) sayılı 1958 tarihli kararının 1(b) bendinde IGY'ye atıfta bulunulmuş ve dış uzayın barışçıl kullanımında uluslararası iş birliği ve programların IGY kapsamında ortaya konan çerçeve ile oluşturulması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Aynı şekilde BMGK'nun 1472 (XIV) sayılı 1959 tarihli kararının önsözünde de IGY'de ortaya konulan çerçevenin tanındığına yapılan vurgu önem arz etmektedir.

insan refahını arttırmak için bilimi kullanan kuruluş, epistemik uzay topluluğunun bir üyesi olarak anılabilmektedir.

ISC, BM Bilim ve Teknoloji Topluluğu Ana Grubunun (*Scientific and Technological Community Major Group*) baş koordinatörüdür ve BM'de bilim için bir yetki sağlamak ve bilimi 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi, Paris İklim Değişikliği Anlaşması, Yeni Kentsel Gündem ve Afet Riskini Azaltma için Sendai Çerçevesi dahil olmak üzere başlıca küresel politika süreçlerine entegre etmek için Dünya Mühendislik Örgütleri Federasyonu (*World Federation of Engineering Organizations / WFEO*) ile birlikte çalışmaktadır (ISC, Brochure, 2022). Farklı epistemik topluluklarla bir araya gelen ISC, ulusötesi etkiye sahip bilimsel kararlarla ulus devletlerin kolektif davranış kalıpları içerisine girmesine katkıda bulunmaktadır. ISC'nin uzayın keşfi ve uzay faaliyetleri ile ilgili en önemli birimi ise Uzay Araştırmaları Komitesi'dir (COSPAR).

1958 yılında kurulan COSPAR, dünyanın farklı yerlerinden birçok bilimsel birliği ve araştırma konseyini bir araya getiren bir sivil toplum kuruluşu olan Uluslararası Bilim Konseyi'nin bir parçasıdır (Worms, 2020). COSPAR'ın amacı, uzayda yürütülen bilimsel araştırmalar sonucu elde edilen tüm bilgilerin, bilimsel toplantılar, yayınlar veya başka herhangi bir yolla uluslararası düzeyde paylaşılabilmesi ve tüm bilim insanlarının katılabileceği açık bir forum sağlamaktır (COSPAR About, tarihsiz). Varlığının ilk yıllarında Soğuk Savaş rekabetinin önüne geçen, siyasi düşünceleri göz ardı ederek bilimi ön plana koymaya çalışan ve Doğu ve Batı Bloğu ülkelerini bir araya getiren bir oluşum olarak karşımıza çıkmaktadır (COSPAR About, tarihsiz). Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte bu rolünü bir kenara bırakarak her türlü uzay araştırmasını desteklemeye çalışan bir kurum haline gelen COSPAR, ilk Uzay Bilimleri Sempozyumu'nu 1960 yılında gerçekleştirmiş ve o tarihten itibaren önemli bir kurum haline gelmiştir.

COSPAR'a ulusal ve uluslararası bilimsel kuruluşlar üyedir (COSPAR, Members, tarihsiz) ve Bilimsel Komisyonlar ve Paneller şeklindeki iki temel bilimsel yapı, kurum içinde etkin konumdadır (COSPAR, Scientific Structure, tarihsiz). COSPAR, 45 ulusal bilimsel kuruluş ve 13 uluslararası bilimsel kuruluşu bünyesinde barındırmakta ve bu üyelikler 10,000'den fazla bilim insanının Komite'nin amaçları için çalışmasına olanak tanımaktadır (COSPAR's Strategic Action Plan for 2019-2023). COSPAR'ın organizasyon yapısı, uzay araştırmalarıyla ilgili her bilimsel disiplini temsil eden sekiz komisyon ve uzay araştırma topluluğunun belirli kesimlerini ilgilendiren konuları ele almak için tasarlanmış on iki panelden oluşmaktadır (COSPAR, Scientific Structure, tarihsiz). COSPAR bilimsel komisyonları 2017 yılına kadar, uzay araştırmalarında uluslararası iş birliğini teşvik etme

çabalarının bir parçası olarak, UNCOPUOS için tüm uzay araştırma disiplinlerinde uluslararası iş birliğini kapsayan raporlar hazırlamış, ancak bu tarihten sonra çalışmalarını çevrimiçi platformlara taşıyarak tüm uzayla ilgilenen tarafların bilgilenebilmesine katkıda bulunmuştur (Fellous, 2018: 5). COSPAR'ın bünyesinde barındırdığı uzmanlar nedeniyle epistemik bir yönü bulunmakta; ayrıca oluşturduğu çevrimiçi platformla İOM ilkesinin faydanın paylaşımı temel bileşenine katkı sunduğu görülmüştür.

3.1.4.2. ISC'nin Faaliyetlerinin Ana Hatları

Uzayın küresel yönetişiminin önemli adımlarından olan temel uzay hukuku metinlerinin hazırlık dönemlerine bakıldığında COSPAR'ın rolünün önemi de ortaya çıkmaktadır. BMGK'nun 1721 (XVI) sayılı 1961 tarihli kararında ITU'nun operasyonel uydu sistemlerinin kurulumunda COSPAR'dan yardım alabileceğine vurgu yapılmıştır (Kısım D, madde 5). COSPAR'ın temel amacı, hükümetlerin askeri rekabetlerinin yarattığı gerginliğin ötesinde bilim insanları arasında bilimsel iş birliğini teşvik etmek olarak tanımlanmıştır. Uzay çağıının başlangıcından beri tüm üye devletlerin bilimsel faaliyetlerde etkin olabildikleri COSPAR içerisinde ABD, genellikle bilimsel bilgi paylaşarak, personel eğiterek, ABD roketleriyle yabancı uydular fırlatarak ve diğer ulusların deneylerini ABD uyduları üzerine dahil ederek diğer uluslarla iş birliği yapmıştır (Caldicott ve Eisendrath, 2007: 5). UNCOPUOS'un 1962 tarihli 17. oturumu ile ortaya çıkan 27 gündem maddesi içerisinde belirtilmektedir ki COSPAR, ulus devletlerin bilgi ve veri tedarik etme noktasındaki artan isteklerini dikkate almalı ve aynı zamanda ICSU'nun bir organı olan Roket ve Uydular için Dünya Veri Merkezi'nin (*World Data Centre / WDC*) ve NASA'nın oluşturduğu SPACEWARN adlı iletişim ağının organizasyonu, kullanımı ve işlevleri hakkında UNCOPUOS'u bilgilendirmelidir (Agenda Item 27, 1962, madde 14[d]). Bilimsel bilginin paylaşılmasına aracılık eden COSPAR, ulusötesi bir etki yaratmakta ve aynı zamanda İOM ilkesinin faydanın paylaşımı, uluslararası dayanışma ve iş birliği bileşenlerine katkı sunmaktadır.

SPACEWARN iletişim ağı NASA tarafından uydular ve uzay sondaları hakkındaki bilgilerin hızlı dağıtımı için bir iletişim mekanizması olarak hizmet etmeyi amaçlamıştır. 1991 yılından 2011 yılına kadar aylık olarak yayınlanan bültenlerle bu bilgilerin yayılımı sağlanmış; 2011 yılında Dünya Veri Sistemi'ne (*World Data System / WDS*) dahil olmuştur (NASA, SPACEWARN Bulletin, 2014). 13 Ekim 1964 tarihinde A/5785 sayılı UNCOPUOS Raporu'nda SSCB, ABD ve İngiltere'de bulunan Dünya Veri Merkezi (*World Data Center / WDC*) koordinatörlüklerinin roketler ve uydular tarafından elde ettikleri verilerin bilim ve

araştırma amaçlı üye devletlerin bilim insanları tarafından kullanılabilirliğine dikkat çekilmektedir (Kısım II / E). ISC'nin disiplinlerarası bir kurumu olan WDC, 2008 yılında Dünya Veri Sistemi olarak değiştirilmiş; uzun dönem vizyonlarını da bilimdeki ilerlemenin politika oluşturma ve sosyo-ekonomik gelişmelerde etkili olduğu gerçeğiyle bilimsel verilere ve bilgiye evrensel ve adil bir şekilde erişimin sağlanması gerekliliği olarak belirtmişlerdir (World Data System, About, tarihsiz). Verilerin demokratikleşmesi yolunda COSPAR'ın da etkisi bulunmakta ve uzayın keşfinden ve kullanımından elde edilen bilimsel bilginin paylaşımı yoluyla uluslararası dayanışma ve iş birliğine katkı sağlamaktadır.

13 Ekim 1964 tarihinde A/5785 sayılı UNCOPUOS Raporu içerisinde uzay etkinliklerinin amaçları ve potansiyellerinin küresel çapta anlaşılmasını sağlamak için hangi materyallerin mevcut olduğu veya gerekli olabileceği COSPAR'a sorulmuş; ihtiyaç halinde araçlar, broşür ya da el kitabı gibi yeni materyallerin kullanılması ve tahmini maliyetin belirlenmesi ve bu faaliyetlerin sonucunda öneri ve tavsiyelerin Komiteye rapor edilmesi hususunda da COSPAR'a bir görev atfedilmiştir (Kısım II, D / 1-2). Ayrıca rapor içerisinde Komite COSPAR'ı sondaj roketlerinin fırlatma tesislerinin coğrafi dağılımı ve bunların kapasiteleri hakkında bilgi ve tavsiyelerinden yararlanmak için Komite ile iş birliğine çağırmaktadır (Kısım II, madde 29). Rapor içerisinde COSPAR Uzay Deneylelerinin Potansiyel Zararlı Etkileri Üzerine Danışma Grubu'nun (*Consultative Group on Potentially Harmful Effects of Space Experiments*) rolü ve yeterliliği tanınmakta; uzayın barışçıl amaçlarla kullanımını engelleyecek herhangi bir uzay faaliyetin zararlı etkilerinden tüm Üye Devletlerin kaçınması beklenmektedir (Kısım II, madde 33). COSPAR'ın bu alanda faaliyetlerine devam etmesi istenmekte ve Komiteye raporlar sunması talep edilmektedir. 1967 tarihli Uzay Antlaşması'nın imzalanmasından önce UNCOPUOS'un A/6431 sayılı 22 Eylül 1966 tarihli raporunda da COSPAR'ın eğitim-öğretim konusunda bir panel kurmasının önemine ve sondaj fırlatma roketlerinin dünya çapında yayılmasındaki rolüne vurgu yapılmıştır (Kısım I, madde 6). Aynı rapor içerisinde uzayın barışçıl amaçlarla kullanımı hususunda bu faaliyetlerin öneminden de bahsedilmektedir (Ek- I). Uzayın ve uzay sistemlerinin barışçıl amaçlarla kullanımı temel bileşeniyle, eğitim-öğretim faaliyetleri dolayısıyla kuşak-İçi, kuşaklararası adalet bileşenine katkı sağlayan COSPAR sunmuş olduğu raporlarla UNCOPUOS üye devletlerinin kolektif eylemlerde bulunmasına aracılık etmektedir. Bu faaliyetlerini bünyesinde barındırdığı mesleki yeterliliğe sahip uzmanlarla sağlayan COSPAR, siyasal alan üzerinde etki kurabilmektedir.

1802 (XVII) sayılı 1962 tarihli BMGK kararı ile Sessiz Güneş Projesi (*The Quiet Sun Project*) ve Dünya Manyetik Araştırması (*World Magnetic Survey*) gibi uluslararası

programlarda ulus devletlerin tam destek vermesi gerektiği konusunda fikir birliğine varılmış (Kısım II, madde 3) ve ISC 1962-67 yılları arasında bu konuda da bilimsel ve teknik destek vermiştir. ISC 1960 yılında Radyo Astronomi ve Uzak Bilimi için Frekans Tahsisleri Bilimsel Komitesi'nin (*Scientific Committee on Frequency Allocations for Radio Astronomy and Space Science / IUCAF*) kurulmasına öncülük etmiş ve bu Komite, radyo astronomi, uzak bilimi ve yeryüzünün keşfi faaliyetlerinde bilim insanlarına radyo frekanslarının tahsis edilmesi ve parazitlerin önlenmesi adına ITU ile iş birliği içerisinde hareket etmiştir (Union of International Associations İnternet Sitesi, IUCAF, tarihsiz). ISC aracılığıyla IUCAF'ın kurulması sonucu ISC'nin insan refahını artırma amacıyla ulusötesi bilimsel kararlar alınması hususundaki etkisi ve kolektif davranış kalıplarının oluştuğu gözlemlenmekte; onun epistemik rolü ortaya çıkmaktadır.

14-27 Ağustos 1968 tarihleri arasında gerçekleştirilen BM uzak konferanslarının ilki olarak görülen UNISPACE I bünyesinde COSPAR gözlemci üye olarak katılmış ve bu konferans sonucunda 78 üye devlet, 9 uzman BM kuruluşu ve 4 uluslararası örgüt aracılığı ile oluşan UNCOPUOS raporunda önemli bir rol üstlenmiştir (UNOOSA, UNISPACE Conferences, 2022). UNISPACE III Konferansı sonrasında oluşturulan rapor içerisinde de COSPAR'ın gökyüzünün gözlemlenmesini engelleyen büyük nesnelerin uzaya fırlatılmasının yasaklanmasına yönelik ifadeleri yer almıştır (UNISPACE III, 1999: 34). COSPAR'ın önemli miktarda ışığı yansıtan büyük uzak nesnelerinin kullanıldığı reklam ve kutlama amaçlı projelerin uzayda yasaklanmasına dair yapmış olduğu vurgu, aynı zamanda uzak çevresinin zararlı enkazdan da arındırılması hususunda önemli argümanlar olmuştur (UNISPACE III, 1999: 34). Ayrıca aydınlatma ve enerji iletimi için büyük güneş reflektörlerinin Dünya üzerindeki biyoçeşitlilik için de zararlı olduğu rapor içerisinde ifade edilmiştir (UNISPACE III, 1999: 34). Gökyüzünün gözlemlenmesini engelleyen faaliyetler hususunda COSPAR'ın yapmış olduğu vurgu, gezegenin kozmik tehditlerden korunması açısından da önem taşımakta; bu yönüyle İOM ilkesinin kuşaklararası adalet anlayışına hizmet ettiği belirtilmelidir.

UNCOPUOS Bilim ve Teknik Alt Komitesi'nin üyeleri için IAF ve COSPAR bilimsel sempozyumlar düzenlemekte; insan refahını artırma amacı taşıyan pek çok konu bilimsel tabanda ele alınmaktadır (COSPAR Symposia Organized during COPUOS, tarihsiz). COSPAR 2019-2023 Stratejik Eylem Planı'nda ifade edildiğine göre; ulus devletlerin uzak programlarını geliştirmelerine COSPAR Kapasite Geliştirme Çalıştayları ile yardımcı olmakta ve ayrıca UNCOPUOS bünyesinde de uzak enkazının azaltılması ve uzak hava durumu farkındalığı gibi alanlarda önemli bir görevi bulunmaktadır (COSPAR's Strategic Action Plan

for 2019-2023). BM bünyesindeki Küresel Uydu Sistemleri Uluslararası Komitesi (ICG) içerisinde gözlemci üye olan COSPAR, panelleri ve komisyonları aracılığıyla ICG'ye destek olmaktadır (Visser, 2018). Ayrıca COSPAR, uzay araştırmalarının tüm alanlarını kapsayan açık erişimli *Advances in Space Research* adlı disiplinlerarası bir dergi çıkarmakta (Science Direct, *Advances in Space Research / ASR*, tarihsiz) ve uzay araştırmaları ile ilgili bilimsel verilerin paylaşımına katkıda bulunmaktadır. COSPAR'ın bilimsel gelişmeye olan katkısı *Life Science in Space Research* adlı bilimsel yayın ile de devam etmekte; aynı zamanda yıllıkları ve haberlerinin yayınlandığı gazetelerle de desteklenmektedir (COSPAR, Publications, tarihsiz). Bu yaklaşımı ile uzayın keşfinden ve uzay kullanımından elde edilen bilimsel bilginin paylaşımı temel bileşenine katkıda bulunmakta ve verilerin demokratikleşmesi yoluyla bilimsel bilginin ulusötesi etki yaratmasına yardımcı olmaktadır.

Uzay araştırmalarında organik bileşen ve biyolojik kirlenmeyi önlemek amacıyla uzay yolculuğu yapan uluslar için bir referans görevi gören “Gezegen Koruma Politikası (*Policy on Planetary Protection / PPP*)” COSPAR'ın en etkin programlarından biri olarak kabul edilmektedir (Jakhu ve Pelton, 2017: 44). COSPAR tarafından atanan bir başkan ve UNOOSA tarafından atanan iki başkan yardımcısı aracılığıyla yönetilmekte olan Gezegen Koruma Paneli (COSPAR, Panel on Planetary Protection, tarihsiz) tarafından oluşturulan son PPP ise 3 Haziran 2021 tarihinde ortaya konmuştur (COSPAR, Panel on Planetary Protection, 2022). Uzay faaliyetleri sonucu oluşabilecek biyolojik kirlenmeyi önlemek amacıyla COSPAR tarafından oluşturulmuş bu prosedürleri uygulamayı devletlerin kabul etmelerinde, ABD'nin Apollo görevlerinden kalma biyolojik kirlenme endişesi de etkili olmuştur (Tennen, 2020: 1560).

COSPAR'ın ortaya koyduğu esnek hukuk enstrümanı olarak nitelendirilebilecek Gezegen Koruma Politikası, 1967 tarihli Dış Uzay Antlaşması'nın IX. maddesi gereğince oluşturulmuş ve bu alanda bir yönetim mekanizması oluşturulması hedeflenmiştir.

“Taraflar Devletler, zararlı kirlenmelerini ve ayrıca dünya dışı maddelerin girmesinden kaynaklanan Dünya ortamındaki olumsuz değişiklikleri önlemek için uzay, Ay ve diğer gök cisimleri araştırmalarını sürdürecektir ve onları araştırarak ve gerektiğinde bu amaçla uygun önlemleri alacaklardır. Bu tür bir faaliyete veya deneye devam etmeden önce uygun uluslararası istişareleri üstlenecektir. Eğer bir ülke başka bir ülkenin dış uzayda zararlı faaliyetler gerçekleştirdiğini düşünüyorsa aktivite veya deneylerle ilgili danışma talep edebilir.”

Yukarıda belirtilen Uzay Antlaşması'nın IX. Maddesi hükümlerine dayanarak oluşturulan PPP iki temel mantığa dayanmaktadır. Bunlar, i) olası dünya dışı yaşam formları, öncüller ve kalıntıların bilimsel olarak araştırılmasının tehlikeye atılmamasını sağlamak ve ii) Dünya'yı gezegenler arası bir görevden dönen bir uzay aracı tarafından taşınan dünya dışı maddenin oluşturduğu potansiyel tehlikeden korumak şeklinde ifade edilmektedir (Coustenis,

vd., 2019: 46). Zararlı kirlenmenin önlenmesine yönelik oluşturulan bu esnek hukuk kuralları gerek ulus devletler gerekse hükümet-dışı aktörler tarafından uygulanmaktadır ve COSPAR gibi bir kurum aracılığıyla oluşturan bu prosedürlerin teamül hukuku haline gelmesinin yanında yeni bilimsel ve teknolojik gelişmeler ışığında kolaylıkla güncellenebilmesi, esnek hukuk kurallarının olumlu bir yanı olarak kabul edilmektedir (Cheney, vd., 2020). PPP aracılığıyla kozmik tehditlere karşı uluslararası dayanışma ve iş birliği içerisinde hareket eden uzay topluluğunun aktörleri, gezegenin korunması yoluyla kuşaklararası adaletin sağlanmasına da aracılık etmektedirler ve PPP, COSPAR'ın uzayın keşfi ve kullanımının barışçıl amaçlarla olmasını sağlayarak, aktörlerin kolektif davranış kalıpları içerisine girmesinin de örneğini teşkil etmektedir.

3.1.4.3. ISC'nin Epistemik Rolünün İnsanlığın Ortak Mirası İlkesi Çerçevesinde Değerlendirilmesi

Temel bilimsel faaliyetlerde sağlam bir eğitim ve araştırma faaliyetinde bulunmayan toplumlar ekonomik ve sosyal kalkınmalarını geliştiremeyecek ve dolayısıyla o toplumun refah düzeyleri de artmayacaktır (Jasentuliyana, 1995: 89). Uluslararası Bilim Konseyi bu faaliyetlerin arttırılması adına önemli bir kuruluştur. ISC'nin gerek kendi oluşturduğu programlarla gerekse de COSPAR aracılığıyla gösterdiği epistemik özelliklerin ortaya konulduğu bu bölüm içerisinde İOM ilkesinin faydanın paylaşımı, uluslararası dayanışma ve iş birliği, uzayın ve uzay sistemlerinin barışçıl amaçlarla kullanımı, kuşak-İçi ve kuşaklararası adalet bileşenlerine katkı sunduğu ortaya koyulmuştur. Ayrıca COSPAR'ın eğitim-öğretim faaliyetlerine aracılık etmesi ve verilerin demokratikleşmesi politikasıyla yürüttüğü faaliyetler neticesinde gelişmişlik düzeyine bakılmaksızın tüm ulus devletlerin bilimsel bilgiden eşitlik çerçevesinde yararlanmasına katkıda bulunulması bakımından İOM ilkesinin eşitlik temel bileşenine katkı sunulduğu da düşünülebilmektedir. COSPAR dünyanın her yerinden genç bilim insanları için kapasite geliştirme atölyeleri sunmakta ve bu anlamda kesinlikle başarılı bir organizasyon olarak anılmaktadır. Ancak, özellikle önümüzdeki yıllarda karşılaştığımız tüm sorunların üstesinden gelmek için bilimsel iş birliğinin önemi göz önüne alındığında, karar vericilerin COSPAR'ın rolüne daha fazla ilgi göstermesi ve böylelikle onun etkisini arttırması önemli olacaktır (Jakhu ve Pelton, 2017: 44). PPP gibi ulusötesi etkiye sahip bir politika çerçevesinde bir araya gelen ulus devletlerin kolektif eylemleri ise COSPAR'ın epistemik rolünün önemini kanıtlamaktadır.

3.1.5. Uzayın İnsanlığın Ortak Mirası İlkesi Temelinde Küresel Yönetişiminde Diğer Epistemik Uzak Topluluklarının Katkıları

ITU, WMO, IAF ve ISC gibi uzayın küresel yönetiminde temel rol üstelenebilen epistemik uzak topluluklarının yanında gerek sundukları katkıları gerekse uzayın keşfi ve kullanımında insan refahını arttırma amacı taşımaları nedeniyle diğer epistemik uzak toplulukları olarak; UNESCO, GEO, IAA, IAU, WHO, ISES, ISO, SDA, ICAO, IAASS, SWF, IISL ve SGAC ele alınmaktadır. Bu kurumların ve yapılanmaların sıralaması önem derecesine göre yapılmamakta; bunların dışında uzayın keşfi ve uzak faaliyetlerinde daha pek çok kurumun varlığı bilinmektedir. Çalışmanın sınırlandırılması gerekliliği neticesinde bu çalışmanın amacı olan İOM ilkesi temelinde uzayın küresel yönetişimine epistemik katkıları sunan kurumlar seçilmeye çalışılmıştır. Aşağıda ele alınacak olan kurumların bir kısmı uzak faaliyetleri dışında da çok önemli misyonlar taşıdığından ana epistemik uzak topluluğu sınıflandırılması içerisinde yer almamıştır ve çalışma kapsamında bu kurumların sadece uzayın keşfi ve uzak faaliyetleri nezdinde epistemik rollerine odaklanılacaktır.

3.1.5.1. BM Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü

UNESCO eğitim, bilim, kültür, iletişim ve bilgi alanlarında uluslararası iş birliğini teşvik ederek barış ve güvenliğe katkıda bulunmak amacıyla 1945 yılında II. Dünya Savaşı'nın bitimiyle kurulmuştur (UNESCO, UNESCO in Brief, tarihsiz). Bünyesinde 193 üye devlet, 53 bölge ofisi ile 2,217 personel, 136 enstitü ve araştırma merkezi bulunmakta; UNESCO'nun küresel eğitim koalisyonunda 180'den fazla ortak yer almaktadır (UNESCO, History of UNESCO, tarihsiz). UNESCO'nun uzayın keşfi ve uzak faaliyetlerinde yetkilendirilmesi hususu da eğitim alanında gerçekleşmiş ve özellikle gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerde bilim ve teknolojinin gelişmesi adına yürüttüğü faaliyetlerle öne çıkmıştır.

UNCOPUOS'un 24 Eylül 1963 tarihli A/5549 sayılı raporunda UNESCO'nun uzayın barışçıl amaçlarla kullanımı hakkında üniversitelerde ve diğer kurumlarda eğitim ve öğretim faaliyetlerinde bulunması gerektiğinin altı çizilmiştir (Kısım II, madde 17). Ayrıca aynı karar içerisinde gelecekte eğitim amaçlı uluslararası bir sondaj roketinin oluşturularak uzayın barışçıl amaçlarla keşfinde kullanımı konusunda tüm ulusların dikkatini çekmeye çalışmıştır. BM bünyesinde 13 Aralık 1963 tarihinde 1963 (XVIII) sayılı karar uyarınca; üniversitelerde ve diğer öğrenim kurumlarında, uzayın barışçıl amaçlarla kullanımıyla ilgili temel konularda eğitim ve öğretim tesislerine ilişkin bilgilerin gözden geçirilmesinin UNESCO ile iş birliği içerisinde gerçekleştirilmesi uygun görülmüştür [Kısım II, madde 2 (d)]. 13 Ekim 1964

tarihinde A/5785 sayılı UNCOPUOS Raporu'nda da uzayın kullanımının ve keşfinin ekonomik ve bilimsel gelişmişlik düzeyine bakılmaksızın tüm ulus devletlerin çıkarı için sağlanması gibi ortak bir amaç uğruna uzay faaliyetleri ve bu faaliyetlerin önemi hakkında eğitim ve öğretimin geliştirilmesinin UNESCO ile iş birliği içerisinde gerçekleştirilmesi gerektiği belirtilmektedir (Kısım II, madde 22).

14-27 Ağustos 1968 tarihleri arasında gerçekleştirilen BM uzay konferanslarının ilki olarak görülen UNISPACE I bünyesinde UNESCO gözlemci üye olarak katılmış ve bu konferans sonucunda 78 üye devlet, 9 uzman BM kuruluşu ve 4 uluslararası örgüt aracılığı ile oluşan UNCOPUOS raporunda önemli bir rol üstlenmiştir (UNOOSA, UNISPACE Conferences, tarihsiz). Bu rapor içinde UNESCO ve WHO'ya biyoloji ve ilaç alanında atıfta bulunulmuş; kozmik araştırmalar ve uçuşlarda bu alanlardaki gelişmelere olan ihtiyaç vurgulanmıştır (UN Report of the COPUOS, 1968, A/7285, Kısım F). Astronotların sağlık durumlarının bu iki kurumun ilerleteceği faaliyetlerle temin edileceğinin belirtildiği raporda UNESCO ve WHO tarafından kozmik şartlar için hazırlanmış bilimsel raporların sonuçlarının Dünya yüzeyindeki pek çok sorun için de çözüm olabileceği vurgulanmıştır UN Report of the COPUOS, 1968, A/7285, Kısım F).

1982 tarihli UNISPACE II konferansında da UNESCO'nun özellikle gelişmekte olan ülkeler ve dezavantajlı toplumlar nezdinde önemine vurgu yapılmış, UNESCO'nun 1980 yılında oluşturduğu Uluslararası İletişim Geliştirme Programı (*International Programme for the Development of Communication / IPDC*) içerisinde ITU ile birlikte çalışması gerektiğine değinilmiştir (UNISPACE II Report, 1982: madde 148). IPDC, sürdürülebilir kalkınma, demokrasi ve iyi yönetişime katkıda bulunan medya geliştirme projelerine fon aktararak gelişmekte olan ülkelerde, geçiş sürecindeki ülkelerde ve çatışma ve çatışma sonrası durumlardaki ülkelerde medya gelişimini desteklemekte ve özgür ve çoğulcu basının büyümesi için sağlıklı bir ortamın güvence altına alınmasını sağlamaya çalışmaktadır (UNESCO, What is IPDC, tarihsiz). 1999 tarihli UNISPACE III sonrasında hazırlanan rapor içerisinde de UNESCO'nun küresel ısınma, iklim değişikliği, insan sağlığı ve sürdürülebilir kalkınma konularında diğer BM kurumlarıyla ve Yer Gözlem Uyduları Komitesi (*Committee on Earth Observation Satellites / CEOS*)⁴⁷ ile birlikte çalışması gerektiği (UNISPACE III Report, 1999: 46) ve şimdiki ve gelecek kuşakların ihtiyaç ve talepleri dikkate alınarak, temel

⁴⁷ CEOS, 1984 yılında Büyüme, Teknoloji ve İstihdam konulu G7 Endüstriyel Uluslar Ekonomik Zirvesi Çalışma Grubu'nun himayesi altında Uzaydan Uzaktan Algılama Uzmanlar Panelinin tavsiyesi neticesinde, Dünya gözlemlerini koordine etmek, kullanıcıların elde edilen verilere ulaşmasını ve kullanmasını kolaylaştırmak amacıyla kurulmuştur (CEOS, Overview, tarihsiz). CEOS ayrıca GEO'nun da kurulmasına öncü rol oynamıştır (CEOS, Overview, tarihsiz).

uzay biliminin milli eğitim politikaları çerçevesinde ele alınması amacıyla BM ve UNESCO'nun aracılık etmesi gerektiği ifade edilmektedir (UNISPACE III Report, 1999: 57).

UNESCO Astronomi ve Dünya Mirası Tematik Girişimi, astronomi mirasının tanımlanması ve tanıtılması için 2003 yılında oluşturulmuştur ve gökyüzü ortak ve evrensel mirasımız olarak kabul edilmiştir (UNESCO, Astronomy and World Heritage Thematic Initiative, tarihsiz). UNESCO bu girişiminde Uluslararası Astronomi Birliği ile birlikte çalışmalar yürütmekte; ayrıca Astronomi, Bilim ve Teknoloji Mirası Girişimi ile uzayın keşfi ve uzay faaliyetlerine etki edecek çalışmalarını arttırmaktadır. Uzay Teknolojisinin Dünya Mirası potansiyeli üzerine projelerin de gerçekleştirildiği bu girişimler sayesinde uzay araştırmalarıyla bağlantılı teknolojik mirasın tanınması teşvik edilmekte ve bu uygulamalar da teknoloji transferinin önünü açmaktadır (UNESCO, Heritage of Science and Technology: World Heritage Potential of Space Technology, tarihsiz).

UNESCO'nun eğitim-öğretim faaliyetleriyle uzaya dayalı bilimsel bilginin paylaşılması yoluyla sunmuş olduğu katkı ile İOM ilkesinin faydanın paylaşımı temel bileşenine, uzayın keşfinden ve kullanımından elde edilen bilimsel bilginin Dünya üzerinde kullanılmasına katkı sağlanması bakımından barışçıl amaçlarla kullanım temel bileşenine, gelişmişlik düzeyine bakılmaksızın bilimsel bilginin tüm uluslar arasında paylaşımı yoluyla kuşak-ıçi, kuşaklararası temel bileşenine ve IPDC gibi programlarla uluslararası dayanışma ve iş birliği temel bileşenine katkı sunduğu görülmektedir. Ayrıca yürüttüğü bilim ve eğitim programlarıyla insan refahını artırmaya yönelik eylemlerde bulunmakta, ulusötesi etkiler sağlayarak kolektif davranış kuralları oluşumuna aracılık etmektedir.

3.1.5.2. Dünya Gözlemleri Grubu

GEO 100'den fazla ulus devleti, devlet kurumlarını, akademik ve araştırma kurumlarını, veri sağlayıcıları, işletmeleri, mühendisleri, bilim insanlarını, 100'den fazla kuruluşu (COSPAR, WMO, WHO, IAF, UNOOSA gibi kurumlar) ve uzmanları bir araya getiren ve insanlığın yararına olan kararların ve eylemlerin koordineli, kapsamlı sürdürülebilir Dünya gözlemleriyle bilgilendirildiği bir gelecek tasavvur eden küresel bir ortaklık örneğidir (GEO, About Us, tarihsiz). 13 Kasım 2015 yılında Meksika'nın başkenti Meksiko'da yapılan GEO IV. Bakanlar Zirvesi'nde kabul edilen Dünya Gözlemleri Grubu Meksiko Deklarasyonu (kısaca Meksiko Deklarasyonu) gereğince; GEO ve onun Dünya gözlemleri sistemleri ve bilgileri, Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündemi, Sendai Afet Riskini Azaltma Çerçevesi 2015-2030, BM Çevresel ve Ekonomik Hesaplar Sistemi ve BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi içerisinde yer alan kararları desteklemek için kullanılacaktır (2015, madde 2). Bu

düzenlemelerin ulusötesi etkilerinin oluşmasına aracılık eden GEO, bünyesinde barındırdığı uzmanlar aracılığıyla insan refahını arttırmaya yönelik politikaların yürütülmesine dolaylı da olsa katkı sağlamaktadır. Verilerin demokratikleşmesinin bir örneğini teşkil eden GEO, İOM ilkesinin faydanın paylaşımı uzay sistemlerinin barışçıl amaçlarla kullanımı ve uluslararası dayanışma ve iş birliği temel bileşenlerine katkı sağlamaktadır.

GEO girişimleri ülkelerin ve onların vatandaşlarının ekonomik ve sosyal gelişimlerini korumak ve geliştirmek için Dünya gözlemlerinden elde edilen verilerin paylaşılması şeklinde ilerlemektedir ve bu gözlemler; afetler, felaketler, hastalık önleme, hazırlık ve müdahale; altyapı planlaması, tarım alanları, ormanlar, okyanuslar, kıyılar, sulak alanlar, biyolojik çeşitliliğin ve kirleticilerin izlenmesi ve yönetimi; iklim projeksiyonları ve temiz su ve sanitasyona erişim konularını kapsamaktadır (Meksiko Deklarasyonu, 2015, madde 5). Bu deklarasyon içerisinde GEO Stratejik Planı 2016-2025 kapsamında gözlem sistemlerinin daha iyi entegre olması için kurulan Küresel Yer Gözlem Sistemi Sistemleri (*Global Earth Observation System of Systems / GEOSS*) uygulanması yönünde karar alınmıştır (Meksiko Deklarasyonu, 2015, madde 6). GEOSS, hem kamu hem de özel sektördeki geniş bir kullanıcı yelpazesi için çeşitli bilgilere erişim sağlayan ve etkileşime giren bir dizi koordineli ve bağımsız Dünya gözlem, bilgi ve işleme sistemi olarak karşımıza çıkmaktadır ve dünya çapında pek çok ağı birbirine bağlaması nedeniyle de “sistemler sistemi” olarak anılmaktadır (GEO, About GEOSS, tarihsiz). Doğal felaketler, afet ve iklim değişikliğinin yarattığı etkilerin bu sistemden yararlanılarak önlenmesi, ulusal düzeyde politika kararlarını etkileyebildiği gibi uluslararası düzeyde de karar vermeyi etkileyebilecek çok önemli bir potansiyele sahiptir (Adams, 2019: 412). Gezegenin korunması adına sunmuş olduğu epistemik katkılar neticesinde hem kuşak-ıçi hem de kuşaklararası adaletin sağlanması hususunda önemli bir kurum olarak görülebilmektedir.

3.1.5.3. Uluslararası Astronotik Akademisi

IAA temel bilimler, mühendislik bilimleri, yaşam bilimleri ve sosyal bilimler alanlarında öne çıkmış, kendi ülkelerinde uzay ve havacılık konularında uzmanlaşmış akademisyenlerden oluşmaktadır (IAA, Structure Overview, tarihsiz). 83 ülkeden alanlarının uzman kişilerini bir araya getirerek epistemik özelliğini ortaya koyan IAA, 1996 yılında BM tarafından bağımsız bir sivil toplum kuruluşu olarak tanınmıştır (IAA, IAA at a Glance, tarihsiz). Uzay araştırması ve teknolojisindeki en son sorunları tartışmak ve keşfetmek, güneş sisteminin devam eden keşfi ve uzayın askeri olmayan kullanımı için rehberlik sağlamak ve öncüllerinin başarılarını ortaya koymak adına dünyanın önde gelen astronotik

disiplinlerindeki uzmanları düzenli olarak bir araya getirmek IAA'nın temel görevidir (IAA Resmi İnternet Sitesi, tarihsiz) ve bu görevlerin insan refahını artırma amacını sağlaması bakımından IAA'nın epistemik rolü akıllara gelebilmektedir.

IAA bünyesinde Tarih Komitesi, SETI Komitesi, Küçük Uydular Komitesi, Bilimsel-Hukuksal İrtibat Komitesi, Uzak Tarafını Koruma Komitesi, Uzak Güneş Enerjisi Komitesi olmak üzere sekiz adet daimî komite (IAA, Permanent Committee Overview, tarihsiz) ve Uzak Fiziği Bilimleri, Uzak Yaşam Bilimleri, Uzak Teknolojisi ve Sistem Geliştirme, Uzak Sistemi Operasyonları ve Kullanımı, Uzak Politikaları, Hukuk ve Ekonomi, Mekan, Toplum, Kültür ve Eğitim adları altında beş adet de komisyon bulunmaktadır (IAA, Commissions Overview, tarihsiz). Bu komisyonlar İOM ilkesinin, uzayın ve uzak sistemlerinin barışçıl amaçlarla kullanımı ve uzayın keşfi ve kullanımı yoluyla uluslararası dayanışma ve iş birliği temel bileşenlerine katkıda bulunmaktadır. IAA, *Acta Astronautica* adlı uzayla ilgili mühendislik, temel bilimler, sosyal bilimler ve teknolojik gelişmeler hakkında yayınlara yer veren bilimsel dergiye destek olmakta; ayrıca IAC'nin özel sayılarının da bu dergi içinde yayınlanmasına aracılık etmektedir (Science Direct, *Acta Astronautica*, tarihsiz). Bu bilimsel yayın aracılığıyla da İOM ilkesinin faydanın paylaşımı temel bileşenine katkı sunduğu görülmektedir.

IAA ve COSPAR, geliştirmekte olan uzak uluslarının ve geliştirmekte olan ülkelerin gelecekteki uzak keşif planlarına katılımını destekleyen kapasite geliştirme kuruluşları arasında gösterilmektedir (Ansdel vd., 2011: 2099). Bu amacı gerçekleştirmek adına IAA yılda 30'dan fazla konferans düzenlemekte, uzak keşfi, uzak enkazı, küçük uydular, uzak trafik yönetimi, doğal afet, iklim değişikliği vb. gibi çok çeşitli konuları ele alan kozmik araştırmalar yayınlamakta ve uzayın keşfi ve uzak faaliyetleri ile ilgili çok farklı dillerde sözlükler yayınlamakta ve uzayın keşfi ve uzak faaliyetleri ile ilgili çok farklı dillerde sözlükler yayınlamakta farkındalığın artırılmasına yardımcı olmaktadır (IAA, IAA at a Glance, tarihsiz). Farkındalık yaratma suretiyle siyasi karar alıcılar üzerinde etki oluşturmaya muhtemel olan IAA, bu yönüyle epistemik bir özellik de ortaya koymaktadır. Uzak trafiği yönetimi konusunda IAF, IISL ve IAA ortak çalışmalar yapmakta, ulus devletleri güvenlik önlemleri açısından bir düzeyde uyumlaştırmayı sağlamak için standartlar benimsemeye teşvik etmektedirler (IAA-IAF-IISL Cooperative Initiative for STM, 2022). Uzak trafiği yönetimi konusunda bu üç kurumun standartlar oluşturmak için çalıştığı ve gelecekte UNCOPUOS bünyesinde oluşturulacak olan bir düzenlemede, bu çalışmaların yer alacağı ön görülmektedir. Uzak trafiğinin düzenlenmesi hususunda ortaya konan ulusötesi epistemik katkılar İOM ilkesinin kuşak-ici ve kuşaklararası adalet temel bileşenine katkı sunmaktadır.

3.1.5.4. Uluslararası Astronomi Birliği

IAU, 1919 yılında Paris'te kurulmuş, dünyanın her yerinden astronomi topluluklarını birleştiren, yıldızların, gezegenlerin ve diğer gök cisimlerinin isimlendirilmesi konusunda BM kararları gereğince sorumlu resmi yetkili olarak görülmektedir (IAU, About IAU, tarihsiz). COSPAR ve UNESCO ile ortak eğitim faaliyetleri düzenleyerek, astronomi biliminin genç astronomlar ve toplum arasında yaygınlaşmasına yardımcı olmaktadır (IAU, About IAU, tarihsiz) ve bu eğitimlerle İOM ilkesinin uluslararası dayanışma ve iş birliği temel bileşenine de etki etmektedir. IAU, Güney Afrika Ulusal Araştırma Vakfı ile ortaklaşa Kalkınma için Astronomi Ofisi'ni (*Office of Astronomy for Development / OAD*) kurmuştur ve bu Ofis, 11 adet SDG'nin⁴⁸ gerçekleşmesine katkıda bulunduğunu belirtmektedir (OAD, Impact of OAD Projects: Overview, tarihsiz). Bu yönüyle İOM ilkesinin kuşak-içi temel bileşenine katkıda bulunan IAU aynı zamanda bilginin paylaşımı yoluyla hem faydanın paylaşımı hem de uzayın barışçıl kullanımı temel bileşenlerine katkıda bulunmaktadır.

SDG'lerin yanında hazırlamış oldukları IAU İklim Değişikliği Bildirisi çerçevesinde topluluk üyeleri, iklim değişikliğine ilişkin 2015 Paris Anlaşması'nın hedeflerine ulaşılmasına yardımcı olmak için belirli eylemler geliştirmeye ve uygulamaya davet edilmekte ve astronomi biliminin, Dünya gezegenindeki yaşamın kırılganlığını vurgulayan benzersiz bir evren perspektifi ve görüşü sağladığı vurgulanmaktadır (IAU Statement on Climate Change, 2021). Astronomi biliminin kullanımında en önemli kurum ola IAU'nun insan refahını artırma amacıyla ulusötesi etkilerinin olduğu görülmekte ve epistemik rolü ortaya çıkmaktadır.

IAU, Karanlık ve Sessiz Gökyüzünü Uydu Takımyıldızı Parazitinden Koruma Merkezi'ni (*Centre for the Protection of the Dark and Quiet Sky from Satellite Constellation Interference / CPS*) 1 Haziran 2022'de kurmuş ve UNCOPUOS üyelerinin de aktif katılımlarının oluşmasını talep etmiştir (UN Report of the Committee on the Peaceful Uses of Outer Space, document A/77/20, 2022). Gökbilimciler Starlink uydularının 2019 yılında fırlatılmaya başlamasıyla uydu takımyıldızlarının olası etkilerinden endişe duymaya başlamışlar ve bu merkezin açılışıyla birlikte karanlık ve sessiz gökyüzünün uydu takımyıldızı müdahalesinden korunmasına ilişkin çabaları koordine etmek ve küresel astronomi topluluğundaki sesleri birleştirmek için çaba sarf etmişlerdir (IAU, About CPS, tarihsiz). Aslında IAU ve COSPAR, aydınlatma ve enerji iletimi için büyük güneş reflektörlerinin piyasaya sürülmesi ve hatta önemli miktarda ışığı yansıtan büyük uzay

⁴⁸ Sağlık ve kaliteli yaşam, nitelikli eğitim, toplumsal cinsiyet eşitliği, temiz su ve sanitasyon, erişilebilir ve temiz enerji, insana yakışır iş ve ekonomik büyüme, eşitsizliklerin azaltılması, sürdürülebilir şehirler ve topluluklar, barış, adalet ve güçlü kurumlar, amaçlar için ortaklıklar.

nesnelerinin kullanıldığı reklam ve kutlama amaçlı projelerin yasaklanması konusundaki epistemik vurguları sıklıkla dile getirmektedir (UNISPACE III Report, 1999: 34). CPS, yer tabanlı optik ve radyo astronomi gözlemlerinin yanı sıra insanlığın gece gökyüzünden keyif alması üzerinde uydu takımyıldızlarının yarattığı olumsuz etkiyi kaldırmak için dünya çapında bireylerin ortak bir girişimi olarak görülmekte ve UNCOPUOS Bilim ve Teknik Alt Komitesi'nin desteklerini talep etmektedir (UN Report of the Committee on the Peaceful Uses of Outer Space, document A/77/20, 2022). Bu yönüyle insanlığın ortak mirası olarak görülen gökyüzü ile ilgili yürüttüğü ulusötesi epistemik faaliyetler gelecekte oluşacak uzay rejiminde etkisini gösterebilecektir.

3.1.5.5. Dünya Sağlık Örgütü

BM uzmanlık kuruluşu olarak 1948 yılında kurulan WHO, sağlığı geliştirmek, dünyayı güvende tutmak ve savunmasız kişilere hizmet etmek için ulusları, ortakları ve insanları birbirine bağlamayı ve böylelikle herkese her yerde en yüksek sağlık hizmeti sunmayı amaçlamaktadır (WHO, About WHO, tarihsiz). 8.000'den fazla uzmandan oluşan WHO, doktorlar, epidemiyologlar, bilim insanları ve yöneticiler dahil olmak üzere dünyanın önde gelen halk sağlığı uzmanlarını içermektedir (WHO, Who we are, tarihsiz). WHO küresel sağlık için uzayın ve uzay sistemlerinin kullanması adına UNOOSA'ya katkıda bulunmakta ve böylelikle SDG'lerin gerçekleştirilmesine yardımcı olmaktadır. Uzay Çağı'nın başından bu yana WHO, uzayın keşfi ve uzay faaliyetlerinde desteklerinden yararlanan bir kurum olmuştur. WHO'nun Kurtarma Sözleşmesi'nin hazırlık aşamalarında Hukuk Alt Komitesi'nin toplantılarına gözlemci olarak katıldığı ve çalışmalara etki ettiği görülmektedir (LSC Report, A / AC.105/6, 1962). Aynı zamanda 14-27 Ağustos 1968 tarihleri arasında gerçekleştirilen BM uzay konferanslarının ilki olarak görülen UNISPACE I bünyesinde WHO gözlemci üye olarak katılmış ve bu konferans sonucunda 78 üye devlet, 9 uzman BM kuruluşu ve 4 uluslararası örgüt aracılığı ile oluşan UNCOPUOS raporunda önemli bir rol üstlenmiştir (UNOOSA, UNISPACE Conferences, tarihsiz).

23-25 Ağustos 2017 tarihinde UNOOSA, WHO ve İsviçre Hükümeti ortaklığıyla “Küresel Sağlık İçin Uzay İş Birliğinin Güçlendirilmesi” adlı konferans düzenlenmiş, uzaya dayalı varlıkların, verilerin ve teknolojilerin küresel sağlığı ele alırken daha iyi kullanılması için ilgili ortaklıkların nasıl oluşturulacağı ve güçlendirileceği konusunda diyalogu güçlendirmeyi amaçlamıştır (UNOOSA, Strengthening Space Cooperation for Global Health, 2017). Bu yönüyle İOM ilkesinin uluslararası dayanışma ve iş birliği temel bileşenine katkıda bulunmuşlardır. Uzay tabanlı sistemlerin küresel sağlık üzerinde uygulamalarında; i) yer

gözlemi ve uzaktan algılama teknolojisinin kullanılarak, salgın hastalıklar, hastalık yönetimi ve refah için planlama ve vektörel hastalıkları incelemek ve izlemek gibi halk sağlığı karar verme sürecini destekleyebilecek değerli yerel, bölgesel ve küresel ölçekte veri ve bilgi toplamak, ii) telekomünikasyon/konumlandırma ve izleme sistemlerinin kullanılarak, yeterli tıbbi desteğe, tele-epidemiolojiye ve vektörel hastalıkları izlemeye sınırlı erişimin olduğu kırsal veya yalıtılmış alanlara ve bu alanlardan tıbbi tavsiye ve bilgi iletmek için tele-sağlık ve tele-tıp uygulamalarını desteklemek ve iii) Uluslararası Uzay İstasyonu'nda olduğu gibi uzaya dayalı araştırma yaparak, fizyolojik reaksiyonları incelemek ve kanser gibi büyük hastalıklar için potansiyel tedavileri aramak, uzay ve sağlık kavramlarının birleştiği noktalar olmuştur (UNOOSA, Strengthening Space Cooperation for Global Health, 2017).

WHO, uzayın ve uzay sistemlerinin barışçıl amaçlarla kullanımının en güzel örneklerinden birini teşkil etmektedir. Bünyesinde barındırdığı uzmanlarla epistemik yönünü de ortaya koyan WHO, uzaya dayalı araştırmalarla önemli tıbbi sorunlara çözüm bularak kuşak-ıçi kuşaklararası adaletin sağlanması noktasında da katkı sağlayabilmektedir. Uzay sistemlerinin kullanımı aracılığıyla az gelişmiş ülkelerde ve dezavantajlı toplumlarda tele-tıp, tele-sağlık gibi uygulamalarla bilimsel bilginin paylaşımının sağlanarak, İOM ilkesinin faydanın paylaşımı temel bileşenine katkı sağlamaktadır. Hazırlamış olduğu raporlar ve bilgilerle özellikle UNCOPUOS'un faaliyetlerine etki etmekte ve ISS örneğinde olduğu gibi üye devletlerin kolektif eylemlerde bulunmasına aracılık etmektedir.

3.1.5.6. Uluslararası Uzay Çevresi Hizmeti

ISES, dünya çapında uzay hava durumu hizmeti sağlayan kuruluşların iş birliğine dayalı küresel bir ağıdır ve operasyonel uzay hava servislerini geliştirmek, koordine etmek, kullanıcıların yararına sunmak amacını taşımaktadır (ISES Resmi İnternet Sitesi, tarihsiz). ISES, Dünya Veri Merkezi ve Uluslararası Bilim Konseyi üyesidir ve WMO ve diğer uluslararası kuruluşlarla iş birliği içinde çalışmaktadır (ISES Resmi İnternet Sitesi, tarihsiz). Bu yönüyle uzayda uluslararası dayanışma ve iş birliği temel bileşenine etki etmekte ve uzmanlardan oluşması sebebiyle de epistemik rolünü ortaya koymaktadır. ISES, 1962'den beri uzay hava servislerinin uluslararası koordinasyonu ile uğraşan birincil kuruluş olmuştur ve üyeleri, bölgelerindeki kullanıcılarla veri ve tahminleri paylaşmakta ve uzay hava servisleri sunmaktadır (ISES Resmi İnternet Sitesi, tarihsiz). Avustralya, Avusturya, Belçika, Brezilya, Kanada, Çin, Çekya, Hindistan, Endonezya, Japonya, Kore Cumhuriyeti, Meksika, Polonya, Rusya, Güney Afrika, İsveç, İngiltere, ABD, Avrupa, Norveç ve Finlandiya olmak üzere 21

ülkenin ilgili uzay ajansları ve kurumları ISES bünyesinde faaliyet göstermektedir (ISES, Members, tarihsiz).

ISES, her merkezden seçilmiş delegelerin oluşturduğu bir yönetim kurulu tarafından yönetilmektedir ve bu yönetim kurulunun seçtiği bir direktörle yılda bir kez toplanmaktadır (ISES, Organizational Structure, tarihsiz). ISES Anayasası'nda COSPAR ve UNCOPUOS ile iş birliği içerisinde çalıştıkları beyan edilmekte (Madde 2); uzay hava durumu tahmini ile ilgili bilgileri sağlayarak, teknoloji, kritik altyapı ve insan faaliyetleri üzerindeki etkisini azaltmak, uzay hava durumunun tahminine yönelik hizmetlerin iyileştirilmesi ve bir forum sağlanarak bilgi alışverişinin sağlanması ISES'in temel işlevleri olarak nitelendirilmektedir (madde 6). Faydanın paylaşımı temel bileşenine katkı sağlayan ISES, uzay sistemlerinin barışçıl amaçlarla kullanımına da ön ayak olmaktadır. Dünyanın dört bir yanına saçılmış 15 Bölgesel Uyarı Merkezi, 4 Yardımcı Uyarı Merkezi ve İş Birlikçi Uzman Merkezi ile hizmet vermekte olan ISES, uzay havasını modelleme ve tahmin etme yeteneklerini gittikçe geliştiren NASA'nın Güneş Dinamikleri Gözlem Evi (*Solar Dynamics Observatory / SDO*) gibi kurumlarla yeteneklerini geliştirmekte ve jeomanyetik fırtınaların olasılıkları, aktif, küçük fırtına ve şiddetli fırtına aktivite seviyeleri gibi güneş patlamalarının yaratacağı olumsuzlukları resmi internet sitesinden yayınlarak insanlıkla paylaşmaktadır (Jonas, 2015: 45-46). Bu paylaşımları yoluyla ulus devletlerin davranışlarını etkileyebilmekte ve ulusötesi etkisini ortaya koymaktadır.

ISES'in görevini üç temel fonksiyon oluşturmaktadır: i) Bölgesel Uyarı Merkezleri aracılığıyla Uluslararası URSIgram⁴⁹ Hizmeti sağlamak, ii) Bilim insanlarının deneylerini gerçekleştirmeye teşvik edildiği 'Dünya Günleri'nin bir listesini ortaya koyan Uluslararası Jeofizik Takvimini hazırlanmak ve iii), Dünya yörüngesindeki ve gezegenlerarası ortamdaki uyduların durumunu özetleyen aylık Uzay Uyarı Bültenleri (*Spacewarn Bulletin*) hazırlamak şeklinde özetlenebilmektedir (Zhu ve Wang, 2003: 563). ABD'de bulunan Uzay Hava Durumu Tahmin Merkezi (*Space Weather Prediction Center / SWPC*), "Dünya Uyarı Ajansı" olarak ISES'te veri alışverişi ve tahminler için bir merkez görevi görmektedir (Joselyn, 2001: 419). Verilerin paylaşımı yoluyla gezegeni korunmasına aracılık eden ISES, insan refahını artırma amacıyla kolektif davranışların oluşmasına etki etmektedir.

3.1.5.7. Uluslararası Standardizasyon Örgütü

ISO küresel kullanım için uzay güvenliği standartları geliştirmeye çalışan en önemli kuruluşlardan biri olarak bilinmektedir (Jakhu, vd. 2011: xxii). ISO, uzay güvenliğinin

⁴⁹ Standartlaştırılmış hızlı ve ücretsiz uzay hava durumu bilgileri ve tahminleri alışverişi anlamına gelmektedir (Zhu ve Wang, 2003: 563).

sağlanması adına birtakım standartlar belirlemiştir ve yaratmış olduğu düzenle üye ülkeler arasında güven arttırıcı önlemler alınmasını sağlayarak; uzay faaliyetlerinde uluslararası iş birliğini arttırmaya çalışmaktadır. ISO, 167 adet standart kuruluşunun üye olduğu hükümet dışı uluslararası kuruluştur ve üyeleri aracılığıyla, bilgi paylaşmak ve yeniliği destekleyen ve küresel zorluklara çözüm sağlayan gönüllü, fikir birliğine dayalı, pazarla ilgili “Uluslararası Standartlar” geliştirmek için uzmanları bir araya getirmektedir (ISO, About Us, tarihsiz) ve bu yönüyle epistemik özelliğini ortaya koymaktadır. Farklı endüstri ve sektörlerden 700'den fazla kuruluş ve 100.000'in üzerinde uzmanla çalışan ISO, Uluslararası Elektroteknik Komisyonu (*International Electrotechnical Commission / IEC*) ve ITU ile yakın iş birliği içinde ve serbest ve adil ticareti teşvik etmek için de Dünya Ticaret Örgütü (*World Trade Organization / WTO*) ile stratejik bir ortaklık içinde çalışmaktadır (ISO in Brief, 2019: 9). Bilgi paylaşmak ve küresel zorluklara çözüm sağlayan uluslararası standartlar geliştirmek için endüstriden, hükümetten, tüketici kuruluşlarından, akademiden, sivil toplum kuruluşlarından ve daha fazlasından gelen uzmanları bir araya getiren ISO, kâr amacı gütmeyen ve kararlarına uyulması gönüllülük esasına dayanan bir kuruluştur (ISO in Brief, 2019). Uzayda uluslararası dayanışma ve iş birliği temel bileşenine yürüttüğü ortaklıklar ile etki eden ISO oluşturduğu standartlar ile uluslararası uzay rejiminin oluşmasına katkı sağlamaktadır.

Telekomünikasyonla ilgili küresel teknik standartlar oluşturma süreci oldukça karmaşık bir boyuttur ve gittikçe gelişen telekomünikasyon uydu endüstrisi standartlaşmanın eksiklerinden zarara uğrayabilmektedir (Jakhu ve Pelton, 2017: 150). Uzay enkazının artmasıyla sonuçlanan standartlaşma eksiklerine 2003 yılından bu yana ISO uzay sistemlerinin başlatılması, çalıştırılması ve imha edilmesi sırasında enkaz oluşumunu en aza indirmek için IADC yönergelerini bir dizi ölçülebilir ve doğrulanabilir gereksinime dönüştürerek bu zorluğun üstesinden gelmeye çalışmaktadır (Kato, vd., 2013). Uzay sektörü içerisinde ISO'nun birçok standartları uygulanabilse de uçak ve uzay araçlarına odaklanan TC20 adlı bir teknik komite yer almaktadır ve bu teknik komitenin SC13: Uzay Veri ve Bilgi Aktarım Sistemleri ve SC14 Uzay Sistemleri ve Operasyonları adlı iki alt komitesi bulunmaktadır (Masson-Zwaan, 2017: 23). Bu iki alt komite de sistem mühendisliği, operasyonlar, yer desteği ve yörünge enkazı gibi belirli bir alana odaklanan birden fazla çalışma grubu barındırmaktadır (Masson-Zwaan, 2017: 23). ISO bünyesinde barındırdığı mekanizma ile uzayın keşfi ve uzay faaliyetleri için birtakım standartlar geliştirmiş ve teknolojik gelişmenin verdiği değişimle bu standartları geliştirmeye devam edeceği anlaşılmaktadır. ISO'nun oluşturduğu bu standartlar gönüllük esasına dayalı olsa da ulus

devleler bunlara uymayı tercih etmekte ve böylelikle kolektif davranış kalıpları içerisine girilebilmektedir.

ISO 26872 belgesi 2010 yılında Uzay Sistemleri: Eşzamanlı İrtifada Çalışan Uyduların Bertarafı (*Space systems — Disposal of Satellites Operating at Geosynchronous Altitude*) adıyla anılmaktadır ve ömrü sona eren uzay sistemlerinin yok edilerek uzay enkazının azaltılması yönünde uygulamaları ortaya koyan bir belge niteliğindedir. Uzay çevresinin sürdürülebilir kullanımına katkıda bulunan bu standart, İOM ilkesinin kuşak-içi ve kuşaklararası adalet, uluslararası dayanışma ve iş birliği, uzayın barışçıl amaçlarla kullanımı temel bileşenlerine katkı sağlamaktadır. ISO'nun küresel standartlar oluşturmak adına ortaya koyduğu bir diğer belge ISO 26900: 2012 kodlu Uzay Veri ve Bilgi Aktarım Sistemleri: Yörünge Veri Mesajları (*Space Data and Information Transfer Systems: Orbit Data Messages*) olarak adlandırılmaktadır. Bu belge ile uzay araçlarının yörünge bilgilerinin uzay ajanslarıyla, ticari veya resmi uzay kuruluşlarıyla paylaşılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu uygulama uzay trafiği yönetimini sağlama bakımından önem arz etmekte ve bilginin paylaşımı yoluyla, gezegenin korunmasına aracılık etmektedir.

ISO 2019 yılında yayınladığı ISO 24113: 2019 kodlu Uzay Sistemleri: Uzay Enkazı Azaltma Gereklilikleri (*Space Systems-Space Debris Mitigation Requirements*) adlı belgeyle birlikte uzay enkazını azaltmaya yönelik prosedürlerini ortaya koymuştur. Bu yönerge, yörüngedeki enkazı en aza indirmek için gelecekteki uzay sistemlerinde tasarimsal ve operasyonel bir standart geliştirilmesine yönelik tasarlanmış; görev sonrası imha, yörüngedeki parçalanmaların önlenmesi, yörünge ömrünün tahmin edilmesi, yeniden giriş riskinin sınırlandırılması ve darbelere karşı kurtulma kabiliyetinin değerlendirilmesi dahil olmak üzere, uzay aracı ve yörünge aşamaları için enkaz azaltmanın tüm önemli yönlerini ele almıştır (Stokes, vd., 2020: 326). Uzay boşluğunun ortak bir kaynak olmasından hareketle, bu standartlar İOM ilkesinin ortak kaynak yönetişimi temel bileşenine de katkı sağlamakta ve tüm aktörlerin aynı teknik standartları sağlaması gerekliliği bakımından da hukukun üstünlüğü, eşitlik temel bileşenine de etki etmektedir.

Uzay çevresinin sürdürülebilirliği için çabalayan ISO'nun ortaya koyduğu belgeler şimdiki ve gelecek nesiller için uzay çevresinin korunması adına oldukça önemlidir. Ancak ortaya konan bu belgeler ITU'nun ortaya koyduğu belgelerle birlikte oldukça karmaşık bir durumun yaşanmasına da sebebiyet vermektedir. ISO'nun, uzay enkazını azaltmak için oluşturduğu standartlar, IADC Uzay Enkazını Azaltma Yönergeleri ve uzay teknolojileri için diğer standartların gelişmesini sağlamış ve böylelikle ISO, uzay güvenliği konusunda en uygun forumlardan biri olabilme noktasında ön plana çıkmıştır (Jakhu ve Pelton, 2017: 43).

Uluslararası bir standardın benimsenmesi, tüm küresel sektörler arasında uyumluluğun sağlanmasına yardımcı olabilir ve ayrıca şirketler tarafından potansiyel müşterilere ürün veya hizmetlerinin yüksek kaliteli olduğunun sinyalini vermek için de kullanılabilir. Bir sektördeki birden çok kuruluş, bir sektördeki genel güvenliği iyileştirmeye yardımcı olmak için geçmiş hatalardan çıkarılan dersleri kodlamak için standartları kullanabilir (Masson-Zwaan, 2017: 23). Sonuç olarak; uzay sistemleri bugün çok büyük ekonomik ve toplumsal faydalar sunarken, gelecek nesiller için Dünya'nın etrafındaki değerli bölgenin korunması için dikkatli olunması gerekliliğini de akıllara getirmektedir. Uzayın kullanımı devam edip, uzay enkazı popülasyonu hakkında daha fazla şey öğrenildikçe de standartlar oluşturmaya devam edecek olan ISO uluslararası uzay rejiminin oluşturulmasında temel aktör olarak görülmekte (Stokes, vd., 2020: 326) ve ulusötesi bu etkisi sebebiyle de epistemik açıdan önem arz etmektedir.

3.1.5.8. Uzay Veri Derneği

SDA, uydu operasyonlarının güvenliği ve bütünlüğü için kritik olan verilerin kontrollü, güvenilir ve verimli paylaşımını destekleyen, dünyanın önde gelen uydu iletişim şirketlerini bir araya getiren uydu operatörlerinin resmi, kâr amacı gütmeyen bir birliğidir (SDA Overview, tarihsiz). Birçok uydu operatörü, uzay durumsal farkındalığı yaratmak adına hükümetlerden gelen temel uyarıları ve verileri artırmak için SDA veya kendi ulusal uzay ajansı gibi üçüncü taraf bir hizmetle çalışmaktadır ve böylelikle uzay trafiği yönetiminin sağlanması adına adım atılmaktadır (Masson-Zwaan, 2017: 41). Zararlı paraziti önlemek için uzay ortamının güvenliği ve bütünlüğü ve radyo frekansı spektrumu için kritik olan kontrollü, güvenilir ve verimli veri paylaşımına değer veren uydu operatörlerini bir araya getiren bir kuruluş olan SDA 2009 yılında kurulmuş ve uydu operatörleri arasında koordinasyon için ITU aracılığıyla tamamlayıcı bir yapıda hızlı bir şekilde geliştirilmiştir (Hofmann, 2016: 10). Eutelsat, Inmarsat, Intelsat ve Ses ortaklığıyla kurulan bu girişim, sadece iletişim operatörlerini değil aynı zamanda meteoroloji ve uzaktan algılama operatörlerini de bünyesine katarak büyümeye devam etmiş, NASA da dahil olmak üzere 30'u aşkın kuruluşla yörüngedeki kaza olasılığını en aza indirmek adına bilgi paylaşımına devam etmiştir (Executive Members, tarihsiz). Ticari kuruluşların girişimi ile kurulmuş olsa da ortaya koymuş olduğu hizmet dolayısıyla insan refahını arttırma amacı taşımakta; teknik uzmanlar aracılığıyla elde ettiği verilerin paylaşımı yoluyla uzay faaliyetlerin düzenlenmesi hususunda ulusötesi bir etki sunmaktadır.

SDA genellikle uydularının nerede olduğunu doğru bir şekilde hesaplayan ve ayrıca uydu manevralarının ne zaman gerçekleşeceğini de öngörebilen yerdurağan uydu operatörleri

tarafından sağlanan bilgilerle verilerini tamamlamakta ve bu şekilde ulus devletlerin uzay durumsal farkındalığının artmasına yardımcı olmaktadır (Ailor, 2020: 306). Uzay durumsal farkındalığının artması ile yaşanabilecek güvenlik tehditleri önlenilecek ve böylelikle uzayın sürdürülebilir kullanımının önü açılacaktır. Verilerin paylaşımı yoluyla İOM ilkesinin uzayda uluslararası dayanışma, uzay sistemlerinin barışçıl kullanımına ve faydanın paylaşımı temel bileşenlerine katkı sağlarken; uzayın sürdürülebilir kullanımına yardımcı olması bakımından kuşaklararası adalet temel bileşenine de etki etmektedir. Bütün bunlara ek olarak endüstri sektörü de uzayın sürdürülebilir güvenliğini sağlamak adına adımlar atmakta, ekonomik bir amaç uğruna dahi olsa ulus devletlere gelecekte bu konuda yardım edeceklerinin sinyallerini vermektedirler. Amerikalı bir şirket olan OneWeb, Iridium İletişim, Japon Astroscale şirketleri gibi endüstri sektörünün kuruluşları gelecek nesillere temiz uzay çevresi bırakabilmek ve sürdürülebilir uzay kullanımını sağlayabilmek adına teknoloji gelişimlerini hızlandırdıklarını duyurmuşlardır (Johnson, 2020: 15). Bu önemli gelişmenin uluslararası örgütler ve ulus devletler tarafından desteklenmesi ve teknoloji transferi gibi iş birliği faaliyetlerinin artırılmasını da sağlayabilecektir.

3.1.5.9. Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü

ICAO, 1944 tarihli Chicago Konvansiyonu'nu imzalayan devletler olarak hava taşımacılığında diplomasi ve iş birliğini desteklemek için 193 ulusal hükümet tarafından finanse edilmekte ve yönetilmektedir (ICAO, About, tarihsiz). 12.000'den fazla uluslararası standart ve önerilen uygulama (*standards and recommended practices / SARPs*) ile modern uluslararası hava taşımacılığına yön vermekte (ICAO, History, tarihsiz); BM'nin diğer uzmanlık kuruluşları olan ITU, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (*International Atomic Energy Agency / IAEA*), Uluslararası Çalışma Örgütü (*International Labour Organization / ILO*), IMO, Evrensel Posta Birliği (*Universal Postal Union / UPU*), WMO, WHO ve Dünya Turizm Örgütü (*World Tourism Organization / UNWTO*) ile yakın iş birliği içinde çalışmaktadır (ICAO, ICAO and the United Nations, tarihsiz). Ulusal hükümetlerin Konvansiyon hükümlerine uymaları konusunda herhangi bir yükümlülük getirmemekle birlikte; Chicago kurallarını ihlal eden ülkelere Konvansiyonu'na uygun olarak tartışma, kınama, yaptırım gibi birtakım diplomatik prosedürler önerebilmektedir (ICAO, About, tarihsiz). 12.000'den fazla SARPs ile ulus devletlerin kolektif davranış kalıplarına girmesine yardımcı olan ICAO, hava taşımacılığında insan refahını artırmayı amaçlamaktadır.

ICAO, uzayın keşfi ve uzay faaliyetleri sonucu uyduların konumlandırma, meteoroloji ve iletişim gibi amaçlar için kullanımından faydalanan bir kurum olarak karşımıza

çıkılmaktadır. İlk ICAO Dünya Çapında İletişim, Navigasyon, Gözetleme ve Hava Trafik Yönetimi (*Worldwide Communications, Navigation, Surveillance and Air Traffic Management / CNS/ATM*) Sistemleri Uygulama Konferansı 1998 yılında gerçekleşmiş ve gelecek yüzyılın hava trafik yönetimi sisteminin ve iletişim, seyrüsefer ve gözetleme bileşenlerinin tümünün uydu tabanlı vericileri ve alıcıları içereceği belirtilmiştir (ICAO, *Milestones in International Civil Aviation*, tarihsiz). Bu amaçla da Küresel Navigasyon Uydusu Sistemleri'nin (GNSS) hükümetler, uluslararası kuruluşlar ve özel sektörde kullanımı için gerekli çalışmalar yapılacağı karara bağlanmıştır (CNS/ATMS Systems Action Paper, 1998: 2). Uzun istasyonları, havacılık, deniz, demiryolu, karayolu ve toplu taşıma gibi ulaşım sistemlerinde kullanılan GNSS, ICAO'nun kullandığı temel sistemlerden biridir. Uzun ve uzay sistemlerinin barışçıl amaçlarla kullanımının bir örneği olan ICAO, elde ettiği verilere hava trafik yönetimini sağlamakta ve ulus devletlere kolektif davranış kalıpları geliştirmektedir.

Uzun keşfi ve uzay faaliyetlerinden elde edilen faydanın kullanımının yanı sıra ICAO, uzay trafiği yönetimi ve uzay durumsal farkındalığının artırılması hususunda ön plana çıkan kurumlardan biri olmuştur. Ulus devletler uzay durumsal farkındalığının ve trafik yönetiminin ulusal çapta değil de ICAO gibi uluslararası bir kurum örneğinde şekillenmesi için çabalar yürütmektedir (Masson-Zwaan, 2017: 41). Özellikle uzay trafiğinin düzenlenmesi hususunda ICAO'nun deneyimlerinden faydalanmak isteyen UNOOSA, 2015 yılından itibaren havacılık sempozyumları düzenlemekte; havacılık topluluğu ve uzay topluluğunu bir araya getirmeye çalışmaktadır. Ulusötesi etkiye sahip kararların alınması yolunda örnek alınan ICAO, uzay trafiği yönetiminin yanında yaşanan teknolojik gelişmelere paralel olarak hava sahasının da tekrar düzenlenmesi gerekliliğinin merkezinde bulunan kurumdur. Uzun asansörü gibi yeni ortaya çıkan teknolojik gelişmeler, ülkelerin hava sahası ya da açık denizlerin hava sahası statülerini tartışmalı hale getirebilecek, bu durum Chicago Konvansiyonu'nun yeniden düzenlenmesine sebebiyet verebilecektir (Jakhu ve Pelton, 2017: 242). Bunun yanı sıra Ay'a daha fazla aktörün ulaşması ve orada üs kurma faaliyetleri, tıpkı Dünya'daki gibi bir havacılık ve taşımacılık konvansiyonun gerekli olduğunu akıllara getirmekte ve ICAO bu konuda öncül aktör olarak gösterilmektedir (Garretson, 2022). Hatta Garretson (2022) oluşması gereken örgütün ismine Uluslararası Sivil Ay Örgütü adını vermiş, tıpkı ICAO'da olduğu gibi birtakım standartların Ay'a ulaşım ve taşımacılık konusunda geliştirilebileceği ve böylelikle uzay çevresinin sürdürülebilirliğinin sağlanacağını ifade etmiştir. Sonuç olarak, ICAO'nun sivil havacılık güvenliği için oluşturduğu uluslararası standartlar uzay güvenliği için oluşturulabilir ve bu konuda önemli bir örnek teşkil edebilir

(Jakhu, vd., 2011: 16). Bu yönüyle ICAO İOM ilkesinin kuşaklararası adalet, uluslararası dayanışma ve iş birliği ve uzayın barışçıl kullanımı temel bileşenlerine dolaylı da olsa etki etmekte; yarım asırdan beri oluşturduğu düzenlemelerin örnek alınması ve böylelikle uzay topluluğunun kolektif davranış kalıpları içerisine sokulmaya çalışılması bakımından da epistemiktir.

3.1.5.10. Uluslararası Uzay Güvenliği Geliştirme Derneği

IAASS uzay sistemleri güvenliği alanında uluslararası iş birliğini ve bilimsel gelişmeleri ilerletmeye kendini adanmış, kâr amacı gütmeyen bir kuruluş olarak karşımıza çıkmaktadır (IAASS, Welcome to IAASS, tarihsiz). 2004 yılında kurulan derneğin tüzüğüne göre, uzay güvenliğine profesyonel ilgisi olan gerçek kişiler, şirketler, ajanslar, üniversiteler, kurumlar ve diğer meslek grupları üye olabilmekteler ve dernek üyeleri, ICAO'ya benzer uluslararası bir sivil uzay güvenlik örgütünün kurulması gerektiğine inanmaktadır (IAASS, Welcome to IAASS, tarihsiz). Bünyesinde bulundurduğu uzman kişilerle ve uzay sistemlerinin güvenliğini amaç edinmeleri dolayısıyla epistemik özellikler barındırmaktadır. Dernek, uzay görevlerini, araçları, istasyonları, dünya dışı yaşam alanlarını, ekipmanı, yükleri, ekipler ve uçuş katılımcıları, genel halk ve yer personeli için daha güvenli hale getirmeye katkıda bulunacak uluslararası bir uzay güvenliği kültürünü (teknik, organizasyonel ve sosyo-politik) şekillendirmeye ve ilerletmeye; gelecek nesillerin uzaya engelsiz erişimine izin vermek için yörüngedeki ortamın korunması ve sürdürülebilirliğine katkıda bulunmaya çalışmaktadır (IAASS, Welcome to IAASS, tarihsiz). IAF'in üyesi ve UNCOPUOS'ta da gözlemci üye olan IAASS, uzay güvenliğinin sağlanmasını amaçları haline getiren Uluslararası Uzay Güvenliği Vakfı (*International Space Safety Foundation / ISSF*) ile yakın iş birliği içinde çalışmaktadır (Jakhu ve Pelton, 2017: 43). Amaçları için İOM ilkesinin uluslararası dayanışma ve iş birliği, kuşaklararası adalet, uzayın ve uzay sistemlerinin barışçıl amaçlarla kullanımı temel bileşenlerine katkı sunması bakımından önem arz eden bu kurum, bir uzay güvenliği kültürü oluşturmayı amaçlaması bakımından da epistemik özellikler göstermektedir. Zira uzay güvenliği kültürünün oluşması dolayısıyla kolektif davranış kalıpları içerisine girebilecek uzay topluluğunun üyelerinin kimlik-çıkar-dış politika dönüşümlerinin ve dolayısıyla yapının dönüşümünün oluşması İnşacı teori çerçevesinde mümkün görülebilmektedir.

IAASS, gelecek nesillerin uzaya engelsiz erişiminin sağlanabilmesi adına uzay çevresinin güvenliğinin ve sürdürülebilirliğinin sağlanması gerektiğine inanmaktadır (IAASS, Welcome to IAASS, tarihsiz). Uzayın güvenli ve sürdürülebilir kullanımı için tüm ulusların

uyuması gereken kuralları içeren manifestolarına göre; i) fırlatma ve yeniden giriş/dönüş operasyonları sırasında tüm ulusların vatandaşlarının, uzaydan uçan sistemlerin ve nesnelerin neden olduğu risklerden eşit şekilde korunması sağlanmalı; ii) uzay sistemleri, uzay yolculuğu yapan tüm ulusların bilgi birikimi ve deneyimleriyle yer ve uçuş güvenliği kurallarına göre geliştirilmeli, inşa edilmeli ve işletilmeli; iii) fırlatma, yörüngede operasyon ve yeniden giriş sırasında diğer havacılık sistemleriyle çarpışmalar veya karışmalar önlenmeli; iv) yer, hava ve yörüngedeki ortamlar, uzay operasyonlarıyla ilgili kimyasal, radyoaktif ve enkaz kirliliğinden korunmalı; v) uzay görevleri sırasında oluşan acil güvenlik durumları için karşılıklı yardım hükümlerinin geliştirilmeli ve herhangi bir kısıtlama olmaksızın uzaya erişim garanti altına alınmalıdır (IAASS, Welcome to IAASS, tarihsiz). Manifestonun bu hükümleri sebebiyle İOM ilkesinin eşitlik, uzayın ve uzay sistemlerinin barışçıl amaçlarla kullanımı, kuşak-ıçi ve kuşaklararası adalet, faydanın paylaşımı, uluslararası dayanışma ve iş birliği temel bileşenlerine atıfta bulunduğu görülmekte, gelecekte oluşacak küresel uzay rejiminin güvenlik kısmına katkıda bulunacak ulusötesi etkiye sahip bilimsel kararlar içerdiğine tanıklık edilmektedir.

Fırlatma ve Yeniden Giriş Güvenliği, Uzay Tehlikeleri, Uzay Güvenliği Yasaları ve Yönetmelikleri, İnsan Performansı ve Sağlığı ve Ticari İnsan Uzay Uçuş Güvenliği olmak üzere beş adet teknik komite bulunmakta; bu komiteler de kitaplar, dergiler, sunumlar ve görüş belgeleri gibi yayınlar aracılığıyla uzay ajanslarından, endüstriden ve akademik kurumlardan profesyoneller arasında güçlü bir bağ oluşturmaya çalışmaktadır (IAASS, Technical Committees, tarihsiz). Uzay Güvenliği Yasaları ve Yönetmelikleri Teknik Komitesi

Uzay İçin ICAO Çalışma Grubu oluşturmuş ve Ram S. Jakhu, Tommaso Sgobba ve Paul Stephen Dempsey tarafından kaleme alınan *The Need for an Integrated Regulatory Regime for Aviation and Space: ICAO for Space?* adlı kitabın yayınlanmasında öncülük etmiştir. Bunun dışında *Safety Design for Space Operations*, *Space Safety and Human Performance*, *Safety Design for Space Systems* ve *Space Safety Regulations and Standards* adlı kitapların yayınlanmasına öncülük eden IAASS, bu yayınlarla uzay güvenliğinin sürdürülebilirliğine katkıda bulunmaya çalışmaktadır (IAASS, Books, tarihsiz). IAASS ve ISSF tarafından ortaklaşa üç ayda bir basılan Uzay Güvenliği Dergisi (*Space Safety Magazine*) aracılığıyla aynı zamanda günlük bir haber sitesi de oluşturulmuş; uzay enkazı ve durumsal farkındalık, uzay havası ve radyasyon etkileri, nükleer güvenlik, insanlı uzay uçuşu, fırlatmalar ve yeniden girişler alanındaki faaliyetlerin ve tehditlerin düzenli olarak takip edilebildiği bir platform sunulmuştur (*Space Safety Magazine*, About, tarihsiz). Yukarıda ismi geçen bilim insanları

uzay biliminin geliştirilmesi konusunda önde gelen isimler arasında yer almakta ve teknik komitelerle birlikte bu bilim insanlarının insan refahını artırmaya yönelik ortaya koydukları faaliyetler, uzayın sürdürülebilir kullanımı için kolektif davranış kalıplarının oluşmasına katkı sağlayabilecek nitelikte bilimsel içerikler barındırmaktadır.

Uzay Güvenliği Yasaları ve Yönetmelikleri Teknik Komitesi 2017 yılında UNCOPUOS'a sunulan Yörünge Altı Uçuşlar ve Dış Uzaya Göre Hava Sahasının Sınırlandırılması: İşlevsellik, Uzaklık ve Devlet Egemenliği adlı raporla dış uzayın tanımı ve sınırlandırılması ve hava sahasıyla olan ilişkisi incelenmekte; hava hukuku ve uzay hukuku rejimlerindeki önemli farklılıkların yarattığı belirsizliğe birleşik bir hukuki rejim oluşturulması gerekliliği yönünde bir çözüm önerilmiştir (IAASS, Position Papers and Reports, tarihsiz). Ayrıca Ağustos 2020 tarihinde Uzay Güvenliği Enstitüsü kurulması gerektiği hakkında bir rapor da hazırlayan IAASS, Yakın Uzayın Düzenlenmesine İlişkin Sözleşme adlı taslak çalışmasını Temmuz 2021'de ve Uzay Enkazının Kaldırılmasını Sağlamak için Operasyonel ve Düzenleyici Çerçeve Önerisi'ni de Kasım 2021'de yayınlamıştır (IAASS, Position Papers and Reports, tarihsiz). IAASS'nin ortaya koyduğu metinler ve raporlar küresel uzay yönetiminde ele alınması gereken hukuki çerçeveye katkı sağlamaktadır. Bir uzay güvenliği kültürünün oluşmasında aracılık eden IAASS, bir uzay güvenliği enstitüsünün kurulması halinde daha etkili ulusötesi bilimsel kararların alınmasını sağlayabilecek; UNCOPUOS bünyesinde üye devletlerin kolektif eylemler içerisine girmesine katkıda bulunabilecektir.

3.1.5.11. Güvenli Dünya Vakfı

SWF uzayın güvenli, sürdürülebilir ve barışçıl kullanımlarının dünyadaki küresel istikrara ve güvenliğe katkıda bulunması için çabalamakta; bu misyon için fikir ve eylemler geliştirerek hükümetler, endüstri, uluslararası kuruluşlar ve sivil toplumla birlikte çalışmaktadır (SWF, Who We Are, tarihsiz). SWF ekibi, bilgilendirici ve yenilikçi içerik oluşturan, üretken, bilgili, hükümetten, ticari ve askeri alandan, sivil toplum ve akademi camiasından bir araya gelen uzay endüstrisi uzmanlarından oluşmakta (SWF, Staff Publications, 2021) ve bu yönüyle epistemik özellikler taşımaktadır. SWF bilgilendirme, kolaylaştırma ve teşvik etme olmak üzere üç yöntemle uzayın sürdürülebilir güvenliğini sağlamaya çalışmaktadırlar (SWF, Who We Are, tarihsiz). Bilgilendirme, sağlam politika oluşturulmasını teşvik etmek ve dış uzayın güvenliğini, sürdürülebilirliğini ve faydasını tehdit edebilecek kilit konular hakkında farkındalığı artırmak için karar vericiler için araştırma ve analizler üretmek; kolaylaştırma, temel misyonlarını desteklemek amacıyla paydaşlarla kamuya

açık ve özel toplantılar yapmak; teşvik etme, misyonlarıyla uyumlu politika uygulamalarını formüle ederek yaymak anlamına gelmektedir (SWF, Who We Are, tarihsiz). Bilgilendirme, kolaylaştırma ve teşvik etme aşamaları SWF'nin ulusötesi etkiye sahip bilimsel kararlar ortaya koymasını; böylelikle kamuoyunu ve siyasal karar alıcıları etkileyerek, aktörlerin kolektif eylemler geliştirmelerine destek olmasını sağlamakta ve bu durum da SWF'nin epistemik özelliğini kanıtlamaktadır.

SWF, görevlerinin üç ana odak etrafında şekillendiğini ifade etmekte ve bunları, i) tüm insanların uzayı barışçıl amaçlar ve sosyo-ekonomik fayda için kullanmaya devam etmesini sağlayarak, uzay sürdürülebilirliği için uluslararası iş birliğine dayalı yönetişimi teşvik etmek; ii) uzay sistemlerinden toplanan bilgilerin, kullanılabilirliğini arttıracak şekilde dağıtımının yönetişiminin sağlanması ve böylelikle insan ve çevre güvenliğini arttırmak ve iii) uzay sürdürülebilirliği için yönergeler de dahil olmak üzere, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan uzay ülkelerinde etkili ulusal ve uluslararası uzay politikaları ve yasalarının geliştirilmesine yardımcı olmak şeklinde sıralanmaktadır (SWF, Our Focus, 2018). Bu yönleriyle İOM ilkesinin tüm bileşenlerine katkılar sunmakta, küresel bir uzay rejiminin oluşumunda sürdürülebilirlik unsurunu vurgulamaktadır. SWF tarafından hazırlanan Güvenli Dünya Vakfı Bülteni (*Secure World Foundation Newsletter*) ile alanında uzman bilim insanları odaklandıkları meselelerle ilgili makaleler yayınlamakta ve bu şekilde kamuoyu oluşturmayı hedeflemektedirler (SWF, Newsletter, tarihsiz).

2008 yılında UNCOPUOS'da daimî gözlemci statüsüne ulaşan SWF, 2009 yılından bu yana her yıl Uzay Sürdürülebilirliği Zirvesi düzenlemektedir ve 4. Uzay Sürdürülebilirliği Zirvesi de 22-23 Haziran 2022'de gerçekleşmiştir (SWF, Events, tarihsiz). Bu zirveler aracılığıyla bir araya gelen bilim insanları, uzmanlar, endüstri çalışanları, uzay sektörü mensupları ve hükümet yetkilileri uzayın sürdürülebilir kullanımı adına tartışmalar gerçekleştirmekte ve UNCOPUOS'un Dış Uzay Faaliyetlerinin Uzun Dönem Sürdürülebilirliği çalışma grubuna etki etmeye çalışmaktadırlar. SWF'nin 2017 yılında hazırlamış olduğu *Handbook for New Actors in Space* gibi yayınlarla da devletlerin uzayda sorumlu ve güvenli faaliyetler geliştirmesi adına rehberlik etmeye çalışmaktadır (SWF, Handbook, 2021). Güvenli Dünya Vakfı, uzayın sürdürülebilir kullanımı ve güvenliği adına yürüttüğü faaliyetlerle epistemik katkılarına devam edecek öncül aktörlerden biridir ve bu konumunu koruması beklenmektedir.

3.1.5.12. Uluslararası Uzay Hukuku Enstitüsü

IISL, Uzay Çağı'nın başlangıcında 1960 yılında kurulmuştur ve ulusal kurumlarla, uluslararası kuruluşlarla iş birliği yaparak, uzay hukukunun gelişimi için çabalamaktadır (IISL, About the IISL, tarihsiz). Bilim camiasından ve kurumsal alandan gelen 40'tan fazla ülkenin uzmanları uzay hukukunun gelişimine katkıda bulunmakta ve uzay hukukunun gelişimine toplantılar, kolokyumlar ve yarışmalarla destek vermektedirler (IISL, About the IISL, tarihsiz). IAF ve IAA ile yakın iş birliği içinde Uluslararası Astronotik Kongresi'ne Dış Uzay Kanunu Kolokyumu düzenlemektedir ve IISL, UNCOPUOS'un ve onun alt komitelerinin resmi gözlemcisi konumundadır (IISL, Introduction, tarihsiz). IISL, Avrupa Uzay Hukuku Merkezi (*European Centre for Space Law / ECSL*) ile birlikte uzay hukuku sempozyumları düzenleyerek, UNCOPUOS Hukuk Alt Komitesi'ne etki etmeye çalışmaktadırlar (ESA, IISL/ECSL Symposium, tarihsiz). IISL devletlere veya uluslararası kuruluşlara tavsiyelerde bulunmadığından sınırlı bir etkiye sahiptir; ancak uzay hukuku alanında halihazırda aktif olan ve bu alandaki mezunları ve genç profesyonelleri destekleyenler arasında hukuki konulardaki önemli tartışmaları ön plana çıkarması, onun en önemli yönü olarak görülmektedir (Jakhu ve Pelton, 2017: 45). Uluslararası uzay hukukunun oluşumuna sunmuş olduğu katkı nedeniyle göstermiş olduğu ulusötesi özellik ve profesyonellerden oluşması, onun en önemli epistemik özelliklerindendir.

IISL ve ECSL tarafından UNCOPUOS'ta ortaklaşa yürütülen Uzay Hukuku Sempozyumu'nun her yıl farklı bir tema ile oluştuğu görülmektedir; 2015 Uzay Trafik Yönetimi, 2016 Tescil Sözleşmesi'nin yürürlüğe girmesinin 40. yılı ve bugünün pratik sorunları, 2017 Dış Uzay Antlaşması'nın kabul edilmesinden 50 yıl sonra uzay kaynaklarının keşfi, işletilmesi ve kullanılması için yasal modeller, 2018 Kurtarma Sözleşmesi'nin 50. Yılı ve günümüz zorlukları ve 2019 Ay Antlaşması'nın yeniden incelenmesi ve zorluklar konuları ile ilgili olmuştur (IISL, IISL/ECSL Symposium, tarihsiz). *Six Decades of Space Law and its Development(s): 1960-2020, 30 Years of IAA/IISL Scientific-Legal Roundtables, International Geophysical Year (IGY) Report, New Perspectives on Space Law, The Law of Outer Space, An Experience in Contemporary Law Making* gibi elektronik ve basılı kitaplarla uzay hukukunun gelişmesine katkıda bulunan IISL (IISL, Books and Ebooks, tarihsiz), küresel düzeyde farkındalık yaratarak gelecekte oluşacak uzay rejiminde aktörlerin kolektif davranış kalıpları içerisine girmesine katkıda bulunmaya çalışmaktadır.

Eilene M. Galloway Uzay Hukukunda Kritik Konular Sempozyumu 2006 yılından bu yana gerçekleştirilmekte ve bu sempozyum yoluyla bir araya gelen bilim insanları, uzay durumsal farkındalığı, uzay trafiği yönetimi, uzayın sınırlarının çizilmesi, dış uzayın keşfi ve

kullanımında hukukun üstünlüğü, uzayın keşfinde küresel ortaklıklar, uzay ticaretini geliştirmede hukuki altyapı gibi konular üzerine hukuksal metinler geliştirmeye çalışmaktadırlar (IISL, Eilene M. Galloway Symposium on Critical Issues in Space Law, tarihsiz). IISL'nin yürüttüğü sempozyum ve toplantılarda SWF'nin aktif rol aldığı görülmekte ve ortaya çıkan öneri ve tavsiyelerin UNCOPUOS Dış Uzay Faaliyetlerinin Uzun Dönem Sürdürülebilirliği çalışma grubunda önemli bir rol oynadığı beyan edilmektedir (IISL, Eilene M. Galloway Symposium on Critical Issues in Space Law, tarihsiz). IISL'nin uzay hukukunu ilgilendiren her türlü konuda çalışmalar üretmeye çalışması neticesinde görülmektedir ki; İOM ilkesinin tüm bileşenlerine katkı sunmakta ve uluslararası uzay hukukunun oluşumunda kolektif bilinci oluşturmaya çalışmaktadır.

3.1.5.13. Uzay Nesli Danışma Konseyi

SGAC BM Uzay Uygulamaları Programını destekleyen, üniversite öğrencilerini ve 18-35 yaşları arasındaki genç uzay profesyonellerini temsil etmeyi amaçlayan, küresel bir hükümet dışı, kâr amacı gütmeyen organizasyon ve ağıdır (SGAC, About SGAC, tarihsiz). SGAC, Birleşmiş Milletler, uzay ajansları, endüstri ve akademi camiasından olmak üzere üye, gönüllü ve mezun ağı olarak 165'ten fazla ülkeyi temsil eden 21.000'den fazla üyeye ulaşmıştır ve UNCOPUOS'ta daimî gözlemci statüsüne sahiptir (SGAC, About SGAC, tarihsiz). BM'nin sürdürülebilir kalkınma amaçlarına ulaşmasında uzayın rolü hakkındaki tartışmalara katkıda bulunmaktadır. 1999 yılında gerçekleştirilen UNISPACE III konferansı sırasında BM Uzay Uygulamaları Programı'nın (PSA) destekleriyle kurulan SGAC, öğrenciler, gençler ve kadınlar için UNOOSA'nın sunduğu programlara katkıda bulunmaktadır (SGAC, SGAC Involvement with the United Nations, tarihsiz). Toplumun farklı kesimlerini bir araya getirmesi bakımından İOM ilkesinin kuşak-içi adalet temel bileşenine, uluslararası dayanışma ve iş birliği temel bileşenine ve uzay sistemlerinin SDG'ler için kullanılmasını vurgulamasından dolayı da barışçıl amaçlarla uzayın kullanımı temel bileşenine katkı sunmaktadır.

SGAC bünyesinde Ticari Uzay, Yakın Dünya Nesneleri, Uzay Keşfi, Uzay Hukuku ve Politikası, Uzay Güvenliği ve Sürdürülebilirlik, Küçük Uydular, Uzay Tıbbı ve Yaşam Bilimleri, Dünya Uygulamaları için Uzay Teknolojisi, Etik ve İnsan Hakları, Uzay ve Siber Güvenlik ve Çeşitlilik ve Cinsiyet Eşitliği Proje Grubu olmak üzere 11 adet proje grubu bulunmakta ve bu gruplar sayesinde SGAC, genç araştırmacıların tartışabilecekleri bir forum görevi görmektedir (SGAC, Project Groups, tarihsiz). Ayrıca SGAC, BM'de genç kuşakların Ay'ın Etkili ve Uyarlanabilir Yönetişimi için kurulan 10 ülkeden temsil edilen 14 genç uzay

profesyonelinden oluşan disiplinlerarası bir grup olan E.A.G.L.E (*Effective and Adaptive Governance for a Lunar Ecosystem*) adlı harekete öncülük etmektedir (SGAC, EAGLE Action Team, tarihsiz). Bu ekip, UNCOPUOS Hukuk Alt Komitesi'ne 2021 yılında Ay Yönetişimi Tüzüğü geliştirmek için rapor sunmuş ve Ay ekosisteminin korunması için çağrıda bulunmuştur (SGAC, EAGLE Action Team, tarihsiz). Bünyesinde bulunan komitelerde mesleki yeterliliğe sahip uzmanlar, insan refahını arttırmaya yönelik uzay politikaları geliştirmek için çabalayan SGAC, özellikle Ay yönetişimi gibi ulusötesi meselelerde yürüttüğü faaliyetlerle de epistemik özelliklerini ortaya koymaktadır.

3.1.6. Epistemik Uzay Topluluğunun Uzayın İnsanlığın Ortak Mirası Temelinde Yönetişimindeki Katkıları

ITU, WMO, IAF, ISC, UNESCO, GEO, IAA, IAU, WHO, ISES, ISO, SDA, ICAO, IAASS, SWF, IISL ve SGAC gibi kurumlar, uzay topluluğunun üyeleri olarak uzayla ilgili faaliyet ve etkinlikleri çerçevesinde ele alınmıştır. Uzayın keşfi ve uzay faaliyetleri ile ilgili yukarıda aktarılan çalışmalar ışığında bu bölüm içerisinde bu kurumların epistemik özellikleri bir tablo eşliğinde özetlenmektedir. Birinci bölümde ifade edilen epistemik toplulukların özellikleri olan; i) insan refahını artırma, ii) mesleki yeterliliğe sahip uzmanlar, iii) ulusötesi etkiye sahip bilimsel kararlar ve iv) kolektif davranış kalıpları etrafında kurumların faaliyetleri sınıflandırılmaktadır. Sonrasında ise İOM ilkesinin uzay ile ilgili temel bileşenleri olarak nitelendirilen; i) hukukun üstünlüğü, egemenlik dışılık ve eşitlik, ii) uzayın ve uzay sistemlerinin barışçıl amaçlarla kullanımı, iii) ortak çıkar, faydanın paylaşımı ve ortak kaynak yönetişimi, iv) uzayda uluslararası dayanışma ve iş birliği ve v) kuşak-İçi ve kuşaklararası adalet çerçevesinde kurumların hangi bileşenlere etki ettiği Tablo 3.1 üzerinde özetlenmektedir.

Tablo: 3.1 Epistemik Uzak Topluluğunun Sınıflandırılması

Kurumlar / Epistemik Özellikler	<i>İnsan Refahını Artırma</i>	<i>Mesleki Yeterliliğe Sahip Uzmanlar</i>	<i>Ulusötesi Etkiye Sahip Bilimsel Kararlar</i>	<i>Kolektif Davranış Kalıpları</i>
Uluslararası Telekomünikasyon Birliği	• İnsanlığın tüm yaşamını kapsayan küresel telekomünikasyon ağına yönetimi, • İletişim alanında yetersiz hizmet alan topluluklara teknolojik alt yapı ulaştırma ve telekomünikasyon faaliyetlerinden yararlanmalarını sağlama, • Radyo frekans spektrumunun ve Dünya yörüngesinin adil, verimli ve ekonomik kullanımını sağlama, • Bilgi ve iletişim teknolojilerini küresel çapta standartlaştırmaya çalışma, • Bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığıyla çevre koruma, iklim değişikliğine uyum ve hafifletme ve afet yönetimi sağlayarak dijital uçurumu kapatmak ve küresel kalkınmayı desteklemek.	• 193 ülke, 900 civarı şirket, üniversite, uluslararası ve bölgesel kuruluşun üyeliği, • Kamu ve özel sektörün karşılıklı ilişki içinde bulunduğu bir yapı.	• UNCOPUOS'un radyo spektrumlarının ve yörünge yuvalarının kullanımının adil, verimli ve ekonomik olması adına katkı, • ITU Anayasası, Sözleşmesi, Telsiz Tüzükleri, Uluslararası Telekomünikasyon Düzenlemeleri, • ITU-R, ITU-T ve ITU-D sektörleri, • Dünya Radyokomünikasyon Konferansları.	• Spektrum/yörünge paylaşımı için WRC ile Telsiz Tüzükleri, • IMO ve ITU Küresel Deniz Tehlike ve Güvenlik Sistemi (GMDSS), • Uluslararası Arama ve Kurtarma Uydusu Sistemi (Cospas-Sarsat) içerisinde ortak çalışma, • Küresel Uydusu Sistemleri Uluslararası Komitesi'nde (ICG) kurucu gözlemcilik, • Küresel Navigasyon Uydusu Sistemleri (GNSS) ağlarının UNCOPUOS, UNOOSA ve ICG aracılığıyla koordinasyonu,
Dünya Meteoroloji Örgütü	• Hava durumu, iklim ve su döngüsündeki değişiklikleri tüm insanlığa ulaştırma amacı, • Dünya yörüngesine yerleştirilen uydulardan elde edilen meteorolojik verileri insanlığın refahı için kullanma, • Havacılık, denizcilik, tarım, su	• 193 ulus devlet ve örgütün üyeliği, • Ulusal Meteoroloji ve Hidroloji Servisleri ile ortaklıklar, • Komiteler ve Paneller içerisinde mesleki yeterliliğe sahip uzmanlarla dayanışma.	• WMO Sözleşmesi, Teknik Düzenlemeler ve Diğer Uluslararası Kuruluşlarla Anlaşmalar ve Çalışma Düzenlemeleri, • UNCOPUOS kararlarında WMO'dan destek alınması gerektiğine vurgu,	• Dünya Hava Durumu İzleme (WWW) programı aracılığıyla tüm ülkelere meteorolojik verilerin aktarımı, • WWW Programı ile Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündemi, Paris İklim Antlaşması ve Sendai Afet

	yönetimi ve doğal afetlerin önlenmesi adına meteorolojik verilerin kullanımını kolaylaştırma, • Uydu Meteorolojisinde Eğitim ve Öğretim Sanal Laboratuvar (VLab) programı ile meteoroloji programlarından nasıl yararlanılacağı hakkında toplumları bilgilendirme amacı.		• Küresel Gözlem Sistemi'nin (GOS) kurulması ve Meteorolojik Uydular Koordinasyon Grubu'nun (CGMS) ile tüm ulusların meteorolojik verilerinin tek merkezde toplanması, • WMO Uzak Programı.	Riskini Azaltma Çerçevesi gerekliliklerinin takip edilmesi, • WMO Bilgi Sistemi (WIS) ile küresel çapta elde edilen meteorolojik verilerin açık veri politikaları ve standartları kapsamında WMO üye devletleriyle paylaşımı, • WMO Entegre Küresel Gözlem sistemi (WIGOS) aracılığıyla hayat kurtarmak, mülkiyeti korumak ve refahı arttırmak ve böylelikle SDG'leri gerçekleştirmek.
Uluslararası Astronotik Federasyonu	• Uzay araştırmalarıyla ilgili bilim insanlarının siyasi kargaşadan bağımsız bilgi alışverişlerine katkıda bulunmak, • Danışmanlık programlarıyla gençlerin uzay ile ilgili bilgi ve yeteneklerini geliştirmelerine yardımcı olmak, • İş birliğini teşvik etmek, uluslararası kalkınmaya destek olmak, bilgi paylaşımını kolaylaştırmak, uzay iş gücünün geliştirilmesine yardımcı olmak, uzay ile ilgili kamuoyunda farkındalık yaratmak.	• Dünya çapındaki uzay ajansları, şirketler, araştırma kurumları, üniversiteler, topluluklar, dernekler, enstitüler ve müzeler dahil olmak üzere 72 ülkeden 433 üye • Uzay savunuculuk organı.	• Uluslararası Astronotik Kongresi (IAC), • UNOOSA ve IAF iş birliği ile düzenlenen çalıştaylar, • Bakanlar Düzeyinde Uluslararası Uzay Forumu (ISF), • IAF Küresel Ağ Forumu (GNF), • Uluslararası Bakanlar ve Parlamento Üyeleri Toplantısı (MMOP), • IAF-GNF Uzay Sohbetleri Serisi, • Uzay eğitimi ve Sosyal Yardım Komitesi (SEOC), • Gezegen Savunması ve Yakın Dünya Nesneleri Komitesi faaliyetleri.	• Uzay Enkazı Azaltma ve Uzay Trafik Yönetimi konusunda UNCOPUOS, IADC ve ISO ile iş birliği, • 2018 yılında IAF, IISL ve IAA tarafından hazırlanan mutabakat, • UNOOSA, ESA gibi kurumlara itki sistemleri konusunda teknik destek, • Dünya Gözlemleri Komitesi (EOC) ile açık veri politikası, • Dünya Gözlemleri Grubu (GEO) ile faaliyetler.
Uluslararası Bilim Konseyi	• İklim değişikliği, okyanus gözlemi, karasal gözlem, afet riski araştırmaları, kutup gözlemi, sürdürülebilir kalkınma araştırmaları ve birçok sosyal	• Küresel üyelere sahip hükümet-dışı bir organizasyon, • 200'den fazla akademi ve araştırma konseyleri de dahil olmak üzere uluslararası ve	• ISC'nin, BM Bilim ve Teknoloji Topluluğu Ana Grubunun baş koordinatörlüğü, • ISC'nin Dünya Mühendislik Örgütleri Federasyonu ile birlikte	• WDS ile bilginin transferi, • Radyo Astronomi ve Uzay Bilimi için Frekans Tahsisleri Bilimsel Komitesi (IUCAF) ve ITU iş birliği,

	alanda çalışmalar yapan bilim camiasını bir araya getirmek, • Bilim ve politika uzmanlığını entegre etmeye ve bilimi bir küresel mal olarak ilerletmeye çalışmak, • COSPAR aracılığıyla bilimsel bilginin paylaşılması, uzayın keşfi ve uzay faaliyetleri konusunda eğitimler verilmesi, • COSPAR, uzayın barışçıl amaçlarla kullanımını engelleyecek herhangi bir uzay faaliyetinin zararlı etkilerinden kaçınmasını sağlamaktadır.	ulusal birlik, dernek ve bilimsel kuruluşun üyeliği, • COSPAR, 45 ulusal bilimsel kuruluş ve 13 uluslararası bilimsel kuruluşu bünyesinde barındırmakta; 10.000'den fazla bilim insanının Komite'nin amaçları için çalışmasına olanak tanımaktadır.	çalışması, • Dünya Veri Sistemi (WDS), • UNCOPUOS raporlarında COSPAR'a vurgu, • COSPAR 2019-2023 Stratejik Eylem Planı, • <i>Advances in Space Research</i> ve <i>Life Science in Space Research</i> adlı bilimsel dergiler.	• COSPAR, Gezegen Koruma Politikası (PPP).
BM Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü	• Eğitim, bilim, kültür, iletişim ve bilgi alanlarında uluslararası iş birliğini teşvik ederek barış ve güvenliğe katkıda bulunmak, • Sürdürülebilir kalkınma, demokrasi ve iyi yönetişime katkıda bulunan medya geliştirme projelerine katkıda bulunmak, • Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde uzayın keşfinden ve uzay teknolojilerinden elde edilen bilimsel bilginin eğitimler yoluyla yayılması.	• 193 üye devlet, 53 bölge ofisi ile 2,217 personel, 136 enstitü ve araştırma merkezi, • UNESCO'nun küresel eğitim koalisyonunda 180'den fazla ortak.	• UNCOPUOS kararlarında UNESCO'dan yardım alınması konusundaki atıflar, • UNCOPUOS raporlarında UNESCO ve WHO'ya biyoloji ve ilaç alanında yapılan atıflar.	• UNESCO Astronomi ve Dünya Mirası Tematik Girişimi, • Uluslararası İletişim Geliştirme Programı (IPDC), • Uzay Teknolojisinin Dünya Mirası Potansiyeli projesi, vb.
Dünya Gözlemleri Grubu	İnsanlığın yararına olan kararların ve eylemlerin Dünya gözlemleriyle denetlenebildiği bir gelecek yaratma.	100'den fazla ulus devleti, devlet kurumlarını, akademik ve araştırma kurumlarını, veri sağlayıcıları, işletmeleri, mühendisleri, bilim insanlarını, 100'den fazla kuruluşu (COSPAR, WMO, WHO, IAF, UNOOSA gibi kurumlar) ve uzmanları bir araya	Meksiko Deklarasyonu ile Dünya gözlemlerinden elde edilen verilerin tüm devletlerle paylaşımı.	• GEO ve onun Dünya gözlemleri sistemleri, Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündemi, Sendai Afet Riskini Azaltma Çerçevesi, BM Çevresel ve Ekonomik Hesaplar Sistemi, BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi kararlarını

		getirmektedir.		desteklemek, • Küresel Yer Gözlem Sistemleri Sistemi (GEOSS).
Uluslararası Astronotik Akademisi	Uzay araştırması ve teknolojisindeki en son sorunları tartışmak ve keşfetmek, güneş sisteminin devam eden keşfi ve uzayın askeri olmayan kullanımı için rehberlik sağlayarak uzayın barışçıl amaçlarla kullanımına katkıda bulunmak.	Temel bilimler, mühendislik bilimleri, yaşam bilimleri ve sosyal bilimler alanlarında öne çıkmış, kendi ülkelerinde uzay ve havacılık konularında uzmanlaşmış akademisyenlerden oluşmaktadır. 83 ülkeden alanının en uzman kişilerini bir araya getirmektedir.	• <i>Acta Astronautica</i> adlı bilimsel dergi ile uluslararası bilim camiasına etki etmek.	• IAA konferanslar, kozmik araştırmalar, farklı dillerde sözlükler yayınlamaktadır. • Uzay trafiği yönetiminde standartlar oluşturulması adına IAF ve IISL ile ortak çalışmalar yürütmektedirler.
Uluslararası Astronomi Birliği	Dünyanın her yerinden astronomi topluluklarını birleştirerek, yıldızların, gezegenlerin ve diğer gök cisimlerinin isimlendirilmesi ile ilgili tek yetkili kurumdur.	Dünyanın her yerindeki astronomi birliklerini bünyesinde bulunmaktadır.	COSPAR ve UNESCO ile ortak eğitim faaliyetleri düzenleyerek, astronomi biliminin genç astronomlar ve toplum arasında yaygınlaşması için çalışmaktadırlar.	• Güney Afrika'da Kalkınma için Astronomi Ofisi'nin kurulması, • IAU İklim Değişikliği Bildirisi, • Karanlık ve Sessiz Gökyüzünü Uydu Takımı Yıldızı Parazitinden Koruma Merkezi (CPS).
Dünya Sağlık Örgütü	Yer gözlemi ve uzaktan algılama teknolojisini kullanarak, salgın hastalıklar, hastalık yönetimi ve refah için planlama ve vektörel hastalıkları incelemek, az gelişmiş ya da marjinalleşmiş toplumlara tele-tıp, tele-sağlık uygulamaları sağlamak, uzay biliminin kullanılarak kanser gibi büyük hastalıklar için potansiyel tedaviler bulmak.	8.000'den fazla uzman (doktorlar, epidemiyologlar, bilim insanları ve yöneticiler dahil olmak üzere dünyanın önde gelen halk sağlığı uzmanları).	UNCOPUOS raporlarında UNESCO ve WHO'ya biyoloji ve ilaç alanında atıfta bulunulmuştur. Bu iki kurumun astronomların sağlık durumlarının nasıl iyileştirileceğine dair hazırladıkları raporların Dünya üzerindeki pek çok soruna çözüm olabileceği dile getirilmiştir.	UNOOSA ile Küresel Sağlık için Uzay İş Birliğinin Güçlendirilmesi adlı konferans düzenlenerek, küresel sağlığa katkı sağlamak adına ilgili ortaklıkların güçlendirilmesi hedeflenmiştir.
Uluslararası Uzay Çevresi Hizmeti	Operasyonel uzay hava servislerini geliştirmek, koordine etmek, kullanıcıların yararına sunmak amacını taşımaktadır.	Dünya çapında uzay hava durumu hizmeti sağlayan kuruluşların iş birliğine dayalı küresel bir ağıdır.	• 15 Bölgesel Uyarı Merkezi, 4 Yardımcı Uyarı Merkezi ve 1 İş Birlikçi Uzman Merkezi ile uzay havasını tahmin edip modellemek ve paylaşmak,	• Uluslararası URSIgram Hizmeti, • Uluslararası Jeofizik Takvimi.

			• Uzay Uyarı Bültenleri aracılığıyla küresel ölçekte farkındalık yaratmak.	
Uluslararası Standardizasyon Örgütü	Uzay güvenliği ve sürdürülebilirliği adına uluslararası standartlar geliştirmeye çalışan ISO, uzay enkazı, sistem mühendisliği, uzay operasyonları ve yer desteği alanlarına odaklanmaktadır.	Endüstriden, hükümetten, tüketici kuruluşlarından, akademiden, sivil toplum kuruluşlarından gelen 100.000'in üzerinde uzmanla çalışan ISO, 700'den fazla kuruluşla çalışmakta ve 167 adet standart kuruluşunun üyeliğini bünyesinde barındırmaktadır.	• IADC Uzay Enkazı Azaltma Yönergelerinin geliştirilmesine katkı, • Uzay sistemlerinin standartlaşması, uzay trafiğinin yönetilmesi ve uzay enkazının azaltılması hususunda uluslararası topluma etki etmektedir.	• ISO 26872 Uzay Sistemleri: Eşzamanlı İrtifada Çalışan Uyduların Bertarafı • ISO 26900 Uzay Veri ve Bilgi Aktarım Sistemleri: Yörünge Veri Mesajları • ISO 24113 Uzay Sistemleri: Uzay Enkazı Azaltma Gereklilikleri.
Uzay Veri Derneği	Uydu operasyonlarının güvenliği ve bütünlüğü için kritik verilerin paylaşımını sağlayarak, uzay durumsal farkındalığı arttırmak ve uzay trafiği yönetiminin gelişimine katkıda bulunmak.	Dünyanın önde gelen uydu iletişim şirketlerini bir araya getiren uydu operatörlerinin resmi, kâr amacı gütmeyen bir birliğidir.	ITU aracılığıyla önde gelen uydu operatörlerinin elde ettikleri veriler, 30'u aşkın kuruluşla yörüngedeki kaza olasılığını en aza indirmek adına bilgi paylaşımı sağlanmaktadır.	SDA verileri sayesinde uzay operasyonlarına katılan kuruluşlar doğru zamanlarda uydu manevralarını gerçekleştirmekte ve böylelikle uzay trafiği yönetimine katkıda bulunmaktadırlar.
Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü	Konumlandırma, meteoroloji ve iletişim gibi amaçlar için uydulardan elde edilen verilerden faydalanmakta ve uluslararası hava taşımacılığında iş birliği içerisinde hareket etmektedir.	193 adet ulusal hükümet tarafından finanse edilen ICAO, ITU, IAEA, ILO, IMO, UPU, WMO, WHO ve UNWTO gibi BM uzmanlık kuruluşlarıyla birlikte çalışmaktadır.	Uzay topluluğu ICAO'dan uzay trafiği yönetimi noktasında bir örnek olarak faydalanmanın yollarını aramaktadır.	Dünya Çapında İletişim, Navigasyon, Gözetleme ve Hava Trafik Yönetimi Sistemleri Uygulama Konferansı.
Uluslararası Uzay Güvenliği Geliştirme Derneği	• Uzay sistemleri güvenliği alanında uluslararası iş birliği ve bilimsel gelişmeleri ilerletmeye çalışmak, • Gelecek nesillerin uzaya engelsiz erişiminin sağlanabilmesi adına uzay çevresinin güvenliğinin ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için çalışmalar yapmaktadır.	Uzay güvenliğine profesyonel ilgisi olan gerçek kişiler, şirketler, ajanslar, üniversiteler, kurumlar ve diğer meslek grupları üye olabilmektedir.	• IAASS Manifestosu, • Teknik Komiteleri aracılığıyla kitaplar, dergiler, sunumlar ve görüş belgeleri yayınlanması, • Uzay için ICAO Çalışma grubu oluşturulması, • Uzay Güvenliği Enstitüsü kurulması gerektiğine dair rapor.	• UNCOPUOS'a sunulan raporlar, • Uzay enkazının kaldırılması yönünde operasyonel bir çerçeve önerisi.

Güvenli Dünya Vakfı	Uzayın güvenli, sürdürülebilir ve barışçıl kullanımının dünyadaki küresel istikrara ve güvenliğe katkıda bulunması için çabalamaktadır.	SWF ekibi, bilgilendirici ve yenilikçi içerik oluşturan, üretken, bilgili, hükümet, ticari, askeri, sivil toplum ve akademi camiasından bir araya gelen uzay endüstrisi uzmanlarından oluşmaktadır.	• Uzay sürdürülebilirliği için yönergeler, ulusal ve uluslararası uzay politikaları ve yasalarının geliştirilmesine yardımcı olmak, • Güvenli Dünya Vakfı Bülteni gibi hazırladığı yayınlar ortaya koymak.	• Uzay Sürdürülebilirliği Zirvesi ile Dış Uzay Faaliyetlerinin Uzun Dönem Sürdürülebilirliği Çalışma Grubu'nun kararlarına etki etmek.
Uluslararası Uzay Hukuku Enstitüsü	Uzayın barışçıl amaçlarla kullanımı adına Uluslararası Uzay Hukukunun gelişimine katkıda bulunmak için çalışan en etkili kuruluştur.	Bilim camiasından ve kurumsal alandan gelen 40'tan fazla ülkenin uzmanları uzay hukukunun gelişimine katkıda bulunmaktadır.	IISL, 1960 yılından bu yana hazırladığı yayınlarla uzay hukuku ve politikalarının gelişimine katkıda bulunmuştur.	COPUOS ve onun alt komitelerinin resmi gözlemcisi konumunda olan IISL, hazırladığı raporlarla uzay hukukunun gelişiminde öncü rol üstlenmiştir.
Uzay Nesli Danışma Konseyi	18-35 yaş arasında genç uzay profesyonelleri yetiştirmeyi amaçlamaktadır.	BM, uzay ajansları, endüstri ve akademi camiasından olmak üzere üye, gönüllü ve mezun ağı olarak 165'ten fazla ülkeyi temsil eden 21.000'den fazla üyeye ulaşmıştır.	Ticari uzay, yakın dünya nesneleri, uzay keşfi, uzay hukuku ve politikası, uzay güvenliği ve sürdürülebilirlik, küçük uydular, uzay tıbbi ve yaşam bilimleri, dünya uygulamaları için uzay teknolojisi, etik ve insan hakları, uzay ve siber güvenlik ve çeşitlilik ve cinsiyet eşitliği adlı proje grupları.	• 18-35 yaş arasındaki gençlerin BM Uzay Uygulamaları Programları'ndan (PSA) yararlanmasına katkıda bulunmak, • E.A.G.L.E. adlı harekete ile UNCOPUOS Hukuk Alt Komitesi'ne Ay Yönetişimi Tüzüğü geliştirmek için rapor sunmak.

Bu bağlamda Tablo 3.2’de epistemik uzay topluluğunun parçası olarak değerlendirilen örgütlerin insanlığın ortak mirası ilkesinin hangi bileşenlerine katkı sağladığı değerlendirilmiştir.

Tablo 3.2 Epistemik Uzay Topluluğunun İnsanlığın Ortak Mirası Temel Bileşenlerine Katkısı

	<i>Hukukun Üstünlüğü, Egemenlik Dışılık ve Eşitlik</i>	<i>Uzayın ve Uzay Sistemlerinin Barışçıl Amaçlarla Kullanımı</i>	<i>Ortak Çıkar, Faydanın Paylaşımı ve Ortak Kaynak Yönetişimi</i>	<i>Uluslararası Dayanışma ve İş Birliği</i>	<i>Kuşak-İçi ve Kuşaklararası Adalet</i>
Uluslararası Telekomünikasyon Birliği	✓	✓	✓	✓	✓
Dünya Meteoroloji Örgütü	✓	✓	✓	✓	✓
Uluslararası Astronotik Federasyonu	✓	✓	✓	✓	✓
Uluslararası Bilim Konseyi	✓	✓	✓	✓	✓
BM Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü		✓	✓	✓	✓
Dünya Gözlemleri Grubu		✓	✓	✓	✓
Uluslararası Astronotik Akademisi		✓	✓	✓	✓
Uluslararası Astronomi Birliği		✓	✓	✓	✓
Dünya Sağlık Örgütü		✓	✓	✓	✓
Uluslararası Uzay Çevresi Hizmeti		✓	✓	✓	
Uluslararası Standardizasyon Örgütü	✓	✓	✓	✓	✓
Uzay Veri Derneği		✓	✓	✓	✓
Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü		✓		✓	✓
Uluslararası Uzay Güvenliği Geliştirme Derneği	✓	✓	✓	✓	✓
Güvenli Dünya Vakfı	✓	✓	✓	✓	✓
Uluslararası Uzay Hukuku Enstitüsü	✓	✓	✓	✓	✓
Uzay Nesli Danışma Konseyi		✓		✓	✓

3.2. Küresel Uzak Yönetişiminde Kördüğümün Ötesine Geçmede Epistemik

Toplulukların ve İnsanlığın Ortak Mirasının Potansiyel Katkısı

Uzayın ve uzak sistemlerinin insan yaşamının her aşamasında sahip olduğu değer dolayısıyla, uzayın küresel yönetişimi tek bir aktörün tezahürüne bırakılamayacak derecede önem taşımaktadır. Dünya bireyciliğe indirgenemeyecek kadar toplumsaldır diyen İnşacılar, aktörlerin etkileşimleri yoluyla yapıların inşa edildiğini, üretildiğini ve dönüştürüldüğünü söyleyerek bütünsel bir ontoloji ortaya koymaktadırlar. Uzayın küresel yönetişimi sorunsalı da sadece aktörlerin ihtiyaç ve yaklaşımları dikkate alınarak çözülememekte, dolayısıyla uzak faaliyetlerinin etki ve sonuçları dikkate alınarak bir konsensüse varılması elzem görülmektedir. Günümüzde toplumların sahip oldukları tele-tıp, tele-eğitim gibi uzaya dayalı teknolojilerin getirdiği yenilikler, insanlık için vazgeçilmeyecek derecede öneme sahiptir ve bu sistemlerin zarar görmesinde dahi toplumsal sorunlar baş gösterebilecektir.

Uzak 4.0 olarak nitelendirilebilecek yeni bir uzak çağına girildiği ifade edilmekte ve bu dönem içerisinde uzak, uzak yolculuğu yapan birkaç ülkenin hükümetlerinin koruma alanı olmaktan çıkıp, dünya çapında hükümetlerin artan katılımının olduğu, özel aktörlerin ortaya çıktığı ve ticarileşmenin giderek arttığı bir alanı hatırlatmaktadır (Bohlman, 2020: 34). Bu çağın, hükümetler, özel sektör, toplum ve siyaset arasındaki kapsayıcı etkileşim yoluyla geliştiğinden ve evrim geçirmekte olan uzak faaliyetleri ile ortaya çıkan uzak teknolojilerinin endüstri ve ekonomiyi şekillendirmesiyle birlikte yenilikçi toplum türlerinin de ortaya çıktığından bahsedilmektedir (Bohlman, 2020: 34-35). Toplumun değişmesiyle uzak tabanlı sistemlere de bağımlılık artmakta, bu sistemlerin tehlikeye girmesi durumunda da politik sistem etkilenebilmektedir.

BM bünyesinde kurulan UNOOSA, ITU gibi uzman kuruluşların küresel uzak yönetişiminde söz sahibi olmasının azalması devlet dışı aktörlerin artması ile paralellik göstermekte; bağlayıcı davranış kurallarının olmaması sonucu da uzak gücü olmayan ulusların uzak yönetişiminden gittikçe uzaklaşması sonucunu doğurmaktadır (Goguichvili vd., 2021). Ancak bu durum küresel kördüğümün yaşanmasına sebebiyet verirken, küresel meselelerde insanlığın ortak kaygısının da artmasına neden olmaktadır. Küresel bir müşterek olarak atmosfer, mineraller, biyolojik çeşitlilik ve insan genomu gibi ticari ölçekte bir kaynak değildir ve insanlığın ortak kaygısı olarak değerlendirilebilecek niteliktedir (Oral, 2021: 31). Bu bağlamda Dünya üzerindeki yaşamın devamlılığını sağlayan en önemli küresel müşterek olarak atmosferin durumu, uzak rejimi açısından da örnek teşkil etmektedir. Ozon tabakasının incilmesi, kirlilik veya diğer insan kaynaklı etkiler sebebiyle atmosferin bozulması neticesinde dünyadaki canlı yaşamı tehlikeye girebilecektir. Ulusal yetki sınırları içerisinde

kalan atmosferin korunması için ulus devletlere yükümlülükler veren sözleşmelerin aksine tek başına atmosferin korunmasına yönelik küresel bir antlaşmanın yokluğu, küresel bir müşterek olarak nitelendirilebilecek bu alanın da savunmasız kalmasına sebebiyet vermektedir. Atmosfer, insanlığın karşı karşıya olduğu en yüksek risklerin merkezinde yer almakta; bu küresel doğal kaynağa yönelik tehditlerin, tek tek devletlerin etki ve yargı yetkisinin ötesine geçtiği ortada olmasına rağmen uluslararası hukuk bu alanı korumak için kapsamlı bir çerçeve ortaya koymamaktadır (Bakker, 2021: 163). 1992 tarihli BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, 1997 Kyoto Protokolü ve 2015 Paris Antlaşması sera gazı emisyonlarının azaltımı adına yükümlülükler getirse de yeni teknolojilerin ortaya çıkmasıyla atmosferin daha fazla kullanımının sonucu olarak ortaya çıkan gelişmelere uluslararası hukuk metinleri henüz bir çözüm getirememiştir. Atmosferin küresel yönetişiminin sağlanması gerekliliğinin dışında uzaya dayalı iletişim teknolojilerinin yönetişimi meselesi de en önemli küresel yönetişim sorunlarından biri olarak nitelendirilebilmektedir.

Moylan (1971: 77), devletlerin bir iletişim sistemini gerçekleştirme temel görevinde iş birliği yapmak için aynı siyasi, sosyal veya ekonomik felsefeye sahip olmaları gerekmediğini, iletişim ihtiyacının kabulü sağlandığı müddetçe farklı felsefelerin aynı anda var olabileceğinden bahsetmiştir. Bu ifadesiyle Alexander Wendt'in uluslararası devlet kavramını hatırlatan Moylan, iletişim amaçlı bir araya gelecek toplumların kendi egemenlik kimliklerini kaybetmeden, kolektif davranış kalıpları içerisine girebileceğini düşündürmektedir. ITU'nun faaliyetleri bu yönde değerlendirilebilecek bir örnektir. 1957 yılında Sputnik-1 adlı Sovyet uydusunun yörüngeye başarılı bir şekilde fırlatılmasından kısa süre sonra uydular telekomünikasyon için kullanılmaya başlandı ve o tarihten itibaren ITU, sınırlı bir doğal kaynak olan yerdurağan uydu yörüngesinin kullanımının ve radyo spektrum tahsisinin düzenlenmesi adına çalışmalar yürütmektedir. ITU Anayasası ve sonrasında oluşturulan düzenlemelerde, uydu yörünge tahsislerinin eşitlikçi bir anlayış çerçevesinde oluşturulması, bu kıt kaynağın gelecek kuşaklar için korunmasının garantisi olarak belirtilmektedir (Constitution of the ITU, 2019: madde 10-19). Dünya yörüngesinin iletişim amaçlı kullanımından bu yana dış uzayda önemli bir düzenleyici olarak bilinen ITU'nun en temel görevi olarak radyo frekans spektrumu ve dünya yörünge yuvalarının tahsisi görülmekte; bu sınırlı kaynağın yönetimi küresel güvenlik ve barışın tesis edilmesi yanında dünya üzerindeki insanların gündelik hayatı için de önem arz etmektedir. Küresel bir güç olarak kabul edilen ABD'nin ordusunun uzay gücünü kullanarak oluşturduğu mekanizmaların kullanımında bile spektrumların doğru yönetimi gereklidir ve bu nedenle ITU'nun düzgün çalışımı bu aktörler için de oldukça mühim bir meseledir (Vitta Report, 2018: 10).

Uluslararası uzay hukuku metinleri çerçevesinde uluslararası uzay faaliyetlerinin yürütülmesi noktasında üç temel ilke ön plana çıkmaktadır. Bunlar, i) uzayı keşfetme ve kullanma özgürlüğü, ii) barışçıl amaçlar ve iii) devletin sorumluluğu prensibidir (Masson-Zwaan, 2017: 3). Uluslararası uzay hukuku sıklıkla bir ortaklıktan bahsetmekte; temel uzay hukuku metinleri tüm insanlığın vilayeti (*province of all mankind*) ve insanlığın ortak çıkarı (*common interest of mankind*) gibi terimleri sıklıkla içinde barındırmakta ve dış uzayın serbestçe kullanımı ve keşfini ulus devletler bu ibarelerle özdeşleştirmektedirler. Birtakım uluslar tarafından kullanım serbestisi olarak düşünülen tüm insanlığın vilayeti tabiri, bazıları tarafından da adil bir dağıtım çağrısında bulunan ve ortak bir rejim öngören insanlığın ortak mirası ile aynı veya benzer bir anlama sahip olup olmadığı konusunda sıklıkla tartışma konusu olmaktadır (Mukherjee, 2011: 228). Ortaya konan uluslararası uzay hukuku metinlerinde bu kavramın içeriği netleşmediğinden, uzay aktörleri bu kavramları kendi çıkarlarına uygun olarak farklı şekilde yorumlayabilmekte ve bu anlam karmaşasını kendi lehlerine değerlendirebilmektedirler.

Ay Antlaşması'nın özellikle kaynak yönetişimi nezdinde İOM ilkesinin kullanılması yönünde maddeler barındırmasının yanında uzay faaliyetlerinin pek çok farklı ortak yönetim sorunları bulunmaktadır. Küresel uzay yönetişiminin uzay enkazı, aşırı kalabalık yörüngeler, radyo frekansı müdahaleleri ve spektrum tahsisi sorunları, zıt uzay yeteneklerinin geliştirilmesi gibi karşı karşıya olduğu pek çok zorluk hükümetlerarası organları geliştirmeden çözülebilecek sorunlar olarak görülmemektedir (Goguichvili vd., 2021). Artemis Antlaşmaları gibi kurallar (daha önce de bahsedildiği gibi 21 ülkenin taraf olduğu) küresel uzay yönetişimini zora sokmaktadır ki; Artemis Anlaşması'nın 10. bölümü uzay kaynaklarını kapsamakta ve 1967 tarihli Uzay Antlaşması'na halel getirmeden uzaydan kaynak çıkarmanın mümkün olabileceğini karara bağlamaktadır. Bunun dışında ABD'nin geliştirdiği 2015 tarihli Uzay Madenciliği Yasası ile de kendi vatandaşlarının elde ettikleri tüm asteroit kaynaklarına onların erişim hakkını kabul eden yasayı onaylayarak birçok ulus devletin uzay kaynaklarını sömürmesinin de önünü açmakta; böylelikle bunun gibi yasaların da gün geçtikçe çoğalacağını akıllara getirmektedir. Uzayın barışçıl amaçlarla serbestçe kullanımı ibaresi, tüm insanlığın çıkarı adına kullanımı ifadesi ile çatışma göstermektedir.

1957 yılında başlayan insanlığın uzay serüveni günümüzde çok katmanlı ve karmaşık bir yapıya bürünmüş; gezegenin tamamını ilgilendiren meselelerde küresel ve ani kararlar alınamadığı görülmüştür. Bu husus uzayın küresel yönetişiminin bir kördüğüm içerisine girdiğini açığa çıkarmaktadır. Bu küresel kördüğümün aşılmasında da epistemik uzay topluluğunun önemi günden güne artmaktadır. Daha önce de bahsedildiği gibi küresel

çözümlere ihtiyaç duyulan bir noktada çok taraflı kurumların bu ihtiyacı karşılama konusundaki belirgin yetenekleri arasında büyüyen boşluğu ifade eden küresel kördüğüm durumu, uzayın küresel yönetişiminin sağlanması açısından da karşımıza çıkmaktadır. Yaşanan teknolojik ve bilimsel gelişmelerle birlikte uzayın keşfinin hızlanması ve kullanımının artmasıyla ortaya çıkan yönetim sorunsalında yaşanan kördüğüm normal bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira ilk bölüm içerisinde de açıklandığı üzere çevresel ve ekonomik sorunlarda da sıklıkla krizler ortaya çıkmakta; bireyler, gruplar ve devletler bu alanların küresel yönetişimi noktasında çözüm olasılıklarını analiz etmektedirler. Bu noktada bilimsel iş birliğinin artırılarak, etkili ve meşru süreçlere sahip teknik grupların oluşturulmasının küresel kördüğümleri çözeceğine vurgu yapan Robinson (2021: 67), CERN ve ISS örneklerini verdiği çalışmada büyük bilimsel iş birliklerinin küresel yönetişimi geliştirip kördüğümleri çözdüğünü ortaya koymuştur.

Küresel kördüğümlerin çözümü için ilk bölümde açıklanan aşamalar; i) özerk ve uyarlanabilir kurumlar, ii) etkili ve meşru süreçlere sahip teknik gruplar, iii) ortak hedefler/normlar etrafında bir araya gelen çok sayıda organizasyon ve kurumun varlığı, iv) iş birliği ve uyum için yerel aktörlerin seferber edilmesi, v) büyük güçlerin temel çıkarlarındaki değişimler, vi) reformist devletlerle devlet dışı aktörlerin koalisyonları, vii) tıkanıklığa bir tepki olarak yenilikçi liderliğin yaratılması ve viii) yenilikçi finansman sağlanması şeklinde sıralanmıştır. Uzayın küresel yönetişimi üzerine yaşanan küresel kördüğüm, yukarıda açıklanan aşamalar çerçevesinde değerlendirilmeli ve durum analizi yapılmalıdır.

Soğuk Savaş'ın yaratmış olduğu iki kutuplu sistemde uzayın keşfi ve kullanımı ile ilgili yaşanan rekabet durumu, BM bünyesinde oluşturulmaya çalışılan uluslararası uzay politikalarının gelişiminin önüne geçmemiştir. UNCOPUOS bünyesinde alınan kararlar ve oluşturulan temel uzay hukuku metinleri halen daha referans olarak kabul edilmekte ve ulus devletleri özellikle 1967 tarihli Uzay Antlaşması etrafında birleştirebilmektedir. Bu örnek dikkate alınarak, küresel kördüğümlerin aşılması aşamalarından özerk ve uyarlanabilir kurumların varlığı maddesinin geçerliliği teyit edilmektedir. Ayrıca yörünge yuvalarının ve radyo frekans spektrumlarının tahsisi meselesinde yapay uyduların Dünya yörüngesine fırlatılmasından bu yana etkinliğini koruyan ITU gibi bir kurumun varlığının yanında, uzay sistemlerinden elde edilen verilerle uzayın tüm insanlığın çıkarı için kullanımını sağlayan WMO gibi kurumların da yıllardır etkinliklerini devam ettirmeleri, bu maddenin geçerliliğini teyit eden diğer örnekler arasında gösterilebilmektedir.

Etkili ve meşru teknik süreçlere sahip teknik gruplar olarak ilk bölüm içerisinde de ele alınan epistemik topluluklar akıllara gelmekte ve üçüncü bölümde detaylıca açıklanan

epistemik uzay topluluğunun varlığı, bu tıkanıklığın aşılmasındaki ikinci basamak olarak karşımıza çıkmaktadır. İnşacı teori içerisinde daha önce bahsedildiği gibi uluslararası pratikler, dünya siyasetiyle ilgili sosyal olarak organize edilmiş faaliyetleri ifade etmekte ve bu faaliyetlerin insanlığa yönelik birtakım etik değerleri barındırması bakımından da bunların içinde yer alma sosyal tanınma ifade etmesi bakımından önem arz etmektedir. Etkili ve meşru teknik süreçlere sahip teknik gruplar, birtakım etik değerlere sahip uluslararası pratikler yaratarak, ajanların bu sosyal oluşumlar içerisine girmesine yardımcı olmakta; böylelikle sistem dönüşümü de söz konusu olabilmektedir. COSPAR, ISO, ITU ve WMO gibi teknik gruplar, BM bünyesinde özellikle sürdürülebilirlik kapsamında yürütülen çalışmalarda etkili olabilmekte; Sendai Afet Riskini Azaltma Çerçevesi, Cospas-Sarsat kurtarma faaliyetleri ve Paris İklim Değişikliği Antlaşması gerekliliklerini izleme gibi gezegenin tamamını ilgilendiren meselelerde sundukları verilerle önemlerini arttırmaktadırlar. Bu gruplar aynı zamanda İOM ilkesinin uzayın keşfinin ve uzay sistemlerinin barışçıl amaçlarla kullanımı, bilginin paylaşılması yoluyla ortak kaynak yönetimi, gezegenin korunması dolayısıyla da kuşak-ıçi ve kuşaklararası adalet gibi temel bileşenlerine sundukları katkılarla küresel kördüğümün nasıl çözülmesi gerektiğine dair bilgiler vermektedirler.

ITU'nun çalışmaları, demiryollarının düzenlenmesinden askeri amaçlı uyduların kullanımına, sağlık hizmetlerine ulaşımdan eğitime pek çok alanda etkisini göstermektedir (Ryan, 2005: 344). Dünya yörünge yuvalarının ve radyo spektrumlarının doğru tahsis edilerek parazit oluşumunun önlenmesi ve geliştirmekte olan ülkeler ve dezavantajlı gruplar lehine tesis edilecek bir rejimin oluşması halinde küresel refahın artacağı ve dünyanın gelecek nesiller için sürdürülebilir kullanımının sağlanabileceği öngörülmektedir. ITU'nun uzayın keşfi ve kullanımından kaynaklı yürüttüğü faaliyetler, hem kamu ve özel sektörü spektrum/yörünge tahsisi konusunda yönlendirmesi ve radyokomünikasyon sistemleri için birtakım standartlar oluşturması hem de dünya çapında dezavantajlı gruplar ve geliştirmekte olan ülkeler lehine çalışmalar yapması ilişkilendirilmekte ve bunları da daha önce bahsedilen sektörleri aracılığıyla yapmaktadır.

Küresel kördüğümün çözülme aşamalarının bir diğeri olan ortak hedefler/normlar etrafında bir araya gelen çok sayıda organizasyon ve kurumun varlığı ise epistemik uzay topluluğunun varlığı ile kendini göstermektedir. Daha önce de ifade edildiği üzere İnşacı teoriye göre normlar, davranışların da ötesine geçerek aktörlerin kimliklerinin ve çıkarlarının oluşumunda aktif rol oynamaktadırlar. Öznelerarası bir sosyal bağlam içinde gerçekleştirilen davranış veya eylem, normlar ve uygulamalar aracılığıyla anlamlı hale gelmekte, normların yokluğunda da eylem ve davranışların anlamsızlaşması aktör ve yapıların da yokluğuyla

sonuçlanmaktadır. Gerek uluslararası uzay hukukunun temel metinlerinde gerekse epistemik uzay topluluğunun yürüttüğü faaliyetlerde, uzayın barışçıl amaçlarla tüm insanlığın çıkarı için kullanımı ön plana çıkmakta ve bu durum da ortak hedefler/normlar aşamasının karşılığı olmaktadır. Uzayın barışçıl amaçlarla tüm insanlık yararına kullanımı, İOM ilkesinin temel bileşenlerini akıllara getirmekte ve epistemik uzay topluluğunun tüm faaliyetlerinin bu minvalde tek bir rejim çerçevesinde yönetişiminin gerekliliği de ortaya çıkmaktadır. İlk bölümde açıklandığı üzere Onuf uluslararası rejimlerin ilkeler, kurallar, normlar ve prosedürlerden oluştuğunu ifade etmektedir. Uzayın barışçıl amaçlarla tüm insanlığın çıkarı için kullanımı amacıyla ortaya konan normatif değer çerçevesinde oluşturulan ilkeler, kurallar, normlar ve prosedürlerin uzayın küresel yönetişimi için gerekli olduğu ortadadır. Uzayın keşfinden ve uzay sistemlerinin kullanımından elde edilen bilginin yönetişiminin sağlanması bile başlı başına önem arz etmekte; devletler ve uzay aktörleri arasındaki iş birliğini teşvik eden UNOOSA, örneğin bilimsel toplulukla ortaklaşa veri işleme konusunda bir davranış kuralları oluşturulması gibi konularda fikir birliğine varılmasında temel aktör olarak görülebilmektedir (Walter, 2020: 50).

ITU, WMO, COSPAR, IAF gibi epistemik uzay topluluğunun üyeleri ortaya koydukları programlarla, ulus devletlerin uzaya dayalı yeteneklerini geliştirmek adına gelişmişlik düzeyine bakılmaksızın tüm toplumların uzay politikalarına katılımını teşvik etmektedirler. Gerek gençlerin, kadınların ya da dezavantajlı toplulukların uzay teknolojilerini geliştirmeleri amacıyla eğitilmeleri, gerekse de uzayın keşfi ve kullanımı yoluyla elde edilen teknolojinin dünyanın her yerinde kullanılmaya başlanması yoluyla iş birliği ve uyum için yerel aktörlerin seferber edilmesi kolaylaştırılabilmektedir. Küresel kördüğümün aşılmasındaki kriterlerden birini teşkil eden yerel aktörlerin seferber edilmesi aşaması, özellikle uzayın keşfinden ve kullanımından elde edilen faydanın tüm insanlık ile paylaşılması yoluyla daha da mümkün hale gelmekte; uzay tabanlı sistemlerin tarımdan sulamaya, sağlıktan eğitime, gıdadan güvenliğe yaşamın tüm alanlarını kapsamasıyla toplumların bu gelişmişlikten vazgeçememesi paralellik gösterebilmektedir. Böylelikle toplumlar, uzaya dayalı teknolojiye elde edilen faydanın sektöre ugramaması adına hükümetlerine baskı unsuru oluşturabileceklerdir.

Soğuk Savaş'ın iki rakip gücünün 1998 yılında Uluslararası Uzay İstasyonu'nu kurup geçmişe dönük rekabetlerini iş birliği ile değiştirmeleri gibi, bazı koşullarda büyük güçler tercihlerini küresel sorunların çözümüne kaydırabilmekte ve böylelikle durağanlık yerine yeni bir liderlik de üretilebilmektedir. İnşacı teori içerisinde aktarılan, kimliklerin doğası gereği ilişkisel oldukları ve böylelikle devletlerin kendi aralarında iş birliğine yönelik birtakım

kolektif kimlikler oluşturabileceği önermesi bu noktada ortaya çıkmaktadır. ISS örneği daha önce de aktarıldığı gibi yenilikçi finansman aşamasının da bir ürünü olması açısından büyük güçlerin küresel tikanlıklarını büyük bilimsel iş birlikleri yoluyla nasıl aşmaya çalıştıklarının da önemli bir göstergesi olmaktadır. Ancak Ukrayna Savaşı sebebiyle RF, 2024 yılında ISS'den ayrılacağını ve kendi uzay istasyonunu kuracağını ilan etmiş (Smith, 2022); bu durum da uzayın küresel yönetiminde yeni bir tikanlığın önünü açmıştır. İnşacı teorisinin ortaya, koyduğu uluslararası gerçekliğin maddi dünyaya anlam veren bilişsel yapılar tarafından sosyal olarak inşa edildiği gerçeğinden hareketle, ulus devletler bu ayrılma halinde yaşanabilecekleri öngörerek farklı iş birliği alternatifleri yaratmaya başlamışlardır. NASA'nın Artemis Projesi içerisinde RF'nin yer almayıp Ukrayna'nın yer alması dahi RF tarafından ayrılma kararının bir gerekçesi olabilmektedir.

Büyük güçlerin tercihlerini değiştirmeleri ise küresel kördüğümdeki diğer aşama olan reformist devletlerle devlet dışı aktörlerin koalisyon içinde olmaları maddesini mevzubahis yapmakta; bu durum da tıpkı Soğuk Savaş'ın rekabet ortamında Uluslararası Jeofizik Yılı gibi bilimsel etkinliklerle iki kutbun büyük güçlerinin bir araya gelerek etkili kararlar alması gibi örnekleri akıllara getirmektedir. Epistemik uzay topluluğunun üyelerinin gerçekleştirdikleri faaliyetler ve görevler tüm ulus devletleri uzayın keşfi ve uzay faaliyetleri konusunda birbirlerine bağlı hale getirmekte; söz konusu topluluğun üyelerinin elde ettikleri veriler ve birtakım faydalar tüm ulus devletlerin hayati ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. COSPAR'ın Gezegen Koruma Politikası vasıtasıyla koymuş olduğu kurallara tüm ulus devletler yerindelik/uygunluk mantığı çerçevesinde riayet etmekte; reformist devletlerle bu gibi devlet dışı aktörlerin iş birliği içerisinde hareket etmesi gibi örneklerle uzay yönetimindeki küresel kördüğümün çözülebileceği inancı artmaktadır. Hale ve Held (2017), değişimin zaman içinde inşa edilebileceğini ve daha iyi bir dünya inşa etmek için yapılacak önemli işler olduğuna dair nitelikli bir iyimserlik sunmaktadırlar.

Uzayın keşfinden ve kullanımından kaynaklı anlaşmazlıkların savaş tehdidi olmadan çözülmesi ve kozmik tehditler gibi durumlarda gezegenin güvenliğinin tehlikede olması durumunda tüm ulus devletlerin takım olarak mücadele ederek bir güvenlik ağı oluşturulması noktasında Wendt'in ifade ettiği Kant tipi anarşi türüne geçiş yapılabileceği de varsayımlar arasında yer alabilmektedir. Bu noktadan hareketle, küresel uzay yönetiminin zaman içerisinde epistemik uzay topluluğunun da katkılarıyla insanlığın ortak mirası ilkesi temelinde yeniden inşa edilebileceği öngörülebilmektedir. Epistemik uzay topluluğunun üyeleri İOM ilkesinin temel bileşenleriyle uyumlu pratiklerini, devletlerin uluslararasılaşması yoluyla

yerine getirebilecek ve bu pratiklere uyan devletlerin kimliklerinin etkilenmesi yoluyla çıkar ve dış politika tercihleri değişerek, uluslararası sistemin dönüşümü sağlanabilecektir.

SONUÇ

İnsanlığın ortak mirası temelinde uzayın küresel yönetiminde epistemik uzay topluluğunun inşacı rolünün tartışıldığı bu tez, küresel uzay yönetişimi tartışmalarında alternatif bir bakış açısı olarak ortaya çıkmıştır. Tezin içerisinde Uİ disiplininin İnşacılık teorisi analiz çerçevesi olarak düşünülmüş; küresel uzay yönetişimi İnşacı teorisinin ulusötesicilik yaklaşımı ile değerlendirilmiştir. Söz konusu yaklaşım içerisinde yer alan ulusötesi ittifak ağları olarak nitelendirilebilecek epistemik topluluklar, uzayın küresel yönetişimi nezdinde değerlendirilmesi amacıyla ilk bölüm içerisinde açıklanmış ve temel özellikleri belirlenmiştir. İnşacılık teorisinin ulusötesicilik yaklaşımı çerçevesinde ele alınan epistemik topluluklar hakkında yapılan incelemeler sonucunda epistemik toplulukların aşağıdaki özellikleri barındırdıkları görülmüştür:

- i) insan refahını artırma amacı;
- ii) mesleki yeterliliğe sahip uzmanlardan oluşma;
- iii) ulusötesi etkiye sahip bilimsel kararlar üretebilme;
- iv) kolektif davranış kalıpları yaratabilme.

Bu özellikler, epistemik uzay topluluğunun üyelerinin tündengelimsel bir yöntemle analiz edilmesini kolaylaştırmış; mevcut sınıflandırma yöntemiyle analizleri kolaylaştırmıştır. Küresel çözümlere ihtiyaç duyulan bir noktada çok taraflı kurumların bu ihtiyacı karşılama konusundaki belirgin yetenekleri arasında büyüyen boşluğu ifade eden küresel kördüğüm ifadesi bu tez içerisinde küresel uzay yönetişimi özelinde değerlendirilmiştir. Küresel krizlerin had safhalara ulaştığı zamanlarda iş birliği aşamasında söz sahibi olan aktör sayısının fazla olması, epistemik topluluklara olan ihtiyacı arttırmakta ve bilginin gücünü elinde bulunduran topluluklar siyasal süreç üzerinde etki sahibi olabilmektedir. Küresel kördüğüm aşamasına gelmiş sorunların çözülme aşamaları olarak ise tez içerisinde şu maddeler ele alınmıştır:

- i) özerk ve uyarlanabilir kurumlar;
- ii) etkili ve meşru süreçlere sahip teknik gruplar;
- iii) ortak hedefler/normlar etrafında bir araya gelen çok sayıda organizasyon ve kurumun varlığı;
- iv) iş birliği ve uyum için yerel aktörlerin seferber edilmesi;
- v) büyük güçlerin temel çıkarlarındaki değişimler;
- vi) reformist devletlerle devlet dışı aktörlerin koalisyonları;
- vii) tıkanıklığa bir tepki olarak yenilikçi liderliğin yaratılması;
- viii) yenilikçi finansman sağlanması.

Çalışmanın ilk bölümünde ele alınan İOM ilkesi de tarihsel süreç içerisinde analiz edilmiş ve birtakım temel bileşenlere sahip olduğu görülerek, uzayın küresel yönetiminde de bu temel bileşenlerin izleri aranmıştır. Uzayın İOM ilkesi temelinde küresel yönetiminde beş adet temel bileşen esas alınmıştır:

- i) hukukun üstünlüğü, egemenlik dışılık ve eşitlik;
- ii) uzayın ve uzay sistemlerinin barışçıl amaçlarla kullanımı;
- iii) ortak çıkar, faydanın paylaşımı ve ortak kaynak yönetimi;
- iv) uzayda uluslararası dayanışma ve iş birliği;
- v) kuşak-ici ve kuşaklararası adalet.

Gerek epistemik topluluklar gerekse İOM ilkesi nezdinde yapılmış sınıflandırmalar, uzayın küresel yönetiminin analizini kolaylaştırmıştır. İkinci bölüm içerisinde uzayın keşfi ve uzay faaliyetleri hakkında küresel uzay yönetimi İOM temel bileşenleri çerçevesinde değerlendirilmiştir. Hukukun üstünlüğü, egemenlik dışılık ve eşitlik temel bileşeni Ay Antlaşması öncesi ve sonrası kapsamında ele alınmış ve uluslararası uzay hukukunun esnek ve sert enstrümanlarında bu temel bileşenlerin izleri aranmıştır. UNOOSA ve UNCOPUOS aracılığıyla, gelişmişlik düzeyine bakılmaksızın uzayın keşfinden ve uzay faaliyetlerinden tüm toplumların eşit şekilde faydalanabilmesi adına oluşturulan uygulamalar ve uzayın tüm insanlığın vilayeti olduğu gibi olgular, uzay hukuku ve politikalarında *self-help* anlayışı yerine kolektif eylem bilinciyle hareket edildiğini ortaya çıkarmaktadır. Uzayın ve uzay sistemlerinin barışçıl amaçlarla kullanımı temel bileşeni askeri ve sivil kullanım ayrımı ile değerlendirilmiş ve bu faaliyetlerin ulusötesi özellikleri aktarılmıştır. Uzayın silahsızlandırılması adına Silahsızlanma Konferansı aracılığıyla yürütülen faaliyetlerin devam etmesinin uydulara yönelik tehditlerin azaltılması sebebiyle önemli olduğu sonucuna varılmış; uydulardan çeşitli şekilde faydalanan toplumun, uydu parazitleri ile yaşayacağı mağduriyet detaylandırılmıştır. Uzay teknolojilerinin barışçıl amaçlarla sivil kullanımları teknolojinin gelişimiyle paralellik göstermekte ve insan hayatı için elzem hale gelmektedir. UNCOPUOS bünyesinde oluşturulan uygulamalar ulus devletlerin kolektif bir şekilde hareket etmesine yardımcı olmaktadır.

Ortak çıkar, faydanın paylaşımı ve ortak kaynak yönetimi temel bileşeni ise uzay madenciliğinden elde edilen faydanın paylaşımı, uzayın keşfinden ve kullanımından elde edilen bilimsel bilginin paylaşımı ve Dünya yörüngesinin ve radyo spektrumlarının paylaşımı çerçevesinde değerlendirilmiş, bu temel bileşen çerçevesinde küresel yönetim mekanizmaları aktarılmaya çalışılmıştır. Uzay Antlaşması ve diğer uluslararası uzay hukuku enstrümanlarında mülkiyet iddiasının yasaklanmış olması kaynak çıkarımının da yasaklanmış

olması iddialarını beraberinde getirirse de Ay Antlaşması hariç hiçbir metinde kaynak çıkarımı ve paylaşımı ile ilgili ayrıntılı bilgilere rastlanılmamaktadır. Ulus devletlerin uzay madenciliği ile ilgili çıkarmış oldukları ulusal mevzuatlar ise Uzay Antlaşması'nın ruhuna aykırılık teşkil etmekte ve uzaya erişim gücü olmayan ülkelerin gelişimleri önünde bir engel olarak görülmektedir. Uluslararası uzay hukukunun temel metinlerinde sıklıkla vurgulanan ortak çıkar ve faydanın paylaşımı vurgusu, uzay faaliyetlerinde bulunan aktörlerin elde ettikleri bilimsel bilgi birikiminin hakkaniyete uygun bir şekilde tüm uluslar arasında paylaşılması gerekliliğini de akıllara getirmekte; söz konusu paylaşımların küresel kalkınma, barış ve güvenliği sağlayacağı öngörülebilmektedir. Uzayın keşfi ve uzay faaliyetleri sonucu ortaya çıkan ortak kaynak yönetişimi, bilgi paylaşımı, radyo frekans spektrumları ve yörünge tahsisleri meseleleri kolektif karar vermeyi gerektirmekte ve ulusötesi faaliyetlerin düzenlenmesi gerekmektedir.

Uzayda uluslararası dayanışma ve iş birliği temel bileşeni ise uzayın keşfi ve kullanımında uluslararası dayanışma ve iş birliği ve güvenlik amacıyla uluslararası dayanışma ve iş birliği çerçevesinde ele alınmıştır. Keşif, kullanım ve güvenlik amaçlarıyla ulusötesi iş birliği faaliyetleri aktarılmış, devletlerin özellikle güvenlik amaçlı oluşturdukları kolektif davranış kalıplarıyla uluslararasılaştıkları ve sosyal bir inşa süreci ile bir uzay rejimi temelini oluşturmaya çalıştıkları sonucuna varılmıştır. Sürdürülebilir uzay güvenliği sağlanması amacıyla uzay enkazı azaltma ve uzay durumsal farkındalığı arttırmak adına uzaktan algılama faaliyetlerinin ulusötesi yapısı ortaya konmuştur. Kuşak-ıçi ve kuşaklararası adalet temel bileşeni nezdinde sürdürülebilir uzay yönetişiminin önemine değinilmiş; geniş bir kullanım alanı sunan sınırlı bir doğal kaynak olan uzayın korunması ve sürdürülebilir kullanımının sağlanması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Genel olarak İOM ilkesi nezdinde ortaya konan temel bileşenler birbirleriyle bağlantılı unsurlardır ve birinin yokluğu durumunda küresel uzay yönetişiminde İOM ilkesinden bahsedilememektedir.

Sağlıktan eğitime, tarım faaliyetlerinden ulaşım sektörüne pek çok alanda uzay tabanlı sistemlerin kullanımının yanında uzay, bünyesinde barındırdığı enkaz ve gelebilecek kozmik tehditlerle bir tehlike unsuru oluşturmaktadır. Varılan bu sonuç, çalışmanın araştırma sorularından; Yeni Uzay Çağı ile birlikte uzayın keşfinin uzay faaliyetlerinin küresel çapta insanlık adına yarattığı olumlu ve olumsuz etkiler nelerdir sorusunun cevabını oluşturmaktadır. Uzay bilimi ve teknolojisi havacılık, deniz ve kara taşımacılığı, kentleşme, haritalama ve ölçme, insan sağlığı, afet yönetimi, gıda güvenliği ve sürdürülebilir tarım, çevresel izleme ve doğal kaynak yönetimi gibi alanlarda kullanılmakta ve hayati önem taşımaktadır. Uzayın keşfi ve uzay faaliyetleri sonucu antropojenik sebeplerle oluşmuş Dünya

yörüngesinde bulunan uzay enkazı ise uzay durumsal farkındalığının azalmasına, uzayda bulunan uyduların ve Uluslararası Uzay İstasyonu'nun zarara uğramasına ve böylelikle gündelik yaşamın tehlikeye girerek, kozmik tehditlerin de artmasına sebebiyet vermektedir. Uzayın keşfinin ve uzay faaliyetlerinin yaratmış olduğu faydalar ve zararlar dikkate alınarak, kördüğüm içerisine girmiş uzayın küresel yönetişimi İOM ilkesi çerçevesinde ele alınmalı ve oluşacak uzay rejiminin tüm insanlığı kapsayacak bir şekilde düzenlenmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Teknolojinin ve bilimin gelişimine paralel olarak meteoroloji, navigasyon, haberleşme, bilgi toplama ve askeri amaçlarla kullanılan uzay, madencilik, turizm ve kolonileşme amaçlı kullanılabilecek bir alan haline gelmiştir. Yeni Uzay Çağı ile birlikte uzayda faaliyet gösteren aktör sayısının artması ve çeşitlenmesi, bu alanın uluslararası bir rejim tarafından yönetimini gerektirmekte; uluslararası uzay hukukunun esnek ve sert enstrümanları mevcut gelişmeler karşısında yetersiz kalmaktadır. Uzayın keşfi ve kullanımı hususunda ulus devletlere ek olarak özel şirketlerin yürüttüğü faaliyetler beraberinde birtakım düzensizlikler getirmekte; mega uydu takımyıldızlarının Dünya yörüngesine gönderilmesi gibi bir örnekte dahi gökyüzünün gözlemlenebilmesi mümkün olmamakta ve bu sebeple oluşabilecek tehlikeler artmaktadır. Uzay faaliyetlerinde bulunan ve bu faaliyetlerden etkilenen aktör sayısının artması, küresel uzay yönetişimini ne aşamaya getirmiştir araştırma sorusu ise tez içerisinde açıklanmaya çalışılmıştır. Çeşitli fraksiyonlara ayrılmış uzay faaliyetlerinin başka alanları etkilememesi adına küresel bir yönetim mekanizması kurulmalı, tüm insanlığı ilgilendiren bu meselesinin tüm insanlık adına oluşturulacak bir uluslararası rejim tarafından çözülmesi beklenmektedir.

İnsanlığın ortak mirası ilkesi küresel uzay yönetişimi adına ne anlam ifade etmektedir araştırma sorusu tezin kapsamını belirlemektedir. Ay'ın ve onun doğal kaynaklarının insanlığın ortak mirası olarak Ay Antlaşması'nda kabulünden önce Uzay Antlaşması'na göre insanlığın vilayeti olarak kabul edilen dış uzay, gelişmişlik düzeyine bakılmaksızın tüm insanlığın çıkarı için kullanılacak ve keşfedilecektir. Uzayın kullanımı ve yararının tüm insanlığa ulaşması düşüncesi Uzay Çağı'nın başından itibaren gerek uluslararası uzay hukuku metinlerinde gerekse ulus devletlerin geliştirdiği uluslararası politik gelişmelerde sıklıkla ifade edilse de bu ilke kolayca uygulamaya dönüştürülemediği (Jakhu ve Pelton, 2017: 541-542). Uluslararası uzay hukuku metinlerinde uzay boşluğu ve gök cisimleri üzerinde tüm ulusların kullanım serbestliği tanınıp, egemenlik tahsisinin mümkün olmadığı ve sadece barışçıl amaçlarla kullanılabileceği karara bağlanmakta ve bu şekliyle BMDHS'de kabul edilen insanlığın ortak mirası ilkesi gerekliliklerini hatırlatmaktadır (Oral, 2021: 20).

Ay Antlaşması, Ay'ın keşfinin ve kullanımının, ekonomik veya bilimsel gelişmişlik düzeylerine bakılmaksızın, Ay'ın çevresinin korunması şartıyla, tüm ülkelerin çıkarı için gerçekleştirilmesini öngörmekte ve bu bakımdan da BMDHS ile getirilen Alan rejimine benzetilmektedir (Oral, 2021: 24). Antlaşma, Ay'ın doğal kaynaklarının kullanımı için bu kaynakların rasyonel yönetimini ve kalkınma ihtiyaçlarını dikkate alarak tüm üye devletler tarafından faydaların adil bir şekilde paylaşılmasını içeren uluslararası bir rejim kurmaya taraf devletleri davet etse de henüz böyle bir rejim kurulmamıştır. Ancak uzay, derin deniz yataklarında bulunan doğal kaynakların çıkarımı ve bir Otorite tarafından üye devletler arasında eşit paylaşımı meselesinin ötesinde, çok katmanlı faaliyetler içermekte ve insanlığın ve gezegenin yaşamını etkileyecek nitelikler barındırmaktadır. Küresel bir müşterek olarak nitelendirilebilecek Antarktika kıtası üzerindeki mevcut rejim ise bu müşteregin korunmasına yönelik bir amaç barındırmakta, daha çok insanlığın ortak kaygısı ile ilişkilendirilmektedir. Bu minvalde uzayın küresel yönetişimi ne BMDHS ne de ATS ile ortaya konan İOM ilkesinin unsurlarını ihtiva eden rejim örneklerinin uygulanmasına indirgenmeli, bu rejimlerin de ötesinde daha kapsamlı bir düzenlenme ihtiyacıyla şekillendirilmelidir. Araştırma sorularından biri olan uzay faaliyetlerinde bulunan ve bu faaliyetlerden etkilenen aktör sayısının artması, küresel uzay yönetişimini ne aşamaya getirmiştir sorusunun açıklaması olarak görülebilecek bu ifadeler, uzay yönetişiminin çeşitlenen aktörler ve artan faaliyetler ile küresel kördüğüm içerisinde olduğunu ortaya koymaktadır.

Soğuk Savaş dönemi boyunca iki kutbun birbirlerini dengelemek adına çıkarmış oldukları uluslararası uzay hukukunun temel metinleri, uzayın sürdürülebilir yönetişiminin sağlanması noktasında yeterli bulunmamaktadır. Bu nedenle UNCOPUOS ve UNOOSA bünyesinde uzay yönetişimi adına sürdürülen faaliyetler uzay rejimi inşasında ve uzayın ve uzay sistemlerinin sürdürülebilir kullanımında önem arz etmektedir. Ancak bu faaliyetler uzay topluluğunun üyeleriyle gerçekleşmekte ve bu noktada epistemik uzay topluluğu ön plana çıkmaktadır. Bu tez içerisinde küresel uzay yönetişiminde ulusötesi etkiye sahip epistemik uzay topluluğunun rolleri İOM ilkesi temelinde analiz edilmiştir. Epistemik uzay topluluğu; uzayın keşfi ve uzay faaliyetlerinde politika oluşturmaya yönelik bilgilerle donatılmış uzmanlığa ve aralarında neden-sonuç ilişkisi kurulabilecek geçerli iddialara sahip profesyonellerden oluşan ağı ifade etmektedir. Uzayın keşfinden ve uzay faaliyetlerinden elde edilecek faydanın insan refahını arttırma amacıyla kullanımını amaç edinen epistemik uzay topluluğunun üyeleri, aynı zamanda bu keşif ve faaliyetlerden kaynaklanan olumsuz sonuçlar karşısında gezegenin korunması adına da faaliyetler yürütmektedir.

Epistemik toplulukların rolleri, yaratmış oldukları ulusötesi etkiye sahip bilimsel kararlar çerçevesinde şekillenmekte, yerindelik/uygunluk mantığı çerçevesinde ortaya koymuş oldukları normatif ve ilkeli değerlere aktörlerin meşruluk arayışı içerisinde uydukları görülmektedir. Bu minvalde epistemik uzay topluluğunun üyeleri, özellikle gezegenin tamamını ilgilendiren meselelerde ulus devletlerin bencil çıkarlarının önüne geçebilmekte ve onların kolektif davranış kalıplarının içerisine girmesine etki edebilmektedirler. Dünya yörüngesinin ve uzay sistemlerinin günlük yaşamsal faaliyetlerde kullanımı örneğinden hareketle, epistemik uzay topluluklarının elde ettikleri verileri ulus devletlerle paylaşmaları ve onların davranışlarını şekillendirmeleri elzem görülmektedir. Gezegenin tamamının korunmasının önemini hatırlatan kozmik tehditlere karşı etkili çözümler alınması adına da bu topluluklardan yardım alınmakta; ancak alınan bu yardımlar, ani ve yerinde kararlar alınması adına küresel bir uzay rejiminin gerekliliğini ortadan kaldırmamaktadır. Çalışmanın hipotezine dayanarak tez içerisinde, uzayın keşfinin ve uzay faaliyetlerinin gezegenin tamamını olumlu ya da olumsuz etkilediği ortaya konmuş; uzayın küresel yönetişiminin İOM ilkesi temelinde yeniden inşa edilerek, onun temel bileşenleri çerçevesinde ortak normların oluşturulması ve uygulanması hususunda epistemik uzay topluluklarının rolleri açıklanmıştır.

Küresel uzay yönetişiminde ulusötesi etkisinin araştırıldığı epistemik uzay topluluğu olarak ifade edilen ITU, WMO, IAF ve ISC gibi kuruluşlar, insan refahını arttırmaya yönelik yürüttükleri faaliyetler neticesinde İOM ilkesinin temel bileşenlerine katkı sağlamaktadırlar. Hukukun üstünlüğü, egemenlik dışılık ve eşitlik, barışçıl kullanım, ortak çıkar, faydanın paylaşımı ve ortak kaynak yönetişimi, uluslararası dayanışma ve iş birliği ve kuşak-ıçi, kuşaklararası adalet olarak belirlenen İOM ilkesinin temel bileşenlerine katkıda bulunan epistemik uzay topluluğunun üyeleri, uzayın yönetişiminin sağlanmasında bu temel bileşenler nezdinde katkı sunmaktadırlar ve bu katkılar tez içerisinde bir tablo ile özetlenmiştir. Uluslararası rejimlerin, ilkeler, kurallar, normlar ve prosedürlerden oluştuğunu ifade eden İnşacılık teorisi kapsamında rejim ve kurum aynı içeriğe sahiptir ve rejimlerin oluşmasında bu kural ve prosedürlerin incelenmesi gerekmektedir. Uzayın keşfi ve uzay faaliyetleri hakkında ortaya konan kural ve prosedürlere bakıldığında uzay rejiminin oluşmaya başladığı görülmekte; epistemik uzay topluluğunun sunduğu katkı dolayısıyla insanlığın ortak mirası ilkesi çerçevesinde bir rejim yaratılabileceği öngörülebilmektedir.

Dünya yörüngesinin ve radyo spektrumlarının paylaşımı noktasında yaşanan ve yaşanabilecek sorunlar, ulus devletlerin kolektif davranış kalıpları geliştirilmesi neticesinde aşılabilmektedir. Kolektif eylem, aktörlerin kendi benlik süreçlerini yarattığı bir süreç olarak ifade edilmekte; merkezi olmayan siyasi otorite yapılarının ortaya çıkmasıyla da devletlerin

uluslararasılaşması kaçınılmaz görülmektedir. Devletlerin uluslararasılaşması onların ortadan kalkmasına neden olmamakta, aksine onun gücünün yeniden düzenlenerek yeni bir devlet biçiminin ve devletler sisteminin ortaya çıkması sonucunu doğurmaktadır. Uzayın keşfi ve uzay faaliyetleri amacıyla bir araya gelen ulus devletler karşılıklı etkileşim yoluyla birbirlerine etki edebilmekte ve sağladıkları iş birlikleriyle kolektif eylemlerde bulunabilmektedirler. Soğuk Savaş'ın iki kutbunu oluşturan ABD ve SSCB'nin Uluslararası Uzay İstasyonu gibi tüm insanlığı ilgilendiren bir projeyle bir araya gelmesi örneğinde görüldüğü gibi, uzayın keşfi amacıyla yürütülen iş birliği faaliyetleri ulus devletlerin ortadan kalkmasına sebep olmamış; aksine uluslararası sistemin yapısına etki etmiştir.

Uzayın keşfinin ve uzayın barışçıl amaçlarla kullanımının iş birliği çerçevesinde sağlanması, karşılıklı anlayışı geliştirerek Dünya üzerindeki küresel sorunların çözümünü kolaylaştıracak ve insanlık medeniyetinin uzaya genişlemesini mümkün kılacaktır. 1998 yılında ISS'nin faaliyete geçmesi bu hususta önemli bir dönüm noktası olarak görülmüş (UNISPACE III Report, 1999: 26) ve ISS ile birlikte 2000'li yıllarda uzayın keşfi ve uzay faaliyetlerinde ivme kazanılmıştır. ISS'nin varlığı gibi örneklerle Wendt'in ortaya koymuş olduğu Locke tipi anarşi türünden Kant tipi anarşi türüne bir kayma görülmüş; anlaşmazlıkların savaş tehdidi olmadan çözülmesi ve herhangi birinin güvenliğinin tehlikede olması durumunda takım olarak mücadele edilerek bir güvenlik ağı oluşturulabileceğine dair inanç pekiştirilmiştir. Uzayın keşfi ve uzay faaliyetlerinde bu iki anarşi türü arasında sıklıkla geçişler yaşanmakta ve insanlığın ortak mirası ilkesi Kant tipi uluslararası sistemin temellerini sağlamlaştırabilecek büyük bir potansiyel barındırmaktadır.

Öte yandan; Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan savaşın uzayın keşfi ve kullanımında uluslararası dayanışma ve iş birliğini engellediği de görülmekte; küresel krizlerin Artemis Antlaşmalarında olduğu gibi bölgesel iş birliklerini de arttırdığına şahit olunmaktadır. Uzay faaliyetlerinde yaşanabilecek kutupluluk ile Wendt'in Hobbes tipi anarşi türüne geçiş yaşanabileceği şeklindeki endişeler, uzay faaliyetlerinin birbirleriyle bağlantılı doğası nedeniyle göz ardı edilebilmektedir. Rakip gücün uzay kabiliyetlerinin engellenmesi adına yürütülen faaliyetlerin tüm toplumları etkileyecek ve insani ihtiyaçları engelleyecek olması nedeniyle küresel bir uzay rejimi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Uzay faaliyetlerinde bulunan özel sektör ve bireyler gibi yeni aktörlerin kontrolsüzlükleri, gelecekte yaşanabilecek sorunların tartışılmasına da sebebiyet vermekte; kolonileşme ve madencilik faaliyetleri gibi örneklerde olduğu gibi tüm uzay faaliyetlerinin kapsamlı bir rejim ile düzenlenmesi elzem görülmektedir. XXI. yüzyıl yeni bir uzay yüzyılına kapı aralamakta; bütün bu uzay faaliyetlerinin tüm insanlığın yararının gözetilerek yapılması önem arz etmektedir. Bu

kapsamda Uİ disiplini içerisinde uzaya ilişkin çalışmaların artması, sosyal bilimler temelinde uzayın keşfinin ve uzay faaliyetlerinin tartışılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- 14 Ekim 1957 tarihli 1148 (XII) sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurur Kararı. “Regulation, Limitation and Balanced Deduction of All Armed Forces and All Armaments; Conclusion of an International Convention (Treaty) on the Reduction of Armaments and the Prohibition of Atomic, Hydrogen and Other Weapons of Mass Destruction”. <https://digitallibrary.un.org/record/209530>. (erişim tarihi: 24.05.2022).
- 13 Ekim 1964 tarihli A/5785 sayılı UNCOPUOS Raporu. <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/travaux-preparatoires.html>. (erişim tarihi: 02.09.2022).
- 13 Aralık 1958 tarihli 1348 sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararı. “Question of the Peaceful Use of Outer Space”. <https://digitallibrary.un.org/record/206866>. (erişim Tarihi: 22.12.2020).
- 12 Aralık 1959 tarihli 1472 sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararı. “International Cooperation in the Peaceful Uses of Outer Space”. <https://digitallibrary.un.org/record/665250?ln=en>. (erişim tarihi: 22.12.2020).
- 1944 tarihli Chicago Konvansiyonu. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6029.pdf>. (erişim tarihi: 25.02.2021).
- 1945 tarihli Birleşmiş Milletler Şartı. “Charter of the United Nations”. <https://www.un.org/en/about-us/un-charter#:~:text=The%20Charter%20of%20the%20United,force%20on%2024%20October%201945>. (erişim tarihi: 12.10.2020).
- 1959 tarihli Antarktika Antlaşması. “Antarctic Treaty”. Secretariat of the Antarctic Treaty Web Sitesi. <https://www.ats.aq/e/antarctictreaty.html>. (erişim tarihi: 29.09.2022).
- 13 Aralık 1963 tarihli 1962 (XVIII) sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararı. “Declaration of Legal Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space”. <https://digitallibrary.un.org/record/203965>. (erişim tarihi: 22.12.2020).
- 13 Aralık 1963 tarihli 1963 (XVIII) sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararı. “International Co-operation in the Peaceful Uses of Outer Space”. <https://digitallibrary.un.org/record/203966>. (erişim tarihi: 29.03.2022).
- 1963 tarihli Atmosferde, Uzayda ve Su Altında Nükleer Deneme Yasağı Antlaşması. “Treaty Banning Nuclear Weapon Tests in the Atmosphere, in Outer Space and Under Water”. https://treaties.unoda.org/t/test_ban. (erişim tarihi: 27.05.2022).

- 1963 tarihli Devletlerin Uzayın Araştırılması ve Kullanılması Faaliyetlerini Düzenleyen Hukuki İlkeler Bildirgesi, BMGK 1962 (XVIII) sayılı 13 Aralık 1963 tarihli kararı. <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties.html>. (erişim tarihi: 20.10.2022).
- 1967 tarihli Uzay Antlaşması. “Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies”. <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/introouterspacetreaty.html>. (erişim tarihi: 23.12.2020).
- 1968 tarihli Astronotların Kurtarılması, Astronotların ve Uzaya Fırlatılmış Olan Araçların Geri Verilmeleri Hakkında Anlaşma. “Agreement on the Rescue of Astronauts, the Return of Astronauts and the Return of Objects Launched into Outer Space”. <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/introrescueagreement.html>. (erişim tarihi: 23.12.2020).
- 1972 tarihli Nükleer Silahlar ve Diğer Kitle İmha Silahlarının Deniz Yataklarında ve Okyanus Altında ve Alt Topraklarında Yerleştirilmesinin Yasaklanmasına İlişkin Antlaşma. “Treaty On The Prohibition of the Emplacement of Nuclear Weapons and Other Weapons of Mass Destruction on The Sea-Bed and The Ocean Floor and in The Subsoil Thereof (Seabed Treaty)”. [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fmedia.nti.org%2Fdocuments%2Fseabed_treaty.pdf&clen=46187&chunk=true](https://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fmedia.nti.org%2Fdocuments%2Fseabed_treaty.pdf&clen=46187&chunk=true). (erişim tarihi: 15.03.2022).
- 1972 tarihli Stockholm Konferansı. “Report of the United Nations Conference on the Human Environment”. <https://digitallibrary.un.org/record/523249>. (erişim tarihi: 23.12.2020).
- 1972 tarihli Uzay Cisimlerinin Verdiği Zarardan Dolayı Uluslararası Sorumluluk Hakkında Sözleşmesi. “Covention on International Liability for Damage Caused by Space Objects”. <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/introliability-convention.html>. (erişim tarihi: 23.12.2020).
- 1976 tarihli Bogota Bildirisi. (1976). The Declaration of Bogota. [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://www.root.ps/download/ASM/de_c_bogota.pdf](https://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://www.root.ps/download/ASM/de_c_bogota.pdf). (erişim tarihi: 03.06.2022).
- 1976 tarihli Tescil Sözleşmesi. “Convention on Registration of Objects Launched into Outer Space”. <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/registration-convention.html>. (erişim tarihi: 29.08.2022).

- 1979 tarihli Ay Antlaşması. “Agreement Governing the Activities of States on the Moon and Other Celestial Bodies”.
<https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/moon-agreement.html>.
 (erişim tarihi: 12.11.2020).
- 1982 tarihli Devletlerin Uluslararası Televizyon Yayını Uydularının Kullanımını Düzenleyen İlkeler, <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/principles/dbs-principles.html>. (erişim tarihi: 30.09.2022).
- 1982 tarihli Devletlerin Uluslararası Televizyon Yayını Uydularının Kullanımını Düzenleyen İlkeler, BMGK 37/92 sayılı 10 Aralık 1982 tarihli kararı. <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties.html>. (erişim tarihi: 20.10.2022).
- 1986 tarihli Dünyayı Uzaktan Algılamaya İlişkin İlkeler, BMGK 41/65 sayılı 3 Aralık 1986 tarihli kararı. <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties.html>. (erişim tarihi: 20.10.2022).
- 1991 tarihli Antarktik Antlaşması Çevre Koruma Protokolü. “Protocol on Environmental Protection to the Antarctic Treaty”. https://www.ats.aq/documents/recatt/Att006_e.pdf. (erişim tarihi: 13.12.2020).
- 1992 tarihli BM Çevre ve Kalkınma Raporu. “Report of the United Nations Conference on Environment and Development”. <https://digitallibrary.un.org/record/168679>. (erişim tarihi: 24.12.2020).
- 14 Aralık 1992 tarihli 47/68 sayılı BMGK kararı. Nükleer Enerji Kaynaklarının Uzayda Kullanımına İlişkin İlkeler. “Principles Relevant to the Use of Nuclear Power Sources In Outer Space”. <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/principles/nps-principles.html>. (erişim tarihi: 20.10.2022).
- 1994 tarihli New York Antlaşması. “Agreement Relating to Implementation of Part XI of the United Nations Convention on the Law of the Sea of 10 December 1982”. https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/agreement_part_xi/agreement_part_xi.htm. (erişim tarihi: 13.10.2021).
- 13 Aralık 1996 tarihli 51/122 sayılı BMGK kararı. Uzayın Tüm Devletlerin, Özellikle Gelişmekte Olan Devletlerin Menfaati ve Yararına Araştırılması ve Kullanılmasına İlişkin Uluslararası İş Birliği Bildirgesi. “Declaration on International Cooperation in the Exploration and Use of Outer Space for the Benefit and in the Interest of All States, Taking into Particular Account the Needs of Developing Countries”.

- <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/principles/space-benefits-declaration.html>. erişim tarihi: 20.10.2022).
- 1997 tarihli UNESCO Şimdiki Kuşakların Gelecek Kuşaklara Karşı Sorumluluk Bildirgesi. “Declaration on the Responsibilities of the Present Generations Towards Future Generations”. UNESCO Digital Library. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000110220.page=75>. (erişim tarihi: 16.03.2022).
- 2 Aralık 2014 tarihli 69/64 sayılı BMGK kararı. “Information on Confidence-Building Measures in the Field of Conventional Arms”. General Assembly of the United Nations Library. <https://www.un.org/en/ga/69/resolutions.shtml>. (erişim tarihi: 18.10.2022).
- 2015 tarihli Paris Antlaşması. “The Paris Agreement”. <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement>. (erişim tarihi: 13.01.2022).
- 22 Eylül 1966 tarihli A/6431 sayılı UNCOPUOS Raporu. <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/travaux-preparatoires/outerspacetreaty.html>. (erişim tarihi: 20.09.2022).
- 6 Aralık 1988 tarihli 43/53 Sayılı Malta Hükümeti Delegatesinin Birleşmiş Milletler Genel Kurul Konuşması. <https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2019/02/UNGA43-53.pdf>. (erişim tarihi: 24.12.2020).
- 6 Şubat 1964 tarih A/AC.105/16 sayılı BMGK Belgesi. <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/travaux-preparatoires.html>. (erişim tarihi: 02.09.2022).
- About the ITU-D and the BDT. (tarihsiz). “ITU Development Sector”. <https://www.itu.int/en/ITU-D/Pages/About.aspx>. (erişim tarihi: 13.10.2022).
- Adams, B. (2019). “Cooperation in Space: An International Comparison for the Benefit of Emerging Space Agencies”. *Acta Astronautica*, 162: 409-416.
- Adler, E. ve Haas, P. M. (1992). “Conclusion: Epistemic Communities, World Order, and the Creation of a Reflective Research Program”. *International Organization*, Winter: 367-390.
- Adler, E. (1997). “Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics”. *European Journal of International Relations*. 3(3): 139-163.
- Adler, E. (2013). “Constructivism in International Relations: Sources, Contributions, and Debates”. Carlsnaes, W., Risse, T. and Simmons, B. A. (Eds.). *Handbook of International Relations*. London: Sage Publications. 112-144.

- Adler, E. and Pouliot, V. (2011). “International Practices: Introduction and Framework”. Adler, E. and Pouliot V. (Eds.). *International Practices*. United Kingdom: Cambridge University Press. 3-35.
- Aerospace Security. (2020). “Space Environment: Total Launches by Country”. <https://aerospace.csis.org/data/space-environment-total-launches-by-country/>. (erişim tarihi: 11.10.2021).
- Aggarwal, S. (2004). “Principle of Remote Sensing”. M. V. K. Siva Kumar (Ed.), *Satellite Remote Sensing and GIS Applications in Agricultural Meteorology*. Cenevre: World Meteorological Organisation, 23-38.
- Ailor, W. (2020). “Evolution of Space Traffic and Space Traffic Management”. K.-U. Schrogl (Ed.), *Handbook of Space Security*, Switzerland: Springer Nature. 299-317.
- Akçapar, B. (1996). “Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi’nde Deniz Hukuku Uluslararası Mahkemesi”. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 51 (01): 19-42.
- Albert, S. (2000). “Information and Knowledge Exchange: The Cases of the World Meteorological Organization and the World Health Organization”. *Knowledge and Process Management*. 7(2): 66-75.
- Allison, A. L. (2014). *The ITU and Managing Satellite Orbital and Spectrum Resources in the 21st Century*. London: Springer.
- ALMA Discoveries. (tarihsiz). ALMA İnternet Sitesi. <https://www.almaobservatory.org/en/about-alma/how-alma-works/early-discoveries/>. (erişim tarihi: 21.10.2022).
- ALMA’s Antennas. (tarihsiz). European Southern Observatory / ESO İnternet Sitesi. <https://www.eso.org/public/teles-instr/alma/antennas/>. (erişim tarihi: 21.10.2022).
- Altınok, M. S. (2019). “1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi’ne Göre Derin Deniz Yatağı Madenciliğinin Tabi Olduğu Hukuki Rejim”. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Kamu Hukuku Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Anderson, S.W., Christensen, K. Ve LaManna, J. (2018). “The Development of Natural Resources in Outer Space”. *Journal of Energy & Natural Resources Law*. Routledge: Taylor&Francis Group. <https://doi.org/10.1080/02646811.2018.1507343>.
- Ansdell, M., Ehrenfreund, P. ve McKay, C. (2011). “Stepping Stones Toward Global Space Exploration”. *Acta Astronautica*, 68: 2098–2113.
- Anson, P. ve Cummings, D. (1991), “The First Space War: The Contribution of Satellites to the Gulf War”, *Rusi Journal*, Winter, 45-53.

- Antoniades, A. (2003). "space Communities, Epistemes and the Construction of (World) Politics". *Global Society*, 17 (1): 21-38.
- Arı, T. (2013). *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İş birliği*. MKM Yayıncılık, Bursa.
- Artemis Accord. (2020). "Principles For Cooperation in The Civil Exploration and Use Of The Moon, Mars, Comets, and Asteroids For Peaceful Purposes". NASA Resmi İnternet Sitesi. <https://www.nasa.gov/specials/artemis-accords/index.html>. (erişim tarihi: 07.11.2022).
- Asian Development Bank Technical Assistance Report. (2015). "Applying Space-Based Technology and Information and Communication Technology to Strengthen Disaster Resilience". Project Number: 48333-001 Regional—Capacity Development Technical Assistance (R-CDTA).
- Aslan, Z. (2020). "Işık Kirliliği". S. Evren (Ed.). *Astro Bilgi*. İstanbul: İKÜ Yayınevi. 209-220.
- ATS İnternet Sitesi. (tarihsiz). "Parties". Antarktika Antlaşmalar Sistemi Resmi İnternet Sitesi. <https://www.ats.aq/devAS/Parties?lang=e>. (erişim tarihi: 27.11.2022).
- Atvur, S. (2008). "Küreselleşme Sürecinde Yerel Gündem 21 ve Çevre: Antalya Örneği". Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Bakker, C. (2021). "Protecting the Atmosphere as a 'Global Common Good' Challenges and Constraints in Contemporary". M. Iovane, F. M. Palombino, D. Amoroso ve G. Zarra (Eds.). *The Protection of General Interests in Contemporary International Law: A Theoretical and Empirical Inquiry*. Oxford: Oxford University Press. 163-190.
- Balleste, R. (2020). "Space Horizons: An Era of Hope in the Geostationary Orbit". *Journal of Environmental Law and Litigation*, 35 (165): 165-192.
- Balogh, W. (2011). "Capacity Building in Space Technology Development: A New Initiative Within the United Nations Programme On Space Applications". *Space Policy*, 27(3): 180-183.
- Balogh, W. ve Kurino, T. (2020). "The World Meteorological Organization and Space-Based Observations for Weather, Climate, Water and Related Environmental Services". S. Ferretti (Ed.). *Space Capacity Building in the XXI Century Studies in Space Policy* 22, İsviçre: Springer Nature. 223-232.
- Barkin, S. (2010). *Realist Constructivism*. Cambridge University Press, London.

- Barnes, T. G. (1981). "Depletion of Earth's Magnetic Field." Institute for Creation Research, 1 Ekim 1981. <https://www.icr.org/article/182>. (erişim tarihi: 31.12.2022).
- Barnett, M. (2020). "Social Constructivism". Baylis, J., Smith, S. and Owens, P. (Eds.). *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*. (8th Edition), United Kingdom: Oxford University Press. 192-206.
- Barron, K. (2022). "Russia Takes Putin's War Into Space". *New York Post*. 13 Mart 2022. <https://nypost.com/2022/03/13/russia-takes-putins-war-into-space/>. (erişim tarihi: 09.06.2022).
- Başlar, K. (1998): *The Concept of the Common Heritage of Mankind in International Law*. Martinus Nijhoff Publishers, London.
- Bayramoğlu, S. (2014). *Yönetişim Zihniyeti: Türkiye'de Üst Kurullar ve Siyasal İktidarın Dönüşümü*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Bedjaoui, M. (1979). *Towards a New International Economic Order*. New York: Holmes & Meier Publishers.
- Belanger, D. O. (2004). "The International Geophysical Year in Antarctica: Uncommon Collaborations, Unprecedented Results". *Journal of Government Informations*, 30: 482-489, doi:10.1016/j.jgi.2004.09.007.
- Bensoussan, D. (2010). "Space Tourism Risks: A Space Insurance Perspective". *Acta Astronautica*. 66: 1633-1638.
- Benvenisti, E. and Downs, G. W. (2007). "The Empire's New Clothes: Political Economy and the Fragmentation of International Law". *Law Review*, 60 (2): 595-631.
- Berkman, P. A. (2002). *Science into Policy: Global Lessons from Antarctica*. California: Academic Press.
- Birdal, S. (2014): "Three Generations of Human Rights of Women in the 20th Century: An Analysis of International Legal Documents". Bilkent Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi. (1982). "United Nations Convention on the Law of the Sea". <https://www.unclos.org/>. (erişim tarihi: 29.08.2022).
- Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararı, 1967, 22. oturum, 1. komite, 1515. Toplantı, 1 Kasım 1967.
- Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi. (1992). "United Nations Framework Convention on Climate Change". UN Digital Library.
- Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi. (1992). "Convention on Biological Diversity". United Nations Digital Library.

- Blenkin, M. (2020). "More Satellites Mean More Congestion of Radio Frequency Spectrum". Space Connect. 13 Mart 2020. <https://www.spaceconnectonline.com.au/satellites/4239-more-satellites-mean-more-congestion-of-radio-frequency-spectrum>. (erişim tarihi: 07.11.2022).
- Blumer, H. (1969). *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*. University of California California.
- BMGK 22. oturum. (1967). "Agenda Item 92". 1 Kasım 1967. https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/pardo_ga1967.pdf. (erişim tarihi: 13.10.2021).
- BMGK 2749 [XXV] Sayılı Karar. (1970). Declaration of Principles Governing the Sea-Bed and the Ocean Floor, and the Subsoil Thereof, beyond the Limits of National Jurisdiction. United Nations Digital Library. <https://digitallibrary.un.org/record/201718?ln=en>. (erişim tarihi: 22.02.2022).
- BMGK 53/152 Sayılı Karar. (1998). Universal Declaration on the Human Genome and Human Rights. <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/HumanGenomeAndHumanRights.aspx>. (erişim tarihi: 22.02.2022).
- BMGK 59/L.27/Add.1 Sayılı Karar. (2005). United Nations Declaration on Human Cloning. United Nations Digital Library. <https://digitallibrary.un.org/record/541409>. (erişim tarihi: 04.03.2022).
- BMGK 76/76 Sayılı Karar. (2021). International Cooperation in The Peaceful Uses of Outer Space. https://www.unoosa.org/oosa/oosadoc/data/resolutions/2021/general_assembly_76th_session/ares7676.html. (erişim tarihi: 24.05.2022).
- BMGK A/AC.105.763 Sayılı Rapor. (2001). Report of the Legal Subcommittee on its fortieth session. 24 Nisan 2001. <https://www.unoosa.org/oosa/documents-and-resolutions/search.jsp?view=documents&match=A%2FAC.105%2F763>. (erişim tarihi: 25.10.2022).
- BMGK A/AC.105/738 sayılı karar. (2000). "Report of the Legal Subcommittee on its thirty-ninth session, held in Vienna from 27 March to 6 April 2000". https://www.unoosa.org/oosa/oosadoc/data/documents/2000/aac.105/aac.105738_0.html. (erişim tarihi: 26.10.2022).
- BMGK A/AC.105/C.2/L.244 Sayılı Raporu. (2003). "Why is an International Convention on Remote Sensing of the Earth from Outer Space Necessary?". UN Digital Library.

- BMGK A/C.4/76/L.3/Rev.1 Sayılı Kararı. (2021). “Uzayın Barışçıl Kullanımlarında Uluslararası İş Birliği”. 27 Ekim 2021. <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/un-space/iam/40th-session.html>. (erişim tarihi: 04.11.2022).
- BMGK A/RES/59/212 Sayılı Kararı (2004). “Yardımdan Kalkınmaya, Doğal Afetler Alanında İnsani Yardım Konusunda Uluslararası İş Birliği”. UN Digital Library.
- BMGK A/RES/76/3 Sayılı Kararı. (2021). “Space2030 Gündemi: Sürdürülebilir Kalkınmanın İtici Gücü Olarak Uzay”. 28 Ekim 2021. <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/un-space/iam/40th-session.html>. (erişim tarihi: 04.11.2022).
- BMGK COPUOS Raporu. (2016). “Report of the Committee on the Peaceful Uses of Outer Space A/71/20”.
https://www.unoosa.org/oosa/oosadoc/data/documents/2016/a/a7120_0.html. (erişim tarihi: 25.10.2022).
- Bohlmann, U. M. (2020). “Space 4.0”. S. Ferretti (Ed.), *Space Capacity Building in the XXI Century*, Switzerland: Springer, 33-38.
- Bourrel, M., Thiele, T. ve Currie, D. (2018). “The Common of Heritage of Mankind as a Means to Assess and Advance Equity in Deep Sea Mining”. *Elsevier Marine Policy*, Vol 95, 311-316.
- Boyle, R. (2017). “How We’ll Safeguard Earth From a Solar Storm Catastrophe”, NBC News, 14 Haziran 2017, <https://www.nbcnews.com/mach/space/how-we-ll-safeguard-earth-solar-storm-catastrophe-n760021>. (erişim tarihi: 27.10.2021).
- Broniatowski, D. A., Cardin, M. A., Dong, S., Hale, M., Jordan, N. C., Laufer, D. R., Mathieu, C., Owens, B. D., Richards, M. G. ve Weigel, A. L. (2008). “A Framework for Evaluating International Cooperation in Space Exploration”. *Space Policy*, 24: 181-189.
- Brown, E. D. (1995). “The 1994 Agreement on the Implementation of Part XI of the UN Convention on the Law of the Sea: Breakthrough to Universality?”. *Marine Policy*, 19(1): 5-20.
- Brown, N. (2021). “US Accuses Russia of Generating Orbital Debris After ‘Destructive’ Satellite Test, Vows to Respond”. Sputnik News. 11 Kasım 2021, <https://sputniknews.com/20211115/us-accuses-russia-of-generating-orbital-debris-after-destructive-satellite-test-vows-to-respond--1090758378.html>.
- Bruger, S. J. (1995). “Not Ready for the First Space War: What about the Second?”. *Naval War College Review*, 48(1): 73-83.

- Brunnée, J. (2008). "Common Areas, Common Heritage, and Common Concern". Bodansky, D., Brunnée, J. ve Hey, E. (Eds.). *The Oxford Handbook of International Environmental Law*. 551-576.
- Burr, V. (2012). *Sosyal İnşacılık*. S. Arkonaç (Çev.). Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Butler, W. E. (2015). "Grotius ve Deniz Hukuku". Bull, H., Kingsbury, B. ve Roberts, A. (eds). *Hugo Grotius ve Uluslararası İlişkiler*. Beşgöl, B. (Çev.). Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, İstanbul: 209-220.
- Büyüktanır, D. (2015). "Toplumsal İnşacı Yaklaşım ve Avrupa Bütünleşmesinin Açıklanmasına Katkıları". *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 14(2): 1-24.
- Caldicott, H. Ve Eisendrath, C. (2007). *War in Heaven: The Arms Race in Outer Space*. New York: The New Press.
- Caşın, M. H. (2013a). *Modern Uluslararası Hukukun Temel Esasları: Cilt I*. Legal Yayıncılık, İstanbul.
- Caşın, M. H. (2013b). *Modern Uluslararası Hukukun Temel Esasları: Cilt II*. Legal Yayıncılık, İstanbul.
- CEOS. (tarihsiz). "Overview". Committee on Earth Observation Satellites İnternet Sitesi. <https://ceos.org/about-ceos/overview/>. (erişim tarihi: 06.01.2023).
- CGMS. (tarihsiz). "About CGMS". Meteorolojik Uydular Koordinasyon Grubu Resmi İnternet Sitesi. <https://cgms-info.org/about-cgms/>. (erişim tarihi: 21.11.2022).
- CGMS. (tarihsiz). "Virtual Laboratory". Meteorolojik Uydular Koordinasyon Grubu Resmi İnternet Sitesi. <https://cgms-info.org/initiatives/virtual-laboratory/>. (erişim tarihi: 22.11.2022).
- Checkel, J. T. (1998). "The Constructivist Turn in International Relations Theory". *World Politics*, 50(2): 324-348.
- Cheney, T., Newman, C., Olsson-Francis, K., Steele, S., Pearson, V. ve Lee, S. (2020). "Planetary Protection in the New Space Era: Science and Governance". *Frontiers in Astronomy and Space Sciences*. <https://doi.org/10.3389/fspas.2020.589817>.
- Choi, C. Q. (2022). "Meteorite Hunters Rejoice: Antarctica Probably Harbors 300,000 Undiscovered Space Rocks". Space.com New. 26 Ocak 2022. <https://www.space.com/antarctica-undiscovered-meteorites-artificial-intelligence-program>.
- Christol, C. Q. (1964). "What's Going on in Outer Space: A Developing New Field of Law". *American Bar Association Journal*, 50(6): 527-532.

- CIA Report. (2001). "Definition of Peaceful Uses of Outer Space". General CIA Records. <https://www.cia.gov/readingroom/document/cia-rdp66r00638r000100160004-2>. (erişim tarihi: 24.05.2022).
- Clarke, C. A. (1945). "Extra-Terrestrial Relays: Can Rocket Stations Give World-Wide Radio Coverage?". *Wireless World*. 305-308.
- Clunan, A. L. (tarihsiz). "Epistemic Community". Brinnatica. <https://www.britannica.com/topic/epistemic-community>. (erişim tarihi: 10.02.2022).
- CNS/ATMS Systems Action Paper. (1998). Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü Resmi İnternet Sitesi. <https://www.icao.int/Meetings/AMC/MA/1998/rio/wp74.pdf>. (erişim tarihi: 06.12.2022).
- Cohen, A. (1984). "Cosmos 954 and the International Law of Satellite Accidents". *Yale Journal of International Law*, 10(1): 78-91.
- Commission for the Conservation of Antarctic Marine Living Resources (CCAMLR). <https://www.ccamlr.org/en/organisation/about-ccamlr>. (erişim tarihi: 15.07.2015).
- Committee and its Subcommittees. (tarihsiz). Committee on the Peaceful Uses of Outer Space and its Subcommittees. <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/copuos/comm-subcomms.html>. (erişim tarihi: 24.05.2022).
- Constitution of the International Telecommunication Union. (1992). ITU Kuruluş Yasası. <https://www.itu.int/council/pd/constitution.html>. (erişim tarihi: 03.06.2022).
- Contant-Jorgenson, C., Lala, P. ve Schrogl, K.-U. (2006). "The IAA Cosmic Study on Space Traffic Management." *Space Policy*. 22: 283-288. doi:10.1016/j.spacepol.2006.08.004.
- Convention on the Regulation of Antarctic Mineral Resources Activities (CRAMRA). https://www.ats.aq/documents/recatt/Att311_e.pdf. (erişim tarihi: 08.09.2015).
- COPUOS 2022 Session. (tarihsiz). Committee on Peaceful Uses of Outer Space. <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/copuos/index.html>. (erişim tarihi: 23.05.2022).
- COPUOS History. (tarihsiz). <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/copuos/history.html>. (erişim tarihi: 16.12.2020).
- COPUOS Report on Earth Observation. (2015). "Report on the United Nations/Germany International Conference on Earth Observation: Global Solutions for the Challenges of Sustainable Development in Societies at Risk". UNOOSA Benefits of Space: Environment. <https://www.unoosa.org/oosa/en/benefits-of-space/environment.html>. (erişim tarihi: 31.10.2022).

- COPUOS. (tarihsiz). “Working Groups of the Committee and its Subcommittees”. <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/copuos/working-groups.html>. (erişim tarihi: 25.10.2022).
- Cornescu, A. V. (2009). “The Generations of Human Rights”. Days of Law: the Conference Proceedings. 1. Edition. https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2009/files/prispevky/tvorba_prava/Cornescu_Adrian_Vasile.pdf. (erişim tarihi: 25.12.2020).
- COSPAR. (tarihsiz). “About”. Committee on Space Research. <https://cosparhq.cnes.fr/about/>. (erişim tarihi: 20.09.2022).
- COSPAR. (tarihsiz). “Members”. Committee on Space Research. <https://cosparhq.cnes.fr/about/members/>. (erişim tarihi: 05.12.2022).
- COSPAR. (tarihsiz). “Scientific Structure”. Committee on Space Research. <https://cosparhq.cnes.fr/scientific-structure/>. (erişim tarihi: 11.12.2022).
- COSPAR. (2022). “Panel on Planetary Protection”. Committee on Space Research. Son Güncelleme Tarihi: 29 Kasım 2022. <https://cosparhq.cnes.fr/scientific-structure/panels/panel-on-planetary-protection-ppp/>.
- COSPAR. (tarihsiz). “Publications”. Committee on Space Research. Son Güncelleme Tarihi: 11 Aralık 2022. <https://cosparhq.cnes.fr/publications/>.
- COSPAR. (tarihsiz). “Scientific Structure”. Committee on Space Research. <https://cosparhq.cnes.fr/scientific-structure/>. (erişim tarihi: 05.12.2022).
- COSPAR’s Strategic Action Plan for 2019-2023. Committee on Space Research <https://cosparhq.cnes.fr/about/cospar-strategy-statement/>. (erişim tarihi: 05.12.2022).
- COSPAR Symposia Organized during COPUOS. (2022). Committee on Space Research. Son güncelleme tarihi: 10 Eylül 2022. <https://cosparhq.cnes.fr/events/others/cospar-symposia-organized-during-copuos/>.
- Coustenis, A., Kminek, G. ve Hedman, N. (2019). “The Challenge of Planetary Protection”. *Astronautics*, 44-48. https://cosparhq.cnes.fr/assets/uploads/2020/09/ROOM_Coustenis_planetprotect_jun2019.pdf. (erişim tarihi: 10.12.2022).
- Cox, M. ve Campanaro, R. (2016). *Introduction to International Relations*. University of London Press, London.
- Creswell, J. W. (2017). *Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*. S. B. Demir (Çev. Ed.). Research Design Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches. Ankara: Eğiten Kitap. 3. Baskı.

- Cuthbertson, A. (2020). "Elon Musk's SpaceX will Make Its Own Laws On Mars", *Independent*. 28 Ekim 2020. <https://www.independent.co.uk/life-style/gadgets-and-tech/elonmusk-spacex-mars-laws-starlink-b1396023.html>. (erişim tarihi: 25.04.2021).
- Demirtaş, B. (2014). "İnşacılık". Ş. Kardaş ve A. Balcı (Ed.), *Uluslararası İlişkilere Giriş*. Küre Yayınları, İstanbul. 110-122.
- Destek, M. A., Manga, M., Cengiz, O. ve Destek, G. (2022). "Investigating the potential of renewable energy in establishing global peace: Fresh evidence from top energy consumer countries". *Renewable Energy*. 197: 170-177.
- Di Pippo, S., Woltran, M. ve Stasko, M. (2020). "The Case for a United Nations Vision for Outer Space Activities". S. Ferretti (Ed.), *Space Capacity Building in the XXI Century*, Switzerland: Springer, 21-31.
- Dick, S. J. (2008). The Birth of NASA. https://www.nasa.gov/exploration/whyweexplore/Why_We_29.html. (erişim tarihi: 16.03.2021).
- Dingwerth K. ve Pattberg, P. (2009). "World Politics and Organizational Fields: The Case of Transnational Sustainability Governance". *European Journal of International Relations*, 15(4): 707-744. doi: 10.1177/1354066109345056.
- Djelic, M. L. ve Sahlin-Anderson, K. (2006). "Introduction: A World of Governance: The Rise of Transnational Regulation". M. L. Djelic ve K. Sahlin-Anderson (Eds.). *Transnational Governance: Institutional Dynamics of Regulation*. Cambridge: Cambridge University Press. 1-28.
- Draft Code of Conduct for Outer Space Activities / ICoC. (2014). https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/space_code_conduct_draft_vers_31-march-2014_en.pdf. (erişim tarihi: 31.12.2022).
- Draft Treaty on the Prevention of the Placement of Weapons in Outer Space, the Threat or Use of Force Against Outer Space Objects. (2008). United Nations Digital Library.
- Drobot, G. A. (2012). "The Issue of Global Governance in the Context of International Relations Theory". *Globalistic and Globalizations Studies*, L. E. Grinin, I. V. Ilyin and A. V. Korotayev (Eds.). Volgograd: Uchitel Publishing House, 300-308.
- Dunk, F. (2019). "International Satellite Law". *Oxford Research Encyclopedia of Planetary Science*. Oxford University Press. Doi.10.1093/acrefore/9780190647926.013.39.
- Dünya Gözlemleri Grubu Meksiko Deklarasyonu. (2015). The Group on Earth Observations (GEO) Mexico City Declaration. https://earthobservations.org/geo_community.php. (erişim tarihi: 25.11.2022).

- Egede, E. (2011). *Africa and the Deep Seabed Regime: Politics and International Law of the Common Heritage of Mankind*. London: Springer-Verlag Berlin Heidelberg.
- Egeli, S. (2020). “Hayaldi Gerçek Oldu! Hipersonik Silahlar”. *Güvenlik Yazıları Serisi*, No. 51, Mart. doi: 10.13140/RG.2.2.36377.36966.
- Erdem, M. (2014). *Uzayın ve Uzay Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi*. Savaş Yayınevi, Ankara.
- Erdem, M. (2021). “Uzay Hukukunda Tartışılan Güncel Konular”. 1. Uzay Ekonomisi, Uzay Hukuku ve Uzay Bilimleri Sempozyumu, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, 30 Mayıs 2021.
- Erdem, T. (2018). “Uluslararası İlişkilerde Yeni Perspektif: Astropolitikçe Giriş”. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 20 (1): 431-446.
- ESA Hubble. (2019). “Hubble Summary”. ESA İnternet Sitesi. <https://sci.esa.int/web/hubble/-/33155-summary>. (erişim tarihi: 21.10.2022).
- ESA Webb. (tarihsiz). “Webb Seeing Farther”. ESA İnternet Sitesi. https://www.esa.int/Science_Exploration/Space_Science/Webb. (erişim tarihi: 21.10.2022).
- ESA. (2016). “CleanSat Disposal Essential for Swelling Satellite Population.” The European Space Agency. 21 Eylül 2016. https://www.esa.int/Safety_Security/Clean_Space/CleanSat_disposal_essential_for_swelling_satellite_population.
- ESA. (2022). “Space Debris by the Numbers”. https://www.esa.int/Safety_Security/Space_Debris/Space_debris_by_the_numbers. (erişim tarihi: 09.01.2022).
- ESA. (tarihsiz). “IISL/ECSL Symposium”. Avrupa Uzay Ajansı Resmi İnternet Sitesi. https://www.esa.int/About_Us/ECSL_-_European_Centre_for_Space_Law/IISL_ECSL_Symposium. (erişim tarihi: 24.11.2022).
- ESA. (tarihsiz). “Mitigating Space Debris Generation.” Avrupa Uzay Ajansı Resmi İnternet Sitesi. https://www.esa.int/Safety_Security/Space_Debris/Mitigating_space_debris_generation. (erişim tarihi: 11.01.2022).
- European Commission. (2022). “Radio Spectrum: The Basis of Wireless Communications”. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/radio-spectrum>. (erişim tarihi: 14.10.2022).

- Evren, S. (2020). “Güneş Sistemi”. S. Evren (Ed.). *Astro Bilgi*. İstanbul: İKÜ Yayınevi. 59-100.
- Executive Members. (tarihsiz). Space Data Association, <https://www.space-data.org/sda/participants/>. (erişim tarihi: 05.01.2022).
- Falk, R. (1991). “The Antarctic Treaty System: Are There Viable Alternatives?”. *The Antarctic Treaty System in World Politics*. Jorgensen, A. ve Ostreng, W. (Eds.). Palgrave Macmillan, United States of America, 399-414.
- FAO. (1983). International Undertaking on Plant Genetic Resources. Resolution 8/83. [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fwww.fao.org%2Fwiews-archive%2Fdocs%2FResolution_8_83.pdf&clen=41845](https://www.fao.org/2Fwiews-archive%2Fdocs%2FResolution_8_83.pdf&clen=41845). (erişim tarihi: 21.02.2022).
- Fellous, J. L. (2018). 2017 Report on the Status of International Cooperation in Space Research. Committee on Space Research.. <https://cosparhq.cnes.fr/scientific-structure/cospar-reports-on-the-status-of-international-cooperation-in-space-research/>. (erişim tarihi: 05.12.2022).
- Ferreira, B. (2020). “Amazon Satellites Add to Astronomers’ Worries About the Night Sky”, <https://www.nytimes.com/2020/08/10/science/amazonproject-kuiper.html>, (erişim tarihi: 05.06.2021).
- Ferretti, S. (2020). “Space Capacity Building in the XXI Century”. S. Ferretti (Ed.), *Space Capacity Building in the XXI Century*, Switzerland: Springer, 1-19.
- Fierke K. M. ve Jorgensen K. E. (2001). “Introduction”. K. M. Fierke ve K. E. Jorgensen (Ed.), *Constructing International Relations-The Next Generation*. Routledge, London. 16-23.
- Fierke, K. M. (2013). “Constructivism”. T. Dunne, M. Kurki ve S. Smith (Eds.). *International Relations Theories: Discipline and Diversity*. Third Edition, Oxford University Press, United Kingdom. 187-204.
- Finnemore, M. (1996). *National Interest in International Society*. New York: Cornell University Press.
- Finnemore, M. ve Sikkink, K. (2001). “Taking Stock: The Constructivist Research Program in International Relations and Comparative Politics”. *Annual Review of Political Science*. 4: 391-416.

- Frakes, J. (2017). "The Common Heritage of Mankind Principle and the Deep Seabed, Outer Space, and Antarctica: Will Developed and Developing Nations Reach a Compromise?". *Wisconsin International Law Journal*. 21(2): 409-434.
- Ftirz, J. S. (2015). "Deep Sea Anarchy: Mining at the Frontiers of International Law". *The International Journal of Marine and Coastal Law*, 30: 445-476.
- Galeriu, L. D. (2018). "'Paper Satellites and The Free Use Of Outer Space". Hauser Global Law School Program. New York University School of Law. https://www.nyulawglobal.org/globalex/Paper_satellites_free_use_outer_space.html. (erişim tarihi: 07.11.2022).
- Garcia, M. (2017). "Space Debris and Human Spacecraft", https://www.nasa.gov/mission_pages/station/news/orbital_debris.html, (erişim tarihi: 15.04.2021).
- Garretson, P. (2022). "An ICAO for the Moon: It's time for an International Civil Lunar Organization". *The Space Review*. 11 Temmuz 2022. <https://www.thespacereview.com/article/4419/1>.
- GEO. (tarihsiz). "About GEOSS". Dünya Gözlemleri Grubu Resmi İnternet Sitesi. <https://earthobservations.org/geoss.php>. (erişim tarihi: 25.11.2022).
- GEO. (tarihsiz). "About Us". Dünya Gözlemleri Grubu Resmi İnternet Sitesi. https://earthobservations.org/geo_community.php. (erişim tarihi: 25.11.2022).
- Giddens, A. (1979). *Central Problems in Social Theory*. Macmillan Education, London.
- Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society-Outline of the Theory of Structuration*. Polity Press, Cambridge.
- Goddard, R. H. (1920). "A Method of Reaching Extreme Altitudes". *Nature*. 105: 809-811.
- Goguichvili, S., Linenberger, A. ve Gillette, A., (2021). "The Global Legal Landscape of Space: Who Writes the Rules on the Final Frontier?" Wilson Center Insight and Analysis. 1 Ekim 2021. <https://www.wilsoncenter.org/article/global-legal-landscape-space-who-writes-rules-final-frontier>. (erişim tarihi: 01.11.2022).
- Gorove, S. (1972). "The Concept of "Common Heritage of Mankind": A Political, Moral or Legal Innovation?". *San Diego Law Review*, Vol: 9, 390-403.
- GRI's Website. (tarihsiz). "Our Mission and History". <https://www.globalreporting.org/about-gri/mission-history/>. (erişim tarihi: 10.03.2022).
- Griffith, K. (2021). "Chinese Citizens Slam Elon Musk Over Claims Two of his Starlink Satellites had 'Close Encounters' with Country's Under-Construction Space Station and Brand his SpaceX Products 'Junk'," *Daily Mail*, 27 Aralık 2021,

- <https://www.dailymail.co.uk/news/article-10348071/Chinese-citizens-slam-Elon-Musk-claims-Starlink-satellites-threatened-space-station.html>.
- Guntrip, E. (2003). "The Common Heritage of Mankind: An Adequate Regime for Managing the Deep Seabed?". *Melbourne Journal of International Law*. 4(2): 376-405.
- Guzzini, S. (2013). *Power, Realism and Constructivism*. Routledge, London.
- Gündem 21. (1992). "Agenda 21". United Nations Conference on Environment & Development Rio de Janeiro. (erişim tarihi: 24.12.2020).
- Haanappel, P.P.C. (2003). *The Law and Policy of Air Space and Outer Space: A Comparative Approach*. Kluwer Law International, Netherlands.
- Haas, P. M. (1992a). "Banning Chlorofluorocarbons: Epistemic Community Efforts to Protect Stratospheric Ozone", *International Organization*, Vol. 46, No. 1: 187-224.
- Haas, P. M. (1992b). "Introduction: Epistemic Communities and International Policy Coordination", *International Organization*, Vol. 46, No. 1: 1-35.
- Haas, P. M. (2001). "Policy Knowledge: Epistemic Communities", *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*, (Eds. N. J. Smelser ve B. Baltes), Elsevier Science: Oxford: 11578-11585.
- Hale, T., Held, D. ve Young, K. (2013). *Gridlock: Why Global Operation is Falling When We Need it Most*, Cambridge: Polity Press.
- Hale, T. ve Held, D. (2017). "Beyond Gridlock in World Politics". *Global Policy Journal* İnternet Sitesi. <https://www.globalpolicyjournal.com/blog/19/10/2017/beyond-gridlock-world-politics>. (erişim tarihi: 07.01.2023).
- Hardin, G. (1968). "The Tragedy of the Commons". *Science*, 162(3859): 1243-1248.
- Hartard S. ve Liebert. W. (2015). *Competition and Conflicts on Resource Use*. Switzerland: Springer International Publishing.
- Harrison, T., Cooper, Z., Johnson, K. ve Roberts, T. G. (2017). *Escalation and Deterrence in the Second Space Age*. Center for Strategic and International Studies. New York: Rowman & Littlefield.
- Hayashi, M. (1986). "The Antarctica Question in the United Nations". *Cornell International Law Journal*. 19: 275-290.
- Hendriks, C., Geurder, N., Viebahn, P., Steinsiek, F. ve Spies, J. (2004). *Solar Power from Space: European Strategy in the Light of Sustainable Development*. European Space Agency. Utrecht: Ecofys.

- Hey, E. (2003). *Teaching International Law: State-Consent as Consent to a Process of Normative Development and Ensuing Problems*. Netherlands: Kluwer Law International.
- Historical Highligts. (tarihsiz). “Historical Highligts: ITU and Radiocommunication”.. <http://handle.itu.int/11.1004/020.2000/s.002>. (erişim tarihi: 13.10.2022).
- History of ITU Portal Overview of ITU’s History. (tarihsiz). “Space and Satellites”. <http://handle.itu.int/11.1004/020.2000/s.210>. (erişim tarihi: 26.09.2022).
- History of ITU Portal Reports. (tarihsiz). “Reports on Telecommunication and the Peaceful Uses of Outer Space”. <http://handle.itu.int/11.1004/020.1000/8>. (erişim tarihi: 26.09.2022).
- Hitchens, T., (2010). “The United Nations and its Efforts to Develop Treaties, Conventions, or Guidelines to Adress Key Space Issues Including the De-Weaponization of Space and Orbital Debris”, In J. N. Pelton and R. S. Jakhu (Eds.), *Space Safety Regulations and Standards*, (pp. 267-274), Oxford: Elsevier.
- Hitchens, T., (2015). “Space Security-Relevant International Organizations: UN, ITU, and ISO”, In K.U. Schrogl, P. L. Hays, J. Robinson, D. Moura and C. Giannopapa (Eds.), *Handbook of Space Security: Policies, Applications and Programs* (pp. 507-520). New York: Springer.
- Hitchens, T., (2021). “Norm Setting and Transparency and Confidence-Building in Space Governance”, In C. Steer and M. Hersch (Ed.), *War and Peace in Outer Space: Law, Policy, and Ethics*, (pp. 55-89), New York: Oxford University Press.
- Hofmann, M. (2016). “Introduction”. M. Hofmann (Ed.). *Harmful Interference-free Radio Communicaiton*. New York: Routledge. 9-15.
- Hofmann, M. (2022). “The Hague Building Blocks”. SES Chair in Space, SatCom and Media Law University of Luxembourg. https://www.unoosa.org/documents/pdf/spacelaw/workshops/SLC2022/presentations/P._Hoffman_-_The_Hague_Building_Blocks_rev.pdf. (erişim tarihi: 07.11.2022).
- Hogan, J. C. (1957). “Legal Terminology for the Upper Regions of the Atmosphere and for the Space Beyond the Atmosphere”. *The American Journal of International Law*, 51(2): 362-375.
- Hong, Y. (2018). “The Tiangong Chinese Space Station Project”, *Higher Education Press*, 5 (2): 278-283.
- Hopf, T. (1998). “The Promise of Constructivism in International Relations Theory”. *International Security*. 23(1): 171-200.

- Hurd, I. (2008). "Constructivism". C. R. Smit ve D. Snidal (Ed.), *The Oxford Handbook of International Relations*, 298-316.
- IAA. (tarihsiz). "IAA at a Glance". Uluslararası Astronotik Akademisi. <https://iaaspace.org/about/iaa-in-brief/>. (erişim tarihi: 11.12.2022).
- IAA. (tarihsiz). "Commissions Overview". Uluslararası Astronotik Akademisi. <https://iaaspace.org/about/commissions/#SA-Commissions-Overview>. (erişim tarihi: 24.11.2022).
- IAA. (tarihsiz). "Permanent Committee Overview". Uluslararası Astronotik Akademisi. <https://iaaspace.org/about/permanent-committees/>. (erişim tarihi: 24.11.2022).
- IAA. (tarihsiz). "Structure Overview". Uluslararası Astronotik Akademisi. <https://iaaspace.org/about/structure/#Structure-Overview>. (erişim tarihi: 24.11.2022).
- IAA-IAF-IISL Cooperative Initiative for STM. (2022). Cooperative initiative to develop comprehensive approaches and proposals for Space Traffic Management (STM). <https://iisl.space/iisl-iaa-and-iaf-conclude-major-report-on-stm/>. (erişim tarihi: 11.12.2022).
- IAA Resmi İnternet Sitesi. (tarihsiz). Uluslararası Astronotik Akademisi. <https://iaaspace.org/>. (erişim tarihi: 24.11.2022).
- IAASS. (tarihsiz). "Books". Uluslararası Uzay Güvenliği Geliştirme Derneği Resmi İnternet Sitesi. <https://iaass.space-safety.org/publications/books/>. (erişim tarihi: 16.12.2022).
- IAASS. (tarihsiz). "Position Papers and Reports". Uluslararası Uzay Güvenliği Geliştirme Derneği Resmi İnternet Sitesi. <https://iaass.space-safety.org/reports/>. (erişim tarihi: 16.12.2022).
- IAASS. (tarihsiz). "Technical Committees". Uluslararası Uzay Güvenliği Geliştirme Derneği Resmi İnternet Sitesi. <https://iaass.space-safety.org/technical-committees/>. (erişim tarihi: 16.12.2022).
- IAASS. (tarihsiz). "Welcome to IAASS". Uluslararası Uzay Güvenliği Geliştirme Derneği Resmi İnternet Sitesi. <https://iaass.space-safety.org/>. (erişim tarihi: 04.12.2022).
- IAC Paris Highlights. (2022). IAC Publications. Uluslararası Astronotik Federasyonu İnternet Sitesi. <https://www.iafastro.org/publications/iac-publications/?page=2>. (erişim tarihi: 24.11.2022).
- IAF. (tarihsiz). "AMP – Abstract Mentor Programme". Uluslararası Astronotik Federasyonu İnternet Sitesi. <https://www.iafastro.org/activities/iaf-abstract-mentor-programme.html>. (erişim tarihi: 10.12.2022).

- IAF (tarihsiz). “Biographies”. Uluslararası Astronotik Federasyonu İnternet Sitesi. <https://www.iafastro.org/biographie/donald-j-kessler.html>. (erişim tarihi: 26.12.2022).
- IAF. (tarihsiz). “Global Networking Platform”. Uluslararası Astronotik Federasyonu İnternet Sitesi. <https://www.iafastro.org/activities/iaf-global-networking-forum/>. (erişim tarihi: 24.11.2022).
- IAF. (tarihsiz). “IAF Launchpad Mentorship Programme”. Uluslararası Astronotik Federasyonu İnternet Sitesi. <https://www.iafastro.org/activities/iaf-launchpad-mentorship-programme.html>. (erişim tarihi: 10.12.2022).
- IAF. (tarihsiz). “IAF GNF Space Conversations Series”. Uluslararası Astronotik Federasyonu İnternet Sitesi. <https://www.iafastro.org/events/iaf-gnf-space-conversations-series/>. (erişim tarihi: 23.11.2022).
- IAF. (tarihsiz). “International Astronautical Congress”. The International Astronautical Federation İnternet Sitesi. <https://www.iafastro.org/events/iac/>. (erişim tarihi: 01.09.2022).
- IAF. (tarihsiz). “International Space Forum at Ministerial Level”. Uluslararası Astronotik Federasyonu İnternet Sitesi. <https://www.iafastro.org/events/international-space-forum-at-ministerial-level-isf/>. (erişim tarihi: 23.11.2022).
- IAF. (tarihsiz). “MMOP-IAF International Meeting for Ministers and Members of Parliaments”. Uluslararası Astronotik Federasyonu İnternet Sitesi. (erişim tarihi: 24.11.2022).
- IAF. (tarihsiz). “UN/IAF Workshop”. Uluslararası Astronotik Federasyonu İnternet Sitesi. <https://www.iafastro.org/events/un/iaf-workshop.html>. (erişim tarihi: 24.11.2022).
- IAF Administrative and Technical Committees. (tarihsiz). Uluslararası Astronotik Federasyonu İnternet Sitesi. <https://www.iafastro.org/about/iaf-committees/>. (erişim tarihi: 01.09.2022).
- IAF Committee Briefs. (2022). “Earth Observations Committee”. Winter. Uluslararası Astronotik Federasyonu İnternet Sitesi. <https://www.iafastro.org/publications/iaf-committee-briefs/>. (erişim tarihi: 10.12.2022).
- IAF Committee Briefs. (2022). “Space Education And Outreach Committee (SEOC)”. Winter. Uluslararası Astronotik Federasyonu İnternet Sitesi. <https://www.iafastro.org/publications/iaf-committee-briefs/>. (erişim tarihi: 10.12.2022).

- IAF Committee Briefs. (2022). "Space Exploration Committee". Winter. Uluslararası Astronotik Federasyonu İnternet Sitesi. <https://www.iafastro.org/publications/iaf-committee-briefs/>. (erişim tarihi: 10.12.2022).
- IAF Committee Briefs. (2022). "IAF Space Propulsion Committee". Winter. Uluslararası Astronotik Federasyonu İnternet Sitesi. <https://www.iafastro.org/publications/iaf-committee-briefs/>. (erişim tarihi: 09.12.2022).
- IAF Committee Briefs. (2022). "IAF Space Security Committee". Winter. Uluslararası Astronotik Federasyonu İnternet Sitesi. <https://www.iafastro.org/publications/iaf-committee-briefs/>. (erişim tarihi: 09.12.2022).
- IAF Committee Briefs. (2022). "IAF Space Systems Technical Committee". Winter. Uluslararası Astronotik Federasyonu İnternet Sitesi. <https://www.iafastro.org/publications/iaf-committee-briefs/>. (erişim tarihi: 09.12.2022).
- IAF Committee Briefs. (2022). "IAF Space Traffic Management Committee (STM)". Winter. Uluslararası Astronotik Federasyonu İnternet Sitesi. <https://www.iafastro.org/publications/iaf-committee-briefs/>. (erişim tarihi: 09.12.2022).
- IAF Committee Briefs. (2022). "IAF Space Transportation Committee". Winter. Uluslararası Astronotik Federasyonu İnternet Sitesi. <https://www.iafastro.org/publications/iaf-committee-briefs/>. (erişim tarihi: 09.12.2022).
- IAF Constitution and Bylaws. (tarihsiz). Uluslararası Astronotik Federasyonu İnternet Sitesi. <https://www.iafastro.org/about/governance/iaf-constitution-and-bylaws.html>. (erişim tarihi: 30.08.2022).
- IAF History and Missions. (tarihsiz). Uluslararası Astronotik Federasyonu İnternet Sitesi. <https://www.iafastro.org/about/history-and-missions.html>. (erişim tarihi: 08.08.2022).
- IAF Partner Organizations. (tarihsiz). Uluslararası Astronotik Federasyonu İnternet Sitesi. <https://www.iafastro.org/about/partners-organizations.html>. (erişim tarihi: 01.09.2022).
- IAU. (tarihsiz). "About CPS". Uluslararası Astronomi Birliği Resmi İnternet Sitesi. <https://cps.iau.org/about/>. (erişim tarihi: 11.12.2022).
- IAU. (tarihsiz). "About IAU". Uluslararası Astronomi Birliği Resmi İnternet Sitesi. <https://www.iau.org/administration/about/>. (erişim tarihi: 11.12.2022).

- IAU Statement on Climate Change. (2021). Uluslararası Astronomi Birliği Resmi İnternet Sitesi. <https://www.iau.org/news/pressreleases/detail/iau2105/>. (erişim tarihi: 11.12.2022).
- ICAO. (tarihsiz). “About”. Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü Resmi İnternet Sitesi. <https://www.icao.int/about-icao/Pages/default.aspx>. (erişim tarihi: 04.12.2022).
- ICAO. (tarihsiz). “History”. The History of ICAO and the Chicago Convention. Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü Resmi İnternet Sitesi. <https://www.icao.int/about-icao/History/Pages/default.aspx>. (erişim tarihi: 06.12.2022).
- ICAO. (tarihsiz). “ICAO and the United Nations”. Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü Resmi İnternet Sitesi. <https://www.icao.int/about-icao/History/Pages/icao-and-the-united-nations.aspx>. (erişim tarihi: 06.12.2022).
- ICAO. (tarihsiz). “Milestones in International Civil Aviation”. Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü Resmi İnternet Sitesi. <https://www.icao.int/about-icao/History/Pages/Milestones-in-International-Civil-Aviation.aspx>. (erişim tarihi: 06.12.2022).
- ICISS Raporu (2001). “Responsibility to Protect”. Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu (International Commission on Intervention and State Sovereignty / ICISS). Kanada.
- IISL. (tarihsiz). “About the IISL”. Uluslararası Uzay Hukuku Enstitüsü Resmi İnternet Sitesi. <https://iisl.space/about/>. (erişim tarihi: 24.11.2022).
- IISL. (tarihsiz). “Books and Ebooks”. Uluslararası Uzay Hukuku Enstitüsü Resmi İnternet Sitesi. <https://iislweb.space/books-and-ebooks/>. (erişim tarihi: 17.12.2022).
- IISL. (tarihsiz). “Eilene M. Galloway Symposium on Critical Issues in Space Law”. Uluslararası Uzay Hukuku Enstitüsü Resmi İnternet Sitesi. <https://iislweb.space/eilene-m-galloway-symposia-on-critical-issues-in-space-law/>. (erişim tarihi: 17.12.2022).
- IISL. (tarihsiz). “IISL/ECSL Symposium”. Uluslararası Uzay Hukuku Enstitüsü Resmi İnternet Sitesi. <https://iislweb.space/iisl-ecsl-space-law-symposium-at-un-copuos/>. (erişim tarihi: 17.12.2022).
- IISL. (tarihsiz). “Introduction”. Uluslararası Uzay Hukuku Enstitüsü Resmi İnternet Sitesi. Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022. <https://iislweb.space/introduction/>. (erişim tarihi: 24.11.2022).

- IMO Maritime Safety. (tarihsiz). "Introduction / History". IMO İnternet Sitesi. <https://www.imo.org/en/OurWork/Safety/Pages/Introduction-history.aspx>. (erişim tarihi: 11.11.2022).
- Inter-Agency Space Debris Coordination Committee (IADC), <https://www.iadc-home.org/>, (erişim tarihi: 02.12.2021).
- International Cospas-Sarsat Programme. (tarihsiz). Copsas-Sarsat İnternet Sitesi. <https://www.cospas-sarsat.int/en/about-us/about-the-programme>. (erişim tarihi: 11.11.2022).
- International Seabed Authority. (tarihsiz). "Organs". <https://isa.org.jm/organs>. (erişim tarihi: 01.12.2022).
- International Treaty on Plant Genetic Resources for Good and Agriculture. (2001). Food and Agriculture Organization of the United Nations. <https://www.fao.org/plant-treaty/overview/texts-treaty/en/>. (erişim tarihi: 04.03.2022).
- ISC. (tarihsiz). "About Us". International Science Council İnternet Sitesi. <https://council.science/about-us/a-brief-history/>. (erişim tarihi: 09.08.2022).
- ISC. (2022). "Brochure". International Science Council Introductory Brochure 2022. International Science Council İnternet Sitesi. <https://council.science/publications/international-science-council-introductory-brochure-2022/>. (erişim tarihi: 04.12.2022).
- ISC. (tarihsiz). "Governance". International Science Council İnternet Sitesi. <https://council.science/about-us/governance/committees/>. (erişim tarihi: 04.12.2022).
- ISC. (tarihsiz). "Membership". International Science Council İnternet Sitesi. <https://council.science/members/>. (erişim tarihi: 04.12.2022).
- ISES. (tarihsiz). "Members". Uluslararası Uzay Çevresi Hizmeti Resmi İnternet Sitesi. <http://www.spaceweather.org/ISES/rwc/rwc.html>. (erişim tarihi: 13.12.2022).
- ISES. (tarihsiz). "Organizational Structure". Uluslararası Uzay Çevresi Hizmeti Resmi İnternet Sitesi. <http://www.spaceweather.org/ISES/intro/organization/organization.html>. (erişim tarihi: 14.12.2022).
- ISES Constitution. Uluslararası Uzay Çevresi Hizmeti. <http://www.spaceweather.org/ISES/intro/constitution/constitution.html>. (erişim tarihi: 25.11.2022).
- ISES Resmi İnternet Sitesi. (tarihsiz). Uluslararası Uzay Çevresi Hizmeti. <http://www.spaceweather.org/>. (erişim tarihi: 25.11.2022).

- ISO. (tarihsiz). “About Us”. Uluslararası Standardizasyon Örgütü Resmi İnternet Sitesi. <https://www.iso.org/about-us.html>. (erişim tarihi: 04.12.2022).
- ISO 24113, (2019), Space Systems-Space Debris Mitigation Requirements, <https://www.iso.org/standard/72383.html>, (erişim tarihi: 02.12.2021).
- ISO 26872, (2010), Space Systems - Disposal of Satellites Operating at Geosynchronous Altitude, <https://www.iso.org/standard/43853.html>, (erişim tarihi: 02.12.2021).
- ISO 26900, (2012), Space Data and Information Transfer Systems – Orbit Data Messages, <https://www.iso.org/standard/46135.html>, (erişim tarihi: 02.12.2021).
- ISO in Brief. (2019). Uluslararası Standardizasyon Örgütü Resmi İnternet Sitesi. <https://www.iso.org/publication/PUB100007.html>. (erişim tarihi: 15.12.2022).
- ISO Website, “About Us”, <https://www.iso.org/about-us.html>, (Erişim: 02.12.2021).
- ISWI İnternet Sitesi. (2010). “History of the International Space Weather Initiative. Son Güncelleme: 6 Mayıs 2010. <http://www.iswi-secretariat.org/>.
- ITU Constitution and Cenvention Collection. (2019). “Collection of the basic texts adopted by the Plenipotentiary Conference – Constitution of the ITU”. 3-66. <https://www.itu.int/en/history/Pages/ConstitutionAndConvention.aspx>. (erişim tarihi: 29.09.2022).
- ITU Council Overview. (tarihsiz). ITU İnternet Sitesi. <https://www.itu.int/en/council/Pages/overview.aspx>. (erişim tarihi: 29.09.2022).
- ITU Final Acts. (1963). “Final Acts of the Extraordinary Administrative Radio Conference to Allocate Frequency Bands for Space Radiocommunication Purposes”. ITU Library & Archives Collections.
- ITU Membership. (tarihsiz). “Governing Bodies of the Union”. ITU İnternet Sitesi. <https://www.itu.int/hub/membership/how-we-are-governed/>. (erişim tarihi: 28.09.2022).
- ITU News Magazine. (2019). “Key Outcomes of the World Radiocommunication Conference 2019”. 6 Kasım 2019.
- ITU News. (2021). “Managing Radio Frequency Spectrum Amid a New Space Race”. 12 Kasım 2021. ITU Resmi İnternet Sitesi. <https://www.itu.int/hub/2021/11/managing-radio-frequency-spectrum-amid-a-new-space-race/>. (erişim tarihi: 07.12.2022).
- ITU Radio Conferences. (1963). “EARC-63”. ITU İnternet Sitesi. <http://handle.itu.int/11.1004/020.1000/4.89>. (erişim tarihi: 11.08.2022).
- ITU Radio Regulations Updated. (2020). ITU İnternet Sitesi. 14 Eylül 2020. <https://www.itu.int/hub/2020/09/itu-radio-regulations-updated/>.

- ITU. (tarihsiz). “About International Telecommunication Union (ITU)”. ITU İnternet Sitesi. <https://www.itu.int/en/about/Pages/default.aspx>. (erişim tarihi: 21.12.2020).
- ITU. (tarihsiz). “Our Vision”. ITU İnternet Sitesi. <https://www.itu.int/en/about/Pages/vision.aspx>. (erişim tarihi: 21.12.2020).
- ITU. (tarihsiz). “About PP-22”. ITU İnternet Sitesi. <https://pp22.itu.int/en/about/about-pp22/>. (erişim tarihi: 29.09.2022).
- ITU. (tarihsiz). “Administrative Regulations Collection”. ITU İnternet Sitesi. <http://handle.itu.int/11.1004/020.1000/1>. (erişim tarihi: 04.10.2022).
- ITU. (tarihsiz). “Conferences”. ITU İnternet Sitesi. <https://www.itu.int/en/events/Pages/conferences.aspx>. (erişim tarihi: 10.11.2022).
- ITU. (tarihsiz). “Complete List of Radio Conferences”. ITU İnternet Sitesi. <https://www.itu.int/en/history/Pages/CompleteListOfRadioConferences.aspx>. (erişim tarihi: 28.09.2022).
- ITU. (tarihsiz). “Preparatory Process”. ITU İnternet Sitesi. <https://pp22.itu.int/en/about/pp-preparatory/>. (erişim tarihi: 29.12.2022).
- ITU. (tarihsiz). “World Radiocommunication Conferences”. ITU İnternet Sitesi. <https://www.itu.int/en/ITU-R/conferences/wrc/Pages/default.aspx>. (erişim tarihi: 28.09.2022).
- ITU’s First Report. (1962). “First Report by the International Telecommunication Union on Telecommunication and the Peaceful Uses of Outer Space”. ITU İnternet Sitesi. <http://handle.itu.int/11.1004/020.1000/8>. (erişim tarihi: 26.09.2022).
- ITU-R 2020 Raporu. ITU-R Radiocommunication Study Groups 2020. ITU Publications. ISBN: 978-92-61-30941-1.
- ITU-R Recommendations. (tarihsiz). ITU İnternet Sitesi. <https://www.itu.int/pub/R-REC>. (erişim tarihi: 11.11.2022).
- ITU-T in Brief. (tarihsiz). “About ITU-T”. <https://www.itu.int/en/ITU-T/about/Pages/default.aspx>. (erişim tarihi: 13.10.2022).
- IUCN. (tarihsiz). “About”. International Union for Conservation of Nature Resmi İnternet Sitesi. <https://www.iucn.org/about>. (erişim tarihi: 12.03.2022).
- IUCN. (tarihsiz). “International Ocean Governance”. International Union for Conservation of Nature. <https://www.iucn.org/theme/marine-and-polar/our-work/international-ocean-governance> (erişim tarihi: 12.03.2022).
- İnce, F. (2020). Uzun Bir İnsanlık Serüveni”. Ankara: Nobel Kitabevi. 2. Baskı.

- İnce, F. (2022). “Uzay'da Geleceğimiz: Uzay Faaliyetlerinin Sürdürülebilirliği” Dünya Uzay Haftası Söyleşileri: Prof. Dr. Fuat İnce. Uzay Keşif Topluluğu Youtube Kanalı. <https://www.youtube.com/watch?v=wd8V6vVHsTs>. (erişim tarihi: 09.11.2022).
- Jakhu, R. S., Sgobba, T. ve Dempsey, P. S. (2011). *The Need for an Integrated Regulatory Regime for Aviation and Space: ICAO for Space?*. Germany: Springer-Verlag/Wien.
- Jakhu, R. S. ve Pelton, J. N. (Ed.). (2017). *Global Space Governance: An Intertantional Study*. Switzerland: Springer International Publishing.
- Jakhu, R. S., Kuan-Wei, C. ve Goswami, B. (2020). “Threats to Peaceful Purposes of Outer Space: Politics and Law”. *Astropolitics The International Journal of Space Politics & Policy*, 18(1): 22-50.
- James Webb Teleskobu. NASA Resmi İnternet Sitesi. <https://webb.nasa.gov/>. (erişim tarihi: 23.12.2022).
- Jasentuliyana, N. (1995). “Basic Space Science and Developing Countries”. *Space Policy*, 11 (2): 89-94.
- Jepperson, R. L., Wendt, A. ve Katzenstein, P. J. (1996). “Norms, Identity, and Culture in National Security”. P. J. Katzenstein (Ed.). *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*. Columbia University Press, New York. 33-75.
- Jonas, F. M. (2015). “Solar Flares”. J. N. Pelton ve F. Allahdadi (Eds.). *Handbook of Cosmic Hazards and Planetary Defense*. Switzerland: Springer International Publishing. 37-46.
- Johnson, C. (2014). “Draft International Code of Conduct for Outer Space Activities Fact Sheet”. *Secure World Foundation*. www.swfound.org. (erişim tarihi: 24.05.2022).
- Johnson, J. (2018). *Sputnik and the Space Race*. New York: Cavendish Square Publishing.
- Johnson, K. (2020). “Key Governance Issues in Space,” A Report of the CSIS Aerospace Security Project, Center for Strategic and International Studies, 5 Eylül 2020, Washington.
- Joselyn, J. A. (2001). “State of the Art in Space Weather Services and Forecasting”. I. A. Daglis (Ed.). *Space Storms and Space Weather Hazards*. Hollanda: Kluwer Academic Publishers. 419-436.
- Jorgensen, K. E. (2001). “Four Levels and a Discipline”. K. M. Fierke ve K. E. Jorgensen (Ed.), *Constructing International Relations-The Next Generation*. Routledge, London. 49-68,
- Joyner, C. C. (1986): “Legal Implications of the Concept of the Common Heritage of Mankind”. *The International and Comparative Law Quarterly*. 35(1): 190-199.

- Kan, S. (2007). "China's Anti-Satellite Weapon Test". Congressional Research Service of USA. <https://sgp.fas.org/crs/row/RS22652.pdf>, (erişim tarihi: 11.10.2021).
- Kato, A., Lazare, B., Oltrogge, D. ve Stokes, H. (2013). "Standardization by ISO to Ensure the Sustainability of Space Activities". ESA Space Debris Conference. Darmstadt, Germany.
- Kaya, S. (2013). "Sosyal İnşacılık (Konstrüktivizm)". T. Arı ve E. Toprak (Ed.), *Uluslararası İlişkiler Kuramları II*. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 70-91.
- Keck, M. E. ve Sikkink, K. (1998), *Activists Beyond Borders: Advocacy Networks in International Politics*, New York: Cornell University Press.
- Keck, M. E. ve Sikkink, K. (1999). "Transnational Advocacy Networks in International and Regional Politics". *International Social Science Journal*. 51(89): 89-101.
- Kennedy, J. F. (1961). "John F. Kennedy Speech at the General Assembly of the United Nations". 25 Eylül 1961. <https://www.jfklibrary.org/archives/other-resources/john-f-kennedy-speeches/united-nations-19610925>. (erişim tarihi: 22.12.2020).
- Keohane, R. (1988). "International Institutions: Two Approaches". *International Studies Quarterly*, 32 (4): 379-396.
- Kessler, D. J. ve Cour-Palais, B. G. (1978). "Collision Frequency of Artificial Satellites: The Creation of a Debris Belt". *Journal of Geophysical Research*, 83 (A6): 2637-2646.
- Kessler, O., Hall, R. B., Lynch, C. ve Onuf, N. (2010). *On Rules, Politics and Knowledge: Friedrich Kratochwil, International Relations and Domestic Affairs*. Palgrave Macmillan, England.
- Khatwani, N. (2019): "Common Heritage of Mankind for Outer Space". *The International Journal of Space Politics & Policy*. 17 (2): 89-103.
- Kıvılcım, Z. (2010). *Uluslararası Kamu Hukukunda İnsanlığın Ortak Mirası*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Kinchy, A. J. (2010). "Epistemic Boomerang: Expert Policy Advice as Leverage in the Campaign Against Transgenic Maize in Mexico". *Mobilization: An International Journal*. 15(2): 179-198.
- Kiss, A. (1985): "The Common Heritage of Mankind: Utopia or Reality?". *International Journal*, 40(3): 423-441.
- Klijn, E. H. (2012). "Public Management and Governance: a Comparison of Two Paradigms to Deal With Modern Complex Problems". D. L. Faur (Ed.). *The Handbook of Governance*. Oxford: Oxford University Press. 201-214.

- Kluger, J. (2015), "The Silly Reason the Chinese Aren't Allowed on the Space Station", 29 Mayıs 2015. *Time Journal*. <https://time.com/3901419/space-station-no-chinese/>. (erişim tarihi: 10.06.2021).
- Kluger, J. (2022). "The World's First Space Tourist Plans a Return Trip—This Time to the Moon". 17 Ekim 2022. *Time Journal*. <https://time.com/6222212/dennis-tito-moon-space-tourism/>. (erişim tarihi: 23.12.2022).
- Koroma, A. G. (2011). "The Development of International Law and the Peaceful Uses for Outer Space". 3rd Nandasiri Jasentuliyana Keynote Lecture on Space Law.
- Korsmo, F. L. (2007). "The Birth of the International Geophysical Year". The Leading Edge-Society of Exploration Geophysicists. 1312-1316.
- Koslowski R. ve Kratochwil F. V. (1994). "Understanding Change in International Politics: The Soviet Empire's Demise and the International System". *International Organization*. 48 (2): 215-247.
- Koudelka, O. (2011). "The Technical Dimension of Space". C. Brünner, A. Soucek (Ed.). *Outer Space in Society, Politics and Law* içinde (46-54. ss.). Mörlenbach: Springer.
- Krasner, S. D. (1999), *Sovereignty: Organized Hypocrisy*, New Jersey: Princeton University Press.
- Kratochwil, F. V. (1989). *Rules, Norms and Decisions: On the Conditions of Practical and Legal Reasoning in International Relations and Domestic Affairs*. Cambridge University Press, United Kingdom.
- Kratochwil, F.V. (2001). "Constructivism as an Approach to Interdisciplinary Study". K. M. Fierke ve K. E. Jorgensen (Ed.), *Constructing International Relations-The Next Generation*. Routledge, London. 25-50.
- Kratochwil, F. V. (2015). "Konstrüktivizm: Nedir (Ne Değildir) ve Nasıl Bir   nemi Vardır?". D. D. Porta ve M. Keating (Eds.). *Sosyal Bilimlerde Yaklaşımlar ve Metodolojiler:   oğulcu bir Perspektif*. S. Gürses (  ev.). Küre Yayınları, İstanbul. 107-128.
- Kurki, M. ve Wight, C. (2013). "International Relations and Social Science". T. Dunne, M. Kurki ve S. Smith (Ed.), *International Relations Theories: Discipline and Diversity*. Oxford University Press, United Kingdom. 14-35.
- Kurubaş, E. (2014). "Dünya Politikasının Dönüşümü ve Uluslararası İlişkiler   ağı: İlk   ağlardan 20. Yüzyıla". Ş. Kardaş ve A. Balcı (Ed.), *Uluslararası İlişkilere Giriş*. Küre Yayınları, İstanbul. 11-24.
- K        , M. (2015). "Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık". R. G  zen (Ed.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İletişim Yayınları, İstanbul, 325-377.

- Lapid, Y. ve Kratochwil (1996). *The Return of Culture and Identity in IR Theory*. Lynne Rienner Publishers, London.
- Lapid, Y. (1996). "Culture's Ship: Returns and Departures in International Theory". Y. Lapid ve F. Kratochwil (Eds.). *The Return of Culture and Identity in IR Theory*. Lynne Rienner Publishers, London. 3-20.
- Levesque, D. (2016). *The History and Experience of The International Cospas-Sarsat Programme for Search and Rescue*. Paris: International Astronautical Federation (IAF).
- Linklater, A. (2007). "Critical Theory". M. Griffiths (Ed.). *International Relations Theory for the Twenty-First Century: An Introduction*. Routledge, New York. 47-59.
- Litfin, K. T. (1997). "Sovereignty in World Politics". *Mershon International Studies Review*. 41 (2): 167-204.
- Lodge, M. (2016): "The International Seabed Authority and Deep Seabed Mining". *United Nations Chronicle*. <https://www.un.org/en/chronicle/article/international-seabed-authority-and-deep-seabed-mining>. (erişim tarihi: 23.11.2020).
- LSC Report. (1962). "A/AC.105/6 Report of the Legal Sub-Committee on the Work of Its First Session". 28 Mayıs-20 Haziran 1962. Agreement on the Rescue of Astronauts, the Return of Astronauts and the Return of Objects Launched into Outer Space Travaux Préparatoires. <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/travaux-preparatoires/rescue-agreement.html>. (erişim tarihi: 26.09.2022).
- Mansbach, R. W. ve Taylor, K. L. (2018), *Introduction to Global Politics*, 3th Ed., New York: Routledge
- Maral, G., Bousquet, M. ve Sun, Z. (2020). *Satellite Communications Systems: Systems, Techniques and Technology*. New Jersey: Wiley. 6th Edition.
- Marin, C. (2011), "Starlight: A Common Heritage", The Role of Astronomy in Society and Culture Proceedings IAU Symposium, 260: 449-456.
- Martin, L. (2022). "Space Fence," <https://www.lockheedmartin.com/en-us/products/space-fence.html>. (erişim tarihi: 15.01.2022).
- Martinez, P. (2015). "Space Sustainability." *Handbook of Space Security: Policies, Applications and Programs*. Schrogl, K.-U., Hays P. L., Robinson, J., Moura, D. ve Giannopapa, C. (Eds.). New York: Springer. 257-272.

- Masson-Zwaan, T. (2017). "The International Framework for Space Activities". C. D. Johnson (Ed.). *Handbook for New Space Actors*. Secure World Foundation. <https://swfound.org/handbook>. (erişim tarihi: 17.12.2022).
- Masson-Zwaan, T. ve Hofmann, M. (2019). *Introduction to Space Law*. Hollanda: Wolters Kluwer. 4. Baskı.
- Mauduit, J. C. (2017). "Collaboration Around the International Space Station: Science for Diplomacy and its Implication for the U.S.-Russia and China Relations". 7th Annual SAIS Asia Conference Proceedings Paper, Secure World Foundation. 30 Mart 2017.
- Mayer, H. (2011). "A Short Chronology of Spaceflight". C. Brünner, A. Soucek (Ed.). *Outer Space in Society, Politics and Law* içinde (20-29. ss.). Mörlenbach: Springer.
- McAfee, K. (2008). "Beyond Techno-Science: Transgenic Maize in the Fight over Mexico's Future". *Geoforum* 39. 148-160.
- McDougal, M. S. (1963). "The Emerging Customary Law of Space". *Northwestern University Law Review*: 618-642.
- Meadows, D. H., Meadows, D. L., Randers, J. and Behrens III, W. W. (1972). *The Limits to Growth: A Report for The Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind*. New York: Universe Books.
- Mearsheimer, J. J. (1994-95). "The False Promise Of International Institutions". *International Security*. 19:3, 5-49.
- Meyer, P., (2021), "Arms Control in Outer Space: A Diplomatic Alternative to Star Wars", In J. M. Ramírez and B. Bauzá-Abril (Eds.), *Security in the Global Commons and Beyond*, (pp. 85-97), Switzerland: Springer.
- Miriaux, L., Wilson, A. R. ve Calabuig, G. J. D. (2022). "Environmental Sustainability of Future Proposed Space Activities". *Acta Astronautica*. 329-346.
- Mirzaee, S. (2017a). "Outer Space and Common Heritage of Mankind: Challenges and Solutions". *RUDN Journal of Law*, 21(1): 102-115.
- Mirzaee, S. (2017b): "The Conceptual Foundations of the Common Heritage of Mankind". *Eurasian Law Journal*, 13(117): 50-54.
- Moltz, J. C. (2019). "The Changing Dynamics of Twenty-First Century Space Power". *Strategic Studies Quarterly*, Spring: 66-94.
- Monahan, R. (2008). *The Sky's Limit? Establishing a Legal Delimitation of Airspace and Outer Space*. Durham, UK: Durham University Press.
- Moura, D. J. P. ve Blamont, J. (2015), "Space Applications and Supporting Services for Security and Defense: An Introduction", In K.U. Schrogl, P. L. Hays, J. Robinson, D.

- Moura and C. Giannopapa (Eds.), *Handbook of Space Security: Policies, Applications and Programs* (pp. 523-526). New York: Springer.
- Moylan, J. J. (1971). "The Role of the International Telecommunications Union for the Promotio of Peace Through communication Satellites". *Case Western Reserve Journal of International Law*, 4 (1): 61-78
- Mrusek, B. M., (2019), "Satellite Maintenance: An Opportunity to Minimize the Kessler Effect", *International Journal of Aviation, Aeronautics, and Aerospace*, 6 (2): 1-13.
- Muchinguri, T. (2019). "The Role of the International Telecommunications Union in Outer Space Spectrum Management with Respect to Developing Nations". *Pretoria Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hava, Uzay ve Telekomünikasyon Hukukunda Uzmanlaşma Uluslararası Hukuk Derecesi Bitirme Tezi*.
- Mukherjee, U. (2011). "Recalibrating the Moon Treaty to the Domain of Development". M. J. Sundahl ve V. Gopalakrishnan (Eds.). *New Perspectives on Space Law*. Paris: The International Institute of Space Law. 222-235.
- Musk, E. (2020), Twitter. 16 Haziran 2020.
<https://twitter.com/elonmusk/status/1272972228326379520>. (erişim tarihi: 24.01.2022).
- Mutschler, M. M., (2010), *Keeping Space Safe: Towards a Long Term Strategy to Arms Control in Space*, Peace Research Institute Report, No: 98, Frankfurt.
- Nadeem, M., Hayat M. A. ve Nazır R. (2014). "Exploring Interlinks Between Globalization and Governance". *Pakistan Economic and Social Review*, 52 (2): 187-208.
- NASA (1998). "International Space Station: International Cooperation". Erişim Tarihi: 27 Mart 2021. https://www.nasa.gov/mission_pages/station/cooperation/index.html.
- NASA (2020), "International Partners Advance Cooperation with First Signings of Artemis Accords", NASA Web Sitesi. <https://www.nasa.gov/press-release/nasainternational-partners-advance-cooperation-with-first-signings-of-artemis-accords>. (erişim tarihi: 17.04.2022).
- NASA About the Hubble Space Telescope. (2022). "Hubble Space Telescope". NASA İnternet Sitesi. Last Updated: 6 Ekim 2022.
https://www.nasa.gov/mission_pages/hubble/story/index.html.
- NASA SPACEWARN Bulletin. (2014). "SPACEWARN Bulletin Ends With No. 692 (July 2011)". Last Updated: 12 Ağustos 2014. <https://nssdc.gsfc.nasa.gov/spacewarn/>.

- NASA. (2022). “Scientist Grow Plants in Lunar Soil”. NASA Web Sitesi. 12 Mayıs 2022. <https://www.nasa.gov/feature/biological-physical/scientists-grow-plants-in-soil-from-the-moon>. (erişim tarihi: 09.06.2022).
- NASA. (tarihsiz). “Frequently Asked Questions: Orbital Debris”. https://www.nasa.gov/news/debris_faq.html. (erişim tarihi: 10.01.2022).
- NASA. (tarihsiz). “The Artemis Accord”. <https://www.nasa.gov/specials/artemis-accords/index.html>. (erişim tarihi: 07.11.2022).
- NASA’s Report, “NASA’s Efforts to Mitigate the Risks Posed by Orbital Debris,” 27 Ocak 2021, Report No: IG-21-011.
- NASA-National Aeronautics and Space Administration. (2011). “Sputnik 1”, https://www.nasa.gov/multimedia/imagegallery/image_feature_924.html (erişim tarihi: 19.06.2017).
- National Aeronautics and Space Act. Public Law 86-568, 85th Congress, First Session, 29 Temmuz 1958, <https://history.nasa.gov/spaceact.html>. (erişim tarihi: 24.05.2022).
- National Space Policy of USA, (2020), <https://www.space.commerce.gov/policy/national-space-policy/>. (erişim tarihi: 25.10.2021).
- National Space Society. (2014). “Position Paper: Protecting Earth from Cosmic Impacts”. <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://space.nss.org/wp-content/uploads/NSS-Position-Paper-Planetary-Defense-2014.pdf>. (erişim tarihi: 04.06.2022).
- Naval Research Laboratory Report (2009). Space-based Solar Power: Possible Defense Applications and Opportunities for NRL Contributions – Final Report (Washington: Naval Research Laboratory).
- Neger, T. ve Walter, E. (2011): “Space Law-An Independent Branch of the Legal System”. Brünner, C. ve Soucek, A. (Eds.). Outer Space in Society, Politics and Law. Germany: Springer. 234-245.
- NIEO Declaration. Declaration on the Establishment of a New International Economic Order. 1974. <https://digitallibrary.un.org/record/218450>. (erişim tarihi: 22.12.2020).
- Nozick, R. (1974): *Anarchy, State, and Utopia*. Blackwell Publishers, United Kingdom.
- Nuclear Threat Initiative, (tarihsiz), “PAROS Treaty”, <https://www.nti.org/education-center/treaties-and-regimes/proposed-prevention-arms-race-space-paros-treaty/>, (erişim tarihi: 09.11.2021).

- OAD (tarihsiz). “Impact of OAD Projects: Overview”. Office of Astronomy for Development Resmi İnternet Sitesi. <https://www.astro4dev.org/projects-impact/>. (erişim tarihi: 11.12.2022).
- Oda, M. (2004). “Solar Power Satellite and Its Technical Challenges”, *IFAC Proceedings Volumes*, 37 (11): 343-348.
- Odishaw, H. (1959). “The International Geophysical Year and World Politics”. *Journal of Intenational Affairs*, 13 (1): 47-56.
- Oduntan, G. (2005). “Imagine There are no Possessions: Legal and Moral Basis of the Common Heritage Principle in Space Law”. *Manchester Journal of International Economic Law*, 2(1): 30-58.
- Oduntan, G. (2012). *Sovereignty and Jurisdiction in the Airspace and Outer Space: Legal Criteria for Spatial Delimitation*. London: Taylor&Francis Group.
- Office for Outer Space Affairs. (1969). “First humans on the Moon, Neil Armstrong & Edwin Aldrin “Apollo 11””. <https://www.unoosa.org/oosa/en/timeline/index.html>. (erişim tarihi: 23.12.2020).
- Office for Outer Space Affairs. “History”. <https://www.unoosa.org/oosa/en/timeline/index.html>. (erişim tarihi: 18.11.2020).
- Office for Outer Space Affairs. “Moon Agreement”. <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/intromoon-agreement.html>. (erişim tarihi: 23.12.2020).
- Okumura, Y. ve Freeman, I. (2021). “Space Law for New Space Actors”. Sixtieth Session of the Legal Subcommittee. 9 Haziran 2021. UNOOSA.
- Onuf, N. G. (1989). *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*. Columbia: University of South Caroline Press.
- Onuf, N. G. (1998). “Constructivism: A User’s Manual”. V. Kubalkova, N. Onuf ve P. Kowert (Ed.), *International Relations in a Constructed World*, M. E. Sharpe, New York. 58-78.
- Onuf, N. G. (2013). *Making Sense, Making Worlds: Constructivism in Social Theory and International Relations*. Routledge, London.
- Oral, N. (2021). “The Global Commons and Common Interests: Is there Common Ground?”. M. Iovane, F. M. Palombino, D. Amoroso ve G. Zarra (Eds.). *The Protection of General Interests in Contemporary International Law: A Theoretical and Empirical Inquiry*. Oxford: Oxford University Press. 13-45.

- Ossorio, P. N. (2007). "The Common Genome as Common Heritage: Common Sense or Legal Nonsense?". *Journal of Law, Medicine and Ethics*, Fall, 425-439.
- Our Common Future, The Brundtland Report. (1987). United Nations. Report of the World Commission on Environment and Development.
- Our Global Neighborhood, Report of the Commission on Global Governance. (1995). Erişim Tarihi: 10 Mart 2022. <https://www.gdrc.org/u-gov/ugov-programmes.html>.
- Oxford Learner's Dictionaries. (tarihsiz). "Governance". <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/governance#:~:text=%2F%CB%88%C9%A1%CA%8Cv%C9%99n%C9%99ns%2F,company%20or%20institution%20is%20controlled>. (erişim tarihi: 29.03.2021).
- Oxford Reference. (tarihsiz). "Epistemic Communities". <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803095755941>. (erişim tarihi: 09.02.2022).
- Özbekhan, H. (1970). "The Predicament of Mankind: A Quest for Structured Responses to Growing World-Wide Complexities and Uncertainties". Proposal to the Club of Rome. [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fdemosophia.com%2Fwp-content%2Fuploads%2FPredicament-Club-of-Rome-1970-1.pdf&clen=386015&chunk=true](https://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fdemosophia.com%2Fwp-content%2Fuploads%2FPredicament-Club-of-Rome-1970-1.pdf&clen=386015&chunk=true). (erişim tarihi: 11.02.2022).
- Özlük, E. (2014). "Uluslararası İlişkiler Disiplininin Doğuşu, Kimliği ve Sorunları". Ş. Kardaş ve A. Balcı (Ed.), *Uluslararası İlişkilere Giriş*. Küre Yayınları, İstanbul. 74-84.
- Park, S. (2004). "The Role of Transnational Advocacy Networks in Reconstituting International Organization Identities". *Seton Hall Journal of Diplomacy and International Relations*. Summer/Fall: 79-92.
- Paxson, E. W. (1993). "Sharing the Benefits of Outer Space Exploration: Space Law and Economic Development". *Micgihan Journal of International Law*. Spring. 14(3): 487-517.
- Payoyo, P. B. (1997). *Cries of the Sea: World Inequality, Sustainable Development and the Common Heritage of Humanity*. Martinus Nijhoff Publishers, London.
- Pazarıcı, H. (2009): *Uluslararası Hukuk*. Turhan Kitabevi, Ankara.
- Pelton, J. N. (1998). "The History of Satellite Communications". J. M. Logsdon (Ed.), *Exploring the Unknown: Selected Documents in the History of the U.S. Civil Space Program*, Volume III: Using Space içinde (1-11. ss.). NASA.

- Pelton, J. N. (2013). *Space Debris and Other Threats From Outer Space*. Springer Briefs in Space Development.
- Phillips, A. B. (2007). "Constructivism". M. Griffiths (Eds.). *International Relations Theory for Twenty-First Century: An Introduction*. Routledge, London. 60-74.
- Porta, D. D. ve Keating, M. (2015). *Sosyal Bilimlerde Yaklaşımlar ve Metodolojiler: Çoğulcu bir Perspektif*. S. Gürses (Çev.). Küre Yayınları, İstanbul.
- Price, R. ve Reus-Smit, C. (1998). "Dangerous Liaisons? Critical International Theory and Constructivism". *European Journal of International Relations*, 4(3): 259-294.
- Pushkov, N. ve Silkin, B. (1966). "The Years of the Quiet Sun". The UNESCO Courier. E-ISSN: 2220-2293. <https://en.unesco.org/courier/september-1966/years-quiet-sun>. (erişim tarihi: 08.08.2022).
- Radio Regulations. (1968). "Additional Radio Regulations and Recommendations". Administrative Regulations Collection. <http://handle.itu.int/11.1004/020.1000/1>. (erişim tarihi: 04.10.2022).
- Rathgeber, W. ve Venet, C. (2010). "European Space Activities in The Global Context". K.U. Schrogl, W. Rathgeber, B. Baranes, C. Venet ve European Space Policy Institute (Eds.). *Yearbook on Space Policy: 2008/2009 Setting New Trends*. Germany: Springer-Verlag/Wien.
- Report of the Ad Hoc Committee on the Peaceful Uses of Outer Space. 14 Temmuz 1959. A/4141 BMGK. <https://digitallibrary.un.org/record/840867>. (erişim tarihi: 25.05.2022).
- Restrepo, J. (2013). "ITU-R Basics". ITU Regional Radiocommunication Seminar for Americas, 8-12 Temmuz 2013.
- Reus-Smit, C. (2013). "Konstruktivizm". S. Burchill, A. Linklater, R. Devetak, J. Donnelly, T. Nardin, M. Paterson, C. Reus-Smit ve J. True (Eds.). M. Ağcan ve A. Aslan (Çev.). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İstanbul: Küre Yayınları, 285-314.
- Reynolds, G. H. ve Merges, R. P. (1997). *Outer Space: Problems of Law and Policy* (2nd ed.). Oxford: Westview Press.
- Roa, C., Hamilton, R. S., Wenzl, P. ve Powell, W. (2016). "Plant Genetic Resources: Needs, Rights, and Opportunities". *Trends in Plant Science*, 21(8): 633-636.
- Robinson, J., (2010), "The Role of Transparency and Confidence-Building Measures in Advancing Space Security", European Space Policy Institute, Report: 28 September 2010.

- Robinson, M., (2019). “The CERN Community; A Mechanism for Effective Global Cooperation?”. *Global Policy*, 10 (1): 41-51. doi: 10.1111/1758-5899.12608.
- Robinson, M., (2021), “Big Science Collaborations; Lessons for Global Governance and Leadership,” *Global Policy* 12 (1): 66-80. <https://doi.org/10.1111/1758-5899.12861>.
- Royal Museums Greenwich. Longitude Found: The Story of Harrison’s Clocks. <https://www.rmg.co.uk/stories/topics/harrisons-clocks-longitude-problem>. (erişim tarihi: 25.05.2022).
- Rumelili, B. (2015). “Bölgeselcilik ve İnşacılık: Kazanımlar ve Vaatler”. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 12(46): 169-185.
- Ryan, P.S. (2005). “The Future of the ITU and Its Standard-Setting Functions in Spectrum Management”. S. Bolin (Ed.). *The Standards Edge: Future Generation*. USA: Sheridan Books. 341-364.
- Sakamoto, M. (2016). “ITU and Harmful Interference Prevention”. M. Hofmann (Ed.). *Harmful Interference in Regulatory Perspective*. New York: Routledge. 31-39.
- Satellite & Space Missions Conference, (2016), <https://www.omicsonline.org/conferences-list/types-of-satellites-and-applications>. (erişim tarihi: 25.10.2021).
- Scharmen, F. (2021). *Space Forces: A Critical History of Life in Outer Space*. London: Verso.
- Schmidt, N. ve Ditrych, O. (2022). “Space Community as an Enabler of Cosmopolitan Ideas Through Large Technical Systems”. *Space Policy*, Volume 60: 1-11. <https://doi.org/10.1016/j.spacepol.2022.101485>.
- Scholtz, W. (2008): “Common Heritage: Saving the Environment for Humankind or Exploiting Resources in The Name of Eco-İmperialism?”. *The Comparative and International Law Journal of Southern Africa*, 41(2): 273-293.
- Science Direct. (tarihsiz). “Acta Astronautica”. Science Direct Resmi İnternet Sitesi. <https://www.sciencedirect.com/journal/acta-astronautica/about/aims-and-scope>. (erişim tarihi: 09.12.2022).
- Science Direct. (tarihsiz). “Advances in Space Research / ASR”. Science Direct Resmi İnternet Sitesi. <https://www.sciencedirect.com/journal/advances-in-space-research>. (erişim tarihi: 10.12.2022).
- Scovazzi, T. (2007). “The Concept of Common Heritage of Mankind and the Genetic Resources of the Seabed beyond the Limits of National Jurisdiction”. *Agenda Internacional*, 14(25): 11-24.

- SDA Overview. (tarihsiz). Space Data Association Website. Erişim Tarihi: 30 Mayıs 2022. <https://www.space-data.org/sda/about/sda-overview/>.
- Secretariat of The Antarctic Treaty. <https://www.ats.aq/e/antarctictreaty.html>. (erişim tarihi: 21.12.2020).
- Secure World Foundation, (2013). “International Governance of Space Activities,” Erişim Tarihi: 24 Mayıs 2022. <https://swfound.org/space-sustainability-101/international-governance-of-space-activities/>. (erişim tarihi: 24.05.2022).
- Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015–2030. (2015). “Sendai Afet Riski Azaltma Çerçevesi 2015-2030”. 3 Haziran 2015 tarihli 69/283 sayılı BMGK Kararı. UN Office for Disaster Risk Education. <https://www.undrr.org/implementing-sendai-framework/what-sendai-framework>. (erişim tarihi: 30.05.2022).
- Seta, M. (2019). “The Legitimacy of the International Seabed Authority and the Way it Accepts the Involvement of Non-State Actors in Governing the Area”. *Archive Ouverte en Sciences de l'Homme et de la Société*. 329-342. <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-02397759/document>. (erişim tarihi: 14.12.2020).
- SGAC. (tarihsiz). “About SGAC”. Space Generation Advisory Council Resmi İnternet Sitesi. <https://spacegeneration.org/about>. (erişim tarihi: 11.12.2022).
- SGAC. (tarihsiz). “EAGLE Action Team”. Space Generation Advisory Council Resmi İnternet Sitesi. <https://spacegeneration.org/eagle>. (erişim tarihi: 17.12.2022).
- SGAC. (tarihsiz). “SGAC Involvement with the United Nations”. Space Generation Advisory Council Resmi İnternet Sitesi. <https://spacegeneration.org/united-nations>. (erişim tarihi: 17.12.2022).
- SGAC. (tarihsiz). “Project Groups”. Space Generation Advisory Council Resmi İnternet Sitesi. Erişim Tarihi: 17 Aralık 2022. <https://spacegeneration.org/projects>.
- Shahin, J. (2010). “The Role of the International Communication Union”. *Wereldbeeld*, 34 (154): 11-16.
- Shaikh, S. (2021). China’s Hipersonic Future. CSIS Missile Defence Project. 12 Aralık 2021. <https://missilethreat.csis.org/chinas-hypersonic-future/>.
- Sheehan, M. (2015). “Defining Space Security”. *Handbook of Space Security: Policies, Applications and Programs*, Schrogl, K. U., Hays, P. L., Robinson, J., Moura D. and Giannopapa C. (Eds.). New York: Springer. 7-21.
- Sheetz, M. (2021). “Spacex Bought Two Former Valaris Oil Rigs To Build Floating Launchpads For Its Starship Rocket”. *CNBC*.

- <https://www.cnbc.com/2021/01/19/spacex-bought-former-valaris-oil-rigs-to-build-starship-launchpads.html>. (erişim tarihi: 30.04.2021).
- Sinclair, T. J. (2012). *Global Governance*. Cambridge: Polity Press.
- Sinclair, T. J. (2016), *Küresel Yönetişim*, (Çev. H. H. Orhan Özdağ). İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınevi. (Orijinal Yayın Tarihi, 2012)
- Smith, A. (2022). “Russia Says it will Quit International Space Station After 2024”. NBC News. 26 Temmuz 2022. <https://www.nbcnews.com/news/world/russia-says-will-quit-international-space-station-ukraine-war-rcna39988>. (erişim tarihi: 11.01.2023).
- Smith, M. S., (1991), “Military and Civilian Satellites in Support of Allied Forces in the Persian Gulf War”, CRS Report for Congress, 27 Şubat.
- Sorenson, G., Moller, J. ve Jackson, R. (2022). *Introduction to International Relations: Theories and Approaches*. Oxford: Oxford University Press. 8th Edition.
- Sorgucu, A. (2014). *Hava ve Uzay Hukuku*. Adalet Yayınevi, Ankara.
- Soucek, A. (2011a). “Fascination from the Beginning of Mankind”. C. Brünner, A. Soucek (Ed.). *Outer Space in Society, Politics and Law* içinde (6-14. ss.). Mörlenbach: Springer.
- Soucek, A. (2011b). “Reasons for Space Activities: Some Thoughts”. C. Brünner, A. Soucek (Ed.). *Outer Space in Society, Politics and Law* içinde (15-19. ss.). Mörlenbach: Springer.
- Space Debris Mitigation Guidelines of the Committee on the Peaceful Uses of Outer Space, (2010), United Nations Office for Outer Space Affairs Documents.
- Space Foundation. (tarihsiz). “Space Situational Awareness”. https://www.spacefoundation.org/space_brief/space-situational-awareness/. (erişim tarihi: 10.01.2022).
- Space Security Index (2012). www.spacesecurity.org. (erişim tarihi: 04.10.2022).
- Space Security Index. “Space Security Index 2003.” Toronto: Nortview Press, 2004.
- Space Security Index. “Space Security Index 2012.” Ontario: Pandora Print Shop, 2012.
- SpaceNews. (2005).” Amend the ORBIT Act”. 23 Mayıs 2005 Tarihli Haber. <https://spacenews.com/amend-orbit-act/>. (erişim tarihi: 07.11.2022).
- Spindler, M. ve Schieder S. (2014). “Theory in International Relations”. M. Spindler ve S. Schieder (Eds.). *Theories of International Relations*. Routledge, London. 1-21.
- Sputnik and the Dawn of the Space Age. NASA History Division. Erişim Tarihi: 22 Aralık 2020. <https://history.nasa.gov/sputnik.html>. (erişim tarihi: 22.12.2020).

- Starling, C. G., Massa, M. J., Mulder, C. C. P. and Siegel, J. (2021). *The Future of Security in Space: A Thirty-Year US Strategy*, Washington: Atlantic Council.
- Stec, S. (2010). "Humanitarian Limits to Sovereignty: Common Concern and Common Heritage Approaches to Natural Resources and Environment". *International Community Law Review*, 12: 361-389.
- Stockholm Deklarasyonu. (1972). "Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment". UN Documents, <http://www.un-documents.net/unchedec.htm>. (erişim tarihi: 11.02.2022).
- Stokes, H., Akahoshi, Y., Bonnal, C., Destefanis, R., Gu, Y., Kato, A., Kutomanov, A., LaCroix, A., Lemmens, S., Lohvynenko, A., Oltrogge, D., Omaly, P., Opiela, J., Quan, H., Sato, K., Sorge, M. ve Tang, M. (2020). "Evolution of ISO's Space Debris Mitigation Standards". *Journal of Space Safety Engineering*. 7: 325-331.
- Strickland, A. ve Hunt, K. (2021). "Debris Warning Postpones NASA Spacewalk." *CNN*, <https://edition.cnn.com/2021/11/30/world/iss-spacewalk-nasa-marshburn-barron-scn/index.html>. (erişim tarihi: 30.11.2021).
- Sunar, F. (2011). "Uzaktan Algılamada Temel Kavramlar". *Uzaktan Algılama* (Açıköğretim Fakültesi Yayını). F. Sunar (Ed.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi.
- SWF. (tarihsiz). "Events". Güvenli Dünya Vakfı Resmi İnternet Sitesi. <https://swfound.org/events/?year=2022&type=events>. (erişim tarihi: 16.12.2022).
- SWF. (2021). "Handbook". Güvenli Dünya Vakfı Resmi İnternet Sitesi. <https://swfound.org/handbook/>. (son güncelleme tarihi: 07.12.2021).
- SWF. (tarihsiz). "Newsletter". Güvenli Dünya Vakfı Resmi İnternet Sitesi. <https://mailchi.mp/swfound.org/aug2022-newsletter-1806735>. (erişim tarihi: 16.12.2022).
- SWF. (2018). "Our Focus". Güvenli Dünya Vakfı Resmi İnternet Sitesi. Son Güncelleme Tarihi: 30 Kasım 2018. <https://swfound.org/our-focus/>. (erişim tarihi: 30.11.2018).
- SWF. (2021). "Staff Publications". Güvenli Dünya Vakfı Resmi İnternet Sitesi. <https://swfound.org/about-us/staff-publications/>. (son güncelleme tarihi: 06.12.2022).
- SWF. (tarihsiz). "Who We Are". Güvenli Dünya Vakfı Resmi İnternet Sitesi. <https://swfound.org/about-us/who-we-are/>. (erişim tarihi: 06.12.2022).
- Tarrow, D. (2001). "Transnational Politics: Contention and Institutions in International Politics". *Annual Reviews*, 1-20.

- Tennen, L. I. (2020). "The Role of COSPAR for Space Security and Planetary Protection". K.-U. Schrogl (Ed.), *Handbook of Space Security*, Switzerland: Springer Nature. 1559-1580.
- Tepper, E. (2016). "Global Space Governance: The Crisis and The Search for Innovative Governance Models". IV National Conference of Aviation and Cosmic Law and Technology, Rzeszow, Poland, April 21st-22nd.
- Tepper, R. ve Haward, M. (2005): "The Development of Malaysia's Position on Antarctica: 1982 to 2004". *Polar Record*. 41 (217): 113-124.
- The Antarctic Treaty, 1959, Secretariat of Antarctic Treaty, <https://www.ats.aq/e/antarctictreaty.html>. (erişim tarihi: 13.12.2020).
- The CD and PAROS: A Short History, (2011), UNIDIR Resources, <https://www.unidir.org/files/publications/pdfs/the-conference-on-disarmament-and-the-prevention-of-an-arms-race-in-outer-space-370.pdf>. (erişim tarihi: 30.10.2021).
- The Club of Rome Web Site, (tarihsiz). "Members". <https://www.clubofrome.org/members/>. (erişim tarihi: 11.02.2022).
- The Outer Space Treaty. (1967). United Nations Office for Outer Space Affairs, <http://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/introouterspacetreaty.html>. (erişim tarihi: 19.06.2019).
- The UN Disarmament Yearbook, (1987). Volume 11: 1986, <https://www.un.org/disarmament/publications/yearbook/volume-11-1986>. (erişim tarihi: 12.11.2021).
- Thompson, K. F., Miller, K. A., Currie, D., Johnston, P. ve Santillo, D. (2018). "Seabed Mining and Approaches to Governance of the Deep Seabed". *Frontiers in Marine Science*, 5: 1-12.
- Todorov, A. (2019). "Future Work of the International Seabed Authority in the Context of the Arctic Governance". *Arctic and North*. No: 34, 73-89.
- Toksöz, I. (2016). "21. Yüzyılda Avrupa'nın Uzay Macerası". İzol, R., Atvur, S. ve Öztürk T. (Eds.). 21. Yüzyılda Avrupa, Seçkin Kitabevi, Ankara, 255-280.
- Tremmel, J. C. (2006). "Introduction". J. C. Tremmel (Ed.). *Handbook of Intergenerational Justice*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited. 1-20.
- Tronchetti, F. (2013). *Fundamentals of Space Law and Policy*. New York: Springer.
- Tronchetti, F. and Hao, L. (2015), "The 2014 Updated Draft PPWT: Hitting the Spot or Missing the Mark?", *Space Policy*, Volume: 33: 38-49.

- Tunca, Z. (2020). “Astronomide Temel Bilgiler”. S. Evren (Ed.). Astro Bilgi. İstanbul: İKÜ Yayınevi. 17-38.
- Türkiye Uzay Ajansı, (tarihsiz[a]), “Uydu Nedir?”, <https://tua.gov.tr/tr/blog/havacilik-ve-teknoloji/uydu-nedir>. (erişim tarihi: 26.10.2021).
- Türkiye Uzay Ajansı, (tarihsiz[b]), “Güneş”. <https://tua.gov.tr/tr/blog/gunes/gunes>. (erişim tarihi: 03.01.2022).
- U.S. Commercial Space Launch Competitiveness Act (2015, November), US Congress.
- UCS Satellite Database. (2021). Union of Concerned Scientist. <https://www.ucsusa.org/resources/satellite-database>. (erişim tarihi: 15.10.2021).
- UIA. (2022). The Yearbook of International Organizations. Union of International Associations. Erişim Tarihi: 12 Şubat 2022. <https://uia.org/yearbook>.
- Ulbert, C. (2014). “Social Constructivism”. M. Spindler ve S. Schieder (Eds.). *Theories of International Relations*. Routledge, London. 248-268.
- UN Conference. (1972). “United Nations Conference on the Human Environment, 5-16 June. <https://www.un.org/en/conferences/environment/stockholm1972>. (erişim tarihi: 11.02.2022).
- UN Member States. <https://www.un.org/en/member-states/index.html>. (erişim tarihi: 14.12.2020).
- UN Office for Disarmament Affairs, (tarihsiz), “Conference on Disarmament”, <https://www.un.org/disarmament/conference-on-disarmament/>. (erişim tarihi: 29.10.2021).
- UN Office for Disarmament Affairs, (tarihsiz), “Outer Space Treaty”, Status of the Treaty. https://treaties.unoda.org/t/outer_space. (erişim tarihi: 05.05.2022).
- UN Office for Outer Space Affairs. (Tarihsiz). “A History of Space”, <https://www.unoosa.org/oosa/en/timeline/index.html>. (erişim tarihi: 13.03.2021).
- UN Office for Outer Space Affairs. “Committee on the Peaceful Uses of Outer Space / COPUOS”. <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/copuos/index.html>. (erişim tarihi: 16.12.2020).
- UN Programme on Space Applications. (2012). “United Nations Programme on Space Applications”. UNOOSA Internet Sitesi. <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/psa/index.html>. (erişim tarihi: 18.10.2022).
- UN PSA Brochure. (2012). “United Nations Programme on Space Applications”. United Nations Publication ST/SPACE/52/Rev 1. V.12-55442—September 2012.

- UN Report of the Committee on the Peaceful Uses of Outer Space, document A/7285. UNOOSA Resmi İnternet Sitesi. <https://www.unoosa.org/oosa/en/aboutus/history/unispace.html>. (erişim tarihi: 31.10.2022).
- UN Report of the Committee on the Peaceful Uses of Outer Space, document A/77/20. UNOOSA Resmi İnternet Sitesi. <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/topics/long-term-sustainability-of-outer-space-activities.html>. (erişim tarihi: 31.10.2022).
- UN Rio 1992. (tarihsiz). “United Nations Conferences Environment and Sustainable Development”. <https://www.un.org/en/conferences/environment/rio1992>. (erişim tarihi: 13.06.2022).
- UN Treaty Collections. “Moon Agreement”. https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXIV-2&chapter=24&clang=_en. (erişim tarihi: 10.05.2022).
- UNCC. (tarihsiz). “The Paris Agreement- What is the Paris Agreement?”. United Nations Climate Change. <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement>. (erişim tarihi: 24.12.2020).
- UNCLOS Member States. (2022). “Chronological lists of ratifications of, accessions and successions to the Convention and the related Agreements”. https://www.un.org/Depts/los/reference_files/chronological_lists_of_ratifications.htm. (son güncelleme tarihi: 13.05.2022).
- UNCOPUOS Report. (1963). “A/5549 and Add. 1”. 24 Eylül 1963. Documents and Resolutions Database. https://www.unoosa.org/oosa/documents-and-resolutions/search.jsp?view=documents&f=oosaDocument.year_s1%3A1963. (erişim tarihi: 11.08.2022).
- UNCOPUOS. (tarihsiz). “ICG / International Committee on Global Navigation Satellite Systems”. <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/icg/icg.html>. (erişim tarihi: 17.10.2022).
- UNDRR. (tarihsiz). “What is the Sendai Framework for Disaster Risk Reduction?”. <https://www.undrr.org/implementing-sendai-framework/what-sendai-framework>. (erişim tarihi: 31.10.2022).
- UNDP – United Nations Development Programme. “Inclusive and Democratic Governance”, <http://www.tr.undp.org/content/turkey/en/home/ourwork/democraticgovernance/overview.html> (erişim tarihi: 20.06.2019).

- UNDP (tarihsiz). “What are the Sustainable Development Goals?”. United Nations Development Programme. <https://www.undp.org/sustainable-development-goals>. (erişim tarihi: 10.06.2022).
- UNESCO. (tarihsiz). “Astronomy and World Heritage Thematic Initiative”. UNESCO Resmi İnternet Sitesi. <https://whc.unesco.org/en/astronomy/>. (erişim tarihi: 11.12.2022).
- UNESCO. (tarihsiz). “Heritage of Science and Technology: World Heritage Potential of Space Technology”. UNESCO Resmi İnternet Sitesi. <https://whc.unesco.org/en/activities/923/>. (erişim tarihi: 11.12.2022).
- UNESCO. (tarihsiz). “History of UNESCO”. UNESCO Resmi İnternet Sitesi. <https://www.unesco.org/en/history>. (erişim tarihi: 11.12.2022).
- UNESCO. (tarihsiz). “What is IPDC?”. UNESCO Resmi İnternet Sitesi. <https://www.unesco.org/en/international-programme-development-communication>. (erişim tarihi: 06.01.2023).
- UNESCO. (tarihsiz). “UNESCO in Brief”. UNESCO Resmi İnternet Sitesi. <https://www.unesco.org/en/brief#>. (erişim tarihi: 11.12.2022).
- UNISPACE II Report. (1982). “Report of the Second United Nations Conference on The Exploration and Peaceful Uses of Outer Space”. 9-21 Ağustos 1982. Viyana. <https://www.unoosa.org/oosa/en/aboutus/history/unispace.html>. (erişim tarihi: 06.01.2023).
- UNISPACE III Report. (1999). “Report of the Third United Nations Conference on The Exploration and Peaceful Uses of Outer Space”. 19-30 Temmuz 1999. Viyana. <https://www.unoosa.org/oosa/en/aboutus/history/unispace.html>. (erişim tarihi: 06.01.2023).
- Union of International Associations İnternet Sitesi. (tarihsiz). “IUCAF / Scientific Committee on Frequency Allocations for Radio Astronomy and Space Science”. <https://uia.org/s/or/en/1100050523>. (erişim tarihi: 09.08.2022).
- United States Environmental Protection Agency (EPA). (tarihsiz). “Radiation From Solar Activity,” <https://www.epa.gov/radtown/radiation-solar-activity>. (erişim tarihi: 23.12.2021).
- UNOOSA. (tarihsiz). “In Partnership with IAF”. UNOOSA Resmi İnternet Sitesi. <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/psa/schedule/2022/un-iaf-workshop.html>. (erişim tarihi: 07.12.2022).

- UNOOSA. (tarihsiz). “ISWI - International Space Weather Initiative”. UNOOSA Resmi İnternet Sitesi. <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/psa/bssi/iswi.html>. (erişim tarihi: 22.11.2022).
- UNOOSA. (tarihsiz). “ITU and ICG”. UNOOSA Resmi İnternet Sitesi. <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/icg/members/observers/itu.html>. (erişim tarihi: 11.11.2022).
- UNOOSA HSTI Ground Based Experiments. (tarihsiz). “Human Space Technology Initiative Ground Based Experiments”. UNOOSA Resmi İnternet Sitesi. <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/psa/hsti/ground-based-experiments.html>. (erişim tarihi: 26.10.2022).
- UNOOSA HSTI. (tarihsiz). “Human Space Technology Initiative (HSTI)”. UNOOSA Resmi İnternet Sitesi. <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/psa/hsti/index.html>. (erişim tarihi: 26.10.2022).
- UNOOSA Report. (2016). “Space for Agriculture Development and Food Security”. UNOOSA Benefits of Space: Environment. <https://www.unoosa.org/oosa/en/benefits-of-space/environment.html>. (erişim tarihi: 31.10.2022).
- UNOOSA Seminars. (2006). “Seminars of the United Nations Programme on Space Applications - Selected Papers from Activities Held in 2005”. ST/SPACE/31 Series. UNOOSA Resmi İnternet Sitesi. https://www.unoosa.org/oosa/oosadoc/data/documents/2006/stspace/stspace31_0.html. (erişim tarihi: 26.10.2022).
- UNOOSA Space Law Curriculum. (2014). “Education Curriculum on Space Law”. UNOOSA İnternet Sitesi. <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/space-law-curriculum.html>. (erişim tarihi: 26.10.2022).
- UNOOSA United Nations Conference on Space Law and Policy. (tarihsiz). <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/conferences.html>. (erişim tarihi: 26.10.2022).
- UNOOSA United Nations Workshops on Space Law. (tarihsiz). <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/workshops/index.html>. (erişim tarihi: 26.10.2022).
- UNOOSA UN-SPIDER Knowledge Portal. (tarihsiz). “Emergency Mechanisms”. <https://www.un-spider.org/space-application/emergency-mechanisms>. (erişim tarihi: 31.10.2022).

- UNOOSA UN-SPIDER Knowledge Portal. (tarihsiz). “International Asteroid Warning Network”. <https://www.un-spider.org/space-application/international-asteroid-warning-network>. (erişim tarihi: 31.10.2022).
- UNOOSA UN-SPIDER Knowledge Portal. (tarihsiz). “International Charter Space and Major Disasters”. <https://www.un-spider.org/international-charter-space-and-major-disasters>. (erişim tarihi: 28.10.2022).
- UNOOSA ZGIP. (tarihsiz). “Zero-Gravity Instrument Project (ZGIP)”. UNOOSA Resmi İnternet Sitesi. <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/psa/hsti/capacity-building/zgip.html>. (erişim tarihi: 26.10.2022).
- UNOOSA. (2018). “UNISPACE+50”. United Nations Office for Outer Space Affairs Web Sitesi. <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/unispaceplus50/index.html>. (erişim tarihi: 29.07.2022).
- UNOOSA. (tarihsiz). “A History of ICG”. <https://www.unoosa.org/oosa/en/timeline-icg/index.html>. (erişim tarihi: 17.10.2022).
- UNOOSA. (tarihsiz). “Disaster Management”. <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/topics/disaster-management.html>. (erişim tarihi: 31.10.2022).
- UNOOSA. (tarihsiz). “History”. <https://www.unoosa.org/oosa/en/aboutus/history/index.html>. (erişim tarihi: 03.11.2022).
- UNOOSA. (tarihsiz). “ICG Members”. <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/icg/members.html>. (erişim tarihi: 17.10.2022).
- UNOOSA. (tarihsiz). “Inter-Agency Meeting”. UNOOSA Resmi İnternet Sitesi. <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/un-space/iam.html>. (erişim tarihi: 03.11.2022).
- UNOOSA. (tarihsiz). “Space Weather”. UNOOSA Resmi İnternet Sitesi. <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/topics/space-weather.html>. (erişim tarihi: 18.11.2022).
- UNOOSA. (2017). “Strengthening Space Cooperation for Global Health”. UNOOSA Resmi İnternet Sitesi. https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/psa/schedule/2017/conference_who_tp5.html. (erişim tarihi: 01.12.2022).

- UNOOSA. (tarihsiz). “UN-Space”. UNOOSA Resmi İnternet Sitesi. <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/un-space/index.html> (erişim tarihi: 21.11.2022).
- UNOOSA (tarihsiz). “UN-Space Participating Organizations”. UNOOSA Resmi İnternet Sitesi. <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/un-space/po.html>. (erişim tarihi: 21.11.2022).
- UNOOSA. (tarihsiz). “UNISPACE Conferences”. UNOOSA Resmi İnternet Sitesi. <https://www.unoosa.org/oosa/en/aboutus/history/unispace.html>. (erişim tarihi: 31.10.2022).
- UNOOSA. (tarihsiz). “UN-SPIDER”. UNOOSA Resmi İnternet Sitesi. <https://www.unoosa.org/oosa/ourwork/un-spider/>. (erişim tarihi: 31.10.2022).
- UN System Task Team on the Post-2015 UN Development Agenda. (2013). “Global Governance and Governance of The Global Commons in The Global Partnership for Development Beyond 2015”. https://www.un.org/en/development/desa/policy/untaskteam_undf/thinkpieces/24_thinkpiece_global_governance.pdf. (erişim tarihi: 02.12.2022).
- US Congress. (1985). US-Soviet Cooperation in Space. <https://www.princeton.edu/~ota/disk2/1985/8533/8533.PDF>. (erişim tarihi: 18.03.2021).
- Uysal Oğuz, C. ve Atvur, S. (2021). “Çevresel Güvenlik”. A. Eminoğlu ve M. Ülgül (Eds.), *Uluslararası Güvenliğe Giriş*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 227-259.
- Vardhan, H. (2021). “ISS Crew Resumes Operations After Life-threatening Russian Anti-satellite Missile Test”. *Republic World*, 18 Kasım 2021. <https://www.republicworld.com/technology-news/science/iss-crew-resumes-operations-after-life-threatening-russian-anti-satellite-missile-test.html>.
- Velkovsky, P. Janani M. ve Maxwell, S. (2019). “Satellite Jamming.” *Center for Strategic & International Studies*, 3 Nisan 2019, [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgicfindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fres.cloudinary.com%2Fcsisideaslab%2Fimage%2Fupload%2Fv1565982911%2Fon-the-radar%2FSatellite_Jamming_Primer_FINAL_pdf_bdzxwn.pdf&cien=254051&chunk=true](https://efaidnbmnnnibpcajpcgicfindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fres.cloudinary.com%2Fcsisideaslab%2Fimage%2Fupload%2Fv1565982911%2Fon-the-radar%2FSatellite_Jamming_Primer_FINAL_pdf_bdzxwn.pdf&cien=254051&chunk=true)
- Venet, C. (2011). “The Economic Dimension”. C. Brünner, A. Soucek (Ed.). *Outer Space in Society, Politics and Law* içinde (55-72. ss.). Mörlenbach: Springer.

- Visser, P. (2018). "COSPAR and ICG". Chair COSPAR Panel on Satellite Dynamics. ICG-3, NASA JPL, December 8-12, 2008. <https://www.unoosa.org/documents/pdf/icg/activities/2008/icg3/15.pdf>.
- Vitta Report. (2018). "International Rules and Norms: Constraints on Space Operations". A Virtual Think Tank (ViTTA) Report. www.NSItteam.com.
- Vosburgh, J. A. (1970). "Where Does Outer Space Begin?". *American Bar Association Journal*, 56(2): 134-136.
- Wallerstein, I. (2004). *World-Systems Analysis: An Introduction*. Duke University Press, United States of America. 4th Printing.
- Walter, R. (2020). "Space Science Knowledge in the Context of Industry 4.0 and Space 4.0". S. Ferretti (Ed.), *Space Capacity Building in the XXI Century*, Switzerland: Springer, 41-50.
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. Addison-Wesley Publishing, United States of America.
- Waltz, K. N. (2001). *Man, The State and War: A Theoretical Analysis*. Columbia University Press, New York, 3. Baskı.
- Weeden, B., (2010)., "2009 Iridium –Cosmos Collision Fact Sheet", Secure World Foundation, 10.11.2010.
- Weiss, E. B. (2011). "The Evolution of International Environmental Law". *Japanese Yearbook of International Law*, Vol. 54: 1-27.
- Weiss, E. B. (2012). "The Coming Water Crisis: A Common Concern of Humankind". *Transnational Environmental Law*, 1 (1): 153-168.
- Weiss, T. G. ve Thakur, R. (2010). *Global Governance and the UN: An Unfinished Journey*. Bloomington: Indiana University Press.
- Welcome to ITU-R. (tarihsiz). "About Radiocommunication Sector (ITU-R)". Erişim Tarihi: 13 Ekim 2022. <https://www.itu.int/en/ITU-R/information/Pages/default.aspx>.
- Wendt, A. (1987). "The Agent-Structure Problem in International Relations Theory". *International Organization*, 41(3): 335-370.
- Wendt, A. (1992). "Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics". *International Organization*, 46(2): 391-425.
- Wendt, A. (1994). "Collective Identity Formation and the International State". *The American Political Science Review*, 88(2): 384-396.
- Wendt, A. (1995). "Constructing International Politics". *International Security*, 20(1): 71-81.

- Wendt, A. (1996). "Identity and Structural Change in International Politics". Y. Lapid ve F. Kratochwil (Eds.). *The Return of Culture and Identity in IR Theory*. Lynne Rienner Publishers, London. 47-64.
- Wendt, A. (1999). *Social Theory of International Politics*. Cambridge University Press, London.
- Wendt, A. (2003): "Why a World State is Inevitable?". *European Journal of International Relations*. 9(4): 491-542.
- Wendt, A. (2016). *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*. H. Sarı Ertem ve S. G. İhlamur Öner (çev.). Küre Yayınları, İstanbul. 2. Baskı.
- Wendt, A. ve Duvall, R. (2008). "Sovereignty and the UFO". *Political Theory*, 36 (4): 607-633.
- WHO. (tarihsiz). "About WHO". Dünya Sağlık Örgütü Resmi İnternet Sitesi. <https://www.who.int/about>. (erişim tarihi: 19.12.2022).
- WHO. (tarihsiz). "Who we are". Dünya Sağlık Örgütü Resmi İnternet Sitesi. <https://www.who.int/about/who-we-are>. (erişim tarihi: 19.12.2022).
- WIGOS 2040 Vision. (2019). *Vision for the WMO Integrated Global Observing System in 2040*. World Meteorological Organization. No. 1243. Cenevre.
- Wilson, J. (2020). "Results of the 2019 World Radiocommunication Conference". <https://www.itu.int/bestofwrs20/wp-content/uploads/sites/4/2021/03/P4.-Results-of-the-WRC-19.pdf>. (erişim tarihi: 14.10.2022).
- WMO. (2021). *Basic Documents*. Cenevre: World Meteorological Organization Publication No. 15.
- WMO. (tarihsiz). "Global Observing System". World Meteorological Organization İnternet Sitesi. <https://public.wmo.int/en/programmes/global-observing-system>. (erişim tarihi: 22.11.2022).
- WMO. (tarihsiz). "Governance". World Meteorological Organization İnternet Sitesi. Erişim Tarihi: 17 Kasım 2022. <https://public.wmo.int/en/about-us/governance>.
- WMO. (tarihsiz). "How We Do It". World Meteorological Organization İnternet Sitesi. <https://public.wmo.int/en/our-mandate/how-we-do-it>. (erişim tarihi: 21.11.2022).
- WMO. (tarihsiz). "Integrated Global Observing System". World Meteorological Organization İnternet Sitesi. <https://public.wmo.int/en/programmes/wigos>. (erişim tarihi: 22.11.2022).

- WMO. (tarihsiz). “Technical Commissions and Research Board”. World Meteorological Organization İnternet Sitesi. <https://public.wmo.int/en/our-mandate/how-we-do-it/technical-commissions>. (erişim tarihi: 17.11.2022).
- WMO. (tarihsiz). “Space Weather”. World Meteorological Organization İnternet Sitesi. <https://community.wmo.int/activity-areas/wmo-space-programme-wsp/space-weather-introduction>. (erişim tarihi: 18.11.2022).
- WMO. (tarihsiz). “Vision for WIGOS in 2040”. World Meteorological Organization İnternet Sitesi. <https://community.wmo.int/vision2040>. (erişim tarihi: 22.11.2022).
- WMO. (tarihsiz). “Vision, Mission, Strategic Planning”. World Meteorological Organization İnternet Sitesi. <https://public.wmo.int/en/about-us/vision-and-mission>. (erişim tarihi: 16.11.2022).
- WMO. (tarihsiz). “Who We Are”. World Meteorological Organization İnternet Sitesi. <https://public.wmo.int/en/about-us/who-we-are>. (erişim tarihi: 15.11.2022).
- WMO Proceedings. (1964). Fourth Meteorological Congress. 1-27 Nisan 1963. İsviçre, Cenevre.
- WMO Space Programme. (tarihsiz). World Meteorological Organization İnternet Sitesi. <https://public.wmo.int/en/programmes/wmo-space-programme>. (erişim tarihi: 17.11.2022).
- Wolter, D. (2005). *Common Security in Outer Space and International Law*. Switzerland: United Nations Institute for Disarmament Research.
- Working Group on the Long-term Sustainability of Outer Space Activities, United Nations Office for Outer Space Affairs, <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/copuos/working-groups.html>. (erişim tarihi: 02.12.2021).
- Working Groups of the Committee and its Subcommittees. (tarihsiz). United Nations Office for Outer Space Affairs. <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/copuos/working-groups.html>. (erişim tarihi: 13.01.2022).
- World Data Sytem. (tarihsiz). “About”. <https://www.worlddatasystem.org/organization>. (erişim tarihi: 26.09.2022).
- World Heritage Convention. (2022). “Inputs from the UNESCO World Heritage Centre to the UN High Level Political Forum on the SDGs (HLPF)”. Mart 2022. UNESCO World Heritage Center.

- World Meteorological Organization. (tarihsiz). “WMO Programmes / World Weather Watch”. <https://public.wmo.int/en/programmes/world-weather-watch>. (erişim tarihi: 29.03.2022).
- Worms, J. C. (2020). “Planetary Protection Policy”. Earth&Environment COSPAR. <https://researchoutreach.org/wp-content/uploads/2020/11/Jean-Claude-Worms.pdf>. (erişim tarihi: 10.12.2022).
- Yalçın, O. (2016). “Havacılık, Hava Gücünün Doğuşu ve Birinci Dünya Savaşı’na Etkisi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 59: 181-236.
- Yalvaç, F. (2014). “Uluslararası İlişkilerde Teori Kavramı ve Temel Teorik Tartışmalar”. R. Gözen (Ed.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İletişim Yayınları, İstanbul, 31-65.
- Yelkenci, F. K. (2020). “Uzay Araştırmaları: Dünü, Bugünü ve Yarını”. S. Evren (Ed.). *Astro Bilgi*. İstanbul: İKÜ Yayınevi. 195-208.
- Yılmaz, S. (2013). *Uzay Güvenliği*. Elif Kitabevi, İstanbul.
- Zehfuss, M. (2001). “Constructivism in International Relations: Wendt, Onuf and Kratochwil”. K. M. Fierke ve K. E. Jorgensen (Ed.), *Constructing International Relations-The Next Generation*. Routledge, London. 69-90.
- Zehfuss, M. (2004). *Constructivism in International Relations: The Politics of Reality*. Cambridge University Press, United Kingdom.
- Zell, H. (2017). “Earth's Atmospheric Layers”. NASA Resmi İnternet Sitesi. https://www.nasa.gov/mission_pages/sunearth/science/atmosphere-layers2.html. (son güncelleme tarihi: 07.08.2017).
- Zenko, M., (2011), “A Code of Conduct for Outer Space”, Council on Foreign Relations, <https://www.cfr.org/report/code-conduct-outer-space>. (erişim tarihi: 12.11.2021).
- Zhu, C.L. ve Wang, J. L. (2003). “Verification of Short-Term Predictions of Solar Soft X-ray Bursts for the Maximum Phase (2000–2001) of Solar Cycle 23”. *Chinese Journal of Astronomy and Astrophysics*. 3(6): 563-568.
- Zieck, M. Y. A. (1992): The Concept of "Generations" of Human Rights and the Right to Benefit from the Common Heritage of Mankind with Reference to Extraterrestrial Realms”. *Law and Politicsin Africa, Asia and Latin America*. 25 (2): 161-198.
- Zürn, M. (2013). “Globalization and Global Governance”. Carlsnaes W., Risse T. ve Simmons B. A. (Eds.), *Handbook of International Relations*, SAGE Publications, London: 401-425.

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI	Aybüke İNAN ŞİMŞEK
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Karatay Lisesi
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü
Tezli Yüksek Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tez Konusu	Kurumsallaşma Çerçevesinde Arktika'da Deniz Alanları Sınırlandırılması
Doktora Diploması	Akdeniz Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Doktora Tez Konusu	Uzay Yönetişimi ve İnsanlığın Ortak Mirası
Yabancı Dil / Diller	İngilizce, Fransızca
BİLİMSEL FAALİYETLER	
• Şimşek, A. ve Atvur, S. (2022). “Uzay Güvenliği Meselesi ve Uluslararası Örgütlerin Rolü”. Aktaş, H., İzol, R. ve Daban, C. (Eds.). Küresel Dünyada Uluslararası Örgütler ve Güvenlik Algısı, Ankara: Nobel Bilimsel Eserler. • İnan Şimşek, A. ve Atvur, S. (2021). “21. Yüzyılda Uluslararası Uzay Rejiminin İnsanlığın Ortak Mirası Temelinde Yeniden İnşası”. <i>Alternatif Politika Dergisi</i>, 13(3): 593-628. • İnan, A. (2019). Uluslararası Toplumun Kutup Politikaları”: Arktik-Antarktika Karşılaştırması”. Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:9, Sayı: Özel, 207-237.	
İŞ DENEYİMİ	
Stajlar	
Projeler	Küresel Bakışla Kutup Çağı: Çatışmalar, İş birlikleri, Ulusal Çıkarlar, Yükseköğretim Kurumları Tarafından Destekli Bilimsel Araştırma Projesi (BAP), Araştırmacı, 01/03/2015 - 01/03/2016 (ULUSAL)
Çalıştığı Kurumlar	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Türkiye İş Bankası